

**Rizikové súvislosti chudoby a rodiny
v súčasnej slovenskej spoločnosti**

Publikácia vyšla s podporou Grantovej agentúry Pedagogickej fakulty
Katolíckej univerzity v Ružomberku.

Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti
Zborník príspevkov

Anna Žilová – Alena Novotná

Ružomberok 2011

© VERBUM – vydavateľstvo KU

Zostavovateľky

Prof. PhDr. Anna Žilová, PhD.
Doc. PhDr. Alena Novotná, PhD.

Redakčná rada

Predseda (poverený vedením): prof. PhDr. Anna Žilová, PhD.

Členovia:

prof. ThDr. ICDr. PaedDr. František Dluhoš, PhD.
prof. ThDr. JCDr. Anton Fabian, CSc.
prof. dr hab. Sławomir Mazur
prof. ThDr. Lubomír Pekarčík, PhD.
doc. PhDr. Ing. Emília Janigová, PhD.
doc. ThDr. PhDr. Stanislav Košč, PhD.
doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD.
prof. PhDr. Eva Žiaková, PhD.
ThDr. PhDr. Ján Buc, PhD.
ThDr. Vladimír Dzurenda, PhD.

Vedecká rada zborníka

Mons. prof. ThDr. ICDr. PhDr. PaedDr. František Dluhoš, PhD.
prof. PhDr. Lubomír Pekarčík, PhD.
doc. PhDr. ThDr. Anton Lisník, PhD.
doc. PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

Recenzenti

doc. PhDr. Markéta Rusnáková, PhD.
ks. dr hab. Jan Zimny, prof. KUL
PhDr. Ladislav Vaska, PhD.
ks. dr hab. Norbert Pikuła

Technický redaktor

Mgr. Daniel Markovič

Sadzba

Mgr. Daniel Markovič

Za obsah a jazykovú úpravu zodpovedajú jednotliví autori.

VERBUM – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku
Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok
<http://ku.sk>, verbum@ku.sk, tel. +421444304693 kl. 308

ISBN 978-80-8084-751-7

Obsah

Úvod.....	7
SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ SÚVISLOSTI CHUDOBY.....	10
Idea sociálnej nespravodlivosti (Ciprian Turčan)	11
Chudoba ako sociálny problém (Janka Bursová).....	19
Súčasný aspekt chudoby v Slovenskej spoločnosti (Slavomír Laca).....	30
Chudoba, hmotná núdza, nepriaznivá sociálna situácia a krízová sociálna situácia ako predmet záujmu práva sociálneho zabezpečenia a súvisiace právne aspekty (Peter Demek)..	38
Vybrané aspekty sociálnej práce s rodinami dlžníkov nájomného (Eva Mydlíková).....	50
Chudoba a sociálne vylúčenie starších (Gáliková Ľubica).....	55
Analýza a očakávané tendencie vývoja pomoci v hmotnej núdzi v okrese Čadca Eleonóra Nekorancová)	66
Pomoc EÚ v Ghane (Ľubica Malíková, Eva Igariová, Petr Sobek).....	76
SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ SÚVISLOSTI CHUDOBY Z ASPEKTU RÔZNYCH CIEĽOVÝCH SKUPÍN	84
Sociálne skupiny ohrozené chudobou (Zuzana Budayová)	85
Dôsledky nezamestnanosti na jednotlivca a rodinu (Jana Topoliová).....	94
Prieskum subjektívneho vnímania chudoby vo vybraných okresoch Košického kraja (Lýdia Lešková)	102
Ubóstwo jako problem społeczny i jego konsekwencje dla polskich rodzin (Grażyna Kałamaga, Izabela Zaborowska).....	110
Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich postoje v súvislosti s chudobou (Zuzana Machajová).....	118
Komparatívny prieskum postojov študentov Katolíckej univerzity k chudobe (Janka Šolcová, Anna Paločková).....	126
Charakteristika mladých ľudí bez domova a alternatívy stratégií pomoci v kontexte sociálnej práce (Lenka Dzurillová)	137
Detská chudoba ako svetový problém (Vladimíra Antolová).....	147
Vzťah kriminality a chudoby (Tatiana Tomčíková).....	155
Chudoba v kontexte rómskej etnickej menšiny (Katarína Kotradyová)	162
Mniejszość roma - ekonomiczne aspekty wykluczenia (Marta Smolińska).....	170
Sociálne problémy a chudoba rómskeho obyvateľstva (Beáta Hrebenárová).....	181

Chudoba a možnosti eliminácie problémov v edukácii rómskych detí (Viera Šílonová, Vladimír Klein)	190
Je zneužívanie návykových látok príčinou alebo dôsledkom sociálnej exklúzie závislých (Ľuba Pavelová, Petra Balážiová, Milan Tomka)	210
Chudoba osôb pracujúcich v sex-biznise – realita alebo fikcia? (Andrea Hugáňová, Milan Tomka, Katarína Chovancová)	217
Šport a chudoba (Bohuslav Stupák)	226
Komparácia ponuky voľných pracovných miest úradov práce, sociálnych vecí a rodiny a komerčných poskytovateľov (Daniel Markovič)	237
SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ A VÝCHOVNÉ SÚVISLOSTI	
MANŽELSTVA A RODINY	
MANŽELSTVA A RODINY	247
Manželstvo a rodinný stav a ich význam v demografii (Roman Bartoš)	248
Láska – základ manželstva (Gabriela Šarníková)	253
Výchova k manželstvu z pohľadu školského sociálneho pracovníka (Zuzana Sirotiaková) .	259
Vplyv rodiny na formovanie osobnosti dieťaťa (Katarína Majcherová)	265
Manažovanie rodiny s problematikou patologického hráčstva (Marta Vaverčáková - Zuzana Polakovičová)	270
Vychovávajme deti pre Boha (Ľudmila Krajčíriková – Beáta Akimjaková).....	276
Úloha kolízneho opatrovníka v procese rozvodu v systéme sociálnoprávnej ochrany detí (Zuzana Gejdošová)	285
Rodzina – jej prawa i zagorzenia (Barbara Makiela).....	291
Společne aspekty bezdomności, sieroctwa i rodziny niepełnej (Alicja Kłos – Katarzyna Tomaszewska).....	297
Aktivity siete materských centier a ich prínos pre súčasnú spoločnosť v oblasti rodinnej politiky štátu (Lenka Haburajová Ilavská)	312
Vplyv sexuálnej revolúcie na súčasnú rodinu (Richard Kucharčík)	318
Patriarchálne prvky v manželstvách a partnerských vzťahoch v tradičnej rómskej kultúre (so zameraním na olašské spoločenstvá) (Denisa Selická, Lýdia Lehoczka)	325
Kvalita života prostredníctvom vzťahu rodina – spoločnosť (Miroslav Hrnčiar, Gabriela Saxová).....	332
Európske rozvojové dni v Štokholme 22. – 24. október 2009 (Ľubica Malíková)	338
Pôrodnosť a sobášnosť na Slovensku po roku 1990 (Veronika Žilová)	344
Dom pomocy społecznej jako forma pomocy instytucjonalnej osobom starszym w Polsce (Teresa Zbyrad).....	380

Úvod

Súbor článkov v tomto zborníku vznikol ako publikačný priestor na príspevky takto tematicky súvisiace, ktoré boli prezentované na konferenciách organizovaných Ústavom sociálnych vied Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity v rokoch 2009 a 2010 v súvislosti s chudobou a manželstvom.

Ich cieľom je diskutovať na tému veľmi úzkeho prepojenia reálnej chudoby a rodiny hlavne v slovenskej populácii, ale aj v populácii Českej republiky a Poľskej republiky.

Z výskumov je zrejme, že na Slovensku v najväčšom riziku chudoby sú neúplné rodiny s deťmi (26%) a rodiny s tri a viac deťmi (26%). Aj pohľad na chudobu podľa veku chudobných naznačuje, že sú to práve deti a mladí ľudia do 17 rokov (17 %), ktorí sú v SR podstatne najviac ohrození rizikom chudoby.

V súvislosti s chudobou je jedným z veľmi problematických elementov jej reprodukcia z generácie na generáciu. Životy detí sú významne ovplyvnené okolnosťami života rodičov, akými sú napr. ich vzdelanie a príjem. Výstupy PISA (2003) ukázali na Slovensku vysoko významný vzťah medzi výsledkami dieťaťa v škole a socio-ekonomického prostredia, odkiaľ pochádza. Najvýznamnejším faktorom podmieňujúcim riziko chudoby v SR je nezamestnanosť (45,1 %), pričom o niečo viac sú v riziku nezamestnaní muži (50,7%) ako ženy (40,9 %).

Základným cieľom sociálnej politiky SR je utvárať pre obyvateľov taký legislatívny a inštitucionálny rámec a prijímať a realizovať opatrenia, ktoré zabezpečia udržanie a rozvoj ľudských, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv a zdrojov smerujúcich k zabezpečeniu dôstojnej životnej úrovne každého človeka, podpore rodovej rovnosti, zabezpečeniu rovnosti príležitostí a eliminácii akejkoľvek formy diskriminácie. Zámerom je zdôrazniť vzájomné prepojenie stratégií sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie smerom k zabezpečeniu napĺňania cieľa rastu, zamestnanosti a sociálnej súdržnosti.

Podpora sociálnej súdržnosti je zabezpečená aj prostredníctvom slovenského systému **pomoci v hmotnej núdzi**. V nadväznosti na príjmy občanov posudzovaných v širšom kontexte celej rodiny štát poskytuje žiadateľovi a celej jeho rodine pomoc na zabezpečenie základných životných podmienok. Zároveň pomáha občanom v podpore ich aktívnej účasti tam, kde je to možné. Rodine slovenský systém poskytuje nielen základnú pomoc v hmotnej núdzi, ale aj špecifické príspevky na zdravotnú starostlivosť, bývanie a ochranný príspevok (pre tých, ktorí pracovať nemôžu) a príspevok podporujúci aktiváciu občanov v hmotnej núdzi.

Ďalšími nástrojmi sú dotácie poskytované na stravu a školské potreby na podporu vzdelávania pre deti zo sociálne znevýhodneného prostredia, resp. rodín v hmotnej núdzi. Jeden z týchto nástrojov je podmienený plnením povinnej školskej dochádzky. Popri pomoci v hmotnej núdzi sa na podporu rodiny a detí zameriavajú aj ďalšie štátne dávky pre podporu detí a rodiny. Najmä v prípade tých najzraniteľnejších v rodine – detí – je nutné sa zamerať nielen na riešenie akútnej núdze, ale aj na preventívne pôsobenie a tým je zabezpečenie životných podmienok a podpora vzdelávania, ktoré im v budúcnosti poskytujú väčšie šance vyhnúť sa rizikám chudoby.

Je nevyhnutné, aby aktivačné prvky v systéme pomoci v hmotnej núdzi smerovali k podpore filozofie aktívnej inklúzie. Cieľ podpory **zamestnanosti a sociálnej inklúzie** sa zameriava na štyri kľúčové aspekty, a to: na podporu rastu zamestnanosti, posilňovanie poklesu nezamestnanosti, vytváranie nástrojov sociálnej inklúzie a investovanie do budovania kapacít. Jeho hlavné ciele sa tak na jednej strane zameriavajú na podporu rastu zamestnanosti a znižovanie nezamestnanosti a na druhej strane smerujú k podpore sociálnej inklúzie a zvyšovaniu zamestnateľnosti ľudí ohrozených sociálnym vylúčením z trhu práce. Pre Slovensko predstavuje holistický prístup politiky aktívnej sociálnej inklúzie kľúčový nástroj podpory rastu a zamestnanosti. (spracované podľa: Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie na roky 2008 – 2010)

V **sociálnej oblasti** v SR sa realizuje a naďalej bude realizovaná taká politika, ktorá je v súlade s tradičnými európskymi hodnotami (individuálna zodpovednosť, rovnosť šancí, úloha rodiny a komunity pri starostlivosti o problémové skupiny osôb, maximalizácia príležitostí pre uplatnenie jednotlivca, zodpovednosť spoločnosti v boji s chudobou) a je a bude kladený dôraz na:

- spoluzodpovednosť jednotlivca a jeho rodiny za riešenie vlastnej situácie a za vytvorenie adekvátneho sociálneho a ekonomického zázemia,
- vyváženú verejnú podporu vo všetkých fázach života jednotlivca a rodiny,
- motiváciu jednotlivca k aktivite a tvorivej činnosti prostredníctvom sociálnej politiky,
- znižovanie absolútnej chudoby prostredníctvom nástrojov, ktoré ľuďom uľahčia riešenie ich ťažkej sociálnej situácie,
- udržiavanie účinnej sociálnej siete a vytváranie prostredia pre najvhodnejšie vlastné riešenia obcí a samosprávnych krajov,
- udržiavanie flexibilného trhu práce ako základného predpokladu pre tvorbu nových pracovných príležitostí, stabilnej práce, a tým vytváranie priestoru pre znižovanie nákladov na sociálny systém. (Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie na roky 2008 – 2010. Slovenská republika. 2008.)

Články v tomto zborníku prezentujú niektoré teoretické pohľady, súvislosti a závery v uvedených oblastiach sociálnej politiky Slovenskej

republiky, Poľska a Českej republiky, ale aj metodiky a metódy práce a výsledky činnosti praktickej sociálnej práce a výskumných či prieskumných zistení sociálnej reality v oblasti chudoby a rodiny.

Editorky

Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti

SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ SÚVISLOSTI CHUDOBY

Idea sociálnej nespravodlivosti

Abstrakt

Článok sa snaží prispieť k objasneniu a náčrtu konceptu sociálnej nespravodlivosti, aplikovateľný moderným spoločnostiam, v ktorých ľudské práva sú v hrubých líniách rešpektované. Nejde pritom o sociálnu nespravodlivosť produkovanú diktatúrou, rasizmom, národným šovinizmom, ale o typ sociálnej nespravodlivosti, ktorý môže nastať v dôsledku absencie minimálnych zdrojov (chudoby). Argumentácia je zameraná na sociálnu nespravodlivosť generovanú absenciou určitých pozitívnych práv, predovšetkým právo na minimum zdrojov nevyhnutných pre autonómnú existenciu.

Kľúčové slová: Sociálna (ne)spravodlivosť. Spoločnosť. Princípy. Základný príjem.

Abstract

This article seeks to contribute to clarify and outline the concept of social injustice, applicable to modern societies in which human rights are respected. This is not about social injustice produced by a dictatorship or racism, but the type of social injustice, which may occur in the absence of the minimum resources (poverty). Argument is focused on social injustice generated by the absence of certain positive rights, including the minimum resources necessary for independent existence.

Keywords: Social (in)justice. Society. Principles. Basic income.

Cieľom predkladanej analýzy je prispieť k objasneniu a náčrtu konceptu sociálnej nespravodlivosti, aplikovateľný moderným spoločnostiam (parlamentným demokraciám), v ktorých ľudské práva sú v hrubých líniách rešpektované. Nepôjde teda o sociálnu nespravodlivosť produkovanú diktatúrou, rasizmom, národným šovinizmom, atď., ale o typ sociálnej nespravodlivosti, ktorý môže nastať v dôsledku absencie zdrojov, inými slovami argumentácia je zameraná na sociálnu nespravodlivosť generovanú absenciou určitých pozitívnych práv, predovšetkým práva na minimum zdrojov nevyhnutných pre

autonómnou existenciu), práv ktoré sú však veľmi kontroverzné z pohľadu súčasnej diskusie.

Prečo teda je potrebné objasnenie idey sociálnej nespravodlivosti? Prinajmenšom od vydania knihy Roberta Nozicka *Anarchia, štát a utópia* nadobudla silnú dôveru idea, že diskusie o sociálnej spravodlivosti a navrhovanie nejakých relevantných modelov spravodlivosti nemajú význam, pokiaľ nie je možné jasne stanoviť či niečo a čo konkrétne je v podstate nespravodlivé v už existujúcich systémoch. Vskutku, (znie legitímna otázka) na čo môžu poslúžiť rôzne vízie spravodlivosti, rôzne návrhy na dosiahnutie istého morálneho ideálu sociálnej spravodlivosti, pokiaľ nie je jasné či existuje niečo nespravodlivé (a čo konkrétne) v liberálnych západných demokraciách (ináč povedané, v rozvinutých štátoch) ? Najčastejšie idea sociálnej nespravodlivosti je vzťahovaná k nerovnosti zdrojov a implicitne k nedostatku, ktorým trpí časť spoločnosti. Ak však existujúca nerovnosť môže byť ospravedlnená ako legitímna, alebo prinajmenšom ak sa nemôže preukázať, že existujúce nerovnosti sú nelegitímne, potom sa môže zdať, že sme konfrontovaní s nebezpečenstvom vytratenia samotného problému. Ak jestvujúce nerovnosti nie sú nespravodlivé, aký principiálny význam má potom hľadanie iného ideálu spravodlivosti?

Nozick upozornil na istú teoretickú prioritu: skôr než definujeme detaily nejakého systému práva, mali by sme objasniť, či niečo, a čo konkrétne, je v podstate nespravodlivé v existujúcich systémoch – teda nech poukážeme presne čo vytvára potrebu ich nahradenia. I bez toho, aby sme prijali Nozickovu koncepciu spravodlivosti, môžeme priznať, že jestvujú solídne dôvody na to, aby sme rešpektovali túto špecifikáciu priorít. Zdá sa férové požadovať od odborníkov zaoberajúcich sa touto tematikou, aby predtým, než navrhnú nejaké modely sociálnej spravodlivosti pre budúcnosť, vysvetlili čo presne je nespravodlivé v už existujúcich systémoch. Zdá sa, že rozličné tézy v tomto smere neboli dost' presvedčivé – tak interpretácia J. Rawlsa ako i interpretácia od Davida Gauthiera (Verbeek a Morris, 2004) sa zakladajú na určitých ideách sociálnej kooperácie ktoré môžu byť spochybnené, najmä z právnych pozícií, tak ako to preferuje robiť napríklad radikálny liberalizmus. Rawlsove alebo Gauthierove požiadavky povinností, ktoré vyplývajú zo samotného významu sociálnej kooperácie, môžu byť odmietnuté ako neopodstatnené, kooperácia môže byť chápaná v intenciách, podľa ktorých jediné platné povinnosti sú tie právne. Dôsledkom je potom, že spoločnosť, v ktorej je rešpektované trestné

právo a práva nie sú porušované, sa javí ako úplne spravodlivá, a téza, že striktné právna spravodlivosť by mala byť doplnená o určitý model sociálnej spravodlivosti sa zdá, že stráca svoju autoritu. Diskusia a nekonečné rozpory, podporované požiadavkami typu Rawls alebo Gauthier, poukazujú na význam, dôležitosť a potrebu istého koherentného konceptu sociálnej nespravodlivosti predtým, než sa prejde k pozitívnym modelom sociálnej spravodlivosti.

Politická filozofia a sociálna etika majú dlhú tradíciu vo vytváraní záverov na základe hypotetických prípadov, často „pôvodných“ prípadov ako napríklad slávny „prirodzený stav“. V súčasnosti analytické prístupy stále častejšie siahajú po teoretických experimentoch, v ktorých inšpirujúci hypotetický stav tvoria stroskotanci, ktorí majú založiť nejakú komunitu a vytvoriť spoločný život na základe nejakých spravodlivých procedúr. Nasledujúca analýza sa zakladá na podobnom hypotetickom stave, kde sa predpokladá, že má významné analógie s modernou spoločnosťou, a teda umožňuje vyvodiť užitočné závery pre túto spoločnosť. Avšak tento teoretický experiment nie je určený k tomu, aby načrtol nejaký model spravodlivého usporiadania, ale snaží sa iba poukázať na to, čo môže byť považované za nespravodlivé v spoločnosti.

Predpokladajme teda, že určitý počet cestujúcich, ktorí prežili stroskotanie svojej lode, nájdú inú opustenú loď v použiteľnom stave a s nejakými zásobami na palube. Svoj život si tak zachránia na palube tejto lodi a začnú spolupracovať, aby vlastnými silami mohli zahájiť plavbu. Predpokladajme, že situácia je taká, že stroskotanci nemajú istotu, či sa im v dohľadnej budúcnosti podarí návrat na pevninu; inými slovami, pri koncipovaní optimálneho spôsobu kooperácie je potrebné počítať s možnosťou, že stroskotanci (alebo časť z nich) stravia zvyšok svojho života na palube lodi. To znamená, že oni sa nemôžu uspokojiť s nejakým provizórnym systémom, t.j. bez žiadnej záruky, že prípadné krivdy (spáchané počas spoločného cestovania) budú niekedy napravené, a keďže je možné, že na lodi stravia zvyšok svojho života, majú racionálny záujem nájsť spravodlivý normatívny systém (z morálneho hľadiska) pre život na lodi. Navyše, pretože väčšina stroskotancov má i deti, je tu záujem, aby tento systém zaistil optimálne a férové podmienky pre budúci rozvoj, t.j. nepôjde o nejaké riešenie ad hoc. Potreba spravodlivého usporiadania vyplýva i zo skutočnosti, že stroskotanci nemajú žiadne alternatívy k životu na lodi, nemajú varianty pre únik, ku ktorým by sa mohli uchýliť v prípade, že by nesúhlasili s usporiadaním na palube. Žiadnemu cestujúcemu nie je možné vytykať v zmysle „keď sa ti to nepáči, tak môžeš odísť“, tak ako to často robia prívrženci

určitých minimálnych usporiadaní, založených výlučne na negatívnych právach. Táto charakteristika nášho príkladu zodpovedá vo všeobecnosti bežnému stavu z reálneho sveta: náklady na únik (z vlastnej spoločnosti) a na začlenenie do inej spoločnosti bez nespravodlivých usporiadaní sú zvyčajne tak veľké, že väčšina obyvateľstva si ich aj tak nemôže dovoliť, v dôsledku čoho sú prakticky nútení zotrvať v prostredí, ktoré považujú za nespravodlivé. V takýchto prípadoch členovia určitej spoločnosti sa nachádzajú v rovnakej situácii ako stroskotanci, ani jedni z nich nemajú prijateľnú možnosť vystúpenia.

Predpokladajme, že stroskotanci sú rozdelení na dve veľké skupiny. Prví vlastnia pozoruhodné množstvo potrebných zdrojov (potraviny, vodu, nástroje) zachránené z vraku – v dôsledku čoho nie sú nútení zapojiť sa do prospešných činností (aby získali prostriedky na prežitie) a svoj nadbytok môžu predať alebo použiť na produktívnu činnosť (môžu investovať). Naopak, ostatní trpia nedostatkom potrebných zdrojov (vlastnia iba malé množstvá, v dôsledku čoho sú od začiatku a trvalo konfrontovaní s problémom získania vecí potrebných pre život); títo sú teda od počiatku „znevýhodnení“. Máme tak dočinenia s pôvodnou nerovnosťou zdrojov. V daných špecifických podmienkach stroskotania nie je možné preukázať, či držiteľia zdrojov (naďalej označovaní ako „zvýhodnení“) ich vlastnia legitímne (teda, že ich právom vlastnili už predtým), alebo či ich zabrali bez žiadneho práva v čase paniky, nepokoja a chaosu počas stroskotania. Z tohto dôvodu nie je možné aplikovať Nozickovu metódu overenia oprávnenosti, aby sme zistili legitimitu vlastníctva zdrojov a (implicitne) spravodlivosť jestvujúcej nerovnosti bohatstva na palube (Pozri Kis, 1997, s. 209 - 211). Táto časť imaginárnej situácie tu korešponduje so stavom zo skutočného sveta, kde vo väčšine prípadov je prakticky nemožné, aby tie tri princípy teórie oprávnenosti boli efektívne použité na overenie plnej legitimacy vlastníctva hodnôt – prakticky nikdy nemáme možnosť dôsledne zistiť, či nejaké vlastníctvo bolo nadobudnuté v súlade s princípmi spravodlivosti.

Vrátiac sa k imaginárnemu prípadu je v princípe možné, aby niektoré zo zdrojov „zvýhodnených“ pochádzali práve z tých, čo stratili (počas katastrofy) ostatní stroskotanci, ktorí teraz nevlástnia skoro nič („znevýhodnení“); ale keďže túto skutočnosť už nie je možné preukázať, sa pokladá, že nejestvujú dostatočné dôvody na zbavenie niekoho svojho vlastníctva. Súhlasí sa teda s tým, že *každý stroskotanec je považovaný za majiteľa toho, čo práve vlastní*, až do prípadného stanovenia (konsenzom) následného usporiadania, ktoré „definitívne“ určí problém vlastníctva (jeho zachovania, ochrany, legitímnych prípadov

vyvlastnenia, atď.). Čo sa týka zdrojov nájdených na palube, ideál legitimacy vlastníctva vyžaduje, aby neboli použité do stanovenia spravodlivých procedúr; v ich absencii prístup k týmto zdrojom by bol nekontrolovateľný, teda (podľa bežných ideí) nelegitímny. Aj tento princíp korešponduje s bežnými praktikami – *spoločné imanie je v prípade absencií relevantných legálnych rozhodnutí vylúčené zo súkromného užívania*. Rovnako stroskotanci súhlasia, že *použitie sily nie je legitímnym prostriedkom na získanie zdrojov ani na ovplyvňovanie iných stroskotancov*; sú teda prívržencami rešpektovania individuálnej slobody. Toto sú tri rámcové princípy, ktoré vymedzujú priestor pre vyjednávanie. Pre relevantnosť našej analýzy je podstatné uznanie týchto princíпов ako realistické (podobné tým, čo fungujú v skutočnom svete) a nie čisto imaginárne alebo výstredné.

Tak zvýhodnení, ako i znevýhodnení majú záujem na stanovení určitých optimálnych procedúr, ktoré by regulovali život na palube lodi. Keďže na jednej strane použitie sily pre stanovenie nejakého usporiadania je považované za nelegitímne, a na druhej strane ani prax – „kto má peniaze, ten určuje pravidlá“ – nemôže byť pripustená ako legitímna, jedinou cestou ako dospieť k súladnému usporiadaniu zostáva vyjednávanie medzi zúčastnenými stranami. Vyjednávanie musí objasniť problémy vlastníctva (tak súkromných ako i spoločných zdrojov), ďalej organizovania vzhľadom na prijatie rozhodnutí v spoločnom záujme, voľby nejakých lídrov, uzatvárania a rešpektovania zmlúv, atď.

Vyjednávanie je základnou procedúrou, prostredníctvom ktorej usporiadanie nevyhnutné pre spolužitie môže byť vytvorené bez toho, aby sa pritom niekomu ublížilo, teda bez toho, aby niekto bol vylúčený a bez zanedbania niečích legitímnych záujmov. Keďže stroskotanci majú demokratické zmýšľanie, súhlasia s pozíciou, že nikto (z dospelých) nemá byť vyňatý z vyjednávania, a každý má rovnaké právo participovať na vytvorení potrebného usporiadania.

Predpokladajme teda, že prvou otázkou vyjednávania bude správa spoločného majetku (zdrojov nájdených na lodi), z ktorého časť tvoria veci nevyhnutnej potreby (potraviny, oblečenie). Vďaka svojej situácii (teda zdrojom, ktoré vlastní) zvýhodnení nepotrebujú súrne tieto veci, im je v oveľa väčšej miere (než znevýhodnením) ľahostajné nájdenie prijateľných riešení v tejto otázke. V dôsledku tohto, ako v podstate pri každom vyjednávaní, zvýhodnení budú mať väčšiu vyjednávaciu pozíciu a silu (hrozbu), kedykoľvek môžu ohroziť vyjednávanie. Aby zabránili tejto situácii, znevýhodnení budú musieť urobiť určité ústupky, až kým sa nedosiahne istý typ rovnováhy. Dosiachnutie tejto

rovnováhy bude zo skutkového pohľadu dobrou správou pre znevýhodnených, pretože im umožní prístup aspoň k časti spoločných zdrojov, ale cena zaplatená pre tento úspech bude, v konečnom dôsledku, že najväčšia časť z daných zdrojov pripadne aj tak zvýhodnením. Nie lenže táto skutočnosť zvýši počiatočnú nerovnosť medzi týmito dvomi časťami stroskotancov, ale bude viesť i k zväčšeniu diskrepancie medzi ich schopnosťami vyjednávať: zvýhodnení, teraz ešte bohatší, budú mať vyjednávaciu silu ešte väčšiu (vo vzťahu k znevýhodnením) a otázka konsenzu im bude takto ešte ľahostajnejšia. Hoci nerovnosť zdrojov sama o sebe nás nemusí zvlášť znepokojovať, táto dynamika (t.j. rast schopnosti zastrášať) je však znepokojujúca pre každého, kto verí v rovnakú možnosť (každého stroskotanca) ovplyvňovať priebeh stanovenia spravodlivého usporiadania. Vyjednávania tohto typu, zdá sa, že vedú k situácii, kde znevýhodnení si „kupujú“ právo na prístup k zdrojom, teda znevýhodnení si zabezpečujú svoje prežitie za cenu ich poklesu do ešte viacej znevýhodnenej pozície. Je v tomto procese niečo nesprávne alebo nespravodlivé? Na prvý pohľad dalo by sa tvrdiť, že nie. Podľa logiky vyjednávania sa jednoducho dospelo k prirodzenému výsledku, výsledku, ktorý vyplýva z pomeru síl medzi zúčastnenými stranami. Zdá sa preto, že na tomto stave nie je nič nespravodlivého. Táto úvaha sa však zakladá na dvoch diskutabilných predpokladoch. Prvým je ten, že oslabovanie postavenia znevýhodnených je dôsledkom iba jednej objektívnej skutočnosti – nedostatkom zdrojov. Druhým predpokladom je, že zvýhodnení nenesú žiadnu zodpovednosť voči tomuto oslabeniu. Obidve pozície sú však mylné.

Keby namiesto princípu, podľa ktorého spoločné zdroje nájdené na palube sú prístupné iba po dosiahnutí vzájomnej dohody, by bola stanovená požiadavka, že *počas doby vyjednávania všetci stroskotanci môžu využívať určitý minimálny prídel z týchto zdrojov, nevyhnutný pre prežitie*, tak situácia by bola podstatne odlišná. Znevýhodnení by tak mohli znášať cenu tranzície (cenu za predĺženie vyjednávania) na veľmi dlhú dobu, prípadne neobmedzene; týmto spôsobom ich schopnosť vyjednávať by bola vzrástla a zvýhodnení (konfrontovaní s perspektívou, že zdĺhavé vyjednávania by mohli viesť k postupnému vyčerpaniu týchto zdrojov, v podobe minimálnych prídelov) by boli mali záujem na skrátení vyjednávania a nájdení nejakého kompromisu. Zároveň by to viedlo k naplneniu Dworkinovmu chápaniu rovnosti zdrojov - „skutočná rovnosť zdrojov existuje iba vtedy, keď zdroje, ktorými disponujú rôzni ľudia, sú rovné so zreteľom na náklady príležitostí (*opportunity costs*), to znamená so zreteľom

na hodnotu, ktorú majú v rukách iní ľudia“ (Kis, 1997, s. 286). To, čo bráni tomuto možnému výsledku, nie je teda iba jednoduchý nedostatok vlastných zdrojov, či existencia pravidla o nedotknuteľnosti spoločných zdrojov do konca vyjednávania, ktoré zvyhodňuje tých, čo nepotrebujú okamžitý prístup k týmto zdrojom. V tomto spočíva sociálna nespravodlivosť. Toto pravidlo, zdanlivo neutrálne a racionálne, má silné asymetrické účinky, zvyhodňujúc niektorých a znevýhodňujúc iných. Toto rámcové pravidlo sa zakladá na určitom predsudku, že stanovenie súkromného vlastníctva je prioritné voči uspokojeniu vitálnych potrieb všetkých zúčastnených. Ide pravdepodobne o predsudok založený na idej, že samotným cieľom vyjednávania je stanovenie súkromného vlastníctva. Vtedy keď znevýhodnení súhlasili s prijatím rámcového pravidla, dopustili sa omylu prevzatím predsudku, ktorý je prospešný zvyhodnením, a znížili tak svoje šance na úspech vo vyjednaní. Aby si ich neznížili, mali od samého začiatku presadzovať tieto dva princípy: a) prežitie všetkých zúčastnených je prioritné voči stanoveniu individuálnemu vlastníctvu b) konečným cieľom vyjednávania je prežitie (prípadne i blahobyť) všetkých, nie vyjasnenie individuálneho vlastníctva (alebo prinajmenšom, ako konečným cieľom bude stanovenie vlastníctva, základnou podmienkou bude zaistenie prežitia).

Sociálna nespravodlivosť nespočíva teda v jednoduchej nerovnosti zdrojov. Spočíva v špecifickej situácii závislosti, v ktorej sú znevýhodnení, (tí, ktorí nedisponujú minimom zdrojov potrebných pre prežitie) pretože „skutočná hodnota osobnej slobody závisí na zdrojoch, ktorými osoba disponuje, keď chce využiť svoju slobodu“ (Parijs a kol., 2007, s. 41). Ich konanie je ohraničené tými tromi rámcovými dohodami. Prvé dve z nich sú legitímne, ale tretia z nich – nedotknuteľnosť spoločných zdrojov počas trvania vyjednávania – je v danom kontexte nelegitímna a jej aplikácia vedie k postupnej strate autonómnosti znevýhodnených, ktorí sa stavajú závislými a každým kolom sa im znižuje ich schopnosť vyjednávania. Opustiť tento náš hypotetický model, riešenie načrtnutého problému (nespravodlivosti) ponúka kontroverzná koncepcia tzv. univerzálneho základného príjmu na úrovni životného minima (Pozri Parijs a kol., s. 41 - 53).

Literatúra

1. BLAHA, Ľ.: *Sociálna spravodlivosť a identita*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2006. ISBN 80-224-0891-3
2. CHOVANCOVÁ, J.: *Liberalizmus verzus komunitarizmus*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2006. ISBN 80-7160-216-7
3. KIS, J.: *Současná politická filosofie*. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-60-7
4. PARIJS Van P. – HRUBEC, M. – BRABEC, M a kol.: *Všeobecný základní příjem : Právo na lenost, nebo na přežití*. Praha : Filosofia, 2007. ISBN 978-80-7007-259-2
5. RESCORLA, M.: *Convention*. In: Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2007. <http://plato.stanford.edu/entries/convention/>
6. VERBEEK, B. a MORRIS, C.: *Game Theory and Ethics*. In: Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2004. <http://plato.stanford.edu/entries/game-ethics/>

Mgr. Ciprian Turčan
Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Hodžova 1, 949 74 Nitra
e- mail: ciprianturcsan@gmail.com

Chudoba ako sociálny problém

Abstrakt

Sociálna práca ako jedna z pomáhajúcich disciplín napomáha riešiť krízové situácie. Medzi závažné krízové situácie patrí aj chudoba, ktorá je charakteristická najmä nedostatkom životných prostriedkov. Dokonca v istom zmysle je podľa mnohých autorov považovaná za dôležitý sociálny problém. Príspevok sa pokúša špecifikovať chudobu nielen ako spoločenský problém, ale aj ako sociálno-patologický jav. Článok obsahuje pohľad na výsledky prieskumu, vykonaného na základe subjektívnych otázok týkajúcich sa chudoby.

Kľúčové slová: Chudoba. Kríza. Riešenie.

Abstract

Social work as a helping of disciplines helps to resolve crisis situations. Serious crises include poverty, which is primarily characterized by lack of means of living. Even in a sense by many authors considered an important social problem. The contribution attempts to specify not only poverty as a social problem as well as socio-pathological phenomenon. View article contains the results of a survey conducted by the subjective issues of poverty.

Keywords: Poverty. Crisis. Solution.

Pokrok a zmeny v spoločnosti prinášajú so sebou aj negatívne javy, ako je chudoba, odcudzovanie sa ľudí, konzumný spôsob života s negatívnymi dôsledkami na fyzický a psychický stav ľudského organizmu a pod.¹ Chudoba nie je len vecou verejnej mienky alebo postojom chudobných k vlastnej chudobe. Chudoba je sociálny jav je trvalým a narastajúcim problémom vo všetkých štátoch súčasného sveta, a teda aj v ekonomicky bohatých krajinách. Je sprevádzaná sociálnym postavením na okraji spoločnosti tých, ktorých sa dotýka. Chudoba a chudobní bývajú spoločnosťou neprijímaní, opovrhovaní aj napriek tomu, že sú porušované ľudské práva. Chudobu chápeme ako mieru,

¹ Porov.: STUPÁK, B.: Voľnočasové športové aktivity – nástroj zlepšovania zdravia a zdravého životného štýlu mladého človeka. In: *Edukacja zdrowotna szansą na poprawę jakości życia człowieka*. Stalowa Wola. 2009, s. 105

ktorá človeku umožňuje, resp. neumožňuje uspokojovať svoje potreby, ktoré súvisia so zabezpečením prežitia.² V laickej, ale i odbornej verejnosti sa chudoba najčastejšie spája s nedostatkom v príjmovej oblasti jednotlivca alebo rodiny.³ Človek sa stáva závislý od svojho okolia. Napriek spoločenským zmenám prebiehajúcim počas stáročí majú historické obdobia niečo spoločné. V každom z nich žila vrstva obyvateľov, ktorí potrebovali pomoc spoločnosti⁴.

Podľa Leškovej sa v literatúre stretávame s nasledovným delením chudoby:

- „absolútna a relatívna chudoba,
- objektívna a subjektívna chudoba,
- skrytá a latentná chudoba,
- stará a nová chudoba.

Absolútna chudoba vyjadruje stav, kedy nedostatok prostriedkov neumožňuje uspokojovať základné životné podmienky, čo ohrozuje samotnú existenciu človeka. Relatívna chudoba predstavuje situáciu, kedy rodina alebo iná sociálna skupina uspokojuje svoje potreby na výrazne nižšej úrovni, ako je priemerná úroveň v danej spoločnosti. Skrytú chudobu tvoria chudobní, ktorí si neuplatňujú nárok na dávky a služby sociálnej pomoci (nelegálni imigranti, bezdomovci a pod). Do latentnej chudoby patria poberatelia príspevkov, dávok a služieb sociálnej pomoci. Stará chudoba je nezávislá od trhu práce, ale závisí od veku, neschopnosti pracovať (chorí, telesne alebo duševne handicapovaní, osamelé matky s deťmi, príslušníci etnických minorít a pod.). Nová chudoba je spojená s pozíciou jednotlivcov na trhu práce (nezamestnaní, osoby s nízkymi príjmami, osoby znevýhodnené na trhu práce). Jej základom je rast nezamestnanosti⁵.

V súčasnosti sú chudobou ohrození predovšetkým nezamestnaní. Možný vznik sociálnej patológie, a to predovšetkým kriminality, prostitúcie, drogových závislostí, ktoré sa stávajú bežným javom, taktiež úzko súvisí s chudobou.

V súčasnosti medzi najrizikovejšie skupiny ohrozené chudobou patria:

- a) nezamestnaní,
- b) dlhodobo nezamestnaní,
- c) ľudia s nižším vzdelaním,
- d) starí ľudia.⁶

² Tokárová, A.: Sociálna práca. Prešov : Akcent print, 2003, s.349

³ Porov.: KOTRADYOVÁ, K. – SAMČÍKOVÁ, R.: Chudoba – okolnosti vplývajúce na jej rast a riešenie. In. *Migrácia, chudoba, nezamestnanosť*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, (ed.) Dušan Šlosár, Košice: Košický samosprávny kraj a Katedra sociálnej práce FF UPJŠ Košice, 2009. s. 114.

⁴ MAJCHEROVÁ, K.: Sociálna rehabilitácia ako dôležitý faktor v živote zrakovo postihnutých
In: *Nové aspekty v sociálnej práci I.* Zborník príspevkov zo seminára konaného na Teologickom inštitúte v Spišskom Podhradí, 2010, s. 99

⁵ Lešková, L.: Polia sociálnej práce. Košice : Viena, 2009, s. 42-44

⁶ podobne: NOVOTNÁ, A.: Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty, 2009

Riešenie chudoby predovšetkým súvisí s riešením nezamestnanosti. Preto už dnes nemôžeme pochybovať, že vzdelanie je predpokladom úspešnosti na trhu práce. Starí ľudia patria do skupiny, ktorá je často vylúčená z trhu práce, a to z hľadiska veku, čo je riešené valorizáciou dôchodkov a tým je táto skupina ochraňovaná pred chudobou štátom. Prikláňame sa k názoru A. Žilovej, „že dôchodky sú nižšie ako mzdy, a preto často vedú k podstatnému poklesu životnej úrovne. Úspory dôchodcov majú obmedzenú regulačnú úlohu a sú každoročne znehodnocované infláciou, ktorá znižuje ich reálnu hodnotu. Samozrejme že nejde len o pokles príjmov, ide aj o zvýšenie výdavkov.“⁷

Medzi ohrozené skupiny patria aj neúplné rodiny s deťmi, slobodní rodičia, zdravotne postihnutí, bezdomovci, kriminálnici, drogový závislí, ale môžeme tu zaradiť aj seniorov.

Významné miesto zohrávajú na Slovensku desiatky mimovládnych organizácií, ktoré poskytujú chudobným rôzne formy pomoci. Pretrvávajú regionálne rozdiely v miere chudoby, nezamestnanosti.

„Chudoba je spoločenský problém, ktorý má dvojaký rozmer. Prvý sa týka pomoci bohatých chudobným, druhý sa týka prekonávania elementov brzdiacich ekonomický, sociálny či duchovný rozvoj spoločnosti. V reálnom živote sa obidva rozmery premietajú do riešenia otázky o chudobe, jej riešení o tom, čo by spoločnosť mala a čo môže urobiť pre človeka v rámci pomoci“.⁸ V dnešnom reálnom svete je chudoba celosvetovým problémom. Ak sa chceme týmto problémom zaoberať z pohľadu pomáhajúcej profesie, ktorou sociálna práca je, mali by sme sa týmto nežiaducim fenoménom zaoberať podrobnejšie. Chudoba je fenomén, ktorým sa zaoberajú rozličné profesie a taktiež sa ju pokúšajú merať. Otázka potom znie, je možné vôbec chudobu merať? Chudobu je možné merať na základe kvantitatívnych ale aj kvalitatívnych ukazovateľov, ktorými sú napríklad priemerná alebo minimálna mzda. Je dôležité analyzovať jej výskyt, sledovať jej formy a okolnosti vzniku. Je potrebné vedieť, kto je chudobný, v akých podmienkach žije a čo je možné pre túto spoločenskú skupinu urobiť. Samotné riešenie by malo byť namierené na konkrétneho jednotlivca. Veľmi dôležité je hľadať riešenia na elimináciu chudoby. Dôležitá je spolupráca na úrovni vlády, ministerstiev, samosprávy, súkromným sektorom. Dôležité sú programy regionálneho rozvoja. Riešenie nezamestnanosti je kľúčom k riešeniu celého radu súvisiacich problémov, predovšetkým chudoby a sociálnej exklúzie.

⁷ Žilová, A.: Chudoba a jej premeny na Slovensku. Badín : Meteor, 2005, s. 10-11

⁸ Lešková, L.: Polia sociálnej práce. Košice : Viena, 2009, s. 8

Na základe otázok týkajúcich sa chudoby, nezamestnanosti a životnej úrovne obyvateľov sme uskutočnili prieskum v okrese Ružomberok pomocou ankety. Prieskumu sa zúčastnilo 168 respondentov, otázky kladené respondentom boli zamerané na zisťovanie názorov na chudobu, išlo v podstate o subjektívne vnímanie vlastnej chudoby alebo hodnotenie miery chudoby.

Tab. č. 1 Vekový profil respondentov

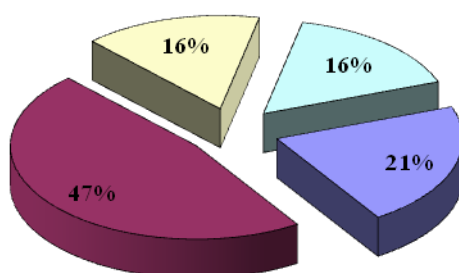
Vek	Muži		Ženy		Spolu	%
	Počet	%	Počet	%		
Do 35 rokov	25	14,87	26	15,48	51	30,35
Od 36 rokov do 61 rokov	30	17,86	29	17,26	59	35,12
62 a viac	32	19,05	26	15,48	58	34,53
Spolu	87	51,78	81	48,22	168	100

V tabuľke sa uvádza vek respondentov, ktorých som rozdelila podľa pohlavia do jednotlivých vekových kategórií.

Tab. č. 2 Vzdelanie respondentov

	Základné	Stredné bez mat.	Stredškol. s mat.	Vysokoškolské	Spolu
Počet	36	79	26	27	168
%	21	48	15	16	100

Graf č. 1 Vzdelanie respondentov

■ Základné ■ Stredné bez mat. ■ Stredoškol. s mat. ■ Vysokoškolské

Z celkového počtu 168 respondentov dosiahlo 21% základné vzdelanie, 48% stredné vzdelanie, 15% úplné stredné vzdelanie a 16% vysokoškolské vzdelanie. Z tabuľky vyplýva že 79 respondentov má stredné vzdelanie, čo má vplyv pri uplatnení sa na trhu práce z dôvodu nízkeho vzdelania.

Na otázku „Považujete svoju domácnosť za chudobnú alebo bohatú?“

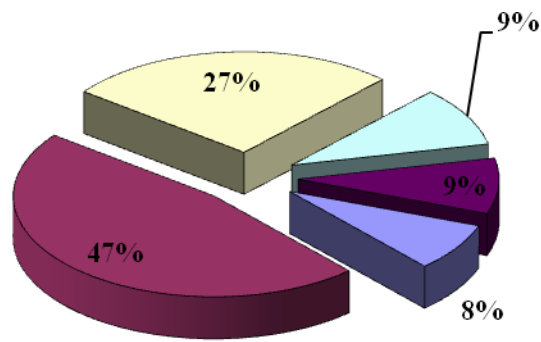
- a) Veľmi chudobnú
- b) Chudobnú
- c) Ani bohatú ani chudobnú
- d) Bohatú
- e) Veľmi bohatú

Tab. č. 3 Domácnosť chudobná alebo bohatá

	Veľmi chudobná	Chudobná	Ani chudobná ani bohatá	Bohatá	Veľmi bohatá	Spolu
Počet	13	79	45	16	15	168
%	8	46	27	10	9	100

Na základe uvedených možností odpovede považuje svoju domácnosť 13 respondentov, čo je 8% z celkového počtu za veľmi chudobnú, za chudobnú 79 respondentov, čo je 46%, za ani bohatú, ale ani chudobnú 45 respondentov, čo je 27%. Za bohatú svoju domácnosť považuje 16 respondentov čo je 10% a veľmi bohatú 15 respondentov čo je 9%. Môžeme konštatovať, že respondenti sa z celkového počtu otázok vyjadrili najviac k tomu, že ich domácnosť považujú za chudobnú. Zaujímavý výsledok nám vyšiel pri označovaní veľmi chudobnej a veľmi bohatej domácnosti, kde nám vyšlo skoro totožné percentuálne zastúpenie.

Graf č. 2 Domácnosť chudobná alebo bohatá

■ Veľmi chudobnú ■ Chudobnú ■ Ani chudobnú, ani bohatú ■ Bohatú ■ Veľmi bohatú

Na otázku „Ako často máte finančné problémy s rozpočtom rodiny?“ respondenti odpovedali na základe jednotlivých možností.

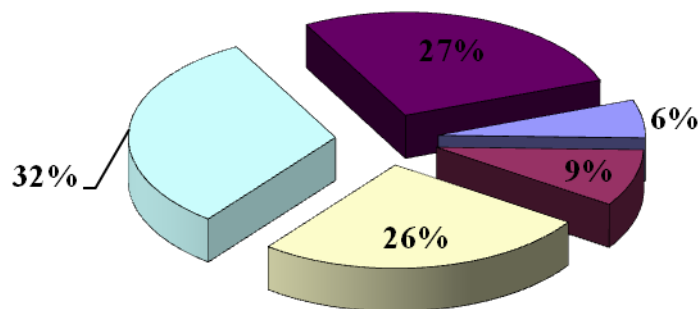
- Nikdy
- Málokedy
- Občas
- Často
- Vždy

Tab. č. 4 Finančné problémy

	Nikdy	Málokedy	Občas	Často	Vždy	Spolu
Počet	13	16	45	79	15	168
%	6	9	26	32	27	100

Pri otázke mali respondenti na výber päť možností odpovedí. Najviac respondentov tvrdilo, že majú časté finančné problémy, až 79 respondentov, čo je 32%, občas majú finančné problémy, 45 respondentov, čo je 26%. 15 respondentov, čo je 27%, má vždy finančné problémy, málokedy má problémy 16 respondentov, čo je 9% a nikdy nemá finančné problémy 13 respondentov, čo je 6%. Najviac respondentov z celkového počtu sa priklonilo k odpovedi občas a často. Z uvedeného vyplýva, že respondenti majú problémy z financiami, len malé percento respondentov nemá nikdy alebo málokedy problémy.

Graf č. 3 Finančné problémy

■ Nikdy ■ Malokedy ■ Občas ■ Často ■ Vždy

Na otázku „Môžete si dovoliť dovolenku?“ Odpovedali nasledovne:

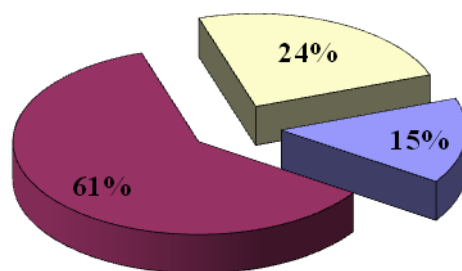
- a) Áno
- b) Nie
- c) Občas

Tab. č. 5 Dovolenka

	Áno	Nie	Občas	Spolu
Počet	25	102	41	168
%	15	61	24	100

Na otázku 102 respondentov, čo je 61%, odpovedalo, že si nemôžu dovoliť dovolenku, občas len 41 respondentov, čo je 24%, a dovolenku si môže dovoliť len 25 respondentov, čo je 15%. Je zrejmé, že keď respondenti majú problémy s financiami, nemôžu si dovoliť ani dovolenku, je pravdepodobné, že financie používajú viac na zabezpečenie domácnosti.

Graf č. 4 Dovolienka

■ Áno ■ Nie ■ Občas

Na otázku „Ste schopný platiť bežné výdavky v domácnosti?“ respondenti odpovedali na základe jednotlivých možností.

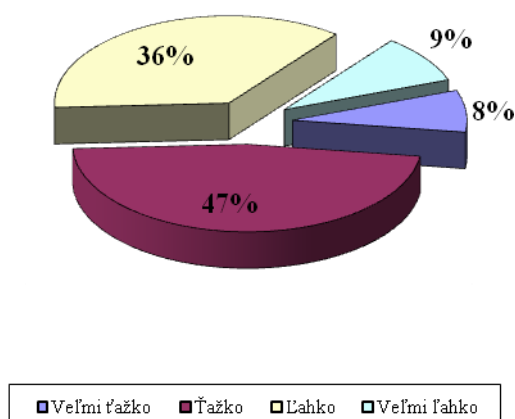
- a) Veľmi ťažko
- b) Ťažko
- c) Ľahko
- d) Veľmi ľahko

Tab. č. 6 Schopnosť platiť výdavky domácnosti

	Veľmi ťažko	Ťažko	Ľahko	Veľmi ľahko	Spolu
Počet	36	65	60	27	168
%	8	47	36	9	100

Pri tejto otázke odpoveď ľahko uviedlo 60 respondentov, čo je 36%, veľmi ľahko 27 respondentov, čo je 9%. Ťažko uviedlo 65 respondentov, čo je 47% a veľmi ťažko 36 respondentov, čo je 8%. Je zaujímavé, že medzi odpoveďou ťažko a ľahko je nepatrný percentuálny rozdiel. Respondenti v súvislosti s touto otázkou uvádzali, ako musia opatrne narábať s financiami, aby sa nedostali ešte do väčších ťažkostí, hlavne u vekovej hranice 62 rokov a viac.

Graf č. 5 Schopnosť platiť výdavky domácnosti

Na otázku „Uveďte, akú sumu, s ktorou môže vaša domácnosť disponovať mesačne nepresahuje?“ respondenti odpovedali nasledovne.

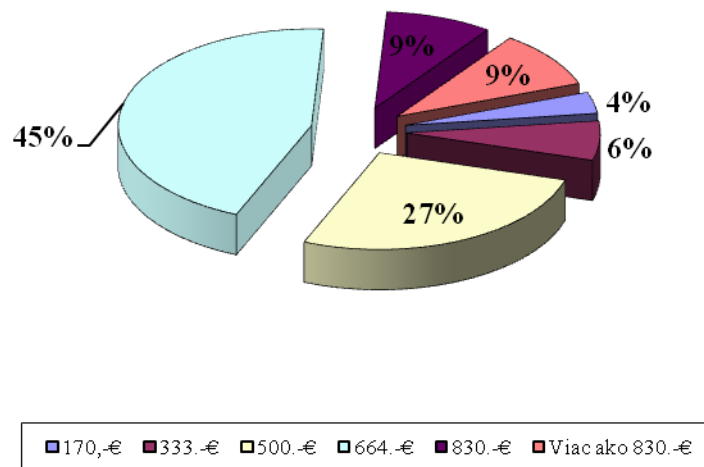
- 170.- €
- 333.-€
- 500.-€
- 664.-€
- 830.-€
- viac ako 830.-€

Tab. č. 7 Vašej domácnosti nepresahuje sumu

	170.-€	333.-€	500.-€	664.-€	830.-€	Viac ako 830.- €	Spolu
Počet	6	11	45	75	15	16	168
%	4	7	26	44	9	10	100

Najviac respondentov odpovedalo, že ich príjem nepresahuje sumu 664.- €, čo je 75 respondentov čiže 44%. Druhou najčastejšou odpoveďou bolo, že ich príjem nepresahuje sumu 500.-€, to je 45 opýtaných, to bolo 26% respondentov. Najmenej bola zastúpená odpoveď, kde príjem nepresahuje 170.-€, to sú 4%, čiže 6 respondentov, 11 respondentov uvádza hranicu 333.-€, čo je 7, 15 respondentov uvádza 830.-€ a 16 opýtaných uvádza sumu viac ako 830.-€.

Graf č. 6 Príjem vašej domácnosti nepresahuje sumu

Záver

Subjektívna chudoba je vnímaná ako nespokojnosť, sú to subjektívne pocity ľudí, ktorí sami seba považujú za chudobných. Názor spočíva v subjektívnom odhade každého človeka na svoje živobytie. Takéto odhady sú závislé od kultúrnosti prostredia, od spôsobu života, ako sa človek cíti a ako je spokojný so svojou situáciou. Anketovým prieskumom sme zistili zlú sociálnu situáciu. Obyvatelia považujú za chudobného toho občana, ktorý nemá pravidelný príjem alebo komu nestačia príjmy na pokrytie jeho základných životných potrieb. Na otázku vlastných príjmov sa respondenti vyjadrovali veľmi kriticky. Na základe zistení subjektívnych názorov respondentov navrhujeme strategické riešenia:

- Rozšírenie programu sociálneho rozvoja, projekty, programy na zlepšenie situácie rozvoja zamestnanosti na regionálnej a miestnej úrovni.
- *Vytváranie nových vzdelávacích programov podľa potrieb trhu práce, pretože nedostatočné vzdelanie patrí k hlavným znakom chudoby a sociálneho vylúčenia z trhu práce.*
- Podporiť vytváranie nových pracovných miest formou inovatívnych prístupov a zlepšiť zamestnanosť efektívnym využívaním nástrojov aktívnej politiky trhu práce.
- Vytvárať projekty na zlepšenie postavenia uchádzačov o zamestnanie na trhu práce.
- Vysvetľovať pojmy nezamestnanosť, vzťah k práci, ľahostajnosť a pod.
- *Predchádzať rizikám a posilňovať prvky solidarity, spoluzodpovednosti.*

Literatúra

1. KOTRADYOVÁ, K. – SAMČÍKOVÁ, R.: Chudoba – okolnosti vplývajúce na jej rast a riešenie. In: *Migrácia, chudoba, nezamestnanosť*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, (ed.) Dušan Šlosár, Košice: Košický samosprávny kraj a Katedra sociálnej práce FF UPJŠ Košice, 2009. 265 s. ISBN 978-80-970306-0-5.
2. LEŠKOVÁ, L.: 2009, Polia sociálnej práce. Vybrané kapitoly II. Košice : Vienala, 2009, 164 s. ISBN 978-80-89232-55-0
3. MAJCHEROVÁ, K.: Sociálna rehabilitácia ako dôležitý faktor v živote zrakovo postihnutých In: *Nové aspekty v sociálnej práci I.* Zborník príspevkov zo seminára konanom na Teologickom inštitúte v Spišskom Podhradí. Spišské Podhradie, 2010. ISBN 978-80-8084-543-8
4. NOVOTNÁ, A.: Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty / Alena Novotná. Fribourg : Association Internationale S.É.C.T., 2009. 155 s. ISBN 978-2-9700690-7-2.
5. STUPÁK, B.: Voľnočasové športové aktivity – nástroj zlepšovania zdravia a zdravého životného štýlu mladého človeka. In: *Edukacja zdrowotna szansą na poprawę jakości życia człowieka*. Zborník Miedzynarodowego Seminarium Naukowego, Stalowa Wola: Wydział Zamiejscowy Nauk Społeczeństwie KUL Jana Pawła II w Stalowej Woli. 2009, s. 105 – 114. 218 s. ISBN 978 - 83 - 61307 - 84 - 6
6. Tokárová, A.: 2003, Sociálna práca, Prešov : Akcent print, 2003, 573 s. ISBN 80-968367-5-7
7. Žilová, A.: 2005, Chudoba a jej premeny na Slovensku. Badín : Meteor, 2005, 162 s. ISBN 80-968932-2-X

PhDr. Janka Bursová, PhD.
KU v Ružomberku
Teologická fakulta Košice
Teologický Inštitút Spišské Podhradie
Email: jbursova@gmail.com
Tel: 0905 484 134

SúčasnÉ aspekty chudoby v Slovenskej spoločnosti

Abstrakt

Chudobu možno chápať ako výraz extrémnej nerovnosti, lepšie povedané ako odstup od určitej časti populácie nielen od bohatých, ale aj od celého zvyšku populácie. V súčasnom svete sa nerovnosť a chudoba neustále vytvára a roztržka medzi bohatstvom a chudobou narastá ako v globálnom, tak aj v národnom meradle.

Cieľom nášho príspevku je priblížiť pohľad na chudobu v kontexte súčasnej doby ako na závažný problém, ktorý sa dotýka celej spoločnosti. Zároveň chceme poukázať na stav sociálno-ekonomickej nerovnosti v Slovenskej spoločnosti. V príspevku sa zameriame na dopad chudoby nielen pre jednotlivca, ale aj pre jednotlivé skupiny a na možnosti zmiernenia existujúcej chudoby. Chudoba je sociálno-ekonomický fenomén, ktorý sprevádza ľudskú spoločnosť azda od jeho zrodu.

Kľúčové slová: Chudoba. Sociálne vylúčenie. Sociálna nerovnosť. Sociálna politika. Sociálna exklúzia. Slovenska republika.

Abstract

Poverty can be seen as an expression of extreme inequality, rather than distance from some part of the population not only from the rich people, but also from the rest of the population. nequality and poverty are being developed in today's world. Split between wealth and poverty is increasing in the global and national level.

The aim of this contribution is closer look at poverty as a serious problem in the context of the current period. At the same time we want to highlight the complicated social situation in Slovak community. The social situation remains because of socio - economic inequality today. We will focus in this contribution on the impact of poverty not only for individuals but also for different groups in society and on options to mitigate the existing poverty. Poverty is a socio - economic phenomenon, which accompanies the human community perhaps since its birth.

Keywords: Poverty. Social exclusion. Social inequality. Social politics. Social exclusion. Slovak Republic.

Úvod

Ľudskú históriu by sme s troškou nadsázky mohli nazvať aj „*históriou chudoby*“. V celých dejinách chudoba ako sociálny jav sprevádzala jedincov alebo aj celé veľké sociálne skupiny. Vnímanie chudoby sa prirodzene v tomto procese postupne menilo. Od chápania chudoby T. Akvinským, ako stavu daného Bohom, ktorý je na svete preto, aby bohatí mali príležitosť konať skutky milosrdenstva a kajúcnosti, cez Vivesom vypracovaný systém komunitnej starostlivosti o chudobných prostredníctvom práce, či Malathusovo odmietanie všetkých opatrení na podporu chudoby, až po rôzne koncepcie štátnej sociálnej politiky realizované v 20. storočí. Napriek zmenám, ktorými obsah tohto pojmu v minulosti prešiel, jedno zostáva stabilné - chudoba je chápaná ako stav, v ktorom jedincovi chýbajú prostriedky na realizáciu vlastných potrieb. Chudobou tak označujeme inferiórne podmienky života so závažnými individuálnymi i spoločenskými dôsledkami.

1 Chudoba na Slovensku v kontexte súčasnej doby

Chudoba je veľmi komplexný a zložitý pojem a v súčasnej dobe je považovaná za jeden z najzávažnejších problémov globalizovaného sveta. O chudobe teda paradoxne vieme tak veľa, že máme problém jasne a najmä stručne povedať, čo to vlastne chudoba je. Predovšetkým nie sú vždy jasne vymedzené pojmy, ktoré spolu súvisia: chudoba, bieda, nerovnosť, bezmocnosť, nedostatok, núdza. Svoju rolu tu zohrávajú aj rozdiely jednotlivých jazykov, respektíve ustálenosť odbornej terminológie v nich. Neexistuje žiadna absolútna a všeobecne uznávaná definícia alebo hranica, ktorá vymedzuje pojem chudobného. Zvlášť je to markantné pri definícii chudoby v rámci hospodársky vyspelých krajín, kde je zabezpečená situácia základných životných potrieb, najmä jedlo, ošatenie a strecha nad hlavou. Chudoba z tohto pohľadu je vždy definovaná vo vzťahu k štandardu danej spoločnosti.

Chudoba je prítomná na celom svete, v Európe, ale aj v slovenskej spoločnosti. Pozornosť si zasluhuje aj poznanie, akým spôsobom sa chudoba a hlavne jej príčiny odrážajú vo verejnej mienke. Je to dôsledok nepravosti osudu, lenivosti, absencie pevnej vôle, nespravodlivosti v spoločnosti, alebo dokonca je to nevyhnutná súčasť pokroku. Frekvencia týchto postojov a názorov je zaujímavejšia, ak ich dávame do medzi generačných porovnaní a súvislostí. Chudobu možno chápať ako výraz extrémnej nerovnosti, lepšie povedané ako odstup od určitej časti populácie nielen od bohatých, ale aj od celého zvyšku populácie.

V súčasnom svete sa nerovnosť a chudoba neustále vytvára a roztržka medzi bohatstvom a chudobou narastá ako v globálnom, tak aj v národnom meradle jednotlivých európskych štátov. Chudoba je často spájaná s pojmom nerovnosť, nie sú to však pojmy totožné, ale súvisiace. Chudoba sa definuje ako výraz

„extrémna nerovnosť, respektíve ako dištanc určitej časti populácie nielen od bohatých, ale i od celého zvyšku populácie.“⁹ Všeobecná koncepcia chudoby neexistuje a kritériá chudoby sú závislé od tradícií a od aktuálnej koncepcie sociálnej spravodlivosti. Najširšie poňatie chudoby presadzované v súčasnosti niektorými medzinárodnými organizáciami zahŕňa okrem príjmu i dostupnosť verejných služieb a stav výživy.

Chudoba je bežne považovaná za sociálny problém, inokedy je považovaná za sociálnu deviáciu, taktiež biedu a sociálnu patológiu. „Chudoba je v rôznych koncepciách a prístupoch rôzne definovaná a meraná, vždy však ide o inferiorné podmienky života so zvláštnymi individuálnymi a spoločenskými dôsledkami.“¹⁰ Čoraz častejšie sa na miesto pojmu chudoba používa pojem sociálna exklúzia, respektíve sociálne vylúčenie. Sociálna exklúzia je širší koncept než chudoba, vyjadruje riziko marginalizácie a vylúčenia pre individuá a skupiny vo viacerých oblastiach života a vždy zahŕňa chudobu. Naopak chudoba nemusí vždy znamenať exklúziu.¹¹ Chudoba sa vzťahuje k spotrebnému štandardu, dosahovaniu nízkych alebo neadekvátnych materiálnych prostriedkov. Zároveň je sociálna exklúzia vždy spojená so sociálnou inklúziou, čo znamená, že ak sú ľudia vylúčení z jednej sféry, zároveň sú začlenení do sféry inej (napr. matky sú vylúčené z trhu práce a sú zaradené do rodín).

Existuje viac konceptov chudoby a pohľadov na ňu. Niektoré sociálne či politické koncepty sa pozerajú na chudobu napríklad aj z pohľadu nedostatočného prístupu k vzdelávaniu, zdravotnej starostlivosti či politickej moci. „Najčastejšie sa ale pod chudobou rozumie nedostatok financií a malé materiálne vlastníctvo. Nie všetko, čo sa často pokladá za materiálnu chudobu, chudobou aj v skutočnosti je“.¹²

Chudoba zasahuje do všetkých stránok ľudského života, už v 19. a prvej polovici 20. storočia sa niektoré územia Slovenska na základe zaostávajúcej industrializácie marginalizovali a boli charakteristické chudobou. Zaostávanie, a tým schudobnenie regiónov Slovenska v minulosti, sa aj v súčasnosti prejavuje vysokou nezamestnanosťou, narastajúcou chudobou a taktiež sociálnopatologickými javmi. Po roku 1989 sa začala problematika chudoby nesmelo, ale predsa sa len dostala do povedomia verejnosti. Určité opatrné používanie výrazu chudoba sa skôr chápe ako výraz zlyhania sociálnej politiky, než ako dôsledok pôsobenia trhovej ekonomiky či súčasť sociálnej diferenciácie. Paralelne so sociálno-ekonomickými nerovnosťami, ktoré sa spravidla viažu a koncentrujú regionálne, sa na Slovensku prehlbujú aj priestorové disparity.

V období socializmu sa podarilo na Slovensku bez dôrazu na ekonomickú efektívnosť odstrániť výrazné rozdiely v ekonomickej úrovni regiónov.

⁹ MAREŠ, P.: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999, s.39.

¹⁰ CANTALAMESSA, R.: *Chudoba*. Bratislava : Serafin, 1999, s. 45.

¹¹ SCHAVEL, M. a kol.: *Úvod do štúdia a dejín*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008, s. 32.

¹² TVRDOŇ, M., KASANOVA, A.: *Chudoba a bezdomovectvo*. Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, 2004, s. 52.

Nesprávnosť princípu rovnakej redistribúcie medzi sektormi a jednotlivými regiónmi ako aj “zakrytie” regionálnych nerovností sa potom výrazne a ostro prejavovali a aj doteraz prejavujú. V súčasnosti sa sociálno-ekonomická situácia nezlepšila, ba priam sa zhoršila. Príchodom hospodárskej a finančnej krízy sa zvýšila nezamestnanosť, a to má veľký vplyv na chudobu jednotlivých ľudí.

Slovensko patrilo dlhodobo k európskym krajinám s najnižšími príjmovými nerovnosťami, v priebehu 90. rokov však dochádza k postupnému nárastu príjmovej nerovnosti. Z hľadiska medzinárodnej komparácie nejde o ojedinelý trend vývoja vyskytujúci sa len na Slovensku a v ostatných postsocialistických krajinách. Ekonomické nerovnosti rástli aj v západnej Európe, severnú Ameriku nevyvímajúc. Vývojom spoločnosti sa transformačné procesy v Slovenskej republike čoraz evidentnejšie prejavili vo vznikajúcich sociálnych a ekonomických nerovnostiach, ktoré mali za dôsledok chudobu ľudí. Jedným z najviditeľnejších sú sociálno-ekonomické nerovnosti. Tieto nerovnosti sa prejavujú v príjme či v majetku. Sú v diferenciácii spotrebného správania, životného štýlu, životných podmienok v jednotlivých regiónoch.

V oblasti výskumu i niektorých štatistických meraní sa pojem chudoba používa a vtedy sa najčastejšie spája s príjmom jednotlivca alebo domácnosti, ktorý je pod určitou hranicou. Najčastejšie sú citované údaje z Eurostatu (európsky štatistický úrad), ktoré aj sám Eurostat neprezentuje ako chudobu, ale len ako ohrozenie chudobou v našej krajine.

Spomedzi krajín únie je na Slovensku druhý najmenší podiel ohrozených ľudí chudobou podľa najnovšieho merania Eurostatu. Na Slovensku hrozí chudoba 11 percentám obyvateľov. V porovnaní krajín Európskej únie tak Slovensko spolu s Holandskom obsadilo druhú priečku. Najmenej chudobných v Európe má Česká republika. Vo všetkých ostatných štátoch je miera chudoby vyššia.

V krajinách Európskej únie hrozí chudoba priemerne 17 percentám ľudí. Za chudobných považuje Eurostat tých ľudí, ktorých ročný príjem nedosahuje 60 percent priemerného príjmu dospelého človeka. Ide tak o relatívne porovnanie. Napríklad človek, ktorý je na hranici chudoby v Luxembursku, má vyše štvornásobne vyšší príjem ako Slovak na hranici chudoby a toto je na zváženie, či je dobré, ak sa vykonáva takýto prieskum ohľadom chudoby.

Najohrozenejšími skupinami obyvateľstva sú deti do 17 rokov a seniori nad 65 rokov. Chudoba v Európe hrozí pätine mladých a 19 percentám dôchodcov. Na Slovensku je podľa Eurostatu ohrozených 17 percent mladých a desatina seniorov. Opačná situácia je v prípade zamestnaných ľudí. Spomedzi zamestnancov hrozí chudoba na Slovensku šiestim percentám ľudí, v Európe ôsmim percentám.

Tabuľka 1 – Obyvatelia EU ohrození chudobou

Obyvatelia EU ohrození chudobou					
Štát	Hranica chudoby v €	Podiel ohrozených ľudí (v %)			
		Cela populácia	Do 17rokov	Nad 65 rokov	Zamestnanci
EU 27	—	17	20	19	8
Belgicko	10 100	15	17	21	5
Bulharsko	2 800	21	26	34	7
Česko	5 800	9	13	7	4
Dánsko	10 500	12	9	18	5
Nemecko	10 600	15	15	15	7
Estónsko	4 700	19	17	39	7
Írsko	10 900	16	18	21	6
Grécko	7 200	20	23	22	14
Španielsko	8 400	20	24	28	11
Francúzsko	9 700	13	17	11	7
Taliansko	9 000	19	25	21	9
Cyprus	11 300	16	14	49	6
Lotyšsko	4 400	26	25	51	11
Litva	4 200	20	23	29	9
Luxembursko	16 500	13	20	5	9
Maďarsko	4 000	12	20	4	5
Malta	7 800	15	20	22	5
Holandsko	11 300	11	13	10	5
Rakúsko	11 200	12	15	15	6
Poľsko	3 900	17	22	12	12
Portugalsko	5 800	18	23	22	12
Rumunsko	1 900	23	33	26	17
Slovinsko	8 400	12	12	21	5
Slovensko	4 000	11	17	10	6
Fínsko	9 600	14	12	23	5
Švédsko	10 400	12	13	16	7
Veľká Británia	11 600p	19p	23p	30p	9p
Island	13 000	10	11	15	7
Nórsko	13 700	11	10	15	5

<http://www.scribd.com/doc>

Údaj, ktorý Eurostat meral, bol „riziko chudoby“ – čiže aké percento populácie žije z príjmu pod hranicou 60 percent priemerného príjmu v krajine. Prísne vzaté, príjem pod touto hranicu ešte neznamená, že je človek naozaj chudobný. Je však možné povedať, že je chudobou ohrozený – úroveň príjmov v ekonomike je okrem iného prepojená aj s úrovňou cien, preto majú ľudia s výrazne podpriemerným príjmom obmedzené možnosti spotreby či prístupu k službám.

Z prieskumu vyplýva, že v Európskej únii je priemerne ohrozených chudobou 16 percent ľudí, teda asi 72 miliónov. Priemer však zakrýva výrazné rozdiely medzi jednotlivými krajinami.

Výpovedná hodnota relatívnej chudoby je niekedy spochybňovaná – „chudobný“ človek v krajine s priemerným vyšším príjmom je stále bohatší, má vyšší príjem ako časť „bohatých“ v krajine s nižším priemerným príjmom. A nie je dôležité, koľko bankoviek má človek v peňaženke, ale čo si môže za ne kúpiť. Skutočná chudoba predstavuje nedostatok materiálnych potrieb nevyhnutných pre každodenné prežitie, t. j. jedlo, pitnú vodu, ošatenie a primerané bývanie. „Hranica skutočnej chudoby sa vyjadruje absolútne, t. j. prostredníctvom určitej pevne stanovenej hodnoty, ktorá stačí na zabezpečenie základných potrieb“.¹³ Domácnosť je klasifikovaná ako chudobná, ak jej príjem nedosahuje túto fixne stanovenú hranicu. Na identifikáciu materiálne ohrozenej skupiny ľudí na Slovensku môžeme využiť systém sociálnej pomoci ľuďom v hmotnej núdzi. Aj keď je životné minimum definované administratívne, považujeme ho za hranicu, keď príjem a iné zdroje sú natoľko nedostatočné, že neumožňujú dosiahnuť minimálnu životnú úroveň, ktorá je akceptovateľná v našej spoločnosti. Každý má právo žiť dôstojne. Aj keď Európska únia patrí k najbohatším regiónom sveta, aj tu existujú milióny ľudí, ktorí žijú pod hranicou biedy. Chudoba a vylúčenie zo spoločnosti majú dopady nielen na kvalitu života jednotlivcov a ich schopnosť zaradiť sa do spoločnosti, ale sú brzdou aj pre celkový hospodársky vývoj.

Návrhy na možné zmiernenie chudoby

Rok 2010 je taktiež Európsky rok chudoby, ktorý sa prekryl s finančnou, ekonomickou a sociálnou krízou. Musíme sa pozastaviť nielen na Slovensku, ale v celej Európe a svete, aby sa stala chudoba podnetom pre spoločné uvažovanie. Mali by sme budovať Európu, a teda aj Slovensko, ako krajinu, kde ľudia môžu žiť bez útrap, ktoré im spôsobuje chudoba a sociálne vylúčenie. Pri tomto uvažovaní a formulovaní záväzku snažiť sa o spoločnosť bez chudoby je potrebné:

Nezjednodušujme chudobu a nástroje na odstraňovanie chudoby. Chudoba je mnohorozmerný jav: nie sú to len nedostatočné finančné zdroje a príjem, či už zo zamestnania alebo sociálnych dávok. Chudoba je zraniteľnosť, neistota, nedostatok príležitosti, nespravodlivosť.

- *Prihlásiť sa na všetkých úrovniach k dosiahnutiu cieľa zmierniť a skončiť s chudobou a sociálnou exklúziou a zabezpečiť prístup k právam a dôstojnosti pre všetkých.* Takéto rozhodnutie vyžaduje prelamovať stereotypy a nerozdeľovať chudobných na tých, čo si “pomoc zaslужujú” a “nehodných našej pomoci”.

¹³ WAISOVÁ, Š.: *Chudoba a bohatství v současném světě*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006, s. 59.

- *Potrebujeme rôzne kampane zvyšujúce poznanie štrukturálnych príčin chudoby a sociálneho vylúčenia a bojujúce so stereotypmi o chudobných.* Presadzovať chápanie chudoby ako porušenie ľudských práv je však nielen na Slovensku náročná úloha, pretože sa po desaťročia posilňoval obraz, že chudoba je osobné zlyhanie. Navyše, veľká časť spoločnosti trpí neistotou a väčšou či menšou mierou nedostatku a programy zamerané na sociálne začleňovanie najviac znevýhodnených chápe ako niečo, čo sa deje na jej úkor a na jej účet.

- *Potrebujeme aj participáciu a záväzok k dialógu s chudobnými ľuďmi.* Budovanie spoločnosti, v ktorej má každý miesto, nie je možné bez participácie a záväzkov. Dobre fungujúce zastupiteľské demokratické inštitúcie sú základom pre ochranu verejného záujmu. No nutná je aj participatívna demokracia, aby bolo počuť aj hlasy ľudí, ktorí prežívajú chudobu a aby tieto hlasy mohli ovplyvňovať ľudské konanie, ale aj verejnú mienku a získavať jej podporu pre riešenie sociálnych otázok formou posilňovania rovnosti v prístupe k základným právam. Je potrebné posilniť dialóg s chudobnými ľuďmi a s mimovládnyimi organizáciami bojujúcimi proti chudobe. Boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu je neoddeliteľnou súčasťou úsilia na prekonanie krízy. Pričasto sú dôsledkami recesie postihnutí práve tí zraniteľnejší. Preto by sa Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu mal stať katalyzátorom na zvýšenie povedomia a vytvorenie dynamiky pre inkluzívnejšiu spoločnosť, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou budúcej Európy.

Na Slovensku a v celej Európe a svete potrebujeme nielen v Európskom roku otvoriť aj debatu o spravodlivosti ako rovnosti životných šancí pre všetkých bez ohľadu v akej rodine sa narodili, a na akom území – kontinente jednotliví ľudia žijú. Sociálne správanie niektorých chudobných môže byť príznačné akceptovaním situácie, v ktorej sa nachádzajú alebo jej odmietaním. Významné je pritom subjektívne vnímanie vlastnej chudoby. Ľudia prežívajú chudobu ako zahanbenie a ak môžu, zatajujú ju. V dnešnej zložito organizovanej spoločnosti máme život druhých zriedka ako na dlani a to ukrývanie chudoby uľahčuje. Platí to aj pre chudobu nielen na Slovensku. Hovorí sa o nej málo a nie vždy s porozumením. Chudobu začíname pomaly akceptovať ako súčasť spoločenského poriadku.

Záver

V predloženom príspevku sme sa pokúsili načrtnúť, ako je ponímaná chudoba v Slovenskej republike. Sociálno-ekonomická situácia slovenskej spoločnosti a jej rôzne úrovne pomerne verne odráža dianie, turbulencie i problémovosť súčasnej hospodárskej krízy v jednotlivých regiónoch. Otázky chudoby začínajú v slovenskej spoločnosti čoraz viac rezonovať. Dôležitým sa stáva definovanie chudoby a jej meranie. Je podstatné určiť: Kto je vlastne chudobný? Ako a či sa to dá vôbec odmerať? Zodpovedanie týchto základných, no nie takých jednoduchých otázok, nás môže ako spoločnosť posunúť dopredu pri riešení

problému chudoby a chudobných. Hľadanie riešení nesie v sebe veľkú zodpovednosť za životy ľudí, ktorí chudobou trpia a to nielen v politickej rovine, pri tvorbe zákonov, ale aj v spoločenskej rovine. Fenomén chudoby je prítomný na celom svete aj na Slovensku. Preto treba o ňom hovoriť, treba ho analyzovať, poznávať jeho rôzne podoby, príčiny, dopady a predovšetkým hľadať spôsoby riešenia a na odstránenie tohto problému.

Literatúra

1. CANTALAMESSA, Raniero: *Chudoba*. Bratislava : Serafin, 1999. 109 s. ISBN 80 – 88944 – 08 – 2
2. MAREŠ, Petr: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISSN 80 – 85850 – 61 – 3
3. SCHAVEL, Milan; OLÁH, Michal; ONDRUŠOVÁ, Zlatica: *Úvod do štúdia a dejín*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2008. 208 s. ISBN 80–969449–6–7
4. TVRDOŇ, Miroslav – KASANOVÁ, Anna: *Chudoba a bezdomovectvo*. Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF, 2004. 141 s. ISBN 80 – 8050 – 776 – 7
5. WAISOVÁ, Šárka: *Chudoba a bohatství v současném světě*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 160 s. ISBN 80 – 86898 – 86 – 5
6. *Eurostat newsrelease* : [online]. Luxemburg : [2010] [cit. 2010-02-05]. Dostupné z WWW: <<http://.scribd.com/doc/25370674/10-2010-18-January-2010>>

PaedDr. Slavomír Laca, PhD.
Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Palackého 36/1, 81102 Bratislava I
0907 – 363 181
slavomir.laca@gmail.com

Chudoba, hmotná núdza, nepriaznivá sociálna situácia a krízová sociálna situácia ako predmet záujmu práva sociálneho zabezpečenia a súvisiace právne aspekty

Abstrakt

V príspevku autor analyzuje zmeny, ktoré našli svoje miesto v systéme pomoci v hmotnej núdzi v Slovenskej republike. V prvej časti článku je podaný stručný prehľad vedeckej interpretácie pojmu chudoba ako kľúčového termínu v systéme sociálnej pomoci. Jadro článku je venované analýze pojmov: chudoba, hmotná núdza, nepriaznivá sociálna situácia a krízová sociálna situácia. Autor sa taktiež pokúsil zistiť najdôležitejšie rozlišujúce znaky týchto uvedených právnych inštitútov. V tejto časti článku je taktiež prezentovaný pohľad na tieto koncepčné východiská ako právny základ pre zmeny v systéme pomoci v hmotnej núdzi. V druhej časti sa článok tiež zaoberá hlavnými črtami a charakteristickými znakmi, ktoré sú obsiahnuté v právnej konštrukcii pomoci v chudobe a v hmotnej núdzi v Slovenskej republike.

Kľúčové slová: Chudoba. Hmotná núdza. Pomoc v hmotnej núdzi. Nepriaznivá sociálna situácia. Krízová sociálna situácia.

Abstract

In the paper author analyses there the changes, which take place position in the whole system of assistance against material lack in the Slovak Republic. In the first part of an article, there is given a short outline of scientific interpretation of the term poverty, as a source term in the social assistance system. The core of the article is devoted to analyse the terms: poverty, material lack, adverse social situation and crisis social situation. Author also tried to find out the most important distinguishing signs of these mentioned legal institutes. In this part there is given also a view to the conceptual sources, as a legal base for the changes of the system of poverty relief. In the second part, the article also deals with the main features and characteristic signs which are involved in legal construction of the assistance against poverty and material lack.

Keywords: Poverty. Material lack. Social assistance. Adverse social situation. Crisis social situation.

1 Konceptné a systémové súvislosti v chápaní pojmu chudoby

Podľa odhadov mnohých expertov sa chudoba priamo alebo nepriamo týka približne tretiny obyvateľstva našej planéty. Chudoba nepriaznivo vplyva na spoločnosť, ako aj na človeka postihnutého týmto fenoménom. Charakteristickými ukazovateľmi chudoby v živote človeka sú pokles životnej úrovne, rast napätia v rodinných vzťahoch i v ostatných medziľudských vzťahoch, zhoršený zdravotný stav, strata motivácie i pocit bezmocnosti, depresia, nadmerné pitie alkoholu, užívanie drog, kriminalita a iné deštruktívne javy v správaní. S fenoménom chudoby úzko súvisí aj problematika sociálnej stratifikácie.¹⁴

V súčasnosti sa problematika chudoby a sociálneho vylúčenia chápe ako nedostatok príjmu a chápe sa ako multidimenzionálny sociálny jav. Vznik chudoby, resp. sociálna deprivácia má rôzne dimenzie a podoby. Jednou z dôležitých výskumných tém je priestorový aspekt chudoby a sociálne vylúčenie, ktoré sa prejavujú ako zvýšená koncentrácia vylúčených jednotlivcov a sociálnych skupín v určitých regiónoch, krajoch, okresoch, resp. ich vylúčením z určitých priestorov.¹⁵

Chudoba má oproti niektorým sociálnym javom zvláštny charakter. Obsahuje v sebe kategorický imperatív čokoľvek konať na jej odstránenie, neuspokojovať sa s jej deskripciou, analýzou príčin a následkov. V tomto zmysle je chudoba i morálnym pojmom.¹⁶

Pojem chudoba nebol a nie je na Slovensku legitímne ukotvený v podobe komplexnej legálnej definície. Za synonymá chudobného obyvateľstva sa považujú v extenzívnom chápaní (v rámci povedomia spoločnosti): sociálne slabí jednotlivci, nízkopríjmové domácnosti a ľudia žijúci v hmotnej núdzi. Pojem hmotná núdza môžeme chápať za úradne rešpektovanú definíciu chudoby. Je to stav, keď príjem občana nedosahuje životné minimum. Životné minimum sa chápe ako spoločensky uznaná minimálna hranica príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav hmotnej núdze. Toto vymedzenie nepostačuje na vystihnutie všetkých dimenzií chudoby. Oficiálne existuje chudoba len ako stav nedostatočného príjmu.¹⁷

Chudoba je veľmi zložitý fenomén s celospoločenským dosahom. Pôvodne bola definovaná ako nedostatok zdrojov na uspokojovanie základných potrieb. Nie je to len málo majetku, je to predovšetkým sociálne postavenie, sociálny status.¹⁸

¹⁴ Porov.: DÁVIDEKOVÁ, M.: Rizikové oblasti vzniku chudoby. In: ŽILOVÁ, A. – HUDECOVÁ, A. (edit.): *Chudoba-spoločenský problém súčasnosti*, s. 98.

¹⁵ Porov.: DŽAMBAZOVIČ, R.: Priestorové súvislosti chudoby. In: ŠKOBLA, D. – LESAY, I. - GERBERY, D. (edit.): *Knihá o chudobe*. Poniky : Priatelia Zeme-CEPA 2007, s. 41.

¹⁶ Porov.: TOKÁROVÁ, A. et al.: *Sociálna práca*. Prešov : Akcent Print, 2003, s. 349.

¹⁷ Porov.: DŽAMBAZOVIČ, R.: <http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2004/rodina/Chudoba.pdf> (24.9.2009).

¹⁸ Porov.: TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A.: Chudoba a bezdomovstvo. Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre 2004, s. 10.

Sociálne postavenie alebo sociálny status znamená určité postavenie človeka v spoločenskom živote. Chudoba na toto sociálne postavenie môže mať deštruktívny až degradujúci vplyv, čo môže viesť k vyčleneniu človeka zo spoločnosti.

Z hľadiska širšieho vymedzenia sa chudoba vníma ako vyčlenenie z participácie na bežnom spoločenskom živote. Sociálne vyčlenenie z minimálne prijatého štandardu tej ktorej krajiny znamená všeobecné znevýhodnenie v oblasti vzdelania, zamestnania, bývania, či finančných zdrojov, možnosti získania prístupu k hlavným sociálnym inštitúciám, ktoré poskytujú rôzne životné šance. Tieto znevýhodnenia sú pomerne trvalým stavom.¹⁹

Chudoba je rôzne definovaná, vždy však zahŕňa podmienky života so zvláštnymi individuálnymi a spoločenskými dôsledkami. V rámci spoločensko-vedného pohľadu sa najčastejšie uvádzajú nasledovné teórie prezentácie chudoby:

Antropologická teória – je výrazom kultúry chudoby, ktorá má svoje normy, hodnoty, jazyk a názor a zakladá sa na reakcií chudobných na marginálne postavenie v stratifikovanej spoločnosti.

Individualistická teória - chudoba je osobnou vecou každého človeka, alebo osobnou neschopnosťou a nezaujmom zapojiť sa do spoločenského života.

Sociologická teória – chudoba je dôsledkom tlaku okolností, t.j. chudobný prijíma spoločenské hodnoty, ktoré ale nemôže aplikovať/využiť kvôli nízkym príjmom, nedostatočnej kvalifikácii k zamestnaniu a pod.

Teória konfliktov – je dôsledkom nesprávneho rozdelenia zdrojov v spoločnosti. To znamená, že človek sa stal chudobným kvôli nedostatočnému systému sociálneho zabezpečenia, alebo diskriminácii na trhu práce.²⁰

Štát svoj boj s chudobou realizuje prostredníctvom určenia inštitútu životného minima pre zákonom vymedzené referenčné kategórie. Tým, ktorým mesačný príjem nedosahuje stanovenú výšku tohto minima, prispieva v rámci sociálnej pomoci príslušnými dávkami v hmotnej núdzi.

Stanovenie definície chudoby na základe určenej výšky životného minima v mnohých prípadoch zlyháva. Takéto určenie chudoby môže viesť k tomu, že sa niektorí jednotlivci ocitnú nad určenou hranicou chudoby, ale ich príjmy v reálnom živote nestačia ani na uspokojovanie základných potrieb. Príčinou tohto javu môže byť, že v niektorých regiónoch daného štátu, môžu byť životné náklady vyššie ako v iných regiónoch.²¹

Súčasní autori definujú chudobu ako sociálny jav a sociálny a individuálny problém, a tak koncepcie ich vnímania chudoby vychádzajú vždy z jedného

¹⁹ Porov.: DŽAMBAZOVIČ, R.: Posun od merania chudoby k meraniu sociálneho vyčlenenia. In: ŠEBOVÁ, M.: Otázky merania chudoby. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung e. V., 2004, s. 16.

²⁰ Porov.: SCHAVEL, M.-OLÁH, M.-ČIŠECKÝ, F.: *Sociálna prevencia*. Prešov: VŠZaSP sv. Alžbety, 2007, s. 114.

²¹ Porov.: SCHAVEL, M.-OLÁH, M.-ČIŠECKÝ, F.: *Sociálna prevencia*, s. 116.

alebo viacerých uhlov pohľadu. Koncepty chudoby možno diferencovať nasledovne:

Koncepty chudoby z hľadiska príčin vzniku — pri tomto členení sa teória prikláňa k starej a novej chudobe, spojenej so životným cyklom a trhom práce u jednotlivca.

- *Stará chudoba* - sa označuje aj ako demografická a jej existencia nie je závislá od trhu práce, môže byť stavom či spôsobom trvalej existencie, alebo iba krátkodobou životnou epizódou.
- *Nová chudoba* - nazývaná aj vertikálna je spojená s pozíciou jedinca i celých sociálnych kategórií na trhu práce. Má trvalý charakter a súvisí s trhom práce. Môže vzniknúť u nezamestnaných, u osôb s nízkymi príjmami.

Koncepty chudoby z hľadiska ich vonkajšej transparentnosti — diferencácia rozlišuje viditeľnú a skrytú chudobu.

- *Viditeľná chudoba* - je zjavná podľa vonkajších znakov, napríklad oblečenie, závislosti, bývanie, jej najviditeľnejší znak predstavuje tzv. bezdomovstvo.
- *Skrytú chudobu* - tvoria chudobní, ktorí si neuplatňujú nároky na dávky a služby sociálnej pomoci. Dôvodom tejto chudoby je nízke právne vedomie, neschopnosť uplatnenia vlastných práv a nárokov, ale aj nezáujem o pomoc.

Koncepty chudoby z pohľadu individuálneho a spoločenského hodnotenia — koncept objektívnej a subjektívnej chudoby.

- *Objektívne vymedzenie chudoby* - je založené na objektívnom posudzovaní situácie chudobných, hranica chudoby je určená zvonku. Chudoba je vymedzená nezávisle od názorov tých, ktorí sú za chudobných považovaní. Objektívna chudoba je stav, v ktorom nie sú podľa názoru spoločnosti uspokojované základné ľudské potreby na spoločensky prijateľnej úrovni.
- *Subjektívny koncept chudoby* - je založený na hodnotení vlastnej životnej situácie, skúsenosti, názoroch a pocitoch osôb, ktorých sa to týka, a to bez ohľadu na názor spoločnosti.

Koncepty chudoby z hľadiska jej ekonomickej merateľnosti — vytvárajú koncepty relatívnej a absolútnej chudoby a konsenzuálny koncept chudoby.²²

- *Relatívna chudoba* - je založená na porovnávaní štandardu chudobných a tých, ktorí chudobní nie sú. Zdroje chudobných jednotlivcov, rodín či sociálnych skupín sú výrazne pod štandardami danej spoločnosti. Základné potreby sú síce v celej populácii uspokojované, ale časť tejto populácie je vylúčená z bežného spotrebiteľského štandardu spoločnosti, v ktorej žije, zo životných zvyklostí a aktivít, ktoré tento štandard umožňuje. Relatívna chudoba predstavuje problém chudoby v bohatej spoločnosti, ktorá je

²² Porov.: ŽILOVÁ, A.: Chudoba a jej premeny na Slovensku. Badín : MENTOR, 2005, s. 25-34.

charakterizovaná nerovnosťou. V relatívnom poňatí je chudoba identifikovaná s príjmovou nerovnosťou a nemôže byť odstránená bez odstránenia tejto nerovnosti.

- *Absolútna chudoba* - je definovaná potrebami tých, ktorí sú chudobní, a nie ich výdajmi vo vzťahu k výdajom tých, ktorí nie sú chudobní. Je spojená s nedostatkom prostriedkov na uspokojenie základných životných potrieb, čím je ohrozovaná existencia človeka. Tento koncept chudoby je založený na predstave o minimálnej životnej úrovni, zaručujúcej osobám len fyziologické prežitie. Tento koncept nie je možný bez definície základných potrieb a predpokladá ich stálosť v čase bez vzťahu k sociálnemu okoliu. So zmenou štandardu života v spoločnosti sa hranice absolútnej chudoby nemenia.
- *Konsenzuálna chudoba* - je vecou konsenzu spoločnosti, ktorá určuje koho považovať za chudobného a koho nie. Chudoba je takto definovaná odkazom na názor spoločnosti ako celku, založený na širokom spoločenskom konsenze o tom, čo tvorí nevyhnutnosti života. Konsenzuálny prístup pracuje s respondentmi.²³

Medzi iné v praxi rozlišované formy chudoby patria:

- *Sekundárna chudoba* - keď rodina nie je schopná so svojim príjmom hospodáriť tak, aby mohla pokryť všetky hlavné výdaje, môže sa ocitnúť v sekundárnej chudobe. Sekundárna chudoba nevzniká nízkym príjmom domácnosti, ale je dôsledkom sociálnej neschopnosti, v tom zmysle, že daná domácnosť nie je schopná rozumne hospodáriť s dostupnými finančnými prostriedkami. Veľmi nebezpečnou situáciou je zadlženie sa na nájme a službách. Pri ich nepravidelnom platení môže nasledovať vyst'ahovanie rodiny z bytu.²⁴
- *Pracujúca chudoba* - flexibilizácia práce znižuje v zemi opticky mieru nezamestnanosti, koná tak však za cenu, že stúpa podiel nízko platenej práce a narastá riziko, že mzda ekonomicky činného človeka sa bude pohybovať na hranici biedy alebo len tesne nad ňou. Vzniká tak relatívne nový jav označovaný ako pracujúca chudoba.²⁵
- *Latentná chudoba*²⁶ – sociálny transfer, vo forme finančnej pomoci alebo bezplatných služieb, respektíve vo forme sociálnej podpory. Systém dávok sociálnej pomoci obyčajne jednotlivca či domácnosť (okruh spoločne posudzovaných osôb) udržia nad hranicou životného minima, nezbavia však

²³ Porov.: MAREŠ, P.: Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999, s. 110-117.

²⁴ Porov.: PELÁKOVÁ, K.: Zadluženost jako důsledek i příčina chudoby. In: VAŠEČKA, I. – ŠÍMÍKOVÁ, I. a kol. (edit.): Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace, s.78.-79.

²⁵ Porov.: KELER, J.: Soumrak sociálního státu. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 27.

²⁶ Existencia určitých životných situácií, či období v živote človeka (napr. nezamestnanosť, materská dovolenka), keď je jednotlivec odkázaný na sociálnu pomoc štátu, za predpokladu, že takéto obdobie má dlhotrvajúci charakter, môže vyústiť do podoby nepriamej formy chudoby alebo určitého predstupňa chudoby.

ich chudoby. Systém sociálnych dávok, resp. dávok pomoci v hmotnej núdzi sociálnej podpory im následne môže pomôcť, aby sa nemuseli zaradiť medzi chudobných, čo by bolo bez tejto pomoci realitou.²⁷

Napriek zmenám, ktorými v minulosti prešiel obsah tohto pojmu – chudoba je stabilne chápaná ako stav, v ktorom jedincovi chýbajú prostriedky na realizáciu vlastných potrieb. Spája sa s hmotnou núdzou, depresiou (napr. sociálnou, pracovnou, zdravotnou, bytovou, atď.). Žiť v chudobe znamená naozaj byť „materiálne deprimovaný“, t. j. žiť bez toho, čo je pre život nevyhnutné a čo, ako také, je spoločensky uznávané. Chudobou tak označujeme inferiórne podmienky života so závažnými individuálnymi i spoločenskými dôsledkami.

Najčastejšie sú za dôvody vzniku chudoby označované nasledovné skutočnosti:

- nízke zárobky plynúce zo zamestnania,
- dlhodobá nezamestnanosť,
- rozdiel vo vlastníctve bohatstva.²⁸

Ako už bol uvedené vyššie, chudobu možno rozlišovať z hľadiska subjektívneho i objektívneho. Na základe uvedenej diferenciácie platí, že kým **subjektívne chápanie chudoby** rešpektuje skutočnosť, že v konkrétnom sociálno–referenčnom rámci jedinec sám posudzuje a hierarchizuje naliehavosť vlastných potrieb, čiže sám rozhoduje o tom, ktoré jeho potreby by mali byť uspokojené ako prvé, **objektívne chápanie chudoby** umožňuje zreteľne oddeliť chudobných od nechudobných.²⁹

Niektorí jedinci sa môžu cítiť chudobnými, hoci chudobnými nie sú (ide o ľudí smerujúcich k vyšším príjmovým vrstvám) a iní môžu byť skutočne chudobnými, hoci chudobu nepociťujú (napr. migranti s nízkymi príjmami v bohatej krajine). Takéto ponímanie chudoby nedeterminuje chudobu a nemá exaktný význam.

Naproti tomu, dlhodobý život v chudobe a sociálna exklúzia môžu vytvoriť stratégiu života, ktorú si takto postihnutí ľudia volia, aby sa ich život stal znesiteľnejším. Túto stratégiu odovzdáva generácia ďalšej generácii, a tak sa vytvára relatívne trvalý systém, ktorý sa označuje ako **tzv. kultúra chudoby**. Tento pojem je jedným z konceptov, ktorým sa vysvetľuje prečo chudoba pretrváva v určitých lokalitách. Táto kultúra chudoby vytvára určité nebezpečenstvo, ktoré spočíva v tom, že kde raz vznikne, je ťažko sa z nej vymaniť. Pojem kultúra chudoby stanovil v 50. rokoch 20. storočia antropológ Oskar Lewis, ktorý ním vysvetľoval pretrvávajúcu chudobu a sociálne vyčlenenie v lokalitách USA. Podľa neho kultúra chudoby je reakciou a adaptáciou sa na podmienky, ktoré chudoba vytvára a zároveň je niečím, čo si

²⁷ Porov.: MAREŠ, P.: Sociologie nerovnosti a chudoby, s.58.

²⁸ JANIČOVÁ, E.: Sociálna pomoc, IN.: Právo sociálneho zabezpečenia. Učebnica PF UK. Bratislava 2004, s. 238 a nasl.

²⁹ MACKOVÁ, Z. a kol.: Základy práva sociálneho zabezpečenia, Prosperity s. r. o, Bratislava 2001, s. 281

generácia odovzdáva ďalšej generácii. Táto kultúra sa viac-menej objavuje vtedy, keď chudobní nemajú určený zmysel triedneho vedomia.³⁰

Títo ľudia sa ťažšie akulturujú a niektorí strácajú kladný vzťah k dominantnej kultúre a jej inštitúciám. Pre nich to znamená úplné vylúčenie zo spoločenského života. Okrem toho na základe priestorovej segregácie vznikajú chudobné miesta, podobné ako americké veľkomestské getá. Na Slovensku sú to najmä rómske osady, ale vznikajú aj na sídliskách či v mestských štvrtiach. Tieto miesta sú neefektívne, z ktorých pomocou vlastných síl, ale ani za pomoci sociálnej siete niet úniku.³¹

Je potrebné si uvedomiť, že chudobu môžu zapríčiniť aj prírodné javy ako živelné pohromy, ďalej sú to sociálne javy ako vojny a revolúcie a tiež osobné osudy ako smrť živiteľa a staroba.³²

Spolu s názormi na chudobu sa postupne vyvíjali a menili i **predstavy o možnostiach pomoci chudobným**. Tento vývoj napokon dospel k niekoľkým zámerom:

- a) chudoba je pravdepodobne stálym sociálnym javom,
- b) chudoba v dôsledku straty práce si zasluhuje pomoc pri riešení jej dôsledkov,
- c) pre optimálne stanovenie miery a foriem pomoci je potrebné dôsledne študovať tento sociálny jav, aby poskytnutá pomoc paradoxne nepodporovala zotrvanie jednotlivcov v tomto nepriaznivom stave.³³

Pomoc zo strany spoločnosti je odvodzovaná od „tzv. substitučného minima“, ktoré predstavuje oficiálnu hranicu chudoby vyjadrenú množstvom finančných prostriedkov umožňujúcich jedincovi uhradiť náklady potrebné na prežitie. V tejto súvislosti rozoznávame chudobu aj ako absolútnu alebo relatívnu.

Hranice absolútnej chudoby sú spojené s určitým fyziologickým prahom, tzv. „existenčným minimom“, ktoré umožňuje v danej spoločnosti iba holé fyzické prežitie jednotlivca. Takéto vnímanie chudoby je stále aktuálne najmä pre chudobné rozvojové krajiny, kde sa neustále vedie boj o holú fyzickú existenciu so smrťou spôsobenou hladom.

Vnímanie chudoby týmto spôsobom rozvinul napr. Rowntree v roku 1899. Podľa jeho definície sa rodiny považovali za chudobné, ak ich celkové zárobky nepostačovali na zabezpečenie minimálnych nevyhnutných fyziologických potrieb človeka. Za nevyhnutné potreby považoval iba najjednoduchšiu stravu, minimálne ošatenie, bývanie a vykurovanie. Nepripúšťal žiadny, ani len

³⁰ Porov.: PELÁKOVÁ, K. : Kultúra chudoby. In: VAŠEČKA, I. – ŠIMÍKOVÁ, I. a kol.(edit.): Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace, s.87.

³¹ Porov.: JAKAB, K.: Podoby chudoby na Slovensku. In: ŽILOVÁ, A. – HUDEC OVÁ, A. (edit.): Chudoba-spoločenský problém súčasnosti, s. 121.

³² Porov.: STRIEŽENEC, Š.:Teória a metodológia sociálnej práce, s. 14.

³³ LEVICKÁ, J.: Chudoba ako sociálny problém, IN.: Sociálne pomoc a motivácia k práci. zborník z konferencie „Od závislosti k práci konanej dňa 18. júla 2003“.Výskumný ústav práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava 2003, s. 45 a nasl.

minimálny, luxus, napr. výdavky za tlač, korešpondenciu, za cigarety, alkohol, darčeky, ani výdavky spojené s trávením voľného času a zábavou, t. j. na kultúru - na divadlo, na šport, atď. Išlo iba o udržanie fyzickej existencie človeka v danej spoločnosti v miere čo najjednoduchšej a najekonomickejšej.³⁴

Vymedzenie hraníc relatívnej chudoby vychádza z predpokladu, že človek uspokojuje svoje základné životné potreby, ktoré sú v danej spoločnosti bežné, avšak v určitom slova zmysle sa cíti deprimovaný a zo spoločnosti vylúčený. Chudoba je v tomto prípade definovaná nielen objemom tovaru, ale aj sociálnymi štandardmi a očakávaniami zo strany spoločnosti. Slovom A. Smitha ide o možnosť jednotlivca „žiť bez pocitu hanby“. Chudoba v tomto prípade je zavinená nedostatkom vecí, ktoré sa prejavujú najmä v nedostatočnom vybavení domácnosti predmetmi dlhodobej spotreby, v nižšej úrovni bývania, v nemožnosti sporenia, atď.³⁵ V dnešnom vyspelom svete sa prejavuje práve relatívna chudoba, v ktorej žije približne 10% až 20% populácie „sociálnych“ štátov Európy, čo znamená, že väčšina týchto ľudí žije v hospodárskej prosperite a štát zaručuje každému životné minimum, ktoré sa prejavuje v rôznych sociálnych dávkach“.³⁶

2 Hmotná núdza ako objekt záujmu práva sociálneho zabezpečenia

Predchádzanie vzniku chudoby a rizika sociálneho vybočenia je praktickým napĺňaním „Národného akčného plánu boja proti biede a vybočenia zo spoločnosti“, schvaľovaného Európskou úniou v Nice v decembri 2000 a jedného zo strategických cieľov štátnej sociálnej politiky, ktorým je dosiahnutie ekonomickej nezávislosti, zvýšenie zamestnanosti a slobodného rozhodovania o spôsobe života.

Sociálna situácia, ktorá je spôsobená absenciou príjmu alebo príjmom nedosahujúcim životné minimum, je terminologicky vymedzená zákonom č. 599/2004 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi³⁷ a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v znení neskorších predpisov (ďalej v texte už len „ZoPHN“) ako hmotná núdza. Posudzovanie stavu hmotnej núdze a úprava foriem riešenia hmotnej núdze sa taktiež spravuje podľa ZoPHN. Základná filozofia tohto právneho predpisu rešpektuje dva rozhodujúce princípy:

1. pomoc pri prekovávaní hmotnej núdze občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú;
2. zabezpečenie základných životných podmienok s príspevom aktívnej účasti občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú. Tento zákon, z hľadiska svojej aplikácie v praxi je bezprostredne zviazaný so zákonom

³⁴ JANIČOVÁ, E.: Sociálna pomoc, IN.: Právo sociálneho zabezpečenia. Učebnica PF UK. Bratislava 2004, s. 238 a nasl.

³⁵ MACKOVÁ, Z. a kol.: opak. cit. 2, s. 274

³⁶ MACKOVÁ, Z.: Nová úprava životného minima od 1. júla 2000, IN.: Mzdy a financie, 2000, č. 14 – 15, s. 133 - 149

³⁷ Sociálna pomoc (social assistance, assistance sociale, atď.) je pojem, ktorý nahradil starší pojem podpory chudobných (poor acts, poverty relief).

o životnom minime (zák. č. 601/2003 Z. z. v znení neskorších predpisov) a zákonom o službách zamestnanosti (zák. č. 5/2004 Z. z. v znení neskorších predpisov) a ďalšími právnymi predpismi.³⁸

Zákon o pomoci v hmotnej núdzi upravuje tú časť sociálnej pomoci, ktorej predmetom úpravy sú právne vzťahy:

- pri posudzovaní hmotnej núdze občana,
- pri poskytovaní dávky v hmotnej núdzi (ďalej len „dávka“),
- pri poskytovaní príspevkov k dávke (ďalej len „príspevok“), ktorých cieľom je spolu s jeho príjmami zabezpečiť základné životné podmienky a pomôcť v hmotnej núdzi s príspevom aktívnej účasti občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú.

Hmotná núdza je stav, kedy príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum (ustanovené zákonom o životnom minime) a občan a fyzické osoby, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením.

Za vlastné pričinenie zabezpečenia príjmu alebo zvýšenia príjmu sa na účely posudzovania hmotnej núdze, zabezpečenia základných životných podmienok a pomoci v hmotnej núdzi považuje najmä vlastná práca, užívanie vlastného majetku a uplatnenie zákonných nárokov.

Fyzické osoby, ktoré sa spoločne posudzujú na účely posudzovania hmotnej núdze, zabezpečenia základných životných podmienok a pomoci v hmotnej núdzi, sú:

- manžel a manželka,
- rodičia a nezaopatrené deti žijúce s nimi v domácnosti,
- rodičia a ich deti do 25 rokov veku, ktoré nemajú príjem alebo majú príjem najviac vo výške minimálnej mzdy, žijúce s rodičmi v domácnosti, okrem detí, ktorým v čase evidencie uchádzačov o zamestnanie vznikol nárok na dávku v nezamestnanosti, a detí, ktorým sa vypláca invalidný dôchodok.

3 Nepriaznivá sociálna situácia a krízová sociálna situácia

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov bol vypracovaný v súlade s Programovým vyhlásením vlády SR na roky 2006-2010 a s Plánom legislatívnych úloh vlády SR na rok 2008. Dôvodom prijatia tohto zákona bola skutočnosť, že doteraz platná právna úprava zákona č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci už dostatočným spôsobom neriešila a negarantovala adekvátne poskytovanie a financovanie sociálnych

³⁸ JANIČOVÁ, E.: Sociálna pomoc, IN.: Právo sociálneho zabezpečenia. Učebnica PF UK. Bratislava 2004, s. 238 a nasl.

služieb. Tento zákon normatívne vymedzil pojmy nepriaznivá sociálna situácia a krízová sociálna situácia. Prostredníctvom zavedenia týchto pojmov došlo v právnom poriadku *de facto* i *de iure* k formálno-právnomu, ako aj obsahovému posunu, ktorý spočíval v nahradení obsahovo širšieho pojmu sociálna núdza termínmi nepriaznivá sociálna situácia a krízová sociálna situácia.

Nepriaznivá sociálna situácia podľa tohto zákona je ohrozenie fyzickej osoby sociálnym vylúčením alebo obmedzenie jej schopnosti sa spoločensky začleniť a samostatne riešiť svoje problémy:

- z dôvodu, že nemá zabezpečené nevyhnutné podmienky na uspokojovanie základných životných potrieb,
- pre svoje životné návyky alebo pre spôsob života,
- pre ťažké zdravotné postihnutie alebo nepriaznivý zdravotný stav,
- z dôvodu, že dovŕšila vek potrebný na nárok na starobný dôchodok,
- pre výkon opatrovania fyzickej osoby s ťažkým zdravotným postihnutím,
- pre ohrozenie správaním iných fyzických osôb alebo
- z dôvodu, že sa stala obeťou obchodovania s ľuďmi.

Krízová sociálna situácia je ohrozenie života alebo zdravia fyzickej osoby a rodiny, ktoré vyžaduje bezodkladné riešenie sociálnou službou. Zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb fyzickej osoby na účely tohto zákona je zabezpečenie ubytovania, stravy, nevyhnutného ošatenia, obuvi a nevyhnutnej základnej osobnej hygieny.

Záver

Globálne a lokálne krízy v posledných desaťročiach opakovane zvýraznili dôležitosť múdreho usporiadania sociálno-zabezpečovacích systémov. Globálne existujúce problémy chudoby a sociálnej exklúzie či deprivácie sú permanentnou výzvou, ktorej musí čeliť každý štát, honosiaci sa prívlastkom „sociálny“. Dôraz by pritom nemal byť kladený iba na adekvátne terminologické vymedzenie kľúčových pojmov: chudoba, hmotná núdza, pomoc v hmotnej núdzi, nepriaznivá sociálna situácia, krízová sociálna situácia a na určenie ich podstatných diferenciačných znakov, ale je nutné osobitne sa zamerať i na schopnosť systému garantovať minimálny príjem občanovi, čím by mu zabezpečil dôstojný život. Ide tu o snahu aktivovať a kontrolovať morálku poberateľov dávok pomoci v hmotnej núdzi v zmysle kontroly ich správania a dosiahnutia ich väčšej zodpovednosti. Kríza ukázala, že potreba garantovať minimálnu úroveň životných podmienok každému, je stále platným imperatívom, ktorý musí štát garantovať všetkým potrebným osobám, a to napriek tlaku demografických zmien. Aj zákonom nastavené mechanizmy pomoci v hmotnej núdzi sa tak stávajú prostriedkom ochrany jednotlivcov pred

príliš veľkým sociálnym rizikom – hmotnou núdzou, ako klasickým prejavom chudoby v právnom slova zmysle.

Literatúra

1. BARANCOVÁ, H.: Ústavnoprávne problémy sociálnych práv v pracovnoprávnych vzťahoch. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK, 1994. ISBN 80-7160-068-7.
2. BARINKOVÁ, M. – TROJAN, J: Právo sociálneho zabezpečenia. Košice: Univerzita P. Jozefa Šafárika v Košiciach, 2001. ISBN 80-7097-454-0
3. ČERNÁ, J. – TRINNEROVÁ, D. – VACÍK, A.: Právo sociálneho zabezpečení v rámci Európskej únie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, ISBN 978-80-7380-019-2
4. ČERNÁ, J. - VACÍK, A.: Právo sociálneho zabezpečení v rámci Európskej únie. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2005. ISBN 80-86898-14-8
5. DEMEK, P.: Právo sociálneho zabezpečenia (všeobecná časť). Košice: UPJŠ Fakulta verejnej správy, 2008, s. 97-127. ISBN 978-80-7097-744-6
6. DŽAMBAZOVIČ, R.: <http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2004/rodina/Chudoba.pdf> (24.9.2009).
7. DŽAMBAZOVIČ, R.: Posun od merania chudoby k meraniu sociálneho vyčlenenia. In: ŠEBOVÁ, M.: Otázky merania chudoby. Bratislava : Friedrich Ebert Stiftung e. V., 2004, s. 16.
8. GREGOROVA, Z. – GALVAS, M.: Sociální zabezpečení. Brno: Masarykova univerzita v Brne a nakladatelství Doplněk, 2005. ISBN 80-210-3686-9
9. KELER, J.: Soumrak sociálního státu. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 27.
10. LEVICKÁ, J.: Chudoba ako sociálny problém, IN.: Sociálne pomoc a motivácia k práci. zborník z konferencie „Od závislosti k práci konanej dňa 18. júla 2003“. Výskumný ústav práce, sociálnych vecí a rodiny, Bratislava 2003, s. 45 a nasl.
11. MATLÁK, J. A KOL. : Právo sociálneho zabezpečenia. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004. ISBN 80-7160-190-X
12. MATLÁK, J.: Právo sociálneho zabezpečenia v historickom, súčasnom a európskom kontexte. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1996, ISBN 80-7160-012-1
13. PELÁKOVÁ, K. : Kultúra chudoby. In: VAŠEČKA, I. – ŠIMÍKOVÁ, I. a kol. (edit.): Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace, s. 87.

- 14.SCHAVEL,M.-OLÁH,M.-ČIŠECKÝ,F.: *Sociálna prevencia*. Prešov: VŠZaSP sv. Alžbety, 2007, s. 114
- 15.TRÖSTER, P. A KOL.: *Právo sociálneho zabezpečení*. C.H.Beck Praha, 2000 2005, č. 11, s. 6, 7
- 16.TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A.: *Chudoba a bezdomovstvo*. Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre 2004, s. 10.
- 17.WOLFOVÁ, D. A KOL.: *Sociálne zabezpečenie*. Bratislava: Ekonóm, 2008. ISBN 978-80-225-2499-5

Iné zdroje

- Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky v znení neskorších ústavných zákonov.
- Zákon NR SR č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi v znení neskorších predpisov
- Zákon NR SR č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov

JUDr. Peter Demek, PhD.
Fakulta verejnej správy
Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach
Popradská 66, 041 32 Košice
Slovenská republika
e-mail: peter.demek@upjs.sk

Vybrané aspekty sociálnej práce s rodinami dlžníkov nájomného

Abstrakt

Ekonomická funkcia, resp. dysfunkcia býva spúšťáčom ďalších porúch v normálnom fungovaní rodiny. Pri dlhodobom skúmaní mechanizmov fungovania dysfunkčných rodín sa dosiahli isté poznatky, spomedzi ktorých autorka vybrala tri a interpretovala ich v kontexte počiatkových fáz procesu práce s rodinou, ktorá trpí ekonomickou dysfunkciou. Cieľom celého výskumu, realizovaného v rokoch 2003-2009 bolo identifikovať najproblematickejšie aspekty sociálnej práce s rodinou a na ich základe zostaviť efektívnu metodiku. Autorka príspevku sa pokúsila prezentovať časť výstupov tohto výskumu a venovala sa najmä trom aspektom a to: identifikácii rodín s ekonomickou dysfunkciou, motivačným činiteľom a prežívaním zodpovednosti.

Kľúčové slová: Ekonomická dysfunkcia rodiny. Identifikácia dysfunkčných rodín. Motivácia a motivátory. Zodpovednosť.

Abstract

The economic function or dysfunction usually triggers further failures in the normal functioning of a family. In examining the mechanisms of long-term operation of dysfunctional families the same knowledge were achieved, among which the author has selected three and interpreted them in the context of the early stages of the process of working with a family. Aim of the whole research carried out between 2003 and 2009 was to identify the most problematic aspects of social work with the family, and to use them to establish an effective methodology. The author tried to present a part of the research outputs, and focused especially on the following three aspects: identification of families with economic dysfunction, motivational factors and coping with accountability.

Keywords: Economics dysfunctions family. Identification of dysfunctional families. Motivation and motivator. Accountability.

Od roku 2003 pracujeme systematicky a intenzívne s rodinami, ktoré sú zaradené do dlhodobého výskumu a ktoré majú najmä problém s platením nájmu a energií. Pri sledovaní efektivity sociálnych metód spolupracujeme s tímom vyše 20 odborníkov, absolventov katedry sociálnej práce pri Pedagogickej fakulte UK. Títo pracujú ako odborníci v programe Rodinná poradňa Asociácie supervízorov a sociálnych poradcov. Počas obdobia 7 rokov sme sledovali

vzorku cca. 260 rodín prevažne z Bratislavy a dospeli sme k niekoľkým poznatkom, ktoré významne ovplyvňujú efektivitu práce s rodinami. Už len ich identifikácia znamená možnosť sa im cielene venovať a skúšať rôzne modely, ktoré by v rôznom rozsahu priniesli prospech tak rodinám, ako aj spoločnosti.

V našom príspevku sa budeme zaoberať len niektorými aspektmi práce s rodinou, a to najmä s troma, podľa našej mienky takmer kardinálnymi problémami, ktorými sme sa počas dlhodobého výskumu zaoberali, a to problémom identifikácie rodín s ekonomickou dysfunkciou, ich motivácie k zmene a ich prežívaním zodpovednosti za vzniknutú situáciu.

Ak vychádzame z procesu práce s rodinou, tak odborníci vedia, že identifikovať dysfunkčnú rodinu je ťažké. Ak rodina vykazuje také príznaky, že už je na prvý pohľad jasné aj laikom, že je dysfunkčná, je dosť neskoro a je vhodná len na krízovú intervenciu. Táto skutočnosť už sama o sebe predikuje odborníkovi prežívať pocity, ktoré asi zažíva požiarnik pri hasení ohňa. Máme vlastne reálne prostriedky na to, aby sme identifikovali rodinu, ktorá sa ocitá na pokraji krízy?

Budeme vychádzať z predpokladu, že každá „normálna“ rodina plní niekoľko funkcií. Na tému funkčnosti rodín bolo napísaných mnoho odborných textov, mnohých autorov. Tak ako v ľudskej sexualite, tak aj vo funkciách rodiny je ťažko stanoviť, čo je ešte normálne a čo už nie. Dovoľme si opäť prirovnanie k sexualite páru, kde platí, že všetko, čo tým dvom partnerom vyhovuje, je pre nich normálne. Podobne je to aj s „normalitou“ rodiny. Pokiaľ rodina dokáže nejakými vlastnými kompenzačnými mechanizmami zabezpečiť harmonický vývoj svojich detí a vie sa adjustovať do užšieho aj širšieho okolia, neprežíva pocity vylúčenia. Ak sa predsa len naštartuje proces zlyhávania, obyčajne sa tak stáva prostredníctvom porúch v ekonomických funkciách. Tieto poruchy, resp. už dysfunkcie sa prejavujú najtransparentnejšie zo všetkých, ale paradoxne voči svojej intenzite sú aj najrýchlejšie a najefektívnejšie reagujúce na sociálnu terapiu. Ekonomická dysfunkcie rodiny je nebezpečná práve v tom, že vyvoláva poruchy ďalších funkcií. Okrem toho je nebezpečná aj preto, že v členoch rodiny málokedy vyvoláva pocity viny a zodpovednosti za zlú finančnú situáciu. Obyčajne vinia z aktuálnej zlej situácie spoločnosť, politikov, vedúcich pracovníkov, úrady alebo niektoré iné faktory a len málokedy preberajú zodpovednosť za to, že si nevedia zabezpečiť primeraný životný štandard. Tieto zdanlivo „objektívne“ príčiny ekonomickej poruchy, resp. dysfunkcie vedú rodinu k pasivite, ktorá ak trvá dlho, ju reálne ohrozuje skoro zo všetkého najviac. Exitujú isté indikátory, ktoré signalizujú problémy a ktoré by nás mohli k rodine doviest. Medzi najviditeľnejšie patria: problémy s platením nájomného a energií, ďalej neuhrádzanie, resp. chronické meškanie platieb za služby (napríklad za telefón, opravy, školné, družinu, škôlku a iné), sústavné požičiavanie si peňazí, opakované žiadosti o zálohu na mzdu, nosenie vecí do záložne, dlžoby v obchode, neúčast detí na školských a mimoškolských aktivitách, ktoré sú platené a podobne.

Kto a akým spôsobom môže osloviť rodinu k spolupráci a prečo? Najjednoduchšia cesta k ekonomicky dysfunkčnej rodine vedie cez prenajímateľa a správcu bytu. Byt je miesto, ktoré rodina potrebuje, aby mohla budovať svoj domov. Správca bytu veľmi rýchlo eviduje problémy s platením a reaguje v intenciách svojich možností a schopností, teda väčšinou vyhrázaním sa deložáciou z bytu. V počiatkových fázach tieto vyhrážky ani jedna strana nemyslí vážne, ani správca, ani rodina. Po čase však správca nabera istotu, že títo nájomníci nezačnú platiť a pripravuje sa na ukončenie prenájmu, o čom obyčajne rodina nemá ani tušenie. Akosi „zo zvyku“ rodiny neberú vyhrážky vážne, až kým sa prekvapení neocitnú s exekučným príkazom v rukách na ulici. Nakoľko je takýto spôsob obojstranne fér, môžeme len polemizovať. Správca bytu dúfa, že sa mu podarí získať nového nájomníka, ktorý sa bude správať korektnejšie. Nezíska, pretože do takýchto lokalít sa sťahujú ľudia, zoskupovaní z istých sociálnych vrstiev, čiže aj správca začína nový boj o platenie nákladov s novým nájomníkom. Medzitým už však rodina zmätene pobieha medzi domácnosťami starých rodičov a iných príbuzných, až kým zväčša nekončí rozbitá na ulici, u nového partnera jedného z rodičov, v náhradnej rodinnej starostlivosti, na ulici. Iná situácia je, ak sa rodina vplyvom dramatických udalostí (ochorenie, smrť a podobne) nie je schopná postarať o úhrady nájmu a byt je lokalizovaný v relatívne lukratívnej oblasti. V tom prípade správca bytu potichu pripravuje deložáciu rodiny a ešte na tejto transakcii finančne získa. Práca s rodinou, ktorá neplatí nájomné, závisí od výšky ich dlhu a potenciálu rodiny danú situáciu riešiť. Sociálni pracovníci, väčšinou na podnet mestského úradu nakontaktujú rodinu a ponúknu im pomoc. Mnoho rodín reaguje tak, že radšej dlžoby uhradí, len aby sa zbavilo stigmatizácie „problematických“. No niektoré rodiny vyčerpali už všetky zdroje a nie sú schopné s dlhom nič urobiť. Tieto rodiny so spoluprácou súhlasia, ale len v domnienke, že im sociálni pracovníci pomôžu nájsť sponzora alebo iným spôsobom dlh zlikvidovať. V prípade, že pochopia, že spolupráca nie je postavená na úhrade dlžoby, pasívne a viac-menej v odpore trpia tlak magistrátu aj sociálnych pracovníkov. Títo musia použiť všetky svoje odborné kompetencie na to, aby dokázali motivovať rodinu k zmene správania sa klientov. Objektívne majú na to veľmi málo prostriedkov, pretože rodina už aj tak má výdavky minimalizované na maximum a ani nové zdroje príjmu sa nijako dramaticky z ničoho nič len tak neobjavia. Naopak, fatálnosť situácie pôsobí na členov rodiny ako paralizátor. V tejto situácii sociálny pracovník hľadá niekoho v rodine, kto by bol schopný sa mobilizovať. Niekedy je takýmto členom práve dieťa, ktoré pozitívne reaguje na intervencie sociálneho pracovníka. Ak vychádzame z Herzbergovej dvojfaktorovej teórie, tak medzi motivátory, ktoré významne dokážu rodinu posunúť z deprimujúco beznádejnej situácie, v ktorej sa nachádzajú, patrí pocit úspechu z podaného výkonu. Rodiny sú často konfrontované s tým, že napriek tomu, že sa snažia, že niektorí rodičia majú aj dve práce a deti sa maximálne uskromňujú, ich situácia sa nelepší, skôr naopak. Prepad sociálneho statusu

u mnohých rodičov znamená stratu viery vo vlastné schopnosti a upadanie vlastného sebavedomia. Úplne najskôr sa to prejaví v prijatí práce, ktorá nedosahuje úroveň vzdelania ani skúseností rodiča. V rodinách, s ktorými pracujeme, sa často objavuje prototyp matky so stredoškolským vzdelaním, ktorá po materskej dovolenke zoberie napríklad prácu pracovníčky v sklade. Manžel býva často nezamestnaný a nie je ochotný prijať hocijakú prácu, preto si jeho manželka zoberie ešte po večeroch napríklad upratovanie. Takto fyzicky vyčerpaná žena nie je schopná sa aktivizovať do hľadania si nového, lepšie plateného zamestnania, pre nedostatok finančných zdrojov sa oblieka a správa podľa úrovne svojho platu, a tak nezvratne upadá mentálne aj fyzicky. Po čase rezignuje, pretože jej príjem nepostačuje na krytie výdavkov rodiny. Niekedy práve dospievajúce dieťa má ten potenciál protestovať proti fatálnosti vývoja ich rodiny a začne so sociálnym pracovníkom spolupracovať. Častokrát hoci len malý úspech znamená, že sa postupne pridajú ostatní členovia rodiny a začnú kooperovať. Ak sa podarí sociálnemu pracovníkovi intervenovať v prospech rodiny na magistráte, resp. u správcu bytu a rodina dostane možnosť splácať dlžoby na splátky, ak sa podarí požiadať o odpustenie penálov z omeškania platieb, tak sú práve toto obyčajne prvé úspechy, ktoré dokážu motivovať rodinu k aktivizácii a vymaniť ju zo stavu rezignácie. Pokiaľ sociálny pracovník pracuje s rodinou intenzívne a dlhodobo, tak z mesiaca na mesiac evidentne rodina dosahuje isté úspechy. Sociálny pracovník spolu s rodinou by mal viesť evidenciu dlžoby, zaznamenávať jej krivku vývoja, aby bol zreteľný, jasný a kvantifikovateľný jej pokles. Stáva sa však, že ak sociálny pracovník nie je dôsledný, alebo ešte nemá dostatok skúseností, nevie, že okrem dlžoby má rodina ešte zaplatiť aj penále. Ak sa rodina vymaní po dlhom strádaní z dlžôb a vydýchne si a vzápätí na to príde oznámenie o výške nesplatených penálov, ktoré sú často skoro tak vysoké ako dlhy, rodina rezignuje. Až po prvých úspechoch sa pridávajú do spolupráce aj postupne ďalší členovia rodiny, ktorí boli predtým v rámci sebaobrany v aktívnom alebo pasívnom odpore. Čas, za ktorý by mal prísť prvý pocit úspechu, by nemal prekročiť hranicu asi 3 mesiacov. Ak je ten čas dlhý, klienti majú pocit beznádejnosti a zbytočnej obety. Tento fakt vedie k tomu, že sociálny pracovník musí určiť drobné, ľahko dosiahnuteľné ciele, ako sú napríklad stagnácia dlhu, neskôr jeho pokles a podobne. Súčasne so znižovaním výdajov však musí rodina zvyšovať príjem, a teda pracujeme nad tým, aby sa brigádami, hľadaním možností sociálnej podpory štátu a samosprávy dosiahlo zvýšenie príjmu. S pasívnymi zdrojmi príjmu však okamžite musí sociálny pracovník podporovať aj aktívne zdroje príjmu rodiny (brigády, susedské výpomoci, zbery a podobne), inak hrozí, že rodina si zvykne na pasívny príjem a opäť sa prestáva na čas aktivizovať. V tomto období sa vyžaduje zvýšená frekvencia návštev sociálneho pracovníka v domácnosti rodiny, aby sa neustále podporovala aktivizácia členov, urobila sa akási organizácia svojpomoci v rodine, rozdelili sa kompetencie a zodpovednosti jej jednotlivých členov. S procesom aktivizácie a prežívaním

pocitu úspechu sa dostáva aj od okolia, najmä od autorít (sociálni pracovníci, pracovníci obecného úradu, správcovskej spoločnosti), ale aj od susedov a blízkych rodine uznanie, ktoré postupne vedie rodinu k prebraniu zodpovednosti za svoju situáciu. Spočiatku rodina vníma len pocit zodpovednosti za aktuálnu situáciu, teda situáciu zlepšovania a absolútne odmietajú vnímať ju v kontexte príčin dnešného stavu. Ak však postupom času rodina dospeje k záveru, že svojím správaním si vlastne sami zapríčinili zlú sociálnu situáciu, má rodina potenciál aj perspektívne sa správať sebazáchovne. Sociálni klienti všeobecne trpia výrazne zníženým pocitom zodpovednosti voči sebe, svojim najbližším, okoliu, spoločnosti. Čo zapríčiňuje túto skutočnosť, však nevieme s istotou povedať. Len predpokladáme, že významnú rolu zohrávajú isté osobnostné predpoklady zakladateľov rodín, ktoré v kombinácii so sociálne nepriaznivými faktormi len tento stav zdôraznia. S určitosťou však vieme povedať, že pokiaľ rodina, ktorá sa ocitá na začiatku krízy, nedostane kvalifikovanú pomoc včas, veľmi pravdepodobne skončí ako dysfunkčná a jej deti veľmi pravdepodobne založia nové poruchové rodiny. Z tohto dôvodu sa nám javí ako najdôležitejšie rodiny v kríze včas identifikovať a ponúknuť im kvalifikovanú pomoc. Najťažším prvkom v tejto pomoci sa nám javí umenie motivovať rodinu k zmene svojho sociálneho správania sa a preniesť prežívanie pocitu zodpovednosti na rodinu, čo dokáže naozaj len skvelý odborník.

doc. PhDr. Eva Mydlíková, PhD.

Univerzita Komenského
Pedagogická fakulta
Katedra sociálnej práce
Šoltésovej 4
811 01 Bratislava

Chudoba a sociálne vylúčenie starších

Abstrakt

Miera chudoby starších občanov rastie aj z dôvodu nepriaznivého demografického vývoja. Starší občan nemá dostatok informácií, nemá rovnaký prístup k službám. Miera diskriminácie tejto skupiny na Slovensku z krajín EU patrí medzi najvyššie. Z prieskumov, ktoré zrealizovalo Fórum pre pomoc starších, vyplýva, že otázky starších sú akútne a vzhľadom k rastúcemu počtu starších občanov nad 65 rokov treba hľadať východiská.

Kľúčové slová: Chudoba. Rodina. Služby. Sociálna exklúzia.

Abstract

The rate of poverty of older people is raising trough the reason of unfavourable demographic development. Older people hasn't got enough information, hasn't got equal access to services. The Rate of discrimination from this group in Slovakia belongs to the biggest from other EU countries. From the search, which has been realized by Forum pre pomoc starších resulting that issues of older people are acute and considering to rising number of older people under 65 years, there is a serious need in finding the fail-backs.

Keywords: Poverty. Family. Services. Social exclusion.

Čo je Fórum ?

Je to občianske združenie - národná sieť na Slovensku, ktorá bola zaregistrovaná na Ministerstve vnútra SR 20. 3. 2000, čiže funguje 10 rokov a za toto obdobie sme dosiahli značné úspechy a etablovali sme sa nielen na Slovensku, ale zaradili sme sa medzi popredné organizácie i v rámci EU. Fórum spolupracuje s cca 240 organizáciami na Slovensku, ktoré svoju činnosť vyvíjajú na národnej, regionálnej a miestnej úrovni, rôzne kluby a organizácie seniorov, zdravotne postihnutých občanov z celého Slovenska, odborné MVO a organizácie pracujúce pre a so staršími.

Fórum spolupracuje s významnými inštitúciami a organizáciami na Slovensku:

- Slovenské národné stredisko pre ľudské práva
- Verejný ochranca práv
- Samospráva

- Polícia
- MVO v rámci celého Slovenska
- Vzdelávacie inštitúcie

Spolupráca so zahraničnými partnermi:

- **AGE – európska platforma seniorov Brusel**
práca v expertných skupinách
realizácia medzinárodných projektov
spolupráca s významnými organizáciami z členských krajín EU
- **HELP the AGED Londýn**
realizácia projektu – zvýšenie aktívnej účasti starších na obhajobe a presadzovaní vlastných práv
- **ECEN – európska sieť organizácií východnej a strednej Európy**
- **Spolupráca s organizáciami v krajinách EU a práca na medzinárodných projektoch**

Realizácia dôležitých programov a projektov:

- Diskriminácia žien a vplyv na ich postavenie v starobe
- Týranie a zneužívanie starších ľudí
- Starší ľudia v spoločenstve krajín EU
- Diskriminácia starších v spoločnosti a na trhu práce
- Aktívne zapojenie starších pri obhajobe a presadzovaní práv
- Realizácia projektu s podporou EK –Súčasná legislatíva a dodržiavanie práv starších – vytvorenie poradenského centra
- Spolupráca na projektoch Grundtvig a Leonardo da Vinci

Aktivity Fóra pre pomoc starším:

- Poskytovanie právneho a sociálneho poradenstva v rámci poradenského centra
- Prevádzkovanie bezplatnej Senior linky - pomoc starším v krízových situáciách, riešenie ich problémov a potrieb, zabezpečovanie služieb
- Vydávanie časopisu pre staršiu a strednú generáciu s cieľom poskytnúť dôležité informácie, právne a sociálne poradenstvo ako i prevenciu – Fórum seniorov
- Workshopy – stretnutia so staršími za účasti predstaviteľov samosprávy a rôznych organizácií v regiónoch, cieľom je monitorovať problémy a potreby starším s priamou účasťou starších a vypočutie konkrétnych požiadaviek a návrhov - ročne cca 40
- Senior roka – organizovanie a vyhodnotenie celoslovenskej ankety ako i udeľovanie titulu Senior roka s cieľom zvýšiť povedomie spoločnosti o pozitívnej úlohe starších

- **Konferencie:**
Národné konferencie – subjektov zabezpečujúcich služby a pomoc starším občanom
Medzinárodné konferencie – Soc. exklúzia, diskriminácia a chudoba starších
Medzigeneračná spolupráca
 - **Prieskumy** – „Diskriminácia starších na trhu práce“, „Chudoba a sociálne vylúčenie starších“ „Sociálne služby o prístup starších k službám“
 - **Vzdelávanie** – zvyšovanie právneho vedomia a zručností starších o ich právach, nárokoch, zvýšenie komunikačných zručností s miestnymi, regionálnymi a národnými autoritami pri presadzovaní vlastných práv
 - **Práca v rámci expertných skupín v rámci AGE a EK** – členovia Fóra pracujú ako experti v antidiskriminačnej a skupine sociálnej exklúzie a chudoby v rámci AGE, ktoré predkladajú návrhy a podnety priamo do EK a EP a spoločne pripravujú koncepcie pre riešenie najdôležitejších otázok a problémov starších občanov v krajinách EÚ
 - **Účasť na medzinárodných konferenciách**
 - **Spolupráca so zahraničnými partnermi**
- Ciele Fóra** – zlepšovanie a skvalitňovanie života starších, monitorovať problémy a potreby starších a hľadať formy ich riešenia, predkladať návrhy a podnety na národnej, miestnej a regionálnej úrovni. Pripomienkovať zákony a koncepcie na riešenie problematiky starších na Slovensku a v EÚ.

Fórum vytvára nový funkčný mechanizmus aktívneho zapájania starších do spoločenského, kultúrneho, ale i verejného a politického života, a to netradičnými novými formami, ktoré sú predložené ako model aj pre iné krajiny a v rámci medzinárodného projektu i prezentované ako príklad dobrej praxe.

- vytváranie aktívnych skupín seniorov v jednotlivých regiónoch
- vytvorenie a koordinácia práce Parlamentu seniorov, ktorý je zložený nielen zo starších občanov, ale i odborníkov, expertov, ktoré na základe vypočutia starších budú pripravovať koncepcie, návrhy, plány na riešenie problematiky starších na Slovensku
- zabezpečovanie aktívnej účasti starších pri zbere údajov o nedostatkových službách a monitorovanie potrieb a problémov starších v sociálnej a zdravotnej starostlivosti a kvality ich života
- získavanie a odovzdávanie informácií o zákonných normách, možnostiach uplatňovania zákonných nárokov
- realizácia školení, vzdelávania zástupcov členských organizácií a ich prostredníctvom odovzdávanie získaných skúseností a poznatkov vo svojich organizáciách – kluboch
- spolupráca s expertmi – predkladanie návrhov a podnetov, pripomienkovanie zákonov, národných plánov a koncepcií

Postavenie starších občanov – súčasný stav na základe získaných poznatkov z činnosti organizácie a konkrétnych údajov z praxe :

Starší občania pociťujú diskrimináciu v rôznych oblastiach:

- Diskriminácia v rôznych inštitúciách, v prístupe k informáciám, v prístupe k rôznym službám (sociálnym, zdravotným), rôznym tovarom a tiež finančným službám a možnosť získania pôžičiek na zabezpečenie mimoriadnych výdavkov, ale často i základných životných potrieb, čo ovplyvňuje aj to, že si berú nevýhodné a často úžernícke pôžičky a úvery, ktoré však majú katastrofický vplyv na ich život – strata domova,
- Starší majú nedostatok právneho vedomia a možnosti, ale aj nezáujem obhajoby vlastných práv. Prevláda apatia a nezáujem starších o zapojenie sa do verejného života.
- Nízke príjmy v dôchodku - nepostačujúce na zabezpečenie základných životných potrieb – služieb, zdravotnej starostlivosti, zakúpenie liekov
- Je vysoká miera ohrozenia chudobou, nielen materiálnou, ale i duchovnou. Ohrozenie starších porušovaním ich práv – zvyšovanie ohrozenia zneužívaním, týraním a porušovaním domovej a osobnej slobody. Zvyšuje sa počet starších, ohrozených zneužívaním a to hlavne v rodinách a blízkym i príbuznými.
- Osamelosť – nedostatočná pozornosť a úcta k starším, starší žijú v prevažnej miere sami opustení a mimo vlastnej rodiny a detí, čo zle vplýva nielen na nich, ale aj na výchovu ich vnúčat, ktoré často nemajú záujem, pochopenie a úctu k starším rodičom a starším ľuďom vôbec.
- Nedostatočná medzigeneračná solidarita a spolupráca

Chudoba a sociálne vylúčenie starších

Definície chudoby:

- Život v chudobe znamená nielen nedostatočný príjem či spotrebu, ale aj obmedzený **prístup k základným právam a nedostatočne garantované práva** na vzdelanie, zdravie, bývanie, prácu, na prístup k službám a infraštruktúre.
- Chudoba je ohrozenie **ľudskej dôstojnosti**.

Miera rizika chudoby z hľadiska veku a pohlavia – podklad: prieskum EÚ SILC

Vekové skupiny	EU SILC 2005	EU SILC 2006	EU SILC 2007	EU SILC 2008
0 – 17 rokov	17	17	17	17
18 – 24 rokov	16	13	12	12
25 – 49 rokov	14	12	10	10
50 – 64 rokov	8	8	7	8
65+ rokov	7	8	8	10

Z uvedeného prieskumu vidieť, že napriek klesajúcej miere chudoby všetkých vekových skupín, miera chudoby starších občanov má stúpajúcu tendenciu a rozdiel medzi aktívne pracujúcimi a staršími sa rozširuje. Starší občan často nemá zdroje na najzákladnejšie životné potreby, lieky, zdravotnú a sociálnu starostlivosť. Viditeľné zhoršenie sociálnoekonomickej situácie starých ľudí (nad 65 rokov). – miera chudoby starších rastie.

Viac ohrozené sú ženy a najviac evidentný je rodový aspekt v starobe - feminizácia chudoby a osamelosti.

Nielen nedostatočný príjem znamená chudobu a sociálne vylúčenie – príklad navrhovaných národných indikátorov

- ***Miera nedostupnosti zdravotníckeho vyšetrenia / liečby / zubného vyšetrenia***

45,9% osôb (2005), ktorí v priebehu posledných 12 mesiacov potrebovali medicínske (zubné) vyšetrenie/ liečbu, ju nemohli absolvovať z dôvodu, že je to príliš drahé, alebo nemali možnosť ako sa tam dopraviť.

- **Podiel domácností s nedoplatkami súvisiacimi s bývaním z celkového počtu domácností**

9,7% (2005) všetkých domácností malo nedoplatky, súvisiace s hypotékou alebo platbou nájomného a s účtami za dodávku energií. Zabezpečovanie bývania teda pre domácnosti objektívne znamenalo nadmernú finančnú záťaž.

- Nedostatočný prístup k sociálnym službám
- Nedôstojné postavenie a zlý prístup k staršej generácii, ponižovanie, diskriminácia, zneužívanie

V roku 2009 Fórum zrealizovalo **Prieskum o chudobe a sociálnom vylúčení starších**, do ktorého boli zapojení respondenti z celého Slovenska. Prieskum sme zrealizovali s odborným posúdením a spracovaním expertov Slovenského národného strediska pre ľudské práva.

- Počet respondentov – 826
- vek: od 60 až nad 80 rokov
- Vzdelanie: základné – 26,6 %
 - stredoškolské bez maturity – 13,7%
 - stredoškolské s maturitou - 44,7
 - vysokoškolské - 10.8 %
 - neodpovedalo - 4,5 %

Empirická sonda sa uskutočnila vo všetkých regiónoch Slovenska. Z uvedeného prieskumu vyplývajú nasledovné údaje, ktoré definovali priamo starší ľudia v regiónoch Slovenska. Prieskum sme uskutočnili dotazníkovou formou, ktoré

zbierali vyškolení dobrovoľníci hlavne z radov starších osôb priamo v regiónoch. Odpovede na jednotlivé otázky boli veľmi zaujímavé a dávajú obraz o tom, že starší občan má veľmi nízky príjem, ktorý nezodpovedá dôstojnému a plnohodnotnému životu vo vyspelejšej spoločnosti.

Názory starších na chudobu:

- Viac ako 84 % si myslí, že táto je hrozbou, ktorá sa ich bezprostredne dotýka.
- Ohrozenie chudobou horšie ženy ako muži.
- vysoký stupeň - vo všetkých vzdelanostných kategóriách starších ľudí – vo všetkých sa nachádzajú percentuálne podiely nad 76 %.
- Najviac pociťujú ohrozenie chudobou z kategórie stredoškolsky vzdelaných – aj keď jednotlivé percentuálne rozdiely sú veľmi tesné. Podobné výsledky ukazuje aj regionálne rozloženie. Tu sa percentuálne podiely medzi jednotlivými regiónmi príliš nelíšia, pričom vo všetkých regiónoch sú tieto podiely nad 75 % – najväčšie ohrozenie pociťujú tí, ktorí žijú v Žilinskom kraji.
- Zaujímavým zistením bol fakt, že mladšie vekové ročníky (do 60 rokov) uvádzali v porovnaní častejšie dostatok finančných prostriedkov na najzákladnejšie potreby, no zároveň sa pomerne vysoko cítili chudobou ohrození. Vyplýva to i z toho, že táto skupina je ešte ekonomicky a pracovne činná, čiže má určité životné istoty a taktiež má lepší zdravotný a psychický stav, nakoľko nie je izolovaná.

Príklady ohrozenia chudobou :

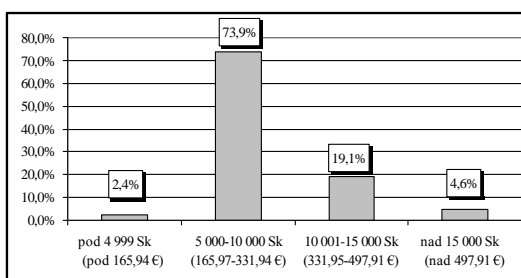
• Nízke dôchodky	64,2 %
• Vysoké životné náklady	45,5 %
• Zvyšovanie cien	14,9 %
• Zlý zdravotný stav a zdravotná starostlivosť	7,5 %
• Prežitie iba vďaka podpore detí	7,0 %
• Obmedzená možnosť privyrobenia si	2,9 %
• Nedostatočná valorizácia dôchodkov	2,6 %
• Drahá kultúra a jej dostupnosť	2,0 %
• Priemerná výška dôchodku na Slovensku je 337 €.	

Príjmy starších občanov podľa údajov respondentov:

- vyše 76 % skúmaných starších ľudí má príjem menší ako 331,94 €,
- 35,8 % má príjem od 265,58 do 331,94 €
- 31 % má príjem medzi od 199,20 - 265,55 € - táto skupina starších má príjmy, ktoré sú častokrát iba tesne nad hranicou životného minima.
- Približne $\frac{3}{4}$ zo skúmaných starších ľudí nedosahuje svojím osobným mesačným príjmom ani dvojnásobok životného minima v SR v roku 2008.

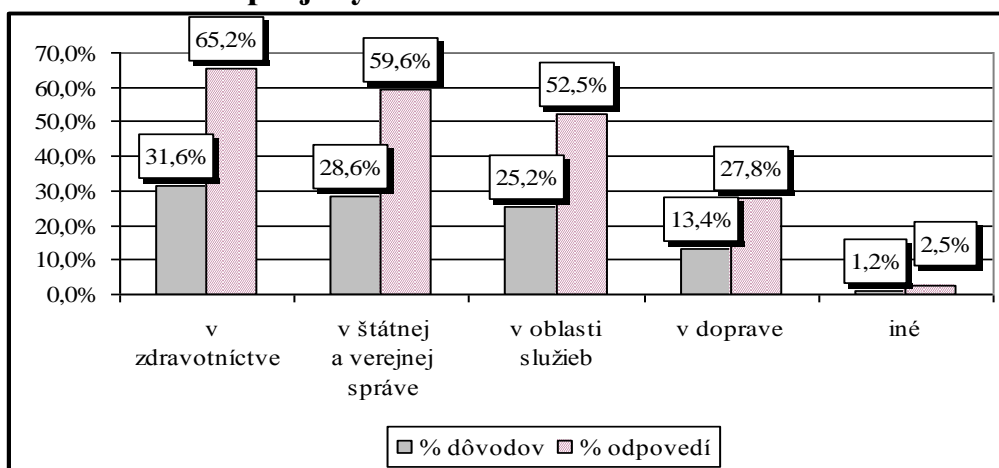
- Muži mali približne trikrát častejšie vyššie osobné mesačné príjmy ako ženy. Muži sú značne príjmovo na tom lepšie ako ženy. Hodnota životného minima je od 1. júla 2008 178,92€.

Váš osobný mesačný príjem:

Najviac vydávajú starší ľudia mesačne na bývanie, stravu a lieky. Najmenej na opravu domu bytu alebo elektrických spotrebičov .63 % starých ľudí tvorili tí, ktorí majú mesačné náklady medzi 165,97 - 331,94 €, najmenej minú 76 - 80 roční - 165,94 €, nakoľko je to skupina z najnižšími príjmami – ale majú aj najvyššie náklady na lieky a zdravotnú a opatrovateľskú starostlivosť.

Zažili ste osobne prejavy diskriminácie?

Výskumy z oblasti chudoby, sociálnej exklúzie a ľudských práv potvrdzujú koreláciu medzi zvyšovaním veku zhruba od 50 rokov a zhoršovaním možnosti zaobstarať alebo kúpiť si služby či výrobky potrebné na zabezpečenie dôstojnej staroby. V našom výskume sme sa zamerali na niekoľko dôležitých oblastí v prístupe k tovarom a službám.

- **prístup k informáciám:** Takmer 40 % respondentov si myslí, že starší nemajú rovnaké alebo primerané podmienky ako mladí ľudia v prístupe k informáciám. 30 % si myslí, že majú rovnaké podmienky len čiastočne. K neutrálnemu hodnoteniu sa najčastejšie prikláňajú starší ľudia vo veku od 66 - 70 rokov. Najkritickejšie hodnotí situáciu veková kategória starších nad 80 rokov. Až 58 % z nich si myslí, že starší ľudia nemajú rovnaký prístup k informáciám ako mladí.

- **prístup k sociálnym a finančným službám:** Prístup k sociálnym službám starší hodnotia hlavne v rizikových regionoch za nedostatočný a diskriminačný. Hlavne starší s nízkymi príjmami nemajú možnosť si zabezpečiť žiadne služby, nakoľko nemajú na ich úhradu. Taktiež v týchto regionoch sociálne služby absentujú, alebo vôbec neexistujú. Prístup k službám a bankovým produktom vnímajú starší ľudia výrazne negatívne. Dá sa povedať, že hodnotenie tejto oblasti je jednou z najnegatívnejších zo všetkých skúmaných. Až 59 % respondentov je presvedčených, že nemajú rovnakú príležitosť ako mladší získať rovnaké služby, pôžičky a úvery. 13 % si myslí, že ich možnosti sú oproti mladým ľuďom len čiastočné. Skutočné minimum starších ľudí – necelé 4 % – si myslí, že majú rovnakú možnosť ako mladší získať rovnaké služby, pôžičky a úvery.
- **prístup k zamestnaniu :** Sociálna klíma a celková verejná mienka vzhľadom na ekonomickú reformu a vysokú nezamestnanosť bola a zostáva menej priaznivá k zamestnávaniu starších ľudí. Ako teda vnímajú prístup k zamestnaniu starší ľudia v súčasnosti? Na otázku, máte príležitosť zamestnať sa, odpovedalo áno, len 10 % opýtaných, až 46 % nie. Zároveň 32 % nechce pracovať, 12 % chce, ale nemôže.
- **prístup ku kvalitným zdravotným službám:** Napriek tomu, že kvalita zdravotných služieb pre starších zostáva dlhodobo veľmi diskutovanou témou charakteristickou kritickým podtónom. Na otázku, či sú zdravotné služby pre starších rovnakej kvality ako pre mladších, nevedela odpovedať polovica opýtaných. U starších ľudí viac prevažuje kritika konkrétnych nedostatkov a situácií v zdravotných službách. Kvalitu zdravotných služieb považuje za rovnakú pre mladých ako aj starších 19 % opýtaných. 29 % vyjadruje opačný názor, z čoho vidieť, že istú diskrimináciu pociťuje necelá tretina starších ľudí. 41 % má skúsenosť so zlým zaobchádzaním v zdravotnom zariadení, čím starší, častejšie má skúsenosť so zlým zaobchádzaním, čím bezbrannejší a odkázanejší je pacient, tým horšie sa s ním zaobchádza. Musíme však konštatovať, že kvalita a prístup k zdravotným službám sa hlavne v rizikových regionoch zhoršuje, stúpa počet sťažností na poskytovanie kvalitnej zdravotnej služby a prístup zdravotného personálu k tejto skupine občanov, ktorý aj podľa ich vyjadrenia je často diskriminačný. Starší občania nemajú v mnohých prípadoch dostatok finančných prostriedkov na lieky, či dopravu do zdravotných zariadení, ktoré sú vzdialené od ich bydliska. Z toho dôvodu si predpísané lieky nevyberú, alebo nenavštívia odborného lekára, neabsolvujú potrebné zdravotné prehliadky, čo však ohrozuje ich zdravotný stav.

- **prístup k výrobkom zohľadňujúcim potreby starších:** Absolútna väčšina starších ľudí vyjadruje nespokojnosť so sortimentom tovarov, ako je obuv, textil a ďalšie, ktorý by bol adekvátny potrebám starších. Len 10% opýtaných si myslí, že potreby starších sú v spotrebnom tovare zohľadnené dostatočne. Naopak až 90% je nespokojných, 52% sa prikláňa k názoru, že potreby starších sú zohľadnené čiastočne, ale nie je veľký výber, 37% starších ľudí si myslí, že ich potreby nie sú v spotrebnom tovare zohľadnené vôbec. Rôzni výrobcovia, podnikatelia a živnostníci nevenujú dostatok pozornosti výrobe vhodných produktov pre staršiu generáciu, ktoré by zohľadňovali ich špecifické potreby a cenovo dostupné tovary zohľadňujúce ich nižšie a obmedzené príjmy – obuv, oblečenie, zdravotné pomôcky, napriek tomu, že staršia generácia tvorí veľkú spotrebiteľskú skupinu a príjem za tieto výrobky vzhľadom k rastúcemu počtu starších môže významne ovplyvniť ich ekonomické výnosy.

Prieskum „Sociálne služby pre starších občanov – kvalita a prístup“

Do empirickej sondy bolo zapojených 528 respondentov – hlavne z rizikových regiónov. Hodnotenie sociálnych služieb: dostačujúce pre všetkých 22 - 4,2%, čiastočne dostačujúce 136 - 25,8%, nie sú dostačujúce 193 - 36,6 %, neexistujú 174 - 33%. Starší ľudia veľmi kriticky hodnotili poskytovanie sociálnych služieb, ku ktorým nemajú rovnaký prístup, hlavne v regiónoch rizikových, a to na južnom a východnom Slovensku.

Problémy, s ktorými sa starší stretávajú pri poskytovaní sociálnych služieb najčastejšie, sú :

finančné problémy – nízke dôchodky odpovedalo až 45,5 % opýtaných, nedostatok asistentov (sociálnych zariadení, denných stacionárov, sociálnych sanítek, vývarovní, hospicov,...) - 24,6 %. Vzhľadom k tomu, že služby prešli do kompetencií obcí a miest, tieto nie sú zabezpečené i z dôvodu nezájmu vedenia obce o poskytovanie a ich zabezpečenie, čo vyhodnotilo až 14,4 % Pre starších sú často drahé služby a nemôžu si ich dovoliť pre nízke dôchodky – tento dôvod uviedlo 7,2 %, starší taktiež definovali veľkú byrokraciu pri vybavovaní a zabezpečovaní služieb. Starší občania veľmi kriticky sa vyjadrovali k zabezpečeniu opatrovateľských služieb, ktoré sú nedostačujúce, alebo úplne chýbajú. Opatrovateľky nemajú záujem tieto poskytovať z dôvodu veľmi nízkych odmien, a preto tieto často poskyrtujú v zahraničí za vyššie mzdy.

Ďalšími problémami sú tiež neinformovanosť o soc. službách a dlhé čakacie doby. Presná tretina opýtaných konštatovala, že v ich obci žiadne sociálne

služby neexistujú. Horšie je to v rizikových regionoch – napr. v rámci Prešovského kraja konštatovalo až 47 % opýtaných, že v obci nie sú žiadne sociálne služby. Ide predovšetkým o obyvateľov malých obcí, ktoré nie sú vzhľadom na finančné a personálne možnosti schopné zabezpečiť služby vo vlastnej réžii. Takmer 37 % si myslí, že služby nie sú dostačujúce.

Starší veľmi kriticky hodnotili prijatý zákon o sociálnych službách, ktorý považujú za diskriminačný hlavne pre občanov s nízkymi príjmami, nakoľko nemajú možnosť si zabezpečiť potrebnú a vhodnú službu, nemajú možnosť si vybrať miesto, kde a ako prežijú posledné dni svojho života ani poskytovateľa, a to akú službu, v akej kvalite mu poskytne. Zákon je diskriminačný aj pre poskytovateľov, nakoľko uprednostňuje len verejných poskytovateľov. Zákon hodnotí ako zlý a veľmi zlý takmer 90 % opýtaných, ľudia reagujú na problémové či nejasné ustanovenia nových zákonov, jednoznačnosť negatívneho hodnotenia je o tom, ako citlivo s pochybnosťami a obavami reagujú starší ľudia na oblasť prístupu, kvality a rozsahu sociálnych služieb, ktoré pre svoj život bezprostredne potrebujú.

Z uvedených materiálov vyplýva, že postavenie starších občanov sa zhoršuje, kvalita ich života nezodpovedá európskym normám a medzinárodným štandardom. Miera chudoby tejto skupiny rastie, ako aj izolovanosť. Postoj spoločnosti, rodiny sa zhoršuje, zvyšuje sa počet ohrození tejto skupiny, rastie počet trestných činov páchaných rôznymi asociálmi na tejto skupine, rôzne podvody a zneužívanie.

Kvalita poskytovaných služieb je na nízkej úrovni a vzhľadom k rastúcemu počtu starších je vysoko nedostatková, Zákon o sociálnych službách spôsobuje to, že niektoré subjekty, hlavne neziskové subjekty poskytujú služby drahé z dôvodu nižších alebo úplne absentujúcich dotácií a mnohé zanikli. Je zaražajúce, že penzióny pre starších boli prekvalifikované na domovy sociálnych služieb hlavne vo verejných subjektoch, čo má za následok, že starší sú umiestňovaní v týchto zariadeniach 2- a viac starších v jednej izbe, čím sa výrazne znižuje kvalita života tejto skupiny občanov. Domovy sociálnych služieb sa menia na tzv. internáty a nocľahárne pre starších, čo nezaručuje kvalitu a dôstojné prežívanie staroby.

Starší občan je vylúčený zo spoločnosti. Často sa orientujú aktivity len na kultúrne aktivity v kluboch dôchodcov. Väčšina starších je však izolovaná z dôvodu zdravotného stavu a imobility, prípadne aj z ich nezáujmu o podobné aktivity, čiže tieto často nezodpovedajú predstávam a potrebám starších, ktoré sa orientujú len na mobilných občanov.

Naše výsledky vychádzajú z konkrétnych poznatkov postavenia, problémov a potrieb starších. Súčasnú situáciu vnímame ako krízovú, ktorú je nutné urýchlene riešiť, nakoľko bude ovplyvňovať nielen súčasných seniorov, ale aj budúce generácie a s rastúcim počtom starších aj problémov je viac, ktoré ovplyvňujú nielen spoločenský, ale i ekonomický vývoj v jednotlivých krajinách. Alarmujúci je stav medzigeneračnej solidarity a postoja k starším ľuďom. Je potrebné vytvoriť podmienky pre šírenie informácií o postavení starších a pochopení ich potrieb, prijať nielen zákony, ale i vytvoriť podmienky na vymožitelnosť práva a ich uplatňovanie v praxi a monitorovania konkrétnych problémov tejto skupiny. Je dôležité, aby rôzne subjekty spolupracovali na riešení problémov, príprave koncepcií.

Literatúra

1. Empirická sonda „Chudoba a sociálne vylúčenie starších občanov“ – realizovaný Fórum pre pomoc starším, odborné spracovanie : sociológ SNSLP Dr. Peter Guráň a pracovného tímu.
2. Analýza empirického výskumu : „Sociálne služby pre starších občanov – kvalita a prístup“ – realizovaná Fórum pre pomoc starším a odbornou prácou sociológa SNSLP Dr. Petra Guráňa a pracovného tímu

Ľubica Gálisová
Fórum pre pomoc starším
Záhradnícka 24
971 01 Prievidza
Telefón: 046/542 03 49
E-mail: forumlubica@zoznam.sk

Analýza a očakávané tendencie vývoja pomoci v hmotnej núdzi v okrese Čadca

Abstrakt

V príspevku sa autorka zaoberá postavením regiónu Čadca v celoslovenskom rebríčku a postavením okresu Čadca podľa evidovanej miery nezamestnanosti. Podrobne rozoberá jednotlivé príspevky, ktorými je možné v rámci zákona č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi³⁹ zmierniť situáciu občanom, ktorí sa nachádzajú v hmotnej núdzi. SWOT analýza sociálnej oblasti daného okresu autorke napomohla načrtnúť aj možné riešenia na zmiernenie chudoby a zabezpečenie dôstojného rodinného života.

Kľúčové slová: Hmotná núdza. Poberateľ. Príspevok. Rodina.

Abstract

The author of the article deals with the placement of the region Kysuce in the Slovak national chart according to registered unemployment rate. It concerns with every single benefit which can within the bounds of law number 599/2003 of the statute book provide help to people who live under poverty line.

SWOT analysis of social situation in this particular region has helped the author imply potential solutions how to reduce poverty line and provide dignified family life.

Keywords: Poverty. The person getting benefits. Benefit. Family.

Postavenie regiónu Čadca v celoslovenskom rebríčku podľa poberateľov PvhN v podstate korešponduje s postavením okresu aj podľa evidovanej miery nezamestnanosti.

Nízky podiel poberateľov PvhN v kontexte so skutočnosťou, že priemerné mzdy v okrese Čadca patria medzi najnižšie na Slovensku je výrazným momentom pre posudzovanie celkovej socio-ekonomickej situácie obyvateľstva regiónu. Táto skutočnosť jednoznačne súvisí s osvojenou priestorovou mobilitou ekonomicky aktívneho obyvateľstva (EAO), najmä mužov. Odchádzanie za prácou do bohatých regiónov, resp. do zahraničia síce znižuje tlak na verejné financie v rámci regiónu, ale protipólom sú aj riziká negatíva, ktoré s priestorovou mobilitou súvisia.

³⁹ Zákon č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Negatívne dopady

- pracovná sila sa podieľa na tvorbe hrubého domáceho produktu mimo región
- priamy dopad na životný štandard celého regiónu
- objektívne riziko trvalej migrácie, najmä obyvateľstva v produktívnom veku- ohrozenie demografického vývoja,
- odchod produktívnej a kvalifikovanej pracovnej sily

Oddelenie pomoci v hmotnej núdzi v roku 2009 okrem dávky a príspevkov v hmotnej núdzi poskytovalo dotácie na stravu⁴⁰, školské potreby pre deti v hmotnej núdzi v predškolských zariadeniach a školách, ako aj náhradné výživné⁴¹, o ktoré môže požiadať oprávnená osoba, ktorej povinná osoba neplatí výživné na dieťa určené právoplatným rozhodnutím súdu alebo súdom schválenou dohodou najmenej za tri po sebe nasledujúce mesiace alebo, ak oprávnenej osobe nevznikol nárok na sirotský dôchodok alebo sirotský výsluhový dôchodok, alebo suma sirotského dôchodku alebo sirotského výsluhového dôchodku, alebo suma sirotských dôchodkov alebo sirotských výsluhových dôchodkov je nižšia ako suma minimálneho výživného.

Hmotná núdza je stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a fyzické osoby, ktoré sa s ním posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením.

To, či sa osoba alebo osoby nachádzajú v hmotnej núdzi, závisí od ich príjmov. Ak sú príjmy spoločne posudzovaných osôb vyššie, ako je zákonom stanovená suma životného minima, osoba alebo domácnosť nie je v hmotnej núdzi a nemá nárok na dávku a príspevky. Ak sú príjmy spoločne posudzovaných osôb nižšie, ako je suma životného minima, osoba alebo domácnosť sa nachádza v hmotnej núdzi, ale to ešte neznamená, že má automatický nárok na pomoc v hmotnej núdzi. Tá sa poskytuje formou dávky a príspevkov, pričom ich výška je pevne stanovená v zákone č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Oddelenie pomoci v hmotnej núdzi mesačne sleduje nielen u žiadateľov, ale aj u všetkých spoločne posudzovaných osôb nárok na dávku a príspevky.

K základnej dávke sa vyplácajú nasledovné príspevky:

- *Príspevok na bývanie*
- *Aktivačný príspevok*

⁴⁰ Výnos MPSVaR SR zo dňa 26.11.2008 č. 23609/2008-II/1

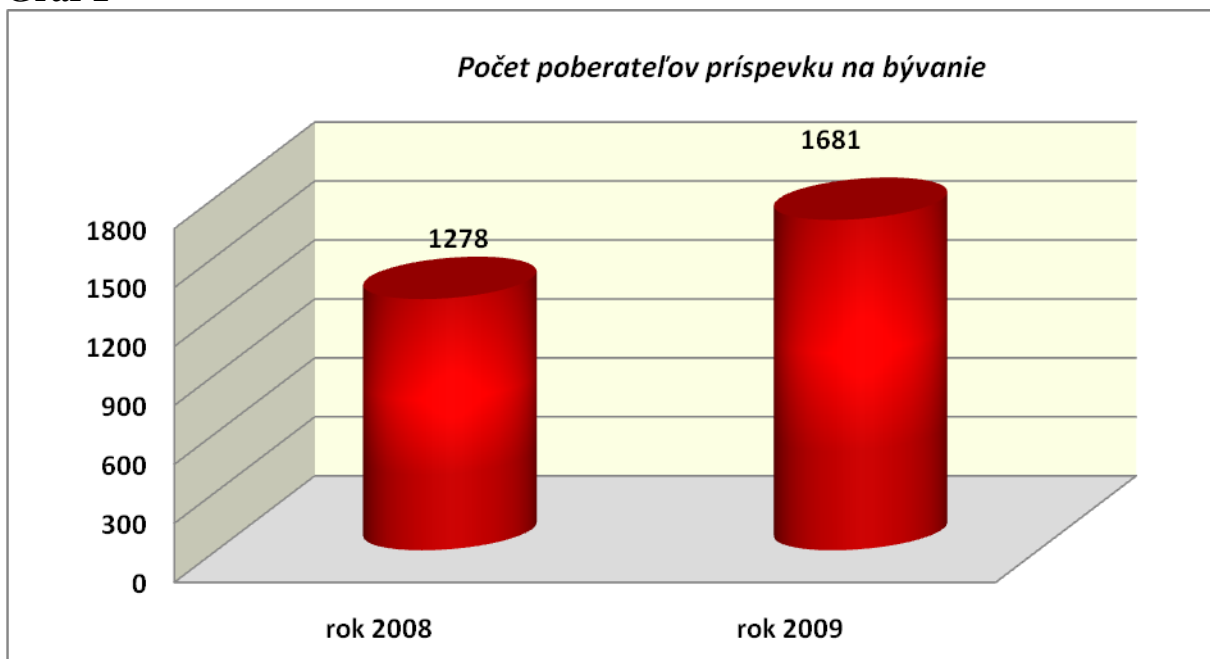
⁴¹ Zákon č. 201/2008 Z.z. o náhradnom výživnom

- *Ochranný príspevok*
- *Príspevok na zdravotnú starostlivosť*

- **Príspevok na bývanie**

U príspevku na bývanie sme zaznamenali od 1.7.2009 **nárast** počtu poberateľov, ktorí sú **poberateľmi** starobného dôchodku a zároveň **sú umiestnení** v zariadení sociálnych služieb. Ďalšiu skupinu tvoria poberatelia starobného dôchodku s právom **doživotného užívania**.

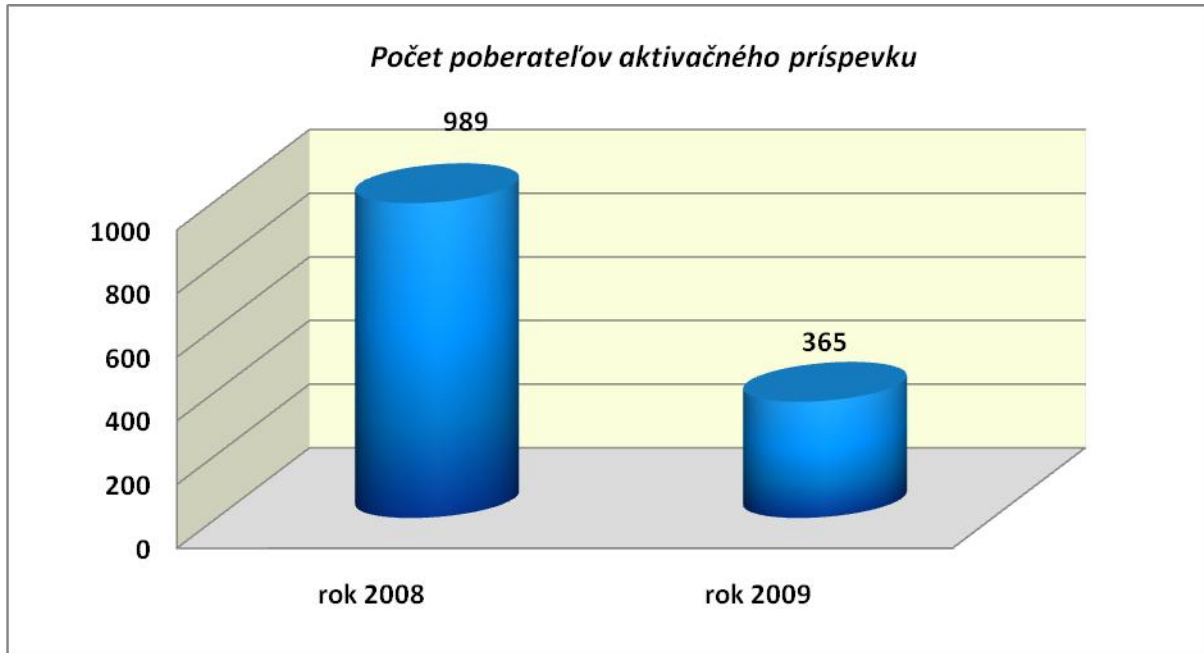
Graf 1

- **Aktivačný príspevok:**

Aktivačný príspevok motivuje občana v hmotnej núdzi, aby sa aktívne spolupodieľal na riešení sociálnej situácie seba a osôb s ním spoločne posudzovaných. Príspevok je priznávaný z dôvodu zvyšovania kvalifikácie, vzdelávania a prípravy pre trh práce, vykonávania menších obecných služieb. Patrí tiež šesť mesiacov dlhodobu nezamestnanej osobe, ktorá sa zamestná, alebo začne vykonávať samostatnú zárobkovú činnosť a pred nástupom do zamestnania mala zabezpečené základné životné podmienky a poskytnutú pomoc v hmotnej núdzi. V roku 2009 bol pokles poberateľov aktivačného príspevku, hlavne z dôvodu nižšieho počtu občanov, ktorí spĺňali podmienky účasti na menších obecných službách z dôvodu novely zákona o zamestnanosti.

Graf 2

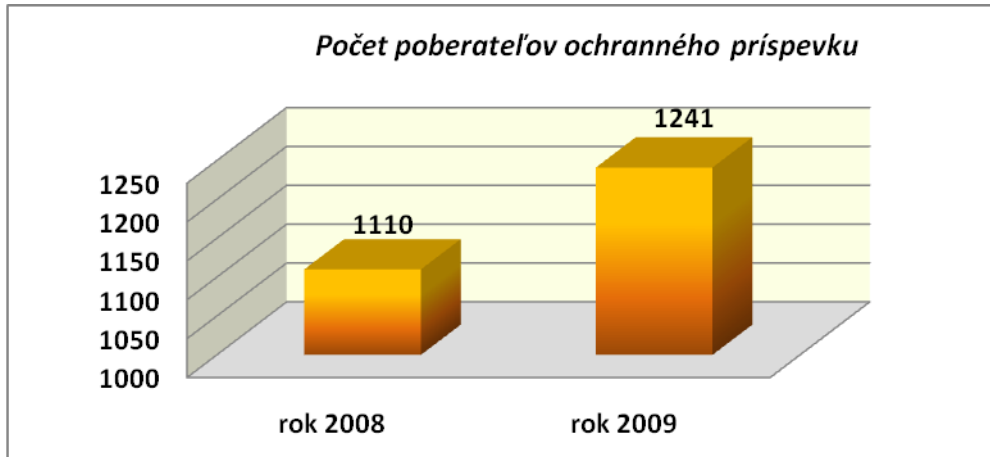

- **Ochranný príspevok**

Ochranný príspevok zohľadňuje také životné situácie, počas ktorých si občan v hmotnej núdzi nemôže zabezpečiť príjem vlastnou prácou. Najčastejšie je poberateľom pomoci v hmotnej núdzi priznávaný z dôvodu nepriaznivého zdravotného stavu uznaného príslušným ošetrojúcim lekárom trvajúcim nepretržite viac ako 30 dní, občanovi, ktorý dosiahol vek potrebný na nárok na starobný dôchodok alebo je invalidný z dôvodu poklesu schopnosti vykonávať zárobkovú činnosť o viac ako 70%.

V roku 2009 bol zaznamenaný **nárast** priznaných ochranných príspevkov, hlavne z dôvodu PN, ktorá trvala viac ako 30 dní. Druhým faktorom nárastu priznaných ochranných príspevkov bola zvýšená starostlivosť o dieťa ŤZP a o občana ŤZP.⁴²

⁴² Zákon o správnom konaní č. 71/1967

Graf 3

- **Poberatelia dávok v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke**

Tab. 1 Štruktúra poberateľov dávok v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke

Čadca	Počet poberateľov dávok v hmotnej núdzi						
	Spolu	Jednotlivec	Jednotlivec s 1-4 deťmi	Dvojica bez detí	Dvojica s 1-4 deťmi	Jednotlivec s viac ako 4 deťmi	Dvojica s viac ako 4 deťmi
2009	2722	1494	196	100	569	2	24

Tab. 2 Štruktúra poberateľov dávok v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke

Čadca	Počet poberateľov dávok v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke		
	Spolu	Počet poberateľov DvHN – evidovaní uchádzači	Počet poberateľov DvHN bez príspevkov
2009	2722	1713	14

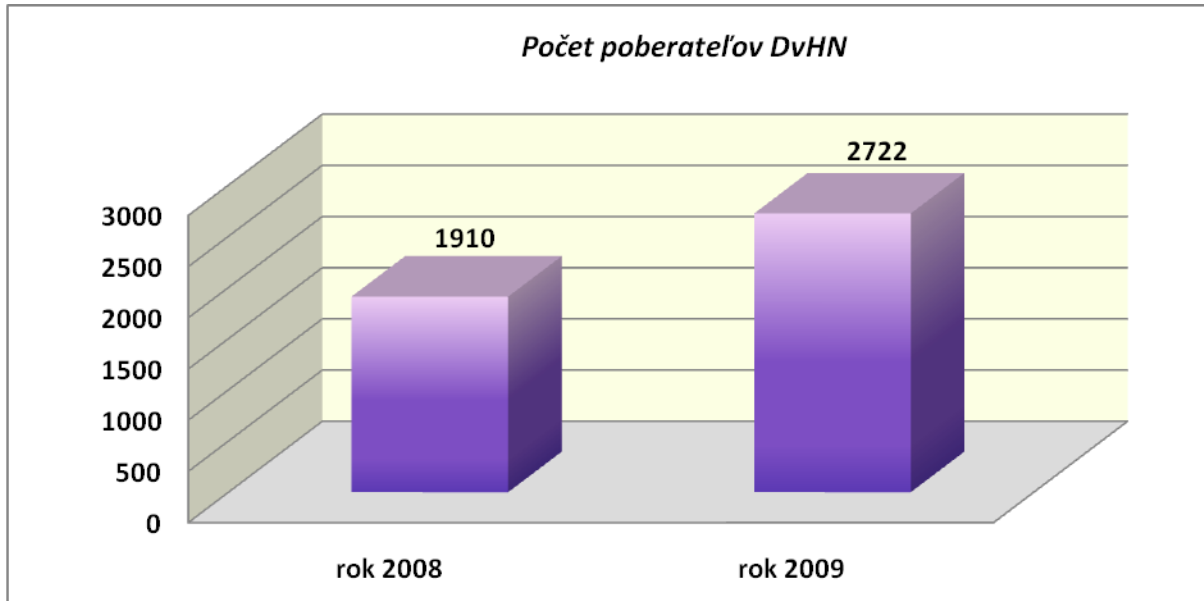
K 31. 12. 2009 bolo 2722 poberateľov pomoci v hmotnej núdzi, z toho 1 713 evidovaných uchádzačov o zamestnanie, a 14 bolo poberateľov dávky v hmotnej núdzi bez príspevkov.

Podľa § 29 ods. 5 zákona č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov⁴³ ak si občan nesplnil svoje povinnosti ustanovené týmto zákonom, úrad rozhodne o zastavení príspevkov v trvaní 6 mesiacov.

Vzhľadom na nárast počtu nezamestnaných v okrese v roku 2010 **očakávame** v tomto roku výraznejší nárast počtu žiadateľov o dávku v hmotnej núdzi.

⁴³ Zákon č. 599/2003 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

Graf 4

• **Náhradné výživné**

Zákon č. 201/2008 Z. z. o náhradnom výživnom⁴⁴ nadobudol účinnosť od 01. 07. 2008, upravuje poskytovanie náhradného výživného, ktorým sa prispieva na zabezpečenie výživy nezaopatreného dieťaťa, ktoré má nárok na náhradné výživné. (ďalej len „oprávnená osoba“)

Oprávnená osoba má nárok na náhradné výživné, ak:

- a) povinná osoba (rodič) neplní vyživovaciu povinnosť právoplatným rozhodnutím súdu alebo súdom schválenú dohodu najmenej tri po sebe nasledujúce mesiace a ak exekučné konanie trvá najmenej tri mesiace,
- b) oprávnenej osobe nevznikol nárok na sirotsky dôchodok alebo sirotsky výsluhový dôchodok, alebo suma sirotského dôchodku alebo sirotského výsluhového dôchodku je nižšia ako suma minimálneho výživného.

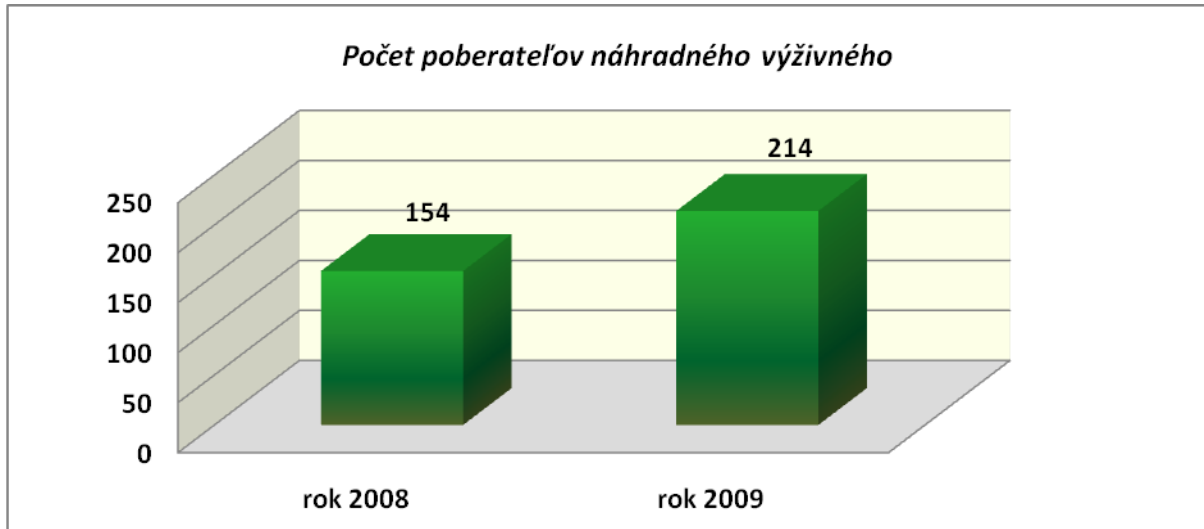
Výška náhradného výživného sa poskytuje vo výške určenej právoplatným rozhodnutím súdu alebo súdom schválenej dohody, najviac však vo výške 1,2-násobku sumy životného minima pre nezaopatrené dieťa.

Tab. 3 Štruktúra poberateľov náhradného výživného

Čadca	Počet poberateľov náhradného výživného		
	Spolu	Povinná osoba neplatí výživné	Oprávnenej osobe nevznikol nárok na sirotsky dôchodok
2009	214	189	25

⁴⁴ Zákon č. 201/2008 Z.z. o náhradnom výživnom

Vyplácanie náhradného výživného má v našom regióne narastajúcu tendenciu, nakoľko vzrastá informovanosť obyvateľov a k tomu stavu prispela aj skutočnosť, že definitívne prešli kompetencie pri vymáhaní výživného z okresných súdov na exekútorské úrady.

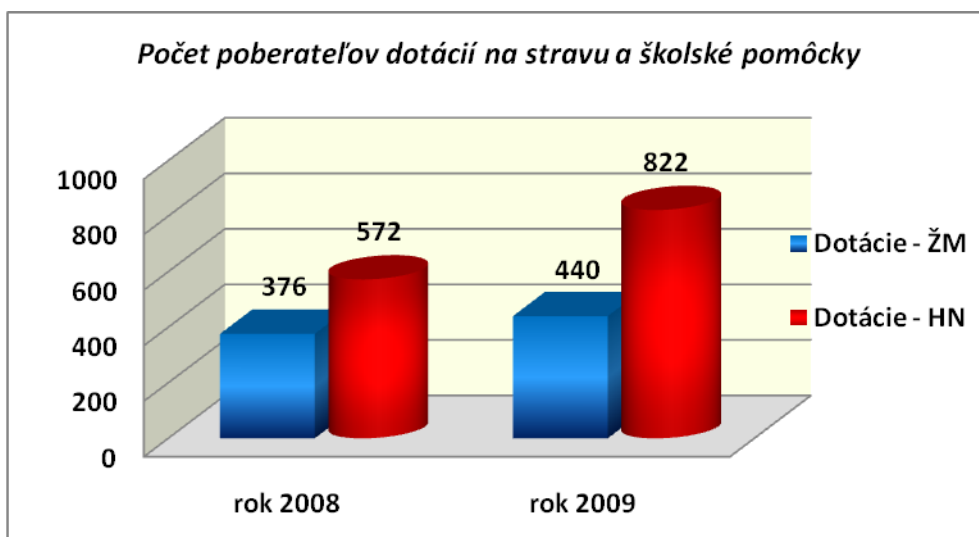

- **Dotácie na stravu**

V našom okrese sa nachádza 23 zriaďovateľov. Všetko sú to obce a mestá. V ich pôsobnosti sa nachádzajú školské a predškolské zariadenia, kde sa vypláca dotácia na stravu a školské pomôcky.

Počet zriaďovateľov: 23

Počet škôl a predškolských zariadení: 62

Z uvedenej štatistiky vyplýva, že je **vzrastajúci** počet žiakov, ktorí sú spolu s rodičmi posudzovaní v hmotnej núdzi, alebo ich rodičia majú príjem do životného minima.

Všetky údaje o poberateľoch sú spracované na báze priemerných štatistických údajov za rok 2009.

- **Swot analýza sociálnej oblasti**

Silné stránky

- za pozitívum okresu Čadca by sme mohli označiť, že sa nachádza v pohraničnej oblasti, a to zo susediacim Poľskom a Čechmi, nakoľko obyvatelia si často nájdu zamestnanie práve v týchto štátoch, najmä v Českej republike na Ostravsku a Třinecku, čo výrazne posilňuje zamestnanosť,
- vybudovaný systém vzdelávacích inštitúcií, so zvyšujúcim sa podielom súkromných subjektov
- plnenie úloh v požadovaných termínoch
- vysoké pracovné nasadenie zamestnancov
- prispôsobivosť a rýchla reakcia zamestnancov na časté legislatívne zmeny

Slabé stránky

- rôznorodosť dávok a príspevkov si vyžaduje ovládanie legislatívy SR ako i základy Európskeho práva. Okrem zákonov týkajúcich sa výplaty štátnych sociálnych dávok, tak i ostatné zákony súvisiace, napr. daňový zákon, zákon o sociálnom poistení, občiansky zákonník a pod., ako i časté legislatívne zmeny,
- neskoré vydanie usmernení a výkladov po prijatí právnej normy,
- na počet poberateľov v HN v okrese Čadca má vplyv nedobudovaná infraštruktúra ciest a diaľnic, čo má za následok znevýhodnenie okresu z dôvodu neatraktívnosti pre väčších zahraničných investorov, ktorí si vyberú zväčša tie okresy, kde táto infraštruktúra je vybudovaná,
- pracovná sila sa podieľa na tvorbe hrubého domáceho produktu mimo región,
- priamy dopad na životný štandard celého regiónu,
- objektívne riziko trvalej migrácie, najmä obyvateľstva v produktívnom veku - ohrozenie demografického vývoja,
- odchod produktívnej a kvalifikovanej pracovnej sily,
- v rámci postpenitenciárnej starostlivosti je problém získať bývanie pre prepustených plnoletých občanov z výkonu trestu odňatia slobody, ktorí pri nezvládnutí ďalších sociálnych javov sa často vracajú k páchaniu trestnej činnosti a vzniká problém recidívy týchto občanov. Z uvedeného dôvodu chýba v okrese azylové zariadenie resp. útulok nielen pre prepustených občanov z výkonu trestu, ale i občanov, na ktorých je páchané násilie inou osobou zo spoločnej domácnosti,
- vzhľadom k možnosti pomoci deťom a rodinám chýbajú v okrese neštátne subjekty, ktoré by mohli byť nápomocné pri riešení problematiky nárastu počtu detí s poruchami správania, vedenie detí k vhodnejšiemu využívaniu voľného času,

- Na vysokom počte žiadosti sa podieľa aj značne vysoká miera nezamestnanosti a občania využívajú možnosť podania si žiadosti o peňažný príspevok za opatrovanie občana s ťažkým zdravotným postihnutím,
- V praxi je veľmi administratívne náročné zvládnuť veľký počet poberateľov peňažných príspevkov na kompenzácie, vzhľadom k tomu, že každoročne je potrebné v zmysle platných právnych predpisov prepočítať ich príjem, čím sa potvrdí ich oprávnenosť naďalej zostať v sociálnom systéme. Nie sú zanedbateľné aj neustále zmeny v legislatíve, ale aj zvládnutie nárastu pribúdajúcich poberateľov,

Vzhľadom už na uvedenú situáciu sa aj naďalej predpokladá zvýšený počet žiadostí peňažných príspevkov na kompenzáciu v roku 2006.

Ohrozenia

- rodiny s malými deťmi, nízko kvalifikovaní pracovníci a nezamestnaní, najmä dlhodobo. Ohrozenými skupinami sú neúplné rodiny s nezaopatrenými deťmi závislé od jedného príjmu a dôchodcovia, najmä v prípade ich jednočlenných domácností, ktoré majú obmedzené možnosti zvýšenia príjmu. Špecificky ohrozenou skupinou sú sociálne neprispôsobiví občania, občania po výkone trestu, osoby závislé na návykových látkach a bezdomovci,
- na vysoký počet poberateľov v našom okrese má aj vplyv životného prostredia. Obyvatelia nášho regiónu dochádzajú za prácou do oblasti, kde pracovné podmienky na zdravie sú veľmi náročné a zdraviu škodlivé (uhľové bane na Ostravsku a železiarne Třinec, Ostrava), čo po mnohých odpracovaných rokoch zanechá trvalé následky na zdraví,
- nedostatok kultúrnych a výchovných aktivít, nedostatok klubov, centier voľného času a často i nepriaznivá ekonomická situácia rodín sa negatívne odrážajú v činnosti maloletých a mladistvých, narastá počet detí s výchovnými problémami, záškolákov.
- taktiež nemalý vplyv na počet poberateľov je zlá sociálna situácia, t.j. nízke finančné ohodnotenie pracujúcich občanov s ťažkým zdravotným postihnutím. Aj v prípade, že sa takýto občan integruje do spoločnosti, tým že sa zamestná iba zdanlivo, nie je odkázaný na sociálnu sieť, z dôvodu, že jeho príjem a príjem členov rodiny nedokáže pokryť zvýšené výdavky takejto rodiny. Občania s ťažkým zdravotným postihnutím musia mesačne hradiť veľké doplatky za lieky, pobyt v nemocnici a najmä tí, ktorí sú odkázaní na používanie hygienických pomôcok, hradiť tieto zvýšené hygienické potreby. Veľmi nákladné je aj špecifické dietetické stravovanie ako napr. diabetes, cealiakia, fenylketonuria a pod., ktoré občania s ťažkým zdravotným postihnutím musia nevyhnutne dodržiavať, ale aj hradiť mesačne doplatky za inzulín a rôzne lieky,
- nízky nárast populácie
- často sa mení legislatíva

Príležitosti

- zaistiť podporu vzniku súkromných sociálnych zariadení, ktoré sú schopné si na svoju činnosť zarobiť. Je treba zaistiť základný štandard poskytovania zdravotníckych služieb v meste na základe participácie tých, ktorí tieto služby poskytujú,
- migrácia za prácou v rámci EÚ,
- zvýšená podpora rodiny zo strany štátu.

Literatúra

1. Zákon č. 201/2008 Z. z. o náhradnom výživnom
2. Zákon č. 599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov
3. Výnos MPSVaR SR zo dňa 26.11.2008 č. 23609/2008-II/1
4. Zákon o správnom konaní č. 71/1967

PaedDr. Eleonóra Nekorancová
Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Čadci
Matičné námestie č. 1617
022 01 Čadca

Pomoc EÚ v Ghane

Abstrakt

Stručná charakteristika o chudobe celosvetového charakteru s hlavným zameraním na Európu a jej prepojenie s Afrikou. Európska únia a jej centrum záujmu sociálnej pomoci v roku 2008 – 2009 v Afrike. Záver budeme venovať fotografickej reportáži z Ghany – hl. mesta Accry. Reportáž bude komentovaná účastníkmi výletu organizovanom Európskou úniou, School Europa Develope Brusel.

Kľúčové slová: Angažovanosť. Chudoba. Oficiálna rozvojová pomoc. Rozvojová spolupráca.

Abstract

Brief characteristics about worldwide poverty with the main focus on Europe and its connection with Africa. European Union and its crucial interest of social aid from 2008 to 2009 in Africa. The final part will be devoted to photograph report from Ghana – the capital city of Accra. It is going to be commented by the members of expedition organized by European Union, school Europe Develope Brussels.

Keywords: Engagement. Poverty. Official development aid. Development co-operation.

Úvod

Dnes jsme svědky celosvětové hospodářské krize, avšak nejnaléhavější krizí současnosti je chudoba. Co do počtu extrémně chudých vedou země východní, jižní a jihovýchodní Asie a severní Afriky. V Asii „vede“ statistiky bezkonkurenčně rozvíjející se Čína a Indie. Extrémně chudých přibýlo rovněž v středoasijských zemích a Rusku. V Subsaharské Africe, Latinské a Střední Americe nedošlo ke kvantitativním změnám.⁴⁵

Extrémna chudoba sa v súčasnosti stáva celosvetovým problémom. Hranica chudoby bola medzinárodne stanovená na 1,25 USD na osobu za deň. Pod touto hranicou žije 1,4 miliardy ľudí sveta. Odstránenie chudoby je jedna z najväčších výziev, ktorým medzinárodné spoločenstvo čelí.⁴⁶

⁴⁵ Rozvojové ciele tisíciletí. 1. vyd. Praha, Ekumenická akademie 2005

⁴⁶ Bendíková, M.: Kde končí náš svet? Zborník, Edícia Spoločnosť. Centrum pre európsku politiku, Slovak Aid Vydavateľstvo Štefana Vaška. Prešov 2010. 7-74 s.

1 Hlavní příčiny chudoby (Petr Sobek)

1.1 Hlavní příčiny chudoby ve světě:

- **politické faktory** - ozbrojené konflikty, závislost na rozhodování cizích vlád, nadnárodních korporací či mezinárodních institucí (Světové obchodní organizace, Mezinárodní měnový fond, Světové banky), vysoce korupční vnitropolitické prostředí, autoritářské a diktátorské režimy, nevykonalnost práva včetně lidsko-právních norem
- **ekonomické faktory** – vysoká zadluženost rozvojových zemí, nízké a kolísající ceny přírodních zdrojů, surovin a zemědělských produktů na světových trzích, vysoká nezaměstnanost a nedostačující dopravní a technická infrastruktura
- **demografické faktory** – vysoká hustota obyvatelstva (Rwanda, Indie, Čína, Indonésie, delty Nily, Nigeru a jiných řek), absence záchranné sociální sítě, kulturní a náboženské tradice, nízké vzdělání aj.
- **historické faktory** - kolonialismus, otrokářství, rasová segregace apod.
- **environmentální příčiny** – odlesňování, následná eroze půdy, znečištění vody, půdy a ovzduší
- **zdravotní faktory** – nedostatečná zdravotní péče, nerovné postavení žen aj.⁴⁷

1.2 Chudoba v Evropě

Přestože se v Evropě nacházejí některé z nejvyspělejších zemí světa, najde se na kontinentu i řada těch, které se potýkají s vysokou mírou chudoby. Podle posledních údajů Eurostatu je dnes chudobou ohroženo 21 % evropské populace, což je více než 90 milionů lidí, kteří žijí z prostředků nižších než dva americké dolary na den. Tyto údaje jsou sice příznivější než na jiných kontinentech, ale mezi jednotlivými zeměmi existují výrazné rozdíly. Mezi nejchudší patří země jihovýchodní Evropy a některé z post-sovětských států, které nedokážou samy vyřešit problémy s nedostatkem potravin a venkovskou chudobou. Faktory, které zvyšují chudobu posledních 15 let, jsou spojeny především s přechodem od centrálně plánované ekonomiky na tržní hospodářství, ale také snižující se zemědělská a potravinová produkce a z toho plynoucí nezaměstnanost.⁴⁸

Události posledních měsíců ukázaly sjednocené Evropě existenci rizika, že pokud se lokální problém jako například výrazné zadlužení (Island, Řecko), rozsáhlé propouštění nebo přetrvávající chudoba v některé zemi výrazně zhorší, může to mít dopad na jednotu samotné EU i ostatních zemí kontinentu.

⁴⁷ Rozvojové cíle tisíciletí. 1. vyd. Praha, Ekumenická akademie 2005

⁴⁸ Landes, S. D.: Bohatství a bída národů. 1.vyd. Praha, BB/art s.r.o. 2004

1.3 Spolupráce Evropa – Afrika v boji proti chudobě

Evropsko-africké partnerství je třeba vnímat v souvislostech. Evropa je největším světovým dárcem v Africe a jejím nejdůležitějším ekonomickým a obchodním partnerem. V roce 2005 uvedla EU obsáhlou dlouhodobou strategii pro Afriku. Toto partnerství pro bezpečnost a rozvoj mezi EU a Afrikou pro nadcházející desetiletí, podporuje politickou stabilitu, ekonomický růst a snížení chudoby. Konkrétní kroky v rámci této strategie byly zahájeny počátkem roku 2006 a představovaly uvedení série konkrétních projektů:

- euro-africké partnerství v oblasti infrastruktury a sítí, posílení kontinentálních a regionálních propojení na podporu regionálního obchodu, integrace, stability a rozvoje
- iniciativa EU na podporu veřejné správy poskytuje pomoc při implementaci vládních reforem, navržených africkým mechanismem kontroly rovnosti (Africa Peer Review Mechanism). Tento mechanismus je jedinečný nástroj pro kontrolu rovnosti a pro získávání dovedností demokratického vládnutí od Afričanů pro Afričany
- euro-africké podnikatelské fórum, které spojuje podnikatele, veřejnost a soukromé investory z Evropy a Afriky
- program Nyerere pro výměnu studentů a podporu vzdělání napříč kontinentem
- koncept EU pro posílení kapacit afrického kontinentu pro prevenci, včasné podchycení a zvládání konfliktů
- rozšířený politický dialog, který by měl vést ke společné euro-africké strategii a k dalším pozitivním výstupům.⁴⁹

2 **Pomoc EU v Ghaně (Igariová Eva)**

Ghana je jednou z rozvojových zemí Západní Afriky, která se dlouhodobě zabývá řešením existenčních otázek spojených s chudobou. Vysoká míra korupce, neefektivní a rozsáhlá administrativa a nedostatečné vzdělání obyvatel jsou problémy, se kterými se rozvojové země neustále potýkají. Efektivnost veřejné správy, řízení národního hospodářství a úroveň vzdělání obyvatel na sebe vzájemně navazují a navzájem se ovlivňují. Díky nízké vzdělanosti a špatnému přístupu k informacím o dění ve státě vzniká prostor pro vládní činitele, kdy jejich aktivity prakticky nepodléhají žádné kontrole ze strany občanů. Ekonomická zaostalost neumožňuje vládě vytvářet dostatečné příjmy do státního rozpočtu, ze kterých by byly financovány nezbytné výdaje, zejména v oblasti zdravotnictví a školství. Břemenem je rovněž dlouhodobé zadlužování

⁴⁹ <http://doctrine.cz/casopis.htm>

státu, které odčerpává z veřejných financí velké částky, které by mohly být využity například k rozvoji sociální infrastruktury.⁵⁰

V souvislosti s aktuální sociálně ekonomickou situací státu se mezinárodní pomoc a mezinárodní organizace zaměřují i na problematiku dětské práce. Tímto tématem se zabývá především UNICEF a ILO, International Labour Organization - Mezinárodní organizace práce. Na základě prováděných šetření bylo zjištěno, že 88,3% dětí ve věku od 5 do 14 let je zaměstnáváno, a to především v rámci rodinného podnikání, bez nároku na mzdu. Jedním z důležitých aspektů dětské práce je její negativní dopad na školní docházku. I když vykonávaná práce není fyzicky či psychicky náročná odrazí se na celkovém vývoji dítěte. Není zde prostor nejen pro vzdělání, ale ani pro volnočasové aktivity, které by přispěly k celkovému rozvoji dítěte. Děti se aktivně zapojují do obstarávání obživy pro rodinu a pomoci v domácnosti. Další příčinou velkého počtu dětí mimo vzdělávací systém jsou vysoké náklady na vzdělání. Především ve venkovských oblastech je vzájemná provázanost chudoby, dětské práce a nízké vzdělanosti markantní. Toto potvrdilo i šetření provedené v rámci programu SIMPOC – Statistical Information and Monitoring Programme on Child Labour, tedy Program pro monitorování dětské práce a získávání statistických dat. Negativní dopad dětské práce se projevuje i tam kde děti sice nejsou ze vzdělávacího systému zcela vyloučeni, ale musí současně pracovat i studovat.

Vývoj formálního vzdělávání má v Ghaně relativně dlouhou tradici, kdy v průběhu svého vývoje prošel mnohými významnými změnami a reformami, než se vytvořil současný systém školství. Tyto reformy probíhaly za aktivní účasti a finanční pomoci zahraničních donorů. Ghana získala podporu Světové banky na financování rozvoje sektorového přizpůsobení, granty od Rozvojového programu OSN –UNPD, United Nations Development Programme. Zásadní význam měli rovněž investiční projekty jako Program rozvoje základních škol – PSDP, Primary School Development Project, realizovaný v letech 1993 až 1998 a Program zlepšení základního vzdělání –BESIP, Basic Education Sector Improvement Programme, implementovaný v období let 1996 až 2002. Tyto projekty přispěly k rozvoji vzdělávací infrastruktury a jejich snahou bylo rovněž reagovat na potřeby těch nejvíce zaostalých škol s cílem zvýšení kvality a rozsahu výuky. V současnosti vychází ghanské školství ze stanoveného Strategického plánu pro rozvoj školství - ESP, Education Strategic plan, na období let 2003 až 2015. Tento plán byl vytvořen za aktivní spoluúčasti UNESCO a dalších rozvojových partnerů včetně neziskových organizací a vychází mimo jiné i z dokumentů Strategie snižování chudoby – NEPAD,

⁵⁰ UNESCO – World Data on Education: Ghana 2006, dostupné na WWW Ghana Live News: *The History of Ghana* [online]. [cit. 2009-06-18]. Dostupné na WWW: <<http://www.ghana-live.com/ghana-history/the-history-of-ghana/>>

New Partnership for Africa's Development, Vzdelání pro všechny - Education for all a dalších. Nejdůležitější změny, které tato reforma přinesla se projeví v oblasti základního vzdělání, kdy došlo k prodloužení univerzálního a povinného bezplatného základního vzdělání z 9 na 11 let. Dlouhodobým cílem je však i zvyšování úrovně pedagogických škol a jejich pracovníků. Jednou z myšlenek této reformy je i vzájemná spolupráce vzdělávacích institucí, rodičů, náboženských skupin, neziskových organizací a společnosti jako celku při vytváření nového efektivního vzdělávacího systému. Postupnými změnami prochází i systém středoškolského a vysokoškolského vzdělání. Nicméně přes veškeré úsilí nadále zůstává přibližně 1 milion ghanských dětí bez adekvátního vzdělání. Úspěšná eliminace dětské práce a rostoucí kvalita výuky by jednoznačně vedly ke zlepšení vzdělanostní úrovně populace, která podporuje ekonomický a sociální rozvoj země a přispívá k odstraňování chudoby.⁵¹

Dopad celosvětové finanční krize na rozvojové země je katastrofální. Ohroženo je minimálně dvacet nejchudších zemí této planety, z nichž polovina se nachází v subsaharské Africe.

3 O rozvojové práci Evropy Afrike – v Ghane (Lubica Malíková)

Dvadsať prvé storočie prinieslo mnoho zmien. Vďaka masovo-komunikačným prostriedkom, ale aj novým možnostiam cestovať do vzdialených krajín, môžeme sa priamo, či sprostredkované dozvedieť o globálnych problémoch ľudstva. Hlad, bieda, nedostatok vody, zdravotnej starostlivosti a vzdelania neblaho vplývajú na šírenie chudoby.

3.1.1 Rozvojová pomoc⁵²

Jedna tretina rozvojovej pomoci vo svete je realizovaná medzinárodnými organizáciami. Najdôležitejšiu úlohu hrá OSN. OSN vypracovala zoznam najmenej rozvinutých štátov na svete. Do zoznamu zaradila 33 štátov Afriky, 15 štátov Ázie a 1 štát Latinskej Ameriky /Karibiku/.

V subsaharskej Afrike žije v priemere 50% obyvateľov pod hranicou chudoby. Medzinárodné spoločenstvo hľadá „účinný liek“ na chudobu. Bude stačiť **rozvojová pomoc**?

3.2 Oficiálna rozvojová pomoc

⁵¹ [10] UNESCO: *Whole School Development in Ghana 2004* [online]. [cit. 2009-06-13]. Dostupné na WWW: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001466/146616e.pdf>>

Worldbank: *Project Performance Assessment Report – PSDP, BESIP, Ghana, 2004* [online] [cit.2009-07-17]. Dostupné na WWW: <http://www.ds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/08/03/000012009_20040803103035/Rendered/PDF/295810GH.pdf>

⁵² [2] Bendíková, M.: *Kde končí náš svet?* Zborník, Edícia Spoločnosť. Centrum pre európsku politiku, Slovak Aid Vydavateľstvo Štefana Vaška. Prešov 2010. 7-74 s.

Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj /OECD – Organisation for Economic Cooperation and Development/ združuje 30 najvyspelejších krajín, ktoré poskytujú pomoc chudobným krajinám. Slovensko do tejto organizácie patrí od roku 2000.

Európska únia sa podieľa na svetovej oficiálnej rozvojovej pomoci (ODY – Official Development Aid) viac než polovicou jej celkového objemu. Členské krajiny EÚ patria k najbohatším štátom sveta. Väčšina krajín EÚ sa nachádza v skupine s veľmi vysokým indexom ľudského rozvoja (to je dĺžka života obyvateľstva, dostupnosť vzdelávania, príjem obyvateľstva).

EÚ je v súčasnosti najväčším poskytovateľom rozvojovej pomoci. 59% z celkovej pomoci pochádza z EÚ. Hlavným nástrojom pomoci EÚ je Európsky rozvojový fond, určený na rozvoj krajín Afriky, Karibiku, Tichomorja.

Najväčšia časť rozvojovej pomoci EÚ smeruje na africký kontinent, na ktorý prichádza ročne 15 miliárd eur.

3.3 Cez projekty k programom vzdelávania a vodným systémom⁵³

V prvom májovom týždni roku 2010 dvaja zástupcovia z každej krajiny EÚ mali možnosť navštíviť africkú krajinu Ghanu. Výlet bol podporovaný EÚ s cieľom priamo sa stretnúť s obyvateľmi Ghany, vidieť ich napredovanie v oblastiach, ktoré podporuje EÚ.

K rozvojovej pomoci EÚ patrí materiálna a finančná pomoc, ale aj granty, príspevky, projekty, programy na rozvoj a vzdelávanie. Najčastejšie sa rozvojová pomoc poskytuje na hygienu, pitnú vodu, výživu, vzdelávanie, zdravotníctvo, poľnohospodárstvo a drobné podnikanie.

Účastníci výletu, ktorý organizoval School Europa Develope - Brusel, sa mohli na vlastné oči presvedčiť o úspechoch európskej zaangažovanosti v Afrike - v Ghane. Navštívili materskú školu, základnú, strednú odbornú školu a internátne školy v hlavnom meste Accra. Vychovávateľa a učiteľia škôl boli školení s podporou EÚ tak, aby aj oni mohli pripraviť ďalších učiteľov pre prácu a ďalšie vzdelávanie v oblasti školstva.

V Assin Manso európski účastníci navštívili vodný systém vybudovaný s podporou EÚ, ktorý zásobuje vodou rozsiahle územia stredných a západných regiónov Ghany.

Projekt sanitácie a vodnej podpory malých miest – The Small Towns Water Supply and Sanitation Project (STWSP) je financovaný grantom 23 mil. € počas obdobia 5 rokov (2006-2011). V 1994 vláda Ghany založila národný program vody a sanitácie pre vidiecke komunity a malé mestá. Projekt vodného systému podporuje implementáciu vodného podporného systému, tiež konštrukciu hygienických zariadení – domácností, latrín a v malej miere aj kanalizáciu miest a dedín. Systém bude pokrývať približne 210 tisíc obyvateľov týchto regiónov.

⁵³ European Schoolnet - <<http://www.eun.org/>> www.eun.org - Rue de Treves 61
B-1040 Brussels Development youth rize 2008/2009 Fokus on Afrika, Human Development, European Schoolnet, European Commission DG Development

Projekt je adresovaný na rozvoj vidieka a na stratégiu zníženia chudoby v Ghane s cieľom dosiahnuť udržateľný, spravodlivý rast, zrýchleného zníženia chudoby a ochrany zraniteľného demokratického prostredia.

Projekt sanitácie a vodnej podpory v Assin Manso zahŕňa kompaktný vodný systém, miesto vrtu, nádrž a vodnú jednotku. Vodný systém je funkčný od začiatku apríla 2010, komunite bol prenechaný 7. apríla 2010. Komplex Assin Manso zahŕňa vidiecku školu, kde projektová sanitácia je súčasťou budovy ako „inštitucionálna latrína“.

Assin Manso je tiež miestom „posledného kúpeľa (The Last Bath), kde sa otroci, dolapení kolonistami, kúpali posledný raz, predtým ako skončili v Cape Coast Castle – v pevnosti, ktorú v minulosti používali koloniálne vlády na transatlantický obchod s otrokmi. Spútaných černochoch hádzali, alebo hnali na lode do Nového sveta – do Ameriky, odkiaľ sa už nikdy nevrátili.

V roku 1957 sa Ghana stala nezávislou krajinou. Hrady a pevnosti Zlatého pobrežia, ako Ghanu nazývali kolonisti, sa zapísali do zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Ghančania s úctou spomínajú na svojich predkov a zriaďujú na miestach spojené s nedávnou krutou minulosťou múzeá.

Cestu do Ghany by mali učitelia a ich žiaci zo štátov EÚ využiť ako zážitok, ktorý sprostredkujú pre svoju európsku krajinu, pre jej obyvateľov, pre svojich žiakov, spolužiakov, pre celú triedu, školu, či konferenciu. Publikovaním článkov o africkej Ghane, by sa mali šíriť informácie o európskej zaangažovanosti a rozvojovej práci Európskou úniou v Afrike.

Literatúra

1. Bartlová, S.: Sociální patologie. 1.vyd. Brno, Idvpz 1998
2. Bendíková, M.: Kde končí náš svet? Zborník, Edícia Spoločnosť. Centrum pre európsku politiku, Slovak Aid Vydavateľstvo Štefana Vaška. Prešov 2010. 7-74 s.
3. Bezoušková, A.: násilí proti bezdomovcům, Zpravodaj BKB, 2004
4. European Schoolnet - <<http://www.eun.org/>> www.eun.org - Rue de Treves 61B-1040 Brussels Development youth rize 2008/2009 Fokus on Afika, Human Development, European Schoolnet,European Commission DG Development
5. Hradečtí, V. a I.: Bezdomovství – Extrémní vyloučení. Praha, Naděje 1996
6. [<http://doctrine.cz/casopis.htm>]
7. Landes, S. D.: Bohatství a bída národů. 1.vyd. Praha, BB/art s.r.o. 2004
8. Nešpor, K.: Návykové chování a závislost. 2 vyd. Praha, Portál 2003
9. [ozvojové cíle tisíciletí. 1. vyd. Praha, Ekumenická akademie 2005]

10. UNESCO: *Whole School Development in Ghana 2004* [online]. [cit. 2009-06-13]. Dostupné na WWW: <<http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001466/146616e.pdf>>
11. Worldbank: *Project Performance Assessment Report – PSDP, BESIP, Ghana, 2004* [online] [cit. 2009-07-17]. Dostupné na WWW: <http://www.ds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/08/03/000012009_20040803103035/Rendered/PDF/295810GH.pdf>
12. UNESCO – World Data on Education: Ghana 2006, dostupné na WWW Ghana Live News: *The History of Ghana* [online]. [cit. 2009-06-18]. Dostupné na WWW: <<http://www.ghana-live.com/ghana-history/the-history-of-ghana/>>

Mgr. Igariová Eva
Rozvojová 5399
722 00 Ostrava
e-mail: Igarie@seznam.cz

Mgr. Sobek Petr
Třanovice 50
739 53 Hnojník
E – mail: sobekp@seznam.cz

PaedDr. Ľubica Malíková
SSUŠ Hálkova 2968/22,
010 01 Žilina
E-mail: malikova.ssus@gmail.com
Tel.: 0905 572722

Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti

SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ SÚVISLOSTI CHUDOBY Z ASPEKTU RÔZNYCH CIEĽOVÝCH SKUPÍN

Sociálne skupiny ohrozené chudobou

Abstrakt

Chudoba je sociálny fenomén, ktorý sprevádza ľudské spoločenstvo azda od jeho zrodu. Má rôzne prejavy v čase a priestore.

Kľúčové slová: Bezdomovectvo. Mnohoproblémové rodiny. Nezamestnanosť. Osamotení rodičia. Rómovia.

Abstract

Poverty is a social phenomenon, that are guide human community from beginning. It has a lot of expression in time and space.

Keywords: Homeless. Family with lots of problems. Unemployment. Lonely parent. Gypsies.

Spôsobu, akými chudoba postihuje ľudí, sú mnohotvárne a idú ruka v ruku so sociálnym vylúčením. Okrem dobre známych problémov, ako je zlé bývanie alebo bezdomovstvo, ľudí, ktorí sú chudobní, tiež zvyčajne trápi:

- zlý zdravotný stav a obmedzený prístup k zdravotnej starostlivosti,
- obmedzený prístup k vzdelaniu, odbornej príprave a voľnočasovým aktivitám,
- finančné vylúčenie a nadmerná zadlženosť,
- obmedzený prístup k moderným technológiám, ako je napr. internet.

Na riešenie týchto a ďalších súvisiacich otázok poskytuje EÚ rámec, prostredníctvom ktorého členské štáty vypracovávajú svoje vlastné priority a stratégie. Tento rámec zohľadňuje viacerozmernú povahu chudoby pri súčasnom zameraní osobitnej pozornosti na nasledujúce skutočnosti:

- odstránenie chudoby detí a chudoby v rodinách,
- uľahčenie prístupu na trh práce, k vzdelaniu a odbornej príprave,
- prekonávanie diskriminácie a riešenie rodových a vekových aspektov chudoby,
- boj proti finančnému vylúčeniu a nadmernej zadlženosti,
- boj proti zlému bývaniu a vylúčeniu v oblasti bývania,
- podporu sociálneho začlenenia zraniteľných skupín.⁵⁴

⁵⁴<http://www.2010againstopoverty.eu/about/tackling.html?langid=sk>, 21.4.2010

1 Bezdomovectvo

Bezdomovec je osoba, ktorá zo subjektívnych alebo objektívnych príčin nemá trvalé alebo prechodné ubytovanie. S neexistenciou bývania súvisia aj iné problémy, ako stravovanie, hygiena, problém s doručovaním pošty. Bezdomovcami sa najčastejšie stávajú: absolventi detských a reedukačných domovov, odsúdení ľudia po ukončení výkonu trestu, sociálne a ekonomicky slabí ľudia so snahou pracovať, alkoholicy, drogovovo závislí ľudia a gambleri, ľudia, ktorí prekonávajú vážne osobné krízy, ľudia, ktorí svojím spôsobom rezignovali, odvrhli základné hygienické návyky, ľudia trvale alebo prechodne nezamestnaní. Ľudia sa môžu stať bezdomovcami z niekoľkých dôvodov – od straty zamestnania až po útek pred domácim násilím. Navyše mnohí z tých, ktorí žijú na ulici, sú vystavení riziku duševných chorôb alebo závislosti na drogách či alkohole. Ľudia, ktorí sú bezdomovcami, patria medzi najviac vylúčených a zraniteľných ľudí v spoločnosti. Táto životná skúsenosť často poznačí ich ďalší život. Svoje miesto v spoločnosti si ťažko hľadajú a dostávajú sa na okraj priepasti, z ktorej už veľa krát niet návratu.⁵⁵ Táto životná skúsenosť často poznačí ich ďalší život. Svoje miesto v spoločnosti si ťažko hľadajú a dostávajú sa na okraj priepasti z ktorej už veľa krát niet návratu.⁵⁶

Faktory, ktoré ovplyvňujú vznik bezdomovectva, bývajú triedené na objektívne a subjektívne. Objektívne faktory zahŕňajú celkovú spoločenskú klímu, napr. politiku zamestnanosti, bytovú politiku, postavenie etnických minorít... Faktory subjektívne sú tvorené najmä úrovňou jeho vlastnej schopnosti sociálnej adaptácie. Vyplývajú priamo z jednotlivca. Rozdeľujú sa do niekoľkých skupín. K materiálnym faktorom patrí strata zamestnania, majetku, bydliska, vzťahové príčiny charakterizujú zmeny v štruktúre rodiny, manželských vzťahoch, medzi rodičmi a deťmi, rozpad rodiny, osobnostné faktory duševná či fyzická choroba, alkoholizmus, invalidita, sociálna nezrelosť. Inštitucionálne príčiny - prepustenie z ústavu. Sociálne problémy spojené s bezdomovectvom môžeme rozdeliť do šiestich skupín:

- nepriaznivé interpersonálne vzťahy – sociálna izolácia, rozvrátené rodinné vzťahy, negatívna hodnotová orientácia, absencia zmyslu života,
- pracovné problémy – problémové zaradenie sa do pracovného pomeru, nekvalifikovanosť, nechota pracovať,

⁵⁵ Kotradyová, K.: - Kalanin, P.: *Slovensko v Európe a jeho bezpečnostné riziká vzhľadom na marginalizované skupiny obyvateľstva* In: Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám : Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 16.5.2008 v Košiciach / ed. Dušan Šlosár. - Košice : Košický samosprávny kraj a Univerzita Pavla Jozef Šafárika, Filozofická fakulta, 2008. s. 64.

⁵⁶Bezdomovectvom a jeho príčinami sa zaoberajú i Bašistová a Lešková, ktoré uvádzajú, že pre nedostatok informácií a nedostatočné pochopenie širších súvislostí veľká časť obyvateľstva na problém bezdomovectva reaguje netolerantne. Porov. Bašistová, A. – Lešková, L.: Prečo sa stali bezdomovcami ? In: Uhál, M. (edit.) *Teologické korene a pastoračná činnosť cirkvi*. Zborník. Brno: Cesta 2007, s. 82. Lešková ďalej uvádza, že bezdomovci v nás väčšinou vzbudzujú negatívne emócie – odpor, hnev, ľútosť, nezájem a niekedy aj apelovanie na naše svedomie. Porov. Lešková, L.: *Polia sociálnej práce. Vybrané kapitoly II*. Košice: Viena 2009, s. 101. ISBN 978-80-89232-55-0

- problémy bývania – bez trvalého pobytu, provizórne, nezaistené, zdravotne nevyhovujúce bývanie,
- zdravotné problémy – nízky dôchodok, staroba, výskyt chronických ochorení, chorôb, ktoré je nutné dlhodobo liečiť (pohlavné ochorenia...),
- nepriaznivé finančné pomery – nízky alebo absentujúci príjem, odkázanosť na „druhú osobu“,
- administratívno-právne problémy – občiansky preukaz, doručovanie pošty, rozvodové konanie...

1.1 Opatrenia – praktické prístupy:

- preventívne aktivity: cieľom je „doviesť k sebestačnosti“⁵⁷
- sociálne poradenstvo,
- ubytovacie zariadenia, ktoré majú viacero stupňov: útulok poskytuje možnosť prespať pod strechou zväčša zadarmo a základný servis, slúžiaci na uchovanie holej existencie. Vyším stupňom je nocľaháreň, kde má klient svoju posteľ, môže si tu odložiť veci a zdržiavať sa i cez deň. Podmienkou je platba za bývanie. Klient sa zúčastňuje na resocializácii s cieľom postúpiť na ďalší stupeň – do ubytovne.⁵⁸
- sociálne bývanie, chránené a podporované zamestnávanie, verejno-prospešné práce

2 Mnohoproblémové rodiny (ďalej len MPR)

Matoušek⁵⁹ uvádza krátku charakteristiku Kaplanovej – rodiny, ktoré majú dlhodobo viacero problémov, pričom rodina ich nedokáže riešiť a ani nedokáže využiť existujúce soc. služby.

V takejto rodine často nachádzame nediferencovanie rolí, dezorganizáciu, chaos, izolovanosť jednotlivcov, negatívne emočné reakcie, vnútorné a vonkajšie problémy. Oblasť vonkajších problémov MPR sú sféry vzdelania a práce, hospodárenia s peniazmi, vedenia domácnosti, stravovania, výchovy detí, vzťahov v širšej rodine....

Z hľadiska soc. služieb bývajú MPR rodinami, ktorých potreby sú ignorované alebo naplánované len veľmi parciálne. MPR môže byť prístup ku službe blokovaný napr. tým, že o službe nevie, nemajú telefón, služba je príliš ďaleko od miesta bydliska, je nutné za službou pravidelne dochádzať, rodina má nedostatočné verbálne a sociálne znalosti, že sú ignorované individuálne potreby rodiny, ignorujú sa kultúrne zvláštnosti rodiny.⁶⁰

⁵⁷ Matoušek, O.: Sociální práce v praxi, 2005, s. 320.

⁵⁸ Rašlová, K.: Teória a metódy charitatívnej práce. 2006, s.62.

⁵⁹ Matoušek, O.: Sociální práce v praxi, 2005, s.75

⁶⁰ Matoušek, O.: Sociální práce v praxi, 2005, s. 77-78.

2.1 Pokusy o interpretáciu konania MPR

Konanie býva interpretované buď v rovine naučených spôsobov konania, alebo dynamicky. Predpokladanou nevedomovanou motiváciou členov rodiny je zbaviť sa traum z minulosti, a to najlepšie ich externalizáciou.

2.2 Praktické prístupy pri práci s MPR

Prvý kontakt – podnetom býva správanie sa dieťaťa alebo dospelého ktorý prekročí medze. Zákazka je tak výsledkom súčinnosti všetkých aktérov, vrátane rodiny. Subjekt, ktorý prácu s rodinou iniciuje (škola, súd...), skoro vždy disponuje určitou mocou, a preto pracovník musí vždy počítať s defenzívnym postojom hlavne u dospelých členov rodiny. Ochota členov rodiny dochádzať nebude veľká, pracuje sa i v domácom prostredí rodiny (pocit istoty). Nutnou podmienkou je súhlas dospelých členov. „Jednou z rozhodujúcich zložiek efektívnosti v celej činnosti sociálnej práce je pracovná metodika sociálnej práce. Citlivé alebo nesprávne používanie metód môže rozhodovať o úspechoch a neúspechoch sociálneho pracovníka“.⁶¹

Sociálny pracovník si musí získať dôveru, keďže MPR môžu mať za sebou rad stretnutí s viacerými odborníkmi. Oplatí sa zistiť, aký pocit mali pri stretnutí s nimi. Rodina by mala soc. pracovníka vnímať ako spojenca, partnera. Základom je jasná a efektívna definícia cieľov - stanovenie priorít, kedy prvoradá sú základné existenčné potreby – záležitosti týkajúce sa práce, dochádzky detí do školy, hospodárenie s peniazmi, jedlom, hygienou, starostlivosť o zdravie. Ak sa tieto priority podarí naplniť, tzn. že sa terapeutovi podarí napojiť rodinu na dostupné zdroje podpory, vníma to rodina ako základný pokrok a zvýši to aj jej ochotu spolupracovať na iných cieľoch (vyšších).

3 Osamotení rodičia

Najčastejším prípadom je rozvedená žena, žijúca s dieťaťom, deťmi.⁶² Pre ženu - matku je to však obrovská záťaž, pretože musí zvládať ekonomickú funkciu, vedenie domácnosti a čas musí venovať i výchove dieťaťa. V niektorých prípadoch nezvláda všetky funkcie na 100 percent, čo má za následok znižovanie sebadôvery, pocity menejcennosti.

3.1 Riziká osamoteného rodiča

- spoločenský problém – v podobe psychickej, ekonomickej záťaže prenáša i do ďalšej generácie.
- osamelý rodič je častejšie ohrozovaný nezamestnanosťou, nedostatok prístupom k primeranému bývaniu, sociálna izolácia, chudoba, soc. vylúčenie.

⁶¹ Bursová, J.: Stratégie presadzovania štandardov kvality sociálnych služieb. Zborník príspevkov z Konferencie s medzinárodnou účasťou konanej na Univerzite Konštantína Filozofa Nitra, 2010, s.239, ISBN 978-80-8094-659-3.

⁶² Matoušek, O.: Sociální práce v praxi, 2005, s. 43

- citová funkcia – príprava detí do života v spoločnosti, nedostatok času, menej pozornosti len od 1 rodiča,
- najzávažnejší negatívny dopad rozvodu – obmedzovanie styku dieťaťa s rodičom, ktorému dieťa po rozvode nebolo zverené – sy. „zavrnutého rodiča“

3.2 Ekonomické znevýhodnenie

- nižší príjem, príjem rodiny priamo ovplyvňuje kvalitu zabezpečenia každodenných potrieb,
- nevýhodná ekonomická situácia – obmedzenie možností detí (vzdelanie, ale i mimoškolský, sociálny a športový rozvoj...)
- **Nezamestnanosť** - na trhu práce je osamotený rodič s dieťaťom neatraktívny. Osamotené matky, matky po materskej dovolenke majú malú alebo žiadnu prax, zastarané vzdelanie. Stávajú sa tak príjemcami sociálnych dávok, ich príjem sa tak pohybuje na hranici zabezpečovania základných životných potrieb. Potrebujú jednak služby (zdravotné, sociálne....), ale i podmienky pre skĺbenie pracovných a rodinných rolí.
- **Bytová problematika**
- **Sociálna izolácia** pre nedostatok finančných prostriedkov (i na zapltenie voľnočasových aktivít)
- **Problém sociálneho vylúčenia** (exklúzie) založený na nasledujúcich faktoroch: príslušnosť k národnostnej menšine, neuspokojivé bývanie bez základného vybavenia, nedostatočné vzdelanie, zlý zdravotný stav, strata soc. kontaktov.

3.3 Podpora OR

Matoušek uvádza dve roviny podpory týchto rodín:

- finančná- oblasť soc. politiky (zákon o štátnej podpore, dávky)
- nefinančná - sféra soc. služieb
 - *azylové domy*
 - *odľahčovacie služby – respitná starostlivosť*
 - *poradenstvo – sprostredkovanie informácií*
 - *vyjednávanie,*
 - *zastupovanie,*
 - *pedagogicko –psychol. poradenstvo,*
 - *víkendové stretnutia*
 - *integračné programy, skupinové aktivity – kluby.*⁶³

4 Nezamestnaní ľudia

Nezamestnanosť ako sociálno-ekonomický jav je predmetom záujmu viacerých vedných disciplín, teoretickej a praktickej hospodárskej politiky a rovnako ako

⁶³ Matoušek, O.: Sociální práce v praxi, 2005, s.48-50.

v minulosti, aj dnes predstavuje vážny problém, od riešenia ktorého závisí produkčná schopnosť ekonomiky, zodpovedajúca potrebám obyvateľstva.⁶⁴

Tento pojem môžeme charakterizovať ako sociálny jav, pretože patrí k modernej a postmodernej spoločnosti, ale aj ako sociálny problém, pretože vysoká miera nezamestnanosti má závažné dôsledky pre spoločnosť.⁶⁵

„Nezamestnanosť je komplikovaný sociálny, ekonomický a kultúrny problém, a preto neexistuje jednoznačné riešenie, len rôzne prístupy k pochopeniu jej multidimenzionálneho charakteru.“⁶⁶ Existuje viacero definícií nezamestnanosti. Nie každý, kto pracuje, je zamestnaný a naopak, nie každý, kto nepracuje, je nezamestnaný. Mareš⁶⁷ definuje zamestnanie ako prácu na „zmluvnom základe, ktorá zahŕňa i materiálnu odmenu za jej výkon.“

Medzinárodný úrad práce v Ženeve (ILO) hovorí o aproximácii aktuálneho počtu osôb súčasne - schopných pracovať – na základe veku, zdravotným stavom ale i osobnou situáciou

- ktorých chcú pracovať – aktuálne sa špecifikujú,

- i tých, ktorí sú i napriek všetkej snahe bez práce.

Existuje viacero definícií nezamestnanosti, ale vo všeobecnom zmysle by sme mohli povedať, že ide o sociálno-ekonomický jav, spojený s existenciou trhu práce, ktorý je dôsledkom a prejavom nerovnováhy medzi ponukou a dopytom po práci. Ponuka práce je daná počtom pracovníkov, alebo všeobecnejšie počtom hodín práce, ktoré sú k dispozícii v danej ekonomike. Dopyt po práci je vyjadrený počtom pracovných miest, obsadených alebo voľných. Ich počet je určovaný stavom ekonomiky.

Pri vymedzení podstaty nezamestnanosti musíme brať do úvahy i to, že nezamestnanosť má mikroekonomický a makroekonomický charakter. Makroekonomický charakter sa „spája s podstatou fungovania ekonomiky ako jedného celku a s riešením otázky využívania všetkých disponibilných zdrojov s cieľom produkovať statky a uspokojovať potreby obyvateľstva ako celku.“⁶⁸

Nevyužitie akéhokoľvek zdroja môže mať následok vo forme vzostupu nezamestnanosti práceschopného obyvateľstva. Mikroekonomický rozmer sa viac zameriava na človeka ako jednotlivca a s jeho schopnosťou a záujmom vykonávať jednotlivé ekonomické činnosti, z ktorých neskôr využíva výsledky vo forme peňažných alebo nepeňažných príjmov.

Do úvahy musíme brať ale i fakt, aký je rozdiel v definovaní pojmu zamestnaný a nezamestnaný človek. Brožová⁶⁹ definuje pojem **zamestnaný človek** ako ten, kto vykonáva akéhokoľvek platené zamestnanie alebo sebazamestnanie. Zamestnaní sú tiež tí, ktorí prácu majú, ale práve nepracujú, napr. z dôvodu choroby, sú na dovolenke alebo z dôvodu štrajku. **Nezamestnaný** je ten, kto je

⁶⁴ Uramová, M.: Sociálno - ekonomické súvislosti nezamestnanosti. 2005, s.7

⁶⁵ Balogová, B.: Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie. 2003

⁶⁶ Balogová, B.: Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie. 2003, s. 73

⁶⁷ Mareš, P.: Nezamestnanosť jako sociální problém.1994. s.16

⁶⁸ Uramová, M.: Sociálno - ekonomické súvislosti nezamestnanosti. 2005, s. 9

⁶⁹ Brožová, D.: Spoločenské souvislosti trhu práce.2003. s. 77

schopný pracovať, je ochotný v priebehu určitého času nastúpiť do zamestnania, práce, nemá platené zamestnanie a aktívne ho hľadá. Patria sem tiež tí, ktorí boli z práce uvoľnení a čakajú na výzvu do práce alebo čakajú na nástup na nové pracovné miesto. Zamestnaní a nezamestnaní spolu tvoria ekonomicky aktívne obyvateľstvo – pracovnú silu.

Čas trvania nezamestnanosti je zložitý problém. Názory, akú dĺžku nezamestnanosti možno považovať za dlhodobú, sa rôznia. Balogová⁷⁰ uvádza rozdelenie nezamestnanosti podľa dĺžky trvania:

- krátkodobá – v trvaní 0 – 6 mesiacov
- strednodobá v trvaní 6 – 12 mesiacov
- dlhodobá - v trvaní 12 mesiacov a viac

Dlhodobá nezamestnanosť často súvisí s opakovanou nezamestnanosťou. Dlhodobá a opakovaná nezamestnanosť podľa Mareša⁷¹ všeobecne najviac postihuje nekvalifikovanú pracovnú silu, osoby s nízkym vzdelaním, zdravotne postihnutých, mladistvých, osoby s kumulovanými osobnostnými a sociálnymi hendikepmi.

4.1 Dlhodobá nezamestnanosť

Podľa Medzinárodnej organizácie práce, ku ktorej sa priklonila i Slovenská republika, definujeme dlhodobú nezamestnanosť v dĺžke trvania od 12 mesiacov a viac. Informácia o dĺžke trvania nezamestnanosti je významná pre „vytipovanie problémových regiónov či sociálnych kategórií. I nízka miera nezamestnanosti môže byť nepriaznivá, ak ide z väčšej časti o nezamestnanosť dlhodobú.“⁷² Postihuje obyčajne osoby, ktoré hlavne pre ich osobnostné charakteristiky (zdravotný stav, postoj k práci) pravdepodobne zostanú nezamestnané bez ohľadu na zmeny v pracovných príležitostiach. Pokiaľ sa ľudom dlhodobo nedarí nájsť si vhodné pracovné miesto, môžu sa dostať do ekonomických ťažkostí, ktoré sa najskôr začínajú prepadosť životnej úrovne, ktoré niekedy vedú k existenčným problémom celej rodiny. V náväznosti na tieto problémy nastupujú problémy rodinné, sociálne, psychologické.

Balogová⁷³ ich rozdeľuje na :

- ekonomické – finančné problémy a v ich dôsledku pokles životnej úrovne,
- psychické – stres, deprivácia, dlhodobé úzkostné stavy,
- zdravotné - pokles odolnosti organizmu, psychické problémy prechádzajú na úroveň fyzických problémov,
- sociálne – zúženie sociálnej siete, strata sociálneho statusu, sociálna izolácia.

Stratou zamestnania je človek pozbavený možnosti realizovať sa a presadiť sa pri produkovani prospešných hodnôt, saturovať svoje potreby účasťou na spoločenskej deľbe úloh a povinností.⁷⁴

⁷⁰ Balogová, B.: Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie. 2003.

⁷¹ Mareš, P.: Nezamestnanosť jako sociální problém.1994

⁷² Mareš, P.: Nezamestnanosť jako sociální problém.1994,s.24

⁷³ Balogová, B.: Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie. 2003.

⁷⁴ Topoliová, J. : Dopad nezamestnanosti na jednotlivca.2010. s.411.

5 Rómska populácia

Rómske prostredie nachádzajúce sa rómskych lokalitách je sociálne, ale i zdravotne rizikové. Rómsku osadu môžeme charakterizovať ako zoskupenie chatrčí, kolíb, ktoré sú neraz postavené bez akéhokoľvek stavebného povolenia, bez inžinierskych sietí a obýva ich niekoľko rodín naraz.

Jednoizbové chatrče sú z dreva, niekedy obité plechom, často bez okien. Podlaha v nich je najčastejšie z hlíny, miestnosť je vetrateľná len cez dvere. Voda je čerpaná zo studní, prípadne z potoka, keďže pripojenie na kanalizáciu a vodovod neexistuje. Rómske osady nachádzame na okrajoch dedín a miest, izolované od majoritného obyvateľstva. V mnohých rómskych osadách sa likvidácia tuhého odpadu nerieši, keďže smetné nádoby sú dávno plné, alebo vôbec v osade nie sú.

Socializačné pôsobenie rómskej rodinnej výchovy na svoje deti je približne rovnaké ako v ktorejkoľvek inej nerómskej rodine. Socializácia je nevyhnutným predpokladom a determinantom pre formovanie individuality človeka – procesom utvárania osobnosti, jeho jedinečných vlastností a schopností. V procese socializácie si rómske dieťa nadobúda vedomosti a schopnosti nahromadené spoločnosťou, osvojuje si hodnoty a normy regulujúce život spoločnosti i vzory správania potrebné na to, aby sa mohol zapojiť do života spoločnosti. Tieto vzory a hodnoty významným spôsobom kodifikujú jeho správanie v životných podmienkach.⁷⁵ Ako uvádza Majcherová⁷⁶, pre túto skupinu obyvateľstva bola vytvorená aj sústava inštitúcií.

Záver

V tomto príspevku sme spomenuli len niekoľko skupín ohrozených chudobou. Je ich samozrejme viac (migranti, nízkopríjmové skupiny, osoby s ťažkým zdravotným postihom) a ich problémy spojené s fenoménom chudoby je potrebné riešiť na všetkých úrovniach každodenného života.

Literatúra

1. *Balogová, B.*: Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie. Prešov : Pravoslávna bohosl. Fa. 2003. ISBN 80-8068-183 –X.
2. *Bašistová, A. – Lešková, L.*: Prečo sa stali bezdomovcami ? In: Uhál, M. (edit.) *Teologické korene a pastoračná činnosť cirkvi*. Zborník. Brno: Cesta 2007, s. 82-87. ISBN 978-80-7295-094-2.
3. *Brožová, D.*: Spoločenské souvislosti trhu práce. Praha : Socio nakladatelství.2003, s. 77, ISBN 80 – 86429 – 16-4.

⁷⁵ Koteková, E.: Psychológia rodiny.1998,s.60 - 62

⁷⁶ MAJCHEROVÁ, K.: *Sociálna rehabilitácia ako dôležitý faktor v živote zrakovo postihnutých*. In: Zborník príspevkov zo seminára konaného na Teologickom inštitúte v Spišskom Podhradí. Nové aspekty v sociálnej práci I. Spišské Podhradie, 2010, s. 99.

4. *Bursová, J.:* Stratégie presadzovania štandardov kvality sociálnych služiev. Zborník príspevkov z Konferencie s medzinárodnou účasťou konanej na Univerzite Konštantína Filozofa Nitra, 2010, s.239, ISBN 978-80-8094-659-3.
5. *Koteková, E.:* Psychológia rodiny. Košice : PeGaS, 1998,s. 131. ISBN 80 – 967901 – 0-2.
6. *Mareš, P.:* Nezamestnanost jako sociální problém. Praha : Socio nakladatelství. 1994
7. *Kotradyová, K.:* - *Kalanin, P.:* *Slovensko v Európe a jeho bezpečnostné riziká vzhľadom na marginalizované skupiny obyvateľstva* In: Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám : Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 16.5.2008 v Košiciach / ed. Dušan Šlosár. - Košice : Košický samosprávny kraj a Univerzita Pavla Jozef Šafárika, Filozofická fakulta, 2008. - ISBN 978-80-969932-1-5. - S. 64-69.
8. *Lešková, L.:* *Polia sociálnej práce. Vybrané kapitoly II.* Košice: Vienala 2009. 164 s. ISBN 978-80-89232-55-0
9. *Lešková, L.:* Chudoba v rómskych komunitách – spoločenský problém v súčasnosti. In: *Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám. Zborník.* Košice : KSK a UPJŠ Košice 2008, s. 93-96. ISBN 978-80-969932-1-5.
10. *Majcherova, K.:* Sociálna rehabilitácia ako dôležitý faktor v živote zrakovo postihnutých In: Zborník príspevkov zo seminára konanom na Teologickom inštitúte v Spišskom Podhradí.
11. *Nové aspekty v sociálnej práci I.* Spišské Podhradie, 2010. ISBN 978-80-8084-543-8
12. *Matoušek, O.:* Sociální práce v praxi, Praha : Portál, 2005, s.345.
13. ISBN 80 – 7367 – 002 – X.
14. *Rašlová, K.:* Teória a metódy charitatívnej práce. Trnava : SAP. 2006, s.84. ISBN 80 – 89104 – 91-6.
15. *Topoliová, J. :* Dopad nezamestnanosti na jednotlivca. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie „ Nové aspekty v SP II.“ Spišské Podhradie. 2010. s.469. ISBN 978 – 80- 8084 –544- 5.
16. *Uramová, M.:* Sociálno - ekonomické súvislosti nezamestnanosti. Banská Bystrica : UMB 2005, s. 98, ISBN 80 – 8083 – 057 – 6.
17. <http://www.2010againstopoverty.eu/about/tackling.html?langid=sk>

PhDr. Zuzana Budayová
 Teologická fakulta
 Teologický inštitút v Spišskom Podhradí
 Mobil: 0907 317 635
 Mail: budayova@gmail.com

Dôsledky nezamestnanosti na jednotlivca a rodinu

Abstrakt

Vzhľadom k významu práce a zamestnania v našej kultúre je nepochybné, že nezamestnanosť má značný vplyv na spoločenský život i na život jednotlivca. Nejde iba o pokles ich životnej úrovne, spojený s poklesom príjmu, ale o hlboké dôsledky nezamestnanosti pre každodenný život, spoločenské vzťahy, hodnoty a pre rad sociálnych inštitúcií (najmä rodinu).

Kľúčové slová: Dôsledky nezamestnanosti. Práca. Prežívanie nezamestnanosti.

Abstract

In respect of the meaning jobs and employment in our culture is undoubtedly, that unemployment has a most considerable influence on social life and on the life of individual person too. It doesn't go just about fall life levels, associated with fall means, but it goes about deep emplication unemployment for daily life, social relationships, values and for a lot of social institution (most for a family).

Keywords: Implication of unemployment. Job. Living unemployment.

1 Dôsledky nezamestnanosti

Nezamestnanosť nepôsobí len na fyzické zdravie, ale ovplyvňuje aj psychické zdravie. S nezamestnanosťou rastie aj miera psychických ochorení. Dôvodom môže byť aj vyššia úroveň napätia, negatívnych pocitov a nižšia úroveň šťastia, životného uspokojenia.

Psychická reakcia na stratu zamestnania je tým väčšia, čím silnejšie sú motívy k práci. Tie môžu byť rôzne a môžu mať individuálne relatívny význam: peniaze, aktivita, sebarealizácia, sociálny kontakt, samostatnosť. Pod vplyvom nezamestnanosti sa motivácia mení, pretože mnohé potreby nemôžu byť uspokojované vo zvyčajnej miere, prípadne zvyčajným spôsobom.

Medzi najčastejšie dôsledky nezamestnanosti u jednotlivca môžeme radiť:

- rozbitie štruktúry denného času, zmena vnímania času, deprivácia a absencia pravidelných činností,
- sociálna izolácia plynúca z redukcie sociálnych kontaktov,
- strata participácie na cieľoch širších skupín,
- strata statusu alebo sociálnej dôstojnosti, či prestíže,
- rozklad rodinných vzťahov,

- strata hodnôt a rešpektu k verejným autoritám,
- emocionálna nestabilita,
- problémy s komunikáciou.

V našej spoločnosti v 21. storočí zohráva v živote jednotlivca dôležitú úlohu platená práca. Medzi možnými zdrojmi príjmu má prioritu príjem získaný na trhu práce v platenom zamestnaní.

Platená práca prejavujúca sa ako zamestnanie je jadrom sociálnej organizácie spoločnosti a identity jednotlivcov. Poskytuje nielen prostriedky na zabezpečenie existencie, ale i status a spoločenské zaradenie. Z tohto dôvodu je vnímaná jej strata, či absencia ako traumatizujúca či deprimujúca životná skúsenosť. Aj keď nezamestnanosť znamená pre každého človeka inú životnú skúsenosť, absencia platenej práce prináša podobné individuálne dôsledky pre každého nezamestnaného. Vo všeobecnosti ich Matulay⁷⁷ delí na:

- **ekonomické** – najmä finančné problémy a v ich dôsledku pokles životnej úrovne,
- **psychické** – najmä deprivácia, pokles sebavedomia a sebaúcty,
- **zdravotné** – najmä pokles odolnosti organizmu, somatizácia psychických problémov,
- **sociálne**⁷⁸ – zrušenie sociálnej siete, strata sociálneho statusu, sociálna izolácia a v neposlednom rade problémy v rodine.

Okrem uvádzaných individuálnych dôsledkov nezamestnanosti je dôležité uvedomiť si aj **spoločenské dôsledky** nezamestnanosti, ktoré nie sú len ekonomickej povahy (náklady na zabezpečenie realizácie práva na prácu, ale aj straty, ktoré vyplývajú z nevyužitia ľudského potencionálu nezamestnaných), ale majú aj svoju etickomorálnu dimenziu (vplyv na majoritnú morálku, sociálno – patologické správanie obyvateľstva a pod.).

1.1 Fázy prežívania nezamestnanosti

V súčasnosti dochádza u mnohých ľudí k poručeniu bežného sociálneho správania v dôsledku nezamestnanosti. Strata práce, potreba rekvalifikovať sa, prípadne adaptovať sa na kratšiu alebo dlhodobejšiu nezamestnanosť narúša sociálnu stabilitu mnohých jedincov. Okrem ekonomických dôsledkov dochádza aj k *psychickým problémom*. Neuspokojenie túžby pracovne sa uplatniť má vážne negatívne dôsledky na ďalší život nezamestnaných. Môže vyvolať negatívny vzťah a odpor k spoločnosti spojený s agresivitou a nárastom kriminality.

Za poruchu sociálneho správania možno považovať aj konanie nezamestnaných, ktorí odmietajú účasť na spoločenskom procese, pričom ako ospravedlnenie ich

⁷⁷ Matulay, S., Matulayová, T.: Vybrané kapitoly zo sociálnej politiky a katolíckej sociálnej náuky. 2004, s. 88

⁷⁸ Lešková v tejto súvislosti uvádza, že u dlhodobo nezamestnaných dochádza k procesu sociálneho vylúčenia, ktorým sú jednotlivci i celé skupiny osôb zbavované prístupu k zdrojom nevyhnutným pre zapojenie sa do sociálnych, ekonomických a politických aktivít spoločnosti ako celku. Porov. Lešková, L.: *Polia sociálnej práce. Vybrané kapitoly II*. Košice: Viena 2009, s. 85.

neúčasti uvádzajú rôzne vykonštruované dôvody, pričom ale jediným je ich dlhodobá nezamestnanosť a z toho prameniaca sociálna izolácia. Jej dôsledkom je „schovávanie sa“ do bezpečnostnej ulity a nechota či snáď hanba za svoj stav bez spoločenského uplatnenia prezentovať sa na verejnosti. Nezamestnaní sa dostávajú do sociálnej izolácie a majú sklon v procese narastajúceho prežívania krivdy konštruovať zvláštne postoje k politickému a spoločenskému daniu, vytvárajú si svoju filozofickú teóriu k všetkému, pričom hlavná premenná je vždy nezamestnanosť a problémy s tým súvisiace. Aj z tohto dôvodu prestáva byť ich komunikácia s okolím živá, dochádza k stupňovaniu sociálnej izolácie a nezamestnaný sa stáva v očiach verejnosti akýmsi iným, odlišným, snáď aj čudákom, ktorý bol ešte donedávna považovaný za sympatického, priateľského a spoločensky činného človeka.

Spôsoby, ktorými nezamestnanosť môže ovplyvňovať psychické zdravie:

- finančné problémy, poklesy príjmov, finančné obavy,
- zmena spoločenského chovania, obmedzenie spoločenských kontaktov, zúženie sociálneho prostredia nezamestnaných,
- malý priestor na rozhodovanie,
- nedostatok príležitostí k rozbíjaniu nových vedomostí, získaniu nových skúseností,
- pocit úzkosti z budúcnosti,
- redukcia.⁷⁹

Stiftung⁸⁰ uvádza, že ako jeden z prvých prišiel Halliday s tzv. *cyklickou teóriou*, podľa ktorej po strate zamestnania prichádza krátka fáza pocitu uvoľnenia. Túto fázu však veľmi skoro vystrieda fáza úzkostí a depresie, kde postupne dochádza ku strate duševnej rovnováhy. Pri dlhodobej nezamestnanosti prichádza nakoniec fáza adaptácie na nový spôsob života spojená so stratou nádeje a s obavami do budúcnosti. Tento autor hovorí aj o cyklickej teórii upravenej podľa dĺžky trvania nezamestnanosti a vplyvu nezamestnanosti na duševnú stabilitu nezamestnaného.

Prvý stupeň – šok, odhaduje sa na 4 dni, duševná stabilita v tomto období prudko klesá. Ide o začiatočnú reakciu človeka, spravidla odmietajúceho skutočnosť, že sa stáva nezamestnaným. Nezamestnaný prežíva zmätok, nedokáže si vysvetliť reálnu situáciu ani budúci život. Nevie si sám so situáciou poradiť. Častokrát zatají pred svojimi najbližšími stratu zamestnania, niekedy takáto situácia môže vyústiť až do suicidálneho konania.

Druhý stupeň – optimizmus, pre ktorý je typické aktívne hľadanie zamestnania, rušná aktivita sa odhaduje na obdobie 3 mesiacov, duševná stabilita je veľmi dobrá. Toto obdobie je možné charakterizovať ako obdobie usilovného hľadania nového zamestnania a vieru v budúcnosť.

⁷⁹ Mareš, P.: Nezamestnanost jako sociální problém. 1994, s. 71 - 73

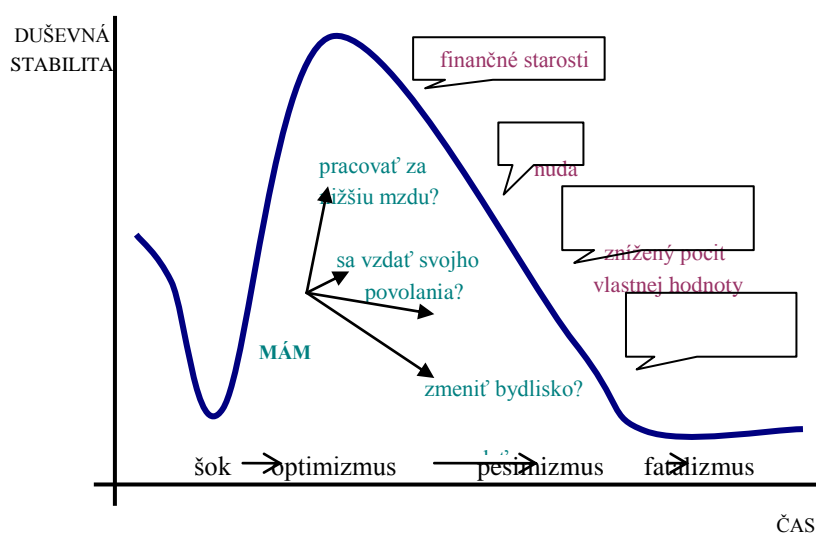
⁸⁰ Stiftung, F.E.: Problematika dlhodobej nezamestnanosti v SR. 1996.

Tretí stupeň – pesimizmus, v dĺžke cca 6 mesiacov, kde nádej začína slabnúť, aktivita sa znižuje, zhoršuje sa finančná situácia, dochádza k nedostatku sociálnych kontaktov, nuda, depresii a strate sebadôvery, duševná stabilita prudko klesá. U mnohých nastáva všeobecné zhoršenie zdravotného stavu, klesá životná spokojnosť. Rastú mnohé prípady sporov, únikov zo sociálnych vzťahov a priateľstiev.

Štvrtý stupeň – fatalizmus, t.j. rezignácia, zmierenie sa s nezamestnanosťou, prispôsobenie sa nízkemu príjmu, snaha hľadať si zamestnanie klesá, duševná stabilita sa síce mierne zvýši, ale začína sa stabilizovať na negatívnej úrovni. Hraničným bodom je deviaty mesiac, ktorý signalizuje nebezpečenstvo, že nezamestnaný sa zaradí do masy dlhodobo nezamestnaných. Môžu sa objaviť úzkostné stavy, neopísateľné napätie so zníženou koncentráciou, rozbiehavou myslou, ktorá neumožňuje v noci spokojne spať. Ráno sa zobúda dezorientovaný. Nevie napríklad, aký je deň. Naučené pravidelné každodenné návyky stratili na význame, tak sa napríklad stane, že dostane ponuku vhodného zamestnania, prijíma ho veľkými obavami z neúspechu u zamestnávateľa pre stratu dôvery. Takto postihnutý človek má blízko k prehĺbeniu psychického prežívania do sociálnej fobie, ale aj k vzniku neurotických a psychosomatických príznakov porúch alebo ochorení. V tejto fáze dochádza ku strate akéhokoľvek záujmu o zamestnanie, prejavuje sa nárast apatie voči spoločnosti, odmietanie základných ľudských a občianskych hodnôt.

Fázami prežívania nezamestnanosti sa zaoberal aj Harrison a vytvoril krivku, ktorá zobrazuje prežívanie nezamestnanosti u človeka.

Harrisonova krivka.

Obrázok 1 Graf zobrazujúci fázy prežívania nezamestnanosti (Zdroj: *Výchova a vzdelávanie dospelých*, 2000, s. 293)

Tento model neudáva dĺžku času jednotlivých fáz. Tá je individuálna. Psychická reakcia na stratu zamestnania je tým väčšia, čím silnejšie sú motívy k práci. Tie môžu byť rôzne a môžu mať individuálne relatívny význam: peniaze, aktivita, seberealizácia, sociálny kontakt, samostatnosť. Pod vplyvom nezamestnanosti sa motivácia mení, pretože mnohé potreby nemôžu byť uspokojované vo zvyčajnej miere, prípadne zvyčajným spôsobom.

Medzi najčastejšie dôsledky nezamestnanosti u jednotlivca môžeme radiť:

- rozbitie štruktúry denného času, zmena vnímania času, deprivácia a absencia pravidelných činností,
- sociálna izolácia plynúca z redukcie sociálnych kontaktov,
- strata participácie na cieľoch širších skupín,
- strata statusu alebo sociálnej dôstojnosti, či prestíže,
- rozklad rodinných vzťahov,
- strata hodnôt a rešpektu k verejným autoritám,
- emocionálna nestabilita,
- problémy s komunikáciou.

Je veľmi dôležité spomenúť, že nezamestnanosť ako taká nevplyva na každého rovnako. Rozvrstvením spoločnosti do troch skupín môžeme ukázať ako pôsobí strata zamestnania na rôzne vekové skupiny obyvateľstva.

Pre *mladých ľudí* je zamestnanie a práca určitou formou vstupu do sveta dospelých, do sveta zodpovednosti, voľnosti a rešpektu. „Ten kto vykonáva prácu, je vedomý a slobodný, čiže o sebe rozhodujúci, a v tom má práca svoju etickú hodnotu. Aj napriek námahe spojenej s prácou, práca je vždy dobrom pre človeka a jeho dôstojnosť.“⁸¹ U mladých, ktorí opustia školu a nájdu si primerané zamestnanie, môžeme sledovať mierne zlepšenie psychického stavu. Zatiaľ čo u neúspešných absolventov na trhu práce nepozorujeme nijaké zmeny. V súvislosti s nezamestnanosťou klesá interakcia s ľuďmi, a preto je vhodné mať nejaké hobby alebo záujmovú činnosť, ktorá v sebe zahŕňa viac kontaktu s ľuďmi podobného zmýšľania. To však neznamená, že tieto skutočnosti pomáhajú len nezamestnaným, určité zlepšenie sledujeme aj u ostatných – v zamestnaniach, ktoré neprinášajú uspokojenie z práce.

U ľudí *stredného veku* strata zamestnania je ďaleko viac zničujúca ako u mladých ľudí. Je to dané hlavne nutnosťou prispôbiť sa novým podmienkam, čo súvisí so zmenou životného štýlu, príjmu, ako aj zdravotného stavu.

Odchod zo zamestnania pre *dôchodcov* má veľmi negatívne psychologické dopady, ale len v prípade nedobrovoľného odchodu. Takto vzniknutá strata zamestnania môže v značnej miere ovplyvniť alebo dokonca zničiť vzťahy v rodine, hlavne ak sa jedná o prípad, kedy prácu stráca muž. Niektorí jedinci

⁸¹ Bursová, J.: Práca ako dôležitý aspekt v sociálnom poslanstve Jána Pavla II. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej na Teologickom inštitúte v Spišskom Podhradí. „Nové aspekty v sociálnej práci II“. s. 125, ISBN 978-80-8084-544-5.

začínajú vyhľadávať viac spoločnosti v rôznych podnikoch, silnejú väzby s predošlými spolupracovníkmi. Čo sa týka žien, je plno takých, ktoré si odchod do dôchodku nemôžu dovoliť. V porovnaní s mužmi sú však ženy odolnejšie voči vysoko stresujúcemu faktoru, ako je napríklad odchod do dôchodku.

Nezamestnanosť je záťažová, krízová situácia, s ktorou sa rôzni jedinci vyrovnávajú rozmanite. Adaptácia závisí od celkovej osobnej a životnej situácie človeka a od jeho osobnosti. V životnej situácii sú najdôležitejšími faktormi celková finančná situácia, miera sociálnej podpory v rodine a širšom sociálnom okolí, dobré fyzické a psychické zdravie uplatniteľnosť vzdelania. Z individuálnych faktorov zohrávajú úlohu vek, pohlavie, odolnosť voči záťaži, pružnosť a aktivita človeka, motivácia k práci a subjektívny význam práce.

2 Dopad nezamestnanosti na rodinu

„Dôsledky nezamestnanosti nepocitujú len tí, ktorí stratili svoje zamestnanie. V skutočnosti zasahuje nezamestnanosť ďaleko väčší počet osôb, ako je možné usudzovať z podielu nezamestnaných v ekonomicky aktívnej populácii, či už ide o rodiny nezamestnaných alebo širšie príbuzenské vzťahy.“⁸²

Vplyv na rodinu má nezamestnanosť nielen prostredníctvom finančných problémov, ale tiež prostredníctvom:

- *štrukturálnej dezorganizácie a krízy, krízy rodinného systému a narušenie denných rodinných zvyklostí,*
- *zmeny v sociálnych vzťahoch a sociálna izolácia rodiny,*
- *zmeny postavenia nezamestnaného jedinca v rodinnom systéme, strata jeho statusu a autority, odvodených zo zamestnania a z jeho príspevku príjmom rodiny.*

Vplyv nezamestnanosti na rodinu môže byť:

- **pozitívny** – v prípade, ak ide o dobre fungujúcu rodinu, ktorá podporuje nezamestnaného člena rodiny, je pre nezamestnaného jednoduchšie hľadať si prácu a nepodliehať zúfalstvu. V takejto rodine sa posilňuje rodinná súdržnosť a solidarita.
- **negatívny**⁸³ – ide napr. o nedostatok finančných prostriedkov, ktorý môže spôsobiť krízu v rodine a narušiť rodinné zvyklosti, zvyšuje sa aj miera rozvodovosti v rodinách postihnutých nezamestnanosťou.

Strata statusu, ktorá je pre jedinca s nezamestnanosťou spojená, sa dotýka aj rodiny. A to nielen v zmysle straty statusu rodiny v širšej spoločenskej štruktúre, ale aj v zmysle straty statusu nezamestnaného v rámci rodiny, čo je pre každého jedinca veľmi bolestivé, obzvlášť v tradične orientovaných rodinách, kde muž predstavuje živiteľa rodiny. Nezamestnanosť tak môže narúšať a úplne rozbiť

⁸² Mareš, P.: Nezamestnanosť jako sociální problém. 1994, s. 67.

⁸³ Negatívnym dopadom nezamestnanosti na rodinu a stabilitou rodinných vzťahov v dôsledku straty zamestnania a následnou mobilitou pracovnej sily za pracou sa zaoberá Lešková. Porov. Lešková, L.: Mobilita pracovnej sily verzus nestabilita rodinných vzťahov. In: *Migrácia – chudoba – nezamestnanosť*. Zborník. Košice : UPJŠ Košice a KSK Košice 2009, s. 83 – 88.

vzťahy medzi jednotlivými členmi rodiny, a to nielen napätím vznikajúcim zo stresu spôsobeným nedostatkom finančných prostriedkov a tým nedostatkom prostriedkov k životu. Rodina nie je nezamestnanosťou len ohrozená, pre nezamestnanú osobu sa môže stať naopak aj útočiskom. Podpora, ktorej sa dostáva nezamestnanému zo strany jeho vlastnej rodiny aj širšej rodiny v zmysle sociálnej siete príbuzenstva, zohráva väčšinou pozitívnu rolu. Nejde len o pomoc finančnú, ale aj o pomoc v každodenných krízach, v styku s úradmi, v starostlivosti o deti a domácnosť.

Nezamestnanosť sa prejavuje aj **v reprodukčnom chovaní**. Aj keď by sa mohlo zdať, že zvyšujúci sa priemerný vek ženíchov a neviest, znižujúci sa počet detí v rodinách či odklad narodenia dieťaťa, súvisí s prechodom na „západný“ štýl života, nie je tomu tak. Svojím dielom sa na tomto stave podieľa aj nezamestnanosť. Mnoho žien odkladá svadbu aj narodenie dieťaťa z dôvodu nedostatku financií, ale aj z dôvodu neistoty zamestnania u seba aj partnera. Materstvo však môže byť aj únikom do priaznivejšieho statusu matky a ženy v domácnosti. Aj nezamestnané slobodné dievčatá sa často usilujú o dieťa, ktoré im má dať aspoň časť toho, o čo prišli stratou zamestnania. Podľa prieskumov sa v okresoch s vyššou nezamestnanosťou rodí buď nadpriemerný, alebo naopak podpriemerný počet detí. Nízka pôrodnosť sa viac prejavuje v regiónoch s dlhodobou vysokou nezamestnanosťou, naopak vysoká pôrodnosť v miestach, kde sa nezamestnanosť behom krátkeho času prudko zvýšila.

Záver

Práca bezprostredne ovplyvňuje život každého jednotlivca. Príprava na pracovné uplatnenie a dlhodobou vykonávaná pracovná činnosť formuje osobnosť človeka a zanecháva na ňou značné stopy. „Práca je základom sebarealizácie človeka, ale i základom jeho uplatnenia v spoločnosti.“⁸⁴

Má svoje miesto v systéme spoločenských hodnôt a má nielen individuálny, ale aj skupinový charakter. Práca je neodmysliteľnou súčasťou nášho života. Popri partnerskom a rodinnom živote je to pracovný život človeka, ktorý predstavuje pre neho významnú oblasť, v ktorej sa ďalej rozvíja.

Nezamestnanosť sa stala sprievodným javom procesu transformácie slovenskej ekonomiky po roku 1989. Jej charakteristickým prejavom sú predovšetkým regionálne diferencie, vysoký podiel dlhodobou nezamestnaných občanov. Nezamestnanosť na Slovensku patrí k faktorom, ktoré traumatizujú celú spoločnosť. Má nielen výrazný ekonomický, sociálny, či politický rozmer, ale i regionálne, sociálno – ekologické, etnokultúrne i generačné špecifiká.

⁸⁴ Kubáni, V.: Psychológia práce. 1998, s.12

Literatúra

1. Bursová, J.: *Práca ako dôležitý aspekt v sociálnom poslanstve Jána Pavla II.* Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej na Teologickom inštitúte v Spišskom Podhradí. „Nové aspekty v sociálnej práci II“. s. 125, ISBN 978-80-8084-544-5.
2. Kubáni, V.: *Psychológia práce.* Prešov : Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied. 1998. 81 s. ISBN 80-88722-36-5.
3. Lešková, L.: *Polia sociálnej práce. Vybrané kapitoly II.* Košice: Vienala 2009. 164 s. ISBN 978-80-89232-55-0.
4. Lešková, L.: *Mobilita pracovnej sily verzus nestabilita rodinných vzťahov.* In: *Migrácia – chudoba – nezamestnanosť.* Zborník. Košice : UPJŠ Košice a KSK Košice 2009. s. 83 – 88. ISBN 978-80-970306-0-5.
5. Mareš, P.: *Nezaměstnanost jako sociální problém.* Praha : Sociologické nakladatelství. 1994, ISBN 80-901424-9-4.
6. Matulay, S., Matulayová, T.: *Vybrané kapitoly zo sociálnej politiky a katolíckej sociálnej náuky.* Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF . 2004. 137 s. ISBN 80-8050-800-3.
7. Stiftung, F.E.: *Problematika dlhodobej nezamestnanosti v SR.* Bratislava : Nadácia M, Ekonomická fakulta. 1996.

Mgr. Jana Topoliová
Katolícka univerzita, Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1, Ružomberok
Mobil: 0907 388 558
Mail: topoliova.j@gmail.com

Prieskum subjektívneho vnímania chudoby vo vybraných okresoch Košického kraja

Abstrakt

Chudoba patrí medzi kľúčové sociálne udalosti. Má svoju históriu, príčiny, spôsoby merania i riešenia. Príspevok sa zaoberá chudobou a prezentované výsledky vychádzajú z realizovaného prieskumu zameraného na subjektívne vnímanie chudoby vo vybraných okresoch Košického kraja.

Kľúčové slová: Chudoba. Prieskum. Sociálna udalosť. Subjektívna chudoba.

Abstract

The poverty belongs to the key social events. It has its` history, reasons, the ways of measure and answer. The paper deals with poverty and the published results are coming from the executed examination targeted to the subjective perception of poverty in the chosen districts of the Košice region.

Keywords: Poverty. The subjective poverty. The social event. The examination.

1 Úvod

Chudoba má mnoho dimenzií a vymyká sa úzkej definícii založenej len na nedostatku príjmov. Chudobu definovali viacerí odborníci. V dnešnej dobe prebiehajú vo svete odborné diskusie o tom, či možno vytvoriť jednu objektívnu definíciu, ktorá by tento pojem čo najviac vystihovala. Práve preto sa stretávame s nespočetným množstvom definícií chudoby a následne i s veľmi rozdielnym kvantitatívnym rozmerom tohto javu v spoločnosti.

Súčasná moderná spoločnosť sa od chudoby ako hromadného sociálneho javu nemôže dištancovať. Dôležité je odpovedať na viacero otázok. Kto je vlastne chudobný? Koho chudobným môžeme nazvať? Či hladujúceho človeka, ktorý nemá čo na seba, alebo takého, ktorý nemá primerané bývanie? Alebo jedincov, ktorí nemajú vzdelanie a v dôsledku toho sa nedokážu uplatniť na trhu práce a takto si vlastnými silami zabezpečiť prostriedky na svoju existenciu? Alebo sú to jedinci na okraji spoločnosti a sú sociálne vylúčení?⁸⁵

⁸⁵ Porov. LEŠKOVÁ, L.: *Polia sociálnej práce (Vybrané kapitoly II.)*. Košice : Vienala, 2009. s.9.

2 Teoretické východiská

Chudobu môžeme charakterizovať ako spoločenský jav, ktorý je špecifickou súčasťou života spoločnosti.⁸⁶ Má v podstate tri dimenzie, ktoré veľmi úzko súvisia, vzájomne sa podmieňujú a dopĺňajú: ekonomickú, sociálno-psychologickú a politickú.⁸⁷ Chudoba predstavuje prevažne sociálny problém. Avšak niektorí autori ju považujú za sociálno-patologický jav. Nie je vhodné sa chudobou zaoberať iba v teoretickej rovine, ale je potrebné vykonávať také kroky a opatrenia, ktoré budú minimalizovať jej dopady na spoločnosť.

Subjektívne koncepty chudoby sú založené na jej pociťovaní zo strany tých ľudí, ktorí sú označení za chudobných – teda na hodnotení ich vlastnej životnej skúsenosti (za chudobného sa tak môže označiť aj človek, ktorý podľa „objektívnych“ kritérií chudobným nie je). Táto subjektívna chudoba odráža aspirácie obyvateľstva a depriváciu z pocitu ich neuspokojenia. Subjektívna mienka o vlastnej chudobe býva často korelovaná s ich objektívnymi charakteristikami, akými sú najmä príjem, veľkosť rodiny a podobne.⁸⁸ Subjektívny koncept chudoby je založený na hodnotení vlastnej životnej situácie jedincom či domácnosťou. Záleží na celom rade okolností, ako chudobu vníma, čo má a čo si myslí, čo potrebuje, čo majú druhí, čo chce dosiahnuť.⁸⁹ Subjektívny prístup k chudobe spočíva na pocitoch a na názoroch tých, ktorých sa to dotýka. To znamená, či sa človek sám cíti chudobný.⁹⁰ Subjektívne koncepty sú založené vždy na subjektívnom pociťovaní konkrétneho jedinca, na hodnotení vlastných životných skúseností. Rozlišujeme dva subjektívne prístupy k chudobe, a to situačný (vnímanie chudoby je založené na hodnotení vlastnej životnej situácie jedincom, či domácnosťou v ktorej žije) a faktorový (vymedzuje chudobu pomocou faktorov, ktoré nie sú priamo závislé na mienke chudobných).

Príspevok ponúka pohľad na výsledky prieskumu z roku 2010 o vnímaní subjektívnej chudoby, ktoré bolo na základe subjektívnych otázok týkajúcich sa chudoby a životnej úrovne obyvateľov. Cieľom príspevku je poukázať na výsledky z dotazníka o chudobe realizovaného vo vybraných okresoch Košického kraja, ktoré vykazujú najvyššiu mieru nezamestnanosti a identifikovať prostredníctvom zistených skutočností problém chudoby.

⁸⁶ Porov. LEŠKOVÁ, L.: Chudoba v rómskych komunitách – spoločenský problém v súčasnosti. In: *Stratégia vo vzťahu k marginalizovaným skupinám*. Košice : UPJŠ a KSK, 2008. s. 93.

⁸⁷ Porov. CÁR, M.: The Methodological Starting Points of Research on Poverty in Slovakia; Metodologické východiská skúmania chudoby na Slovensku. In: *Sociológia*, roč. 26, 1994, č. 3, s. 235.

⁸⁸ Porov. POLONSKÝ, D. - PILLÁROVÁ, Z.: *Kapitoly zo sociálnej politiky*. Liptovský Mikuláš : Lesnícka informačná agentúra, 2002. s. 29.

⁸⁹ Porov. TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A.: *Chudoba a bezdomovstvo*. Nitra : FSVaZ UKF, 2004. s. 13.

⁹⁰ Porov. DOSTÁL, O.: Konzervatívny pohľad na chudobu. In: *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe. Zborník príspevkov z konferencie UNESCO MOST*. Bratislava : Národný komitét UNESCO NK MOST, Sociologický ústav SAV 2006. s. 53-58.

3 Metodika a vzorka prieskumu

Zdrojom informácií bol dotazník, ktorý sa realizoval vo vybraných okresoch Košického kraja, ktoré sú najviac ohrozené nezamestnanosťou v období apríl - máj 2010. Zámerom prieskumu bolo zistiť, ako respondenti subjektívne vnímajú svoju chudobu, resp. bohatstvo. Formulácia otázok bola ovplyvnená i prieskumnými dotazníkmi, ktoré poskytli poznatky v roku 2006.⁹¹ Hlavnou použitou metódou v prieskume bol dotazník s formou uzavretých otázok. Na spracovanie a vyhodnocovanie získaných dát sa použili matematicko-štatistické metódy, ako aj nástroje deskriptívnej štatistiky.

Charakteristika súboru respondentov – vzorka prieskumu. Za účelom prieskumu bol dotazník náhodne rozdáný respondentom v 5 okresoch s najvyššou mierou nezamestnanosti (21 % – 27 % - apríl 2010), pričom bolo určených niekoľko výberových podmienok:

- ♦ minimálny vek respondenta – 18 rokov, pričom sa predpokladala už určitá názorová vyspelosť a stabilizácia názorov v skúmanej oblasti,
 - ♦ bývanie v domácnosti, ktorá má najmenej 2 členov,
 - ♦ bydlisko v okresoch: Rožňava, Trebišov, Sobrance, Košice – okolie, Gelnica.
- Celková početnosť respondentov bola 578, pričom všetci odovzdali vyplnené dotazníky. Základná štruktúra výberovej vzorky je uvedená v Tabuľke 1.

Tabuľka 1 Charakteristika súboru podľa veku a pohlavia

Vek	Muži	Ženy	Spolu	%
do 30 rokov	70	91	161	27,86
od 30 do 40 rokov	61	60	121	20,93
od 40 do 50 rokov	54	73	127	21,97
od 50 do 60 rokov	51	55	106	18,34
nad 60 rokov	31	32	63	10,90
SPOLU	267	311	578	100

Výberový súbor respondentov pozostával z 267 mužov a 311 žien, pričom najpočetnejšia skupina z hľadiska veku boli respondenti do 30 rokov, ktorí tvorili 27,86 %. Ďalšie tri vekové kategórie (od 30 do 40 rokov, od 40 do 50 rokov a od 50 do 60 rokov) boli početnosťou vyrovnané. Najmenej zastúpená bola kategória najstarších respondentov s vekom nad 60 rokov, v ktorej bolo 63 respondentov (10,90 %).

Dotazníkovým prieskumom sme zisťovali bydlisko respondentov. Z identifikačných údajov respondentov bolo zistené, že 314 respondentov (54,33 %) býva v meste a 264 respondentov má svoje bydlisko v dedinskom

⁹¹ Prieskum v roku 2006 uskutočnil kolektív autorov UKF Nitra z grantovej finančnej podpory (CGA VI/6/2005) a (CGA VI/5/2005). Porov. VESELOVSKÝ, J. – SZABÓOVÁ, L.: Anketový prieskum chudoby vo vybraných okresoch Nitrianskeho kraja. In: 8. vedecká konferencia doktorandov a vedeckých pracovníkov: zborník príspevkov. Nitra : UKF FPV, 2007. s. 646 – 650.

prostredí (45,67 %). Charakteristika súboru z pohľadu bydliska je vyjadrená v Tabuľke 2.

Tabuľka 2 Charakteristika súboru respondentov podľa miesta bydliska

Bydlisko	Muži	%	Ženy	%	Spolu	%
Dedina	111	41,57	153	49,20	264	45,67
Mesto	156	58,43	158	50,80	314	54,33
SPOLU	267	100	311	100	578	100

V skúmanom súbore sme zisťovali aj početnosť domácností respondentov. Tento údaj sme považovali za dôležitý z hľadiska následného skúmania výšky mesačného príjmu na jedného člena spoločnej domácnosti. Tabuľka 3 poukazuje na skutočnosť, že najviac respondentov pochádza zo štvorčlennej domácnosti (166 respondentov – 28,72 %). Najmenšie zastúpenie mali respondenti, ktorí uviedli, že žijú v 6 a viac člennej domácnosti (42 respondentov – 7,27 %).

Tabuľka 3 Počet členov domácnosti (aj s respondentom)

Počet členov	Počet	%
Dvaja	142	24,57
Traja	130	22,49
Štyria	166	28,72
Piati	98	16,95
Šiesti a viacerí	42	7,27
SPOLU	578	100

4 Vybrané charakteristiky subjektívneho vnímania chudoby

Na základe subjektívnych otázok týkajúcich sa chudoby a životnej úrovne sa uskutočnil prieskum formou dotazníkov, a to vo vybraných okresoch Košického kraja najviac postihnutých chudobou. Tabuľka 4 predkladá odpovede respondentov na otázku, či považujú svoju domácnosť za chudobnú.

Tabuľka 4 Považujete vašu domácnosť za chudobnú alebo bohatú?

Chudoba – bohatstvo domácnosti	Muži	%	Ženy	%	Spolu	%
Veľmi chudobná	10	3,75	10	3,21	20	3,46
Chudobná	79	29,59	110	35,37	189	32,70
Mierne bohatá	133	49,81	162	52,09	295	51,04
Bohatá	38	14,23	23	7,40	61	10,55
Veľmi bohatá	7	2,62	6	1,93	13	2,25
SPOLU	267	100	311	100	578	100

Až 209 respondentov uviedlo, že žije vo veľmi chudobnej (20 respondentov – 3,46 %) alebo v chudobnej (189 respondentov – 32,70 %) domácnosti. Viac ako polovica respondentov (295 respondentov – 51,04 %) si myslelo, že ich

domácnosť je mierne bohatá. Len 13 respondentov (2,25 %) označilo svoju domácnosť ako veľmi bohatú.

Tabuľka 5 Ako často mávate finančné problémy ?

Finančné problémy	Muži	%	Ženy	%	Spolu	%
Nikdy	53	19,85	43	13,82	96	16,61
Zriedkakedy	80	29,96	82	26,37	162	28,03
Občas	87	32,13	102	32,80	189	32,70
Často	35	13,11	68	21,87	103	17,82
Vždy	12	4,49	16	5,14	28	4,84
SPOLU	267	100	311	100	578	100

Pri otázke „Ako často mávate finančné problémy?“ bolo na výber päť alternatív odpovedí. Najviac respondentov (189) tvrdilo, že majú finančné problémy „občas“, čo bolo – 32,70 % opýtaných. Len 28 (4,84 %) z opýtaných odpovedalo, že majú vždy finančné problémy. Veľké množstvo respondentov sa priklonilo aj k odpovediam „zriedkakedy“ (162 respondentov – 28,03 %) a „často“ (103 respondentov – 17,82 %).

Tabuľka 6 Mohla by si vaša domácnosť dovoliť raz ročne týždennú dovolenku mimo domu?

Dovolenka domácnosti mimo	Muži	%	Ženy	%	Spolu	%
Áno	125	46,82	117	37,62	242	41,87
Nie	90	33,71	129	41,48	219	37,89
Iný časový interval	52	19,47	65	20,90	117	20,24
SPOLU	267	100	311	100	578	100

Regenerácia síl je nevyhnutnou súčasťou zdravého životného štýlu. Práve preto nás zaujímalo, či si respondenti môžu s členmi svojej domácnosti dovoliť raz ročne týždennú dovolenku mimo domu. Väčšina respondentov uviedla, že si dovolenku mimo domu môžu dovoliť, pričom 242 (41,87 %) raz ročne a 117 (20,24 %) v inom časovom intervale (raz za 3 roky). Zvyšných 219 respondentov (37,89 %) sa vyjadrilo, že si dovolenku mimo domu nemôžu dovoliť.

Tabuľka 7 Schopnosť domácnosti platiť zvyčajné výdavky

Platenie bežných výdavkov	Muži	%	Ženy	%	Spolu	%
S veľkými ťažkosťami	19	7,12	9	2,89	28	4,844
S ťažkosťami	22	8,24	39	12,54	61	10,55
S určitými ťažkosťami	73	27,34	105	33,76	178	30,80
Pomerne ľahko	109	40,82	113	36,34	222	38,41
Ľahko	44	16,48	45	14,47	89	15,40
SPOLU	267	100	311	100	578	100

Nízkopříjmové domácnosti mávajú veľmi často problémy s platením zvyčajných výdavkov. Ich príjmy bývajú na tak nízkej úrovni, že len s veľkými problémami vedia uhrádzať základné nevyhnuté poplatky. Takáto situácia ich môže vyčleňovať na okraj spoločnosti. V prípade, že členovia domácnosti nemajú príjem zo závislej činnosti, resp. nemajú iný príjem, (napr. rôzne druhy dôchodkov) sú odkázaní na dávky v hmotnej núdzi, ktorých výška sa odvíja od výšky životného minima (životné minimum⁹² vymedzuje zákon).

Tabuľka 8 Celkový mesačný príjem domácnosti podľa ich početnosti

Mesačný príjem domácnosti	Početnosť domácnosti						
	2	3	4	5	6	Σ	%
Do 200 €	8	5	4	1	1	19	3,29
Od 200 € do 400 €	35	10	12	7	3	67	11,59
Od 400 € do 600 €	27	27	26	26	8	114	19,72
Od 600 € do 800 €	25	25	44	19	13	126	21,80
Od 800 € do 1000 €	21	27	38	17	5	108	18,69
Od 1000 € do 1200 €	22	32	36	24	9	123	21,28
Nad 1200 €	4	4	6	4	3	21	3,63
SPOLU	142	130	166	98	42	578	100

Tabuľka 8 poukazuje na skutočnosť, že nami skúmaní respondenti patrili do rôznopočetných domácností s pomerne rozdielnym mesačným príjmom. Najväčšie skupiny predstavovali respondenti, kde sa mesačný príjem domácnosti pohyboval v sume od 600 € do 800 € (126 respondentov – 21,80 %) a od 1000 € do 1200 € (123 respondentov – 21,28 %). Len 19 respondentov (3,29 %) uviedlo, že príjem v domácnosti nepresahuje 200€. I pri dvojpočetnej domácnosti by príjem dosahoval len 100 € na jedného člena, čo je výška nedosahujúca ani životné minimum na jednu plnoletú fyzickú osobu.

5 Záver

V dnešnej spoločnosti chudoba získava nový rozmer spolu s tým, ako vznikajú nerovnosti v postavení jednotlivcov i celých sociálnych kategórií. Definovanie chudoby nemožno obmedziť len na nedostatok prostriedkov, resp. na nízke príjmy, pretože človek môže pociťovať nedostatok aj v iných oblastiach života, ako napríklad v oblasti zdravotnej, bytovej, kultúrnej či vzdelávacej. Z pohľadu koncepcie subjektívnej chudoby je chudoba vnímaná ako nespokojnosť

⁹² Zákon o životnom minime ustanovuje životné minimum ako spoločensky uznanú minimálnu hranicu príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav jej hmotnej núdze. K 1. júlu 2009 boli ustanovené sumy životného minima Opatrením Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR č. 252/2009 Z. z. Za životné minimum fyzickej osoby alebo fyzických osôb, ktorých príjmy sa posudzujú, sa považuje suma alebo úhrn súm: 185,19 € mesačne, ak ide o jednu plnoletú fyzickú osobu; 129,18 € mesačne, ak ide o ďalšiu spoločne posudzovanú plnoletú fyzickú osobu; 84,52 € mesačne, ak ide o nezaopatrené dieťa alebo zaopatrené neplnoleté dieťa. Porov. NR SR: Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

jednotlivca, či celých skupín, pričom zdrojom nespokojnosti sú subjektívne pocity ľudí, ktorí sami seba považujú na základe svojich vytvorených kritérií za chudobných. Ide tu o subjektívny odhad každého človeka na svoje živobytie, ktorý je závislý na kultúrnosti prostredia, z ktorého pochádza, geografických podmienkach ako aj na spôsobe života.

Dotazníkový prieskum túto skutočnosť potvrdil a zároveň poukázal na zlú sociálnu situáciu obyvateľov vybraných okresov Košického kraja, ktoré dlhodobo vykazujú vysokú mieru nezamestnanosti. Táto miera nezamestnanosti je dôsledkom nízkeho dopytu po pracovnej sile, čo sa prejavuje aj v nepriaznivom trende v podobe nízkej ceny práce. Pri porovnaní príjmu na jedného člena domácnosti v sledovanom súbore s priemernou mesačnou nominálnou mzdou zamestnanca v národnom hospodárstve za minulý rok (v roku 2009 predstavovala 813,22 €) možno konštatovať, že naši respondenti (ak neberieme do úvahy štatisticky málo významnú skupinu respondentov s príjmom nad 1200 € - 21/ 3,63 %) patria do nízkopríjmových domácností. Napriek tejto skutočnosti len 3,46 % respondentov označilo svoju domácnosť za veľmi chudobnú. Výsledky prieskumu poukázali taktiež na to, že až 50,82 % z respondentov, ktorí označili svoju domácnosť za bohatú, resp. pomerne bohatú dosahujú mesačný príjem na jedného člena domácnosti len do výšky 200 €. Táto zistená skutočnosť poukazuje na to, že síce objektívne sú chudobní subjektívne svoju chudobu nepociťujú, čo môžu nahrádzať svojím duchovným bohatstvom.

Zistené skutočnosti z prieskumu poukazujú na to, že chudoba je sociálno-patologický jav, ktorý si vyžaduje systémové riešenia nielen zo strany štátu, ale aj osobnú participáciu jednotlivca. Ide o opatrenia, ktoré by mali byť zamerané predovšetkým na aktívnu politiku trhu práce a podporu regionálnych trhov práce s vysokou mierou nezamestnanosti so zameraním na:

- ◆ vyrovňovanie regionálnych disproporcií,
- ◆ využívanie priamych nástrojov a opatrení na pracovnom trhu prostredníctvom orgánov služieb zamestnanosti,
- ◆ zvýšenie zamestnateľnosti predovšetkým marginalizovaných skupín na trhu práce,
- ◆ zabezpečenie a využívanie nástrojov na podporu tvorby nových pracovných miest,
- ◆ ale taktiež je nevyhnutné vytvárať podmienky pre rozvoj duchovného bohatstva každého člena spoločnosti.

Literatúra

1. CÁR, M.: The Methodological Starting Points of Research on Poverty in Slovakia; Metodologické východiská skúmania chudoby na Slovensku. In: *Sociológia*, roč. 26, 1994, č. 3, s. 235-244.
2. DOSTÁL, O.: Konzervatívny pohľad na chudobu. In: *Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe. Zborník príspevkov z konferencie UNESCO MOST*. Bratislava : Národný komitét UNESCO NK MOST, Sociologický ústav SAV, 2006. s. 53-58. ISBN 80-85544-43-1.
3. LEŠKOVÁ, L.: Chudoba v rómskych komunitách – spoločenský problém v súčasnosti. In: *Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám*. Košice : UPJŠ a KSK, 2008. s. 93 – 96. ISBN 978-80-969932-1-5.
4. LEŠKOVÁ, L.: *Polia sociálnej práce (Vybrané kapitoly II.)*. Košice : Viena, 2009. 154 s. ISBN 978-80-89232-55-0.
5. POLONSKÝ, D. - PILLÁROVÁ, Z.: *Kapitoly zo sociálnej politiky*. Liptovský Mikuláš : Lesnícka informačná agentúra, 2002. 98 s. ISBN 80–968753–6–1.
6. VESELOVSKÝ, J. – SZABÓOVÁ, L.: Anketový prieskum chudoby vo vybraných okresoch Nitrianskeho kraja. In: *8. vedecká konferencia doktorandov a vedeckých pracovníkov: zborník príspevkov*. Nitra : UKF FPV, 2007, s. 646 – 650. ISBN 978-80-8094-106-2.
7. TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A.: *Chudoba a bezdomovstvo*. Nitra : FSVaZ UKF, 2004. 141 s. ISBN 80-8050-776-7.
8. NR SR: *Zákon č. 601/2003 Z. z. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov*.

PhDr. Ing. Lýdia Lešková, PhD.
Katolícka univerzita Ružomberok
Teologická fakulta Košice
Hlavná 89, 041 21 Košice
Číslo telefónu: 055/68 36 354
e-mail: lydia.leskova@ku.sk

Ubóstwo jako problem społeczny i jego konsekwencje dla polskich rodzin

„Nie ma nigdy zadowolająco dużo szans życiowych dla zadowolająco dużej liczby ludzi”

Ralf Dahrendorf

Abstrakt

Ubóstwo jest jednym z najbardziej znaczących składników warunkujących patologię życia społecznego w płaszczyźnie egzystencjonalnej, instytucjonalnej i politycznej. W Polsce okresu transformacji ustrojowej dotknęło także ludzi pracujących i zarabiających, a mimo to nie osiągających minimum socjalnego. Trudna sytuacja życiowa rodziców przekłada się bezpośrednio na postawy i aspiracje młodzieży prowadząc do dziedziczenia biedy w szeroko rozumianym znaczeniu.

Autorki przedstawiają realizowany w województwie świętokrzyskim program „Vademecum Sukcesu – Integracja, Edukacja, Rozwój”, skierowany do młodzieży licealnej i bezrobotnych, mający na celu przerwanie tego zamkniętego kręgu.

Słowa kluczowe: Bieda. Ubóstwo. Wykluczenie społeczne. Problem społeczny.

Abstract

Poverty is one of the most significant ingredients determining the pathology of the social life on the existential, institutional and political ground. In Poland, in times of political transformation, it also affected people working and earning money but not achieving the subsistence level. A difficult situation of the parents directly translates to attitudes and aspiration of the youth which leads to inheriting poverty in general.

The authors present a program “Vademecum of success – Integration, Education, Development”, realised in Świętokrzyskie province and directed to secondary school students and the unemployed, which aims at cutting this circle.

Keywords: Poverty. Misery. Social exclusion. Social problem.

Ubóstwo okresu transformacji

Transformacja systemowa, która rozpoczęła się w Polsce w latach 80. i na początku lat 90. ujawniła wiele zjawisk, które do tej pory pozostawały na marginesie społecznego zainteresowania. Jednym z nich jest zjawisko ubóstwa.

Ubóstwo jest jednym ze znaczących składników, warunkujących patologię życia społecznego w sensie najbardziej dramatycznym: egzystencjonalnym,

instytucjonalnym i politycznym. Jest o tyle niebezpieczne, że zwiększa dystans pomiędzy poszczególnymi warstwami społecznymi, powoduje niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, często prowadzi do silnych frustracji. W 1989 roku wraz z pojawieniem się gospodarki rynkowej, dało o sobie znać bezrobocie, które stało się swoistym szokiem dla społeczeństwa. Bezrobocie, ze względu na rozszerzający się zasięg oraz dające się odczuć negatywne skutki, należy obecnie do głównych problemów społecznych coraz częściej poruszanych w dyskusjach publicznych i w prywatnych rozmowach.⁹³ W naszym kraju, podobnie jak to ma miejsce w krajach Unii Europejskiej, coraz ważniejszym czynnikiem decydującym o statusie społecznym, w tym sytuacji materialnej jednostki i jej rodziny, jest miejsce zajmowane na rynku pracy. Ubóstwem zagrożone są przede wszystkim osoby wykluczone z rynku pracy na skutek bezrobocia. Obecność osoby bezrobotnej w rodzinie zwiększa prawdopodobieństwo popadnięcia w skrajne ubóstwo⁹⁴

Istota ubóstwa

„Ubóstwo” – to termin, który funkcjonuje w świadomości społecznej jako brak dostatecznych środków materialnych do życia, jako bieda, niedostatek. Idąc dalej – ubóstwo można zdefiniować także jako „stan poniżej pewnego zmiennego w czasie progu dochodowego lub progu realizacji potrzeb w odniesieniu do jednostki, rodziny lub grupy społecznej.”⁹⁵ Prezentowane definicje zwracają uwagę na istnienie w społeczeństwie uznawanego poziomu potrzeb, do którego odnosi się uzyskiwany dochód. Jego niewystarczający poziom oznacza przejściowe lub trwale ubóstwo jednostki, rodziny lub większej grupy społecznej.⁹⁶ Ubóstwo ma wiele przyczyn, wymiarów i aspektów. Przyjmując jako kryterium jego przyczyny można wyróżnić trzy główne kategorie ubóstwa:

- ubóstwo losowe, spowodowane różnymi losowymi wydarzeniami w życiu człowieka;
- ubóstwo subiektywne, spowodowane małą zaradnością i aktywnością ludzi, niskimi kwalifikacjami i słabym wykształceniem, niechęcią do wykonywania pracy, uzależnieniem od zasiłków i pomocy społecznej, różnymi patologiami społecznymi (alkoholizm, narkomania itd.);

⁹³ Polacy o bezrobociu i bezrobotnych. Bezrobotni o sobie. Komunikat z badań, CBOS, Warszawa, styczeń 2002

⁹⁴ A. Szukielojć – Bieńkuńska, Sytuacja materialna rodzin. Ubóstwo i jego skutki dla dzieci (w:) B. Balcerzak – Paradowska (red.) Sytuacja dzieci w Polsce w okresie przemian, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych Warszawa 1999 s.11 ; 83-87890-11-1.

⁹⁵ T. Pilch, J. Leparczyk,; Pedagogika społeczna; ISBN 83-86770-09-0, A. NOVOTNÁ: Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty, 2009; ISBN 978-2-9700690-7-2.

⁹⁶ J. Auleytner, K. Głębicka; Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków, Dom wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001, s. 50 – 51. ISBN 83-88278-18-5

- ubóstwo strukturalne, wynikające z zewnętrznych przyczyn gospodarczych: bezrobocia, niskich wynagrodzeń, polaryzacji dochodów, wysokich cen.⁹⁷

Ubóstwo strukturalne stanowi obecnie główną kategorię ubóstwa: ponad $\frac{3}{4}$ ubogich generują czynniki strukturalne gospodarki, a $\frac{1}{4}$ jest rezultatem zdarzeń losowych i przyczyn subiektywnych. Klucz do ograniczenia ubóstwa strukturalnego tkwi w tworzeniu miejsc pracy, wzroście płac, w bardziej sprawiedliwym podziale dochodu narodowego.

Charakterystyka ubóstwa

Ubóstwo w Polsce charakteryzuje się szczególną strukturą. Dotyka ono nie tylko ludzi, którzy przejściowo, na skutek zdarzeń losowych, znaleźli się w trudnej sytuacji materialnej. W okresie transformacji w sferze ubóstwa znalazły się także osoby pracujące i zarabiające. Wśród osób w gospodarstwach domowych, które nie osiągają dochodów w poszczególnych standardach, znaleźli się pracownicy najemni zatrudnieni w sektorach pozarolniczych, a także osoby pracujące na własny rachunek w indywidualnych gospodarstwach rolnych⁹⁸. Najwyższe stopy ubóstwa nie dotyczą osób w wieku poprodukcyjnym, lecz ludzi w wieku najwyższej zdolności do pracy (do 54 roku życia). Należy podkreślić, iż zmienia się natura ubóstwa, biorąc pod uwagę warunki obecne oraz te z okresu międzywojennego. Współcześni ubodzy mają w gospodarstwach domowych radia, telewizory, lodówki, czasem samochody. Jednocześnie ich ograniczone dochody uniemożliwiają im dostęp do usług socjalnych. Komercjalizacja życia prowadzi do sytuacji, w której zbiorowość ludzi ubogich różnicuje się wewnątrz. Pojawiają się bezdomni jako synonim nizin społecznych i nędzy.⁹⁹ Wśród cierpiących na niedostatek z powodu niewystarczających dochodów są między innymi samotne matki i rodziny wielodzietne. Ich egzystencja ma charakter poniekąd doraźny, od zasiłku do zasiłku, od jednej do kolejnej interwencyjnej pomocy organizacji społecznych i sąsiadów. Spośród dzieci w wieku 14 lat co piąte żyje w rodzinach ubogich. Powyżej minimum socjalnego żyje w Polsce ok. 40,5% gospodarstw domowych. W połowie 1999r. 6,5mln Polaków żyło w niedostatku, 3,4mln w ubóstwie, a 2mln w nędzy. Ogółem jest to 12mln osób, czyli 33% ogółu ludności. Zbiorowość ludzi ubogich charakteryzuje się niskim poziomem wykształcenia. Im jest on wyższy tym niższy procent osób znajduje się w sferze ubóstwa.¹⁰⁰ Wykształcenie ma bezpośredni wpływ na rodzaj wykonywanej

⁹⁷ M. Kabaj; Program przeciwdziałania ubóstwu i bezrobociu. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2000, s. 12

⁹⁸ D. Glinka; Ubóstwo polskich rodzin i jego konsekwencje. Nowa Szkoła, 2004 nr 3 s.52
ISSN 0029 – 537X03

⁹⁹ J. Auleytner, K. Głąbicka; Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków, s. 60

⁸ J. Auleytner, K. Głąbicka; Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków, s. 60

⁹ B. Kłós; Problem ubóstwa i wykluczenia społecznego w polityce społecznej Unii Europejskiej (pdf), Informacja Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa 2002, nr 946, str.4

pracy. Członkowie rodzin pracowników umysłowych w niewielkim stopniu dotknięci są biedą. Jedynie 3-5% należy do grupy najuboższych. Natomiast wskaźnik zasięgu ubóstwa jest trzykrotnie wyższy wśród rodzin pracowników fizycznych i wynosi 15,5%. Najbardziej zagrożone są osoby utrzymujące się z zasiłków pomocy społecznej, z których 70% żyje w niedostatku. Wyniki prowadzonych analiz z zakresu ubóstwa stanowią dowód na to, że w Polsce występują znaczne różnice w poziomie życia ludności – zarówno w podziale na miasto – wieś, jak i w ujęciu regionalnym. Najtrudniejsza sytuacja na rynku pracy dotyczy między innymi północnych regionów Polski, a także obszaru wzdłuż wschodniej granicy kraju. Relatywnie najczęściej w ubóstwie żyją rodziny w małych miasteczkach oraz na wsi, najrzadziej mieszkańcy dużych aglomeracji miejskich.

Konsekwencje ubóstwa

Trudna sytuacja materialna rodziny, a nawet obawa, że stan taki może się zdarzyć, ma bezpośrednie i pośrednie skutki wychowawcze. Bezpośrednie, gdyż ubóstwo rodzin powoduje tak dotkliwie dla rozwoju dzieci zjawiska, jak ich niedożywienie, pozbawienie możliwości udziału w wycieczkach szkolnych, koloniach i obozach, niemożności kształcenia się w tych formach i zakresach, które wymagają odpłatności itp. Bieda stanowi częste podłoże konfliktów w rodzinie, a te niekorzystnie odbijają się na wychowaniu dzieci. Poziom warunków życia rodziny rzutuje na samopoczucie rodziców, a także na ich postawy i aspiracje. Trudna sytuacja życiowa wywołuje nastroje niewiary w możliwości odwrócenia niekorzystnego losu. Pesymizm rodziców i innych członków rodziny sprzyja kształtowaniu się postaw irracjonalnych, podejmowaniu działań pozaprawnych, w skrajnych przypadkach przestępczych. Może doprowadzić do izolacji społecznej a nawet wykluczenia społecznego.

Rada Europejska w Nicei wyznaczyła cele wspólnotowej polityki zwalczania ubóstwa i wykluczenia społecznego, gdzie jednym z istotnych elementów jest ułatwienie dostępu do zatrudnienia,⁹ bowiem oba te zjawiska połączone są ze sobą w sposób istotny.

Ciekawym pomysłem wdrażającym te cele jest projekt „**Vademecum Sukcesu-integracja, edukacja, rozwój**” realizowany w latach 2008-2009 w województwie świętokrzyskim przez Stowarzyszenie na Rzecz Postępu Demokracji ERWIN w ramach wsparcia finansowego ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego 1 (EOG), Norweskiego Mechanizmu Finansowego oraz z budżetu Rzeczypospolitej Polskiej w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych (FOP). Powstanie projektu i potrzeba jego realizacji jest skutkiem diagnozowania problemów, jakie występują w powiecie ostrowieckim, gdzie mimo określonego rozwoju gospodarczego wciąż paradoksalnie bardzo powoli maleje liczba osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Otóż z tego powodu głównymi celami realizowanego przez Stowarzyszenie projektu są przede wszystkim:

- zmniejszanie różnic ekonomicznych i społecznych w regionie poprzez promocję zatrudnienia oraz rozwój prywatnej przedsiębiorczości,
- upowszechnianie i promocja dobrych praktyk i modelowych rozwiązań z ww. zakresu,
- aktywizacja zawodowa osób będących w trudnej sytuacji,
- tworzenie równych szans dla najsłabszych,
- wspieranie inicjatyw zwiększających udział społecznych grup marginalizowanych.

Warto zaznaczyć, iż projekt (zresztą tak jak cele Mechanizmów Finansowych EOG i FOP) ma charakter prorozwojowy, czyli przyczynia się do zmniejszania różnic społeczno-gospodarczych. Innymi słowy działania Stowarzyszenia mobilizują i angażują beneficjentów projektu do odgrywania bardziej aktywnej i odpowiedzialnej roli w społeczeństwie obywatelskim celem zmniejszenia nierówności społeczno-ekonomicznych. Chodzi szczególnie o dość poważne problemy związane z minimalizacją apatii społecznej, uczuciem bezradności i poczuciem beznadziei, która czasem bezpośrednio wynika z pewnego stereotypu życia w małych miejscowościach jak Ostrowiec Świętokrzyski. Badania socjologiczne, które zostały przeprowadzone przez Stowarzyszenie w latach 2005 – 2007 wśród grupy wiekowej 18-30 lat, wskazały na dość istotne bariery w rozwoju rynku pracy. Na przykład mało ofert pracy, brak umiejętności, odwagi i pomysłu do podejmowania własnej działalności, oraz duże ryzyko działania, brak praktycznej wiedzy w zakresie prowadzenia przedsiębiorstwa, brak umiejętności identyfikacji nisz istniejących na lokalnym rynku, trudny dostęp do źródeł finansowania MŚP, obawa przed brakiem pomocy w związku z załatwianiem licznych formalności. Stowarzyszenie zaproponowało kompleksowe rozwiązania (publikacje, zajęcia, dyskusje itd.), zawierające najważniejsze elementy rynku pracy m.in. poszukiwani i podejmowanie pierwszej pracy oraz zakładanie i prowadzenie własnych firm bądź spółdzielni socjalnych.. Została opracowana specjalna strona internetowa poświęcona poszczególnym działaniom projektu oraz ogłoszony Konkurs na Najlepszy Biznes Plan w którym udział wzięli bezpośredni uczestnicy projektu. Projektem objętych zostało 406 bezpośrednich uczestników - w tym 310 uczniów klas trzecich szkół ponadgimnazjalnych (liczbę uczestników pośrednich- media, Internet, nagłośnienie projektu-szacuje się na 15-20 tys. osób). Poza 30 godzinami zajęć dydaktycznych, w ramach projektu przewidziano również Panele Dyskusyjne związane z promocją aktywności zawodowej oraz wsparciem równych szans i integracji społecznej z udziałem m.in. władz regionalnych. Po części teoretycznej, trenerzy Stowarzyszenia przeprowadzili warsztaty polegające na następujących działaniach:

- przygotowanie własnego CV, listów motywacyjnych,

- opracowanie Biznes Planów, materiałów reklamowych „własnych” przedsiębiorstw,
- wypełnianie wniosków o rejestrację działalności gospodarczej,
- prowadzenie rozmów kwalifikacyjnych z autentycznymi pracodawcami.

Opierając się na analizie wyników ewaluacji można przyjąć, że projekt został zrealizowany zgodnie z założeniami i przyniósł następujące efekty jakościowe:

- uczestnicy projektu nabyli realne umiejętności i praktyczną wiedzę z zakresu podjęcia pracy etatowej lub prowadzenia własnej działalności gospodarczej czego wyrazem są nietuzinkowe pomysły w Biznes Planach i sposoby ich realizacji;
- nastąpiła aktywizacja młodych ludzi do rozważnych lecz konkretnych działań, bowiem uczestnicy projektu uzyskali też wiedzę na temat źródeł, gdzie można znaleźć odpowiednią informację na temat swoich potrzeb,
- zanotowano rozwój umiejętności planowania, podejmowania decyzji oraz konsekwencji dokonywanych wyborów, co czyni łatwiejszą adaptację w nowych realiach życiowych, wyrównując szanse uczestników projektu do możliwości mieszkańców dużych ośrodków,
- nastąpiło wyraźne polepszenie umiejętności kontaktów międzyosobowych, autoprezentacji i negocjacji, co uwidoczniło się szczególnie u najsłabszych uczestników projektu podczas symulacji rozmów kwalifikacyjny
- ze 176 nadesłanych na konkurs Biznes Planów komisja złożona z przedsiębiorców, ekonomistów, pracowników Powiatowego Urzędu Pracy i Urzędu Miasta nagrodziła i wyróżniła 68 prac za oryginalność koncepcji, pomysłowość, metodologię wdrażania, rzeczywiste możliwości realizacji i finansowania.

Młodzież, która rzeczywiście nabyła dużo nowych umiejętności w zakresie” poszukiwania pracy” i „zakładania własnej działalności gospodarczej” nabyła też określonej pewności siebie i wiary w sukces. Na szczególną uwagę zasługują młodzi ludzie pochodzący z rodzin patologicznych oraz już zmarginalizowanych. Z treści opisowej ankiet dostępnych w biurze Stowarzyszenia, wynika, iż dzięki projektowi niektórzy po raz pierwszy dostrzegają w sobie potencjał pozwalający osiągnąć coś w życiu a nie tylko tkwić w marazmie bezradności. Większość nauczyła się radzić sobie z sytuacjami i sprawami o których, jak sami piszą, nie miała pojęcia (stres, autoprezentacja, urzędy, biurokracja, wypełnianie dokumentów itp.).

Stowarzyszenie osiągnęło wytyczone cele, logicznym więc będzie kontynuacja projektu, bowiem wśród uczestników , po jego zakończeniu , już są chętni, którzy potrzebują co najmniej pomocy merytoryczno – konsultacyjnej. Na tej

plaszczyźnie projekt będzie trwał przynajmniej kolejny rok poprzez wykorzystanie zasobów własnych Stowarzyszenia - środki finansowe, odpowiednie zaplecze techniczne i merytoryczne, duża grupa wolontariuszy – również specjaliści z różnych dziedzin, wsparcie lokalnego środowiska, aktywna współpraca ze szkołami, strona internetowa, bezpłatne konsultacje merytoryczne itd.

Podsumowując cele projektu - *zmniejszanie różnic ekonomicznych i społecznych w regionie poprzez promocję zatrudnienia i rozwój prywatnej przedsiębiorczości, upowszechnianie i promocję dobrych praktyk, aktywizację zawodową osób będących w trudnej sytuacji, tworzenie równych szans dla najsłabszych, wspieranie inicjatyw zwiększających udział społeczny grup marginalizowanych* - łatwo przewidzieć i wykalkulować, że jeśli nawet tylko 30% uczestników tego projektu zaangażuje się w założenie własnego przedsiębiorstwa i tylko ok. 10% - 15% przetrwa na rynku, istnieje realna możliwość stworzenia co najmniej 30 nowych miejsc pracy w ciągu najbliższych 3 lat. Tego nie można nie docenić.

Bibliografia:

1. J. Auleytner, K. Głębicka; Polskie kwestie socjalne na przełomie wieków. Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2000, ISBN 83-88278-18-5
2. D. Glinka; Ubóstwo polskich rodzin i jego konsekwencje. Nowa Szkoła, 2004 nr 3
3. M. Kabaj; Program przeciwdziałania ubóstwu i bezrobociu. Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa 2000
4. B. Kłós; Problem ubóstwa i wykluczenia społecznego w polityce społecznej Unii Europejskiej. Informacja Biura Studiów i Ekspertyz Kancelarii Sejmu, Warszawa 2002
5. M. Magakian, G. Magakian; Od pierwszego etatu do własnej firmy. Stowarzyszenie na Rzecz Postępu Demokracji ERWIN, Ostrowiec Świętokrzyski 2006
6. M. Magakian, G. Magakian; Vademecum Sukcesu-integracja, edukacja, rozwój. Stowarzyszenie na Rzecz Postępu ERWIN, Ostrowiec Świętokrzyski 2008
7. A. Novotná: Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty / Alena Novotná. Fribourg : Association Internationale S.É.C.T., 2009. 155 s. ISBN 978-2-9700690-7-2
8. T. Pilch, J. Leparczyk; Pedagogika społeczna. ISBN 83-86770-09-0

9. A. Szukielojć-Bieńkuńska; Sytuacja materialna rodzin. Ubóstwo i jego skutki dla dzieci. (w:) B. Balcerzak-Paradowska (red.) Sytuacja dzieci w Polsce w okresie przemian. Instytut Spraw Socjalnych. Warszawa 1999
10. Polacy o bezrobociu i bezrobotnych. Bezrobotni o sobie. Komunikat CBOS, Warszawa, styczeń 2002

mgr Grażyna Kalamaga
Zespół Szkół Ogólnokształcących
ul. Kilińskiego 19
27-400 Ostrowiec Świętokrzyski
e-mail: g.kalamaga@gmail.com
tel.: kom.: 696-538-538

mgr Izabela Zaborowska
Uniwersytet Humanistyczny im. J. Kochanowskiego
w Kielcach
e-mail: Izabela.Zaborowska@gmail.com
tel.: kom.: 506-018-702

Hodnotová orientácia mladých ľudí a ich postoje v súvislosti s chudobou

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá vo všeobecnosti hodnotovou orientáciou mladých ľudí z jednotlivých pohľadov, ktoré ponúka súčasná literatúra. Priestor je venovaný analýze niektorých aspektov hodnotovej orientácie mladých ľudí, ktoré sa prejavujú v postojoch v súvislosti s chudobou, pričom výsledky výskumu sú komparované s výsledkami výskumov a zisteniami publikovanými v literatúre.

Kľúčové slová: Hodnoty. Hodnotová orientácia. Chudoba. Mládež. Postoje.

Abstract

This paper deal with youth's value orientation from other view, which can we find it in contemporary literature. Author analyse some aspect of youth's value orientation, which can manifest in attitudes connection with poverty. Research results are comparing with other results and findings publics in literature.

Keywords: Value. Value orientation. Poverty. Youth's, attitudes.

Úvod

Mladí ľudia sú v súčasnosti jednou z cieľových skupín štátnej politiky a figurujú aj v niektorých hlavných cieľoch a kľúčových úlohách, ako sa o tom zmieňuje Jenisová¹⁰¹. Zároveň sa táto cieľová skupina stáva čoraz zdôrazňovanejšou aj v iných súvislostiach, ako sú subkultúry mládeže¹⁰², životný štýl mladých ľudí, ako o ňom píše aj Kraus a Žumárová¹⁰³. Oblasť postojov a hodnotovej orientácii súčasnej mládeže sa venujú v súčasnosti napr. Zinnecker¹⁰⁴, Danek¹⁰⁵, Zeleiová¹⁰⁶, Škoviera a Skokánková¹⁰⁷. Ďalšou oblasťou, ktorá je v súčasnosti

¹⁰¹ JENISOVÁ, J. 2008. *Ku kľúčovým úlohám v oblasti štátnej politiky vo vzťahu k mládeži*. In: Mládež a spoločnosť. Ročník XIV, 1/2008, s. 57.

¹⁰² ONDREJKOVIČ, P. 2001. *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2001.

¹⁰³ KRAUS, B. – ŽUMÁROVÁ, M. 2006. *K životnému spôsobu mládeže na prelomu storočí*. In: Mládež a spoločnosť. Ročník XII, 2/2006, s. 29-40

¹⁰⁴ ZINNECKER, J. 2005. *Mládež ako nový občiansky stred – prvá generácia mladých Nemecka v 21. storočí*. In: Mládež a spoločnosť. Roč. XI 1/2005, s.5-18.

¹⁰⁵ DANEK, J. 2006. *Spoločenské aspekty vzniku kriminality v prostredí detí a mládeže a jej pedagogicko-psychologické riešenie*. In: Mládež a spoločnosť. Roč. XII 3/2006, s.18-34.

¹⁰⁶ ZELEIOVÁ, J. 2007. *Hodnoty a smerovanie vo výchove a vzdelávaní*. In: Mládež a spoločnosť. Roč. XIII 2/2007, s.14-20.

zaujímavá, je aj podpora priaznivých podmienok pre rozvoj mladých ľudí, či ich účasť na spoločenskom, politickom a kultúrnom dianí, ako sa o tom zmieňuje Macháček¹⁰⁸ a Miklovičová¹⁰⁹. Zvýšená pozornosť sa venuje najmä hodnotovej orientácii mládeže, ich postojom k jednotlivým sociálnym javom a problémom, vzorom a modelom správania.

V súčasnosti sú mladí ľudia opakovane vystavení kritike, najmä čo sa týka ich postojov k sociálnym normám, pravidlám a zákonom a prezentujú sa navonok práve ich tienisté stránky ako o nich píše aj Zinnecker¹¹⁰. Aj vzhľadom k tomu je nevyhnutné v tejto oblasti realizovať systematické zhromažďovanie poznatkov s cieľom nielen spoznávať mladých ľudí ako cieľovú skupinu, ale aj s cieľom hľadať optimálne a efektívne spôsoby, ako výchovne na mladých ľudí pôsobiť a ovplyvňovať ich smerom ku sociálne žiaducemu správaniu.

Niektoré aspekty hodnotovej orientácie mladých ľudí

V súvislosti s hodnotovou orientáciou mladých ľudí sa v našej spoločnosti v súčasnosti venuje priestor aj tomu, ako je možné efektívnym spôsobom viesť mládež k osvojeniu všeludských hodnôt, ktoré zahŕňajú aj postoje ku sebe samému, ostatným ľuďom, k životu a okolitému svetu. Často sa zdôrazňuje, že dnešná mládež nemá záujem a vôľu o poznanie všeobecne uznávaných hodnôt a preferuje skôr ekonomické výhody a hodnoty tohto druhu a na ich základe formuje svoje krátkodobé i dlhodobejšie životné ciele.

Podľa Popielskeho je hodnotou to, čo „človeka priťahuje, obohacuje, usmerňuje, čo vytvára jeho osobu vo všetkých dimenziách, prejavoch a snahách.“¹¹¹ Potůček si uvedomuje potrebu rešpektovania axiologického prístupu v súvislosti s kvalitou a udržateľnosťou života a hodnoty chápe ako „atribút axiologického prístupu ku skutočnosti. Tento prístup je chtiac-nechtiac imanentný každému poznávaniu.“¹¹²

Obdobne sa o súčasnej situácii vyjadruje aj Kováčová¹¹³, ktorá hovorí o rúcaní stereotypov základných hodnôt daných v minulosti tradíciami, náboženstvom, pričom svoju úlohu tu zohrávajú aj médiá, ktoré majú mienkotvorný vplyv

¹⁰⁷ ŠKOVIERA, A. – SKOKÁNKOVÁ, V. 2009. *Hodnotová orientácia chlapcov a dievčat v prevýchovných zariadeniach*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XV 2/2009, s.35-41.

¹⁰⁸ MACHÁČEK, L. 2006. *Sociológia mládeže v projekte európskej mládežníckej politiky*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XII 3/2006, s.7-17.

¹⁰⁹ MIKLOVIČOVÁ, A. 2009. *Mládež, internet a občianska participácia*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XV 2/2009, s.65-70.

¹¹⁰ ZINNECKER, J. 2005. *Mládež ako nový občiansky stred – prvá generácia mladých Nemecka v 21.storočí*. , s.6-10.

¹¹¹ KLČOVANSKÁ, E. *Hodnoty a ich význam v psychológii*. Trnava : Trnavská univerzita, 2005. s .53

¹¹² POTŮČEK, M. et al. *Průvodce krajinou priorít pro Českou republiku*. Praha : Centrum pro sociální a ekonomické strategie, Univerzita Karlova, 2002. s. 212. [online]. [cit. 2009-05-02]. Dostupný z WWW: <<http://martinpotucek.cz/download/books/pruvodce.pdf>>.

¹¹³ KOVÁČOVÁ, A. 2009. *Zraniteľnosť mládeže. Kultúra smrti a médiá – vplyv médií na postoje mladých ľudí k životu z pohľadu detského psychiatra*. In: *Rodina a médiá. Zborník zo svetovej vedeckej konferencie*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, filozofická fakulta, 2009, s.412.

a podporujú tzv. slobodu bez hraníc, ktorá vo všeobecnosti podporuje ľahkovážnejšie správanie.

Podobnú situáciu popisuje aj Štefaňak¹¹⁴, keď vo všeobecnosti hovorí o morálnej kríze najmä v súvislosti s mládežou. Podľa neho sú pre súčasnú mládež dôležité najmä tzv. scény, kde ide o fyzickú prítomnosť určitých osôb a nie sociálne skupiny. Autor ďalej na inom mieste upozorňuje aj na to, že zmeny u mladých ľudí prebiehajú v kontexte celkových socio-kultúrnych zmien v spoločnosti, najmä čo sa týka morálky a dosahovania úspechu bez ohľadu na etiku spôsobov jeho dosiahnutia. Na inom mieste autor rozoberá problematiku negatívnych morálnych charakteristík súčasnej mládeže a zaraďuje medzi ne najmä nárast agresívneho správania najmä v rovesníckych skupinách.

V prácach Lajčiakovej^{115,116} je popisovaný morálny rozmer ako súčasť osobných a aktívnych hodnôt, cieľ ľudského snaženia, s čím súvisí aj prispôsobenie alebo neprispôsobenie svojho správania týmto cieľom a preberanie zodpovednosti za toto správanie. V rámci regulácie správania považuje normy morálnosti Grác¹¹⁷ za významnú kategóriu, pričom ako kritérium normy považuje eticky chápané dobro.

V súvislosti s morálkou mládeže sú zaujímavé zistenia Štefaňaka, ktorý sa zaoberal vzťahom medzi morálkou a religiozitou mládeže a jej jednotlivými aspektmi, ktorý okrem iného hovorí aj o tom, že skúmaná mládež sa najčastejšie pri riešení morálnych otázok opiera o svoje svedomie¹¹⁸.

Niektoré výskumy však poukazujú na to, že dnešná mládež vníma napr. ekonomické hodnoty menej intenzívne, než sa to prezentuje v spoločnosti, ako na to upozorňuje na základe empirických dát aj Lohynová^{119,120}, ktorá sa vo svojich záveroch zmieňuje aj o tom, že u mládeže sa výrazne prejavuje postoj ku zdraviu a mravným hodnotám a čo sa týka pomeru, tak vzdelávacie hodnoty dominujú nad ekonomickými.

V hodnotovej orientácii mladých ľudí sa okrem morálneho aspektu odráža aj celková rodinná atmosféra, postoje k vzdelaniu, práci i ašpirácie, ako o tom píše vo svojej štúdii Živčicová¹²¹. Autorka na základe empirických výskumov poukazuje na to, že najvýraznejšou hodnotovou orientáciou je práve sociálna

¹¹⁴ ŠTEFAŇAK, O. 2009. *Religiozita mládeže. Na príklade spišskej diecézy*. Ružomberok: Pedagogická fakulta KU v Ružomberku 2009. s.51

¹¹⁵ LAJČIAKOVÁ, P. 2005. *Psychologický prístup k morálke*. In: *Mládež a spoločnosť*. Ročník XI, 3/2005, s. 5-16.

¹¹⁶ LAJČIAKOVÁ, P. 2008. *Psychológia morálky*. Brno: CERM, 2008.

¹¹⁷ GRÁC, J. 2003. *Kresťanská morálka a niektoré psychologické osobitosti normatívnych regulátorov správania*. In: *Kresťanstvo a psychológia*. Ed. Košč, L. - Stríženec, M. Trnava: SSV, 2003, s.124.

¹¹⁸ ŠTEFAŇAK, O. 2009. *Religiozita mládeže. Na príklade spišskej diecézy*. Ružomberok: Pedagogická fakulta KU v Ružomberku 2009. s.272

¹¹⁹ LOHYNOVÁ, N. 2007. *Možnosti formovania hodnotovej orientácie mládeže prostredníctvom kultúrno-umeleckej edukácie*. In: *Hodnoty a výchova*. Brno: PdF MU, s.345-350

¹²⁰ LOHYNOVÁ, N. 2008. *Kultúrno-umelecká edukácia ako činiteľ formovania hodnotovej orientácie mládeže*. In: *Pedagogika voľného času – teória a prax*. Trnava: PF TU, s.312 – 318.

¹²¹ ŽIVČICOVÁ, E.2009. *Hodnotová orientácia súčasných stredoškôľakov*. In: *Pedagogické rozhľady*. Roč.18, 4/2009. s. 13.

orientácia, potom nasleduje orientácia vzdelávacia, mravná, ekonomická a nakoniec estetická, čím taktiež podporuje vyššie uvedenú mienku o mládeži. Čo sa týka rozdielov medzi pohlavím, tak u dievčat podľa Živčicovej¹²² dominuje preferencia orientácie na sociálne vzťahy a citové väzby, naopak u chlapcov je to už spomínaná ekonomická orientácia a hodnotenie vlastnej úspešnosti prostredníctvom výkonu, čo môže súvisieť s tradičným ponímaním mužskej role ako živiteľa rodiny.

Postoje a hodnotová orientácia mladých ľudí

Ak sa budeme na postoj pozerat' z pohľadu definície Hartla, Hartlovej¹²³ ako na sklon ustáleným spôsobom reagovať na predmety, situácie a na seba samého, môžeme o postoji uvažovať ako od jednom z hlavných prediktorov ľudského správania.

Postoje, okrem toho že ovplyvňujú a predikujú naše správanie, plnia aj množstvo psychologických funkcií. Medzi ne patrí podľa Atkinson¹²⁴ (2003, s. 617) okrem iných aj tzv. hodnotová funkcia postoja, ktorá odráža naše hodnoty a hodnotovú orientáciu.

K postojom majú podľa Brožíka¹²⁵, veľmi blízko práve hodnotové orientácie ako také, líšia sa však od nich svojou aktívnou zameranosťou, ktorá je už sama o sebe činom, než len určitou pripravenosťou či predispozíciou konať, ako je to v prípade postojov.

V súvislosti s hodnotami, ktoré sú podľa Klčovanskej¹²⁶ prvoradým zdrojom motivácie ľudského správania, vychádzame aj zo zistení Vágnerovej¹²⁷, ktorá popisuje zmeny u mladých ľudí v súvislosti s altruistickým správaním s dôrazom na starostlivosť o iných v závislosti od veku. Autorka sa zmieňuje o významnej zmene v porovnaní s obdobím adolescencie, ide fázu prechodu od adolescentného egocentrizmu ku stabilnejšiemu altruizmu, s dôrazom na starostlivosť o iných, čo môže byť realizované aj na úkor vlastných potrieb, pričom táto zmena je typická práve pre začiatok obdobia mladej dospelosti.

Postoje mladých ľudí k chudobe – teoretické východiská

Pre naše potreby mapovania postojov mladých ľudí k chudobe sa prikláňame k definíciám chudoby, ktorá vychádza z konceptu individuálneho hodnotenia, zo subjektívneho hľadiska, kde sa kladie dôraz na osobné prežívanie chudoby jednotlivcom a jeho osobné hodnotenie danej situácie, keďže sa budeme zameriavať na subjektívne hodnotenie chudoby ako sociálneho javu.

¹²² Tamtiež s.15-16.

¹²³ HARTL, P. – HARTLOVÁ, H. 2000. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. s.242

¹²⁴ ATKINSON, R. a kol. 2003. *Psychologie*. Praha: Portál, 2003.s.617

¹²⁵ BROŽÍK, V. 2007. *Hodnotové orientácie*. Nitra: Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, filozofická fakulta, 2007. s.137.

¹²⁶ KLČOVANSKÁ, E. *Hodnoty a ich význam v psychológii*. 2005. s.73

¹²⁷ VÁGNEROVÁ, M. 2008. *Vývojová psychologie II*. Praha: Karolinum 2008. s.28-29

V súvislosti s postojmi sa pre potreby našej práce prikláňame k definícii R. Atkinson¹²⁸ pričom budeme mapovať mieru pozitívnych a negatívnych hodnotení v súvislosti s chudobou a chudobnými.

Pri mapovaní hodnotovej funkcie postoja sme vychádzali z predpokladu R. Atkinson¹²⁹, že postoj okrem toho, že ovplyvňujú naše správanie, odrážajú aj našu hodnotovú orientáciu, ktorá je ovplyvňovaná viacerými faktormi, ako napr. vierovyznanie.

Čo sa týka hodnôt mladých ľudí, v našom výskume vychádzame aj z výsledkov výskumov Macháčka¹³⁰, ktorý sa zmieňuje o tom, že mladí ľudia považujú chudobu za jeden z najdôležitejších problémov na Slovensku.

Postoje mladých ľudí k chudobe – niektoré výsledky výskumu so zreteľom na hodnotovú orientáciu

Ako sme sa o tom zmieňovali vyššie, správanie mladých ľudí je často konfrontované so spoločenskými normami, pravidlami či tradíciami, pričom sa zdôrazňujú negatívne prejavy súčasnej mladej generácie. Výsledky nášho výskumu sa prikláňajú ku zisteniam Lohynovej a Živčicovej a podporujú tak ich názory o mladých ľuďoch, najmä čo sa týka sociálnej orientácie v porovnaní s ekonomickou orientáciou, zároveň tak nepodporujú názory o morálnej kríze, ktorú v súvislosti s mládežou popisuje Štefaňák.

Výsledky výskumu, ktoré tu prezentujeme, sú súčasťou rozsiahlejšieho výskumu na vzorke dvesto respondentov z okresu Dolný Kubín. Pre tieto účely sme použili časť výskumnej vzorky, a to sedemdesiatdeväť respondentov vo veku od 15 do 19 rokov, ktoré sme mali spracované z celkovej vzorky v čase prípravy tohto príspevku. Na zisťovanie postojov mladých ľudí k chudobe sme použili dotazník so škálovacími otázkami s päťbodovou škálou a nedokončenými vetami. V rámci tohto príspevku sme spracovali niektoré škálovacie otázky so zameraním na hodnotovú orientáciu mladých ľudí.

Čo sa týka starostlivosti o chudobných a tzv. altruistického správania, ktoré podľa Vagnerovej, ako sme sa už o tom zmienili, sa mení s vekom a to od egocentrizmu smerom k altruizmu, podľa našich zistení sa respondenti prikláňajú k tomu, že je potrebné starať sa o chudobných a pomáhať im. V rámci tejto položky sme zistili určité rozdiely v súvislosti s pohlavím, pričom ženy jednoznačnejšie súhlasia s výrokom, ktorý podporuje starostlivosť o chudobných, muži svoje odpovede prikláňali viacej ku stredovej možnosti, čo vyjadruje určitú neistotu a nerozhodnosť.

V rámci inej položky, ktorá sa obsahovo zameriavala na postoj k tomu, či bohatí nemusia pomáhať chudobnejším, všetci respondenti bez ohľadu na pohlavie preferujú nesúhlas s touto položkou. Respondenti taktiež jednoznačne nesúhlasia

¹²⁸ Tamtiež s.616

¹²⁹ ATKINSON, R. a kol. 2003. *Psychologie*. 2003. s.617

¹³⁰ MACHÁČEK, L. 2005. *Politická participácia mládeže na Slovensku*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XI 2/2005, s.40

s výrokom, že chudobní ľudia sú spoločnosti na obtiaž, čo podporuje vyššie popisovanú mienku o mládeži, ktorá je svojim spôsobom sociálne orientovaná. Zaujímavé odpovede poskytli respondenti na položku mapujúcu postoj k chudobe a bohatstvu prostredníctvom vyjadrenia dôležitosti bohatstva u svojho potenciálneho životného partnera, ako ich môžeme vidieť v Tabuľke 1. U oboch pohlaví sme zaznamenali variabilitu názorov, pričom u oboch pohlaví prevládal postoj, že nie je až tak dôležité, aby bol partner dostatočne finančne zabezpečený, čo sa týka priemernej hodnoty odpovedí. Na druhej strane však pozorujeme v rámci tejto položky výraznejšiu variabilitu v rozložení jednotlivých odpovedí. U mužov sa až 29,0% respondentov prikláňa k tomu, že finančne zabezpečený partner je pre nich dôležitý, jednoznačne s týmto tvrdením súhlasí 6,5% respondentov. U žien je súhlas zastúpený v menšej miere, a to u 14,5% respondentiek, jednoznačne s výrokom súhlasí 4,0% opýtaných žien. Nesúhlas s výrokom prezentuje 33,4% opýtaných žien, u mužov je to menej, 29,0%. Jednoznačne s výrokom nesúhlasí 23,0% opýtaných žien, u mužov jednoznačný nesúhlas prezentuje 23,5% respondentov. Na základe výsledkov môžeme vidieť, že v súvislosti s pohlavím vidíme určité rozdiely, čo podporuje aj zistenia Živčicovej, o ktorých sme sa vyššie zmieňovali.

Tabuľka 1 Vyjadrenie súhlasu respondentov k dôležitosti bohatstva u svojho životného partnera

Súhlas s výrokom: „Je pre mňa dôležité, aby mal môj partner dostatok peňazí.“	spolu		muži		ženy	
	počet	%	počet	%	počet	%
Úplne súhlasím	4	5,0	2	6,5	2	4,1
Skôr súhlasím	16	20,3	9	29,0	7	14,5
Nie som si istý	16	20,3	4	13,0	12	25,0
Skôr nesúhlasím	25	31,6	9	29,0	16	33,4
Jednoznačne nesúhlasím	18	22,8	7	23,5	11	23,0
Spolu	79	100,0	31	100,0	48	100,0

V rámci hodnotovej orientácie respondentov teda dominuje sociálna orientácia s cieľom pomáhať iným, konkrétne sociálnym skupinám, ktoré sú na našu pomoc odkázané, medzi ktoré patria aj chudobní. U žien môžeme predpokladať podľa zistení, že v hodnotovej orientácii preferujú orientáciu skôr na vzťahy pred ekonomickou zabezpečenosťou, u mužov môžeme vidieť určité výraznejšie priklonenie sa aj k ekonomickej orientácii, čo môže súvisieť aj s genderovými odlišnosťami, ktoré sú typické pre náš región a charakterizuje ich najmä rola muža ako živiteľa rodiny, teda toho, kto ekonomicky zabezpečuje chod rodiny a domácnosti.

Záver

V príspevku sme sa zamerali na niektoré aspekty hodnotovej orientácie mladých ľudí, prepojenie postojov a hodnotovej orientácie a na prezentáciu niektorých výsledkov výskumu zameraného na postoje mladých ľudí k chudobe.

Naše zistenia podporujú niektoré teoretické východiská, a to najmä v súvislosti s tým, že súčasná mládež je i napriek častej kritike svojho správania, postojov či hodnotovej orientácie, orientovaná sociálne a uvažuje altruisticky v súvislosti s chudobnými a pomocou chudobným. Zaujímavé však bude spracovanie dát v rámci celej vzorky respondentov a porovnanie s prezentovanými čiastočnými výstupmi, môžeme však predpokladať podobnosť odpovedí vzhľadom na priemernú hodnotu odpovede, avšak v rámci jednotlivých odpovedí predpokladáme výraznejšiu variabilitu vzhľadom na jednotlivé premenné.

Literatúra

1. ATKINSON, R. a kol.: *Psychologie*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-640-3
2. BROŽÍK, V.: *Hodnotové orientácie*. Nitra: Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, filozofická fakulta, 2007. ISBN 978-80-8094-122-2
3. DANEK, J.: *Spoločenské aspekty vzniku kriminality v prostredí detí a mládeže a jej pedagogicko-psychologické riešenie*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XII 3/2006, s.18-34. ISSN 1335-1109
4. HARTL, P. – HARTLOVÁ, H.: *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X
5. JENISOVÁ, J.: *Ku kľúčovým úlohám v oblasti štátnej politiky vo vzťahu k mládeži*. In: *Mládež a spoločnosť*. Ročník XIV, 1/2008, s. 56-58. ISSN 1335-1109
6. KLČOVANSKÁ, E.: *Hodnoty a ich význam v psychológii*. Trnava : Trnavská univerzita, 2005. ISBN 80-8082-039-2.
7. KOVÁČOVÁ, A.: *Zraniteľnosť mládeže. Kultúra smrti a médiá – vplyv médií na postoje mladých ľudí k životu z pohľadu detského psychiatra*. In: *Rodina a médiá. Zborník zo svetovej vedeckej konferencie*. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku, filozofická fakulta, 2009, s.410-419. ISBN 978-80-8084-421-9
8. KRAUS, B. – ŽUMÁROVÁ, M.: *K životnému spôsobu mládeže na prelomu století*. In: *Mládež a spoločnosť*. Ročník XII, 2/2006, s. 29-40. ISSN 1335-1109
9. LAJČIAKOVÁ, P.: *Psychologický prístup k morálke*. In: *Mládež a spoločnosť*. Ročník XI, 3/2005, s. 5-16. ISSN 1335-1109
10. LAJČIAKOVÁ, P.: *Psychológia morálky*. Brno: CERM, 2008. ISBN 80-720-4569-3

11. LOHYNOVÁ, N.: *Možnosti formovania hodnotovej orientácie mládeže prostredníctvom kultúrno-umeleckej edukácie*. In: *Hodnoty a výchova*. Brno: PdF MU, s.345-350, ISBN 978-80-86633-78-7.
12. LOHYNOVÁ, N.: *Kultúrno-umelecká edukácia ako činiteľ formovania hodnotovej orientácie mládeže*. In: *Pedagogika voľného času – teória a prax*. Trnava: PF TU, s.312 – 318, ISBN 978-80-8082-171-5.
13. MACHÁČEK, L.: *Politická participácia mládeže na Slovensku*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XI 2/2005, s.39-55. ISSN 1335-1109
14. MACHÁČEK, L.: *Sociológia mládeže v projekte európskej mládežníckej politiky*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XII 3/2006, s.7-17. ISSN 1335-1109
15. MIKLOVIČOVÁ, A.: *Mládež, internet a občianska participácia*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XV 2/2009, s.65-70. ISSN 1335-1109
16. ONDREJKOVIČ, P.: *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2001. ISBN 80-224-0685-6
17. POTŮČEK, M. et al.: *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha : Centrum pro sociální a ekonomické strategie, Univerzita Karlova, 2002. [online]. [cit. 2009-05-02]. Dostupné na: [www <http://martinpotucek.cz/download/books/pruvodce.pdf>](http://martinpotucek.cz/download/books/pruvodce.pdf).
18. ŠKOVIERA, A. – SKOKÁNKOVÁ, V.: *Hodnotová orientácia chlapcov a dievčat v prevýchovných zariadeniach*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XV 2/2009, s.35-41. ISSN 1335-1109
19. ŠTEFAŇAK, O.: *Religiozita mládeže. Na príklade spišskej diecézy*. Ružomberok: Pedagogická fakulta KU v Ružomberku 2009. s.51, 272. ISBN 978-80-8084-426-5
20. VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie II*. Praha: Karolinum 2008. ISBN 978-80-246-1328-5
21. ZELEIOVÁ, J.: *Hodnoty a smerovanie vo výchove a vzdelávaní*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XIII 2/2007, s.14-20. ISSN 1335-1109
22. ZINNECKER, J.: *Mládež ako nový občiansky stred – prvá generácia mladých Nemecka v 21.storočí*. In: *Mládež a spoločnosť*. Roč. XI 1/2005, s.5-18. ISSN 1335-1109
23. ŽIVČICOVÁ, E.: *Hodnotová orientácia súčasných stredoškolákov*. In: *Pedagogické rozhľady*. Roč.18, 4/2009. s. 12-17. ISSN 1335-0404

PhDr. Zuzana Machajová

Centrum pedagogicko – psychologického poradenstva a prevencie
 Oddelenie poradenstva sociálneho vývinu, prevencie
 a psychoterapie

M. R. Štefánika 1810/15, 026 01 Dolný Kubín

e-mail: zuzana.machajova1@gmail.com

Komparatívny prieskum postojov študentov Katolíckej univerzity k chudobe

Abstrakt

Autorky v príspevku komparujú výsledky prieskumu postojov študentov Katolíckej univerzity v študijných odboroch sociálna práca a náboženstvo, k chudobe ako sociálnemu javu. Zameriavajú svoju pozornosť na kognitívnu, afektívnu a konatívnu zložku postojov. Predkladajú teoretické poznatky o vzniku a formovaní postojov k chudobe u týchto skupín študentov a možnosti zvyšovania povedomia tejto problematiky formou vzdelávania.

Kľúčové slová: Chudoba. Emocionálna zložka. Kognitívna zložka. Konatívna zložka. Postoje. Študenti.

Abstract

The authors in the contribution collate the result survey of the attitudes of Catholic University students from these fields of study social work and religion towards poverty as a social phenomenon. They focus their attention to cognitive, affective and conative factors, components of the attitudes. They present theoretical piece of knowledge about the origin and formation of attitudes towards poverty in these groups of students and they present alternatives of how to increase awareness of these problems by education.

Keywords: Poverty. Emotional component. Cognitive component. Behaviourist component. Attitudes. Students.

1 Úvod

Podstatou práce je uvedenie si dôležitosti poznania postojov k chudobe u študentov pomáhajúcich a výchovno-vzdelávacích disciplín, nakoľko tieto postoje riadia ďalšie správanie a chovanie týchto osôb. Pochopenie na základe čoho sa tieto postoje vytvárajú a za akých podmienok sa formujú, je východiskom pre zmenu, ktorou je aj aktívny postoj k riešeniu chudoby ako spoločenského problému. Šírenie tohto povedomia je aj jedným zo základných cieľov Roku chudoby.

2 Postoje

Budúci sociálni pracovníci či pedagógovia potrebujú pre výkon svojej profesie ovládať sústavu kompetencií, ktorá patrí k základným profesionálnym predpokladom. Okrem vedomostí, spôsobilostí a zručností k nej patria aj postoje.¹³¹ Postoje pomáhajú pochopiť správania jedinca i sociálnych skupín. Toto poznanie nám predpovedá budúce konanie a ponúka vysvetlenie a opísanie reality v jej zákonitostiach a aj možnostiach budúceho efektívneho postupu. Takéto vnímanie postojov je postavené v súvislostiach so sociológiou a sociálnou psychológiou.

„Postoj (Attitude): Psychologická tendencia vyjadrená hodnotením určitej entity s určitou mierou súhlasu, či nesúhlasu.“¹³²

Ak hovoríme o postojoch, vyjadrujeme tým hlboký vzťah človeka k určitým spoločenským situáciám, javom, ideám, ktorý sa vyjadruje prijímaním, alebo odmietaním určitých hodnôt. Poznanie postojov nám v tomto prípade umožňuje formulovať určité validné, platné predpoklady o smere budúceho chovania sa jedinca.

Sociálny pracovník či budúci pedagóg, ktorý bude pracovať v sociálnej sfére, by sa mal *„držať vlastných postojov, práv a rešpektovať hranice vlastných možností, vyvarovať sa nerozhodných postojov i dramatizujúcich impulzov“*.¹³³ Túto oblasť objasňujú základné komunikačné schopnosti s klientom, i študentom.

„V sociálnej psychológii sa postoj chápe ako trvalá sústava pozitívnych alebo negatívnych hodnotení, emocionálneho cítenia alebo tendencií konať pre alebo proti – vzhľadom na určité spoločenské objekty.“¹³⁴ Ako prvý tento termín zaviedol do sociálnej psychológie W. I. Thomas okolo roku 1920.

Ak pochopíme, na základe akých tendencií sa postoje formujú, pričom tieto tendencie boli aj súčasťou nášho prieskumu, ktorým sme sa zaoberali, môžeme následne ovplyvniť aj ich budúce formovanie. Zmena postojov bude smerovať aj k zmene správania sa v určitých sociálnych situáciách. Takéto správanie budúceho sociálneho pracovníka, ale i pedagóga bude viesť k riešeniu sociálnych javov. Napríklad pri práci sociálneho pracovníka sa to následne prejaví pri eliminácii klientových irelevantných, či extrémnych postojov. Dôležité je aj uvedomenie si, do akej miery sú postoje týmito faktormi ovplyvnené, taktiež ktorú zložku, dimenziu postojov chceme skúmať a následne

¹³¹ GYMERSKÁ, Martina: *Sústava kompetencií pre prácu s mládežou*. Persona : Bratislava, 2009. s. 4

¹³² HEWSTONE, M., STROEBE, W: *Sociální psychologie*. Portál : Praha, 2006. s. 238.

¹³³ BUJNOVÁ, Nataša: *Hlavné atribúty komunikačných zručností sociálneho pracovníka*. In: IV. medzinárodná konferencia doktorandov odborov Psychológia a Sociálna práca - FSVaZ UKF Nitra 2009. Dostupné na: 3.5.2010, 15:45, http://www.kpsv.fsvaz.ukf.sk/PhD_konf_zbornik_2009/SUBORY/PDF/32_Bujdova.pdf

¹³⁴ LOKŠA, Jozef: *Základy sociálnej psychológie*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity, 2007. s. 99.

ovplyvňovať. Poznanie a rešpektovanie jedinca, ako komplexnej osobnosti s určitými povahovými črtami a temperamentom je v tomto prípade taktiež samozrejmosťou.

Prostredníctvom komparatívneho prieskumu porovnávame, aké majú postoje študenti odboru sociálna práca v porovnaní so študentmi náboženstva k chudobe a do akej miery sú ukotvené v pamäti a môžu sa prejavíť v ich správaní, teda v konatívnej zložke. Neustálené postoje majú tendenciu sa v budúcnosti formovať, čo je predpokladom pre ďalší výskum v tejto oblasti: Formovanie postojov na základe morálnych hodnôt, na základe viery a na základe ďalších kritérií ovplyvňujúcich formovanie postojov.

2.1 Štruktúra postojov v kontexte sociálnej psychológie

Sociálna psychológia v klasickej teórii opisuje postoj pozostávajúci z troch zložiek, ale zároveň ho vníma ako komplexný pojem. Tvorí ho kognitívna - poznávací zložka, emocionálna - citová, afektívna zložka a konatívna zložka – behaviorálna.

Každá z týchto zložiek má svoje determinanty. Poznávací sa utvára pomocou kognitívneho učenia, afektívna prostredníctvom podmieňovania a konatívna cez inštrumentálne učenie.¹³⁵

Poznávací zložka – kognitívna: Tvorí sa pomocou názorov, myšlienok o predmete, jave či skutočnosti. Hovoríme o hodnotiacich názoroch, na jednej strane kladných a na druhej strane záporných. Táto zložka obsahuje určitý rozsah vedomostí o predmete postoja.

Citová zložka – afektívna: Vyjadruje vzťah človeka k objektom, ktorý môže byť pozitívny i negatívny, vzhľadom k predmetu postoja. Túto zložku autori kladú do popredia, pre jej dynamiku v rámci postojov.

Konatívna zložka – behaviorálna: Vyjadruje pohotovosť k určitému správaniu, spojenú s daným postojom. Táto zložka je dôležitá pre jej tendenciu konať podľa toho aký je postoj, teda ide o konanie v zmysle existujúceho postoja.¹³⁶

Podobne sa k tomuto trojzložkovému modelu vyjadruje Hewstone a Stroebe (2006), kde všetky prejavy, či už ide o kognitívne, emocionálne a behaviorálne, vznikajú na základe procesov, ktoré majú v nich základ. Dôležité je pripomenúť, že tieto tri dimenzie môžu byť u jedného postoja rozdielne, teda aj prejavy toho istého postoja sa môžu v týchto troch zložkách rozlišovať.¹³⁷

S trojitým modelom Hewstona súvisí aj intenzita postoja. Ide o skutočnosť, kedy postoj, v ktorom dve zložky napr. kognitívna - hodnotiaci, alebo hodnotiaci - emotívna sú konzistentnejšie aj ich prejav bude silnejší, a teda postoj sa prejaví

¹³⁵ VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I.: *Sociální psychologie*. Grada : Praha, 2008. s. 135.

¹³⁶ LOKŠA, Jozef: *Základy sociálnej psychológie*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity, 2007. s. 100.

¹³⁷ HEWSTONE, M., STROEBE, W.: *Sociální psychologie*. Portál : Praha, 2006. s. 285.

ako stály. Nestále postoje sú prevažne späté s emocionálnou zložkou postoja a prejav takéhoto postoja je často nevypočítateľný a nespoľahlivý. Je potrebné si uvedomiť, že rozanalyzovaním postojov, prípadne kladením otázok na dôvody postojov, potlačí ich emocionálnu zložku. V našom prieskume kladieme otázky týkajúce sa kognitívnej zložky postojov, čím sme chceli dosiahnuť elimináciu emocionality pri odpovediach.

Podkladom pre komparáciu postojov študentov dvoch rôznych študijných odborov je súvislosť, že jedným z predpokladov, ako môžeme postoje ďalej formovať a usmerňovať je pôsobenie na ich kognitívnu zložku postojov, ktorá sa formuje práve počas štúdia. Tieto postoje sa v určitých vedných odboroch formujú aj ku konkrétnemu sociálnemu javu, ako je chudoba. Potlačením emocionálne zložky, resp. podporov kognitívnych procesov podporíme pozitívne smerovanie postojov týchto skupín študentov a tým aj ich budúce správanie v sociálnej sfére. Jedným z javom, s ktorým sa stretávame, je snaha o zachovanie kognitívnej konzistencie, čo znamená že ľudia často menia svoje postoje tak, aby boli v súlade s ich prejavom, správaním. Prípadne s príjemnými, či nepríjemnými podmienkami a dôsledkami ich správania.

2.2 Druhy postojov

Sú rôzne v závislosti na tom ako ich jedinec vyjadruje. *„Ak ide len o verbálny postoj hovoríme o mienke, ak prevažuje poznanie a racionálne úsudky hovoríme o názoroch. Vyhranený postoj k objektu, javu, ktorého základom je poznávacía a emocionálna zložka je presvedčenie. K prevažne negatívnym druhom postojov patria predsudky, ktoré sú preberané ako hotové postoje a nemajú racionálny základ. K tejto rozmanitosti druhov postojov sa pridáva aj zložitost' správania sa jedincov. Jedná sa o nesúlad medzi verbálne vyjadreným postojom a aktuálnym chovaním, ktorý prvý popísal R.T. Labpier už v roku 1934.“¹³⁸*

Pri skúmaní postojov študentov k chudobe vychádzame z uvedomenia si rozdielnosti postojov centrálnych, ktoré sú smerované k emocionálne významným osobám a javom, oproti postojom periférnym, ktoré majú nižšiu významovú hodnotu. Môžeme predpokladať, že centrálny postoj budú mať prevažne študenti, ktorí majú s chudobou ako spoločenským javom osobné skúsenosti, a to sa prejaví v konatívnej zložke, ktorej sa venujeme v našom prieskume. Môžeme predpokladať, že verbálny prejav bude totožný s konaním, resp. odpoveďami, ktoré sa dotýkajú konatívnej zložky postojov.

Potrebné je spomenúť aj intenzitu postoja, jeho valenciu, teda vyjadrenie vzťahu od pozitívneho až k negatívnemu k určitému javu, objektu, čo porovnávame prostredníctvom postojových škál. Všetky tieto poznatky hovoria o zložitosti a komplexnosti postoja a jeho komponentov. Ako opisuje Lokša, (2007) postoje

¹³⁸ Spracované podľa : HEWSTONE,M., STROEBE,W: *Sociální psychologie*. Portál : Praha, 2006. s. 315.

sa môžu vo svojej intenzite, valencii i komplexnosti líšiť v každej zložke postoja, či je to už poznávacia, citová, alebo konatívna zložka.¹³⁹

2.3 Formovanie postojov

Postoje sa formujú prevažne pod vplyvom prostredia, či už vo forme zámerného učenia a výchovy, alebo spoločenským stykom, masmédiami a pod. Formovanie by malo prebiehať v rámci všeobecne platných morálnych hodnôt. Práve oblasť vzdelávacieho procesu je mimoriadne dôležitá pre formovanie postojov, ako stanovísk jedinca k objektom či javom a následného správania sa v určitých sociálnych situáciách. Spôsoby tohto formovania sú rôzne, medzi najúčinnšie patria napodobňovanie, či účasť na formálnych či neformálnych aktivitách skupín, kde sa jedinec identifikuje s postojmi skupiny. Práve navodené situácie môžu byť prostredím, kde sa formujú postoje, ktoré majú za cieľ prejsť z verbálnej roviny do aktívnej účasti na riešení sociálnych javov, akými je aj chudoba. Cieľom našej práce je zistiť, aké majú postoje študenti k chudobe, pričom tieto sú vyjadrené prevažne vďaka verbálnej rovine.

Zmena postojov a následne aj správania má viesť klienta, ale i študenta k lepšej zodpovednosti k sebe samým. Ale aj k aktívnemu postoju k riešeniu chudoby, však takýto výskum by mohol tvoriť samostatný príspevok venujúci sa tejto problematike.

Zmena je buď súrodá, ktorá sa mení v smere určitého postoja. Prechádza od mierne kritického postoja k výrazne negatívnemu. Iná zmena sa týka nesúrodnej zmeny, kedy dochádza k presunutiu postoja z pozitívnej roviny k negatívnej a naopak.¹⁴⁰

Jedným z determinantom zmeny postojov je aj presvedčovanie, kedy k zmene dôjde na základe reakcie na argumenty, alebo informácie o postojoch.¹⁴¹

Sociálny pracovník v roli terapeuta, poradcu sa snaží o zmenu postojov u klienta, je nápomocný v získavaní nadhľadu nad postojmi, pocitmi a správaním. Pôsobením aj na postojovú sféru napomáha klientovi k osobnému rastu a lepšiemu konaniu. Podobne budúci pedagógovia formujú postoje študentov, ich konatívna zložka postojov sa prejaví v správaní sa a hodnotení javov a predmetov spoločenského prostredia. Ich správanie formou aktívnej účasti riešenia problémov, či správne zvolenou argumentáciou bude formovať postoje ich budúcich študentov.

2.4 Meranie postojov

Pri meraní postojov sa stretávame s postojovou ambivalenciou. Hovoríme o rozdielnosti priaznivých a nepriaznivých presvedčení. Napr. ambivalentné

¹³⁹ LOKŠA, Jozef: *Základy sociálnej psychológie*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity, 2007. s. 101-102.

¹⁴⁰ LOKŠA, Jozef: *Základy sociálnej psychológie*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity, 2007. s. 106.

¹⁴¹ HEWSTONE, M., STROEBE, W: *Sociální psychologie*. Portál : Praha, 2006. s. 293

postoje ku zdraviu, ale aj spoločenským otázkam, ako je chudoba. Na jednej strane osoba vidí potrebu riešenia tohto javu, ale na druhej strane nijako nezasahuje do tohto diania.

Na meranie vplýva aj funkcia sociálnej identity, ktorá zahŕňa aj sociálnu interakciu. Táto funkcia jedincovi pomáha k vyjadreniu sa o najdôležitejších hodnotách. Vyjadrovanie postojov k určitému predmetu, javu, identifikuje osobu s určitou skupinou.¹⁴²

Meranie postojov je zložitý proces, keďže skúmame tri základné zložky postojov ako komplexnú štruktúru. Najčastejšie aplikovaným výskumom je meranie pomocou postojových škál. Škálové otázky vyjadrujú mieru postoja k danej opýtanej veci, javu. Jednou je aj Likertova škála ako metóda súhrnných odhadov. Používa sa na meranie postojov k určitým sociálnym javom, predmetu, či objektom. Základ tvorí dotazník, kde respondent na päťstupňovej škále vyjadruje svoj postoj. Stupňom – veľmi súhlasím, súhlasím, som nerozhodný, nesúhlasím, veľmi nesúhlasím sa pridávajú hodnoty 1 až 5 a ich súčet dáva súhrne skóre jednotlivca. V súvislosti s touto metódou chceme podotknúť, že úlohou prieskumu nebolo určovať mieru postojov. Danú metódu sme využili na zistenie postojov a ich následné porovnávanie.

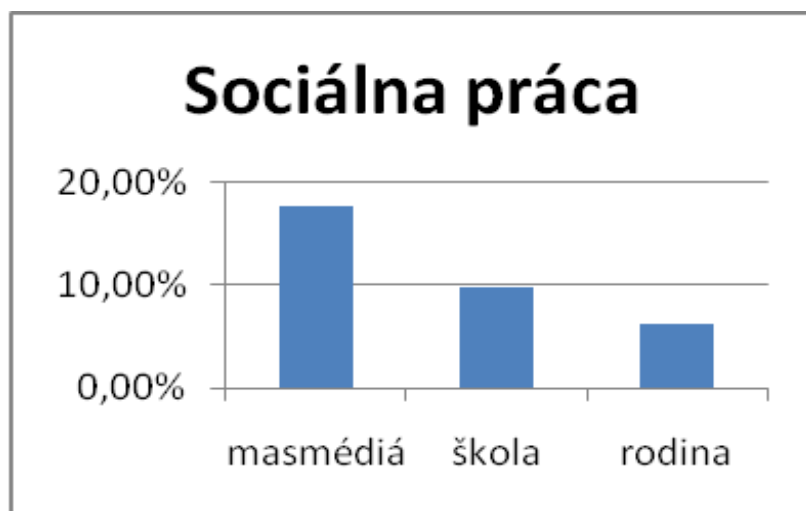
3 Komparatívny prieskum postojov študentov Katolíckej univerzity k chudobe

Náš prieskum bol štruktúrovaný na základe spomenutých jednotlivých zložiek postojov. Jednotlivé otvorené, zatvorené či škálové otázky boli vytvárané na základe príslušnosti k danej zložke postoja podľa vyššie uvedenej Likertovej škály.

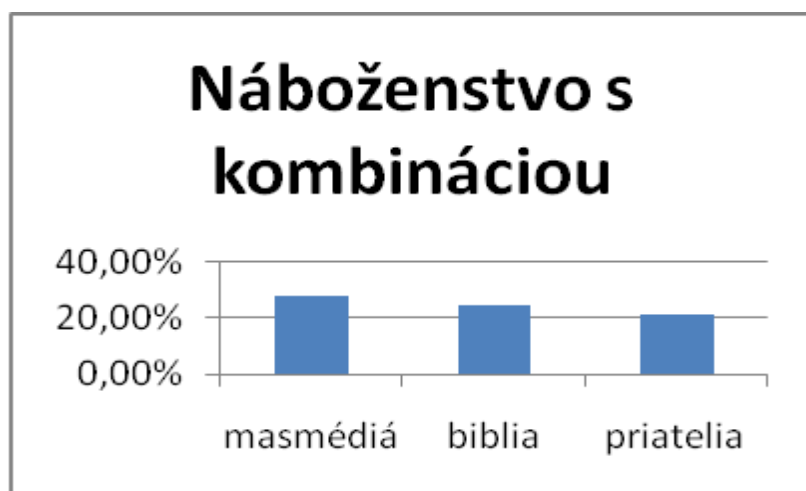
Keďže kognitívnu zložku postojov tvoria aj určité vedomosti o predmete, zisťovali sme vnímanie, názory a schopnosť zadefinovať pojem chudoba. Z prieskumu vyplynulo, že študenti sociálnej práce zadefinovali chudobu odbornejšie ako študenti náboženstva. Najčastejšie odpovede študentov sociálnej práce súviseli s jednou zo základných definícií chudoby (deliaca chudoba na absolútnu a relatívnu), pričom odpovede študentov náboženstva sa najčastejšie spájali s laickým zadefinovaním (nedostatok peňazí, jedla). Túto odlišnosť sme predpokladali, pretože študenti sociálnej práce absolvovali predmet zachytávajúci aj problematiku chudoby. Sústredili sme sa aj na zdroje poznania študentov, pretože sme predpokladali, že aktívny postoj k riešeniu chudoby môžu ovplyvniť aj zdroje kognitívnej zložky postojov a ich variabilita. Respondenti si mohli vybrať 3 najčastejšie využívané zdroje informácií z ponúknutých možností. Zdroj príjmov informácií o chudobe a ich odlišnosť u respondentov na základe študijných odborov je zreteľný podľa nasledujúcich grafov.

¹⁴² HEWSTONE, M., STROEBE, W: *Sociální psychologie*. Portál : Praha, 2006. s. 286.

G1 Najčastejšie zdroje informácií o chudobe študentov sociálnej práce

G2 Najčastejšie zdroje informácií o chudobe študentov náboženstva s kombináciou

Respondenti oboch študijných odborov považujú za najčastejší zdroj informácií o chudobe *masmédiá*. Študenti náboženstva uviedli tento typ zdroja častejšie, čo vyjadruje aj percentuálne vyššia hodnota tohto zdroja. V nasledujúcich dvoch zdrojoch sa už respondenti štruktúrovaní podľa odboru nezhodli. Pričom súvislosť vybraných zdrojov môže vyplývať práve s orientáciou študijných odborov.

T1 Porovnanie významu faktorov podporujúcich vznik chudoby z pohľadu respondentov

Študijný odbor	Sociálna práca	Náboženstvo s kombináciou
Faktory podporujúce vznik chudoby	Význam/ Dôležitosť	
	priemerná hodnota	
strata zamestnania	4,75	5,30
nízke vzdelanie	3,41	3,10
"zdedená chudoba" ¹⁴³	3,97	4,20
závislosti (drogy, gambling a pod.)	4,66	5,20
zlé rodinné vzťahy	3,28	4,40
choroby	4,06	4,00
apatia k životu	4,88	4,50
nedostatok informácií	3,13	4,10
nespravodlivosť v spoločnosti (prerozdelenie možností, financií)	4,06	5,10
nedostatočná viera	2,63	3,90

Poznámka: Hodnota faktoru, ktorá sa približuje k 6,00, má pre respondentov veľmi vysokú dôležitosť pri vzniku chudoby. Faktor, ktorý má pre respondentov najnižší význam, sa približuje k hodnote 1,00.

Z uvedenej T1 vyplýva, že najvýznamnejší faktor pre vznik chudoby respondenti z ponúknutých možností nevybrali. Je zrejmé, že faktor s vyššou dôležitosťou pre vznik chudoby sa u respondentov štruktúrovaných na základe študijného odboru líši. Predpokladali sme, že študenti náboženstva budú vo svojich postojoch preferovať vo väčšej miere postoje súvisiace s duševným stavom a vnútorným prežívaním človeka. Keďže viera je spätá najmä s uvedenými súvislosťami. Zaujímavosťou je, že náš predpoklad sa nepotvrdil, keďže faktor „*apatia k životu*“, ktorý sa týka duševného – psychického stavu človeka má vysokú dôležitosť práve pre študentov sociálnej práce.

Ani v ďalšom usporiadaní dôležitosti faktorov pre vznik chudoby sa respondenti štruktúrovaní podľa študijných odborov nezhodli. Pre študentov sociálnej práce má skôr vyšší vplyv na vznik chudoby „*strata zamestnania*“, „*závislosti*“, „*choroby*“ a „*nespravodlivé prerozdelenie v spoločnosti*“. Pričom nízku dôležitosť má podľa študentov sociálnej práce „*nedostatočná viera*“, zatiaľ čo u študentov náboženstva má najnižší význam „*nízke vzdelanie*“.

Z uvedených výsledkov prieskumu môžeme potvrdiť, že kognitívna zložka postojov k chudobe je u respondentov na základe komparácie študijných

¹⁴³ ak sa človek narodí do chudobnej rodiny

odborov odlišná. Domnievame sa, že determinantmi môžu byť samotný študijný odbor s obsahovým zameraním či už samotné zdroje získavania vedomostí súvisiace s životom respondentov. Ďalšie determinanty, alebo ich vplyv môžu byť predmetom ďalších výskumov zameraných na aktívny postoj k riešeniu chudoby.

Keďže emotívna zložka postojov je prevažne súčasťou sociálnej psychológie, venovali sme jej menšiu pozornosť. A zamerali sme sa konkrétne na osobné zážitky respondentov s chudobou, ktoré vyjadrujú emocionalitu, keďže sa respondentov osobne dotýkajú.

Zaujímavosťou je, že v súvislosti s osobným zážitkom študenti oboch odborov odpovedali najčastejšie rovnako, teda „*nezažil som priamo chudobu, ale mám v širšom okolí ľudí, ktorých sa to týka*“. Toto tvrdenie potvrdili aj v nasledujúcej škále, kde s tvrdením „*považujem svoju domácnosť za chudobnú*“ nesúhlasili opäť obe skupiny respondentov.

T2 Miera vyjadrení respondentov k daným tvrdeniam súvisiacich s chudobou

Študijný odbor	Sociálna práca	Náboženstvo
Ponúknuté tvrdenia	priemerná hodnota vyjadrenia	
považujem svoju domácnosť za chudobnú	3,58	3,90
som spokojný/á s materiálnou situáciou vo našej domácnosti	2,25	2,20
v budúcnosti sa chcem vyhnúť stavu chudoby	1,34	1,10
svojím štúdiom sa podieľam na svojom neschudobnení	1,84	1,40
ľutujem zobrajúceho človeka	3,06	2,30
keby som sa stal/a chudobným vedel/a by som si pomôcť	3,09	3,10
stav materiálnej chudoby je lepší ako duchovný stav chudoby	2,88	3,00
viera v Boha môže človeku pomôcť	1,91	1,30

Poznámka: Priemerná hodnota vyjadrenia sa respondentov približujúca sa k 4,00 vyjadruje nesúhlas s daným tvrdením. Pri dosiahnutí priemernej hodnoty 3,00 vyjadrujú respondenti nerozhodnosť, pri dosiahnutí hodnoty 2,00 vyjadrujú respondenti súhlas. Priemerná hodnota 1,00 je ukazovateľom jednoznačného súhlasu s tvrdením.

Rozdiely sú najvýraznejšie pri vyjadreniach týkajúcich sa priamo emocionálneho prejavu – prejavenia ľútosti a viery. Predpokladali sme, že na posledné tvrdenie týkajúce sa viery budú najčastejšie reagovať práve študenti so študijným zameraním náboženstvo, no keďže naše výsledky sú len prieskumné, je tu opäť vytvorený priestor pre ďalšie podrobnejšie vedecké bádanie.

Merať konatívnu zložku postoja znamená zachytiť pohotovosť k určitej situácii. Počas prieskumu sme ponúkli respondentom určitú situáciu (súvisiacu s chudobou), na ktorú nám ponúkli svoje riešenie. Nezachytili sme, však skutočnosť, ako by riešili súčasný stav chudoby. Teda aké opatrenia, riešenia či stratégie by navrhovali v súvislosti s riešením chudoby. Ich odpovede sme potom zaradovali na základe teoretických poznatkov zo sociálnej psychológie o prejave konatívnej zložky postojov. Na základe odpovedí respondentov nám jednoznačne vyšlo, že obe skupiny respondentov by zaujali aktívny postoj k riešeniu danej situácie. Svoj stav chudoby by sa snažili zmeniť, neboli by pasívnymi prijímateľmi. Pri riešení by využívali svoje schopnosti, možnosti, priateľov. Iba dvaja zo 43 respondentov zaujali pasívnymi postoj vyjadreniami „čakali by sme čo s nami urobí spoločnosť“ a „čakal by som na príspevok od štátu“.

Záver

Na základe zistení môžeme potvrdiť, že rozdielnosti v postojoch študentov štruktúrovaných na základe študijného odboru existujú. Tieto zistenia môžu tvoriť predpoklady budúcich výskumov týkajúcich sa formovania postojov aj k spomínanému aktívnemu postoju riešenia chudoby.

Konatívna zložka postojov sa prejaví v správaní sa a v hodnotení javov a predmetov spoločenského prostredia. Jednou z jej foriem prejavu je aj aktívny postoj na riešení vzniknutých situácií. V závere vyjadrujeme predpoklad, že ak študenti počas štúdia nadobudnú aktívny postoj k riešeniu problémových situácií, budú v budúcnosti určitou mierou formovať postoje svojich budúcich študentov i klientov.

Podľa nášho názoru (vychádzajúceho z výsledkov prieskumu) predpokladané výskumy by mohli byť zamerané na :

Kognitívna zložka postojov a jej formovanie počas štúdia.

Emocionálna zložka postojov k chudobe v súvislosti s osobným prežitím chudoby.

Konatívna zložka postojov k chudobe a význam jej cvičenia prostredníctvom modelových situácií (hranie rolí) .

Literatúra

1. BUJNOVÁ, Nataša: *Hlavné atribúty komunikačných zručností sociálneho pracovníka*. In: IV. medzinárodná konferencia doktorandov odborov Psychológia a Sociálna práca - FSVaZ UKF Nitra 2009. [2010.03.05.]. Dostupné na internete: <http://www.kpsv.fsvaz.ukf.sk/PhD_konf_zbornik_2009/SUBORY/PDF/32_Bujdova.pdf>
2. GYMERSKÁ, Martina: *Sústava kompetencií pre prácu s mládežou*. Persona : Bratislava, 2009. s. 39. [2010.04.06.] . Dostupné na internete: <http://www.ozpersona.sk/doc/sustava_kompetenci.pdf>
3. HEWSTONE, M., STROEBE, W: *Sociální psychologie*. Portál : Praha, 2006. 776 s. ISBN 80-7367-092-5
4. KVIETOK, Alexander: *Ovplyvňovanie a zmena postojov*. [2010.02.05.]. Dostupné na internete: <<http://korzar.sme.sk/c/4592552/ovplyvnovanie-a-zmena-postojov.html#ixzz0mu4KIwu4>>
5. LOKŠA, Jozef: *Základy sociálnej psychológie*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity, 2007. 274 s. ISBN 978-80-8084-173-7
6. NEILL, James: *Social Psychology: Attitudes*. [2010.25.04.]. Dostupné na internete: <<http://wilderdom.com/psychology/social/introduction/Attitudes.html>>
7. ONDRUSOVA, Zlatica: *Úvod do štúdia Sociálnej práce*. [2010.02.05.]. Dostupné na: <<http://www.dpspke.vssvalzbety.sk/docs/socpr2.pdf>>
8. VÝROST, J., SLAMĚNÍK, I: *Sociální psychologie*. Grada : Praha, 2008. 408 s. ISBN 978-80-247-1428-8.

Mgr. Anna Paločková
Ústav sociálnych vied PF KU
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
Telefónne číslo: 0905 672 891, e-mail: anna.palockova@ku.sk

Mgr. Janka Šolcová
Ústav sociálnych vied PF KU
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
Telefónne číslo: 0902 379 994, e-mail: janka.solcova@ku.sk

Charakteristika mladých ľudí bez domova a alternatívy stratégií pomoci v kontexte sociálnej práce

Abstrakt

Autorka sa v príspevku venuje charakteristike chudoby u mladých ľudí bez domova. Vymenúva alternatívy stratégií pomoci prostredníctvom sociálnej práce a odporúčania pre boj proti bezdomovectvu mladých ľudí.

Kľúčové slová: Mladý bezdomovec. Chudoba. Stratégie. Odporúčania.

Abstract

Author presents in contribution the characteristic of poverty young homeless people. She shows the alternatives of strategies by social work and recommendations for fight against poverty of young people.

Keywords: Young homeless. Poverty. Strategy. Recommendations.

1 Charakteristika mladých ľudí bez domova a alternatívy stratégií pomoci v kontexte sociálnej práce

Za mladých bezdomovcov pokladáme ľudí do veku 25 rokov bez domova, ktorí žijú v chudobe. Opúšťajú inštitúcie /väznice, zdravotné zariadenia, zariadenia pre deti/. „Mladí ľudia bez domova pochádzajú z dysfunkčných, veľmi často rozvrátených rodín. Veľké množstvo z týchto ľudí má skúsenosť s ústavnou starostlivosťou. Ďalšími znakmi mladých ľudí bez domova sú drogová závislosť, dlhy, môže to byť záznam v trestnom registri, nízka kvalifikácia a slabé sociálne zručnosti, či bývanie v neistých podmienkach.“¹⁴⁴ „Príčinami bezdomovectva detí a mladistvých bývajú faktory inštitucionálne. V poslednej dobe patrí k týmto príčinám pasívne sledovanie médií, nuda, nezaplnený voľný

¹⁴⁴ Porov.: *Kľúčové body Národnej zprávy z výskumu „Boj proti sociálnemu vyloučeniu mladé bezdomovecké populácie“ za Českou republiku*. In:

http://www.google.sk/#hl=cs&source=hp&q=Kl%C3%AD%20%20Dov%C3%A9+body+N%C3%A1rodn%C3%AD+zpr%C3%A1vy+z+v%C3%BDzkumu+%E2%80%9CBoj+proti+soci%C3%A1ln%C3%ADmu+vylou%C4%8Den%C3%AD+mlad%C3%A9+bezdomoveck%C3%A9+populace%E2%80%9D++za+%C4%8Ceskou+republiku&btnG=Vyhled%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD+Google&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai=&fp=f9eb23b3337b446c (09. 04. 2010).

čas, prepracovanosť rodičov v rodinných podnikoch a straty pevnosti rodinných priorit.¹⁴⁵

Definícií pojmu bezdomovec existuje viacero. Tento pojem má u všetkých nasledovný spoločný základ.

„Stuart B. McKinney Homeless Assistance Act (1998) za bezdomovca považujú osobu, ktorá nemá stabilné, pravidelné a adekvátne nočné ubytovanie, alebo podľa NCH ide o osobu, ktorej nočné ubytovanie je pod verejným alebo súkromným dozorom a je to len dočasná forma ubytovania.

Definícia bezdomovectva podľa Feantsy, ktorá je platná v EÚ, označuje bezdomovca ako osobu, ktorá:

- a) je bez prístrešku (rooflessness - na ulici)
- b) je bez bytu (houselessness – bez bytu) – nocľaháreň, chatka
- c) má bývanie v neistých podmienkach (nemá dostatočný príjem, ubytovňa spojená s prácou)
- d) má bývanie v neprimeraných podmienkach (priveľa ľudí, zlý stav, mimo elektriny)¹⁴⁶

Podľa odhadov Katedry štúdií občianskej spoločnosti, Fakulty humanitných štúdií Karlovej univerzity, tvoria mladí bezdomovci do 25 rokov 15% bezdomoveckej populácie v ČR.¹⁴⁷

Predpokladom je, že na uliciach v SR je viac mladých ľudí, ktorí v skutočnosti majú nahlásený trvalý pobyt. Ide o tzv. skrytých a potenciálnych bezdomovcov. Z dlhodobých systematických pozorovaní jednej skupiny mladých ľudí, ktorí opustili inštitúcie /väznice, zdravotné zariadenia, zariadenia pre deti/ (8 rokov), a po použití výskumnej metódy – pološtrukturovaný rozhovor, je rovnako viditeľné, že preferencia konania, keď boli ešte na ulici, je často výsledkom nepoznania iných alternatív riešenia problému a rutinného prispôsobenia sa vzorom, ktoré prevládajú v miestnom spoločenstve. Potvrzuje to aj skutočnosť, že ide o mladých ľudí, ktorí keď boli ešte na ulici, snažili sa zabezpečiť prvé dve strategické priority podľa M. Friedmanna:

¹⁴⁵ K srdci klíč, občanské sdružení.. In: <http://www.ksrdciklic.estranky.cz/stranka/bezdomovci> (10. 04. 2010).

¹⁴⁶ ANTOLOVÁ, V., HULÍN, M.: *Prežívanie subjektívnej pohody u bezdomovcov*. In: http://www.kpsv.fsvaz.ukf.sk/PhD_konf_zbornik_2009/SUBORY/PDF/30_Antolova_Hulin.pdf (09. 04. 2010), str. 258.

¹⁴⁷ Porov.: *Klíčové body Národní zprávy z výskumu „Boj proti sociálnímu vyloučení mladé bezdomovecké populace“ za Českou republiku*. In: http://www.google.sk/#hl=cs&source=hp&q=Kl%C3%AD%20v%C4%8Dov%C3%A9+body+N%C3%A1rodn%C3%AD+zpr%C3%A1vy+z+v%C3%BDzkumu+%E2%80%9CBoj+proti+soci%C3%A1ln%C3%ADmu+vylou%C4%8Den%C3%AD+mlad%C3%A9+bezdomoveck%C3%A9+populace%E2%80%9D++za+%C4%8Ceskou+republiku&btnG=Vyhled%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD+Google&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai=&fp=f9eb23b3337b446c (09. 04. 2010).

- *bezpečný životný priestor*
- *finančné zdroje*

Zo zistení sa ukázalo, že v 90 % to boli ľudia žijúci v extrémnej chudobe. „Ak jednotlivec alebo domácnosť nie je schopná uspokojovať svoje základné ľudské potreby, možno hovoriť o prejavoch extrémnej chudoby. Zaužívanou hranicou extrémnej chudoby pre krajiny na porovnateľnom stupni rozvoja ako Slovensko je príjem na úrovni 2,15 dolára na deň (2,15 PPP\$).“¹⁴⁸

„Na Slovensku nebola doteraz prijatá definícia chudoby, do istej miery však za ňu možno považovať stav hmotnej núdze.“¹⁴⁹ „Hmotnou núdzou sa myslí stav, keď príjem občana nedosahuje životné minimum ustanovené osobitným predpisom. V určitom zmysle slova možno za príbuzný pojem chudoby pokladať aj sociálnu núdzu, ktorá je taktiež súčasťou slovenskej legislatívy a znamená "stav, keď si občan nemôže zabezpečiť sám starostlivosť o seba, svoju domácnosť, ochranu a uplatňovanie svojich práv a právom chránených záujmov, alebo kontakt so spoločenským prostredím najmä vzhľadom na vek, nepriaznivý zdravotný stav, sociálnu neprispôsobivosť alebo stratu zamestnania.“¹⁵⁰

Na základe systematických dlhodobých pozorovaní mladých ľudí bez domova sa zameriavame na to, čo predovšetkým znamená byť na ulici a nemať domov. Okrem života v chudobe, zistenia pozorovaní hovoria predovšetkým o tom, že mladí ľudia bez domova prežívajú depriváciu, ktorej koreňmi sú hlboké straty.

„Straty všeobecne spadajú do dvoch kategórií: tie, ktoré sú očakávanou súčasťou života človeka, a tie, ktoré sú neočakávané a dúfame, že sa nám nestanú.“¹⁵¹

Mladí ľudia bez domova trpia predovšetkým neočakávanými stratami.

Straty môžeme rozdeliť i do ďalších troch kategórií, ktoré uvedená cieľová skupina prežíva:

„Je to strata zdravia, telesného alebo psychického. Druhou je strata milovanej osoby – smrťou, rozvodom, neplodnosťou. Treťou kategóriou je strata sebaúcty – pocitu vlastnej hodnoty, keď sa cítime zahanbení alebo zranení.“¹⁵²

¹⁴⁸ *Odstrániť extrémnu chudobu a hlad.* In: http://mdgr.undp.sk/DOCUMENTS/MDG_Slovak_SK_2.pdf (09. 04. 2010).

¹⁴⁹ *Odstrániť extrémnu chudobu a hlad.* In: http://mdgr.undp.sk/DOCUMENTS/MDG_Slovak_SK_2.pdf (09. 04. 2010).

¹⁵⁰ *Podoby chudoby na Slovensku.* In: http://www.cphr.sk/undp2000sl_06_cast3.pdf (09. 04. 2010). Podobne: Novotná, A.: *Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty*, 2009 a i.

¹⁵¹ *Kniha pride - Štvrté stretnutie – Napĺňanie vývinových potrieb: Strata.* Ružomberok : Children Welfare League of America, Slovak version, Úsmev ako dar, 2010, str. 10.

¹⁵² Porov.: *Kniha pride - Štvrté stretnutie – Napĺňanie vývinových potrieb: Strata.* Ružomberok : Children Welfare League of America, Slovak version, Úsmev ako dar, 2010, str. 11.

„Výskum pod názvom *Sociálna história chudoby na Slovensku – vzory rodinného správania a reprodukcia chudoby* realizoval Sociologický ústav SAV pod vedením Zuzany Kusej (Kusá 1997). Jedným z cieľov projektu bolo začať skúmať problém chudoby nielen ako problém nízkych príjmov a obmedzenej spotreby, ale aj ako *problém obmedzených životných príležitostí a/alebo neefektívnych životných stratégií zacielených na vymanenie sa zo situácie núdze*. Tento cieľ sa opiera o hypotézu maďarskej sociologičky Júlii Szalai, že *korene súčasných existenčných problémov a zlyhávania v presadení sa v trhovej ekonomike je potrebné hľadať v predtransformačnom období*.“¹⁵³

„Za základ skúmania sociálnej schopnosti či sily rodiny považovala autorka Friedmannov model uschopnenia chudoby a koncept morálnej ekonomiky domácnosti, ktorý hovorí o štyroch strategických prioritách rodín:

- *bezpečný životný priestor*
- *finančné zdroje*
- *vzdelanie/kvalifikácia*
- *sociálne siete, ktoré môžu rodiny či domácnosti využiť pri získavaní prístupu k materiálnym a ďalším zdrojom živobytia*.“¹⁵⁴

„Na Slovensku možno hovoriť o ostrovoch hlbkej chudoby uprostred relatívne bohatej spoločnosti.“¹⁵⁵

„Existujúce poznatky ukazujú, že chudobou sú na Slovensku najviac ohrození jednotlivci alebo domácnosti, ktorých prednota:

je dlhodobo nezamestnaný, má iba základné vzdelanie alebo je bez vzdelania, pracuje v nízko-príjmovom nekvalifikovanom zamestnaní, vedie početnú alebo neúplnú rodinu (iba jeden rodič), je príslušníkom rómskej menšiny žijúcej v izolovanej osade, má problémy s uspokojením základných životných potrieb (napr. bezdomovci).

V skutočnosti dochádza často k prepojeniu týchto faktorov. Príkladom je mnohopočetná rodina, kde majú rodičia ukončené iba základné vzdelanie, sú niekoľko rokov bez zamestnania a odkázaní na sociálne príjmy alebo príležitostné práce. Riziko chudoby u ohrozených jednotlivcov a skupín je vyššie, ak žijú na vidieku, ak majú narušené zdravie, ale aj v prípade, ak v chudobe žili už ich rodičia. Všetky uvedené vplyvy pôsobia výraznejšie

¹⁵³ DŽAMBALOVÍČ, R. a kol.: *Medzigeneračná reprodukcia chudoby*. In: http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2005/rodina/Medzigen_repro_chudoby_1.pdf (20. 04. 2010)

¹⁵⁴ DŽAMBALOVÍČ, R. a kol.: *Medzigeneračná reprodukcia chudoby*. In: http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2005/rodina/Medzigen_repro_chudoby_1.pdf (20. 04. 2010)

¹⁵⁵ *Odstrániť extrémnu chudobu a hlad*. In: http://mdgr.undp.sk/DOCUMENTS/MDG_Slovak_SK_2.pdf (09. 04. 2010).

v prípade ženskej časti populácie. Vylúčenie z trhu práce patrí spolu s nedostatočným vzdelaním k hlavným znakom chudoby. V roku 2003 bolo riziko chudoby u nezamestnaných jednotlivcov päťnásobne vyššie ako v priemere za celú populáciu SR. Zamestnanie však nemusí byť dostatočnou prevenciou pred chudobou.¹⁵⁶

Pre porovnanie predkladáme identifikáciu rodiny počas výskumu Zuzany Kusej: „Modálna nízkopríjmová domácnosť v SR mala vtedy jedného živiteľa, ktorý pracoval ako robotník v poľnohospodárstve alebo priemysle. Bol maximálne vyučený alebo mal stredoškolské vzdelanie bez maturity. V domácnosti žili dve alebo viac detí, rodina bývala v obci do 5 000 obyvateľov, ktorá sa nachádzala v okresoch s vyššou nezamestnanosťou, ako priemer za SR. Generácia starých rodičov mala vidiecke korene a pochádzala z rodín bezzemkov alebo vlastníkov len malej výmery pôdy.¹⁵⁷

„Napriek meniacim sa vonkajším podmienkam domácnosti a zmenám vo vnútorných potrebách podľa rodinného cyklu možno, podľa M. Friedmanna, pozorovať všeobecný vzor hierarchického usporiadania strategických priorít domácností s obmedzenými zdrojmi. Domácnosti stoja každodenne pred úlohou rozhodnúť, do ktorého zo spomínaných priorít vložia svoje sily a svoje obmedzené finančné prostriedky, čas či zručnosti. Bude to zveľaďovanie či budovanie bezpečného životného priestoru rodiny, alebo vzdelávanie a rozvoj zručností – kvalifikácia, alebo svoj čas investujú do svojpomocných výrobných činností, ktorými budú získavať dodatočné či nahrádzať chýbajúce finančné zdroje.¹⁵⁸

Z výsledkov výskumu je však zrejmé: „V rodinných históriách je totiž skutočne možné pozorovať v prípade chudobných rodín stabilné prevládanie činností zameraných na zaistenie prvých dvoch strategických priorít. *Analýza však ukázala, že termín stratégia či strategická priorita je skôr teoretický konštrukt ako pojem označujúci spôsoby, postupy a okolnosti, za akých dochádzalo v skúmaných rodinách k praktickému uprednostňovaniu prvých dvoch strategických priorít. Používanie pojmu stratégia pri opise ľudského konania totiž evokuje stabilne sa objavujúce konanie, ktoré je výsledkom vedomého zvažovania viacerých rôznych alternatív postupu ako riešiť určitý prežívaný*

¹⁵⁶ Odstrániť extrémnu chudobu a hlad. In: http://mdgr.undp.sk/DOCUMENTS/MDG_Slovak_SK_2.pdf (09. 04. 2010).

¹⁵⁷ DŽAMBALOVIČ, R. a kol.: Medzigeneračná reprodukcia chudoby. In: http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2005/rodina/Medzigen_repro_chudoby_1.pdf (20. 04. 2010)

¹⁵⁸ DŽAMBALOVIČ, R. a kol.: Medzigeneračná reprodukcia chudoby. In: http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2005/rodina/Medzigen_repro_chudoby_1.pdf (20. 04. 2010)

problém a výberom práve tohto konania ako najefektívnejšieho. Stabilné preferencie určitého typu umiestňovania zdrojov, ako aj trvalé neinvestovanie zdrojov do určitých oblastí (vzdelávanie, účasť na verejnom živote), nie sú totiž vo väčšine prípadov výsledkom uvažovania a porovnávania rôznych alternatív konania. Rozbor rodinných histórií ukázal, že preferencia určitej rodinnej priority je často výsledkom nepoznania iných alternatív riešenia problému a rutinného prispôsobenia sa vzorom, ktoré sledovali staršie generácie v rodine a/alebo prevládajú v miestnom spoločenstve.“

Ciele stratégií riešenia chudoby u mladých bezdomovcov volíme na tomto základe nasledovne podľa M. Friedmanna:

- bezpečný životný priestor
- finančné zdroje
- vzdelanie/kvalifikácia
- sociálne siete, ktoré môžu využiť pri získavaní prístupu k materiálnym a ďalším zdrojom živobytia.

Hlavným plánom, ktorý by mal odzrkadľovať ciele stratégií, je plán alternatív riešenia problematiky, podpory a pomoci mladej bezdomoveckej populácie v Slovenskej republike.

Ambíciou predkladanej teórie nie je poskytnúť jednotnú ucelenú koncepciu plánu pomoci tejto cieľovej skupine, ale skôr rôzne alternatívy toho, ako sa dá plán stratégií naplniť. Pri tvorení cieľov sa opierame o koncepciu mnohonásobnej deprivácie, sociálnej kohézie, sociálnej kvality a o koncept sociálneho vylúčenia. Pri vyvíjaní alternatív stratégií riešenia chudoby u uvedenej cieľovej skupiny vychádzame z viacerých priorít, ktoré sa paralelne prelínajú.

Medzi ne radíme: pomôcť klientovi bez domova na bio – psycho – sociálno – spirituálnej úrovni, ukotviť konkrétnosť a adresnosť problémov klienta a následne ich riešiť, brať do úvahy celý život klienta, tak ako prebiehal od jeho začiatku po súčasnosť, vychádzať zo skutočných a aktuálnych potrieb klienta.

Na to, aby sme vyvíjali efektívne stratégie riešenia chudoby u mladých ľudí bez domova, potrebujeme využívať nástroje sociálnej pomoci.

„Pomoc ako verejná sociálna činnosť je starostlivosť o tých členov spoločnosti, ktorí v niektorých fázach života alebo v určitých situáciách nie sú schopní samostatne a ani s podporou svojho najbližšieho okolia spravovať svoje záležitosti. Konkrétne sociálnu pomoc môžeme diferencovať na primárnu pomoc – samotné nároky na pomoc, ktorá slúži rozvoju osobnosti a celkovému

vývoju ľudí. Ďalej na sekundárnu pomoc – preventívnu, ktorá je nevyhnutná pri riešení a zvládání problémov, kedy je potrebné kompletne poradenstvo, pomoc a podpora. Terciárna pomoc je zameraná na dodatočnú pomoc, kedy už problémy eskalujú, vytvárajú si vlastnú dynamiku a situácie nie sú zvládnuteľné bez cudzej pomoci."¹⁵⁹

„I keď je občan v prvom rade zodpovedný sám za seba, sociálna pomoc (riešenie hmotnej a sociálnej núdze) prispieva k riešeniu situácie, ktorá je nad jeho sily. Jej zmyslom je preklenúť núdzu a pokiaľ možno navrátiť občana do normálnej situácie. Sociálna pomoc je založená na prioritnom riešení potrieb občana a poskytuje sa v hmotnej núdzi formou peňažných dávok, služieb, azylov a v sociálnej núdzi formou poradenstva a pod. Za nástroje sociálnej pomoci sa pokladajú najmä: sociálna práca, sociálna rehabilitácia, služby sociálnej pomoci, poradenstvo, sociálno-právna ochrana, peňažná pomoc, vecná pomoc.“¹⁶⁰

Mladý človek bez domova je človek bez trvalých sociálnych vzťahov, žijúci v izolácii. V praktickej činnosti sociálnej práce i v iných odborných vedných disciplínach, ktoré dokážu pomôcť, vnímame v každom človeku akési prirodzené tiahnutie ku komunite. Za hlavný prostriedok k dosahovaniu cieľov považujeme preto zakladanie komunít pre mladých ľudí bez domova, ktorých priority stoja na sociálnej pomoci, pastorácii, rehabilitácii, resocializácii a vytváraní zázemia pre mladého bezdomovca. Počas mnohých konzultácií s odborníkmi (psychológovia, polícia, ÚPSVaR, etopéd, pediater, lekári, sociálni pracovníci, kňazi, zamestnanci detských domovov, väznic, dobrovoľníci) sa tak, ako odborníkom Inštitútu Krista Veľkňaza i nám stále potvrdzuje akútny problém nedostatku zariadení pre mladých ľudí, ktorí ukončia výkon trestu odňatia slobody a nemajú kam ísť, mladých ľudí, ktorí trpia látkovými i nelátkovými závislosťami a sú na ulici, tí, ktorí prostituuujú a nemajú vlastný domov, odchovanci detských domovov, tiež mladí ľudia, ktorých rodičia sú neplatiči nájomného a ich nehnuteľnosti sú v exekúcii.

Keď vnímame stratégiu ako víziu pomoci klientovi, ako druhý prostriedok k dosahovaniu strategických cieľov, považujeme sociálnu prácu s jednotlivcom a sociálnu prácu so skupinou v týchto komunitách. Pri formulovaní

¹⁵⁹ HORVÁTHOVÁ, B.: *Špecifiká práce oddelenia sociálnych vecí Magistrátu mesta Košice*. In: <http://www.kosice.sk/article.asp?id=4268> (10. 04. 2010).

¹⁶⁰ Porov.: *Sociálne služby a pomoc*. In: <http://www.socionet.sk/index.php?kat=009&opn=opn&tit=00022> (10. 04. 2010).

nasledujúcich prostriedkov spontánnych stratégií vychádzame z odbornej praxe sociálnej práce s jednotlivcom a so skupinou.

Prostriedky na dosahovanie cieľov stratégií sociálnej práce s jednotlivcom a so skupinou:

- sociálna terapia
- psychoterapia
- sociálne poradenstvo
- kariérové poradenstvo
- nadobúdanie sociálnych a pracovných zručností a návykov
- pracovná terapia
- rehabilitácia mladých ľudí bez domova
- resocializácia mladých ľudí bez domova
- pastoračia mladých ľudí bez domova,
- poskytovanie domova,
- služba v oblasti sprevádzania, poradenstva a duchovnej starostlivosti
- riešenie porúch pripútania
- budovanie sebavedomia a identity

Pre doplnenie alternatív stratégií predkladáme odporúčania pre boj z bezdomovectvom mladých ľudí:

„• Výrazné zníženie počtu detí vyrastajúcich v inštitucionálnej starostlivosti a posilnenie podpory rodín tak, aby k odoberaniu detí do inštitucionálnej starostlivosti dochádzalo iba v prípadoch vážneho ohrozenia dieťaťa.

• Podpora výstavby sociálnych, chránených bytov pre tých, ktorí sa snažia znova začleniť do bežného života.

• Vytvoriť možnosť skrátenia obdobia pre vymazanie záznamu v trestnom registri u mladých bezdomovcov

• Vytvorenie hlbšej spolupráce úradov práce a organizácií zameraných na prácu s mladými bezdomovcami. Vyškolenie štátnych úradníkov, ktorí najčastejšie prichádzajú s mladými bezdomovcami do styku.

• Práca a komunikácia s novinármi tak, aby lepšie pochopili a boli citlivejší k problematike tejto cieľovej skupiny.

• Zavedenie preventívnych opatrení a včasná identifikácia mladých ľudí ohrozených bezdomovectvom.

- Komplexná, systematická dlhodobá podpora neštátnych neziskových organizácií, ktoré sa zaoberajú integráciou mladej bezdomoveckej populácie.¹⁶¹

Literatúra

- ANTOLOVÁ, V., HULÍN, M.: *Prežívanie subjektívnej pohody u bezdomovcov*. In: http://www.kpsv.fsvaz.ukf.sk/PhD_konf_zbornik_2009/SUBORY/PDF/30_Antolova_Hulin.pdf (09. 04. 2010),
- DŽAMBALOVÍČ, R. a kol.: *Medzigeneračná reprodukcia chudoby*. In: http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2005/rodina/Medzigen_repro_chudoby_1.pdf (20. 04. 2010)
- HORVÁTHOVÁ, B.: *Špecifická práca oddelenia sociálnych vecí Magistrátu mesta Košice*. In: <http://www.kosice.sk/article.asp?id=4268> (10. 04. 2010).
- Kľúčové body Národni zprávy z výskumu - „Boj proti sociálnému vyloučení mladé bezdomovecké populace“ za Českou republiku.*
- NOVOTNÁ, A.: *Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty / Alena Novotná*. Fribourg: Association Internationale S.É.C.T., 2009. 155 s. ISBN 978-2-9700690-7-2.
- In: http://www.google.sk/#hl=cs&source=hp&q=Kl%C3%AD%8Dov%C3%A9+body+N%C3%A1rodn%C3%AD+zpr%C3%A1vy+z+v%C3%BDzkumu+%E2%80%9CBoj+proti+soci%C3%A1ln%C3%ADmu+vylou%C4%8Den%C3%AD+mlad%C3%A9+bezdomoveck%C3%A9+populace%E2%80%9D++za+%C4%8Ceskou+republiku&btnG=Vyhled%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD+Google&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai=&fp=f9eb23b3337b446c (09. 04. 2010).
- Kniha pride - Štvrté stretnutie – Napĺňanie vývinových potrieb: Strata*. Ružomberok : Children Welfare League of America, Slovak version, Úsmev ako dar, 2010, str. 10.
- K srdci kľíč, občanské sdružení..*
- In: <http://www.ksrdciklic.estranky.cz/stranka/bezdomovci> (10. 04. 2010).
- Odstrániť extrémnu chudobu a hlad.*
- In: http://mdgr.undp.sk/DOCUMENTS/MDG_Slovak_SK_2.pdf (09. 04. 2010).
- Podoby chudoby na Slovensku.*
- In: http://www.cphr.sk/undp2000sl_06_cast3.pdf (09. 04. 2010).

¹⁶¹ Porov.: *Kľúčové body Národni zprávy z výskumu „Boj proti sociálnému vyloučení mladé bezdomovecké populace“ za Českou republiku*. In: http://www.google.sk/#hl=cs&source=hp&q=Kl%C3%AD%8Dov%C3%A9+body+N%C3%A1rodn%C3%AD+zpr%C3%A1vy+z+v%C3%BDzkumu+%E2%80%9CBoj+proti+soci%C3%A1ln%C3%ADmu+vylou%C4%8Den%C3%AD+mlad%C3%A9+bezdomoveck%C3%A9+populace%E2%80%9D++za+%C4%8Ceskou+republiku&btnG=Vyhled%C3%A1v%C3%A1n%C3%AD+Google&aq=f&aqi=&aql=&oq=&gs_rfai=&fp=f9eb23b3337b446c (09. 04. 2010).

Sociálne služby a pomoc.

In: <http://www.socionet.sk/index.php?kat=009&opn=opn&tit=00022> (10. 04. 2010).

Mgr. Lenka Dzurillová
Katólicka univerzita v Ružomberku
Ústav sociálnych vied
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
lenka.dzurillova@ku.sk

Detská chudoba ako svetový problém

Abstrakt

Čieľom článku je poukázať na chudobu vo svete, ktorá sa obzvlášť zraniteľným spôsobom týka výrazného percenta detí. Svetové štatistiky vypovedajú o detských úmrtiach na podvýživu, nedostatočným prístupom k základným prostriedkom zabezpečujúcim prežitie. V článku pokazujeme tiež na chudobu detí, ktoré sú občanmi Európskej únie a trpia nedostatkami vo viacerých oblastiach. V závere prezentujeme niekoľko strategických krokov, ktoré podnikla Európska únia s cieľom znížiť detskú chudobu.

Kľúčové slová: Dieťa. Chudoba. Miléniové ciele. Stratégie riešenia chudoby. Prevencia.

Abstract

The aim of this article is to highlight poverty in the world which negatively significant affect number of children. Global statistics reveal children's deaths to malnutrition, lack of access to essential means ensuring their survival. The article also highlights the poverty of children who are citizens of European Union and suffer from deficiencies in several areas. In conclusion, we present a number of strategic steps taken by the European Union to reduce child poverty.

Keywords: Child, poverty. Milenium development goals. Strategies of solution of poverty. Prevention.

Úvod

Disparity v zdrojoch obživy sú vo svete markantné. Viditeľné sú obzvlášť nedostatky v treťom svete, kde zdroje obživy neumožňujú pokryť základné životné potreby miliónov obyvateľov. Podľa údajov Svetovej banky počet obyvateľov, ktorých príjem je menší ako 1 dolár na deň, je približne 12% z celkovej svetovej populácie, avšak viac ako 80% svetovej populácie žije z menej

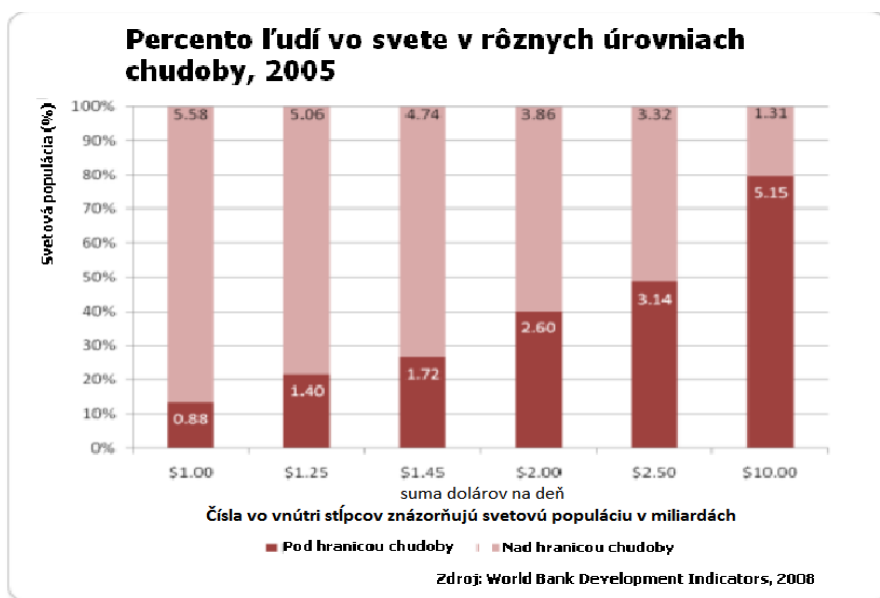
ako 10 dolárov na deň¹⁶² (viď tab.č.1). Z uvádzaného počtu až 40% obyvateľov subsaharskej Afriky žije z menej ako 1 dolára na deň a percento detí, ktoré žijú pod touto hranicou, je v Afrike väčšie ako percento u dospeljej populácie. Miera chudoby sa zvyšuje s počtom detí v rodine.¹⁶³

Za príčiny chudoby v rozvojových krajinách môžeme považovať geografickú polohu, ekonomickú nestabilitu štátov, štruktúru hospodárstva, politickú nestabilitu, občianske konflikty, potlačovanie ľudských práv.

O chudobe hovoríme vtedy, ak človek nemá dostatočný a pravidelný prístup k potravinám, pitnej vode, adekvátnemu ubytovaniu, prístupu k základnej lekárskej starostlivosti, vzdelaniu. Chudobný je ten človek, ktorého materiálne, sociálne alebo kultúrne zdroje sú natoľko obmedzené, že ho vylučujú z minimálne akceptovaného životného štandardu v členskom štáte, v ktorom žije.¹⁶⁴

Definícia chudoby v rozvojových štátoch a v priemyselných krajinách je rozdielna. Kým v treťom svete hovoríme o absolútnej chudobe, v západných krajinách sa miera chudoby uvádza na základe stanovenej hranice (napr.miera životného minima a pod.). V Európskej únii (EÚ) sa uvádza relatívna definícia chudoby, t.j. podiel osôb s diponibilným príjmom pod 60% národného mediánu.¹⁶⁵

Tab.č.1 Rozdelenie svetovej populácie podľa úrovne chudoby v percentách

¹⁶² World Bank Development Indicators, 2008

¹⁶³ THURSEN, M.: Child poverty in Afrika. Review of African political Economy, 2009, s. 494

¹⁶⁴ Definícia chudoby podľa Európskej únie z roku 1984

UNICEF: Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. Florence:

UNICEF: Innocenti research centre, 2007, s.6

¹⁶⁵ Tematická štúdia o politických opatreniach v oblasti detskej chudoby. Európske spoločenstvá, 2008, s.2

Štatistické údaje o detskej chudobe vo svete

Hladom trpí až 1.2 miliardy ľudí vo svete.¹⁶⁶ Detská chudoba je najviac viditeľná v rozvojových štátoch. Je asociovaná s vysokou mierou uzatvárania skorých manželstiev, detskou prácou a zneužívaním detí.¹⁶⁷ Rovnako miera nakazenia HIV sa zvyšuje s výskytom extrémnej chudoby. Ukazovatele merania absolútnej chudoby sa prejavujú vo výraznom nedostatku jedla, pitnej vody, ubytovania, zdravia, sanitárnych zariadení, vzdelávania, informácií, prístupu k službám.

Najviac ohrozené sú deti, ktoré musia viesť domácnosť, siroty a deti s postihnutím. Vojnové konflikty a AIDS sú najčastejšie situácie, ktoré dostávajú deti do týchto situácií.¹⁶⁸ Podľa údajov UNICEF až 24000 detí denne umrie na následky chudoby. Najviac v južnej Ázii a subsaharskej Afrike.¹⁶⁹

Ďalšie čísla sú alarmujúce, avšak sú reálnymi údajmi:¹⁷⁰

- 1 miliarda detí nemá prístup k jednej alebo viacerým službám potrebným pre prežitie alebo rozvoj
- 148 miliónov detí pod 5 rokov trpí podvýživou
- 101 miliónov detí nenavštevuje základnú školu
- 22 miliónov detí nemá základné očkovania proti bežným ochoreniam
- 8.8 miliónov detí pod 5 rokov umiera
- 4 milióny detí umierajú v priebehu prvého mesiaca života
- 2 milióny detí žijú s HIV

Významným medzinárodným dokumentom v oblasti naplnenia potrieb najchudobnejších krajín sa stali Miléniové rozvojové ciele OSN. Najdôležitejší sa týka eliminácie extrémnej chudoby a hladu a z ďalších cieľov priamo súvisiacich s deťmi je zníženie detskej úmrtnosti, dosiahnutie základného vzdelania pre všetkých, zastaviť šírenie HIV/AIDS a iných závažných ochorení.

¹⁷¹

Z miléniových cieľov sa výrazný úspech dosiahol v znižovaní detských úmrtí. Z 12.5 milióna detských úmrtí pod 5 rokov v roku 1990 sa podarilo znížiť do

¹⁶⁶ State of Food Insecurity in the World, 2008 FAO. "Food Security Statistics". (Online 3.10.2009). Dostupné na: www.fao.org/es/ess/faostat/foodsecurity/index_en.htm

¹⁶⁷ UNICEF: The state of the world's children. Special edition. 2010

¹⁶⁸ THURSEN, M.: Child poverty in Afrika. Review of African political Economy, 2009, s. 494

¹⁶⁹ SHAH, ANNUP: Poverty facts and stats. (Online 5.5.2010). Dostupné na: <http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats>

¹⁷⁰ UNICEF: The state of the world's children. Special edition. 2010

¹⁷¹ UN: Millenium development goals, 2000

roku 2008 na 9 miliónov.¹⁷² Avšak stále ich umiera až 4,4 milióna v Subsaharskej Afrike.

K nárastu počtu chudobných detí prispela aj svetová hospodárska kríza. Podľa odhadov generálnej riaditeľky WHO Margaret Chan približne 200 000 až 400 000 detí zomrie práve v dôsledku krízy.¹⁷³

Chudoba detí v Európe

Demografické štatistiky Európskej únie vypovedajú, že zo 490 miliónov obyvateľov 94 miliónov má menej ako 18 rokov a 72 miliónov žije v chudobe.¹⁷⁴ Každé štvrté dieťa sa nachádza v úrovni extrémnej chudoby.

„V Európskej únii je ohrozených chudobou 19 % detí. V niektorých krajinách trpí chudobou a depriváciou viac ako štvrtina detí a vo väčšine krajín sú deti viac ohrozené chudobou ako celková populácia.“¹⁷⁵ Detská chudoba je najnižšia v severských štátoch, najvyššia je v Poľsku, Lotyšsku, Rumunsku.

Jedným z prvých rozsiahlych výskumov, ktoré sa zaoberali skúmaním výskytu detskej chudoby v rozvinutých krajinách sveta, bol výskum autorov Gordona a kol., ktorý sa zaoberal meraním chudoby, absolútnou chudobou a depriváciou a politickými implikáciami.¹⁷⁶

V roku 2007 boli publikované výsledky štúdie zameranej na dimenzie well-being u detí z 21 priemyselných štátov Európy, ktoré vypovedali o rôznych úrovniach kvality života detí.¹⁷⁷

V roku 2008 Európska komisia¹⁷⁸ taktiež zverejnila výsledky rozsiahleho výskumu, ktorý sa týkal miery ohrozenia domácností a detí chudobou, kvality života detí, pod ktorú sa zahrňovali oblasti ako: podmienky bývania, dostupnosť a úroveň zdravotnej starostlivosti, vzdelávanie, zamestnanosť rodičov, sociálne služby, sociálne programy a dotácie pre rodiny.¹⁷⁹

¹⁷² UNICEF: The state of the world's children. 2008

¹⁷³ LISTER, S.: Downturn could kill 400,000 children, warns Margaret Chan. The Times. (Online 9.5.2010). dostupné na: http://www.timesonline.co.uk/tol/life_and_style/health/article5904637.ece

¹⁷⁴ EUROCHILD: Detská chudoba a sociálna exklúzia v EÚ. Brusel, s.2

¹⁷⁵ Tematická štúdia o politických opatreniach v oblasti detskej chudoby. Európske spoločenstvá, 2008

¹⁷⁶ GORDON, D., et al: Child poverty in the developing world. Bristol, 2003

¹⁷⁷ UNICEF: Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. Florence: UNICEF: Innocenti research centre, 2007

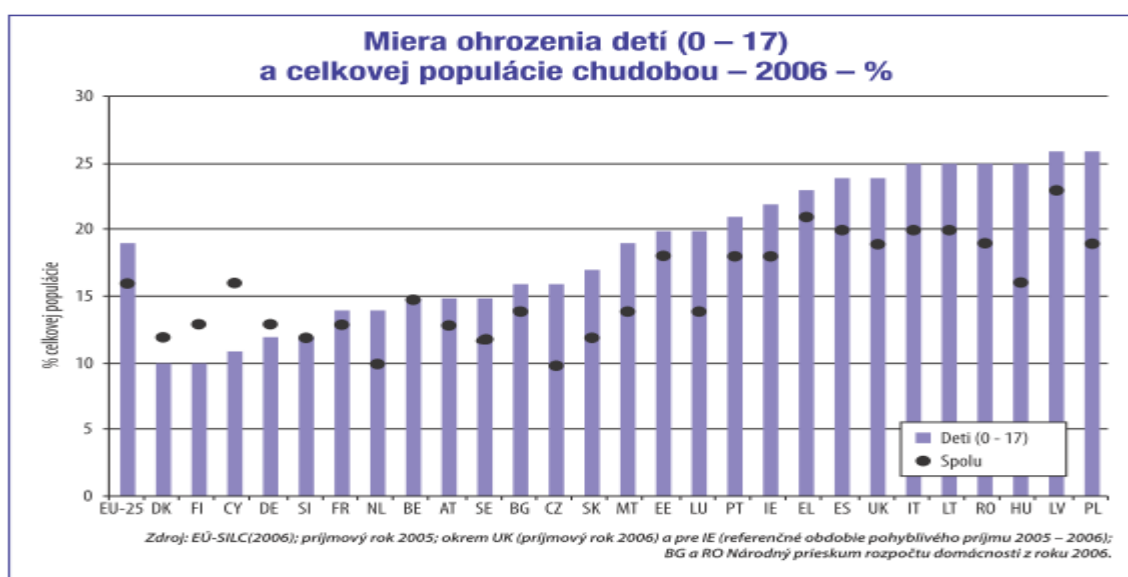
¹⁷⁸ EUROPEAN COMMISSION: Child poverty and well-being in the EU. Belgium, 2008

¹⁷⁹ Okrem spomínaných výskumov aj krajiny EÚ realizovali vlastné výskumy, ktoré sa zaoberali skúmaním situácie detí v ich krajine, ktoré sumarizuje výskumná správa Európskej komisie z roku 2008.

Vo viacerých krajinách Európy sa ukazuje, že deti, ktoré vyrastali v chudobe, sú viac zraniteľné, obzvlášť majú oslabené zdravie, objavujú sa poruchy správania a vzdelávacie ťažkosti, skoré tehotenstvá, nižšie aspirácie, nezamestnanosť a závislosť na sociálnej pomoci.¹⁸⁰

Až 25% mladých ľudí v EÚ nedokončí strednú školu a 8% je tzv. chudobných pracujúcich. Nezamestnanosť mladých ľudí je dvakrát vyššia, ako je celkový priemer v EÚ25.¹⁸¹

Tab. č. 2 Miera ohrozenia detí chudobou

Najviac ohrozené sú jednorodičovské rodiny (podľa Eurostat až 33% domácností osamelých rodičov žije v chudobe), rodiny s 3 a viac deťmi, v niektorých krajinách sa ako rizikové ukázali rodiny s viacerými dospelými (3 a viac dospelých s deťmi), zistenia tiež poukázali na súvislosť medzi rodinami ohrozenými chudobou a narodením minimálne jedného rodiča mimo krajiny EÚ.¹⁸²

Riziko chudoby je vyššie u detí vyrastajúcich v rodinách, kde rodičia nepracujú a zvyšuje sa u imigrantských rodín. Najväznejším dôsledkom je vznik komunit detských bezdomovcov, detí ulice, ktoré sa stávajú obeťami násillia, chudoby, trestných činov.

¹⁸⁰ UNICEF: Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. Florence: UNICEF:Innocenti research centre, 2007, s.5

¹⁸¹ EUROCHILD: Detská chudoba a sociálna exklúzia v EÚ.Brusel, s.4

¹⁸² EUROPEAN COMMISSION: Child poverty and well-being in the EU. Belgium, 2008, s.20, 63, 73-75

Súčasný stav v Slovenskej republike

Zo štatistického zisťovania EU SILC 2007 vyplýva, že podiel ľudí pod hranicou chudoby z celkovej populácie na Slovensku je 11%. V najväčšom riziku chudoby sú ako vo väčšine štátov EÚ neúplné rodiny s deťmi (26%), rodiny s tri a viac deťmi (26%) a deti a mládež (17%).¹⁸³ Problematickým elementom je opäť reprodukcia chudoby z generácie na generáciu.

Prioritnými cieľmi na dosiahnutie predchádzania a odstraňovania chudoby a sociálneho vylúčenia na Slovensku pre obdobie 2008 – 2010 sú¹⁸⁴:

- zredukovať chudobu detí a riešiť medzigeneračnú reprodukciu chudoby preventívnymi opatreniami a podporou rodín s deťmi,
- zvýšiť začlenenie a bojovať proti diskriminácii zraniteľných skupín obyvateľstva podporou dostupnosti verejných služieb, rozvojom lokálnych riešení a zvyšovaním participácie vylúčených skupín na živote spoločnosti,
- zlepšiť prístup na trh práce a zvýšiť zamestnanosť a zamestnateľnosť znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie a skupín obyvateľstva ohrozených sociálnym vylúčením.

Práve rok 2010 ako Európsky rok boja proti chudobe inicioval mnohé aktivity a opatrenia z radov štátnych orgánov smerujúce k motivácii zamestnávateľov, samospráv, mimovládnych organizácií k predchádzaniu a redukcii chudoby v SR.

Stratégie riešenia

Ako Gordon a kol. naznačujú vo svojej štúdií, miléniové ciele sa nepodarí naplniť, ak sa súčasne nebudú riešiť závažné otázky ako je medzinárodný dlh, nerovnocenné obchodné a hospodárske vzťahy, klesajúce záväzky medzinárodnej pomoci, politická a ekonomická nestability a tým sa bude naďalej podkopávať akékoľvek úsilie vlád, medzinárodných mimovládnych organizácií, spoločenstiev a jednotlivcov.¹⁸⁵

Európske politiky uplatňujú rôzne stratégie na znižovanie chudoby. Sú to jednak univerzálne opatrenia zamerané na všetky rodiny s deťmi a tiež politiky zamerané na najzraniteľnejšie deti.

¹⁸³ Národný program Slovenskej republiky k Európskemu roku boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu (2010), 2009, s.4

¹⁸⁴ Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2008-2010

¹⁸⁵ GORDON, D., et al: Child poverty in the developing world. Bristol, 2003, s.31

Skupinu opatrení tvoria oblasti:¹⁸⁶

1. zabezpečenie dostatočných zdrojov pre rodiny, kde väčšina štátov využíva kombináciu univerzálnych a cielených dávok
2. podpora začleňovania rodičov na trhu práce (pružný pracovný čas, súčasne zabezpečenie kvalitnej starostlivosti o deti)
3. podpora rozvoja detí – vzdelávanie, poradenstvo pre rodičov

Monitoringom a bojom proti chudobe a sociálnej exklúzii detí sa zaoberá v EÚ Eurochild. Monitoruje, aby členské štáty vzájomne spolupracovali pri tvorbe politík, vymieňali si poznatky, k čomu prispieva aj iniciatíva Otvorená metóda koordinácie v sociálnej ochrane a sociálnej inklúzii, ktorá bola vytvorená na úrovni EÚ s cieľom naplniť strategický lisabonský cieľ a to do roku 2010 zredukovať chudobu.¹⁸⁷

Deti vyrastajúce v chudobe majú neadekvátne podmienky na život, nemajú vytvorený priestor pre vzdelávanie, pravdepodobne rodičia nebudú ani dohliadať na ich vzdelávanie a to môže byť príčinou ich skorého odchodu zo systému vzdelávania a rizikom ich sústavného zotrvania v chudobe, čím dochádza k medzigeneračnej reprodukcii chudoby.

Výsledky tiež poukazujú na súvislosť medzi socio-ekonomickým zázemím detí a študijnými výsledkami. Lepšie výsledky dosahujú deti pochádzajúce z lepšieho socio-ekonomického zázemia.¹⁸⁸

Najúčinnejším prostriedkom prevencie chudoby je práve **vzdelanie**, zotrvanie v školskom systéme čo najdlhší čas. Práve vzdelanie zabezpečí vyššiu možnosť zamestnateľnosti a tým aj sociálnej inklúzie, čím sa zníži riziko medzigeneračnej chudoby a expanzie tzv. kultúry chudoby.

Do roku 2010 si členské štáty stanovili za cieľ znížiť počet detí predčasne končiacich školskú dochádzku na menej ako 10%. Do roku 2006 tento výsledok dosiahlo len 9 štátov.¹⁸⁹

Zo strany vlády je nevyhnutné podporovať rodiny nachádzajúce sa v chudobe cielenými finančnými aj nefinančnými opatreniami, zabezpečiť, aby rodina s deťmi mala najprv uspokojené základné ľudské potreby a až potom iniciovať vyššie ciele, ako napr. dosiahnuť vyššie vzdelanie detí.

¹⁸⁶ Tematická štúdia o politických opatreniach v oblasti detskej chudoby. Európske spoločenstvá, 2008, s.7-11

¹⁸⁷ www.eurochild.org

¹⁸⁸ EUROCHILD: Detská chudoba a sociálna exklúzia v EÚ.Brusel, s.5

¹⁸⁹ Progress towards the Lisbon objectives in education and training, Commission Staff Working Paper, Report, 2006

Literatúra

1. GORDON, D., et al: Child poverty in the developing world. Bristol, 2003
2. EUROCHILD: Detská chudoba a sociálna exklúzia v EÚ. Brusel
3. EUROPEAN COMMISSION: Child poverty and well-being in the EU. Belgium, 2008
4. LISTER, S.: Downturn could kill 400,000 children, warns Margaret Chan. The Times. (Online 9.5.2010). Dostupné na: http://www.timesonline.co.uk/tol/life_and_style/health/article5904637.ece
5. Progress towards the Lisbon objectives in education and training, Commission Staff Working Paper, Report, 2006
6. Národný program Slovenskej republiky k Európskemu roku boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu (2010), 2009
7. Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2008-2010
8. SHAH, ANNUP: Poverty facts and stats. (Online 5.5.2010). Dostupné na: <http://www.globalissues.org/article/26/poverty-facts-and-stats>
9. State of Food Insecurity in the World, 2008 FAO. "Food Security Statistics". (Online 3.10.2009). Dostupné na: www.fao.org/es/ess/faostat/foodsecurity/index_en.htm
10. Social Protection and Social Inclusion in Europe – Key facts and figures. Brussels, 2008
11. Tematická štúdia o politických opatreniach v oblasti detskej chudoby. Európske spoločenstvo, 2008, s.2
12. THURSEN, M.: Child poverty in Afrika. Review of African political Economy, 2009
13. UN: Millenium development goals, 2000
14. UNICEF: The state of the world's children. Special edition. 2010
15. UNICEF: The state of the world's children, 2008
16. UNICEF: Child poverty in perspective: An overview of child well-being in rich countries. Florence: UNICEF: Innocenti research centre, 2007
17. World Bank Development Indicators, 2008
18. www.eurochild.org

PhDr. Vladimíra Antolová, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta, Ústav sociálnych vied
Katedra misijnej a charitatívnej činnosti
Hrabovská cesta 1, Ružomberok
vladimira.antolova@ku.sk

Vzťah kriminality a chudoby

Abstrakt

Problém chudoby a sociálnej exklúzie je v centre záujmu sociálnej politiky a výskumu v Slovenskej republike. Nové sociálne riziká spojené s nestabilným vývojom na trhoch práce, premenou a destabilizáciou inštitúcie rodiny, rastúcou migráciou, ako aj vyčerpanosťou sociálneho štátu vedú k prehĺbeniu miery chudoby a sociálnej exklúzie. Spoločným menovateľom týchto fenoménov je strata kontroly nad spoločenským správaním a časté sociálne zlyhanie vo forme kriminality. Príspevok obsahuje aj odporúčania, ktoré by mohli túto situáciu zlepšiť.

Kľúčové slová: Chudoba. Hmotná núdza. Kriminalita. Sociálno – ekonomické podmienky.

Abstract

There is the poverty and the social exclusion problem in the centre of interest of the social policy and research in the Slovak Republic. New social risks associated with the labour markets unstable development, the family institution conversion and destabilization, the growing migration, as well as with the social state role restriction, led to the poverty and the social exclusion. The common denominators of these phenomena are the loss of social control and frequently in the form of social crime. The article contains also the recommendations which could improve this situation.

Keywords: Poverty. Material need. Crime. Socio - economic conditions.

Úvod

Chudoba predstavuje nepochybne jeden najzávažnejších sociálnych problémov súčasnej doby. Poznávanie problematiky chudoby a sociálneho vylúčenia by mala byť prirodzenou súčasťou života modernej spoločnosti, nakoľko chudoba nemá len svoju individuálnu podobu, ale zároveň je spoločensky a globálne formovaná. Chudoba ako mnohodimenzionálny jav úzko súvisí s rozsiahlou

problematikou sociálnej stratifikácie a je zároveň výsledkom procesu oslabovania sociálnych väzieb a rastúcej sociálnej izolácie.

Chudoba je problémom hospodárskym, spoločenským, kultúrnym, politickým, etickým, zdravotným, ale predovšetkým humánnym, nakoľko vie poznačiť ľudské osudy takými životnými podmienkami, ktoré ich degradujú a vytláčajú na okraj spoločnosti. Preto je nevyhnutné fenomén chudoby dokonale poznať, analyzovať jeho príčiny, dopady a predovšetkým hľadať spôsoby riešenia na jeho odstránenie.

1 Chudoba ako sociálny jav

Fenomén chudoby vyvoláva neustále úvahy o nerovnosti medzi ľuďmi a zároveň o nerovnomernom rozdelení bohatstva v spoločnosti. S otázkou nerovnosti medzi ľuďmi veľmi úzko súvisia pojmy chudoba a bohatstvo, ktoré evokujú v ľuďoch rôzne pocity a taktiež sú rôzne interpretované. Už Durkheim konštatoval, že sociálna nerovnosť ohrozuje integráciu vysoko diferencovanej spoločnosti a súčasne väčšia sociálna diferenciácia (triedna, veková, vzdelanostná) má za následok viac sociálnej nerovnosti.¹⁹⁰ Chudobou vo všeobecnosti rozumieme nedostatok životných prostriedkov jednotlivca alebo skupiny obyvateľov.¹⁹¹ Problematika chudoby sa nevzťahuje priamo len na ekonomické pomery, ale na všetky prostriedky, ktoré zabezpečujú primerané životné podmienky jednotlivca. Chudoba so sebou prináša rad iných problémov a jedinec v stave núdze je nútený zabezpečiť si svoje živobytie nezriedka aj spôsobom, ktorý je v rozpore so zákonmi spoločnosti. Podľa Matouška všeobecne prijímaná koncepcia chudoby neexistuje a kritériá chudoby sú závislé na tradíciách a aktuálnej koncepcii sociálnej spravodlivosti. Zdrojom chudoby je nezamestnanosť, nízky príjem, nízka úroveň vlastného bohatstva a nízke vzdelanie.¹⁹² Chudoba a sociálna exklúzia jedincov v plnej miere súvisí s marginalizáciou, rozpadom tradičných hodnôt, patologickým správaním a vzdorom proti hodnotám a normám spoločnosti. Veľká časť populácie sa dostáva do stavu permanentnej znevýhodnenej socio-ekonomickej situácie a takto sa dlhodobo nachádza mimo „hlavný prúd“ spoločnosti.¹⁹³ Schavel a

¹⁹⁰ VEČEŘA, M.: *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: SLON, 1996. s.81

¹⁹¹ ONDREJKOVIČ, P.: *Chudoba*. In: ONDREJKOVIČ, P. (ed.): *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda, 2001. s. 58

¹⁹² MATOUŠEK, O. a kol.: *Řízení a metody sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 168

¹⁹³ RADIČOVÁ, I.: *Atlas rómskych komunit na Slovensku*. Bratislava: Nadácia S.P.A.C.E., 2004.

⁵ SCHAVEL, M. – ČIŠECKÝ, F.: *Sociálna prevencia I*. Trnava: FzaSP TU, 2005. s. 94

⁶ MAREŠ, PETR.: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON, 1999. s. 39

Čišecký uvádzajú, že chudoba nie je len okrajovým javom v spoločnosti, ale chudobu je možno chápať ako výraz extrémnej nerovnosti, respektíve ako dištanciu určitej časti populácie nielen od bohatých, ale aj od celého zvyšku populácie.¹⁹⁴ V súčasnom svete sa nerovnosť i chudoba stále generujú a roztržka medzi bohatstvom a chudobou narastá tak v globálnom ako i v národnom meradle.¹⁹⁵

2 Vplyv chudoby na vznik trestnej činnosti

V súvislosti s chudobou je možné logicky zdôvodniť fakt, že môže byť príčinou pocitu frustrácie, nenávisťného vzťahu k bohatším, vandalizmu a kriminality. Jej vplyvom sa rozkladajú mnohé tradičné väzby, životné istoty, vzťahy solidarity, dôvery a kooperácie v určitej komunite. Skalková v tejto súvislosti uvádza, že erózia sociálneho štátu znižuje záujem o veci občianske, vzbudzuje pocit odcudzenia k verejným inštitúciám, skepticizmus vedie k postojom ľahostajnosti a bezmocnosti.¹⁹⁶

Aj napriek tomu, že prípady výskytu kriminality v dobre situovaných rodinách dnes už nie sú výnimkou, chudoba je i naďalej jedným z problémov, ktorý sa podieľa na správaní vykazujúci antisociálne črty. Jedinca žijúceho v chudobných podmienkach handicapuje množstvo faktorov, ktoré z takéhoto postavenia priamo vyplývajú alebo sú ním druhotne spôsobené. Jednou zo základných príčin, ktorá môže prispieť ku vzniku delikventného správania, je intelektuálna chudoba jednotlivcov z nižšie postavených socio-ekonomických vrstiev obyvateľstva. Intelektuálna chudoba sa môže v živote jedinca prejavovať vo forme nedostatku poznania, vedomostí a zručností umožňujúcich vykonávanie takých činností, ktoré by spoločnosť považovala za prospešné a vedela ich oceniť. Dokazuje to aj fakt, že veľký počet prevažne mladistvých delikventov pochádza z rodín, kde sú rodičia menej kvalifikovaní a ktorí nemajú možnosť alebo necítia potrebu poskytnúť vzdelanie svojim deťom, nakoľko vzdelanie nepokladajú za hodnotu.

Problematika vzájomnej podmienenosti fenoménu chudoby a kriminality naznačuje súčasne vnútorne protikladnú podmienenosť kriminality. Na jednej strane sa kriminalita viaže na príznaky solventnosti obyvateľstva, na strane druhej je viazaná na motívy chudoby a sociálnej odkázanosti, ústiace často do

⁷ SKALKOVÁ, J.: *Pedagogika a výzvy nové doby*. Brno: Paido, 2004. s. 84

hľadania nelegálnych alternatív prežitia.¹⁹⁷ Podmienenosť kriminality a chudoby zároveň vykazuje rozdielne tendencie v jednotlivých druhoch kriminality. V prípade násilnej kriminality sa ukazuje najvyššia rozvoľnenosť väzby medzi premennými sociálno-ekonomických podmienok a kriminalitou. Vzniká predpoklad, že násilná kriminalita vyrastá najčastejšie z osobnostných, kultúrnych a hodnotových zdrojov. To naznačuje, že ťaživosť sociálnej situácie môže posilňovať tendencie k násilnej kriminalite, ale nie tak výrazne ako v iných druhoch kriminality. Užšia spätosť sa preukázala medzi nezamestnanosťou, sociálnou odkázanosťou a majetkovou kriminalitou. Z uvedeného vyplýva, že majetková kriminalita vykazuje omnoho výraznejšie prepojenie so sociálno-ekonomickou situáciou jedincov ako iné druhy trestnej činnosti.¹⁹⁸

Jedným z nepopierateľných faktorov podporujúcich vznik kriminálnej činnosti je **sociálna exklúzia**, často spojená s chudobou. Odborníci tvrdia, že jedinci z radov sociálne vylúčených skupín majú väčšiu tendenciu tvoriť základňu páchatel'ov trestnej činnosti. Na túto situáciu by sa dala aplikovať klasická Mertonova teória kriminality, podľa ktorej cieľom všetkých je stať sa úspešným človekom a symbolom tohto úspechu sú peniaze, ktorými možno vyvažovať iné veci. Merton však úspech nepovažuje za konečný bod, pretože človek chce na ktorejkoľvek úrovni stále viac. Tým, že mladý jedinec je už od detstva vedený v rodine a škole, aby všetko podriaďoval úspechu a peniazom, vyvstáva otázka, ako sa s touto požiadavkou vyrovnajú jedinci, ktorí nemajú rovnaké postavenie v spoločnosti.¹⁹⁹ Odpoveď na túto otázku priamo smeruje k deviantnému správaniu, čiže dosiahnutiu cieľa nelegitímnymi prostriedkami. Podľa nášho názoru však chudoba neospravedlňuje trestnú činnosť a ani trestná činnosť nie je výlučne doménou osôb s nízkymi príjmami. Výsledky analýz nepreukázali priame prepojenie zlých sociálno-ekonomických podmienok s kriminalitou. Kľúčovým faktorom v kauzalite kriminality nie je priamo chudoba alebo ekonomický nedostatok, ale sociálna situácia, ktorá chudobu sprevádza a do určitej miery reprodukuje.

¹⁹⁷ LUBELCOVÁ, G.: *Sociálna podmienenosť regionálnej diferencovanosti kriminality na Slovensku*. Sociológia: 1996, č. 28 s. 575-586

² tamže

³ MERTON, K.R.: *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2000.

Ak by sme chceli zhrnúť vyššie popísané skutočnosti, môžeme využiť poznatky Abrahamsona²⁰⁰ a Atkinsona²⁰¹, ktorí konštatujú, že sociálna exklúzia je v prvom rade dynamickým konceptom poukazujúcim tak na procesy, ako aj na konzekvencie vystihujúce viacrozmernú povahu mechanizmov, ktorými sú jednotlivci a skupiny vylúčené zo sociálnej výmeny, z konania a nárokov sociálnej integrácie a vytvárania identity. Sociálne vylúčenie je vo všeobecnosti nechcený proces, pretože okrem nerovnosti pri uplatňovaní občianskych, politických a sociálnych práv, vedie aj k sociálnemu napätiu a z neho plynúcim sociálnym rizikám. Giddens v tejto súvislosti konštatuje, že sociálna exklúzia je hrozbou pre verejný priestor či obecnú solidaritu.²⁰² Podľa Kvapilovej sociálna exklúzia nahľadáva sociálnu súdržnosť spoločnosti tým, že prehľbuje sociálne rozdiely, vytláča jednotlivcov a celé skupiny na okraj spoločnosti, čím zabraňuje vytváranie spoločných noriem správania a zdieľania spoločných hodnôt.²⁰³ Zároveň môže spôsobiť kolaps sociálnej solidarity a súdržnosti a preto je snaha o integrovanie vylúčených jednotlivcov či skupín nevyhnutná.

Vznik delikventných subkultúr na základe sociálnej diferenciacie a sociálnych nerovností vysvetľujú vplyvné sociologické teórie, na základe ktorých jedinci, ktorí nedisponujú dostatočným sociálnym a materiálnym kapitálom, nemajú možnosť dostať sa k plnohodnotným životným šanciam. Napätie a frustrácia, ktorá následne z týchto limitovaných možností vyrastá, je živnou pôdou pre kriminalitu. Teória *sociálneho napätia a rozdielných príležitostí* upozorňuje na to, že kriminalita sa môže stať systematickou adaptačnou stratégiou pre vylúčené skupiny. Podobne teória *učenia* a teória *diferencovaného združovania* vysvetľuje, že stav sociálneho znevýhodnenia môže v dlhodobej perspektíve viesť k tvorbe subkultúr, v ktorých sú delikventné normy akceptované aj dospelými, ktorí učia svoje deti takémuto správaniu. Predstavitelia sociologickej školy Shaw a McKay na základe výskumu zameraného špeciálne na vplyv sociálnych a ekonomických ukazovateľov na kriminalizáciu správania dospeli k záverom, že nemožno hovoriť o priamočiarom spojení kriminality s chudobou, či ekonomickým nedostatkom. Ako dôležitá sa potvrdila kauzalita medzi kriminálnym správaním a istým druhom sociálnej situácie, vyskytujúcim sa

²⁰⁰ ABRAHAMSON, P.: *Social Exclusion in Europe*. In: TRBANC, M.: *Social Exclusion and Poverty*. Družboslovne razprave, vol. XI, 1995. s. 124-125

² ATKINSON, R.: *Občanství a boj proti sociální exkluzi v kontextu reformy sociálního státu*. In: *Sociální exkluze a nové třídy*. Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity. Brno: MU, 2000. s. 57

³ GIDDENS, A.: *Třetí cesta (Obnova sociální demokracie)*. Praha: Mladá fronta, 2001.

⁴ KVAPILOVÁ, E.: *Sociální súdržnosť*. Rukopis, 2004. s. 42

často v spojení s chudobou. Podľa *štrukturálnej kriminológie* hlavným faktorom ovplyvňujúcim vznik kriminality je základná kontradikcia medzi relatívne rovnomerným rozmiestnením ľudských požiadaviek a nerovnomernosťou v existujúcich možnostiach ich napĺňania, ktorá je závislá na pozícii jednotlivca v sociálnej štruktúre. Čím väčší je tento rozdiel, tým menšia je miera jeho vnímania spoločnosťou a tým aj väčšia možnosť deviácie, ktorá môže viesť k páchaniu trestnej činnosti.

Na základe uvedeného je nutné poukázať na zložitosť a komplexnosť problému podmienenosti kriminality a chudoby. Možno len konštatovať, že sa ukázala určitá opodstatnenosť prepojenia sociálnej situácie a životných podmienok jednotlivcov s kriminálnym správaním. Tento vplyv však nie je jednosmerný a priamočiary.

Záver

Do budúcnosti sa ukazuje ako dôležité a nevyhnutné sústrediť sa na komplexné podchytenie a skúmanie chudoby z viacerých hľadísk, predovšetkým na identifikovanie rizikových faktorov a najohrozenejších skupín obyvateľstva. Chudoba je problémom, ktorý si vyžaduje integrovaný prístup viacerých inštitúcií na všetkých úrovniach, s vytvorením inštitucionálneho rámca prostredníctvom redistributívnych mechanizmov a procesov vedúcich k sociálnej inklúzií. Vo všeobecnosti to znamená odstraňovanie prekážok začleňovania jednotlivcov a skupín vo vyššie uvedených rovinách a zároveň posilňovanie prvkov solidarity, reciprocitu, spoluzodpovednosti, spoločného zdieľania a sociálnej súdržnosti.

Literatúra

1. ABRAHAMSON, P.: *Social Exclusion in Europe*. In: TRBANC, M.: *Social Exclusion and Poverty*. Družboslovne razprave, vol. XI, 1995. s. 124-125
2. ATKINSON, R.: *Občanství a boj proti sociální exkluzi v kontextu reformy sociálního státu*. In: *Sociální exkluze a nové třídy*. Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity. Brno: MU, 2000. s. 57
3. BERGHMAN, J.: *Social Exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework*. In: ROOM, G.: *Beyond the Threshold: The*

- Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press University Bristol, 1995. s. 19-20
4. BUCHTOVÁ, B. a kol.: *Nezaměstnanost. Psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada, 2002. 240 s.
 5. GIDDENS, A.: *Třetí cesta (Obnova sociální demokracie)*. Praha: Mladá fronta, 2001.
 6. KVAPILOVÁ, E.: *Sociálna súdržnosť*. Rukopis, 2004. s. 42
 7. LUBELCOVÁ, G.: *Sociálna podmienenosť regionálnej diferencovanosti kriminality na Slovensku*. Sociológia: 1996, č. 28 s. 575-586
 8. ONDREJKOVIČ, P.: *Chudoba*. In: ONDREJKOVIČ, P. (ed.): *Sociálna patológia*. Bratislava: Veda, 2001. s. 58
 9. MAREŠ, PETR.: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON, 1999. s. 39 ISBN 80-85850-61-3
 10. MATOUŠEK, O. a kol.: *Řízení a metody sociální práce*. Praha: Portál, 2003. s. 168 80-7178-548-2
 11. MERTON, K.R.: *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2000.
 12. RADIČOVÁ, I.: *Atlas rómskych komunit na Slovensku*. Bratislava: Nadácia S.P.A.C.E., 2004.
 13. SKALKOVÁ, J.: *Pedagogika a výzvy nové doby*. Brno: Paido, 2004. s. 84
 14. SCHAVEL, M. – ČIŠECKÝ, F.: *Sociálna prevencia I*. Trnava: FzaSP TU, 2005. s. 94 ISBN 80-968952-5-7
 - VEČEŘA, M.: *Sociální stát. Východiska a přístupy*. Praha: SLON, 1996. s. 81 ISBN 80-85850-16-8

PhDr. Tatiana Tomčíková, PhD.
Pedagogická fakulta UMB
Katedra sociálnej práce
Ružová 13, 974 01 Banská Bystrica
e-mail: ttomcikova@pdf.umb.sk

Chudoba v kontexte rómskej etnickej menšiny

Abstrakt

Autorka v príspevku poukazuje na chudobu v rómskych osadách, ktorá má stúpajúcu tendenciu a jej prenos je od roku 1989 medzigeneračný. Súčasná hospodárska kríza a spoločenský vývoj v SR sa špecifickým spôsobom odrážajú v živote práve tejto etnickej skupiny. Tradičný spôsob života, mravy a zvyky zachovávané v rodinnom prostredí Rómov prispeli k tomu, že táto etnická skupina je vytláčaná na okraj spoločnosti a nastúpil u nej proces sociálnej exklúzie. Rómska etnická skupina prechádza síce spoločenským a sociálnym vývojom, ale nesie v sebe aj retardačné trendy, tradície a všetky prejavy rómskeho etnika z minulosti.

Kľúčové slová: Asimilácia. Adaptácia. Integrácia. Exklúzia. Menšina. Spoločnosť.

Abstract

Author in this article is suggesting to poorness in Romany village, which has increasing tendency and it is since 1989 heritage. Actual economic crisis and community development in SR affect at live of this ethnical group. Traditional way of life and usages in Romany family has increasing style of crowding out of end of social and it has been start of social exclusion. Romany ethnical group is proceeding of social and community, but it is caring tradition and a lot of usages of Romany ethnic from history.

Keywords: Assimilation. Adaptation. Integration. Exclusion. Minority. Community.

Ak sa pozrieme na Slovensko z pohľadu jednotlivých regiónov, zistíme, že v SR stále pretrvávajú veľmi výrazné regionálne rozdiely, ktoré sa netýkajú len priemernej mzdy, ale aj nezamestnanosti, rodovej rovnosti, vzdelania a v neposlednom rade aj zdravotného stavu. Napr. podľa posledných štatistických zistení sa najviac rokov dožívajú obyvatelia západného Slovenska, a to hlavne v oblasti Bratislavy. V regiónoch mimo Bratislavy dosahuje priemerný vek dožitia zhruba o päť rokov menej ako, je to v Bratislavskom kraji. Môžeme sa len pýtať, s čím nasledovná situácia súvisí, nie je to spôsobené práve

neporovnateľne nižšou životnou úrovňou v zaostalejších regiónoch Slovenska a s chudobou?

Počet obyvateľov Slovenska, ktorí sú závislí na nízkych príjmoch, je v percentuálnom vyjadrení oveľa vyšší, ako je to v okolitých krajinách Strednej Európy, hoci v globálnom vyjadrení ide o porovnateľnú životnú úroveň.

Na území Slovenska sa však nachádzajú lokality, kde je chudoba oveľa markantnejšia, pričom tieto lokality sa prekrývajú práve s rómskymi segregovanými osadami. Chudoba v rómskych osadách je o to markantnejšia, že nadobudla medzigeneračný prenos a v pasci chudoby sa ocitajú starí rodičia, ich deti, ale už aj ich vnúčatá. Čoraz vo väčšej miere začínajú byť rómske deti závislé na drogách a iných omamných látkach. Voľný čas rómskeho dieťaťa a jeho slobodné využitie však do značnej miery ovplyvňuje sociálne postavenie, finančné zabezpečenie a možnosti regiónu.²⁰⁴ Je zrejmé, že bez pomoci majoritného obyvateľstva sa táto etnická skupina z chudoby nedostane.

Podľa Rady Európy (1984) „chudoba označuje osoby, rodiny alebo skupiny osôb, ktorých materiálne, kultúrne a sociálne zdroje sú natoľko obmedzené, že ich vylučujú z minimálne akceptovaného spôsobu života štátov, v ktorých žijú“. V etnickej skupine Rómov k takémuto vylúčeniu došlo a naďalej dochádza. Od vzniku prvej Československej republiky sa jednotlivé vlády snažili o integráciu rómskej etnickej skupiny do spoločnosti. Od roku 1918 do roku 1940 prijala československá vláda desiatky nariadení, týkajúcich sa rómskej etnickej menšiny, ktoré však mali za cieľ iba jedno, a to asimiláciu. V podobnom duchu sa pokračovalo aj v období socializmu. Chudoba ako taká v období komunistickej éry však na Slovensku prakticky neexistovala. Každý pracoval a životné podmienky boli porovnateľné u všetkých obyvateľov. Po roku 1989 boli Rómovia prví, ktorí prišli o prácu, začali vznikať rôzne rómske občianske a politické združenia a zrazu sa problém tejto skupiny javil oveľa markantnejšie. Na verejných fórach sa začalo hovoriť o adaptácii rómskej národnostnej menšiny. Dnes vieme, že zhruba storočné úsilie o asimiláciu a neskôr o adaptáciu, nebolo úspešné. Pýtame sa prečo? Preto, lebo výsledok nášho snaženia, snaženia našich minulých, ale i súčasných vládnych predstaviteľov sa pretavil do sociálnej exklúzie, v ktorej sa teraz väčšina rómskych spoluobyvateľov nachádza.

²⁰⁴ STUPÁK, B.: Voľnočasové športové aktivity rómskych detí. In: *IV. medzinárodná konferencia doktorandov odborov psychológia a sociálna práca*. Zborník z konferencie. Zost. E. Čornák, M. Pohánka, M. Popelková. Nitra: FSVZ UKF Nitra, 2009. s. 485 – 493.

Finančná kríza prehĺbila chudobu slovenských Rómov a kriminalita sa v tejto etnickej skupine zväčšuje. Množstvo neriešených problémov môže vytvárať pocit beznádeje a neriešiteľnosti danej situácie.²⁰⁵ Možné riešenia vzniknutej situácie sú zamerané na znižovanie odkázanosti Rómov na sociálnych dávkach, ktoré sú aj tak veľmi nízke. V súčasnosti je totiž v rozvinutých štátoch sveta sociálna sféra napojená priamo na politiku štátu a jej financovanie na štátny rozpočet alebo na rozpočty obcí, miest, alebo regionálnych celkov.²⁰⁶ Situácia je však alarmujúca aj z toho pohľadu, že na Slovensku sme v poslednom období zaznamenali prudký nárast činností radikálnych extrémistických skupín, ktoré organizujú masové pochody zamerané na rómske obyvateľstvo. Tieto nálady sú vystupňované aj zvyšujúcou sa kriminalitou, pričom v mnohých prípadoch dochádza k priamym fyzickým stretom medzi jednotlivými etnickými skupinami. Extrémisti na Slovensku sa vyznačujú rasovou neznášanlivosťou, ktorú obrátili práve proti rómskemu obyvateľstvu. V činnosti slovenských extrémistov sa objavili prvky agresivity a brutality, pričom príslušníci týchto skupín odmietajú právne, sociálne a morálne hodnoty a normy.

Príliš veľký nedostatok finančných prostriedkov, život na okraji spoločnosti a neúnosný nárast cien potravín a spotrebného tovaru sa v rómskych osadách premietol do chudoby, ktorá začala mať medzigeneračný charakter. Rómske etnikum je svojrázne, charakteristické svojim výzorom a spôsobom života.

Predstavuje také etnické spoločenstvo, ktoré okrem iného charakterizuje i osobitosť vo svojom správaní.²⁰⁷ Radikálne extrémistické skupiny, ktoré organizujú proti rómske pochody v slovenských mestečkách a mestách, predovšetkým v tých, kde sa počet rómskeho obyvateľstva pohybuje okolo 15 % a viac, sa ohradujú a ospravedlňujú svoju agresivitu namierenú proti Rómom zvyšujúcou sa kriminalitou, teda nárastom lúpežných prepadnutí a krádeží v týchto oblastiach. Dokonca samotní slovenskí politici spájajú vo svojich diskusiách rómsku chudobu s nárastom trestných činov. Uvádzanie zlej sociálnej situácie ako príčinou vzrastajúcej chudoby však z hľadiska sociologického neobstojí. Ak áno, tak potom by sme mohli všetkých chudobných označiť

²⁰⁵ ŠARIŠSKÁ, Z.: Sanácia rodiny - efektívny nástroj sociálneho pracovníka pri práci s dysfunkčnými rodinami. In: *Nové aspekty v sociálnej práci I.* (Ed. Kotradyová, K.). Zborník príspevkov zo seminára konaného na Teologickom inštitúte v Spišskom Podhradí v apríli 2009. Spišské Podhradie: VERBUM 2010, s.191. ISBN 978-80-8084-543-8

²⁰⁶ JANIGOVÁ, E.: Aktuálne trendy financovania organizácií v sociálnej sfére. In: Zborník *Nové aspekty v sociálnej práci II.*, (ed. Katarína Kotradyová) Spišské Podhradie : Teologická fakulta. 2010. S. 160.

²⁰⁷ BUDAYOVÁ, Z.: Vybrané aspekty manažmentu práce terénnych pracovníkov s akcentom na zvýšenie kvality života Rómov. In. *Zborník Nové aspekty v sociálnej práci I.*, (ed. Katarína Kotradyová) Spišské Podhradie : Teologická fakulta.

nálepkou budúci kriminálnik. Zvyšujúca sa kriminalita, ktorá je pripisovaná práve rómskej etnickej skupine nesúvisí s chudobou, ale je priamym dôsledkom sociálnej exklúzie. Realita každodenného života však ukazuje zlyhania aj v mnohých iných prejavoch života, ako sú rôzne závislosti alebo iné sociálno-patologické javy nachádzajúce sa v spoločnosti, ktorým jedinec v kruhu svojho nezvládania podľahne.²⁰⁸

Chudoba môže byť len prvým schodíkom k tomu, aby sa človek dostal do stavu, kedy je vylúčený so spoločnosti, kedy je vytláčaný na okraj spoločenského diania a nemá dosah na riešenie svojich problémov, načo vzápätí rezignuje. V žiadnom prípade nemôžeme hovoriť o rómskej kriminalite, potom by sme museli štatisticky vypracovávať správy aj o kriminalite maďarskej, prípadne rusínskej a pod.

Ak sa zamyslíme nad sociálnou exklúziou a nad jej príčinnou súvislosťou, ako je kriminalita, nedá nám opomenúť sociálny jav, že chudoba ako taká sa ináč správa vtedy, keď je koncentrovaná, v našom prípade rómske segregované osady, a ináč sa správa vtedy, keď je rozptýlená.

Chudoba, ktorá je koncentrovaná na určitom mieste, je markantnejšia, viditeľnejšia a jej negatívne prejavy sú viac medializované, ako keď chudobný človek žije rozptýlený medzi ostatnými občanmi. V tomto kontexte však musíme opomenúť aj to, že na Slovensku nebola doposiaľ prijatá jednoznačná definícia, ktorá by presne charakterizovala chudobu. U nás sa za chudobného človeka považuje človek, ktorý je v hmotnej núdzi, teda v relatívnej chudobe. Za najväčšie riziko prepadu do hmotnej núdze sa považuje dlhodobá nezamestnanosť, nízke vzdelanie, prípadne viacpočetnosť rodiny. Všetky tieto ukazovatele sa stretávajú práve v rómskej etnickej skupine, ktorá žije v segregovaných osadách. Podľa neoficiálnych štatistických zistení ide zhruba o 150 000 Rómov. V roku 2007 sme realizovali výskum týkajúci sa reprodukčného a partnerského správania rómskych žien. Výskum v teréne prebehol v časovom rozpätí piatich mesiacov. Preniknúť do mentality rómskych žien znamenalo vzdať sa akýchkoľvek predsudkov, ktoré zohrávajú negatívnu úlohu v spoločnosti a v konečnom dôsledku spoločnosť aj polarizujú. Výskum bol realizovaný formou neštruktúrovaných rozhovorov, pretože išlo o terénny

²⁰⁸ŠEFČÍKOVÁ, F. - LUŠŇÁKOVÁ, L.: Psychika nezamestnaného človeka ako predpoklad riešenia zmeny stavu sociálnej a ekonomickej núdze In: Hejdiš, Milan- Kozoň, Anton.(ed). *Sociálna a ekonomická núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti. Zborník príspevkov z 1. československej vedeckej konferencie dňa 22.- 23.5.2009 v Bratislave*. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, n.o.. s. 418 - 425.

výskum, ktorý bol založený na etnometodológii. Pre ilustráciu uvádzame niekoľko zistení.

Pri výskume sme sa nestretli ani v jednom prípade so ženou, ktorá by verejne a spoločensky bola angažovaná, a to či už ako poslankyňa mestského úradu, alebo aby bola členkou hnutia, prípadne aktívne vystupovala v prospech komunity. Ženy žijúce v tejto oblasti rezignovali, aj čo sa týka aktívneho hľadania práce. Táto situácia je spojená s príliš veľkou nezamestnanosťou aj v radoch majoritnej spoločnosti.

Stredná a staršia generácia žila v období, keď sa vzdelaniu neprikladala v rámci rómskej komunity dôležitosť, a preto tieto ženy majú ukončené vo väčšine prípadov iba základné vzdelanie.

Rómska žena si začína uvedomovať význam vzdelania a mení svoj hodnotový rebríček. Vzdelanie sa dostáva po deťoch a zdraví na tretie miesto. Vzdelanostná úroveň sa zvyšuje, aj keď veľmi pomaly. Príčinu vidíme predovšetkým v nedostatku finančných prostriedkov. Je zrejmé, že čím je rómska matka vzdelanejšia, tým viac chápe zmysel potreby vzdelávania vlastných detí. Zaostalé a negramotné Rómky, ktoré skončili osobitné školy a sú ešte v mladom veku, vykazujú známky určitej spoločenskej retardácie. Zlepšenie je u nich vzhľadom na duševnú zaostalosť málo pravdepodobné, no aj tu je vidieť, že tlak okolia začína naberať na intenzite a postupne sa prejavuje aj v ich živote. Vo všetkých výpovediach však bolo badateľné, že respondentky sa cítia spoločnosťou zatlačované na okraj a nechcú a ani nemôžu participovať na verejnom a spoločenskom živote. Asimilačné a adaptačné tlaky, o ktoré sa spoločnosť roky usilovala, nepadli na úrodnú pôdu, ale práve naopak, pozitívne hodnoty, ktoré rómska rodina pred mnohými rokmi uznávala, strácajú na význame a rómska národnostná menšina stráca svoju identitu.

Štúdia pod názvom „Únik z pasce závislosti“ o ekonomickej a sociálnej situácii Rómov v piatich transformujúcich sa krajinách strednej a východnej Európy, ktorú vypracoval Rozvojový program OSN (UNDP) v spolupráci s Medzinárodnou organizáciou práce (ILO), ukázala, že „Rómovia patria k najchudobnejším z chudobných v strednej a východnej Európe“. Nie je tento dlho pretrvávajúci stav aj príčinou absolútnej rezignácie na strane Rómov? Záchranná sociálna sieť je jediným prostriedkom prežitia pre niektoré rómske rodiny a život na sociálnych dávkach sa stáva v tejto komunite samozrejmosťou. Podľa UNDP/ILO sú na Slovensku sociálne dávky a iné štátne transfery hlavným zdrojom príjmov pre 70 percent rómskych domácností. Mnohí z nich si

už ani prácu neľadajú, pretože rezignovali a mnohí z nich prejavujú známky veľmi nízkeho sociálneho cítenia, infaltívneho správania a páchajú rôznu kriminálnu činnosť.

Príčiny tohto stavu sú formulované rôzne a majú aj odlišné korene. Nemôže byť príčinou zdanlivej regresie k infaltívnemu chovaniu Rómov tzv. resocializácia? Ak je totiž človek, ako ľudská bytosť dlhodobo resocializovaný do tvrdej reality, nastáva regresia v procese socializácie a človek, ktorý sa zo začiatku snaží vzdorovať silnému tlaku, ktorému je vystavený, je napokon resocializovaný do skutočnej tvrdej a drsnej reality. Sofistikovaná analýza príčin neutešeného stavu v rómskych segregovaných osadách preto musí vychádzať práve z paradigmy sociálnej exklúzie a multikulturality a jej potreba je nevyhnutná, pretože neznalosť skutočného stavu a vytváranie rigidných a nereálnych predsudkov bráni riešeniu chudoby na strane rómskej etnickej menšiny. Úlohou spoločnosti je pomôcť tým všetkým, aby žili dôstojný život človeka.²⁰⁹

Záver

Ako sme v úvode spomínali, naše asimilačné a adaptačné tlaky v minulosti zlyhali a v súčasnosti čoraz častejšie hovoríme o integrácii. Ale čo je vlastne zo sociologického pohľadu asimilácia a adaptácia? Sú to predsa nižšie formy integrácie. Spoločnosť musí začať pracovať na najvyššej možnej forme integrácie, a to na integrácii multikultúrnej. Túto integráciu nedosiahneme zriadením internátnych škôl ani posielaním rómskych detí do špeciálnych základných škôl, pretože mnohé z nich tam ani nepatria. Aj pri práci s ľuďmi, ktorí žijú so zdravotným znevýhodnením, sa nesnažíme o ich izoláciu, ale správame sa k nim ako k plnoprávnym občanom nášho štátu. Chudobu v rómskych osadách nevyriešime mávnutím ruky, ale je potrebné začať pracovať s mladou generáciou, a to na báze multikultúrnej integrácie, kedy jednotlivé negatívne prvky danej kultúry budeme nahradzovať pozitívnejšou hodnotou a vytvoríme tak nový model spolunažívania majority s rómskou minoritou. Odpoveď na niektoré otázky si však musíme dať my sami.

Pokúšať sa o multikultúrnu integráciu po našich neúspešných pokusoch o asimilovanie alebo o adaptovanie vôbec nebude ľahké. Čo by však malo byť naším prvoradým cieľom, je zabrániť prehĺbovaniu sociálnej exklúzie v rómskych osadách a vytvorenie optimálneho priestoru pre sociálnu inklúziu. Je potrebné odpovedať si na to, či v našich myšliach neprevládajú etnické predsudky. Či v prípade, ak by sme boli zamestnávateľia, by sme zamestnali

²⁰⁹ŠEFČÍKOVÁ, F. - LUŠŇÁKOVÁ, L.: Problémová mládež a špecifiká dnešnej doby. In: *Človek v núdzi. Sociálne problémy a rodina*. Zborník príspevkov. Medzinárodné ekumenické vedecké sympóziu Ekumenické spoločenstvo Košice, Teologická fakulta Katolíckej univerzity – Centrum pre dialóg a Katedra sociálnej práce, konanej dňa 06.05.2009 v Košiciach. s. 135-148.

Róma, pretože našim veľkým problémom je naozaj určiť hranicu medzi etnickou diskrimináciou založenou na etnických predsudkoch a nedostatočnou kvalifikáciou jedinca.

Z ekonomického hľadiska sa diskriminácia istej časti obyvateľstva, napr. Rómov, prejavuje tak, že niektoré pracovné miesta sú rezervované pre privilegované skupiny. Antidiskriminačné opatrenia nezaručujú plošne lepšiu obranu proti rasovej diskriminácii pri uchádzaní sa o zamestnanie. Príkladom je, že nebol vyriešený na Slovensku ani jeden prípad rasovej diskriminácie Rómov v zamestnaní.²¹⁰

Literatúra

1. ČERNÁ, L.: Manažérska etika. - 1. vyd. - Trnava : Alumni Press, 2006. 162 s. - E-skriptá s autorizovaným prístupom. ISBN 80-8096-000-3.
2. BUDAYOVÁ, Z.: Vybrané aspekty manažmentu práce terénnych pracovníkov s akcentom na zvýšenie kvality života Rómov. In: Zborník *Nové aspekty v sociálnej práci I.*, Spišské Podhradie : Teologická fakulta. 220 s. ISBN 978-80-8084-543-8.
3. JANIGOVÁ, E.: Aktuálne trendy financovania organizácií v sociálnej sfére. In: Zborník *Nové aspekty v sociálnej práci II.*, Spišské Podhradie : Teologická fakulta. 2010. 469 s. ISBN 978-80-8084-544-5
4. STUPÁK, B.: Voľnočasové športové aktivity rómskych detí. In: *IV. medzinárodná konferencia doktorandov odborov psychológia a sociálna práca.* Zborník z konferencie. Zost. Ľ. Čornák, M. Pohánka, M. Popelková. Nitra: FSVZ UKF Nitra, 2009. 580 s. ISBN 978-80-8094-660-9
5. ŠARIŠSKÁ, Z.: Sanácia rodiny - efektívny nástroj sociálneho pracovníka pri práci s dysfunkčnými rodinami. In: *Nové aspekty v sociálnej práci I.*(ed. Kotradyová, K.).Zborník príspevkov zo seminára konanom na Teologickom inštitúte v Spišskom Podhradí v apríli 2009. Spišské Podhradie: VERBUM 2010, 220 s. ISBN 978-80-8084-543-8
6. ŠEFČÍKOVÁ, F. - LUŠŇÁKOVÁ, L.: Psychika nezamestnaného človeka ako predpoklad riešenia zmeny stavu sociálnej a ekonomickej núdze In: Hejdiš, Milan- Kozoň, Anton.(ed). *Sociálna a ekonomickej núdza – bezpečnosť jedinca a spoločnosti.* Zborník príspevkov z 1. československej vedeckej konferencie dňa 22.-23.5.2009 v Bratislave. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, n. o. ISBN 978-80-89271-63-4.
7. ŠEFČÍKOVÁ, F. - LUŠŇÁKOVÁ, L.: Problémová mládež a špecifiká dnešnej doby. In: *Človek v núdzi. Sociálne problémy a rodina.* Zborník

²¹⁰ ČERNÁ, L.: *Manažérska etika.* - 1. vyd. - Trnava : AlumniPress, 2006. s. 93 - E-skriptá s autorizovaným prístupom.

príspevkov. Medzinárodné ekumenické vedecké sympóziu Ekumenické spoločenstvo Košice, Teologická fakulta Katolíckej univerzity – Centrum pre dialóg a Katedra sociálnej práce, konanej dňa 06.05.2009 v Košiciach. ISBN 978-80-89232-56-7.

Mgr. Katarína Kotradyová, PhD.
Teologický Inštitút Spišské podhradie
Teologická fakulta KU Košice
tel. 0905 258 909
e-mail: kkatarinay@centrum.sk

Mniejszość romska - ekonomiczne aspekty wykluczenia

Abstrakt

Artykuł obejmuje analizę problemu wykluczenia ekonomicznego mniejszości romskiej w Polsce. Skupia się na mechanizmach i czynnikach wpływających na wykluczenie ekonomiczne tej mniejszości. Autorka analizuje przyczyny i skutki tego problemu w kontekście innych rodzajów wykluczenia. Artykuł ukazuje mniejszość romską jako specyficzną kategorię klientów pomocy społecznej, wskazuje na różne rodzaje oferowanej pomocy.

Słowa kluczowe: Mniejszość romska. Ubóstwo. Wykluczenie ekonomiczne. Wykluczenie socjalne. Wykluczenie kulturowe. Pomoc społeczna. Praca socjalna. Pracownik socjalny.

Abstract

The article contains the analysis of the economical exclusion problem of roma minority in Poland. It focuses on mechanisms and factors that influence on economical exclusion of this minority. Author analyzes the reasons and results of this problem in context of different kinds of exclusion. The article shows roma minority as a special kind of clients of a social care system, articulates different kinds of offered help.

Keywords: Roma minority. Poverty. Economical exclusion. Social exclusion. Cultural exclusion. Social care. Social work. Social worker.

Sytuacja Romów w Polsce – wielość przestrzeni wykluczenia

W Polsce żyje około 30 000 przedstawicieli romskiej mniejszości uznanej mocą polskiego prawa za mniejszość etniczną²¹¹. Wyróżnia się ona spośród innych mniejszości wybitnie trudną sytuacją socjalną i niskim stopniem integracji ze społeczeństwem. Choć w badaniach Głównego Urzędu Statystycznego

²¹¹ Ustawa z dnia 6 stycznia o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2005, Nr 17, poz. 141, art. 2. ust. 4. pkt 3).

dotyczących budżetów gospodarstw domowych nie znajdziemy informacji na temat zasięgu ubóstwa czy zagrożenia nim w kontekście mniejszości, to jednak w oparciu o dane pochodzące z systemu pomocy społecznej można wywnioskować, iż Romowie są w dużym stopniu dotknięci ubóstwem i z tego też tytułu objęci często pomocą socjalną. Sytuacja socjoekonomiczna mniejszości romskiej jest gorsza niż członków społeczeństwa większościowego, często również gorsza od sytuacji innych mniejszości etnicznych i imigrantów. Narodowa Strategia Integracji Społecznej wskazuje ją jako jedną z grup podatnych na wykluczenie społeczne²¹².

Większość Romów boryka się z ubóstwem – w niektórych rejonach od 75% do nawet 95% członków społeczności romskich korzysta z pomocy społecznej. Najbardziej dotkniętą ubóstwem grupą są Romowie Karpaccy. Wielu z nich żyje poniżej granicy ubóstwa, utrzymując się z zasiłków pomocy społecznej, mieszkając w warunkach lokalowych nierzadko urągających ludzkiej godności, przeludnionych, stanowiących często samowole budowlane²¹³.

W wielu przypadkach ubóstwo i wykluczenie Romów wiązane jest przez decydentów i realizatorów polityki społecznej w Polsce z bardzo wysokim w tej grupie bezrobociem. Zdaniem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych owe zjawiska wynikają z bardzo niskiego poziomu edukacji, a co za tym idzie braku kwalifikacji zawodowych generujących złą sytuację ekonomiczną rodzin romskich. Czy jednak – nie odmawiając takiemu postrzeganiu słuszności – nie stanowi to zawężenia kontekstów występujących zjawisk i obszarów wykluczenia i marginalizacji?

Pojęcie wykluczenia określa „alienację lub niedostateczny udział jednostek lub grup społecznych w szerszym społeczeństwie, w jego głównych obszarach funkcjonowania oraz instytucjach publicznych, które wynikają z ich cech społecznych”²¹⁴. Nierzadko sytuacja niemożności pełnego uczestnictwa w życiu społecznym jest wynikiem ubóstwa, które poprzez uniemożliwienie lub drastyczne ograniczenie możliwości korzystania z dóbr w różnych sferach życia w wyraźny sposób przekłada się na wykluczenie z wielu systemów. Brak zasobów najmocniej wpływa na ograniczenie udziału jednostek w tych obszarach, które w jakimś stopniu wiążą się z ponoszeniem przez nią kosztów

²¹² Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski

²¹³ Program na rzecz społeczności Romskiej w Polsce 2004-2013

²¹⁴ A. JASIŃSKA – KANIA, S. ŁODZIŃSKI: *Wprowadzenie. Obszary i formy wykluczania etnicznego w Polsce. Koncepcje teoretyczne i badania empiryczne*. In: A. JASIŃSKA – KANIA, S. ŁODZIŃSKI (red.): *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2009. 9 s. ISBN 978-83-7383-327-2

(jak np. edukacja czy zdrowie – szczególnie w kontekście coraz większego udziału odpłatnego sektora prywatnego w tych systemach), jednak przełożenie swe ma również, choć czasem bardziej subtelne, również na inne obszary. Brak dochodów i oszczędności przeważającej części Romów przekłada się na niski standard życia codziennego i fatalne warunki zamieszkiwania, co pogłębia przepaść między tą grupą a społeczeństwem większościowym.

W przypadku mniejszości Romskiej możemy mówić o zjawisku błędnego koła marginalizacji, w którym marginalizacja w jednym obszarze prowadzi do marginalizacji w drugim²¹⁵. Koło to nieustannie się kręci i potęguje już istniejące obszary marginalizacji. Na wielość przestrzeni wykluczenia dotyczących Romów składają się w pierwszej kolejności wykluczenie ekonomiczne (wyrażające się w ubóstwie, utrzymywaniu się z zasiłków pomocy społecznej, wiążące się z utrudnionym dostępem do rynku pracy) i społeczne (przejawiające się nierzadko w izolacji przestrzennej, słabych związkach ze społecznościami lokalnymi, jak również wzajemnym dystansie Romów i Gadziów (nie - Romów)). Obok nich można wyróżnić wykluczenie kulturowe (przejawiające się np. w stosunku do kultury rromskiej), polityczne (wiążące się z brakiem uczestnictwa Romów w życiu politycznym – szczególnie w kontekście sprawowania władzy na różnych szczeblach) czy medialne (związane z zazwyczaj negatywnymi kontekstami zainteresowania mediów)²¹⁶. W przypadku Romów można użyć pojęcia „wykluczenia etnicznego” jako tego, które łączy szczególnie aspekt wykluczenia społecznego z pochodzeniem etnicznym tych, których to wykluczenie dotyczy²¹⁷, doprowadzając niejako do zjawiska, które Stanisław Kawula określa jako podwójne wykluczenie²¹⁸. Biorąc pod uwagę fakt, iż wykluczenie etniczne wiąże się z dyskryminacją na tle etnicznym (zarówno bezpośrednią, jak i pośrednią)²¹⁹, przeciwdziałanie tak ujętemu podwójnemu wykluczeniu staje się podwójnie trudne.

²¹⁵E. KANTOWICZ: *Społeczne włączanie i integracja – wyzwaniem dla pedagogów i pracowników socjalnych*. In: K. BIAŁOBRZESKA, S. KAWULA (red.): *Wykluczenie i marginalizacja społeczna. Wokół problemów diagnostycznych i reintegracji psychospołecznej*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2006. 9 s. ISBN 83-89163-23-3

²¹⁶ Por.: B. SŁANIA: *Marginalizacja i stygmatyzacja mniejszości narodowych i etnicznych na przykładzie społeczności rromskiej w Polsce*. In: K. WÓDZ, S. PAWLAS – CZYŻ (red.): *Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego. Modele teoretyczne, potrzeby praktyki*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2008. 187 s. ISBN 978-83-89163-40-0

²¹⁷ A. JASIŃSKA – KANIA, S. ŁODZIŃSKI: *Wprowadzenie... op. cit. 13 s.*

²¹⁸ S. KAWULA: *Pedagogika społeczna wobec zjawiska marginalizacji i normalizacji*. In: K. BIAŁOBRZESKA, S. KAWULA (red.): *Człowiek w obliczu wykluczenia i marginalizacji społecznej. Wokół zagadnień teoretycznych*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2006. 14 s. ISBN 83-89163-19-5

²¹⁹ A. JASIŃSKA – KANIA, S. ŁODZIŃSKI: *Wprowadzenie... op. cit. 13 s.*

Ubóstwo dotyczące mniejszość romską wiąże się z wieloma innymi problemami, które dotyczą przedstawicieli tej mniejszości. Spirala zależności przyczynowo – skutkowych zapętla się i powoduje nierzadko dodatkowe wzmocnienia niekorzystnych czynników leżących u podstaw tych problemów. Umownie zaczynając analizę takiej przykładowej spirali od edukacji dziecka romskiego można zauważyć, że na tym już etapie mamy do czynienia z pierwszym doświadczeniem wykluczenia. Dzieci Romskie, bardzo rzadko uczestniczące w kształceniu przedszkolnym, trafiając do szkoły słabo zazwyczaj znają język polski. W takiej sytuacji szkoła – paradoksalnie - może poprzez stawianie już na starcie niemożliwych do spełnienia wymogów spowodować problemy nie do nadrobienia w czasie późniejszej edukacji²²⁰. Nie pomagają niestety sytuacji fakt niechęci rodziców do posyłania dzieci do szkoły (i w związku z tym wysokiej absencji), niskiej ich świadomości na temat znaczenia edukacji, jak również problemów po stronie samego systemu (braku odpowiednich programów nauczania, przygotowania nauczycieli)²²¹. Można zastanawiać się, czy nie jest to wyrazem dyskryminacyjnej polityki państwa, skoro sytuacja przygotowania do edukacji innych mniejszości ma się (np. w zakresie odpowiednich podręczników) dużo lepiej. Niski poziom edukacji (często kończącej na poziomie podstawowym, a niegdyś i w dużej mierze w szkołach specjalnych) skutkuje trudnościami w znalezieniu pracy i w konsekwencji – bezrobociem. Lecz i tu sytuacja wydaje się być bardziej skomplikowana. Pomijając obiektywnie istniejące bezrobocie (pogłębione dodatkowo obecnym kryzysem gospodarczym), zjawiska te zwiększane są przez problemy dyskryminacji Romów na rynku pracy i życiu codziennym. Według badań przeprowadzonych przez Agencję Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA) 19% ankietowanych Romów wskazało, iż w ciągu ostatnich 12 miesięcy byli dyskryminowani w pracy lub w podczas starania się o pracę, a aż 48 % w sektorze prywatnym (rozumianym jako życie „prywatne”, codzienne)²²². W sposób bezpośredni brak zatrudnienia przekłada się na sytuację bytową dotkniętych tym problemem Romów, powodując poprzez wykluczenie ekonomiczne wyłączenie lub zmarginalizowanie uczestnictwa (i tak już bardzo niewielkiego) w systemach zdrowia, kultury czy edukacji (również w kontekście

²²⁰ B. SŁANIA: *Marginalizacja... op. cit.* 187 s.

²²¹ J. CUKRAS – STEŁĄGOWSKA: *Między stygmatyzacją a „nową etnicznością”*. Wybrane problemy edukacji mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. In: K. BIAŁOBRZESKA, S. KAWULA (red.): *Człowiek w obliczu...* 127 s.

²²² Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA): *Badanie UE na temat mniejszości i dyskryminacji. Sprawozdanie, „Kluczowe dane”, część 1.* 2009

dzieci bezrobotnego). Ubóstwo wiąże się rzecz jasna z pogłębianiem się przepaści pomiędzy dotkniętymi tym problemem, a pozostałą częścią społeczeństwa, nie sprzyjając tym samym zmianie sposobu postrzegania Romów i integracji. Można się zastanawiać, co jest „pierwsze” – czy to ubóstwo jest wynikiem wykluczenia i marginalizacji, czy odwrotnie – to ono przyczynia się do zepchnięcia jednostek i grup na marginalne pozycje struktury społecznej²²³. Życie w enklawach – często przestrzennie oddalonych od innych osiedli, w środowiskach kumulacji różnych problemów społecznych utrwała niekorzystny stan. Długotrwałe bezrobocie, powodując wyuczoną bierność, przyczyniając się do uzależnień czy działań natury kryminogennej i zmniejsza jednocześnie szansę na zmianę sytuacji w innych obszarach, przyczyniając się też do dziedziczenia ubóstwa. Dodatkowo - dzieci wychowujące się w ubóstwie przejmują od swoich rodziców niski poziom aspiracji edukacyjnych²²⁴. Błędne koło różnych obszarów wykluczeń zatacza swój drugi krąg – tym razem tworząc pętlę dziedziczenia wzorców zachowań symptomatycznych dla podkultury biedy.

Pomoc społeczna wobec Romów

Jak twierdzi Stanisław Kawula, w celu łagodzenia mechanizmów marginalizacji i społecznego czy indywidualnego wykluczenia może pomóc uruchamianie mechanizmów „przekraczania” kolejnych kręgów kulturowych²²⁵. Jego zdaniem strategią winno stać się założenie, aby „młode pokolenia przygotować do „wyjścia” ze swych układów lokalnych”, opozycyjne wobec tradycyjnego, sformułowanego przez Helenę Radlińską credo pedagogiki społecznej, wzywającego do „przekształcania własnego środowiska siłami tego środowiska”²²⁶. Praca socjalna musi odpowiedzieć sobie na pytanie – która koncepcja powinna stać się w pracy z Romami ideową podstawą. Zdaniem bowiem S. Kawuli „ludzie wykluczeni społecznie nie mają w sobie siły, którą jest nadzieja czy zamiar podjęcia działań. Ich główną opcją i perspektywą jest jedynie przetrwanie, a nie rozwój czy rewitalizacja drzemających

²²³ Por. E. SUBOCZ: Ubodzy – mechanizmy i wymiary wykluczenia społecznego na podstawie analizy przypadków. In. K. BIAŁOBRZESKA, S. KAWULA (red.): *Wykluczenie... op. cit* 29 s.

²²⁴ P. SIKORA: *Międzygeneracyjna transmisja wartości podkultury biedy w rodzinach dotkniętych ubóstwem*. In. J. BRĄGIEL, P. SIKORA (red.): *Praca socjalna – wielość perspektyw. Rodzina - Multikulturowość – Edukacja*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2004. 174 s.

²²⁵ S. KAWULA: *Pedagogika społeczna...* 22 s.

²²⁶ *Ibidem*, 22 s.

potencjałów²²⁷. Jednakowoż zjawisko wykluczenia mniejszości romskiej nabiera nieco innych kolorów w kontekście faktu, iż – obok zewnętrznej, pochodzącej od społecznego otoczenia stygmatyzacji – „Romowie przez swój konserwatyzm i poczucie dumy z przynależności etnicznej w znacznym stopniu sami izolują się od polskiej większości, współtworząc swoje etniczne getto”²²⁸, nie reagują więc na propozycje „przekraczania kręgów kulturowych” zbyt entuzjastycznie. Pracownik socjalny więc, jako ten mający być (ale czy zawsze będący?) „najbliżej” i „najmocniej” zaangażowany w proces rozwiązywania problemów życiowych klientów, musi sprostać sytuacji po wielokroć trudniejszej, niż w przypadku pracy z klientami wywodzącymi się z pozostałej części społeczeństwa.

Teoria pracy socjalnej, zainspirowana socjologiczną koncepcją „obcych”, identyfikuje takich „obcych” m.in. wśród klientów wywodzących się z mniejszości romskiej²²⁹, wskazując na istniejące pomiędzy nimi a pracownikami socjalnymi na płaszczyzny swojskości i obcości, zobrazowanych przez dystanse społeczne, izolację, afirmację odmiennych wzorców kulturowych²³⁰. Mamy tu do czynienia z obcością na dwóch płaszczyznach kulturowych – o genezie etnicznej, której na dodatek Romowie (ale i pracownicy socjalni również) zazwyczaj nie chcą przekraczać, oraz wynikającej z podkultury biedy, która do przekroczenia jest niezmiernie trudna nawet przy dobrych chęciach obu stron.

W kontekście powyższych rozważań istotne wydaje się być przyjrzenie się formom pomocy udzielanej społeczności romskiej – zarówno przez pracowników socjalnych realizujących zadania wynikające z ustawy²³¹, jak i w szerszym kontekście polityki społecznej państwa.

Obecnie, od 2004 roku realizowany jest w Polsce Program na rzecz społeczności romskiej. Zasadniczym celem Programu jest „doprowadzenie do pełnego uczestnictwa Romów w życiu społeczeństwa obywatelskiego i zniwelowanie różnic dzielących tę grupę od reszty społeczeństwa”, przy czym za „szczególnie istotne jest doprowadzenie do wyrównania poziomów w takich dziedzinach jak: edukacja, zatrudnienie, zdrowie, higiena, warunki lokalowe, umiejętność

²²⁷ Ibidem, 22 s.

²²⁸ B. SŁANIA: *Marginalizacja... op. cit.* 189 s.

²²⁹ D. TRAWKOWSKA: „Obcy” w pomocy społecznej. In. J. BRĄGIEL, P. SIKORA (red.): *Praca socjalna... op. cit.* 157 s.

²³⁰ Ibidem, 157 s.

²³¹ *Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2004, Nr 64, poz. 593 z późniejszymi zmianami)*

funkcjonowania Romów w społeczeństwie obywatelskim”²³². Wiele działań w zakresie Programu realizowanych jest na poziomie gminy przez ośrodki pomocy społecznej.

Za podstawę do zmiany sytuacji Romów uznano edukację – jako element mogący wpłynąć na kształt i szanse życiowe przyszłych pokoleń. Jest to spojrzenie długofalowe, zakładające zmianę gruntowną, ale odroczoną w czasie. Zwiększenie poziomu scholaryzacji oraz ogólnego poziomu wykształcenia ma faktycznie ogromne znaczenie w kontekście przede wszystkim późniejszego udziału w rynku pracy, odgrywa jednak również ogromną rolę w sferze ogólnego udziału w życiu społecznym przyszłych dorosłych. Istotne jest jednak w tym kontekście zbadanie, na ile – oprócz rzeczywiście poprawiających się statystyk – działania w tym obszarze wiążą się z rzeczywistym przełamywaniem barier we wzajemnych stosunkach dzieci romskich i polskich, przy unikaniu jednocześnie wykluczających mechanizmów w samej instytucji szkoły.

Na pierwszy plan w zakresie niwelowania wykluczenia ekonomicznego wskazanych w Programie wysuwają się działania w zakresie przeciwdziałania bezrobociu realizowane przez powiatowe urzędy pracy (segmentacja bezrobotnych Romów pod kątem zaplanowania form pomocy, organizowanie miejsc pracy subsydiowanej, szkolenia podnoszące i zmieniające kwalifikacje zawodowe, organizowanie poradnictwa zawodowego)²³³. Nie ma tu wyraźnie zaznaczonej roli pracowników socjalnych – z praktyki jednak pracy socjalnej wiemy, iż mają oni ogromną rolę do odegrania w procesie motywowania klientów do zmiany stosunku do wartości pracy, swojej bierności zawodowej i próby aktywizacji zawodowej. Drugim istotnym obszarem jest ogólna poprawa sytuacji bytowej Romów, skupiająca się na poprawie sytuacji mieszkaniowej oraz świadczeniach pomocy społecznej. Wskazano jednak również na aktywizację społeczności romskiej, zmierzającą do jej psychospołecznej samodzielności poprzez pracę socjalną i poradnictwo oraz (co wydaje się szczególnie cenne) podnoszenie kwalifikacji organizatorów pomocy społecznej oraz pracowników socjalnych.

Elementami zawartymi w Programie, które mają mieć istotne znaczenie z punktu widzenia integracji są również działania związane z aktywnością Romów, zwiększaniem wiedzy na temat funkcjonowania społeczeństwa i państwa polskiego, zwiększeniem bezpieczeństwa i zapobieganiem

²³² Program na rzecz społeczności Romskiej w Polsce 2004-2013

²³³ Ibidem

przestępstwom na tle etnicznym oraz podnoszenie poziomu wiedzy na temat Romów i ich kultury wśród Polaków. Oparcie się na podniesieniu poziomu wiedzy wydaje się być bardzo zasadne (gdyż pomimo tak wieloletniej historii współegzystowania ze sobą Polaków i Romów, więcej na styku tych grup jest stereotypów i niewiedzy, niż gruntownego poznania), trudno jednak wyłowić w Programie wyraźną koncepcję „uruchamiania” mechanizmów integrujących opartych na więziach społecznych. Z jednej strony daje to dość dużą swobodę dla społeczeństwa obywatelskiego w kreowaniu tych mechanizmów, z drugiej jednak – wskazanie ich mogłoby powstrzymać tendencję traktowania niwelowania wykluczenia ekonomicznego (u którego podstaw musi leżeć niwelowanie wykluczenia edukacyjnego i oczywiście wykluczenia z rynku pracy) jako procesu, w dość automatyczny sposób weźmie na siebie główny ciężar przełamywania wykluczenia społecznego. Bez wzrostu wzajemnego zaufania nie jest bowiem możliwe stworzenie silnych i partnerskich więzi społecznych między Romami i resztą społeczeństwa. Analizując Program można odnieść wrażenie, iż jego twórcy widzą szansę na poprawę warunków życia w ogromnej mierze poprzez właśnie zmniejszenie wykluczenia ekonomicznego jako takiego, który niejako w największym wymiarze ma wpływać na poprawę funkcjonowania mniejszości romskiej w społeczeństwie i poziom integracji.

Pośród wielu działań wskazywanych przez Program (których skuteczność na pewno stanie się obszarem badania w niedalekiej przyszłości) jest wiele obszarów, w których kreatywny i zaangażowany pracownik socjalny znajdzie sobie przestrzeń do działania. Wśród pomocy udzielanej Romom w ogromnej mierze przeważają te w formie zasiłków – rozwiązując doraźne, najbardziej palące problemy, choć może bardziej – zapobiegając ich wyraźnemu pogłębianiu się. Jako że najbardziej widocznym jest i rażącym wykluczeniem Romów będących klientami pomocy społecznej jest to ekonomiczne – w tym obszarze głównie udzielana jest pomoc przez wielu pracowników. Sytuacja ograniczania pola aktywności pracownika socjalnego do przyznawania zasiłków bywa również skutkiem przeciążenia pracowników socjalnych obowiązkami (w tym liczbą środowisk), braku doświadczenia i umiejętności pracy ze środowiskiem Romów, czy nawet tkwiących w samym pracowniku socjalnym barier. Działania nieszablone, innowacyjne, sięgające do problemów o innej naturze niż sytuacja ekonomiczna wymagają wielkiego zaangażowania i nierzadko poświęcenia, dużej wiedzy i odwagi w podejmowaniu inicjatywy i

przełamywaniu utartych schematów. Koniecznym do spełnienia warunkiem dla takich działań jest również wypracowywane czasem latami zaufanie członków społeczności Romskich do pracownika socjalnego i pojawienie się gotowości w klientach na próbę dokonania zmiany.

Skuteczność przyjętych założeń Programu na pewno stanie się w niedalekiej przyszłości przedmiotem dokładnej analizy, przy czym winna ona sięgać głęboko, poszukując rzeczywistych zmian na poziomie realnej integracji, a nie tylko doraźnych rozwiązań w zakresie problemów socjalnych (które oczywiście również mają znaczenie dla stopnia tej integracji).

Obecnie, razem z programem na rzecz społeczności romskiej w Polsce wdrażany jest finansowany ze środków europejskich „Komponent romski” w Programie Operacyjnym Kapitał Ludzki (PO KL). Powinno być spójne z realizacją Programu, w związku z tym określono zakres zadań realizowanych w ramach „komponentu romskiego” do projektów dotyczących edukacji (priorytetowe), zatrudnienia, integracji społecznej, zdrowia, aktywizacji w sferze życia obywatelskiego oraz wiedzy o społeczności romskiej²³⁴.

Podsumowanie

Pracownik socjalny, działający w sytuacji wielowymiarowego wykluczenia i ubóstwa uwarunkowanego sieciami przyczyn i zależności, nie może skupiać się tylko na jednej nitce takiej sieci. Inspirując swoich klientów do zmiany i mobilności musi działać nieszablonowo i indywidualnie - obejmując całość potencjału człowieka, kontekstów jego funkcjonowania, a nie jedynie skupiając się na kwestiach bytowych i zatrudnienia (tak mocno podkreślanych w wielu dokumentach programowych - szczególnie Unii Europejskiej). Podobnie – do holistycznie ujmowanego człowieka powinny nawiązywać programy polityki społecznej, widząc go w kontekście mozaiki wielu uwarunkowań i powiązań. Wyrwanie poszczególnych obszarów wykluczenia bądź skupienie się głównie na wykluczeniu ekonomicznym i jego aspektach może spowodować niezadowalającą skuteczność podejmowanych wysiłków. Obserwowane zjawiska uzależnienia się przez klientów od świadczeń pomocowych i tym samym zwiększania, a nie zmniejszania poziomu ich niesamodzielności w przełamywaniu życiowych problemów i wprowadzaniu zmiany muszą zmuszać do refleksji – dotyczą bowiem również klientów romskich. Można nawet

²³⁴http://www.mswia.gov.pl/porta1/pl/635/8447/Informacja_dotyczaca_dzialan_na_rzecz_romskiej_mniejszosci_etnicznej_w_Polsce_ko.html (10 maja 2010r.)

przypuszczać, iż ryzyko takie w przypadku klientów wywodzących się z mniejszości jest podwójne – tak, jak podwójne jest ich wykluczenie. Warunkowość świadczeń ma bowiem swoje granice – zarówno ustawowe, jak i moralne (tkwiące w pracowniku socjalnym) i nie może stać się jedynym motywatorem do podejmowania przez klienta działań.

Przed polityką społeczną, ale również przed pracą socjalną stoi wiele wyzwań – w tym obranie modelu działania wielowymiarowego i wielokontekstowego – obejmującego nie tylko wielość czynników składających się na obecną trudną sytuację mniejszości romskiej, ale również istniejących między nimi zależności i otaczającego je - nadal „zewnętrznego” – świata społeczeństwa większościowego oraz związanych z tym różnic kulturowych. Tylko połączenie wysiłków wielu elementów owego „świata zewnętrznego”, jak i uaktywnienie się sił „świata wewnętrznego” społeczności romskiej mogą doprowadzić do wypracowania skutecznych mechanizmów przeciwdziałania ubóstwu i wykluczeniu społecznemu Romów – takich mechanizmów, które bardzo poważnie będą traktowały różnice kulturowe, nie próbując ich pominąć lub przełamać na siłę, opartych na zaangażowaniu wszystkich podmiotów procesu integracji. Będzie to możliwe wtedy i tylko wtedy, gdy sami nauczymy się więcej o Romach, gdy sami zaczniemy ich rozumieć.

Literatura:

1. JASIŃSKA – KANIA, S. ŁODZIŃSKI (red.): Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2009. 221 s. ISBN 978-83-7383-327-2
2. K. BIAŁOBRZESKA, S. KAWULA (red.): Wykluczenie i marginalizacja społeczna. Wokół problemów diagnostycznych i reintegracji psychospołecznej. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2006. 255 s. ISBN 83-89163-23-3
3. K. BIAŁOBRZESKA, S. KAWULA (red.): Człowiek w obliczu wykluczenia i marginalizacji społecznej. Wokół zagadnień teoretycznych. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2006. 257 s. ISBN 83-89163-19-5
4. K. WÓDZ, S. PAWLAS – CZYŻ (red.): Praca socjalna wobec nowych obszarów wykluczenia społecznego. Modele teoretyczne, potrzeby praktyki. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit, 2008. 235 s. ISBN 978-83-89163-40-0

5. J. BRĄGIEL, P. SIKORA (red.): Praca socjalna – wielość perspektyw. Rodzina - Multikulturowość – Edukacja. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego 2004. 342 s.
6. Narodowa Strategia Integracji Społecznej dla Polski
7. Program na rzecz społeczności Romskiej w Polsce 2004-2013
8. Agencja Praw Podstawowych Unii Europejskiej (FRA): Badanie UE na temat mniejszości i dyskryminacji. Sprawozdanie, „Kluczowe dane”, część 1. 2009
9. Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2004, Nr 64, poz. 593 z późniejszymi zmianami)
10. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz. U. z 2005, Nr 17, poz. 141)
11. http://www.mswia.gov.pl/porta1/pl/635/8447/Informacja_dotyczaca_dzialan_na_rzecz_romskiej_mniejszosci_etnicznej_w_Polsce_ko.html (10 maja 2010 r.)

Mgr Marta Smolińska
doktorantka na Wydziale Historyczno – Pedagogicznym,
Uniwersytet Opolski
Kolegium Pracowników Służb Społecznych we Wrocławiu
ul. Trzebnicka 42, 50-230 Wrocław, Polska
+48713290296
m.smolinska@gmail.com

Sociálne problémy a chudoba rómskeho obyvateľstva

Abstrakt

Práca poskytuje pohľad na chudobu a životné podmienky Rómov žijúcich v Slovenskej republike. Vo všeobecnosti sú Rómovia žijúci na Slovensku najchudobnejšou, ale zároveň neoficiálne najpočetnejšou menšinou. Napriek tomu je k dispozícii iba málo informácií o ich chudobe a sociálnom postavení. Početnosť rómskej populácie je výrazne podhodnotená, pretože väčšina Rómov sa nehlási k rómskej, ale k slovenskej národnosti. Približne jedna štvrtina všetkých slovenských Rómov žije v osadách na Východnom Slovensku. Životné podmienky Rómov žijúcich v osadách sú výrazne horšie ako životné podmienky Rómov žijúcich v integrovanejších komunitách. Chudoba je negatívnym prvkom, ktorý ovplyvňuje život rómskych rodín. Spôsobuje nedostatočnú stravu, nevhodné podmienky bývania a zlý zdravotný stav. Rómovia vnímajú svoje vylúčenie zo spoločnosti a diskrimináciu ako dôležitý rozmer svojej chudoby.

Kľúčové slová: Rómovia. Menšina. Chudoba. Sociálne postavenie. Sociálne vylúčenie. Diskriminácia.

Abstract

The works gives a look at dignity and life conditions of Romas living in the Slovak Republik. General are Roma living in Slovakia the poorest and unofficial the most numerous minority, too. However we have to disposition only a few informations about their dignity and social position. Number of the Romas population is very decreased because the most of Romas present them selves as Slovak, not Roma nationality. Around one quarter of all Slovak Romas live in isolated settlements of Eastern Slovakia. Life conditions of Roma living in settlements are much worse than life conditions of Romas living in integrated communities are. Dignity is a negative element for Roma life. That is a cause of inadequate food, bad accommodation conditions and bad health condition. Romas accept their separation of the major society and their discrimination as an important dimension of their dignity.

Keywords: Romas, minority, dignity, social position, social separation, discrimination

Úvod

Pojem chudoba a jej skúmanie patrí v oblasti sociológie k najevidovanejším podobám spoločnosti. Stav chudoby a sociálneho vylúčenia je súčasťou politických a verejných diskusií a najmä v predvolebnom období sa stáva stredobodom politických programov. V neposlednom rade je však chudoba spoločensko-vednou kategóriou, ktorá často opisuje každodennú životnú skúsenosť jednotlivcov, rodín alebo ich domácností. Určiť hranicu chudoby je veľmi náročné. Krajiny si svojím životným štýlom, prosperitou a v konečnom dôsledku aj finančnými možnosťami určujú svoju vlastnú hranicu. Chudoba a sociálne vylúčenie nie sú statické a sú závislé od množstva faktorov, preto ich identifikácia a hľadanie efektívnejších riešení sú veľmi zložitými procesmi. Vyžadujú si úzku prepojenosť rôznych politik a spoluprácu na miestnej, národnej a medzinárodnej úrovni. V súčasnosti môžeme tento problém pozorovať v Grécku, kde nadštandardný životný štýl celej krajiny spôsobil dlhovú krízu a predpokladaný enormný nárast chudoby.

1 Chudoba a jej sociálne súvislosti

Na Slovensku sa fenomén chudoby začal dostávať do povedomia verejnosti až po roku 1989. Zásadné zmeny zaznamenal sám spôsob života, do ktorého sa premenili predtým skryté a nepoznané javy. Práve preto sa objavujú názory, že chudobní predstavujú daň za demokraciu. Možno sa tiež stretnúť z názormi, že chudoba v skutočnosti nejestvuje, pretože ju rieši zákon o životnom minime a o sociálnej pomoci. V Slovenskej republike sa v posledných rokoch vytvára vrstva obyvateľstva s veľmi vysokými príjmami na jednej strane a na strane druhej vrstva obyvateľstva, ktorého životná úroveň klesá pod spoločensky únosnú hranicu. Začína sa vytrácať takzvaná stredná vrstva obyvateľstva. Aj podľa vedúceho ekonomického útvaru Slovenskej akadémie vied Milana Šikulu je stredná vrstva minimálna, čo sa neustále zhoršuje. Rozvoj strednej vrstvy obyvateľstva tvorí bohatstvo a zamestnanosť spoločnosti. „Tam sa vytvára aj prirodzená súdržnosť, ktorá je v dnešnej dobe už nielen sociálnym a altruistickým aspektom, ale dokonca je podmienkou ekonomického rozvoja.“²³⁵ Hovoríme o návrate chudoby ako sociálneho javu, ktorý paradoxne vzniká a rastie uprostred blahobytu, hojnosti a bohatstva – uprostred demokracie. Problémom chudoby je prežiť, ale chudoba je hlavne problémom a zrkadlom celej spoločnosti.

²³⁵ <http://ekonomika.sme.sk/c/5287551/sav-stredna-vrstva-je-tahunom-spolocnosti.html>

„Cieľom ľudského rozvoja je rozširovať šance a príležitosti pre každého jedinca. Pre mnohých ľudí je táto šanca obmedzená, čo vyplýva z rôznych príčin. Jednou z nich je chudoba, ktorá je celosvetovým problémom aj v najbohatších krajinách sveta. Dôsledky chudoby v zmysle deprivácie či dokonca exklúzie z bežného životného štýlu danej spoločnosti, spôsobujú až regres ľudského života.“²³⁶

Podľa Žilovej je chudoba z psychologického hľadiska chápaná ako kategória kvalitatívna, čiže ako miera, ktorá človeku umožňuje uspokojovať svoje potreby, ktoré bezprostredne nie sú spojené s elementárnym zabezpečením prežitia. Súvisia však bezprostredne s kvalitou bytia človeka, jeho sociálnou, kultúrnou i záujmovou sférou.²³⁷

Chudobu môžeme chápať ako sociálnu nerovnosť. Bohatstvo kontra bieda. Ide o nepomer v majetkovej oblasti, v oblasti postavenia v spoločnosti, v nerovnosti podľa pohlavia, podľa etnického pôvodu. Ale pod pojmom chudoba rozumieme nielen nedostatok potravy, ale aj chýbajúce zdroje na zabezpečenie plnohodnotnej účasti na živote spoločnosti.

V roku 1995 prijala OSN na Kodanskej svetovej konferencii o sociálnom rozvoji takúto definíciu chudoby: „Chudoba má rôznorodé prejavy, vrátane nedostatku príjmu a produktívnych zdrojov postačujúcich na zabezpečenie trvalo udržateľného živobytia; hladu a podvýživy; choroby; obmedzeného alebo žiadneho prístupu k vzdelaniu a k ďalším základným službám; rastúcej úmrtnosti a chorobnosti; bezdomovstva a neadekvátneho bývania; nezdravého životného prostredia; a sociálnej diskriminácie a vylúčenia. Absolútna chudoba je stav, ktorý sa vyznačuje výraznou depriváciou základných ľudských potrieb, vrátane jedla, bezpečnej pitnej vody, hygienických zariadení, zdravia, bývania, vzdelania a informácií. To závisí nielen od príjmu, ale aj od prístupu k sociálnym službám.“²³⁸

2 Súčasné postavenie Rómov v Slovenskej republike

S Rómami žijeme spoločne na jednom území sedemsto rokov. Obrovské predsudky však pretrvávajú stáročia na oboch stranách. Nežná revolúcia v novembri 1989 znamenala nové príležitosti pre mnohé národnostné menšiny, slobodu deklarovat' vlastnú etnickú identitu a zúčastňovať sa na živote

²³⁶ http://www.cphr.sk/undp2000sl_06_cast3.pdf

²³⁷ BALOGVÁ, B. *Chudoba rodiny*. In *Chudoba – spoločenský problém súčasnosti: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Banská Bystrica: UMB, 2005. ISBN 80-8083-081-9. s.162

²³⁸ www.priateliazeme.sk

občianskej spoločnosti. V januári 1991 československé Federálne zhromaždenie prijalo Deklaráciu základných ľudských práv a slobôd, ktorá umožňovala slobodné určenie etnickej identity občanov. V apríli 1991 vláda Slovenskej republiky prijala dokument nazvaný Princíp vládnej politiky k Rómom, ktorý po prvýkrát v histórii uznal Rómov ako samostatnú národnostnú menšinu s rovnakými právami ako ostatné menšiny žijúce na území Slovenskej republiky. V roku 1997 Slovenská vláda prijala dokument Koncepčné zámery Slovenskej republiky na riešenie problémov rómskej populácie v jej súčasných sociálnych a ekonomických podmienkach. Dokument určuje zodpovednosť jednotlivých inštitúcií za riešenie rómskej otázky. Jedným najdôležitejším pozitívnym posunom v oblasti riešenia rómskej problematiky bolo založenie Úradu splnomocnenca vlády pre rómsku menšinu v roku 1998. Úrad spadá do kompetencie podpredsedu vlády pre ľudské práva, menšiny a regionálny rozvoj a od roku 1999 bol na jeho čele vždy predstaviteľ rómskej menšiny. V súčasnej dobe je splnomocnencom Ľudovít Galbavý. Úrad je zodpovedný za realizáciu vládnej politiky vo vzťahu k Rómom. V roku 1999 prijala vláda novú Stratégiu vlády SR na riešenie problémov rómskej národnostnej menšiny a súbor realizačných opatrení. Tento dokument detailnejšie formuluje akčný plán realizácie koncepčných opatrení týkajúcich sa rómskej problematiky. V máji 2000 bola prijatá druhá fáza tejto Stratégie, ktorá ešte viac spresnila realizované opatrenia. Dokument určil zodpovednosť konkrétnych ministrov a vedúcich krajských úradov za realizáciu konkrétnych opatrení. Hlavné oblasti, na ktoré táto stratégia kladie dôraz podľa poradia dôležitosti, sú ľudské práva, vzdelanie, nezamestnanosť, bývanie, sociálne zabezpečenie a sociálna starostlivosť. K najnovším dokumentom riešiacim rómsku problematiku patrí Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike: Solidarita – Integrita – Inklúzia (2008-2013). Podľa tohto dokumentu jedným z možných efektívnych spôsobov ako riešiť rómsku problematiku je odhaliť a pomenovať príčinné súvislosti presnejším definovaním aktuálnych sociálnych problémov a situácií najmä vo vzťahu k marginalizovaným rómskym komunitám. S návrhom konkrétnych potrebných sociálnych intervencií a systémových opatrení. Rómska problematika ostáva dlhodobou a najmä naďalej pod gesciou štátu a samosprávy.²³⁹

Podľa posledného sčítania obyvateľstva v máji 2001 (zákon 165/1998 Zb. z. o sčítaní obyvateľov, domov a bytov) sa k rómskej národnosti prihlásilo iba

²³⁹ www.government.gov.sk

89 920 obyvateľov Slovenskej republiky, čiže 1,7 %. Najviac registrovaných obyvateľov s rómskou národnosťou je v Prešovskom kraji – 31 653.²⁴⁰ Sčítanie obyvateľstva bolo súčasťou celosvetového cenzu, ktorý sa uskutočnil v období okolo roku 2000 v mnohých ďalších krajinách sveta. Sčítanie sa na Slovensku uskutočnilo prvý raz po vzniku samostatnej republiky. Ako vidieť podľa posledného sčítania obyvateľstva, Rómovia tvoria druhú najpočetnejšiu národnostnú menšinu v Slovenskej republike (na prvom mieste sú obyvatelia hlásiaci sa k maďarskej národnosti). Podľa odhadu odborníkov je počet Rómov na Slovensku oveľa vyšší. Neochota Rómov prihlásiť sa k svojej národnosti je pripisovaná strachu Rómov z perzekúcie a procesu spoločenskej integrácie mnohých Rómov do majoritnej spoločnosti. Podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky žije na Slovensku 380 000 Rómov. Z prognózy vývoja rómskeho obyvateľstva vyplýva, že Slovensko by malo mať v roku 2025 okolo 520 tisíc Rómov.²⁴¹

2.1 Život a chudoba v rómskych osadách

Rómovia na Slovensku žijú vo viacerých typoch osídlení, ktorých charakteristika závisí od miery segregácie alebo integrácie a od umiestnenia lokality – vidiecke alebo mestské prostredie. Chudoba v rómskych osadách úzko súvisí s ekonomickými podmienkami v regióne, s početnosťou a koncentráciou rómskeho obyvateľstva v osade a stupňom geografickej integrácie alebo segregácie osady a jej vzdialenosti od najbližšej obce. Na východoslovenskom vidieku existujú prevažne segregované rómske osady, v ktorých ľudia majú veľmi sťažený prístup k štátnej aj neštátnej inštitucionálnej pomoci. Jednou z hlavných príčin je absencia bežných interakcií medzi skupinami obyvateľstva. Ďalšími charakteristickými znakmi sú veľmi nízke alebo žiadne príjmy zo zamestnania, dlhodobá nezamestnanosť a hlavne závislosť na dávkach sociálnej pomoci.

Obyvatelia sú stigmatizovaní sociálnym stereotypom „cigánov“, ako si ho konštruuje majoritná spoločnosť. Život v týchto lokalitách je bezútešný a pre obyvateľov často bezvýhodiskový. Ľudia žijú v stave celkovej letargie, nie sú schopní a ochotní čokoľvek urobiť pre zlepšenie svojej situácie. Volia krátkodobé pasívne životné stratégie, cielené len na uspokojenie základných potrieb. Často nerozumejú prostrediu okolo seba a vnímajú ho ako nepriateľské.

²⁴⁰ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5835>

²⁴¹ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5835>

Cítia, že svet mimo ich komunity ich neprijíma. Žijú v pocite ohrozenia a strachu zo zmien a nových vecí. S nedostatkom životného rozhľadu a kreativity. Boli zbavení väčšiny sociálnych väzieb so všetkým pozitívnym, čo tieto väzby znamenali, vrátane sociálnej kontroly. V rámci tohto prostredia vzniká autonómny hodnotový systém, ktorý sa reprodukuje, pretože deti v týchto lokalitách sa správajú podľa vzoru rodičov. Uvedený model prijímajú a celá situácia sa opakuje. Vysoké percento detí navštevuje špeciálne školy. Celé prostredie, v ktorom vyrastajú, je nevyhovujúce. Deti sa na vyučovanie pripravujú málo alebo vôbec, voľný čas trávia na uliciach, niektoré do školy vôbec nechodia. K neospravedlneným hodinám sa správajú benevolentne tak, ako ich rodičia. Silnou motiváciou pre ich rodičov je až finančný postih za absencie. K práci a učeniu ich nemotivujú ani rodičia, ani žiadny podnet z komunity, naopak, bežne sa odovzdáva skúsenosť, že miesto pre život je sociálne dno a mladšia generácia si osvojuje správanie sa komunity, v ktorej žijú. Domy v osadách väčšinou nie sú napojené na sieť bežné v ďalších častiach obce. Veľkým problémom sa javí nevyjasnenosť majetkových vzťahov k nehnuteľnostiam a pozemkom, čo veľmi sťažuje sociálnu prácu v dlhodobšej perspektíve. Vzhľadom k priestorovej a sociálnej segregácii, právnej nestabilite a nízkemu sociálnemu statusu nemajú obyvatelia rómskych osád reálnu možnosť participovať na aktivitách bežných pre obyvateľstvo obce.

Táto charakteristika plne vystihuje kategóriu tzv. „sociálne neprispôsobivých občanov“, ktorí potrebujú získať základné sociálne a hygienické návyky, kde je potrebné zmeniť životnú filozofiu.

Ďalej by sme mohli rómske etnikum žijúce na Slovensku rozdeliť do kategórií podľa spôsobu ich života, vzdelanostnej úrovne a snahou integrovať sa do spoločnosti na:

- nižšiu strednú vrstvu – ide o komunity sčasti integrované, kde nie je nevyhnutné riešiť problém bývania a sociálnej integrácie, ale zamerať sa na vzdelávacie programy.
- vyššiu strednú vrstvu – v niektorých častiach Východného Slovenska absentujúcu. Je to časť komunity s ukončeným minimálne učňovským vzdelaním, integrovaná, ale bez možnosti sa zamestnať (úlohu pritom zohráva skôr pôvod a regionálne problémy ako i nemožnosť realizácie sa na trhu práce – zameranie na programy vzdelávacie a rekvalifikačné programy, podporné programy, ktoré vytvoria možnosti pre súkromné podnikanie).
- rómsku inteligenciu – programy budovania sebaidentifikácie sa s komunitou, vzdelávacie programy – ktoré umožnia týmto ľuďom pôsobiť v štátnej

správe na úrovni krajov a ministerstiev, politické vzdelávanie ako príprava na profesionálnu politickú prácu a pod.

2.2 Sociálne vylúčenie

Typickým a prevažujúcim rysom rómskej chudoby je jej vzťah k sociálnemu vylúčeniu. Majoritná časť spoločnosti vníma Rómov ako menšinovú skupinu žijúcu na pokraji spoločnosti. Sociálne vylúčenie spolu s diskrimináciou výrazne ovplyvňuje ich prístup k pracovným príležitostiam, vzdelaniu a verejným službám. Obmedzená komunikácia Rómov v dôsledku ich nízkej vzdelanostnej úrovne a schopnosti vyjadrovať sa v spisovnom jazyku vedie k zhoršeným vzťahom so zamestnancami miestnych samospráv a poskytovateľmi sociálnych služieb. V integrovanejších komunitách je úroveň kontaktov a interakcie vyššia a bezproblémovejšia. Ďalšou doposiaľ neprekonateľnou bariérou sú nedostatočné hygienické návyky u väčšiny rómskych obyvateľov a neschopnosť prispôbiť sa majoritnej časti spoločnosti.

3 Návrh opatrení na riešenie rómskej problematiky

3.1 Opatrenia na zlepšenie bývania v rómskych osadách

- vyjasnenie vlastníckych vzťahov. V spolupráci s VÚC a splnomocnencom vlády zabezpečiť legislatívne vysporiadanie pozemkov, na ktorých stoja rómske osady (spolupracovať s katastrálnym a pozemkovým fondom).
- zlepšenie prístupu k inžinierskym sieťam a verejným službám (elektrifikácia, verejná kanalizácia).
- zlepšením životných podmienok vytvoriť predpoklady k integrácii Rómov do spoločnosti.

3.2 Opatrenia v oblasti výchovy a vzdelávania

- schválenie internátnych škôl pre rómske deti
- obnoviť funkcie rómskych asistentov na úrovni materských škôl, ktorých úlohou by bolo pomáhať prekonávať jazykové bariéry, odstraňovať negatívne psychosociálne javy u detí, budovať sociálne, zdravotné a hygienické návyky hlavne u rómskych detí zo sociálne málo podnetného prostredia.
- dôsledne realizovať rediagnostikovanie detí základných škôl i špeciálnych základných škôl, ktoré úzko súvisí s dôslednou predškolskou prípravou detí
- zvýhodniť učiteľov rómskych detí zo sociálne málo podnetného prostredia a učiteľov, ktorí okrem povinnej prípravy sa zameriavajú aj na štúdium rómskej kultúry.

- - diagnostikovať súčasný stav v absolvovaní jednotlivých ročníkov ZŠ alebo SŠ a desiatkam tisícov dospelých Rómov umožniť externou formou dokončenie ZŠ alebo SŠ.
- vzdelávanie je potrebné rozšíriť aj na staršiu rómsku populáciu formou krátkodobých kurzov, ktoré by pripravovali Rómov na absolvovanie rekvalifikačných kurzov, ktoré by zvyšovali možnosť zamestnať sa, resp. začať s malým podnikaním.
- formou ďalšieho vzdelávania dospelých v spolupráci s ÚPSVaR realizovať vzdelávacie programy zamerané na rozvoj doterajších vedomostí a zručností. Zároveň dosiahnuť získanie nových návykov a postojov ako i zmeny vlastnej hodnotovej orientácie. Toto je základná podmienka pre zaradenie týchto účastníkov do konkrétnych rekvalifikačných kurzov s priamym výstupom do aktívneho zamestnania v rôznych remeslách a profesiách v oblasti stavebníctva, lesného a drevárskeho priemyslu a ďalších odvetví národného hospodárstva.

3.3 Opatrenia v sociálnej oblasti

- rodičom, ktorí zámerne, bez vážnych príčin zabraňujú úspešným deťom v štúdiu na základnej škole, alebo v štúdiu po skončení ZŠ, krátiť príjmy zo sociálnych dávok.
- nadviazanie kontaktu s možnými koordinátormi a spolupracovníkmi z radov Rómov.
- organizovať stretnutia s obyvateľmi osady, rozoberať postoje obce k Rómom a opačne, postoje k vzdelávaniu, pracovnému uplatneniu, diskutovať a nachádzať východiská.
- pomoc mladým Rómom pri získavaní zamestnania, spolupracovať s obecným a okresným úradom. Pozitívne vplývať na potrebu zamestnať sa.
- pravidelné stretnutia s obyvateľmi osady so zameraním na odstraňovanie kriminality, páchanie trestných činov, odstraňovanie negatívnych vplyvov na život Rómov. Pokúsiť sa zainteresovať pracovníkov polície, prokuratúry, školstva, okresného úradu práce.

3.4 Oblasť zamestnanosti

- zapájanie Rómov vo verejno-prospešných prácach v obciach a mestách.
- v regiónoch zvolávať pravidelné stretnutia majiteľov stavebných firiem na možnú zamestnanosť Rómov.

Literatúra

1. BALOGOVÁ, B. Chudoba rodiny. In Chudoba – spoločenský problém súčasnosti: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Banská Bystrica: UMB, 2005. ISBN 80-8083-081-9. s.162
2. DÁVIDEKOVÁ, M. Rizikové oblasti vzniku chudoby. In Chudoba – spoločenský problém súčasnosti: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Banská Bystrica: UMB, 2005. ISBN 80-8083-081-9. s.97.
3. DŽAMBAZOVIČ, R. Chudoba na Slovensku. Bratislava: UK, 2007. 232 s. ISBN 978-80-223-2428-1
4. DŽAMBAZOVIČ, Roman et al.: Chudoba a sociálna exklúzia / inklúzia.
5. <http://www.sspr.gov.sk/texty/File/pdf/2004/rodina/Chudoba.pdf>
6. GODSCHALK, J. Moderní sociální stát a chudoba. In Všeobecné otázky sociální politiky: Překladový sborník. [Bratislava, Praha :Výskumný ústav práce a sociálních vecí , 1991](#). ISBN 80-7138-034-2. s.39
7. LIÉGEOIS, J.-P.: Rómovi. Cigáni. Kočovníci. Bratislava: Charis s. r. o., 1995. ISBN 80-967380-4-6
8. PODOBY CHUDOBY NA SLOVENSKU: Národná správa o ľudskom rozvoji Slovenská republika 2000.
9. http://www.cphr.sk/undp2000sl_06_cast3.pdf
10. STRAPCOVÁ, K. Vnímanie príčin chudoby na Slovensku. In Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe: Zborník príspevkov z konferencie Unesco most. Bratislava: 2006. ISBN 80-85544-43-1. s. 301.
11. [http:// ekonomika.sme.sk](http://ekonomika.sme.sk).
12. <http://portal.statistis.sk>
13. www.cphr.sk
14. www.priateliazeme.sk

Mgr. Beáta Hrebenárová
Doktorand
Katedra Sociálnej práce PF KU
Katolícka univerzita v Ružomberku
034 01 Ružomberok
Email: beahrebenarova@gmail.com
Tel.: 0903 695 553

Chudoba a možnosti eliminácie problémov v edukácii rómskych detí

Abstrakt

Každý, kto sa zaoberá otázkami riešenia rómskej problematiky, tvrdí, že základným a najefektívnejším riešením sociálnych problémov, ale aj všeobecne problémov s rómskymi žiakmi, je ich vzdelávanie. Nosnými časťami príspevku sú analýza problémov detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia v predprimárnej a primárnej edukácii a predovšetkým návrhy na elimináciu týchto problémov v dvoch rovinách: teoreticko-filozofické východiská a praktické, aplikované postupy, ktorých realizácia by mohla prispieť ku skvalitneniu procesov edukácie detí a žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia, z marginalizovaných rómskych komunít.

Kľúčové slová: Chudoba. Sociálne znevýhodňujúce prostredie. Preprimárna edukácia. Primárna edukácia. Rómovia.

Abstract

Anyone dealing with issues of Roma matters contends that one of the fundamental and most effective solutions to social problems, but also general problems with Roma pupils, is their education. The key parts of the paper are the analysis of the problems of children coming from socially unfavourable environment in the pre-primary and primary education, and especially our proposals to eliminate these problems in two dimensions: theoretical- philosophical basis and practical, applied practices, implementation of which could contribute to a better process of education of children and pupils coming from socially unfavourable environment, from marginalized Roma communities.

Keywords: Poverty. Socially unfavourable environment. Pre-primary education. Primary education. Roma.

1 Sociálne znevýhodňujúce prostredie a chudoba detí

V odbornej literatúre dlhú dobu prevládal názor, že najpočetnejšou skupinou chudobných sú vo väčšine spoločností starí ľudia. V európskom priestore sa tento fakt postupne revidoval. Novšie analýzy ukázali, že medzi chudobnými skupinami majú najväčšie zastúpenie deti. Za najčastejšiu príčinu chudoby detí sa všeobecne považuje nezamestnanosť jedného alebo oboch rodičov. V prípadoch, keď je nezamestnanosť rodiča spojená s ďalšími znevýhodňujúcimi faktormi, akými sú nízke vzdelanie či zhoršený zdravotný stav rodiča alebo bývanie v marginalizovanom regióne s nedostatkom pracovných príležitostí, materiálna a sociálna deprivácia rodín s deťmi sa ešte znásobuje. Pretrvávanie rodičovskej nezamestnanosti alebo nízkych pracovných príjmov počas dlhého obdobia môže mať silné negatívne dopady na deti - na ich budúci život, keďže okrem aktuálneho nedostatku a problémov s uspokojovaním základných potrieb si deti v pôvodnej rodičovskej rodine nevytvoria potrebný vzťah k práci. Koncentrácia chudobných rodín s deťmi v jednej lokalite zraniteľnosť detí ešte znásobuje. Málo motivačné prostredie, v ktorom deti vyrastajú (či už v dôsledku nedostatku príjmov alebo nie), ich s veľkou pravdepodobnosťou odsudzuje na život v chudobe aj v dospelom veku. Dôsledkom nedostatočného vzdelania si budú ťažko hľadať trvalú prácu s primeraným zárobkom a s veľkou pravdepodobnosťou sa stanú opakovane nezamestnanými. Podľa správy UNICEF-u z roku 2005²⁴² „*chudoba v detstve je základnou príčinou chudoby v dospelosti.*“ V správe sa konštatuje, že chudobné deti sa v dospelosti stávajú chudobnými rodičmi.

„Dedenie“ chudoby alebo viacgeneračná chudoba je na Slovensku realitou. „*Rodiny, ktoré si takéto deti založia, sú opäť chudobnými rodinami a cyklus sa opakuje, nezamestnanosť je v domácnosti zvykom, stáva sa životným štýlom. Aj keď nechceny.*“²⁴³ Takmer tretina detí na Slovensku je ohrozená chudobou. Významný podiel na tejto ohrozenej skupine majú deti z rómskeho etnika. Detská chudoba je ale málo zviditeľnená, pretože štatistiky prezentujú chudobu hlavne v domácnostiach alebo rodinách a v ich rámci sa deti odsúvajú do úzadia. Ďalším z dôvodov prehliadania chudoby detí je ten fakt, že štát rozhoduje o potrebách rodín a určuje príspevok pre rodiny tak, že minimalizuje potreby

²⁴² BODNÁROVÁ, B., DŽAMBAZOVIČ, R., GERBERY, D. et al. 2005. *Medzigeneračná reprodukcia chudoby: Sekundárne analýzy teoretických konceptov a empirických zdrojov*. Priebežná správa. Bratislava. 2005. http://www.vupsvr.gov.sk/texty/File/pdf/2005/rodina/Medzigen_repro_chudoby_1.pdf. (03-06-2007).

²⁴³ JURÁSKOVÁ, M. *Analýza rómskej problematiky*. 2006. http://www.alianciazien.sk/files/Analýza_romskej_problematiky.pdf. (09-11-2008).

detí.²⁴⁴ Viacerí autori upozorňujú, že neexistuje minimálny životný štandard pre dieťa, čo pokladáme za najdôležitejšiu príčinu nedostatočnej pozornosti chudobe detí.²⁴⁵

Mnohé výskumy jednoznačne preukázali súvislosť medzi chudobou a školskou úspešnosťou. So zvyšujúcim sa podielom chudobných sa znižuje úspešnosť školy, napr.:

- Zvýšenie priemerného príjmu rodiny sa spája s lepšími výsledkami vo vzdelávaní (Duncan, Brooks, Gunn, Klebanov²⁴⁶; Smith²⁴⁷).
- Sociálne a kognitívne fungovanie chudobných malých detí sa s veľkou pravdepodobnosťou zlepšuje, ak sa ich rodinám zvýši príjem (Dearing, McCartney, Taylor. Harvard Graduate School of Education. ²⁴⁸).
- Riziko vplyvu chudoby v ranom detstve na úspešnosť v matematike a čítaní na prvom stupni ZŠ (Entwistle, Alexander²⁴⁹; Lipman, Oxford²⁵⁰; Gershoff, Aber, Raver²⁵¹).
- Ekonomické pozadie rodiny má významný vplyv na školskú úspešnosť žiaka (Halsey²⁵²).

2 Chudoba detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia v okrese Spišská Nová Ves

Chudoba ako multidimenzionálny jav je zároveň považovaná za základný determinant kvality života. Všeobecne uznávaným kľúčom k riešeniu chudoby je vzdelávanie. Najviditeľnejšou a zároveň najväčšou časťou chudobného obyvateľstva Slovenska je rómska minorita. Jej situácia je charakteristická

²⁴⁴ ŠIMUNKOVÁ, K., VAGAČ, L. 2001. *Chudoba a regionálne rozdiely na Slovensku: Problém definície chudoby*. Sociálne diskusné fórum. Friedrich Ebert Stiftung. http://www.sdf.sk/sdf_media/9chudoba.pdf, 2001 (03-07-2009).

²⁴⁵ Tamtiež

²⁴⁶ <http://www.google.sk/search?q=Duncan%2C+Brooks%2C+Gunn%2C+Klebanov%2C+1994&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:sk:official&client=firefox-a>. (20-07-2009).

²⁴⁷ <http://www.google.sk/search?hl=sk&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Ask%3Aofficial&hs=0DC&num=100&newwindow=1&q=Smith%2C+Brooks%2C+Gunn%2C+Klebanov%2C+1997&btnG=H%C4%BEada%C5%A5&meta=>. (20-07-2009).

²⁴⁸ <http://www.google.sk/search?hl=sk&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Ask%3Aofficial&hs=8uW&num=100&newwindow=1&q=Dearing%2C+McCartney%2C+Taylor%2C+Harvard+Graduate+School+of+Education%2C+2001&btnG=H%C4%BEada%C5%A5&meta=>. (20-07-2009).

²⁴⁹ <http://www.google.sk/search?hl=sk&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Ask%3Aofficial&hs=UHC&num=100&newwindow=1&q=Entwistle%2C+Alexander+1992&btnG=H%C4%BEada%C5%A5&meta=>. (20-07-2009).

²⁵⁰ <http://www.google.sk/search?hl=sk&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Ask%3Aofficial&hs=cKC&num=100&newwindow=1&q=Lipman%2C+Oxford+1997&btnG=H%C4%BEada%C5%A5&meta=>. (20-07-2009).

²⁵¹ <http://www.google.sk/search?hl=sk&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Ask%3Aofficial&hs=ofr&num=100&newwindow=1&q=Gershoff%2C+Aber%2C+Raver+2001&btnG=H%C4%BEada%C5%A5&meta=>. (20-07-2009).

²⁵² HALSEY, A. H. 1980. *Origins an Desination*. Oxford. University Press. 1980.

hmotnou núdzou, nízkou vzdelanostnou úrovňou, všeobecne nízkou životnou úrovňou, vysokou mierou nezamestnanosti.

Dôkazy o chudobe a sociálnom vylúčení Rómov sú šokujúce. Miera chudoby Rómov je niekedy až desaťkrát vyššia ako u zvyšku obyvateľstva. Vylúčenie z trhu práce udržiava existenciu kruhu chudoby a nižšej životnej úrovne. Deti predstavujú najviac ohrozenú skupinu populácie aj na Slovensku. Miera rizika chudoby detí vo veku 0 - 15 rokov na úrovni 30 % je však u nás najvyššia, a to v porovnaní s novými (17 %), ale i starými členskými štátmi EÚ (15 %). Nesporne má na to vplyv skutočnosť, že v rómskych osídleniach, kde žije najchudobnejšie obyvateľstvo SR (podľa odhadov až 50 %), predstavujú deti.²⁵³

Zaujímalo nás, aká je aktuálna situácia v spomínanej problematike v regióne Spiš, konkrétne v okresoch Spišská Nová Ves a Gelnica a v ďalšej časti našej práce porovnáme výsledky prieskumu, ktoré sme zistili v roku 2005²⁵⁴ s aktuálnymi výsledkami v roku 2009.

Prieskum aktuálnej situácie v oblasti chudoby detí v okrese Spišská Nová Ves sme realizovali v októbri 2009. Zamerali sme sa na vekovú kategóriu 5 a 6 ročných detí v okrese Spišská Nová Ves. Použili sme metódu obsahovej analýzy textov (dokumenty, štatistiky a informácie), ktoré sme získali na Úrade práce, sociálnych vecí a rodiny v Spišskej Novej Vsi a dospeli sme k týmto výsledkom:

- Počet všetkých nezaopatrených detí nachádzajúcich sa v hmotnej núdzi v okrese Spišská Nová Ves je 5191, čo predstavuje okolo 26 % z celkového počtu detí.
- Počet všetkých detí narodených v období od 1. 1. 2003 do 31. 12. 2004 (5 a 6 ročné deti) je 2423.
- Počet chudobných detí (nachádzajúcich sa v hmotnej núdzi a pod hranicou životného minima) je 603, čo predstavuje 24,89 %.
- Podiel chudobných rómskych detí z celkového počtu detí je 91,2 %.
- Zaškolenosť detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia v materských školách v okrese Spišská Nová Ves sa pohybuje na úrovni iba okolo 32 %.
- Počet všetkých 5-6 ročných detí MŠ v Spišskej Novej Vsi je 386, z toho 38 rómskych (9,85 %).

²⁵³ Dekáda rómskeho začleňovania 2005 - 2015 a Národný akčný plán Sociálnej inklúzie 2004 - 2006. Bratislava. MPSVR SR. 2004.

²⁵⁴ Bližšie KLEIN, V., MATULAYOVÁ, T. 2007. *Chudoba a edukácia rómskych žiakov*. In Aktuálne trendy v sociálno-edukačnej práci s rómskymi žiakmi. Nitra. UKF, 2007. ISBN 978-80-8094-119-2. s. 141 - 149.

Ak porovnáme obdobie od roku 2005 do roku 2009, môžeme konštatovať, že situácia sa markantne zhoršila a neustále v okrese Spišská Nová Ves stúpa počet chudobných detí (z 19,25 % v roku 2005 na 24,89 % v roku 2009, teda nárast je o 5,64 %). Tieto údaje vnímame v kontexte s preprimárnou a primárnou edukáciou týchto detí a žiakov v školách a školských zariadeniach, čo určite komplikuje situáciu aj v tejto oblasti. Pre prehľadnosť uvádzame zistenia aj v nasledujúcej tabuľke 1.

Tabuľka 1 *Chudoba detí v okrese Spišská Nová Ves*

Deti	2005 %	2009 %	prognóza 2010 %
Podiel všetkých detí v HN	19,25	26,00	29,00
z toho rómske deti	89,39	90,03	91,80
Podiel 5 a 6 ročných detí v HN	22,13	24,89	28,00
z toho rómske deti	90,15	91,20	93,00
Zaškolenosť detí v HN v MŠ	28,00	32,00	40,00 *

Poznámka* Predpokladáme vyššiu zaškolenosť detí v MŠ z dôvodov motivácie rodičov prostredníctvom dotácií a príspevkov.

Zhoršenie sociálno-ekonomickej situácie detí (najmä rómskych) na Spiši vnímame ako dôsledok:

- finančnej a hospodárskej krízy,
- nárast nezamestnanosti (január 11 %, apríl 15 %, december 2009 18 %),
- vysoká nativita Rómov žijúcich v segregovaných rómskych osadách (zavedenia príplatku k príspevku pri narodení dieťaťa od 1.1.2009 vo výške 678,49 € na prvé 3 deti).

Snahou štátnej politiky je zmierňovať dopady sociálnej odkázanosti na najchudobnejšie skupiny obyvateľstva, a preto Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky vydalo výnos č. 23609/2008-II/1 z 26. novembra 2008, ktorý upravuje možnosť poskytovania dotácie: motivačné

štipendium, príspevok na stravu a na školské potreby (nadobudol účinnosť 1. januára 2009).²⁵⁵

Zavedenie motivačných štipendií, dotácií na stravu a na školské pomôcky pre deti pochádzajúce zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia má významný dopad predovšetkým na rómske deti pochádzajúce zo segregovaných osád, ktoré žijú v rodinách ohrozených absolútnou chudobou. Dotácie sú často prostriedkom na zabezpečenie existenčných potrieb detí a riešia nepriaznivú sociálno-ekonomickú situáciu rodín s nízkymi príjmami. Bohužiaľ aj naše prieskumy (Klein, 2006, 2007) v uplynulých rokoch preukázali nízku efektivitu týchto finančných stimulov vo vzťahu k zlepšovaniu vzťahu rómskych detí a ich rodičov ku škole. Považujeme ich za motiváciu, ale iba na úrovni incentív, t.j. motivácie „zvonku“, nie ako vnútorné presvedčenie rodičov i detí o potrebe vzdelávania. Na základe osobných skúseností a rozhovorov konštatujeme, že rodičia rómskych detí považujú uvedené dotácie za vynikajúci prostriedok na vylepšenie finančnej situácie ich rodín (často ide o vysoké finančné sumy – až viac ako 150 € mesačne pre jednu rodinu) a iba minimálne to spájajú so snahou vyššej školskej úspešnosti ich detí. Stretávame sa s fenoménom detskej chudoby a fenoménom reprodukčnej chudoby. Vychádzame aj z vlastných skúseností, keď konštatujeme, že situácia, aká bola v 50. rokoch minulého storočia napr. v rómskej osade v Letanovciach, v rokoch 1981 – 1989, keď som tam pôsobil ako riaditeľ osobitnej školy a ako túto lokalitu poznáme dnes, sa neustále zhoršuje vo všetkých oblastiach. Chudobným rodičom sa rodili (a rodia sa aj v súčasnosti) chudobné deti, a prognózy ukazujú, že reprodukčná chudoba a chudoba detí budú ďalej narastať.

3 Problémy detí zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia a preprimárna a primárna edukácia

Sociálne prostredie považujeme za významný činiteľ, ktorý ovplyvňuje kvalitu výchovy a vzdelávania rómskych detí, pretože sociálne znevýhodňujúce prostredie neposkytuje dostatok podnetov na uspokojovanie takých potrieb, ktoré sú potrebné na primeranú výchovu detí. Je charakteristické nedostatočnými podnetmi pre optimálny vývin dieťaťa po stránke somatickej, ale najmä psychickej. Dieťa má nedostatok podnetov na rozvoj kognitívnych schopností, rozvoj zmyslov, citov a osobnostných vlastností. Spôsobuje to buď nedostatok času na výchovu dieťaťa, alebo nezáujem o jeho výchovu. Tento stav

²⁵⁵ <http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&mod=sitemap&lg=sk>. (20-07-2009).

spôsobuje sociálnu a výchovnú zanedbanosť detí vyrastajúcich v takomto prostredí, čo vytvára problémy už v predškolskom veku v oblasti rozvoja poznávacích funkcií a vedomostí a tiež problémy so socializáciou na jednej strane a problémy s uznávaním platných spoločenských noriem väčšinovej spoločnosti na strane druhej. Rómske dieťa z takého prostredia nemá na primeranej úrovni uspokojované základné potreby a dôsledky tejto psychickej či kultúrnej deprivácie sa prejavujú zaostávaním vo vývine po stránke mentálnej, sociálnej, emocionálnej i profesionálnej.

Na základe poznatkov z teórie²⁵⁶ a pedagogickej praxe a z našich empirických skúsenosti pokúsili sme sa o klasifikáciu *základných obmedzení (problémov) pri vstupe* detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia (z marginalizovaných rómskych komunit) do školského systému:

- Nízka vzdelanostná úroveň rómskych detí, neskoré nástupy do školy.
- Sociálne znevýhodňujúce, nemotivujúce až degradujúce prostredie rómskych detí.
- Nedostatok pozitívnych zdrojov podporujúcich ich účasť na výchovno-vzdelávacom procese.
- Proces zrenia nie je podporovaný podnetmi z prostredia, nestačí na primeraný rozvoj psychiky a motoriky dieťaťa.
- Nedostatočné hygienické a pracovné návyky, spoznávanie etických systémov, vytváranie rebríčka hodnôt, primerané formy sociálneho správania.
- Rómske dieťa neovláda slovenský jazyk, ani materinský jazyk neovláda v potrebnom rozsahu, slovná zásoba aj v rómčine je nedostačujúca a jazykový kód obmedzený.
- Nedostatočná pripravenosť školského systému na osobitosti vzdelávania Rómov.
- Nerozvíjanie individuálnej zodpovednosti za svoje činy, správanie a za seba. Pôsobenie školy je protichodné s pôsobením rodiny.
- Nízka úroveň vzťahov medzi rómskymi rodinami a školami, ich vzťahy sú formálne a často dochádza až k odmietavým postojom. Vnímanie školy ako represívnej inštitúcie.
- Predsudky medzi deťmi - odmietanie kontaktov detí navzájom.
- Rómske dieťa je veľmi živé, temperamentné a vyžaduje veľa pozornosti od dospelých, čo môže u pedagóga vyvolať negatívne pocity a odmeranosť. Rómske dieťa býva dieťaťom neoblíbeným.

²⁵⁶ Touto problematikou sa na Slovensku zaoberajú napr. Zelina, Portik, Horňák, Porubský, Kosová, Rosinský, Podhájecká, Belasová,, Valachová, Kariková, Kasačová a ďalší.

4 Návrhy na elimináciu problémov v edukácii rómskych detí (žiakov) v preprimárnej a primárnej edukácii

V poslednej časti príspevku predstavíme návrhy na niekoľko nových prístupov s cieľom eliminovať problémy rómskych detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia v preprimárnej a primárnej edukácii. Zámerne sme sa sústredili na menej známe koncepcie, pretože koncepcie profesora Zelinu (KEMSAK, DROMUS, Tvorivo-humanistická výchova...) sú už všeobecne známe. Naše návrhy sme rozdelili do dvoch rovín:

1. Teoreticko-filozofické východiská.
2. Praktické, aplikované postupy.

4.1 Teoreticko - filozofické východiská

Princíp diferenciacie a individualizácie vo vzdelávaní

V Českej republike sa v posledných rokoch v problematike socio-kultúrneho handicapu dieťaťa (aj rómskeho) v školskom vzdelávaní razantne presadzuje princíp diferenciacie a individualizácie vo vzdelávaní, podľa ktorého je nevyhnutné v edukačných procesoch dodržiavať tieto **zásady**: rovnakosť šancí, spravodlivosť vo vzdelávaní, individuálne vzdelávanie, prispôsobenie žiakom, odstránenie uniformity a necitlivosti, dôraz na komunikačné vzory.²⁵⁷

Kompenzačná edukácia sociálne znevýhodnených skupín žiakov

Problematikou kompenzačnej edukácie sociálne znevýhodnených skupín žiakov (predovšetkým rómskych) sa komplexne zaoberá predovšetkým Porubský²⁵⁸, ktorý navrhuje vo svojich prácach zavádzať dočasné vyrovnávacie opatrenie na zmiernenie sociálnej nerovnosti. Aktuálnou úlohou je podľa autora vymedziť pojem „osadová” socio - kultúra ako znevýhodňujúci determinant školskej edukácie a navrhuje uplatňovať integrované prístupy v edukácii v troch oblastiach:

1. kurikulárna transformácia transmisívneho poňatia edukačných procesov smerom k ich interpretatívne ponímaniu, umožňujúcemu rešpektovať sociálne a kultúrne determinanty procesov,

²⁵⁷ Touto problematikou sa v Českej republike zaoberajú napr. Štech (1997), Matoušek (1999), Straková (2002), Matějů (2003), Knausová (2005, 2006, 2009) a ďalší.

²⁵⁸ PORUBSKÝ, Š. 2007. *Učitel' – Diskurz – Žiak. Osobnostno-sociálny model primárnej edukácie*. Banská Bystrica. UMB PdF v Banskej Bystrici. 2007.

PORUBSKÝ, Š. 2008. *Predpoklady systematizácie edukácie rómskych žiakov zo socio-kultúrne znevýhodňujúceho prostredia*. In LUPTÁKOVÁ – VANČÍKOVÁ, K. (edit.) *Zlepšenie prístupu Rómov k vzdelaniu*. 2008. UMB Banská Bystrica. ISBN 978-80-8083-639-9.

2. príprava učiteľov (AU) pre prácu s deťmi z marginalizovaných sociálnych skupín,
3. predmetné obsahy edukácie smerom k didaktickej transformácii spoločensko- historickej skúsenosti rómskeho etnika do obsahov.

Z týchto dôvodov je potrebné zaviesť tieto komplexné programy:

- programy podpornej edukácie detí a žiakov zo socio-kultúrne znevýhodňujúceho prostredia rómskych osád týkajúci sa posledného ročníka MŠ a prvého stupňa ZŠ,
- programy vzdelávania učiteľov (asistentov učiteľov) a ďalších odborníkov v oblasti edukácie detí a žiakov zo socio-kultúrne znevýhodňujúceho prostredia rómskych osád.

Princíp blízkej skúsenosti dieťaťa

V procese preprimárnej a primárnej edukácie je nevyhnutné považovať rozdielne kultúrne skúsenosti a výbavu detí za základ, za východisko v ďalšej práci s nimi. Tonucci formuluje princíp blízkej skúsenosti dieťaťa. Musí to byť ale skúsenosť naozaj „blízka“. Dieťa tak má pocit, že niečo vie, že je kompetentné, že sa s jeho znalosťami v škole počíta, že sú na niečo potrebné. Práve rozdielna kvalita i úroveň skúseností a poznatkov detí je pre školu veľkou šancou, ktorú zatiaľ nevieme využiť. Mnoho detí sa nám preto prejavuje ako handicapované zbytočne, umelo, pretože ich skúsenostiam, jazyku a schopnostiam nie je v škole daný priestor – sú jednoducho eliminované. Podľa princípu blízkej skúsenosti dieťa musí na základe svojho zážitku vedieť, o čom je reč. Úlohou pedagóga je túto skúsenosť v konfrontácii s ostatnými rozvinúť, obohatiť, korigovať, alebo i celkom zmeniť jej interpretáciu.²⁵⁹ Práve v tom je veľká šanca pre školu, ktorá spočíva v rozdielnej kvalite, v rozdielnej úrovni skúseností a poznatkov detí a potenciálnou možnosťou reprodukovať primárne kultúrne skúsenosti pre všetky deti.

Princíp interpretačných kompetencií

V procese preprimárnej a primárnej edukácie detí a žiakov sú podľa princípu interpretačných kompetencií súčasťou ich úspechu v škole ich interpretačné kompetencie, tzv. zamlčané školské kultúry (tacit classroom culture)²⁶⁰, ktoré sú tvorené schopnosťou interpretovať sociálne kontexty a školské pravidlá.

²⁵⁹ Bližšie TONUCCI, F. 1991. *Vyučovať alebo naučiť*. Praha 1991. <http://www.rozhlady.pedagog.sk/cisla/pr3-1996.pdf>. (10-07-2009).

²⁶⁰ Bližšie MEHAN, H. 1984. *Language and schooling*. *Sociology of Education*, 57. 1984. 174 - 183.

Z týchto dôvodov nie je dôležité len ovládať jazyk, ale je potrebné vedieť aj kedy prehovoriť, kedy nie, čo povedať, komu a akým spôsobom to povedať.

Princíp pozitívneho čítania prejavov a histórie jeho nositeľa

Niektoré výskumy ukazujú, že handicap nie je dôsledok či fatalistický prežitok nejakého nedostatku, ale špecifická osobná konštrukcia zmyslu vzťahov jeho nositeľa k poznaniu, ku škole, k budúcnosti, k práci, ku svojej rodine.²⁶¹ Handicap musíme vidieť optikou tzv. pozitívneho čítania prejavov a histórie jeho nositeľa. Nesledovať len, čo nemá, čo mu chýba, čo nehovorí, ale čo svojim špecifickým správaním, svojim zlyhávaním, svojou „poruchou“ a zmyslom, ktorý mu dáva, ako ho interpretuje, čo chce vlastne povedať (i negatívne prejavy musia byť pre pedagógov a psychológov pozitívne, t. j. niečo svojrázneho, autentického znamenajú). Dostávame sa tak k požiadavke na našu poznávaciu pozíciu²⁶² (vo vede označovanú ako epistemologická) vidieť handicap ako otvorený príbeh. To nás privádza k nutnosti pridať k požiadavkám na kompetencie žiaka ďalšiu kompetenciu, ktorou je schopnosť reflexie zmyslu školy v systéme svojich životných činností. A k tomu mu musí napomáhať svojou poznávacou prácou z uvedenej pozície predovšetkým pedagóg.

Princíp využívania praktickej inteligencie detí v edukácii

Je samozrejmé, že existujú rozdiely v inteligencii žiakov, podobne ako aj v úrovni ostatných vlastností psychických procesov a vlastností osobnosti. Rómske deti sú od malička, najmä vplyvom zanedbaného prostredia, pomalšie. Samotná inteligencia ale neurčuje školskú úspešnosť, pretože pre tú sú dôležité aj vytrvalosť, usilovnosť, pozitívny vplyv prostredia (nielen rodinného, ale aj širšieho), emocionálna a sociálna stabilita. Tieto vlastnosti môže rómske dieťa získať len v dobre fungujúcom rodinnom prostredí, ktoré má dominantný vplyv na školskú úspešnosť. Na druhej strane však treba pripomenúť, že stále hovoríme o tzv. akademickej inteligencii. Výsledky výskumov potvrdzujú, že vyžitie akademickej inteligencie nie je nevyhnutné v každom sociálnom prostredí a význam akademickej inteligencie je potrebné vnímať práve v kultúrno-priestorovom kontexte. Veľa dôležitých praktických schopností totiž

²⁶¹ Napr. CHARLOT, B., BAUTIER, F., ROCHEX, J.-Y. 1992. *École et savoir dans les banlieuesÉ et ailleurs*, Paris: Armand Colin, 254 p. 1992.

²⁶² KOLLÁRIKOVÁ, Z., PUPALA, B. (eds.) 2001. *Predškolská a elementárna pedagogika*. Praha. Portál. 2001. ISBN 80-7178-585-7. s. 161 – 178.

akademický IQ test neodhalí. Sternberg (2004) skúmal napríklad eskimácke deti na Aljaške. Zistil, že mestské deti boli v teste akademickej inteligencie významne lepšie ako vidiecke eskimácke deti. Podobne ako mnohí psychológovia potvrdil, že deti z mesta a z rozvinutejšieho sociálneho prostredia podávajú lepší výkon v akademických inteligenčných testoch.

Predpokladá sa, že (podobne ako u aljašských detí) majú Rómovia vyššiu praktickú inteligenciu ako akademickú, ktorá im pomáha prežiť v najrozličnejšom prostredí. Pre Rómov akademické vzdelanie veľa neznamena, zatiaľ čo poznanie rómskych tradícií, hodnôt, vzorcov správania a riešenia konfliktov a životných situácií áno. V tomto kontexte treba chápať aj inteligenciu Rómov. Sternberg to nazýva *úspešná inteligencia* a definuje ju ako schopnosť uspieť v živote v rámci svojho vlastného kultúrneho kontextu. Aj výsledky projektu APVV-20-049105 Akademická a praktická inteligencia slovenskej populácie rómskych detí (2006 – 2008) preukázali podobné zistenia.²⁶³

„Úspešná inteligencia“ = schopnosť uspieť v živote v rámci svojho vlastného kultúrneho kontextu.

4.2 Praktické, aplikované postupy

Predškolská výchova

V predškolskom období väčšina rómskych detí vyrastá slobodne a často sú ponechané samé na seba. Sú veľmi vnímavé a učia sa tým, že pozorujú a napodobňujú to, čo robia iní. Chýba im pravidelná stimulácia, učia sa samovoľne. Deti, pochádzajúce zo segregovaných rómskych komunit, vyrastajú v izolovanom prostredí, bez možnosti spoznávania iných vzorov správania a konania. Deti, ktoré prichádzajú do školy z rodinného prostredia, ktoré je sociálne, kultúrne a ekonomicky na veľmi nízkej úrovni, sú poznačené. So všeobecne platnými normami sa nedokážu rómske deti identifikovať, pretože nie sú v zhode s normami, ktoré platia v rómskej spoločnosti (s. 29).²⁶⁴ Rómske dieťa, prichádzajúce do školy zo sociálne znevýhodneného rodinného prostredia, nemá na primeranej úrovni uspokojované základné potreby z hľadiska požiadaviek majoritnej spoločnosti, ale je schopné v prirodzených podmienkach

²⁶³ Bližšie STENBERG, R. 2004. *Kultúra a inteligencia*. Inauguračná prednáška na UKF Nitra. 2004 a ROSINSKÝ, R. 2006. *Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov k učniu*. Nitra. UKF Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva. 2006. ISBN 80-8050-955-7. s. 66 – 68.

²⁶⁴ PORTIK, M. 2003. *Determinanty edukácie rómskych žiakov*. Prešov: PdF Prešovskej univerzity, 2003. 177 s. ISBN 80-8068-155-4.

sa rozvíjať a spontánne sa učiť. Zaostávanie, ktoré vznikne pri dlhodobej absencii rozvíjajúcich podnetov najmä v predškolskom veku, sa nedá vykompenzovať úplne. Neskôr sa to prejaví v ťažkom zvládnutí školských, pracovných a ostatných životných činnostiach. Rómske deti prinášajú do nového prostredia veľmi veľa podnetného, napr. hravosť, spontánnosť, srdečnosť, úprimnosť, veselosť a v neposlednom rade vďačnosť, prejavovanú tým, ktorí sa o nich starajú a pomáhajú im. Rómske dieťa je v rodine ináč stimulované, jeho skúsenosti a zážitky sa líšia od detí z bežnej populácie. Túto skutočnosť musíme rešpektovať, pri práci s rómskymi deťmi z nej vychádzať, čo znamená, prijímať ich také, aké sú, bez predsudkov a rozvíjať ich existujúci potenciál. Rómske deti sú vedené k nezávislosti od raného detstva, málo sa uplatňujú fyzické tresty a verbálnej a neverbálnej komunikácii sa učia od dospelých a ostatných členov komunity oveľa skôr ako nerómske deti. Deti participujú na každodenných aktivitách komunity a učia sa hodnotám sledovaním, počúvaním a pozorovaním ostatných členov komunity. Návrh Koncepcie rozvoja výchovy a vzdelávania v Slovenskej republike²⁶⁵ poukazuje na význam predškolskej výchovy, v ktorom sa okrem iného konštatuje, „že postupne by bolo vhodné aspoň posledný ročník materskej školy stanoviť ako povinný alebo aspoň vytvoriť podmienky na to, aby deti pochádzajúce zo znevýhodneného sociálneho prostredia a rómske deti, navštevovali materskú školu rok pred vstupom do základnej školy.“

Vo vzťahu k budúcnosti rómskych detí je nevyhnutné, aby navštevovali materskú školu a tak sa pripravili na povinnú školskú dochádzku. Pravidelná dochádzka do materskej školy sa pozitívne odráža nielen na socializácii detí, ale aj na ich rodičov. V dôsledku integračných snáh a pretrvávajúcej alarmujúcej nízkej vzdelanostnej úrovni rómskej minority sa vytvára tlak na materské školy v tom zmysle, aby vytvárali adekvátne podmienky pre všetky deti bez ohľadu na ich sociálne a kultúrne zázemie. Úlohou je zvýšiť zaškolenosť rómskych detí a tak napomôcť ich socializácii a osobnostnému rozvoju.

Predškolské (preprimárne, predprimárne) vzdelanie získa dieťa absolvovaním posledného ročníka vzdelávacieho programu odboru vzdelávania v MŠ.

Podľa nového školského zákona²⁶⁶ *základné vzdelanie* sa delí na:

1. primárne vzdelanie (absolvovanie výchovno-vzdelávacieho programu 1. stupňa ZŠ),

²⁶⁵ BAĎURÍKOVÁ, Z.: *Inkluzívna výchova a vzdelávanie detí predškolského veku*. Partizánske: In: *Predškolská výchova*, 2005/06, roč. LX, č. 4, s. 1-7, ISSN 0032-7220.

²⁶⁶ ZÁKON NR SR č.245 z 22. mája 2008 *o výchove a vzdelávaní (školský zákon)* a o zmene doplnení niektorých zákonov. <http://www.nrsr.sk/default.aspx?sid=zakony/prehľad>. (27- 05- 2009).

2. nižšie sekundárne vzdelanie (absolvovanie výchovno-vzdelávacieho programu 2. stupňa ZŠ).²⁶⁷

Tieto stupne vzdelávania podľa medzinárodnej klasifikácie ISCED považujeme za rozhodujúce stupne edukácie z hľadiska vytvárania podmienok integrácie (začleňovania) detí pochádzajúcich zo socio-kultúrne znevýhodňujúceho prostredia rómskych detí do života spoločnosti vrátane detí z marginalizovaných rómskych komunít.

Nultý ročník

Nultý ročník základnej školy je definovaný v zákone NR SR č. 245/2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v ktorom sa uvádza, že nultý ročník základnej školy je určený pre deti, ktoré k 1. septembru *dosiahli fyzický vek šesť rokov, nedosiahli školskú spôsobilosť, pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia* a vzhľadom na sociálne prostredie, nie je u nich predpoklad zvládnutia vzdelávacieho programu prvého ročníka základnej školy. Ak dieťa ani po odložení začiatku povinnej školskej dochádzky alebo po dodatočnom odložení plnenia povinnej školskej dochádzky nedosiahlo školskú spôsobilosť, najneskôr však 1. septembra, ktorý nasleduje po dni, v ktorom dieťa dovŕšilo ôsmy rok veku, bude zaradené do prvého ročníka, alebo so súhlasom zákonného zástupcu do nultého ročníka základnej školy.

Ministerstvo školstva Slovenskej republiky podporuje vzdelávanie rómskych detí v nultých ročníkoch základných škôl, čoho dôkazom sú nimi stanovené úlohy pre riaditeľov základných škôl v pedagogicko-organizačných pokynoch na školský rok 2008/2009.²⁶⁸

1. Do nultého ročníka základnej školy *môže byť zaradené dieťa len s informovaným súhlasom zákonného zástupcu dieťaťa*. Takéto dieťa začína plniť povinnú školskú dochádzku v nultom ročníku.
2. Základné školy s nultým ročníkom a základné školy so žiakmi zo sociálne znevýhodneného prostredia spolupracujú s MPC v alokovanom pracovisku Prešov a jeho Rómskym vzdelávacím, informačným, poradenským a dokumentačným centrom Prešov (ROCEPO) s celoslovenskou pôsobnosťou a využívajú vo výchovno-vzdelávacom procese ním vydávané a distribuované publikácie.

Nultý ročník považujeme za formu kompenzačnej edukácie. Jeho zriadenie je prijímané pozitívne, ale v súčasnej pedagogickej teórii i praxi sa ukazuje potreba:

²⁶⁷ EURÓPSKE HODNOTENIE VZDELANIA (angl. The International Standard Classification of Education, skrátené ISCED). Stupnica vytvorená organizáciou [UNESCO](#). Nástroj na porovnávanie, kompiláciu a prezentáciu štatistických údajov o [vzdelávaní](#) v rámci jednotlivých [krajín](#).

²⁶⁸ <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=154>. (24- 06-2008).

- monitorovať a merať kvalitu edukačného procesu v triedach nultého ročníka,
 - dokladovať poznatky o ďalšom osude absolventov nultých ročníkov,
- a odpovedať na tieto otázky:

- Sú absolventi nultých ročníkov úspešnejší v školskej edukácii ako podobní žiaci, ktorí neprešli takouto formou?
- Vedie táto forma ich počiatocnej „segregácie“ v škole k ich úspešnej integrácii, alebo naopak, túto segregáciu umocňuje?
- Stačí učivo jedného ročníka rozložiť na dva školské roky?

Pedagogický asistent

22. mája 2008 Národná rada SR prijala zákon²⁶⁹, ktorým definitívne potvrdzuje postavenie profesie asistenta učiteľa v našom školskom systéme. V 7. časti školského zákona sa uvádza, že deťom alebo žiakom *so zdravotným znevýhodnením a žiakom so zdravotným znevýhodnením bariéry, vyplývajúce z ich zdravotného znevýhodnenia, pomáhajú prekonávať pedagogickí asistenti* aj v školách pre deti alebo žiakov so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami, ktorými podľa toho zákona sú: materská škola, základná škola, stredná škola, praktická škola, odborné učilište.

Ustanovenie profesie pedagogický asistent je vo všeobecnosti prijímané pozitívne, o čom svedčia odborné publikácie významných autorov, ale aj názory pedagogickej i laickej verejnosti a najmä žiakov. Napriek tomu je potrebné v blízkej budúcnosti:

- Zmerať účinnosť a efektívnosť profesie asistent učiteľa.
- Realizovať spoločné ďalšie vzdelávanie učiteľov a pedagogických asistentov.
- Uplatňovať princíp afirmatívnej akcie pri zamestnávaní Rómov – pedagogických asistentov.

S tým súvisí aj potreba odpovedať na tieto otázky:

- Neunikajú nám mnohé intencionálne (zámerné) faktory a kauzálne súvislosti?
- Nepreceňujeme význam pedagogického asistenta ako pomocníka pri prekonávaní počiatocných rečových bariér u tých žiakov, ktorí komunikujú doma v rómčine?
- Stačí iba niečo z učiva a pokynov učiteľa preložiť do rómčiny, keď podstata problému nie je len výhradne v reči žiakov? Pomôže to žiakom z dlhodobého hľadiska?
- Nechýbajú nám poznatky o tom, aké je myslenie rómskych detí?

²⁶⁹ ZÁKON NR SR č.245 z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene doplnení niektorých zákonov. [http://www.nrsr.sk/default.aspx?sid=zakony/prehľad. \(27-05-2009\)](http://www.nrsr.sk/default.aspx?sid=zakony/prehľad. (27-05-2009)).

- Neučíme rovnako konštruované učivo z rovnakých učebníc a v princípe s rovnakými prostriedkami ako ostatných žiakov len v dlhšom časovom úseku?
- Z akých dôvodov sa nevyužíva profesia pedagogický asistent v MŠ?

Celodenný výchovný systém (CVS)

Celodenný výchovný systém (CVS) historicky preukázal vysokú efektívnosť v procese edukácie predovšetkým rómskych žiakov. Patrí k starším, ale stále aktuálnym formám edukácie detí z menej podnetného výchovného prostredia, t.j. aj mnohých rómskych detí. Ako prvý ho načrtnol Opatá.²⁷⁰ Neskôr mu venovali pozornosť Holček a Havran z PdF UPJŠ.²⁷¹ V poslednom období sa v odbornej a laickej verejnosti opäť pertraktuje aj kvôli vyjadreniam Erica van der Lindena, bývalého veľvyslanca EÚ v Slovenskej republike, ktorý sa vyjadroval v prospech zriaďovania internátneho systému vzdelávania Rómov.

Podstata CVS spočíva v poskytovaní celodennej intenzívnej, odbornej edukačnej starostlivosti o znevýhodnené deti. Formálnym znakom je, že dieťa prichádza do školy ráno o siedmej (o pol ôsmej) a odchádza okolo piatej popoludní bez aktovky, aby sa doma nemuselo akýmkoľvek spôsobom špecificky pripravovať na vyučovanie.

Podľa nášho názoru i praktických skúsenosti zavedenie celodenného výchovného systému pre deti pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia (aj pre mnohé rómske deti) by mohlo významnou mierou prispieť k zavedeniu efektívnejších metód a foriem do procesu edukácie rómskych detí i žiakov.

Tranzitívne triedy v základných školách

V súčasnosti sa na vybraných základných školách v Slovenskej republike realizuje experimentálne overovanie projektu „*Tranzitívne triedy v základných školách*“ a aj v školskom roku 2008/2009 pokračuje pod názvom „*Špecializované triedy na 1. stupni základných škôl.*“ Gestorom experimentálneho overovania je Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie v Bratislave.²⁷² Experimentálne overovanie tzv. tranzitívnych tried je podľa nášho názoru aj dôsledok záväzkov Slovenskej republiky, vyplývajúcich z novely zákona NR SR o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou.²⁷³ V školskom zákone v časti

²⁷⁰ OPATA, R. 1973. *Celodenní výchovní systém*. Praha: SPN, 1973.

²⁷¹ HOLČEK, Š., HAVRAN, J. 1977. *Metodika práce v rámci celodenného výchovného systému na 1. stupni ZŠ*. Prešov. KPÚ. 1977.

²⁷² [http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=154_\(24-06-2008\)](http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=154_(24-06-2008)).

²⁷³ [\(07-07-2009\)](http://www.snsfp.sk/rs/snsfp_rs.nsf/0/CE591DEA3068370DC1256FF000224BF8?OpenDocument).

Školská integrácia a formy školskej integrácie (začleňovania)²⁷⁴ sú uvedené postupy v oblasti školskej integrácie okrem iného aj žiakov so špeciálnymi výchovno–vzdelávacími potrebami (aj rómskych žiakov) a aj možnosti reintegrácie týchto žiakov zo špeciálnych škôl do základných (bežných) škôl.

Záver

Slovenská republika je štátom, v ktorom žijú nielen Slováci, ale aj príslušníci iných etník vrátane Rómov. Príslušníci početne najviac zastúpeného rómskeho etnika sú v nerovnom postavení voči majorite najmä v oblasti vzdelávania, bývania, zamestnanosti a zdravotníctva. Kľúčovým komponentom problémov, ktorým Rómovia na Slovensku čelia, sú zaužívané negatívne stereotypy, nedostatočná objektívna informovanosť majority o tejto minorite, predsudky a z nich vyplývajúca intolerancia časti majoritného obyvateľstva.

Zásadným a azda najvážnejším problémom v Slovenskej republike je riešenie zlej sociálnej, ekonomickej a vzdelanostnej rómskej národnostnej menšiny a najmä tých marginalizovaných Rómov, ktorí žijú na okraji spoločnosti v segregovaných rómskych osadách. Myslíme si, že kľúčom k riešeniu zlého sociálneho postavenia Rómov a ich chudoby je výchova a vzdelávanie. Prioritou našej spoločnosti preto naďalej zostáva edukácia a zvyšovanie vzdelanostnej úrovne rómskej populácie, pretože vzdelávanie je jedinou cestou, ktorá vedie k sociálnemu, kultúrnemu a ekonomicko-hospodárskemu progresu a k pozdvihnutiu rómskej národnostnej menšiny s cieľom pozitívne využiť ľudský kapitál aj početnej rómskej menšiny v Slovenskej republike. Iba vzdelaný človek (teda aj Róm) predstavuje veľký potenciál jeho pozitívneho využitia v oblasti ľudského kapitálu v prospech seba, rodiny, komunity i celej spoločnosti. Kvalitné vzdelávanie je potrebné aj pre realizáciu ich pozitívneho života v tejto spoločnosti, pre prekonanie handicapu sociálnej, ekonomickej a kultúrnej povahy. Je dôležité tiež pre získavanie vlastného sebavedomia, vyrovnania sa s úrovňou súčasných požiadaviek na človeka.

Literatúra

1. BAĎURÍKOVÁ, Z. 2005. *Inkluzívna výchova a vzdelávanie detí predškolského veku*. Partizánske. In *Predškolská výchova*. 2005/06, roč. LX, č. 4, s. 1-7. ISSN 0032-7220.
2. BELÁSOVÁ, Ľ. 2006. *Kompetencie asistenta učiteľa v procese utvárania počiatkovej gramotnosti rómskych žiakov*. In *Zvyšovanie úrovne socializácie rómskej komunity prostredníctvom systémov vzdelávania sociálnych a misijných pracovníkov a asistentov učiteľa*. 2006. Nitra. ISBN 80-8050-998-0.

²⁷⁴ ZÁKON NR SR č.245 z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene doplnení niektorých zákonov. <http://www.nrsr.sk/default.aspx?sid=zakony/prehľad>. (27- 05-2009).

3. BODNÁROVÁ, B. – DŽAMBAZOVIČ, R. – GERBERY, D. et al. 2005. *Medzigeneračná reprodukcia chudoby: Sekundárne analýzy teoretických konceptov a empirických zdrojov*. Priebežná správa. Bratislava. 2005. http://www.vupsvr.gov.sk/texty/File/pdf/2005/rodina/Medzigen_repro_chudoby_1.pdf. [03-06-2007].
4. DEKÁDA RÓMSKEHO ZAČLEŇOVANIA 2005 - 2015. <http://www.orgovanova.vlada.gov.sk/index.php?ID=1804> [15-03-2007].
5. EURÓPSKE HODNOTENIE VZDELANIA (angl. The International Standard Classification of Education, ISCED). Stupnica vytvorená organizáciou [UNESCO](http://www.unesco.org). Nástroj na porovnávanie, kompiláciu a prezentáciu štatistických údajov o [vzdelávaní](http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=154) v rámci jednotlivých krajín. <http://www.minedu.sk/index.php?lang=sk&rootId=154>, [24-06-2009].
6. HALSEY, A. H. 1980. *Origins an Desination*. Oxford University. Press. 1980.
7. HOLČEK, Š., HAVRAN, J. 1977. *Metodika práce v rámci celodenného výchovného systému na 1. stupni ZŠ*. Prešov. KPÚ, 1977.
8. HORŇÁK, L. 2005. *Rómsky žiak v škole*. Prešov. PF PU. 2005. s. 357. ISBN 80-8068-356-5.
9. CHARLOT, B., BAUTIER, F., ROCHEX, J.- Y. 1992. *École et savoir dans les banlieues et ailleurs*, Paris: Armand Colin. 254 p. 1992.
10. JURÁSKOVÁ, M. *Analýza rómskej problematiky*. 2006. http://www.alianciazien.sk/files/Analiza_romskej_problematiky.pdf. [09-11-2008].
11. KARIKOVÁ, S. – KASÁČOVÁ, B. 2005. *Príprava asistenta učiteľa pre edukáciu rómskych žiakov*. In Zborník príspevkov z pracovného seminára Cesty k zvyšovaniu socializácie rómskeho etnika. HORŇÁK, L., SCHOLTZOVÁ, I. (eds.) Prešov. 2005. Pedagogická fakulta, s. 23 – 46. ISBN 80-8068-374-3.
12. KASÁČOVÁ, B. 2006. Teoretický kontext diagnostickej kompetencie učiteľov v elementárnej a predškolskej edukácii. *Pedagogické rozhľady*. 15, 2006, č.2, s. 13-15.
13. KLEIN, V. - MATULAYOVÁ, T. 2007. *Chudoba a edukácia rómskych žiakov*. In: Aktuálne trendy v sociálno-edukačnej práci s rómskymi žiakmi. Nitra. UKF. 2007. ISBN 978-80-8094-119-2. s. 141 - 149.
14. KNAUSOVÁ, I. 2009. *Problematika sociokultúrneho handicapu v jeho školskom vzdelávaní*. In Naša škola. Číslo 10, roč. XII. Bratislava. ISSN 1335 - 2733.
15. KOLLÁRIKOVÁ, Z., PUPALA, B. (eds.). 2001. *Predškolská a elementárna pedagogika*. Praha. Portál. 2001. ISBN 80-7178-585-7.

- 16.KOSOVÁ, B. 2004. *Analýza možností vzdelávania rómskej minority z hľadiska charakteru školského systému*. In Pozitívna diskriminácia vo Francúzsku a vo svete. Prešov. Metodicko-pedagogické centrum, 2004.
- 17.KOSOVÁ, B. 2008. *Vzdelávanie pre všetkých alebo sociálna spravodlivosť vo vzdelávaní*. In LUPTÁKOVÁ – VANČÍKOVÁ, K. (edit.). Zlepšenie prístupu Rómov k vzdelaniu. 2008. UMB Banská Bystrica. ISBN 978-80-8083-639-9.
- 18.MATOUŠEK, O. 1999. *Kompetence rodiny a vzdelávacieho systému*. In Sociálne edukatívne problémy mládeže a dospelých v reflexii pedagogickej teórie a praxe. Sborník. Brno. ČpdS. s. 8 – 32.
- 19.MEHAN, H.1984. *Language and schooling*. Sociology of Education, 57, 174-183.
- 20.NÁRODNÝ AKČNÝ PLÁN SOCIÁLNEJ INKLÚZIE 2004-2006. Bratislava. MPSVaR. 2004.
- 21.www.employment.gov.sk/new/index.php?id=580 [10-03-2009].
- 22.OPATA, R. 1973. *Celodenní výchovný systém*. Praha: SPN, 1973.
- 23.PORTIK, M. 2003. *Determinanty edukácie rómskych žiakov*. Prešov. Pdf Prešovskej univerzity. 2003. 177 s. ISBN 80-8068-155-4.
- 24.PORTIK, M. 2005. *Aktuálne problémy vzdelávania znevýhodnených rómskych žiakov*. In. JANDOVÁ R. (Edit.). Příprava učitelů a aktuální proměny v základním vzdělávání. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 15. a 16. 9. 2005. 198 s. ISBN 80-7040-789-1.
- 25.PORUBSKÝ, Š. 2007. *Učiteľ – Diskurz – Žiak. Osobnostno-sociálny model primárnej edukácie*. Banská Bystrica. UMB Pdf v Banskej Bystrici. 2007.
- 26.PORUBSKÝ, Š. 2008. *Predpoklady systematizácie edukácie rómskych žiakov zo socio- kultúrne znevýhodňujúceho prostredia*. IN LUPTÁKOVÁ – VANČÍKOVÁ, K. (edit.) Zlepšenie prístupu Rómov k vzdelaniu. 2008. UMB Banská Bystrica. ISBN 978-80-8083-639-9.
- 27.ROSINSKÝ, R. 2006. *Čhavale Romale alebo motivácia rómskych žiakov ku učeniu*. Nitra. UKF Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva. 2006. ISBN 80-8050-955-7. s. 66 – 68.
- 28.ROSINSKÝ, R., KLEIN, V. 2007. *Sociálne znevýhodňujúce prostredie a edukácia*.
[In: Pedagogická revue](#) - Časopis pre pedagogickú teóriu a prax. ISSN 1335-1982. Roč. 59, č. 5. 2007. s. 589 -598.
- 29.STENBERG, R. 2004. *Kultúra a inteligencia*. Inauguračná prednáška na UKF Nitra. 2004.
- 30.ŠIMUNKOVÁ, K., VAGAČ, L. 2001. *Chudoba a regionálne rozdiely na Slovensku: Problém definície chudoby*. Sociálne diskusné fórum, Friedrich Ebert Stiftung. http://www.sdf.sk/sdf_media/9chudoba.pdf, 2001 [03-07-2009].

- 31.ŠTECH, S. 1997. *Psychologie handicapu*. TU Liberec.
- 32.TONUCCI, F. 1991. *Vyučovat nebo naučit*. Praha 1991.
<http://www.rozhlady.pedagog.sk/cisla/pr3-1996.pdf>. [10-07-2009].
- 33.VALACHOVÁ, D. 2009. *Ako poznávať dieťa, alebo pedagogická diagnostika v materskej škole*. In *Predškolská výchova 2008/2009*. Ročník LXIII. Číslo 3, 4, 5. Bratislava. ISSN 0032-7220.
- 34.VÝNOS MPSVaR SR č. 23609/2008-II/1 z 26.novembra 2008, ktorý upravuje možnosť poskytovania dotácii motivačné štipendium, stravu a na školské potreby.
<http://www.employment.gov.sk/index.php?SMC=1&mod=sitemap&lg=sk>. [20-07-2009]
- 35.ZÁKON NR SR č.245 z 22. mája 2008 o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene doplnení niektorých zákonov.
<http://www.nrsr.sk/default.aspx?sid=zakony/prehľad>. [27-05- 2009].
- 36.ZÁKON NR SR č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých predpisov (antidiskriminačný zákon).
http://www.snslp.sk/rs/snslp_rs.nsf/0/CE591DEA3068370DC1256FF000224BF8?OpenDocument, [07-07-2008].
- 37.ZELINA, M. a kol. 2004. *Koncepcia integrovaného vzdelávania rómskych detí a mládeže*. Bratislava. Ministerstvo školstva SR, 2004. 161 s. ISBN 80-89055-47-8.
- 38.ZELINA, M., VALACHOVÁ, D., KADLEČÍKOVÁ, Z., BUTAŠOVÁ, A. 2002. *Vzdelávanie Rómov*. Bratislava. SPN. 2002. s. 205. ISBN 80-08-03339-8.
- 39.ZELINA, M. 2001. *Rómske etnikum v systéme multikultúrnej edukácie*. Prešov. PF PU, 2001.

Internet:

- 40.Výskumy zamerané na súvislosti medzi chudobou a školskou úspešnosťou
- 41.DUNCAN, BROOKS, GUNN, KLEBANOV
<http://www.google.sk/search?q=Duncan%2C+Brooks%2C+Gunn%2C+Klebanov%2C+1994&ie=utf-8&oe=utf-8&aq=t&rls=org.mozilla:sk:official&client=firefox-a>. [20-07-2009].
- 42.DEARING, MCCARTNEY, TAYLOR. Harvard Graduate School of Education,
- 43.<http://www.google.sk/search?hl=sk&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3AAsk%3Aofficial&hs=8uW&num=100&newwindow=1&q=Dearing%2C+McCartney%2C+Taylor%2C+Harvard+Graduate+School+of+Education%2C+2001&btnG=H%C4%BEada%C5%A5&meta=>. [20-07-2009].

44. ENTWISTLE, ALEXANDER

45. <http://www.google.sk/search?hl=sk&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Ask%3Aofficial&hs=UHC&num=100&newwindow=1&q=Entwistle%2C+Alexander+1992&btnG=H%C4%BEada%C5%A5&meta=>. [20-07-2009].

46. LIPMAN, OXFORD

47. <http://www.google.sk/search?hl=sk&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Ask%3Aofficial&hs=cKC&num=100&newwindow=1&q=Lipman%2C+Oxford+1997&btnG=H%C4%BEada%C5%A5&meta=>. [20-07-2009].

48. GERSHOFF, ABER, RAVER

49. <http://www.google.sk/search?hl=sk&client=firefox-a&rls=org.mozilla%3Ask%3Aofficial&hs=ofr&num=100&newwindow=1&q=Gershoff%2C+Aber%2C+Raver+2001&btnG=H%C4%BEada%C5%A5&meta=>. [20-07-2009].

doc. PaedDr. Vladimír Klein, PhD.

Výskumno – vzdelávacie a poradenské centrum

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva UKF

Hviezdoslavova 15

052 01 Spišská Nová Ves

tel. 0907670305, e-mail: vklein@ukf.sk

Mgr. Viera Šilonová

Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie

Letná č. 66

052 01 Spišská Nová Ves

tel. 0903208049, e-mail: vierasilonova@gmail.com

Je zneužívanie návykových látok príčinou alebo dôsledkom sociálnej exklúzie závislých

Abstrakt

Sociálne vylúčenie má rôzne podoby a celkom oprávnené aj svoje riziká u rôznych cieľových skupín sociálnej práce. Závislí od návykových látok však stoja na okraji záujmu spoločnosti a sú často označovaní za tých, ktorí si svoje ochorenie spôsobili sami, čo je prinajmenšom diskutabilné. Je tiež otázne, čo je príčinou a čo dôsledkom závislosti a či ich je možné jednoznačne v tomto smere identifikovať. Práca sa zaoberá aktuálnymi otázkami sociálneho vylúčenia závislých a jeho jednotlivými dimenziami.

Kľúčové slová: Sociálna exklúzia. Závislosť. Príčina. Dôsledok. Sociálna práca.

Abstract

The social exclusion has got a various versions and we certainly could talk about its risks in the area of wide range of target groups of social work. The dependants stay on the edge of society interest and are often recognized as people which are responsible for their illness, what is really controversial. We could also discuss the reasons and consequences of this multivalent phenomenon. The article is focused on current questions of social exclusion of dependants and its dimensions.

Keywords: Social exclusion. Dependency. Cause. Consequence. Social work.

1 Sociálna exklúzia

Sociálna exklúzia je proces, prostredníctvom ktorého sú určití jednotlivci vytlačaní na okraj spoločnosti a je im bránené plne na nej participovať v dôsledku svojej chudoby, nedostatku základných spôsobilostí a príležitostí celoživotného vzdelávania alebo v dôsledku diskriminácie. Toto ich vzdľaňuje a izoluje od zamestnania, príjmu a príležitostí vzdelávania, ako aj sociálnych a komunitných sietí aktivít. V súčasnom období sa toto slovné spojenie používa najčastejšie vo vzťahu k marginalizovaným rómskym komunitám, neobchádza však ani iné cieľové skupiny sociálnej práce a veľmi úzko súvisí s fenoménom

chudoby. S týmto pojmom je spojený pojem chudoby. V dôsledku chudoby môže vzniknúť mnohonásobné znevýhodnenie počínajúc nezamestnanosťou, cez nízky príjem, nevyhovujúce podmienky bývania, nedostatočnú zdravotnú starostlivosť až po prekážky v prístupe k vzdelávaniu, kultúre, športu či rekreácii. Aj preto je rok 2010 vyhlásený za Európsky rok boja proti chudobe a sociálnej exklúzii.

Pojem sociálne vylúčenie nájdeme vo Veľkom sociologickom slovníku,²⁷⁵ ktorý uvádza:

„Sociálna exklúzia je mechanizmus alebo stratégia, pomocou ktorej jedna skupina ochraňuje svoje privilégia a výhody tým, že uzavrie iným skupinám prístup ku zdrojom, k pozíciám, odmenám a možnostiam, a to na základe mocensky sankcionovaného prehlásenia týchto skupín za nežiaduce alebo nevhodné“.

Sociálna exklúzia - sociálne vylúčenie ako pojem alebo dimenziu chudoby charakterizujeme ako proces separácie jednotlivcov od spoločnosti v dôsledku napr. nedostatočného vzdelania, rasy, pohlavia, veku a pod. Príčiny sociálnej situácie súvisiacej so sociálnou exklúziou sú napr. demografické zmeny, ekonomické zaťaženie domácností, príjmová nerovnosť (ktoré majú okrem iného aj svoj regionálny a individuálny aspekt), nezamestnanosť, nedostatok v prístupe k inštitúciám a pod. Sociálnu exklúziu odlišujeme od pojmu chudoby, ktorá je chápaná predovšetkým ako nedostatok (finančných) zdrojov alebo materiálna núdza.

Opakom tohto stavu je sociálna inklúzia ako proces začleňovania sa exkludovaných komunit, skupín i jednotlivcov do spoločnosti, ich aktívne zapájanie sa do sociálneho, ekonomického, politického a kultúrneho života.

Európska rada sa v roku 2000 na marcovom zasadaní v Lisabone uzniesla, že rozsah chudoby a sociálnej exklúzie je neprijateľný a budovanie inkluzívnejšej Európskej únie sa považuje za jednu z podstatných súčastí pri dosahovaní strategických cieľov, ako sú udržateľný ekonomický rast, zvýšenie zamestnanosti a zlepšenie sociálnej súdržnosti. Na Lisabonskom summite bola schválená tzv. *Otvorená metóda koordinácie (OMC)*, ktorá má prispieť k odstráneniu chudoby a sociálnej exklúzie do roku 2010. V tomto kontexte sociálna stratégia Slovenskej republiky zameriava svoju pozornosť na posilnenie úlohy jednotlivca a jeho sebestačnosť prostredníctvom takého systému sociálnej ochrany, ktorý posilňuje a motivuje jeho participáciu na trhu práce. V SR sú najviac vystavení riziku chudoby práve nezamestnaní. V roku 2005 vznikla na Slovensku Európska platforma sociálnej inklúzie pre riešenie problémov a pomoc ohrozeným skupinám ľudí. Medzi ohrozené skupiny podľa nás patria aj závislí.

²⁷⁵ Veľký sociologický slovník, 1995, s. 294

Opatrenia na zníženie sociálnej exklúzie drogovu závislých osôb tvoria nediferencovanú súčasť opatrení pre marginalizované skupiny. Strategickým dokumentom obsahujúcim opatrenia na zníženie chudoby a prevenciu sociálnej exklúzie je Národný akčný plán sociálnej inklúzie. Sociálna exklúzia a jej dôsledky ako nezamestnanosť, bezdomovectvo, sa v SR vo vzťahu k drogám špeciálne nesleduje, ani nie sú informácie o tom, že by boli v tejto súvislosti realizované špeciálne štúdie.

Na základe skúsenosti môžeme však predpokladať, že sa jej týkajú všetky atribúty, uvádzane v strategickom dokumente, obsahujúcom opatrenia na zníženie chudoby a prevenciu sociálnej exklúzie, ktorým je Národný akčný plán sociálnej inklúzie (NAPSI). Podľa uvedeného dokumentu sú hlavné skupiny obyvateľstva ohrozené chudobou a sociálnou exklúziou tieto:

- nezamestnaní a dlhodobo nezamestnaní,
- rodiny s deťmi (s vyšším rizikom v neúplných rodinách a rodinách s vyšším počtom detí),
- rómske komunity,
- ľudia so zdravotným postihnutím,
- migranti,
- bezdomovci a
- ostatné zraniteľné skupiny obyvateľstva ako drogovu závislí, gambleri, týrané a zneužívané deti, obe domáceho násillia, občania vo resp. po výkone trestu odňatia slobody, deti po ukončení ústavnej alebo ochranej výchovy.

Medzi zraniteľnými skupinami obyvateľstva nachádzame okrem drogovu závislých a gamblerov aj ich rodinných príslušníkov závislých, ktorým sa v systéme pomoci venuje len nedostatočná podpora a starostlivosť.

Na odstránenie vzniknutých problémov je NASPI zameraný na:

- podporu zamestnanosti a zamestnateľnosti skupín obyvateľstva so zvýšeným rizikom sociálneho vylúčenia,
- predchádzanie exklúzii podporovaním adaptability a mobility pracovnej sily,
- garantovanie nevyhnutých prostriedkov na dôstojný život pri súčasnej podpore motivácie k samostatnosti a nezávislosti občanov,
- uľahčenie prístupu všetkých k právnej pomoci, slušnému bývaniu, dostupným zdravotníckym službám, vzdelaniu, doprave a kultúrnym hodnotám,
- vytvorenie podmienok pre podporu rodinnej solidarity a prevenciu sociálneho vylúčenia,
- prístup k informačno-komunikačným technológiám pre skupiny obyvateľstva ohrozené chudobou a sociálnym vylúčením,
- podporovanie sociálnej inklúzie najzraniteľnejších skupín obyvateľstva,
- komplexný prístup riešenia exklúzie rómskych komunít.²⁷⁶

²⁷⁶ Národná správa pre EMCDDA. Stav drogových závislostí a kontrola drog v Slovenskej republike [online]. [cit. 14.05.2010, 21:00]. Dostupné na internete: <http://www.infodrogy.sk/narodnasprava/index.cfm?module=ActiveWeb&page=Webpage&s=05partA81>.

Všetky tieto opatrenia sa týkajú závislých od návykových látok (teda aj alkoholu) len okrajovo.

2 Sociálne vylúčenie závislých

Závislosť je stav opakujúcej sa intoxikácie, ktorý je vyvolaný opakovaným a nadmerným užívaním drogy. Existuje plynulý prechod od ľahšej psychickej závislosti k ťažkej, pri ktorej sú už prítomné nezvratné poškodenia fyzického a duševného zdravia. Prejavuje sa tým, že človek má neustálu potrebu prijímať určitú látku alebo vykonávať určitú činnosť, ktorá vyvoláva príjemný stav až do takej miery, že stráca nad svojim konaním kontrolu.

Zložitosť celej podstaty závislosti nevystihujú ani definície WHO. Bernard von Treeck hovorí, že drogová závislosť sa začína tam, kde pôvodné životné perspektívy zlyhávajú a význam drogy narastá do takej miery, že nekontrolovateľným spôsobom preberajú prvoradé miesto v prežití jednotlivca i spoločnosti.²⁷⁷

Ak by sme chceli uvažovať o sociálnom vylúčení závislých, musíme ju chápať v dvoch rovinách. V jednej rovine ako dôsledok sociálneho vylúčenia, v druhej rovine ako jeho príčinu. Dôsledkom sociálneho vylúčenia môže byť nadmerný konzum akejkoľvek drogy (i alkoholu!), ktorý má za cieľ zmierniť prežívanie, spojené s exklúziou. Môže slúžiť ako náhradný prostriedok na uvoľnenie, zabudnutie, skreslené vnímanie skutočnosti, zmiernenie nepríjemných pocitov neúčinnosti, zbytočnosti a pod. Pod vplyvom akejkoľvek omamnej látky je svet okolo nás subjektívne krajší.

Užívanie drog, hlavne následná závislosť od nich, je často príčinou sociálneho vylúčenia závislých. V neskorších štádiách závislosti nie sú závislí schopní rešpektovať požadované normy, správať sa primeraným spôsobom, zapájať sa do pracovného procesu. Status vylúčených prijímajú často v partii podobne zmýšľajúcich.

Rákoczyová²⁷⁸ rozoznáva sociálne vylúčenie v troch oblastiach:

- ekonomickej,
- inštitucionálnej,
- kultúrnej a sociálnej.

K rizikovým skupinám z hľadiska sociálneho vylúčenia patria aj jednotlivci ohrození sociálno-patologickým vývinom. Ide aj o závislých od drog a alkoholu. Vylúčenie v ekonomickej oblasti má charakter nedostatočného prístupu k materiálnym a finančným zdrojom a k mechanizmom, ktorými sú tieto zdroje distribuované. Ide predovšetkým o chudobu a marginalizáciu na trhu práce. Tak ako chudoba, i marginalizácia na trhu práce môže dosiahnuť rôzne stupne: od

²⁷⁷ GOLHERT, CH. – KUHN, F.: Falošné vedomie. Banská Bystrica: Ikar, 2001, 142 s. ISBN 80-551-0207-4, s. 11

²⁷⁸ RÁKOCZYOVÁ, M. 2003. Komunitní sociální práce jako jeden z nástrojů řešení problému sociální exkluze. Sociální práce/Sociální práce č. 1, 2003, s. 69 - 82.

života na hranici chudoby k prežívaniu pod hranicou existenčného minima, od nízko plateného a nejasného zamestnania na sekundárnom trhu práce k trvalému vylúčeniu z pracovného trhu. V oblasti inštitucionálnej má sociálne vylúčenie povahu žiadnej či obmedzenej participácie v procese rozhodovania alebo bariér v prístupe k ďalším inštitúciám, ako je napr. vzdelávací systém, systém starostlivosti o zdravie či k justícii. Rozhodovanie závislých je sťažené práve zmenami, ktoré v procese vývoja závislosti nastávajú. Znížené sebahodnotenie a sebadôvera, strata istôt a potreby participovať na dianí v spoločnosti sociálne vylúčenie v tejto oblasti iba podporujú. Zo skúseností vieme, že užívatelia drog nemajú záujem o zvyšovanie vzdelania a často sa nestarajú o svoje zdravie.

V kultúrnej a sociálnej oblasti môže mať sociálne vylúčenie tiež radu podôb. Izolácia v partii závislých je sprevádzaná stratou kontaktu s rodinou, najbližším okolím. Následne práve pre tento aspekt je ťažko riešiteľná liečba, pretože vplyv partie je silnejší a partia zväčša nemá potrebu riešiť problémy spojené so závislosťou svojich členov, skôr naopak. Podľa Rákoczyovej²⁷⁹ práve aspekt narušenia vzťahov s okolím je významnou charakteristikou sociálneho vylúčenia, závislých nevynímajúc. Dopady na osobnosť vylúčeného môžu byť výrazné:

- na úrovni straty sebahodnotenia,
- zmeny vlastnej identity,
- straty základných schopností a zručností atď.

V tomto zmysle nejde len o vylúčenie z určitých aktivít, ale tiež o hlbšie (seba)vylúčenie na psychickej a kultúrnej úrovni. Všetky tieto tri oblasti sociálneho vylúčenia sa navzájom ovplyvňujú a v živote závislých spôsobujú často bludný kruh nedostatku – emočného, vzťahového, materiálneho, ktorý paralelne s nereálnym pohľadom na seba spôsobuje absolútnu neschopnosť vyjsť z tejto patovej situácie bez pomoci iných.

Na charakteristiku socio-ekonomického stavu typického klienta ambulantnej liečby možno využiť niektoré údaje poskytované EMCDDA, ktoré indikujú dopyt po liečbe. Neisté bývanie, nepravidelné zamestnanie a minulosť (napr. väzňa) sú ukazovateľom sociálnej exklúzie, ktoré charakterizujú život veľkého počtu užívateľov drog. Životné podmienky prevažne mužskej skupiny (80%) sú všeobecne zlé v porovnaní s bežnou populáciou rovnakého veku. Asi polovica

²⁷⁹ RÁKOCZYOVÁ, M. 2003. Komunitní sociální práce jako jeden z nástroju řešení problému sociální exkluze. Sociální práce/Sociálna práca č. 1, 2003, s. 69 - 82.

klientov je nezamestnaná a minimálne tretina stále žije u rodičov. Asi 60% klientov nedosiahlo vzdelanie vyššie než základné a asi desatina týchto klientov dokonca neukončila ani základné vzdelanie. Prečo potom závislí iba okrajovo zaujímajú našu spoločnosť?

Sociálnou reintegráciou drogovu závislých sa zaoberá viac inštitúcií, jej snahou je začleniť drogovu závislých do spoločnosti, rodinného, pracovného i kultúrneho života v čo najkratšom čase. Je preto veľmi dôležité ich siet'ovanie služieb, vzájomná komunikácia a spolupráca. Zároveň je dôležité spracovanie jednotlivých krokov sociálnej inklúzie u tejto cieľovej skupiny, nielen registrovať jej problémy. V opačnom prípade je reálna šanca závislého k zmene svojho života len minimálna.

Literatúra

1. GOLHERT, CH. – KUHN, F.: Falošné vedomie. Banská Bystrica: Ikar, 2001, 142 s. ISBN 80-551-0207-4
2. LEHOCZKÁ, L.-HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ,L. 2006. Komunitné sociálne služby v kontexte kultúrnej identity obyvateľov rómskych osád. Nitra. FSVaZ UKF v Nitre, 2006, 6 s. ISBN 80-8050-961-1.
3. RÁKOCZYOVÁ, M. 2003. Komunitní sociální práce jako jeden z nástrojů řešení problému sociální exkluze. Sociální práce/Sociálna práca č. 1, 2003, s. 69 - 82.
4. Správa monitorovacieho centra pre drogy.2005. In: Stav drogových závislostí a kontrola drog v SR. Vývoj, trendy a vybrané otázky drogovej problematiky v SR. Bratislava: Úrad vlády SR, 2005,219 s. ISBN 80-968631-4-2
5. Výročná správa o stave drogovej problematiky na Slovensku v roku 2006, Bratislava: Národné monitorovacie centrum pre drogy, 126 s. 978-80-88707-97-4
6. <http://www.emcdda-.europa.eu/?nNodeID=1573>
7. Národná správa pre EMCDDA. Stav drogových závislostí a kontrola drog v Slovenskej republike [online]. [cit. 14.05.2010, 21:00]. Dostupné na internete:
8. <http://www.infodrogy.sk/narodnasprava/index.cfm?module=ActiveWeb&page=Webpage&s=05partA81>

PhDr. Ľuba Pavelová, PhD.
Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre
Krakova 1, 94974 Nitra
+421376408767
lpavelova@ukf.sk

PhDr. Petra Balážiová
Psychiatrická nemocnica
951 35 Veľké Zálužie
balaziovap@azet.sk

PhDr. Milan Tomka, PhD.
Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre
Krakova 1, 94974 Nitra
+421376408769
mtomka@ukf.sk

Chudoba osôb pracujúcich v sex-biznise – realita alebo fikcia?

Abstrakt

Cieľom príspevku bolo poukázať na vybrané príčiny a dopady chudoby na skupinu osôb pracujúcich v sex-biznise. Autori sa zamerali na vzťah medzi „zárobkom“ a subjektívne vnímanou chudobou u žien pracujúcich v pouličnom sex-biznise v meste Sered'. V príspevku sme sa pokúsili zachytiť rozpory medzi subjektívnym pocitom a objektívnou chudobou tejto úzkej skupiny klientov sociálnej práce.

Kľúčové slová: Chudoba. Sex-biznis. Prostitúcia.

Abstract

The goal of article was to underline the chosen causes and consequences of poverty on a group of people working in sex-business. The authors focused on relation between „earnings“and subjectively perceived poverty of woman working in sex-business in town of Sered. The article tried to catch the differences between subjectively perceived poverty and the real poverty of this target group of social work.

Keywords: The poverty. Sex-business. Prostitution.

V texte pre zjednodušenie používame pojmy klient, respondent, pracovník a i. no pod uvedeným, vnímame aj ženskú podobu týchto označení t. j. klientka, pracovníčka a i.

1 Chudoba

Chudoba, podobne ako aj iné javy v spoločnosti, je fenoménom, ktorý má svoju minulosť, prítomnosť, ale i budúcnosť. Chudobu si nemôžeme dovoliť považovať za latentný prejav, ktorý skôr či neskôr pominie. Nedotýka sa len rozvojových alebo sociálne slabších štátov, dotýka sa takmer všetkých a jej prejavy môžeme sledovať veľmi často. Nielen samotné štáty jednotlivo, ale aj ako spoločná koalícia, začali pracovať na tejto téme.

Európska únia a jej členské štáty sa zaviazali bojovať proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Únia označila rok 2010 za Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu, aby sa na vo fáze realizácie Lisabonskej stratégie znovu potvrdil a posilnil pôvodný politický záväzok EÚ dosiahnuť „rozhodujúci vplyv na odstránenie chudoby“.²⁸⁰

Krída z roku 2008 má dlhodobé následky na rast a zamestnanosť v celej Európskej únii a súvisiace sociálne vylúčenie môže pôsobiť veľmi zraňujúco a vytvárať skupiny znevýhodnených ľudí. Práve do tejto skupiny ľudí môžeme zaradiť aj ženy pracujúce v sex-biznise, ktoré sú klientkami Združenia STORM. Podľa plánov Európskej únie by mal mať rok 2010 ako Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu, rozhodujúci vplyv na zvýšenie povedomia o sociálnom vylúčení a na podporu aktívneho začleňovania.

„Každý má právo žiť dôstojne. Aj keď Európska únia patrí k najbohatším regiónom sveta, aj tu existujú milióny ľudí, ktorí žijú pod hranicou biedy. Chudoba a vylúčenie zo spoločnosti majú dopady nielen na kvalitu života jednotlivcov a ich schopnosť zaradiť sa do spoločnosti, ale sú brzdou aj pre celkový hospodársky vývoj. Preto pomoc Európskej únie je namierená nielen do rozvojových tretích krajín, ako si myslí väčšina Európanov, ale tiež do členských štátov v rámci mnohých programov a iniciatív“.²⁸¹

Môžeme sa len stotožniť s týmto vyjadrením Andrei Elscheková-Matisovej, vedúcej Zastúpenia Európskej komisie na Slovensku. V rámci problematiky osôb pracujúcich v sex-biznise je tiež nevyhnutné rozoberať aj kvalitu ich života a taktiež ju vnímať ako jeden z aspektov hospodárskeho rastu.

Európsky rok by mal v rámci jedného zo svojich cieľov viac dohliadať na uznávanie práv a to prostredníctvom nasledujúcich činností:

- oboznámiť ľudí so základnými právami a potrebami ľudí trpiacich chudobou,
- napraviť súčasné stereotypné predstavy o ľuďoch, ktorí sa ocitli v chudobe a vylúčení, a to prostredníctvom informačných kampaní, médií a financovania projektov v rámci hlavných kultúrnych programov,
- pomôcť ľuďom žijúcim v chudobe, aby sa začali viac spoliehať sami na seba, a to tak, že sa im poskytne prístup k slušnému príjmu a službám všeobecného záujmu.

V rámci tohto roka by sa mali so zreteľom na viacrozmernej charakter chudoby a sociálneho vylúčenia zohľadňovať najmä nasledujúce témy:

- podpora mnohorozmerných integrovaných stratégií zameraných na prevenciu a znižovanie chudoby, najmä extrémnej chudoby, a prístupov, ktoré by sa zapracovali do všetkých dotknutých oblastí politiky,
- boj proti chudobe detí vrátane prenášania chudoby z generácie na generáciu, ako aj proti chudobe v rámci rodín, pričom sa osobitná pozornosť venuje

²⁸⁰ Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. [online]. [cit. 02.05.2010, 16:19]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=sk&catId=637>, s. 1

²⁸¹ Krída a jej vplyv na chudobu na Slovensku. [online]. [cit. 17.05.2010, 22:00]. Dostupné na internete: (http://ec.europa.eu/slovensko/news/kriza_a_jej_vplyv_na_chudobu_na_slovensku_sk.htm). s. 1

veľkým rodinám, rodinám s jedným rodičom a rodinám, ktoré sa starajú o závislú osobu, ako aj chudobe detí žijúcich v ústavoch,

- odstraňovanie znevýhodnenia vo vzdelávaní a v odbornej príprave vrátane vzdelávania v oblasti počítačovej gramotnosti a podpora rovnakého prístupu k IKT pre všetkých s osobitným zameraním na špecifické potreby osôb so zdravotným postihnutím,
- riešenie rodového a vekového rozmeru chudoby,
- zabezpečenie rovnakého prístupu k primeraným zdrojom a službám vrátane primeraného bývania, zdravotnej starostlivosti a sociálnej ochrany,
- prekonávanie diskriminácie a podpora začlenenia prisťahovalcov a etnických menšín do spoločnosti,
- podpora integrovaných prístupov k aktívnemu začleneniu,
- riešenie potrieb ľudí so zdravotným postihnutím a ich rodín, bezdomovcov, ako aj iných skupín alebo osôb v zraniteľnom postavení.²⁸²

Prepojenie s problematikou práce v sex-biznise okrem iného vnímame najmä v boji proti chudobe detí, veľkých rodín alebo rodín so závislými, keďže mnohé osoby, ktoré pracujú v sex-biznise pochádzajú priamo z mnohodesných rodín s finančnými problémami a/alebo sú užívateľmi drog. Taktiež súvisí aj s odstraňovaním znevýhodnenia vo vzdelávaní, zabezpečení rovnakého prístupu k primeraným zdrojom a službám a obzvlášť citlivo, avšak bezodkladne, treba prekonávať diskrimináciu osôb v takom zraniteľnom postavení ako sú práve osoby pracujúce v sex-biznise.

Pretože je problematika chudoby pomerne rozsiahla, uvedomujeme si, že nie je v našich silách zachytiť všetky jej podoby a popísať ju vo všetkých jej aspektoch. Preto by sme chceli v našej práci podať len stručnejší pohľad na jednotlivé definície chudoby a nájsť v nich charakteristické črty.

Strieženec²⁸³ uvádza, že chudoba je: „stav charakterizujúci nedostatok základných životných prostriedkov a prístupov k službám. Jedinec, rodina alebo skupina nemôže z vlastných prostriedkov uspokojovať najnutnejšie životné potreby. Preto potrebuje pomoc od iných sociálnych útvarov (štát, obec, tretí sektor, charita a pod.). Chudoba je situácia, keď príjmy nepostačujú na krytie sociálneho minima.“

Nejde teda len o uspokojovanie potrieb. Chudobu charakterizuje aj nedostatok možností ako sa dostať k rozličným inštitúciám, ktoré napomáhajú riešiť životné situácie ľudí v nepriaznivých podmienkach a taktiež aj nedostatok možností zúčastňovať sa na živote, či už ekonomickom, sociálnom alebo občianskom.²⁸⁴

²⁸² Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. [online]. [cit. 02.05.2010, 16:19]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=sk&catId=637>, s. 1

²⁸³ STRIEŽENEC, Š. 1996. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava : AD, 1996. 256 s. ISBN 80-967589-0-X. s. 75

²⁸⁴ TVRDOŇ, M. – KASANOVA, A. 2004. Chudoba a bezdomovectvo. Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2004. 141 s. ISBN 80-8050-776-7. s. 10

Pretože na chudobu nazeráme ako na mnohovýznamový a multidimenzionálny pojem, nemôžeme nespomenúť, že je aj sociálnym problémom, v užšom vymedzení sociálno-patologickým javom. Chudoba v sebe obsahuje aj kategorický imperatív, ktorý človeka núti k tomu, aby sa pokúšal o jej odstránenie a neuspokojoval sa len s jej opisom a analýzou príčin a následkov.²⁸⁵ Ak sa chceme zaoberať vzťahom medzi prácou v sex-biznise a chudobou, musíme sa venovať aj pohľadom na samotné vnímanie chudoby. Viacerí autori (Mareš, Strieženec, Tokárová, Stanek, Krebs, Žilová a i.) uvádzajú rozličné prístupy k vymedzeniu chudoby.

1. Subjektívny prístup

je založený predovšetkým na vlastnom hodnotení človeka. Považuje sa za veľmi neurčitý, preto neslúži k stanoveniu oficiálnych hraníc chudoby.²⁸⁶ Je dôležité, ako sa človek cíti a vníma svoju realitu, no tieto poznatky majú skôr komplementárny charakter, pretože z hľadiska tej „skutočnej“ chudoby nič nerieši. Koncepcia v sebe obnáša subjektívne poznatky jednotlivca, teda či sa sám cíti chudobný, pociťuje príznaky chudoby, resp. či sám seba zaraďuje do kategórie chudobných.

2. Objektívny prístup

definuje chudobu prostredníctvom určitých kritérií, týkajúcich sa väčšinou príjmu alebo majetku človeka. Podľa Krebsa²⁸⁷ „vychádza z analýz sociálne ekonomických informácií o súboroch domácností. Umožňuje vládám viesť na základe určitých kritérií zreteľnú deliacu čiaru v príjmovej distribúcii obyvateľstva a zreteľne tak oddeľuje chudobných o nechudobných“.

Ak budeme nazerať na chudobu z objektívneho hľadiska, zistíme, že chudobu v rámci tohto prístupu môžeme rozdeliť na:

- a) *absolútnu chudobu*, ktorá sa spája s napĺňaním základných potrieb a udrжанím základnej existencie človeka a
- b) *relatívnu chudobu*, kedy za relatívne chudobného človeka je považovaný ten jednotlivec, ktorého situácia je v danej spoločnosti vnímaná ako znevýhodnená. Znevýhodnenie je spôsobené predovšetkým úrovňou jeho príjmov.²⁸⁸

Ženy pracujúce v sex-biznise z nášho pohľadu balansujú medzi absolútnou a relatívnou chudobou, pričom v niektorých obdobiach svojho života skutočne nesaturujú svoje základné biologické požiadavky a zároveň ich životná situácia je vnímaná ako znevýhodnenie a až dokonca patologický jav.

²⁸⁵ ONDREJKOVIČ, P. et al: Sociálna patológia. 3. vyd. Bratislava: VEDA, 2009. 580 s. ISBN 987-80-224-1074-8., s. 59

²⁸⁶ KREBS, V. et al.1993. Sociální politika. Praha : Codex Bohemia, s. r. o. 1993. 328 s. ISBN 80-85963-33-7, s. 86

²⁸⁷ KREBS, V. et al.1993. Sociální politika. Praha : Codex Bohemia, s. r. o. 1993. 328 s. ISBN 80-85963-33-7, s. 896

²⁸⁸ JANDOUREK, J. 2001. Sociologický slovník. Praha : Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0, s. 103

Relatívnu chudobu považujeme za jej „miernejšiu“ formu, pretože umožňuje prežiť nielen „holý“ život. S konceptom relatívnej chudoby sa v súčasnosti spája aj pojem modernej chudoby. Tento termín podľa nášho názoru naznačuje, že ak je chudoba relatívna, teda podľa Šalinga, Šalingovej²⁸⁹ daná „vzťahom, pomerom, porovnaním dvoch alebo viac vecí, javov a pod.“, tak je závislá a podmienená súčasným a vyspelým, teda moderným svetom. Pri študovaní odbornej literatúry sme sa však stretli nielen s koncepciou chudoby absolútnej a relatívnej. Ďalšími a rovnako významnými sú napr. primárna alebo sekundárna chudoba. Na základe tohto rozdelenia by sme mohli hovoriť o chudobe v sex-biznise ako o sekundárnej, avšak nie všetky osoby pracujúce v sex-biznise musia nakladať so svojimi zdrojmi nehospodárne. Niekedy ich sociálna situácia vyžaduje odvádzanie príjmu „pasákom“ alebo iným osobám pod hrozbou násillia alebo až smrti. V ďalšej časti sa viac budeme zaoberať samotným pojmom prostitúcia, resp. práca v sex-biznise a jej prepojením na konkrétnu lokalitu mesta Sereď.

2 Prostitúcia

Prostitúcia bola dlhý čas v našej spoločnosti tabuizovaná. I keď sa po roku 1989 začalo o nej otvorenejšie hovoriť, čo spôsobilo otvorenie hraníc, pretože prostitúcia sa stala viditeľnejšou, i v súčasnosti vnímame, že téma prostitúcie nie je štandardnou témou a primárnym záujmom sociálneho pracovníka.

Netvrdíme, že daná téma takou má byť, no sme si istí, že je potrebné zvyšovať povedomie a informovanosť sociálneho pracovníka v akejkoľvek oblasti jeho profesie.

V príspevku používame pojem prostitúcia, pretože sa vyskytuje v odbornej literatúre, no sme presvedčení, že je vhodnejšie používať pojem sex-biznis, nakoľko prostitúcia nesie v sebe negatívnu konotáciu.

Sex-biznis možno definovať ako oblasť podnikania legálneho či nelegálneho charakteru, pri ktorom sa zarába prostredníctvom sexu. Termín sex-biznis sa používa predovšetkým v oblasti platených sexuálnych služieb a tak ako sme už uviedli, môže nahrádzať pojem prostitúcie.

Stretnúť sa so sex-biznisom na Slovensku je dnes možné, nielen v niektorých mestách ale aj obciach na mnohých miestach - v parkoch, vo vchodoch domov, v zastrčených uličkách, na parkoviskách, v motorových vozidlách, v bytoch, v erotických a masážnych salónoch atď.

„Za slovom prostitúcia vidí mnoho ľudí len ženu, ktorá si chce slobodne užívať a zarábať veľké peniaze. Verejná mienka sa formuje na základne skreslených a neúplných informácií, čo bráni ľuďom chápať celkové pozadie príčin a štruktúry prostitúcie a obchodovania s ľuďmi...“²⁹⁰

²⁸⁹ ŠALING, S. et al. 2000. Veľký slovník cudzích slov. 2. vyd. Veľký Šariš : SAMO, 2000. 1328 s. ISBN 80-967524-6-4, s. 1047

²⁹⁰ HURTOŠOVÁ, Z.: Obchodovanie s ľuďmi – strašiak alebo hrozba. In Sociálna prevencia. 2008. roč. III. č. 3. ISSN 1336-9679, s. 18

Stotožňujeme sa s názorom Ondrejkooviča²⁹¹, že je problematické klasifikovať a hodnotiť prostitúciu ako patologický jav a taktiež súhlasíme s označením prostitúcie ako spoločensky nežiaduceho javu.

Delení a foriem prostitúcie je možné nájsť v odbornej literatúre viaceru. Malinová²⁹² je presvedčená, že osoby, ktoré pracujú v sex-biznise, možno nájsť vo všetkých vrstvách spoločnosti.

Nakoľko niektorí z nás pracujeme ako terénne sociálne pracovníčky s osobami pracujúcimi v sex-biznise, v príspevku sa zameriame len na vybrané charakteristiky, a to tie, ktoré sú príznačné pre klientky Združenia STORM.

Občianske združenie STORM vzniklo v roku 2002 v Nitre. Po získaní grantových prostriedkov pod hlavičkou projektu „Krok vpred“ začalo v marci roku 2003 realizovať terénnu sociálnu prácu s užívateľmi drog v meste Nitra a od júla 2003 v meste Sereď a od roku 2006 tiež v meste Trnava. Postupom času sa klientmi Združenia STORM stali nielen užívatelia drog, ale i osoby pracujúce v pouličnom sex-biznise. V tomto období sa medzi osobami pracujúcimi v sex-biznise vyskytli len ženy. Všetky ženy pracujúce v sex-biznise registrované v našom programe nie sú injekčnými užívateľkami drog. Práca terénnych sociálnych pracovníkov vychádza z prístupu harm reduction. Služby poskytujúce Združením STORM sú nízkoprahového charakteru, anonymné a bezplatné.

Ak budeme prostitúciu klasifikovať z hľadiska prostredia²⁹³, tak klientky Združenia STORM vykonávajú tzv. pouličnú, cestnú, diaľničnú prostitúciu, ktorú označujeme ako jednu z jej piatich foriem. Chceme však upozorniť na skutočnosť, že akékoľvek delenie nemožno vnímať rigidne, čo je viditeľné aj u našich klientiek, pretože prostredie, v ktorom pôsobia je heterogénne, teda nie vždy je to len ulica, ale vyskytne sa i byt, či hotel.

Podľa Kolenčíka²⁹⁴ sa medzi našimi klientkami vyskytujú tzv. *profesionálky*, nakoľko tieto ženy prostitúciu vykonávajú pravidelne a ide o ich jediné zamestnanie a tiež *príležitostné* osoby pracujúce v sex-biznise pochádzajúce z najrôznejších spoločenských vrstiev s najrôznejšími motívmi a zámermi.

Motívy, prečo osoby začínajú pracovať v sex-biznise, sú trojakého charakteru. Ide o vonkajší tlak, vlastnú potrebu a racionálnu rozvahu²⁹⁵. Motívy sú v mnohých aspektoch identické prípadne podobné niektorým príčinám.

Chudobu a sex-biznis podľa nášho názoru spája mnoho skutočností. Ako jedna z možností prepojenosti je, že jedna z príčin sex-biznisu je označovaná chudoba

²⁹¹ ONDREJKOVIČ, P. et al: Sociálna patológia. 3. vyd. Bratislava: VEDA, 2009. 580 s. ISBN 987-80-224-1074-8, s. 226

²⁹² MATOUŠEK, O. et al: Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X, s. 251

²⁹³ CHMELÍK, J.: Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita. Praha: Portál, 2003. 208 s. ISBN 80-7178-739-6, s. 63-64

²⁹⁴ HRONCOVÁ, J. et al: Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov. Banská Bystrica: UMB PF, 2006. 252 s. ISBN 80-8083-223-4, s. 192-193

²⁹⁵ MATOUŠEK, O. et al: Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X, s. 253-255

a zároveň sa v kontextoch chudoby hovorí o sex-biznise ako jej dôsledku, prípadne opačne. Teda vzťah medzi týmito javmi je vzájomný.

Ondrejkovič²⁹⁶ konštatuje, že dôvodom prostitúcie môže byť aj chudoba. Pred viac ako 200 rokmi sa za najčastejšiu príčinu prostitúcie považovala chudoba spolu so zlými sociálnymi podmienkami a morálnym rozvratom rodiny.²⁹⁷

Legardinierová²⁹⁸ definuje dve skupiny príčin prostitúcie. Ide o osobné a globálne, ktorým venuje pozornosť. Medzi osobné príčiny zaraďuje citové nedostatky, ktoré mohli vzniknúť napr. v dôsledku rodinného násillia či nespravodlivosti prežitých v detstve. Taktiež i sexuálne zneužívanie či drogy. Do kategórie osobných príčin autorka zaraďuje i stretnutie s iniciátorom. Globálne príčiny sú pre Legardinierovú mentalita a kultúrne prostredie, peniaze, nerovnosť medzi severom a juhom, zaostalosť a taktiež i ekonomické a politické krízy.

Chudobu by sme označili ako jednu z globálnych príčin prostitúcie. V chudobných krajinách sa prostitúcia považuje za základný prostriedok pre život. Slovensko zatiaľ nepatrí medzi takéto krajiny. Čoraz viac žien v spoločnosti preberá rolu živiteľa, a to nielen partnera a detí ale častokrát i širšej rodiny, čo je typické najmä pre rómske rodiny. Živobytie si prostitúciou zaobstarávajú aj niektoré ženy po rozvode.²⁹⁹

Ako príklad by sme však mohli uviesť, hoci sa na Slovensku prostitúcia nepovažuje za základný prostriedok obživy, že i medzi klientkami Združenia STORM sa nachádza žena, ktorá pracuje v pouličnom sex-biznise iba preto, že vyskúšala všetky možné alternatívy zamestnať sa po rozvode a uživiť seba a svojho syna, no bez úspechu a tak sa z nej stala profesionálna sex-workerka. Ako sama hovorí (súčasťou služieb Združenia STORM je i sociálne poradenstvo) rada by robila čosi iné, ale z tejto práce má dostatok príjmu na to, aby synovi zaplatila školu, byť, kúpila si čosi na seba...

V nasledujúcom texte uvádzame profil klientky Združenia STORM, ktorý vznikol spriemerovaním všetkých vstupných informácií o klientkach, ktoré pracujú v pouličnom sex-biznise a sú registrované v našom programe. Priemerný vek klientky je 28,4 roka. Pochádza zo Serede, prípadne z jej okolia. Býva s priateľmi najmä v prenajatých a cudzích bytoch. Voľný čas zväčša trávi s osobou užívajúcou drogy. Nie je registrovaná na Úrade práce sociálnych vecí a rodiny, je teda dobrovoľne nezamestnaná. Ukončené má len základné vzdelanie.

²⁹⁶ ONDREJKOVIČ, P. et al: Sociálna patológia. 3. vyd. Bratislava: VEDA, 2009. 580 s. ISBN 987-80-224-1074-8, s. 228

²⁹⁷ ONDREJKOVIČ, P. et al: Sociálna patológia. 3. vyd. Bratislava: VEDA, 2009. 580 s. ISBN 987-80-224-1074-8, s. 233

²⁹⁸ KOLENČÍK, M.: Svet nepoznanej reality. História a súčasnosť prostitúcie. Žilina: 2000. 214 s. ISBN 80-968-498-6-7, s. 87-88

²⁹⁹ MATOUŠEK, O. et al: Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X, s. 253

Klientky sa nezamýšľajú nad svojou chudobou. Pre ne je dôležité prežiť. Chudobu ako takú nemajú pomenovanú.

Z nášho pohľadu práca v pouličnom sex-biznise nepredstavuje ľahko zarobené peniaze. Osoba pracujúca v sex-biznise poskytuje zákazníkovi prístup k vlastnému telu, spôsobmi, o ktorých rozhoduje najmä zákazník, plní jeho požiadavky, ktoré sú neraz výrazne neštandardné. O tom, čo všetko musí zaplatiť z financií získaných za svoje služby, sme zisťovali od klientiek a ponúkame niekoľko údajov.

Priemerne denne klientka zarobí prácou v pouličnom sex-biznise 70 €

Mýto za cestu svojmu pasákovi 20 €.

Drogy 15 €.

Cigarety, alkohol 5 €.

Ubytovanie 20 €.

Strava 10 €.

Na záver by sme radi vyjadrili obavu nad stavom, v ktorom sa momentálne osoby pracujúce v sex-biznise na Slovensku nachádzajú. Sú ohrozené nielen zdravotne a právne, ale najmä sociálne, cez rôzne druhy diskriminácie a predsudkov. Chudoba, v ktorej žijú a pracujú, je len jednou oblasťou ťažkostí, ktoré musia dennodenne prekonávať. Profesionáli pracujúci v pomáhajúcich oboroch by mali situáciu daného klienta zohľadňovať širokospektrálne a vytvárať intervencie priamo pre jednotlivca, ciele a individuálne. Uvedomujeme si, že je to nepomerne náročnejší prístup ku klientovi, avšak veríme v jeho efektívnosť a dlhodobé pôsobenie.

Literatúra

1. Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. [online]. [cit. 02.05.2010, 16:19]. Dostupné na internete: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=sk&catId=637>
2. HRONCOVÁ, J. et al: Sociálna patológia pre sociálnych pracovníkov a pedagógov. Banská Bystrica: UMB PF, 2006. 252 s. ISBN 80-8083-223-4.
3. HROZENSKÁ, M.: Prevencia chudoby starších ľudí- priestor pre zapojenie rodiny, samosprávy i štátu. In: SOCIÁLIA : sborník príspevků z mezinárodní konference konané v Hradci Králové. - Hradec Králové: Gaudemus, 2006. - ISBN 80-7041-283-6. - S. 45-61.
4. HURTOŠOVÁ, Z.: Obchodovanie s ľuďmi – strašiak alebo hrozba. In Sociálna prevencia. 2008. roč. III. č. 3. ISSN 1336-9679.
5. CHMELÍK, J.: Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita. Praha: Portál, 2003. 208 s. ISBN 80-7178-739-6.
6. Interné materiály Združenia STORM, 2010.

7. JANDOUREK, Jan. 2001. Sociologický slovník. Praha : Portál, 2001. 285 s. ISBN 80-7178-535-0.
8. KOLENČÍK, M.: Svet nepoznanej reality. História a súčasnosť prostitúcie. Žilina: 2000. 214 s. ISBN 80-968-498-6-7.
9. KREBS, Vojtech et al.1993. Sociální politika. Praha : Codex Bohemia, s. r. o. 1993. 328 s. ISBN 80-85963-33-7.
10. Kríza a jej vplyv na chudobu na Slovensku. [online]. [cit. 17.05.2010, 22:00]. Dostupné na internete: (http://ec.europa.eu/slovensko/news/kriza_a_jej_vplyv_na_chudobu_na_slovensku_sk.htm).
11. MATOUŠEK, O. et al: Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.
12. ONDREJKOVIČ, P. et al: Sociálna patológia. 3. vyd. Bratislava: VEDA, 2009. 580 s. ISBN 987-80-224-1074-8.
13. STRIEŽENEC, Štefan. 1996. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava : AD, 1996. 256 s. ISBN 80-967589-0-X.
14. ŠALING, Samo et al. 2000. Veľký slovník cudzích slov. 2. vyd. Veľký Šariš : SAMO, 2000. 1328 s. ISBN 80-967524-6-4.
15. TVRDONĚ, Miroslav – KASANOVA, Anna. 2004. Chudoba a bezdomovectvo. Nitra : Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, 2004. 141 s. ISBN 80-8050-776-7.

Mgr. Andrea Hugaňová
 Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
 Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre
 Krakova 1, 94974 Nitra
 +421376408767
 andrea.huganova@ukf.sk

PhDr. Milan Tomka, PhD.
 Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
 Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre
 Krakova 1, 94974 Nitra
 +421376408769
 mtomka@ukf.sk

Mgr. Katarína Chovancová
 Katedra sociálnej práce a sociálnych vied
 Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva UKF v Nitre
 Krakova 1, 94974 Nitra
 +421376408768
 katarina.chovancova@ukf.sk

Šport a chudoba

Abstrakt

Príspevok prezentuje športové aktivity ako jeden z hlavných predpokladov správneho rozvoja osobnosti mládeže a možnosť prevencie drogových závislostí a sociálnopatologických javov. Zaoberá sa tiež vplyvom chudoby na športové aktivity a športovými aktivitami sociálne znevýhodnenej mládeže.

Kľúčové slová: Chudoba. Spoločnosť. Šport. Športové aktivity sociálne znevýhodnenej mládeže. Zdravie.

Abstract

This paper presents the sport as an activity of the major preconditions for the proper development of young people and the possibility of drug prevention and socio-pathological phenomena. It also deals with the influence of poverty on sporting activities and sporting activities of socially disadvantaged young people.

Keywords: Poverty. Society. Sports. Sport activities of socially disadvantaged youth. Health.

Pohybová chudoba

Pohyb je zo všeobecného i neurofyziologického hľadiska jednou zo základných a najdôležitejších vlastností živej hmoty. Pohyb patrí medzi najzákladnejšie potreby človeka. Pohybové schopnosti človeka sú výsledkom realizácie jeho predpokladov, prejavom jeho pohybových schopností.³⁰⁰ Rozvoj civilizácie, technizácia a digitalizácia života vedie k pokračujúcemu obmedzovaniu prirodzeného i cieľavedomého pohybu a zvyšuje podiel činnosti, ktoré sú v rozpore s fylogeneticky vytvorenou potrebou pohybu. Homo sedentarius (človek sediaci) sa stáva charakteristikou človeka súčasnosti. Osobitný význam má preto pohyb mladej generácie, vyrastajúcej v súčasnom prostredí. Pohyb môžeme charakterizovať ako základný atribút bytia každého človeka. Je

³⁰⁰ Porov.: BURSOVÁ, J.: Zdrowy styl życia u dzieci w wieku przedszkolnym, profilaktyka. Stalowa Wola : KUL J.Pawla II, 2009, s. 164

základnou podmienkou existencie ľudského organizmu. Pohyb je nielen prejavom schopnosti zdravého organizmu jednotlivca, ale aj preventívnym a liečebným prostriedkom modernej medicíny. Pre život človeka znamená pohyb takú potrebu ako jedlo a pitie. Osobitne to platí pre vyvíjajúci sa detský organizmus. Pohyb je pre deti dôležitý nielen ako nevyhnutný predpoklad prirodzeného telesného rozvoja, upevňovania zdravia, zvyšovania telesnej zdatnosti, ale tiež pre ich sociálny rozvoj.³⁰¹ Nedostatok pohybovej činnosti v živote dieťaťa vedie k zníženiu odolnosti a výkonnosti jeho organizmu, poruchám vo vývine svalov, narušeniu látkovej výmeny a ďalším možným problémom. V súčasnosti sa pohybová aktivita detí znižuje natoľko, že často jej rozsah a kvalita nemôže účinným spôsobom prispievať k ich zdravému vývoju. Jedným z nepriaznivých dôsledkov civilizačného pokroku je nedostatok pohybu, tendencie znižovania fyzickej záťaže a súčasne nárast nároku na psychiku.

Primeraný pohyb, konkretizovaný v pohybovom režime patrí, vedľa vplyvov životného prostredia, výživy a celého spôsobu života, k tým intervenujúcim činiteľom zdravia, ktorý sa nedá ničím kompenzovať.³⁰² Je jedným z hlavných predpokladov pre rozvoj osobnosti dieťaťa. Súčasný životný štýl, konzumný spôsob života, neustále sa zrýchľujúce životné tempo a intenzívny vplyv masovokomunikačných prostriedkov ovplyvňuje naše životy a životy našich detí. Technické vybavenie a pracovná zaneprázdnenosť spôsobuje, že sa z našich životov pomaly vytráca spontánna pohybová aktivita. Tento trend postihuje aj deti, čo má negatívny vplyv na ich telesný vývin. Nesprávne držanie tela, obezita a defektný vývin chrbtice sú častým vyskytujúcim sa javom u detí. Spontánny prirodzený pohyb sa vytráca. Musíme ho nahrádzať organizovanou mimoškolskou pohybovou aktivitou. Stav detských chrbtíc sa z roka na rok zhoršuje a najčastejšími poruchami sú skoliózy a nesprávne držanie tela. Pri týchto poruchách je u detí potrebné celoživotné cvičenie a zmena životného štýlu v zmysle predchádzania pohybovej chudobe. Dnes sa rodičia vedia tešiť zo skutočnosti, že trojročné dieťa sa dokáže prihlásiť na internet a niekoľko hodín sa hrať na počítači. Je to absurdné, pretože dieťa v tomto veku by malo byť vyhnané von, hrať sa na zelenej lúke a prísť domov s rozbitými kolenami. Len primeraným pohybom má chrbtica šancu správne sa v raste vytvarovať a len tak sa môže človek v budúcnosti vyhnúť zdravotným problémom. Výsledkom dlhodobého sedenia detí za počítačmi sú pohybová chudoba, nevyváženosť svalových skupín a v budúcnosti široká škála bolestivých stavov – od deformácií chrbtice až po poškodenie medzistavcových platničiek³⁰³.

V súčasnej dobe veľa detí a mládež nevie, ako zmysluplne využiť voľný čas, preto niektorí podliehajú nude. Vybíjajú si agresiu a napätie tým, že ničia telefónne búdky, poškodzujú autá, maľujú po stenách, alebo sa dopúšťajú násilia

³⁰¹ Porov.: KAPLAN, A. a kol.: *Skáčeme, beháme a hrajeme si na hřišti i pod střechou*. Praha: Portál, 2003. s. 12

³⁰² Porov.: LIBA, J. *Výchova k zdraviu*. Prešov: PF PU, 2005..s. 47

³⁰³ Porov.: GÚTH, A.: *Správny vývoj chrbtice detí ohrozuje pohybová chudoba*. In: <http://www.zzz.sk/?clanok=6922>

voči ostatným. Mnohým deťom zasa plánujú voľný čas dospelí a zostáva im málo času na hru, ktorú by si mohli sami určovať. Rodičia sa snažia vyplniť voľný čas detí rôznymi hodinami hudby, jazykov a inými záujmovými krúžkami a u týchto detí sa potom prejavuje stres zo záujmovej činnosti.³⁰⁴ Výsledky výskumov zreteľne hovoria o prehlbujúcich sa trendoch konzumného, spotrebiteľského spôsobu života mládeže (porov.: Darák, M., Hofbauer, B., Junger, J., Liba, J., Sejčová, Ľ. a i.). Náhradou vlastnej aktivity sa stáva televízia, počítač, internet, mládež trávi voľný čas v partiách, často v nevhodnom prostredí, kde je veľa príležitostí na rozširovanie sociálnopatologických javov, ako sú násilie, zneužívanie, drogy. Športové aktivity sú jednou z možností zmysluplného využívania voľného času, ktoré majú veľmi pozitívny vplyv na zdravý, telesný a duševný vývoj. Pokiaľ ide o čas, ktorý by školopovinné deti mali tráviť aktívnym pohybom, je potrebné zdôrazniť, že učenia v sede by malo byť čo najmenej. (Po škole optimum domácich úloh, žiadne vyesedávanie pri počítači. Deti a mládež by mala vonku naháňať loptu, rešpektovaním svojich povinností pri rôznych športových činnostiach prežiť čas do večera).

Šport ako prevencia sociálnopatologických javov

Telovýchova a šport má pre moderného človeka veľa kladných stránok. Prispieva k rozvoju fyzickej zdatnosti, má dôležitú úlohu pri sebazpoznávaní, pri výchove k tolerancii a zmyslu pre fair-play, pri pestovaní psychickej odolnosti voči stresu. Šport súčasne prináša pôžitok z uvoľnenia energie a príjemnú únavu.³⁰⁵ Namiesto spontánnej pohybovej aktivity dochádza však mnohokrát k hypoaktivite, teda k nedostatočnému množstvu pohybovej aktivity. Na prelome 20. storočia boli považované za sociálne patologické javy také javy, ako samovražednosť, alkoholizmus, homosexualita, prostitúcia, rozvodovosť, nezamestnanosť a vojna. Neskôr sa k nim pridali i narkománia, drogové závislosti, násilie a agresivita, ktoré predstavujú dnes jedno z najväčších nebezpečenstiev, keďže hrozí ich habituácia, rezignácia ľudí na ich odstraňovanie, prípadne presvedčenie, že sú v našej spoločnosti nevyhnutné. S habituáciou je spojené i nebezpečenstvo, že sa stanú súčasťou našej kultúry a v podobe noriem a vzorcov správania si agresivitu i konzumáciu drog začnú osvojovať mladí ľudia v procese socializácie od útleho detstva. Dieťa pritom potrebuje primeraný prísun podnetov, dostatočnú stimuláciu k tomu, aby sa stalo aktívnym, citlivým a vnímavým človekom.³⁰⁶

³⁰⁴ Porov.:BRINDZA, J. – GONDOVÁ, M.: *Vybrané kapitoly z teórie a metodiky výchovy vo voľnom čase*.Banská Bystrica: 1999, s. 26.

³⁰⁵ Porov.: HÁJEK, B. – HOFBAUER, B.- PÁVKOVÁ, J.: *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha : Portál, 2008, s. 168.

³⁰⁶ KOTRADYOVÁ, K.: Vplyv rodinného prostredia na výchovný proces rómskej mládeže. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie *Tradície a inovácie vo výchove a vzdelávaní modernej generácie učiteľov*. Levoča: PF KU Ružomberok, 2009, s. 252.

Sociálnopatologické javy je možné charakterizovať ako javy, ktoré sú sprevádzané nedodržiavaním určitých noriem platných v spoločnosti, ale aj neexistujúcich noriem. Výskyt deviácií, odchýlok od spoločenských noriem je jav spoločensky a historicky podmienený a premenlivý. Podmienený je skutočnosťou, že sociálne normy regulujú konanie konkrétnych ľudí, vzájomné vzťahy veľkých sociálnych spoločenstiev a útvarov, vrátane štátov, a z toho vyplýva, že sociálne deviácie sa môžu vyskytovať na všetkých tých úrovniach a zasluhovať všetky oblasti spoločenského života³⁰⁷. Sociálnopatologické teórie najčastejšie vychádzajú z predpokladu, že v spoločnosti jestvujú dlhodobé štrukturálne nedostatky, ktoré jej členov postihujú rôzne, nie rovnorodo. Najefektívnejším spôsobom boja proti týmto sociálnopatologickým javom je prevencia, v ktorej sú najúčelnejšie sociálnoštrukturálne zmeny³⁰⁸.

Sociálno-patologické javy ako také spoločnosť degradujú a ekonomicky oslabujú. Preto je nutné o nich neustále hovoriť a hľadať nové spôsoby a cesty prevencie ich vzniku a možností riešenia. So zvyšovaním frekvencie patologického správania súvisí celý rad indikátorov sociálnej patológie. Výskumy v tejto oblasti napomáhajú prevencii vhodnou aplikáciou sociálnej pomoci rizikovým jednotlivcom a skupinám, pričom sa nevyklúčujú akékoľvek ďalšie kombinácie pomoci, ktoré môžu mať rôzne rozmery – výchovné, poradenské, psychologické, vzdelávacie, ekonomické a i.³⁰⁹ Komplexný prístup k človeku znamená upevňovanie mravných noriem a úcty k človeku, citlivý vzťah k potrebám ľudí, nabádanie k plneniu si povinností, k dodržiavaniu zákonnosti, kladenie dôrazu na voľný čas mládeže, zlepšenie právnej výchovy a v neposlednom rade potreba zvyšovania ekonomickej úrovne života.³¹⁰ Jednou z možností prevencie drogových závislostí a sociálnopatologických javov sú športové aktivity. Organizátorom, vedúcim a trénerom - či učiteľom voľnočasových športových aktivít detí a mládeže z ich činnosti (v súčasnosti) vyplývajú aj tieto úlohy:

- osвета a poradenstvo v otázkach prevencie drogových a iných závislostí,
- osвета a poradenstvo v otázkach životosprávy a životného štýlu,
- osobitnú pozornosť venujú žiakom zo znevýhodneného sociálneho prostredia, u ktorých je zvýšené riziko vývinu sociálne negatívnych javov, vrátane drogových závislostí,
- spolupráca so zákonnými zástupcami,
- spolupráca so školou, s vedením školy, výchovným poradcom.

³⁰⁷ BALOGOVÁ, B., MATULAY, S., MATULAYOVÁ, T., ŽUPINA, M.: *Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2003, s. 44.

³⁰⁸ Porov.: ONREJKOVIČ, P. a kol.: *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2001, s.17.

³⁰⁹ Porov.: SKOKANOVÁ, A.: *Socializácia jednotlivcov v období dospievania*. Zborník prednášok z Týždňa európskej vedy : Ružomberok 12.-18. novembra 2007. - Ružomberok : Katolícka univerzita, 2007. ISBN 978-80-8084-242-0. s. 157

³¹⁰ Porov.: HÁJEK B.- HOFBAUER B.-PÁVKOVÁ J.: *Pedagogické ovplyvňování volného času*. Praha : Portál, 2008, s.194 – 195.

Športové aktivity prispievajú k upevňovaniu zdravia, k zvyšovaniu telesnej zdatnosti a pohybovej výkonnosti. Poskytujú základné teoretické a praktické telovýchovné vzdelanie z vybraných odvetví športu. Pomáhajú odstraňovať nedostatky zdravotne oslabeným žiakom. Plnia významnú kompenzačnú a motivačnú funkciu. Formujú kladný, aktívny vzťah detí a mládeže k pohybovej aktivite, k telesnej výchove a k športu. Významne prispievajú k intelektuálnemu, psychickému, sociálnemu a morálnemu rozvoju osobnosti. Uplatňovaním olympijských ideí napomáhajú k ekonomickej a politickej orientácii. Participujú pri odhaľovaní talentovaných športovcov, usmerňujú ich orientáciu, posilňujú športové záujmy a ambície.

Rýchle rastúce veľkomestá, preľudnenie, chudoba, kriminalita, znečistenie ovzdušia, nedostatok parkov, športovísk a bezpečných miest na oddych a rekreáciu - to všetko vytvára atmosféru neistoty a nepokoja, čím obmedzuje možnosti pre šport a pestovanie telesnej kultúry. Dokonca aj vidiecke obyvateľstvo, ktorému ešte donedávna zabezpečoval adekvátnu dávku telesného pohybu spôsob života, sa dnes utieka k nezdravému spôsobu života pri televíznych obrazovkách. Pravidelné cvičenie je preto dôležitý krok na ceste ku zdraviu. Dôvod, pre ktorý ľudia nešportujú, však nie vždy závisí od ich slabej vôle alebo lenivosti. Niekedy je príčinou nedostatok možností športovať - teda dostupnosť vhodných telocviční, ihrísk a iných miest, ktoré spĺňajú zdravotné aj bezpečnostné kritériá. K tomu prístupuje aj nedostatočná informovanosť a vedomosti ľudí o potrebe, význame a užitočnosti cvičenia pre zdravý a kvalitný život. Keď nie sú zdroje na budovanie športovísk pre širokú verejnosť, často sa zanedbáva aj výchova ku zdravému spôsobu života, ku ktorému neodmysliteľne patrí telesný pohyb. Podpora športových aktivít znamená budovanie rekreačných oblastí, starostlivosť o vodu, vzduch, bezpečné a atraktívne turistické trasy a cyklistické chodníky, o celé životné prostredie, v ktorom môže pulzovať čulý športový život.³¹¹

Šport a chudoba

Podľa štatistík informačnej kampane Európsky rok boja proti chudobe 2010, tretina slobodných rodičov v Európe má skúsenosti s chudobou, z nich 80 až 90% tvoria ženy³¹². V súčasnej ekonomickej klíme táto rodová nerovnováha zrejme nadobudne ešte väčšie rozmery. Ekonomická kríza spôsobuje strmý nárast nezamestnanosti najmä medzi pracovníkmi verejného sektora, kde majú ženy silné zastúpenie. Ženy v krajinách EÚ zarábajú v priemere o 20 % menej ako muži na rovnakých pozíciách. Navyše, u európskych žien je štvornásobne vyššia pravdepodobnosť ako u mužov, že ich zamestnanie bude len na polovičný úväzok, pracovný pomer na čas určitý alebo pracovný pomer bez zmluvy. Výsledkom je 35 % žien, ktoré vo veku nad 65 rokov žijú v riziku chudoby,

³¹¹ Porov.: WHO.: *Agita mundo*. In.: http://www.who.sk/data/dni_zdravia_2002.html

³¹² Porov.: ŠKULEC, V.: *Chudoba sa hlbšie dotýka žien, kríza tomu napomáha*. In.: <http://hnonline.sk/c1-42030380-chudoba-sa-hlbsie-dotyka-zien-kriza-tomu-dopomaha>

kým u mužov je to len 16 %. Vzhľadom na závažnosť situácie je potrebné si uvedomiť, že väčšina týchto žien vychováva deti.

Napriek tomu, že Európska únia (EÚ) je zoskupením jedných z najbohatších štátov sveta, fenomén chudoba a sociálne vylúčenie sú charakteristické aj pre obyvateľov jej členských krajín. V súčasnosti žije pod hranicou chudoby asi 80 miliónov obyvateľov EÚ. Napriek hospodárskemu rozvoju krajín sa tento fenomén, aj v dôsledku krízy, nedarí potláčať.³¹³ Podľa Informačnej kancelárie Európskeho parlamentu (EP) v prípade členských krajín EÚ nejde o extrémnu chudobu. Je v nich rozšírená relatívna chudoba, kedy si mnohí obyvatelia nemôžu dovoliť zaobstaráť také služby, ktoré sú pre ostatnú časť populácie úplne prirodzenou súčasťou života. Boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu je súčasťou sociálnej politiky každého členského štátu EÚ. Hlavná zodpovednosť za riešenie problému sa v dôsledku rozdelenia kompetencií prenáša na jednotlivé vlády. Európske inštitúcie zohrávajú v programe prevažne doplnkovú a koordinačnú činnosť. Ich úlohou je zvyšovať povedomie a šíriť informácie o probléme chudoby a sociálneho vylúčenia. Zo štatistík Eurostatu vyplýva, že 80 % nezamestnaných obyvateľov EÚ má príjem nižší, ako je hranica chudoby. V súčasnosti žije pod hranicou chudoby asi 80 miliónov (16 %) obyvateľov EÚ, pričom až 19 miliónov z nich sú deti. Každý šiesty obyvateľ Európy nemá dostatočný príjem na to, aby zaplatil bežné výdavky domácnosti a na zabezpečenie potrieb svojich detí.

Chudoba v roku 2006 ohrozovala takmer 11 percent Slovákov. Miera rizika chudoby bola najvyššia u nezamestnaných - 44 percent. Z iných neaktívnych osôb chudoba ohrozovala 15,7 percent. Pri posudzovaní ohrozenia domácností je najrizikovejšou kategóriou domácnosť jedného rodiča s najmenej jedným dieťaťom. Riziko chudoby trápilo 27 percent z nich. Chudoba hrozila aj štvrtine domácností, kde sú dvaja dospelí a tri a viac detí. Prieskumy sa robia vo všetkých krajinách EÚ, je však ťažké ich porovnávať. Z hľadiska typu domácností sú v celej EÚ priemerne najviac ohrozené neúplné rodiny. Priemer je 32 percent, v nových členských krajinách to predstavuje 36 percent. Kým v starých členských krajinách riziko chudoby ohrozuje 27 percent takýchto domácností, v krajinách nových členských štátov je to len 16 percent. Je to hlavne preto, že v nových členských krajinách EÚ sú časté viacgeneračné domácnosti. Na druhej strane v nových členských krajinách sú výraznejšie rizikom chudoby ohrozené domácnosti s tromi a viac deťmi³¹⁴.

Športové aktivity sociálne znevýhodnených detí a mládeže v hmotnej núdzi
Športovanie nie je len cestou zvyšovania výkonnosti, ale aj prostriedok vstupovania do sociálnych vzťahov, slúži k harmonickému vývinu človeka

³¹³ Porov.: HAJŠEL, R.: *Pod hranicou chudoby žije každý šiesty obyvateľ EÚ*. In: <http://ekonomika.sme.sk/c/5275163/pod-hranicou-chudoby-zije-kazdy-siesty-obyvatel-eu.html>

³¹⁴ Porov.: KORGOVÁ, K.: *Chudoba predvlani hrozila 11 percentám Slovákov*. In: <http://aktualne.centrum.sk/sport/futbal/clanek.phtml?id=1159417>

a plní aj dôležitý zdravotný aspekt. K systematickému športovaniu sa dostane len málokto, a dokonca nie každé chce športovať. Správne vedenie formou mimoškolských športových aktivít prispeje k tomu, aby záujmy o šport a pohybové aktivity pretrvávali počas celého života človeka. Je našou povinnosťou dbať na to, aby pohybové aktivity a šport tvorili súčasť životného štýlu detí a mládeže.

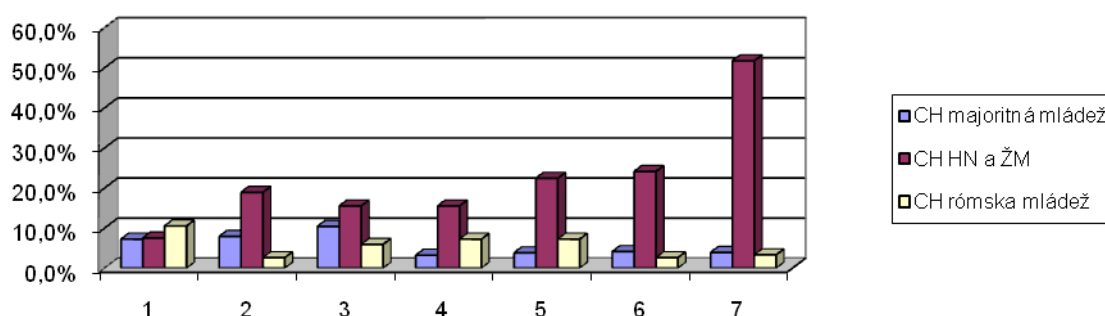
Vzhľadom na aktuálnosť a závažnosť témy, akou je voľný čas a voľnočasové aktivity mládeže, sme sa pri ich výskume realizovanom v školskom roku 2008 – 2009 rozhodli použiť kombinovaný výskum formou dotazníkov. Cieľom výskumu bolo poznať a analyzovať súčasný stav voľnočasových aktivít v rámci trávenia voľného času mládežou a sociálne znevýhodnenou mládežou a komparovať dosiahnuté výsledky výskumu navzájom medzi skupinami výskumného súboru sociálne znevýhodnenej skupiny mládeže hmotnou núdzou, životným minimom a rómskou mládežou s majoritnou skupinou mládeže.

Objektom kombinovaného výskumu bola mládež a sociálne znevýhodnená mládež a deti staršieho školského veku v 25 školách (ZŠ a 8 roč. gymnáziách) v Spišskej Novej Vsi, Košiciach, Starej Ľubovni, Sabinove, Svite, Spišskom Bystrom, Pohorelej, Šarišskom Jastrabí, Kyjove, Štítniku, Spišskej Belej, Hrabušiciach, Spišských Vlachoch, Prakovciach, Hermanovciach, Svinii a v Medzanoch. Výskumný objekt tvorilo 1586 respondentov, z toho je sociálne znevýhodnených hmotnou núdzou 97 (6,3%), životným minimom 13 (0,8%) a rómska mládež 293 (18,4%).

Predmetom výskumu boli voľnočasové aktivity mládeže a sociálne znevýhodnenej mládeže v hmotnej núdzi, životnom minime a rómskej mládeže, ich analýza a vzájomná komparácia. Pre dotazník sme sa rozhodli predovšetkým preto, lebo ako výskumný, vývojový a vyhodnocovací nástroj slúži na hromadné a pomerne rýchle zisťovanie informácií o názoroch alebo postojoch opytovaných osôb k aktuálnej alebo potencionálnej skutočnosti prostredníctvom písomného dopytovania sa. Charakter otázok rešpektoval výraznú potrebu jednoduchého a pokiaľ možno čo najzrozumiteľnejšieho spôsobu dotazovania, vzhľadom k sociálnej skupine a závažnosti témy. Výskumný dotazník obsahoval uzavreté a poloopené otázky s viacerými možnosťami.

Poznatky a výsledky výskumnej otázky: Ktoré športové aktivity chceš, no nemôžeš vykonávať? zobrazujú grafy č. 1 a 2.

Graf č. 1 Vybrané voľnočasové športové činnosti, o ktoré majú najväčší záujem chlapci, no nemôžu ich vykonávať

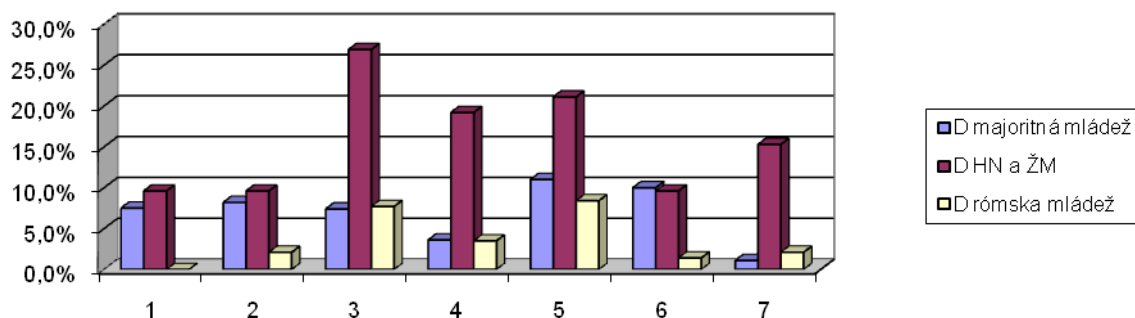

Legenda: 1 – futbal, 2 – basketbal, 3 – hokej, 4 – cyklistika, 5 – plávanie, 6 – lyžovanie, 7- fitnes

Chlapci v hmotnej núdzi a životnom minime uvádzajú, že najväčší záujem majú o tieto voľnočasové športové aktivity: 51,7% - fitnes, 37,9% - futbal, 24,1% - lyžovanie, 22,4% - plávanie, 18,9% - basketbal a korčuľovanie, 15,5% - hokej a cyklistika, atletika a karate – 5,1%, tanec a volejbal – 3,4%.

Rómski chlapci majú záujem vykonávať tieto športové aktivity vo voľnom čase: futbal – 10,5%, cyklistika a plávanie – 7,2%, fitnes – 3,3%, hokej – 5,9, korčuľovanie – 5,2%, basketbal, lyžovanie a karate – 2,6%, tanec – 1,3% a atletika 0,6%.

Graf č. 2 Vybrané voľnočasové športové činnosti, o ktoré majú najväčší záujem dievčatá, no nemôžu ich vykonávať

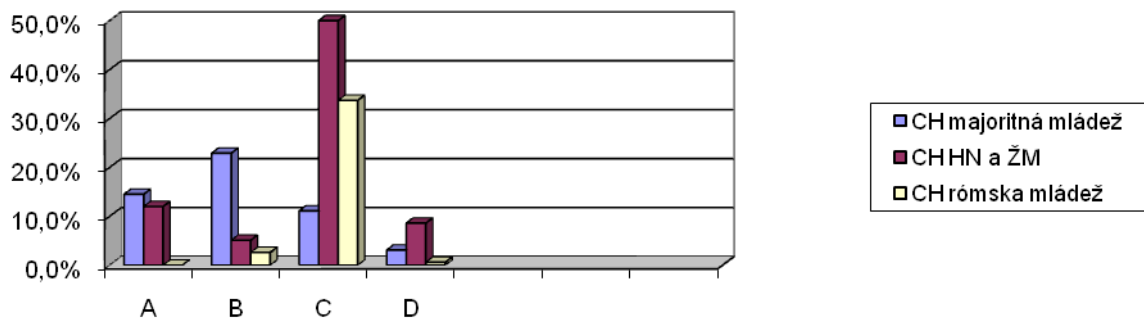
Legenda: 1 – futbal, 2 – basketbal, 3 – tanec, 4 – cyklistika, 5 – plávanie, 6 – lyžovanie, 7- fitnes

Dievčatá v hmotnej núdzi a životnom minime uvádzajú záujem o tieto voľnočasové športové aktivity: Korčuľovanie a tanec – 26,9%, plávanie – 21,1%, cyklistika – 19,2%, fitnes – 15,3%, volejbal – 11,5, lyžovanie, basketbal a futbal -9,6%, hokej – 5,7% a atletika – 1,9%.

Rómske dievčatá majú záujem o tieto voľnočasové športové aktivity: plávanie – 8,4%, tanec – 7,7%, korčuľovanie – 4,9%, cyklistika 3,5%, futbal, volejbal a fitness – 2,1% a lyžovanie – 1,4%.

Poznatky a výsledky výskumnej otázky: **Prečo tieto športové aktivity nemôžeš vykonávať?** zobrazujú grafy č. 3 a 4.

Graf č. 3 Dôvody, prečo chlapci nevykonávajú voľnočasové športové aktivity, o ktoré majú záujem

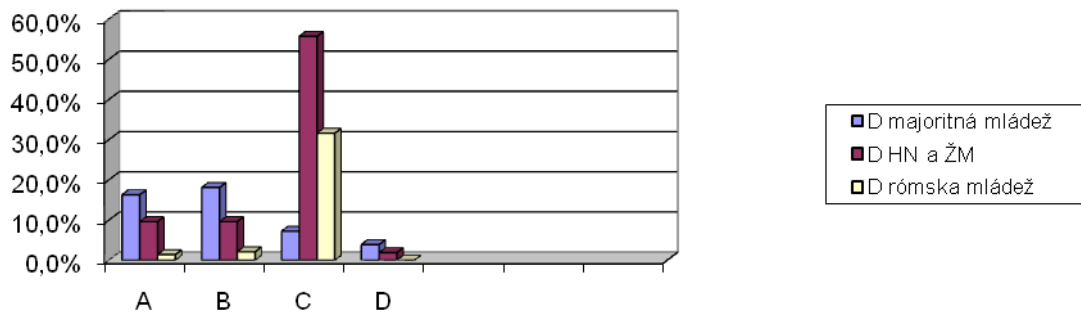

Legenda: A – nemám čas, iné povinnosti, škola, B – zdravotné problémy, vek, somatotyp, C – finančné zabezpečenie, D – zákaz rodiča

Chlapci sociálne znevýhodnení hmotnou núdzou a životným minimom uvádzajú, že hlavnou príčinou, prečo nevykonávajú športové aktivity, je finančné zabezpečenie tejto činnosti. Túto odpoveď uvádza 50% respondentov. 12% uvádza že nemá čas, má iné povinnosti, 8,8% uvádza zákaz činnosti od rodiča a 5,2% chlapcov má zdravotné problémy.

Rómski chlapci uvádzajú že 33,7% nemôže vykonávať športové aktivity, o ktoré má záujem, z finančných dôvodov. 2,6% má zdravotné problémy a 0,6% rómskych chlapcov má zákaz vykonávať voľnočasové športové aktivity, o ktoré má záujem, od rodiča.

Graf č. 4 Dôvody, prečo dievčatá nevykonávajú voľnočasové športové aktivity, o ktoré majú záujem

Legenda: A – nemám čas, iné povinnosti, škola, B – zdravotné problémy, vek, somatotyp, C – finančné zabezpečenie, D – zákaz rodiča

Dievčatá znevýhodnené hmotnou núdzou a životným minimom uvádzajú, že hlavnou príčinou, prečo nevykonávajú voľnočasové športové aktivity, o ktoré majú záujem, je ich finančné zabezpečenie 55,7%. 9,6% dievčat uvádza, že nemá čas a má zdravotné problémy a 1,9% dievčat má zákaz od rodiča vykonávať voľnočasové športové aktivity, o ktoré má záujem.

31,6% rómskych dievčat nevykonáva športové aktivity, o ktoré má záujem, z finančných dôvodov. 2,1% dievčat má zdravotné problémy a 1,4% dievčat nemôže vykonávať športové aktivity, o ktoré má záujem, z časových dôvodov a z dôvodov iných povinností.

Základným poslaním a všeobecným cieľom voľnočasových športových aktivít sociálne znevýhodnenej mládeže je podieľať sa na formovaní a utváraní osobnosti – jej fyzickej, psychickej a sociálnej stránky. Pri organizovaní a vytváraní primeraných podmienok na voľnočasové športové aktivity sociálne znevýhodnenej mládeže je potrebné si uvedomovať, aký zmysel majú vytýčené ciele socializačného procesu: napomôcť a spolupodieľať sa na príprave sociálne znevýhodnenej mládeže na plnohodnotné prežitie vlastného života. Výskum voľnočasových športových aktivít sociálne znevýhodnenej mládeže potvrdil predpoklady, že mnohé športové aktivity sú mládeži z finančného hľadiska nedostupné.

Literatúra

1. BALOGOVÁ, B., MATULAY, S., MATULAYOVÁ, T., ŽUPINA, M.: *Vybrané kapitoly zo sociálnej patológie*. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2003.145 s. ISBN 80-8068-183-X.
2. BRINDZA, J. – GONDOVÁ, M.: *Vybrané kapitoly z teórie a metodiky výchovy vo voľnom čase*. Banská Bystrica : 1999. 84 s. ISBN 80-88778-98-0.

3. BURSOVÁ, J.: Zdravý styl života u dětí v věku předškolním, profylaktika. Stalowa Wola : Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2009, s. 164
4. GÚTH, A.: *Správny vývoj chrbtice detí ohrozuje pohybová chudoba*. In: <http://www.zzz.sk/?clanok=6922> (08. 05. 2010)
5. HAJŠEL, R.: *Pod hranicou chudoby žije každý šiesty obyvateľ EÚ*. In: <http://ekonomika.sme.sk/c/5275163/pod-hranicou-chudoby-zije-kazdy-siesty-obyvateľ-eu.html> (06. 05. 2010)
6. HÁJEK B.- HOFBAUER B.-PÁVKOVÁ J.: *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha : PORTÁL, 2008. 240 s. ISBN 978-80-7567-473-1.
7. KOTRADYOVÁ, K.: Vplyv rodinného prostredia na výchovný proces rómskej mládeže. In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie *Tradície a inovácie vo výchove a vzdelávaní modernej generácie učiteľov*. Levoča: PF KU Ružomberok, 2009, ISBN 978-80-8084-515-5.
8. LIBA, J.: *Výchova k zdraviu*. Prešov : PF PU, 2005. 183.s. ISBN 80-8068-336-0.
9. ONREJKOVIČ,P. et al.: *Sociálna patológia*. Bratislava: VEDA, 2001, 310 s. ISBN 80-224-0685-6.
10. SKOKANOVÁ, A.: *Socializácia jednotlivcov v období dospievania*. Zborník prednášok z Týždňa európskej vedy : Ružomberok 12.-18. novembra 2007. - Ružomberok : Katolícka univerzita, 2007. ISBN 978-80-8084-242-0. - S. 154-159.
11. ŠKULEC, V.: *Chudoba sa hlbšie dotýka žien, kríza tomu napomáha*. In.: <http://hnonline.sk/c1-42030380-chudoba-sa-hlbsie-dotyka-zien-kriza-tomu-dopomaha> (06. 05. 2010)
12. WHO.: *Agita mundo*. In.: http://www.who.sk/data/dni_zdravia_2002.html (07. 05. 2010)

PaedDr. Bohuslav Stupák, PhD.
 Katedra telesnej výchovy a športu PF KU v Ružomberku
 034 01 Ružomberok, Nám. A. Hlinku 56
 Inštitút Juraja Páleša v Levoči
 e mail: bostupak@gmail.com
 tel.: 0948 048400

Komparácia ponuky voľných pracovných miest úradov práce, sociálnych vecí a rodiny a komerčných poskytovateľov

Abstrakt

V príspevku sa venujeme komparácii ponuky voľných pracovných miest v databáze úradov práce, soc. vecí a rodiny s ponukou komerčného jobportálu Profesia.sk. Skúmame štruktúru pracovných oblastí s ponukou voľných pracovných miest vo zvolených mestách a regiónoch a vhodnosť či nevhodnosť sprostredkujúceho kanálu inzerátu pre rôzne cieľové skupiny nezamestnaných. Vychádzame zo štatistického prieskumu, v ktorom porovnáваме regióny podľa demografických kritérií. Na základe prieskumu identifikujeme typy zamestnávateľov, ktorí využívajú jednotlivé formy inzercie a typy uchádzačov o zamestnanie, pre ktorých sú tieto nástroje najvhodnejšie. Navrhujeme stratégie na sprístupnenie informácií o voľných pracovných miestach pre skupiny uchádzačov o zamestnanie, ktorí si ich sami ťažko aktívne vyhľadajú.

Kľúčové slová: Voľné pracovné miesto. Pracovný portál. Uchádzač o zamestnanie.

Abstract

In article we compare the offer of free jobs between two job services: central database of Offices of Labor, Social Affairs and Family in Slovakia and commercial provider Profesia.sk. We research the structure of new jobs in work areas in selected regions. We realized statistical research, in which we compare regions on demographical criteria. We search employers and the groups of people, for which these instruments are best suited. We propose a strategy to make information on new jobs for groups of job seekers who have their own hard to actively seek.

Keywords: New job. Jobportal. Job seeker.

Úvod

Podľa zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti voľné pracovné miesto na účely sprostredkovania zamestnania je novovytvorené pracovné miesto alebo existujúce neobsadené pracovné miesto, na ktoré zamestnávateľ chce prijať

zamestnanca. Voľné pracovné miesto (ďalej aj VPM) je pre uchádzačov a záujemcov o zamestnanie mostom k novému zamestnaniu, pre dlhodobo nezamestnaného občana alebo pre znevýhodneného uchádzača o zamestnanie môže byť aj mostom z chudoby, keďže medzi nezamestnanosťou a chudobou existuje súvislosť.

Aj keď sa podľa štatistík za prvý kvartál 2010 ekonomická situácia Slovenska zlepšila a hospodárstvo sa dostalo späť z červených čísel³¹⁵, zamestnanosť tieto trendy nekopírovala a počet nezamestnaných stále narastala. Hľadanie vhodného zamestnania je dnes prácou na plný úväzok, preto je dôležité pri vyhľadávaní aktívne využívať vhodné stratégie. Jednou z nich je sledovanie zdroja VPM, ktorý sa svojou ponukou bude približovať potrebám uchádzačov. Nezamestnaný musí tráviť veľa času pri preselekcii inzerátov, ktoré bude reflektovať. Na to, aké má možnosti pri výbere z inzerátov s ponukami práce, sa zameriavame v našom výskume. Predmetom výskumu je ponuka VPM, tzv. inzerátov, zverejnených na verejnom a súkromnom vyhľadávacom nástroji a vhodnosť či nevhodnosť uvedených nástrojov pre vybrané cieľové skupiny nezamestnaných. Objektom výskumu budú ponuky voľných pracovných miest zverejnené v centrálnej databáze úradov práce a ponuky práce zverejnené na stránke www.profesia.sk. Pre výskum využívame metódu štatistického prieskumu, komparácie a analýzy. Cieľom našej práce je komparovať vyhľadávacie systémy vo verejnom a súkromnom sektore, zistiť, či sa štruktúra pracovných oblastí zhoduje, alebo odlišuje v prípade odlišného inzertného nástroja pre tie isté lokality a vytvoriť odporúčania pre zvolené cieľové skupiny nezamestnaných. Podobný komparačný výskum zatiaľ ešte v slovenských podmienkach neprebehol. Úrady práce aj komerčná spoločnosť Profesia, s. r. o. si vedú vlastné prieskumy, z ktorých čiastkové údaje občas zverejnia, avšak nepúšťajú sa do porovnávania. V Česku už prebehol veľký štatistický výskum inzerátov s pracovnými ponukami, zameral sa však na prvky diskriminácie v inzerátoch.³¹⁶

1 Prieskumné hypotézy

H1 Štruktúra ponuky voľných pracovných miest podľa pracovných oblastí sa v každom z vyhľadávacích nástrojov výrazne líši.

³¹⁵ V prvom štvrťroku 2010 sa vytvoril hrubý domáci produkt v objeme 15 072,4 mil. Eur. V porovnaní s prvým štvrťrokom 2009 reálne vzrástol o 4,8%. In: ŠÚ SR: Hrubý domáci produkt v 1. štvrťroku 2010. <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=24146> (2010-06-04).

³¹⁶ Porov. HUBÁLEK, M. – ZAMBOJ, L.: *Diskriminace v pracovní inzeraci*. Praha: Poradna pro občanství/ občanská a lidská práva, 2007.

H2 Profesia.sk je nástroj, ktorý ponúka viac voľných pracovných miest s väčšou variabilitou pracovných oblastí ako centrálna databáza úradov práce, sociálnych vecí a rodiny.

H3 Využívanie databázy voľných pracovných miest úradov práce, soc. vecí a rodiny je výhodné najmä pre obyvateľov regiónov s vyššou mierou nezamestnanosti.

2 Charakteristika metód a výskumného súboru

V práci realizujeme kvantitatívny štatistický výskum počtu a druhov voľných pracovných miest centrálnej databázy úradov práce, soc. vecí a rodiny a databázy Profesia.sk. Keďže ide o živé databázy, ktoré sa neustále menia, stránky sme uložili do počítača 23. apríla 2010 medzi 23:00 a 00:00, aby sme získali porovnateľné údaje v rovnakom čase. Pre účely štatistického výskumu sme zo slovenských miest vybrali mestá podľa počtu obyvateľstva a podľa miery evidovanej nezamestnanosti na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny z marca 2010. Do výskumu sme zaradili mestá zo všetkých pasiem podľa veľkosti, z každého pásma sme vybrali mesto s najnižšou a najvyššou mierou nezamestnanosti. Za mestá nad 100 000 obyvateľov sme vybrali jediných slovenských zástupcov Bratislavu a Košice. Z miest od 50 000 po 100 000 obyvateľov sme vybrali Trnavu a Prešov. Z miest od 20 000 po 50 000 sme do výskumu zaradili Pezinok a Rimavskú Sobotu. Z miest pod 20 000 obyvateľov boli do zoznamu zaradené Galanta a Revúca. Bratislavu, Trnavu, Pezinok a Galantu, ktoré majú v štatistikách miery evidovanej nezamestnanosti najnižšie hodnoty v rámci svojho pásma podľa počtu obyvateľov, budeme vo výskume zaraďovať do skupiny **Mestá A**; Košice, Prešov, Rimavskú Sobotu a Revúcu s najvyššou nezamestnanosťou vo svojom pásme podľa počtu obyvateľov **Mestá B**. V tabuľke 1 uvádzame počty voľných pracovných miest pre uvedené mestá ponúkané v databáze ÚPSVR a Profesia.sk a mieru ich evidovanej nezamestnanosti. V uvedených lokalitách budeme sledovať početnosť a oblasť VPM v oboch vyhľadávacích nástrojoch.

Tabuľka 1. Porovnanie počtu voľných pracovných miest

Mesto	Miera evidovanej nezamestnanosti k 3/2010 v %	Počet VPM v databáze ÚPSVR	Počet VPM v ponuke Profesia.sk
Bratislava (BA)	3,68	465	2230
Košice (KE)	12,53	32	294
Trnava (TT)	6,38	35	137
Prešov (PO)	18,24	43	96
Pezinok (PE)	5,55	98	152
Rimavská Sobota (RS)	33,99	9	24
Galanta (GA)	6,92	28	76
Revúca (RA)	29,88	5	5

Zdroj: www.upsvar.sk – sekcia Štatistiky, www.upsvar.sk (2010-04-23); www.profesia.sk (2010-04-23)

3 Charakteristika databáz s voľnými pracovnými miestami

Vo výskume porovnávame ponuku voľných pracovných miest (VPM) na stránke www.profesia.sk a v databáze úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, ktorá je okrem násteniek jednotlivých úradov zverejnená na webovej stránke <http://www.upsvarvm.sk/webvm/master.htm>.

Užívateľské prostredie stránky ÚPSVR predstavuje mapa Slovenska rozdelená podľa pôsobnosti jednotlivých úradov práce. Kliknutím na polohu pracoviska na mape sa zobrazí zoznam voľných pracovných miest jednotlivých úradov. V tabuľke sú uvedené kategórie: názov profesie, názov organizácie (firmy), kategória vhodnosti pre absolventov a vhodnosti pre osoby so zmenenou pracovnou schopnosťou. Ponuky sú teda triedené iba podľa lokality, v zoznamoch sa treba orientovať iba čítaním jednotlivých položiek.

Ako reprezentanta komerčného jobportálu sme zvolili portál Profesia.sk spoločnosti Profesia s. r. o. Internetová stránka www.profesia.sk pôsobí dvanásť rokov na slovenskom internetovom trhu práce. Za ten čas sa z nej stal najpoužívanejší nástroj pri hľadaní práce na Slovensku. Profesia ponúka v základnom zobrazení vyhľadávanie podľa lokality, pracovnej oblasti, pracovných pozícií, jazykových požiadaviek, druhu pracovného pomeru. V rozšírenom vyhľadávaní ponúka ďalšie možnosti, napr. podľa dosiahnutého vzdelávania, kľúčových slov či vhodnosti pre absolventa. Veľkou výhodou stránky je možnosť zanechania vlastného životopisu, ktorý môže byť následne vyhľadaný potenciálnym zamestnávateľom alebo headhunterskou spoločnosťou. Zároveň Profesia ponúka možnosť nastaviť si automatického agenta tak, aby

zasielal personalizované ponuky práce na mail užívateľa. Profesia je teda intuitívnejší nástroj s oveľa väčšími možnosťami zadávania požiadaviek užívateľmi.

Vo výskume triedime jednotlivé ponuky práce podľa pracovných oblastí. Využívame delenie pracovných oblastí, ktoré stanovila Profesia.sk, nakoľko systém oblastí, ktorý stanovilo Ústredie práce v Integrovanom systéme typových pozícií, menej korešponduje so súčasnou situáciou na trhu práce. Napríklad spája oblasti Informačné služby a Publicistika do jednej, vydeľuje samostatnú oblasť Výroba papiera a pod. Jednotlivé pracovné oblasti zoradíme podľa veľkosti podielu na celkovom trhu voľných pracovných miest, a to pri oboch nástrojoch vyhľadávania.

Kvôli presnosti výpočtov sme vo výskume uvažovali aj nad vysunutými a detašovanými pracoviskami úradov práce, ich ponuku voľných pracovných miest sme do štatistiky zahrnuli. Pod ÚPSVAR v Košiciach patrí pracovisko Moldava nad Bodvou, pod ÚPSVaR v Revúcej pracovisko v Tornali, pod prešovský ÚPSVaR patria pracoviská v Lipanoch a Sabinove, pod ÚPSVaR v Pezinku patrí aj Senec, pod Galantu Sládkovičovo a Sereď a pod Rimavskú Sobotu patria Hnúšťa, Bátka a Gemerský Jablonec.

4 Interpretácia výsledkov prieskumu

Tabuľka 2. Podiel VPM podľa pracovných oblastí z celkového počtu VPM v skupine Mestá A, Mestá B a celej SR zoradený zostupne

Por. č.	Mestá Profesia.sk A	Podiel oblasti v %	Mestá A ÚPSVAR	Podiel oblasti v %	Mestá Profesia.sk B	Podiel oblasti v %	Mestá B ÚPSVAR	Podiel oblasti v %	Celá SR	
1.	Obchod	19,32	Cestovný ruch, gastro a hotel.	19,2	Obchod	33,32	Obchod	16,57	Obchod	17,1
2.	Administratíva	8,87	Obchod	13,52	Stavebníctvo a reality	8,82	Stavebníctvo a reality	12,55	Informačné technológie	11,9
3.	Ekonomika, financie a účtovníctvo	8,62	Výroba	8,7	Informačné technológie	7,28	Školstvo, vzdelávanie, veda, výskum	12	Ekonomika, financie a účtovníctvo	8,7
4.	Informačné technológie	6	Doprava, špedícia a logistika	8,35	Cestovný ruch, gastro a hotelierstvo	5,97	Doprava, špedícia a logistika	10,57	Administratíva	7,7
5.	Bankovníctvo	5,87	Služby	6,75	Administratíva	5,86	Cest. ruch, gastro a hotel.	7,72	Bankovníctvo	5,4
6.	Výroba	4,87	Zdravotníctvo a soc.starostliv.	6,07	Bankovníctvo	5,54	Pomocné práce	7,05	Strojárstvo	4
7.	Poisťovníctvo	4,47	Školstvo, vzdelávanie, veda, výskum	5,27	Ekonomika, financie a účtovníctvo	4,97	Zdravotníctvo a soc. starostlivosť	6,82	Výroba	4
8.	Cestovný ruch, gastro a hotelierstvo	4,05	Stavebníctvo a reality	4,07	Poisťovníctvo	4,57	Poisťovníctvo	6,45	Doprava, špedícia a logistika	3,7

9.	Doprava, špedícia a logistika	3,87	Technika, rozvoj	3,67	Elektrotechnika a energetika	2,61	Služby	4,7	Cestovný ruch, gastro a hotelierstvo	3,5
10.	Stavebníctvo a reality	3,3	Elektrotechnika a energetika	2,9	Doprava, špedícia a logistika	2,45	Elektrotechnika a energetika	4,22	Elektrotechnika a energetika	3,2
11.	Marketing, reklama a PR	3,02	Ekonomika, financie a účtovníctvo	2,92	Automobilový priemysel	1,73	Ekonomika, financie a účtovníctvo	3,37	Automobilový priemysel	3
12.	Pomocné práce	2,77	Poisťovníctvo	2,67	Strojárstvo	1,71	Administratíva	2,32	Marketing, reklama a PR	2,7
13.	Elektrotechnika a energetika	2,57	Administratíva	1,95	Pomocné práce	1,61	Textilný, kož. a odev. priem.	1,82	Stavebníctvo a reality	2,6
14.	Automobilový priemysel	2,55	Žurnalistika, polygr., médiá	1,67	Marketing, reklama a PR	1,57	Strojárstvo	0,85	Zdravotníctvo a soc. starostlivosť	2,6
15.	Baníctvo, hutníctvo	2,47	Pomocné práce	1,45	Výroba	1,51	Informačné technológie	0,6	Zákaznícka podpora	2,3
16.	Zákaznícka podpora	2,22	Marketing, reklama a PR	1,32	Školstvo, vzdel., veda, výskum	1,47	Manažment kvality	0,6	Pomocné práce	2
17.	Farmácia	2,07	Manažment kvality	1,25	Zdravotníctvo a soc. starostliv.	1,29	Marketing, reklama a PR	0,6	Poisťovníctvo	1,7
18.	Strojárstvo	1,8	Automobilový priemysel	1	Služby	1,28	Poľnohosp. a potravin.	0,6	Vrcholový manažment	1,7
19.	Služby	1,4	Textilný, kožia. a odev.priem.	1	Manažment kvality	1,05	Technika, rozvoj	0,6	Ľudské zdroje a personalistika	1,6
20.	Zdravotníctvo a soc.starostli.	1,4	Farmácia	0,97	Zákaznícka podpora	0,97	Automobilový priemysel	0	Farmácia	1,5
21.	Technika, rozvoj	1,12	Bezpečnosť a ochrana	0,87	Štátna správa, samospráva	0,95	Baníctvo, hutníctvo	0	Manažment kvality	1,4
22.	Manažment kvality	1,02	Poľnohosp. a potravinárstvo	0,7	Vrcholový manažment	0,79	Bankovníctvo	0	Technika, rozvoj	1,1
23.	Ľudské zdroje, personalistika	0,97	Ľud. zdroje a personalistika	0,5	Ľudské zdroje a personalistika	0,72	Bezpečnosť a ochrana	0	Školstvo, vzdel., veda, výskum	0,9
24.	Vrcholový manažment	0,97	Bankovníctvo	0,42	Textilný, kož. a odev.priemysel	0,41	Drevospracujúci priemysel	0	Služby	0,7
25.	Školstvo, vzdelávanie, veda, výskum	0,9	Vodohospodár, lesníctvo a živ.prostredie	0,42	Poľnohospodár.a potravinárstvo	0,38	Farmácia	0	Telekomunikácie	0,7
26.	Bezpečnosť a ochrana	0,42	Zákaznícka podpora	0,37	Telekomunikácie	0,34	Chemický priemysel	0	Štátna správa, samospráva	0,6
27.	Žurnalistika, polygraf, médiá	0,4	Chemický priemysel	0,25	Technika, rozvoj	0,27	Leasing	0	Chemický priemysel	0,5
28.	Prekladateľstvo a tlmočníctvo	0,35	Informačné technológie	0,25	Drevospracujúci priemysel	0,27	Ľud. zdroje a personalistika	0	Poľnohospodárstvo a potravinárstvo	0,5
29.	Telekomunikácie	0,32	Strojárstvo	0,25	Farmácia	0,27	Právo a legislatíva	0	Bezpečnosť a ochrana	0,4
30.	Chemický priemysel	0,27	Štátna správa, samospráva	0,25	Chemický priemysel	0,19	Prekladateľ. a tlmočníctvo	0	Právo a legislatíva	0,4
31.	Poľnohosp. a potravinárstvo	0,2	Telekomunikácie	0,2	Bezpečnosť a ochrana	0,16	Štátna správa, samospráva	0	Žurnalistika, polygrafia, médiá	0,4
32.	Leasing	0,17	Baníctvo, hutníctvo	0	Žurnalistika, polygrafia, médiá	0,11	Telekomunikácie	0	Drevospracujúci priemysel	0,2
33.	Drevospracujúci priemysel	0,15	Drevospracujúci priemysel	0	Baníctvo, hutníctvo	0	Umenie a kultúra	0	Prekladateľstvo a tlmočníctvo	0,2
34.	Právo a legislatíva	0,12	Leasing	0	Leasing	0	Vodohospodárstvo, lesníctvo a živ. prostr.	0	Umenie a kultúra	0,2
35.	Štátna správa, samospráva	0,12	Právo a legislatíva	0	Právo a legislatíva	0	Vrcholový manažment	0	Vodohos., lesníctvo a životné prostredie	0,2
36.	Vodohospodárstvo, lesníctvo a živ.prostredie	0,02	Prekladateľstvo a tlmočníctvo	0	Prekladateľstvo a tlmočníctvo	0	Výroba	0	Baníctvo, hutníctvo	0,1

37.	Textilný, kož. a odevný priemysel	0	Umenie a kultúra	0	Umenie a kultúra	0	Zákaznícka podpora	0	Leasing	0,1
38.	Umenie a kultúra	0	Vrcholový manažment	0	Vodohospodárstvo, lesníctvo a živ. prostredie	0	Žurnalistika, polygrafia, médiá	0	Textilný, kožiarsky a odevný priemysel	0,1

Hypotéza 1 znela: Štruktúra ponuky voľných pracovných miest podľa pracovných oblastí sa v každom z nástrojov výrazne líši. Z výsledkov vidíme, že v nástroji Profesia.sk je iný podiel jednotlivých pracovných oblastí ako v nástroji ÚPSVaR. V skupine Mestá A (s najnižšou nezamestnanosťou) najväčší podiel VPM dosiahli na www.profesia.sk oblasti: Obchod; Administratíva; Ekonomika; Financie a účtovníctvo; Informačné technológie a Bankovníctvo. V databáze ÚPSVaR sú najžiadanejšími oblasťami: Cestovný ruch, gastro a hotelierstvo; Obchod; Výroba; Doprava, špedícia a logistika a Služby. V skupine Mestá B (s najvyššou nezamestnanosťou v skupine) sú na Profesia.sk najžiadanejšími uchádzačmi o zamestnanie uchádzači z týchto oblastí: Obchod; Stavebníctvo a reality; Informačné technológie; Cestovný ruch, gastro a hotelierstvo; Administratíva. V databáze ÚPSVaR bolo nasledujúce poradie pre Mestá B: Obchod; Stavebníctvo a reality; Školstvo, vzdelávanie, veda, výskum; Doprava, špedícia a logistika; Cestovný ruch, gastro a hotelierstvo. V tabuľke 2 môžeme pozorovať odlišné veľkosti podielu VPM v pracovných oblastiach. Ako vidieť z tabuľky, hypotéza 1 sa potvrdila.

Hypotéza 2 znela: Profesia.sk je nástroj, ktorý ponúka viac voľných pracovných miest s väčšou variabilitou pracovných oblastí ako centrálna databáza úradov práce, sociálnych vecí a rodiny. Hypotézu sme overovali štatistickým prieskumom. V nástroji Profesia.sk získame celkový počet pracovných miest, keď si ako jediné vyhľadávacie kritérium zvolíme celá Slovenská republika. Tak sme získali počet 4376 miest. Databáza ÚPSVaR celkový počet VPM tají, získali sme ho sčítaním všetkých ponúk VPM a odčítaním duplicitných, príp. multiplicitných inzerátov, ktoré sme našli vo viacerých lokalitách. Dospeli sme tak k výslednému počtu 2126 VPM. Nástroj Profesia.sk ponúka viac ako dvojnásobný počet VPM ako centrálna databáza ÚPSVaR, teda hypotéza 2 sa potvrdila.

Hypotéza 3 znela: Využívanie databázy VPM ÚPSVaR je výhodné najmä pre obyvateľov regiónov s vyššou mierou nezamestnanosti. Túto hypotézu sme

overovali štatistickým prieskumom v skupine Mestách B (Košice, Prešov, Rimavská Sobota, Revúca), porovnávali sme ju so skupinou Mestá A (Bratislava, Trnava, Pezinok, Galanta). Táto hypotéza sa nepotvrdila, lebo aj pre obyvateľov miest s najvyššou nezamestnanosťou vo svojom pásme podľa počtu obyvateľov je výhodnejšie hľadať ponuky VPM v nástroji Profesia.sk. Pre mestá Košice, Prešov, Rimavská Sobota bola ponuka VPM v nástroji Profesia.sk vyššia ako v databáze ÚPSVaR (viď Tabuľka 1), iba v Revúcej bol počet VPM v oboch databázach rovnaký.

5 Diskusia

Situácia v skupinách Mestá A a Mestá B sa výrazne líši. Úrad práce v niekoľkonásobne menšom Senci ponúkal viac VPM (98) ako úrad práce v krajských Košiciach (30) a v Prešove (43) dohromady. V skupine Mestá B s vyššou nezamestnanosťou sme zistili napriek približne rovnakému počtu obyvateľov nižšiu variabilitu VPM v pracovných oblastiach. Päť pracovných oblastí dosiahlo 0% na Profesii, v databáze ÚPSVaR dokonca až 19 pracovných oblastí bolo bez ponuky voľného pracovného miesta. V skupine Mestá A si cez Profesiou nenájdu prácu uchádzači z dvoch pracovných oblastí, cez úrady práce zo siedmich oblastí. Bratislava ponúka najvyššiu variabilitu VPM v pracovných oblastiach, pracovné ponuky pre ňu logicky nie sú iba v oblasti hutníctva a baníctva. Ani jeden z nástrojov na vyhľadávanie sa neoplatí používať pre záujemcov z oblastí umenie a kultúra; textilný, odevný a kožiarsky priemysel a v oblasti leasing, kde bolo pre celé Slovensko iba 10 ponúk. Konštatujeme, že umelci si hľadajú zamestnanie inými kanálmi.

Na základe výskumu sme zistili, že Profesia.sk je najvhodnejšia pre uchádzačov a záujemcov o zamestnanie s vysokoškolským vzdelaním, pre nich je v ponuke ÚPSVaR málo pozícií. Výnimku tvoria oblasti školstva, vedy a výskumu a zdravotníctva a sociálnej starostlivosti. Pre sociálnych pracovníkov je výhodné sledovať ponuku ÚPSVaR, keďže tam je podiel VPM v pracovnej oblasti vyšší ako na Profesii. Zamestnávateľia, ktorí potrebujú sociálnych pracovníkov, nemajú možnosti na financovanie inzercie na Profesii. Cez úrady práce hľadajú pracovné sily najmä štátna správa, samospráva, nemocnice, školy, lokálni výrobcovia, služby s regionálnym významom (napr. pekár), dopravné a stavebné spoločnosti. Cez Profesiou inzerujú skôr nadnárodné výrobné spoločnosti, banky a finančné inštitúcie, telekomunikační operátori, firmy podnikajúce v oblasti informačných technológií a medzinárodné obchodné reťazce. Potenciálne tam

uchádzač nájde pozície s vyššími požiadavkami na kvalifikáciu a kompetencie a s vyšším ponúkaným platom. Na úradoch práce prevažujú ponuky požadujúce nižšie vzdelanie, avšak pre absolventov je na nich vhodný menší podiel VPM ako na Profesii. Najviac ponúk na Slovensku je v súčasnosti v oblasti obchodu (obchodný manažér, obchodný zástupca, asistent predaja, externý predajca bankových a telekomunikačných produktov atď.), kde je kladený dôraz skôr na zručnosti a výkon ako na vzdelanie.

6 Záver

Vzhľadom na to, že v máji 2010 prekročil počet nezamestnaných na Slovensku číslo 400 000, je počet VPM veľmi nízky. Pre mnohých nezamestnaných sú obe skúmané databázy nedostupné, keďže nemali príležitosť nadobudnúť počítačovú gramotnosť. Preto vhodnou stratégiou je vzdelávať čo najviac nezamestnaných v informačno-komunikačných technológiách tak, aby boli schopní prispôbovať vyhľadávacie kritériá na internetových jobportáloch podľa vlastných potrieb, zverejniť svoj životopis online a prispôbiť automatického agenta, aby im aktuálne personalizované ponuky zasielal mailom. Na internete je totiž ponúkaných množstvo pozícií s minimálnymi požiadavkami na kvalifikáciu. Keďže sme zistili veľkú variabilitu pracovných oblastí s VPM v regiónoch s nižšou nezamestnanosťou, odporúčaním pre nezamestnaných je aj mobilita za prácou tam, kde je dostupná. Na ÚPSVaR by bolo vhodné inštalovať viac terminálov s prístupom na internet. Ďalšie odporúčanie sa týka centrálnej databázy VPM: Tento vyhľadávací nástroj je veľmi zastaraný a nedokáže sa prispôbiť potrebám používateľov, preto je potrebná jeho modernizácia, aby dosahoval aspoň minimálnu úroveň komerčných jobportálov.

Literatúra

1. Centrálna databáza ÚPSVaR.
<http://www.upsvarvm.sk/webvm/master.htm>
2. HUBÁLEK, M. – ZAMBOJ, L.: *Diskriminace v pracovní inzerci*. Praha: Poradna pro občanství / občanská a lidská práva, 2007. ISBN nepridelené
3. ŠÚ SR: Hrubý domáci produkt v 1. štvrtroku 2010.
<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=24146> (2010-06-04)
4. www.profesia.sk
5. Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Mgr. Daniel Markovič
Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Ústav sociálnych vied
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
daniel.markovic@ku.sk

Rizikové súvislosti chudoby a rodiny v súčasnej slovenskej spoločnosti

SOCIÁLNO-EKONOMICKÉ A VÝCHOVNÉ SÚVISLOSTI MANŽELSTVA A RODINY

Manželstvo a rodinný stav a ich význam v demografii

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá manželstvom ako demografickým znakom a pojmami súvisiacimi s demografickým vnímaním manželstva ako dôležitého kritéria pri posudzovaní rodinného stavu jednotlivcov. Prezentuje niektoré trendy vývoja, ktoré mali vplyv na demografické zmeny v našej spoločnosti.

Kľúčové slová: manželstvo, rodina, rodinný stav, demografia

Abstract

The contribution treats the marriage as a demographic sign. It also deals with the concepts that are related with the demographic perception of marriage as an important criterion in marital status judging. It presents some trends of progress which influenced the demographic changes in our society.

Keywords: marriage, family, marital status, demography

Rodinný stav je demografický, sociálny, právny a štatistický znak, ktorý označuje stav osoby podľa väzby na manželstvo a rodinu. Kritérium rodinného stavu je úzko spojené s právnym poriadkom konkrétnej krajiny, ktorá uznáva určité formy manželského zväzku a spôsoby jeho vzniku. V našom prostredí sa údaje o rodinnom stave získavajú pri sčítaní obyvateľov, domov a bytov, v období medzi sčítaniami sa bilancia obyvateľstva robí podľa evidencie príslušných demografických udalostí. Demografická udalosť je životná udalosť bezprostredne súvisiaca s ľudskou reprodukciou; ide o individuálnu udalosť v živote jedinca a znamená pre jedinca skutočný prechod z jedného stavu do druhého. Demografický proces znamená, že demografické udalosti sú evidované a sledované ako hromadné javy; prejavom demografického procesu je demografická udalosť.

Jedna z najdôležitejších udalostí v živote človeka, ale i v spektre demografie a pohybu obyvateľstva, je manželstvo. Manželstvo sa zo sociologického hľadiska definuje ako právne a spoločensky uznaný vzťah medzi dvoma partnermi opačného pohlavia. Manželstvo má v súčasnosti odlišné demografické znaky ako v minulosti

a sobáš, čiže právny akt, ktorým sa uzatvára manželstvo, má klesajúcu tendenciu³¹⁷. Podľa rodinného stavu sa obyvateľstvo delí na skupiny:

- slobodných,
- ženatých a vydaté,
- rozvedených,
- ovdovených.

Osobitnú skupinu tvoria osoby, ktoré žijú v neformálnych zväzkoch, teda v takých, ktoré nie sú právne legalizované, tzv. kohabitácie. Sú to spolužitia bez sobáša, ktoré sa aj nazývajú spolužitie na skúšku, ale u niektorých predstavujú aj trvalé spolužitie na celý život. Mládek a Širočková (2004) uvádzajú dva hlavné typy kohabitácií ako predstupeň a alternatíva manželstva. Tieto formy spolužitia sú v spoločnosti čoraz viac akceptované, hoci v nedávnej minulosti to tak nebolo. Koncom 60. rokov, keď sa populačný vývoj v Európe začal diferencovať na západoeurópsky a východoeurópsky model, začala rásť aj popularita nezosobášených partnerstiev. Kým v západnej Európe sa v priebehu 70. a 80. rokov kohabitácie postupne stali významnou alternatívou manželstva, na Slovensku boli ojedinelé. Ich nízky počet bol odrazom verejnej mienky, ktorá takéto formy spolužitia skôr odmietala. Na začiatku 90. rokov sa v nových spoločenských podmienkach vytvoril širší priestor pre alternatívne spôsoby partnerského spolužitia bez sobáša aj na Slovensku. Nasvedčujú tomu jednak zvyšujúce sa počty deklarovaných kohabitácií, ako aj rastúci počet detí narodených mimo manželstva (Pilinská, 2005).

Ako ďalší fenomén súvisiaci s demografickými javmi a s reprodukciou ako takou môžeme považovať popularizáciu života slobodných mladých ľudí tzv. singles (ľudí bez matimónnych záväzkov). Drotován a Behna (2008) ponúkajú náhľady na singles a prezentujú vymedzenie na základe rodinného stavu. To ponúka samotný doslovný preklad, ktorý označuje osobu s rodinným statusom slobodný, teda muža, ktorý nebol nikdy ženatý resp. ženu, ktorá nebola nikdy vydatá. Druhé vymedzenie vychádza zo samotnej podstaty termínu, ktorý sa do slovenského jazyka neprekladá, no pojem singles označuje jedincov, ktorí nechcú vstupovať do manželstva, pretože im život v samote v zásade vyhovuje. Ako s tretím pracujú autori s temporálnym aspektom. Slobodný stav je iba prechodným stavom medzi romantickými vzťahmi (vzťahmi založených na citoch) a v tomto zmysle je definovaný iba ako určitá časť života a nie ako forma života. Tým, že udržiavajú rôzne kontakty, majú množstvo príležitostí na komunikáciu s opačným pohlavím a sexualitu nespájajú s plodením detí, často preferujú život bez partnera ako vhodnú možnosť existencie. Výskum Tomáška (2006) založený na súbore 38 rozhovorov s ekonomicky samostatnými mladými ľuďmi bez partnera potvrdzuje, že väčšina singles neodmieta manželstvo *a priori* a *en bloc*. Z jeho rozhovorov zároveň vyplynulo, že neexistencia dlhodobého vzťahu nie je *a priori* sledovanou stratégiou, ale ide skôr o následky komplexných zmien na úrovni mentality a modelov prevládajúcich v 90. rokoch, ktoré so sebou priniesli i zmeny konania a motivácie v oblasti profesijného uplatnenia. Autor tiež upozorňuje na skutočnosť, že

³¹⁷ Novotná, A. – Žilová, V.: Pôrodnosť a reprodukčné správanie v populácii Slovenskej republiky, 2010

výrazná časť ľudí, ktorí sami seba zaraďujú do kategórie singles, udržuje nejakú formu pravidelného vzťahu.

Subjektívna hodnota tohto typu vzťahu je často determinovaná osobným rozhodnutím, na ktoré vplývajú rôzne vonkajšie i vnútorné faktory, ako napr. zvyky a tradície, viera, dostupnosť finančných prostriedkov či konformita jednotlivcov a pod. Na nepriaznivé štatistiky ohľadom sobášnosti má veľký vplyv fakt, že silné populačné ročníky z nie tak dávnej minulosti (silné generácie, narodené koncom 70. rokov, tzv. „Husákové deti“), vďaka sociálno-politicko-kultúrno-historickému vývoju našej spoločnosti vnímajú odlišne tradičné spôsoby spoluzitia, majú k nim odlišné postoje a prikladajú im iný význam a hodnotu. Ako uvádza Rabušic (1996), dynamický socio-ekonomický rast v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia spolu s rastúcou modernizáciou a zvyšujúcou sa životnou úrovňou transformoval pohľad na rodinu a rodinné správanie. Dochádzalo k celkovej premene sociálnej a kultúrnej klímy spoločnosti, za ktorou stáli faktory modernity.

No znížená miera sobášnosti z demografického hľadiska vychádza i z premís a efektov druhej demografickej revolúcie (*second demographic transition*). Tento pojem spomína prvýkrát Dirk van de Kaa v roku 1987. Podľa neho označuje komplex zmien v správaní a hodnotovom systéme populácie, ktoré nadhodnocujú individualizmus a osobnú slobodu, oslabujú funkciu manželstva a rodiny a redukujú pôrodnosť na úroveň nezaručujúcu sebareprodukciu populácie (Rabušic, 2001). Individualizácia podľa Beckových (Katrňák, 2002) znamená to, že muži a ženy sú oslobodení od genderových rolí naordinovaných industriálnou spoločnosťou. Príčinu individualizovanej spoločnosti potom vidí v modernizačných procesoch a rozvoji kapitalizmu. Vzrast trhovej ekonomiky, rozvoj vzdelania a dôraz na rovné postavenie žien podľa nich vedie k štrukturálnym zmenám v spoločnosti a k premene trhu práce z hľadiska pohlaví. Rastúci dôraz na individualizáciu, osobnú voľbu a autonómiu má vplyv na to, že sa ľudské správanie v modernej spoločnosti neriadi tradíciami, všeobecne zdieľanými normami alebo spoločenským konsenzom, ale naopak vychádza z rozhodnutí jednotlivých indivíduí.

Na individuálne rozhodnutie vstúpiť do manželstva má veľký vplyv spoločnosť, v ktorej žijeme a v rámci reprodukcie ľudských populácií zohráva rodina a manželstvo ako také dôležitú úlohu. Ako uvádza Volná (2003) základom ľudskej reprodukcie sú biosociálne cykly. Ich prvou fázou je rodenie novej generácie. Už v týchto biologických procesoch je ľudská biológia zložito regulovaná sociálnymi podmienkami života, ktoré ovplyvňujú početnosť a kvalitatívne vlastnosti novej generácie, predovšetkým jej schopnosti pre úspešný telesný, duševný a sociálny vývin. Druhou fázou je výchova, ktorá tieto schopnosti rozvíja. Spôsob, intenzita a miera tohto rozvíjania je daná primárne sociálno-ekonomickým rámcom spoločnosti a jej politickým zameraním. Na výchovu nadväzuje fáza profesionálnej prípravy a začleňovanie generácie do spoločenskej deľby práce, ktoré sú tiež vymedzené sociálno-ekonomickým charakterom a perspektívnymi potrebami spoločnosti. Ďalšou fázou je opäť biologická reprodukcia – nástup novej generácie – a začiatok nového cyklu. Každý z cyklov je ovplyvnený predchádzajúcim a ovplyvňuje nasledujúci. Je neopakovateľnou históriou nielen jednej generácie, ale aj jej východiskovej a cieľovej základne – rodiny.

Z demografického hľadiska by sme tak ako hlavnú náplň životného cyklu jedinca mohli vnímať vytváranie nového potomstva, jeho výchovu a podporu a pomoc pri začleňovaní nových členov do systému a štruktúr spoločnosti. V podobnom zmysle sa vyjadruje i Choděra (2002), keď uvádza, že manželstvo plnilo a i dnes by malo plniť tri základné funkcie. Je to funkcie sexuálneho spolužitia, výchova detí a vzájomná pomoc. V každom štádiu manželstva niektorá z týchto funkcií prevažuje, zatiaľ čo iné sú menej dôležité.

Na pochopenie významu tejto inštitúcie a zvnútornenie postoja k nej však potrebujú súčasní mladí ľudia čas. A tak sa prirodzene skupiny ľudí, ktorí sa rozhodnú uzavrieť manželstvo, dostávajú do vyšších vekových skupín, a to sa následne podieľa na zvyšovaní sobášneho veku prvomanželov. Tu si musíme uvedomiť, že možnosti zmeniť vnímanie manželského zväzku je stále možné a v mnohých prípadoch i realizované. Na úroveň sobášnosti majú vplyv najmä spoločenské, ekonomické a politické faktory (kvality života, vhodné pracovné príležitosti, platové podmienky, bytové podmienky, politická nestabilita atď.). Zvyšovaním životného štandardu občanov, rodinnou, sociálnou a bytovou politikou, vhodnou edukačnou a osvetovou činnosťou sa môže podariť motivovať mladých ľudí k prijatiu inštitútu manželstva v tom najpozitívnejšom význame.

Literatúra

1. Choděra, O.: Partnerství, manželství a paragrafy. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2002. 107 s. ISBN 80-247-0217-7.
2. Drotován, Michal - Bleha, Branislav: Analýza fenoménu singles v Európe a na Slovensku [The Analysis of the Singles Phenomenon in Europe and Slovakia] In *Sociológia.*, Roč. 40, č. 1 (2008), s. 62-81, ISSN 0049-1225.
3. Katrňák, T. 2002. Proměň české rodiny v devadesátých letech. In V. Smékal, P. Macek (Eds.). *Utváření a vývoj osobnosti.* (227-246). Brno: Barrister & Principal. ISBN 80-85947-83-8.
4. Mládek, J., Širočková, J.: Kohabitácie ako jedna z foriem partnerského spolužitia obyvateľstva Slovenska = Cohabitation as One Forms of Partners Living Together in Slovakia. In: *Sociológia.* - Roč. 36, č. 5 (2004), s. 423-454
5. Novotná, A. – Žilová, V.: Pôrodnosť a reprodukčné správanie v populácii Slovenskej republiky. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Ružomberok: 2010, 260s. ISBN 978-80-8084-570-4
6. Pilinská, V. a kol.: *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku.* Bratislava, INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, Bratislava 2005.
7. Rabušic, L.: *Kde ty všechny děti jsou?* I. Praha : SLON, 2001. 261 s. EDICE STUDIE. ISBN 80-86429-01-6
8. Rabušic, L.: O současném vývoji manželského a rodinného chování v České republice. *Demografie : Revue pro výzkum populačního vývoje*, Praha : Pedo, 1996, 3s. 173-180. ISSN 0011-8265
9. Tomášek, M.: Singles a jejich vztahy; kvalitativní pohled na nesezdané a nekohabituující jednotlivce v České republice. *Sociologický časopis*, roč. 42, č. 1,

s. 81-105. Dostupné na http://www.genderonline.cz/download/Rocnik04_1-2_2003.pdf

10. Volná, A.: Rodina a demografická reprodukcia. In *IX. Slovenská demografická konferencia. Tajov, 17.-19. september 2003* [online]. Bratislava : SAV, 2003 [cit. 2010-10-16]. Dostupné z WWW: <<http://www.infostat.sk/vdc/sk/opentajov1.htm>>.

PhDr. Roman Bartoš
Katólicka univerzita v Ružomberku
Ústav sociálnych vied
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok

Láska – základ manželstva

Abstrakt

Láska je neodmysliteľnou súčasťou manželstva. Je založená na uspokojovaní citových potrieb, no nie je len citom. Láska je dynamickým javom, preto je jej rozvoj nevyhnutnou podmienkou dobrého a upevňujúceho sa manželstva. Hlavnými faktormi, ktoré majú účasť na rozvoji lásky, sú rozum a vôľa, a tak nielen zamilovanosť, ale predovšetkým vzájomné spoznávanie sa a ochota na sebe pracovať, sú základom manželstva. V príspevku sa zameriavame na charakteristiku lásky, rozdiely v komunikácii muža a ženy a jazyk lásky v dobrom vzťahu.

Kľúčové slová: dobro druhého, konanie dobra, láska, napĺňanie potrieb, poznávanie, sebadarovanie, zamilovanosť

Abstract

Love is an essential part of marriage. It is based on satisfaction of the emotional needs, but it is not just emotion. Love is a dynamic phenomenon, so its development is a precondition for the good and the fixing marriage. The intellect and the will are the main factors which participate in the development of love. So, not only amativeness but especially mutual understanding and willingness to work on them are the basis of marriage. In the paper we focus on the characteristics of love, the differences in men and women communicate and the language of love in a good relationship.

Keywords: good of the other person, doing good deeds, love, filling of the needs, cognition, self-giving, amativeness

Na začiatku takmer každého manželstva býva zamilovanosť. Ak má manželstvo vydržať a byť „zdravé“, je potrebné, aby zamilovanosť prešla do lásky. Zamilovanosť nestojí človeka žiadne úsilie, nie je aktom vôle ani vedomého rozhodnutia. Ak je človek zamilovaný, nestará sa o svoj ďalší rozvoj ani o rozvoj druhého. Má sklony vyháňať sa uvážlivému, logickému prístupu a často robí aj hovorí veci, ktoré by inak nerobil alebo nehovoril. Zamilovanosť je dočasným emocionálnym vzplanutím (Chapman, 2009, s. 22 - 24), je stavom, keď citová sféra prevláda nad rozumovou.

Skutočná láska je síce aj citovou záležitosťou, no patrí k nej aj rozum, aj vôľa. Vyžaduje si disciplinovanosť a je si vedomá ďalšieho rozvoja človeka. Najdôležitejšou emocionálnou potrebou človeka nie je byť zamilovaný, ale byť milovaný, poznať lásku. Tá však vyrastá z voľby a vedomého rozhodnutia, nie z inštinktu (Chapman, 2009, s. 24).

Podľa G. Marcela aj K. Wojtyły je láska nezištným konaním dobra jednej osoby druhej vzhľadom na dobro druhej osoby, ale láska je aj darovaním sa. Konať dobro druhej osobe znamená poznať, čo je dobrom, teda čo je to, čo pomáha druhému človeku v jeho rozvoji, čo napĺňa jeho prirodzené citové potreby a prispieva k celkovému rozvoju. Poznanie dobra druhého človeka je aktom rozumu, je to poznávanie druhého človeka. V procese lásky však nemožno zostať len pri poznávaní. Je potrebné zapojiť vôľu, úsilie a konať to, čo je pre druhého skutočným dobrom. Konanie dobra druhému človeku však nemá byť obchodom. Láska je nezištná, neplatia v nej obchodné a ekonomické zákony. Platí to nielen o láske materinskej, ale aj o láske priateľskej a takisto aj partnerskej či manželskej.

Darovanie sa druhému v láske je najvyšším prejavom existencie človeka a vrcholom osobnej dokonalosti (Gudaniec, 2006, s. 241 – 242,). Človek dávaním sa nestráca svoju hodnotu, naopak, tým, že potrebuje druhého človeka, dáva sa mu a svoju hodnotu potvrdzuje (Sweetman, 2005, s. 810). Dať seba je viac ako konať dobro. Nejde však o odovzdávanie sa druhému ako nejaká vec, ako predmet užívania. Ak by odovzdanie sa bolo chápané iba v telesnom zmysle, týkalo by sa iba ženy. V láske však ide o vzájomné odovzdávanie sa. Človek vychádza zo svojho ja, daruje svoje ja, ale pritom ho neničí, naopak, zachováva a upevňuje ho (Wojtyła, 2003, s. 77 – 79). Láska ako sebadarovanie predpokladá sebvlastnenie – vlastnenie svojho ja, ktoré si necháva, ale zároveň z neho dokáže dávať, vie sa ho pre druhého zriecť. Človek má byť pánom svojich pudov, inštinktov a túžob, nemá to byť naopak; má mať v moci svoje telo a vášne, nie vášne majú držať v moci človeka. Človek nie je tvorcom prírody, a teda ani seba, avšak je pánom prírody, teda má byť aj pánom seba samého (Wojtyła, 2000, s. 334). Ak sa má človek vlastniť, to predpokladá, že vie, kým je a sám o sebe rozhoduje. A to je ďalšia podmienka lásky - sebadeterminácia. Z nej pramení ešte jedna podmienka, ktorou je poznanie seba. Sebapoznanie je dnes aktuálnym problémom a otázkou, ktorá je predovšetkým v psychológii veľmi rozpracovaná. Človek sa poznáva ako muž či žena, spoznáva svoju psychiku aj telesnosť, temperament, charakter aj schopnosti. Poznáva svoje pozitíva, klady, dary a tie sa má snažiť rozvíjať, pracovať na ich raste. Má však poznať aj svoje negatíva a slabosti a tie má eliminovať. Úlohou človeka v manželskom vzťahu je teda pracovať na sebe tak, aby bol skutočným darom pre druhého.

Vo vzájomnom vzťahu je potrebné poznať a rešpektovať, že existujú rozdiely medzi mužmi a ženami. Rozdiely sú v primárnych potrebách, prežívaní, myslení aj hovorení. Nepoznanie alebo neprijatie či nerešpektovanie rodových

rozdielov je jednou z príčin stagnácie alebo dokonca rozpadu manželstva. Je potrebné rešpektovať rozdiely a naplňovať potreby druhého podľa jeho prirodzenosti. Ženino sebavedomie (ego) určujú city, prežívanie. Žena je orientovaná na vzťahy, pocity a hovorí o tom, čo prežíva. Potrebuje záujem, pochopenie, empatiu, ale aj úctu (potrebuje vedieť, že ju muž uznáva, uprednostňuje jej práva, želania a potreby), oddanosť (potrebuje byť milovaná), uznanie a ubezpečenie (opakovaný záujem). Mužovo sebavedomie určuje schopnosť dosiahnuť výsledky. Muž je orientovaný na cieľ. O svojich problémoch nerád hovorí, nepotrebuje radu, pretože chce problém vyriešiť sám. Ak má problém, tak ho rieši, ale v uzavretosti a vtedy si žena myslí, že je problém v nej. Muž prejavuje záujem o predmety, dôležitá je preňho moc, efektívnosť, výkon. Muž potrebuje dôveru. Ak prejaví o ženu záujem, ona prejaví, že mu dôveruje, verí v jeho schopnosti, čo muža posilní. Prežije dôveru, čo je uspokojením jeho potreby. Muž potrebuje aj prijatie. Ak žena vníma, že ju muž chápe, že ju vypočuje, potom ho ľahšie prijíma. Prirodzene žena potrebuje rozprávať a muž riešiť, a tak keď sa žena sťažuje, muž ponúka riešenia, o čo však žena nestojí. To môže byť jeden z problémov, ktorý narúša vzťah. Na druhej strane však žena cíti veľkú zodpovednosť nielen za seba, ale aj za tých, s ktorými žije, a teda aj za muža. Prežívanie zodpovednosti sa prejaví v tom, že potrebuje muža naprávať, upozorňovať. Ak však muž prejaví pochopenie, empatiu, ak žena vníma, že ju muž chápe, potom ho ľahšie prijíma a nesnaží sa ho zmeniť. Ak muž prejaví žene úctu, čo ho však môže stať úsilie, žena mu to opätuje ocenením. Ocenenie je ďalšou potrebou muža. Vie, že jeho úsilie nie je zbytočné, a tak ho to povzbudí. Prejav lásky žene (ak jej dá muž najavo, že je dôležitejšia ako ostatné záujmy) sa mužovi vráti v podobe obdivu. On poskytuje oporu, vychádza v ústrety a žena prežíva radosť a uspokojenie. Vtedy prejaví obdiv. Muž obdiv potrebuje, pretože to posilňuje jeho istotu. Muž potrebuje aj súhlas (keď sa na veci díva inak) a povzbudenie, dôveru v schopnosti, pretože potrebuje byť užitočný. Okrem toho potrebuje muž autonómiu, ktorá je symbolom moci a efektívnosti. Nemá rád príkazy – ako a čo má robiť. Ak žena mužovi radí, muž to chápe ako nedôveru. Ak však muž radí žene, očakáva za to ocenenie (Gray, 1996, s. 124 – 139). Muž nepripisuje význam závažnosti starostí ženy, ťažko vidí do jej srdca. Muža nezaujímajú detaily, ale systém, a tak neočakáva, že ho žena bude zaťažovať maličkosťami, ako je napr. oprava vodovodného kohútika. Ak si to všimne, urobí to sám. Žena však očakáva od muža, že vycíti, čo potrebuje, zároveň očakáva od muža, že sa s ňou bude deliť, rozprávať (Tavel, Madarasová Gecková, 2008, s. 106 – 109).

Ženu motivuje pocit, že je milovaná, muža pocit, že ho niekto potrebuje. Žena priveľa dáva a čaká ocenenie. Musí sa však učiť stanoviť hranice a učiť sa prijímať, aby mohol dávať aj muž, aby mohol byť potom ocenený. Muž má strach dávať, lebo sa bojí, že nebude ocenený, žena však má strach povedať o svojich potrebách, lebo si myslí, že si nezaslúži dostávať. Poznanie týchto fenoménov je veľmi dôležité pre rozvoj sebaúcty a sebavedomia. Často si však

nesieme modely z primárnych rodín, preto je ťažké prejsť na nový spôsob prežívania vzťahu. V primárnej rodine sa identifikujeme s rodičom rovnakého pohlavia, to znamená, že rola vlastného pohlavia je naučená a stáva sa normou v manželskom vzťahu. S partnerom potom človek prežíva podobné pocity a rieši podobné situácie ako v detstve (Tavel, Madarasová Gecková, 2008, s. 110). Manželský vzťah je ovplyvnený aj modelom súrodeneckého vplyvu. Na základe takýchto modelov môže vzniknúť v manželstve vzťah komplementárny, teda keď sa obidvaja manželia dostanú do rovnakej pozície, akú mali v súrodeneckom vzťahu. Môže vzniknúť vzťah čiastočne komplementárny, keď v primárnej rodine bolo viac súrodeneckých vzťahov alebo nekomplementárny vzťah, keď ide o rozpor v poradí či v pohlaví alebo v oboch. Partnerský vzťah je prirodzene dobrý vtedy, keď ide o identifikačný vzťah, teda zhodu v poradí oboch partnerov medzi súrodencami (Tavel, Madarasová Gecková, 2008, s. 111 - 112). V ostatných prípadoch si budovanie dobrého vzťahu vyžaduje oveľa viac úsilia.

Muži a ženy reagujú odlišne na stres. Žena sa vtedy potrebuje vyhovoriť alebo začína sa zaujímať o druhých. Ak žena prežíva stres a reaguje hnevom, tak ju rozčúli všetko (malé i veľké). Ak vtedy hovorí o problémoch, neuvádza poradie dôležitosti a často ani nevie, čo chcela povedať. Nehľadá riešenie, ale úľavu. Muž však vtedy potrebuje, aby žena hovorila bez okolkov, ale nie tak, aby to znelo ako výčitka alebo nedôvera. Keď muži prežívajú stres, potrebujú sa sústrediť, a tak sa utiahu. Problémy riešia osamote, preto sa vtedy nemôžu venovať manželke. Čím väčší stres, tým viac sa muž pozerá na problém, nie na ľudí. Manželka to však ťažko chápe a prijíma, pretože ona rieši problém vyhovorením sa. Keď muž nájde riešenie, cíti sa lepšie (Gray, 1996, s. 35 – 40). U oboch pohlaví existujú aj akési inštinktívne potreby ako reakcia na psychické stavy. Žena sa dostáva do prázdna, tmy, padá na dno. Muž sa dostáva do stavov, keď sa potrebuje odpútať, aby získal autonómiu, moc, silu. Žena potrebuje v takýchto chvíľach viac lásky, uistenia a pozornosti, muž potrebuje pokoj. Tieto stavy prichádzajú v istých intervaloch a pre život človeka je dôležité, aby ich nepotláčal a v partnerskom vzťahu rešpektoval. Ak sa budú manželia rešpektovať a prijímať tieto stavy navzájom, intervaly sa predlžia a intenzita sa zníži. Výsledkom je väčšia blízkosť, láska a vzájomný rast (Gray, 1996, s. 89 – 100, 107 – 115). Rodové rozdiely sú aj v spôsobe myslenia a hovorenia. Muž rozpráva jasne, priamo, logicky. Žena hovorí metaforicky, málo konkrétne a často zovšeobecňuje. Žena si myslí, že muž vie, aké sú jej potreby, pretože to nepriamo vyjadrila. Muž však nepriamej reči nerozumie. Potrebuje jasnú reč, avšak nie rozkaz ani iróniu. Žena by sa mala učiť nerozkazovať, byť stručná, správne formulovať prosby, hovoriť priamo, ale aj vedieť mlčať (Gray, 1996, s. 71 – 76, 224 - 244).

Okrem toho, že muži a ženy sú prirodzene odlišní, majú aj veľa spoločného. Aj muži, aj ženy potrebujú citové naplnenie. Hovorí sa o piatich potrebách. U každého človeka prevažuje jedna, ktorá keď je naplnená, je

základom pre dobrý vzťah a jeho rozvoj. V manželskom vzťahu je potrebné poznať danú potrebu, teda poznať jazyk, ktorým druhý hovorí. Nejde však už len o verbálne vyjadrenie, ale spôsob prežívania vlastnej sebaúcty, sebadôvery ako aj prežívanie vzťahu. Je potrebné poznať primárny jazyk druhého a milovať ho v tomto jazyku. V tomto prípade láska neznamená mať, čo chcem, ale robiť dobro druhému. Prvým jazykom lásky sú slová uistenia a povzbudenia. Patrí sem slovný kompliment, pochvala, napĺňanie odvahou, snaha ukázať, že veríme v schopnosti druhého. Ľudia, ktorí sa prejavujú takýmto jazykom a potrebujú prejavy svojho jazyka, potrebujú láskavé slová aj pri sklamaní či hneve. Láska nepočíta chyby, nepripomína minulé zlyhania. Patria sem slová odpustenia, odprosenia, ale aj slová pokorné, pretože láska nekladie požiadavky. Z potrieb netreba robiť nároky, z partnera nerobiť dieťa. Slová uistenia potrebujú aj ženy, aj muži, treba však objaviť, či je to primárny jazyk (Chapman, 2009, s. 27 – 35). Pre niektorých ľudí je ich primárny jazyk pozornosť. Ozajstná, maximálna, plná. To si vyžaduje fyzickú prítomnosť, vzájomné načúvanie. V tomto prípade sa treba učiť počúvať, nie radiť, nie riešiť. Treba vnímať pocity, neskákať do reči, vnímať aj reč tela. Je dôležité byť spolu, robiť veci spolu (Chapman, 2009, s. 40 – 50). Iní ľudia majú naplnenú citovú nádrž, ak sú obdarovávaní. Prijímanie darov je potrebou, a tak sa treba učiť dary zabezpečiť, ale aj dávať. Ide o dary materiálne, ale aj o darovanie seba (Chapman, 2009, s. 56 - 60). Prejavom lásky sú aj skutky lásky a služba. Veľmi často muži, pre ktorých je toto primárny jazyk, vyjadrujú svoju potrebu mať doma upratané, uvarené, vypraté tým, že sami sa starajú o domácnosť, aj keď im to nie je vlastné. Myslia si, že keď je toto ich potreba, je to aj potreba manželky, a tak z lásky robia manželke to, čo by potešilo ich. V tomto prípade sa asi najčastejšie stretávame aj so stereotypmi či modelmi z primárnych rodín. Je dôležité vyjsť zo stereotypov a byť ochotným hľadať nové spôsoby života v dobrom vzťahu (Chapman, 2009, s. 68 – 80). Piatym a posledným jazykom lásky je fyzický kontakt. Napriek tomu, že pre mužov je typické, že očakávajú ľahko dostupné uspokojenie sexuálnych potrieb (Tavel, Madarasová Gecková, 2008, s. 109), nemusí to byť vždy ich primárna potreba na naplnenie citovej nádrže. Ak však je fyzický kontakt primárnou potrebou, je sexuálny styk veľmi dôležitý. Ak je primárnym jazykom fyzický kontakt, potom môže vzťah budovať, ale aj rúcať. Nevhodné dotyky alebo fyzické zneužívanie či fyzický trest sú v tomto prípade príčinou rozpadu vzťahu, ale aj prostriedkom znižovania sebaúcty a sebadôvery (Chapman, 2009, s. 81 – 92).

Človek sám by mal poznať svoj primárny jazyk v manželskom vzťahu. Jedným zo spôsobov je poznanie toho, čo človeka najviac raní zo strany druhého. Druhý spôsob je uvedomovanie si toho, čo človek od svojho partnera najviac vyžaduje. V týchto prípadoch je potrebné zabúdať na vzory a modely z primárnej rodiny (Chapman, 2009, s. 95 – 97). Vzájomná láska manželov určuje ich sebavedomie. Sebavedomie zasa posilňuje lásku a manželský vzťah. Láska je dynamická. Môže stagnovať, môže upadať, ale láska by mala rásť.

Každý manželský vzťah prechádza zmenou. Menia sa situácie, v ktorých sa ľudia nachádzajú, ale menia sa aj ľudia samotní – v prežívaní, postojoch, myslení.

Manželstvo prechádza istými obdobiami tak, ako príroda prechádza ročnými obdobiami. Treba sa učiť v každom období manželstva zaujať isté postoje a hľadať stratégie, ako všetky obdobia zvládnuť (Chapman, 2008). Láska stojí úsilie obidvoch manželov, ale za každým úsilím je zmena. Láska mení pozitívne obidvoch manželov. Na konci každého úsilia je však radosť a uspokojenie. Tie sa stávajú motívom pre ďalšie úsilie. Tak sa manželský vzťah upevňuje a znižuje sa možnosť jeho rozpadu. V manželstve, kde je ochota poznávať, pracovať na vzťahu, hľadať stratégie a využívať ich, sú vytvorené podmienky nielen pre rast manželov, ale aj pre zdravý vývin detí.

Literatúra

1. Gray, J.: Muži sú z Marsu, ženy z Venuše. Bratislava: Ikar, 1996, 259s. ISBN 80-7118-265-6.
2. GUDANIEC, A.: Miłość. In. Powszechna encyklopedia filozofii 7/M-P. Lublin: PTTA, 2006, 996s. ISBN 83-60144-30-3.
3. Chapman, G.: Čtyři období manželství. Praha: Návrat domů, 2008, 138s. ISBN 978-80-7255-161-3.
4. Chapman, G.: Pět jazyků lásky. Praha: Návrat domů, 2009, 137s. ISBN 80-7255-058-6.
5. Sweetman, B.: Marcel Gabriel. In. Powszechna encyklopedia filozofii 6/K-M. Lublin: PTTA, 2005, 980s. ISBN 83-60144-05-2.
6. Tavel, P., Madarasová Gecková, A.: Človek medzi ľuďmi. Pusté Úľany: Schola Philosophica, 2008, 156s. ISBN 978-80-969823-1-8.
7. Wojtyła, K.: Láska a zodpovednosť. Bratislava: MPC, 2003, 223s. ISBN 80-8052-170-0.
8. Wojtyła, K.: Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne. Lublin: TN KUL, 2000, 543s. ISBN 83-85291-67-9.

PhDr. Gabriela Šarníková, PhD.
Katedra predškolskej a elementárnej pedagogiky PF
Katolícka univerzita
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
Tel.: 0904 275058
e-mail: gabriela.sarnikova@ku.sk

Výchova k manželstvu z pohľadu školského sociálneho pracovníka

Abstrakt

Školský sociálny pracovník patrí ku multidisciplinárnemu tímu, kde spoločne s inými odborníkmi pomáha mobilizovať zdroje a miestne vzdelávacie inštitúcie a komunity, aby pomohli študentom a rodinám uspokojiť ich požiadavky. Prispieva k prekonávaniu bariér a medzier medzi študentom a pedagógom, študentom a jeho rodinou, študentom a jeho komunitou, študentom a spoločnosťou. Pri výchove k manželstvu a rodičovstvu, ktoré sa realizujú na prvom, druhom stupni základných škôl, stredných škôl školský sociálny pracovník využíva riadený rozhovor, besedu, prácu s knihou, dramatizáciu, problémovú metódu, brainstorming, skupinovú formu práce, sociálne poradenstvo a mnohé iné formy školskej sociálnej práce. Prostredníctvom týchto metód približuje žiakom mnohé pojmy ako priateľstvo, dospievanie, manželstvo, rodičovstvo a pod.

Kľúčové slová: Výchova k manželstvu, Metódy školskej sociálnej práce, Školská sociálna práca, Školský sociálny pracovník.

Abstract

School social worker belonging to a multidisciplinary team, which together with other experts helps to mobilize resources and local educational institutions and communities to help students and families to meet their requirements. It contributes to overcoming barriers and gaps between students and teachers, students their families, students and the community, students and society. For education to marriage and parenthood, which are implemented in the first, second level primary schools, secondary schools, school social worker uses controlled conversation, talk, work with the book, dramatization, problem method, brainstorming, group form of work, social counseling and many other forms of school social work. Through these methods, approaches, many students concepts such as friendship, adolescence, marriage, parenthood and so on.

Keywords: Education for marriage. Methods of school social work. School social work. School social worker.

1 Úvod

Dnešná doba prináša so sebou rozmanité trendy. To sa týka aj manželstva. Deti vyrastajú v úplných, neúplných rodinách, čo ovplyvňuje aj správanie v ich budúcom manželskom živote. Škola je inštitúcia, ktorá zabezpečuje vzdelávanie, výchovu. Výchovu k manželstvu a rodičovstvu môže zabezpečovať školský sociálny pracovník prostredníctvom metód školskej sociálnej práce. Väčšinou je to v krúžku, ktorý je nazývaný „Výchova k manželstvu a rodičovstvu“. Dôležité je zloženie žiakov v krúžku a až podľa toho si školský sociálny pracovník stanoví metodický plán práce so žiakmi. Ďalej musí nadväzovať na predmety, ktoré majú žiaci ako napríklad biológia, prírodopis, etika a pod.

2 Kto je školský sociálny pracovník

Školský sociálny pracovník je podľa definície: *„profesionál, ktorý disponuje osobitnými predpokladmi, vlastnosťami a schopnosťami. Prispieva k zlepšeniu situácie a nabáda jednotlivca, skupinu, komunitu či spoločnosť k správnym postojom. Snaží sa riešiť a eliminovať poruchy a demotivačné faktory v interakcii so sociálnym prostredím, vedie klienta k vlastnej zodpovednosti, k rozvoju kritického myslenia z hľadiska budúcich potrieb a k účelnému využitiu vlastných zdrojov. Očakávané efekty sociálneho pracovníka sa prejavia v momente nezávislosti sociálnych klientov”* (Strieženec, 1999, s. 19). S toho nám vyplýva, že je to profesionál, ktorý má určité osobitné predpoklady, vlastnosti a schopnosti, ktoré využíva v školskej sociálnej práci. Prispieva k zlepšeniu situácie v školskom prostredí, nabáda jednotlivca, skupinu, komunitu v školskom prostredí a tým aj spoločnosť k správnym postojom, ktoré môžeme povedať, že sú ďalším dôležitým aspektom po vzdelávaní. Školský sociálny pracovník sa snaží o riešenie a eliminovanie sociálno-patologických javov v školskom prostredí, pri demotivačných faktoroch, ktoré súvisia so školským prostredím. Týmto vedie svojho klienta k rozvoju kritického myslenia, ktoré súvisí so školským prostredím a tým ukazuje jednotlivcovi z hľadiska jeho potrieb účelné využitie vlastných zdrojov, ktoré prispieva k nezávislosti klienta v školskom prostredí. Toto je základ práce školského sociálneho pracovníka, kde je dôležité, že berie klienta ako bio-psycho-sociálno-spirituálnu bytosť. Pomáha klientovi, aby si zabezpečil svojimi silami, prípadne silami svojho blízkeho okolia svoje potreby. Freeman, Flynn a Národná spoločnosť sociálnych pracovníkov (NASW) tvrdia, že školský sociálny pracovník by mal preukázať znalosti základných ľudských práv, ktoré zahŕňajú právo študenta na ľudské služby, ochota jednat' podľa profesionálneho úsudku a pravidiel, a uvedomiť si, že zmeny sú konštantné, a to sa očakáva od školského sociálneho pracovníka, ktorý si udržiava nadhľad a tempo so stále sa meniacimi a zlepšujúcimi teóriami, pravidlami a službami. Školský sociálny pracovník má preukázať oddanosť k morálnym hodnotám a etike profesionálneho sociálneho pracovníka a má používať zásady etiky sociálnych pracovníkov. Školský sociálny pracovník by si mal zorganizovať čas, energiu a pracovné vyťaženie tak, aby splnil svoje

povinnosti a ukončil úlohy, ktoré má splniť s uvážením ich priorít spomedzi ich viacerých povinností. Školský sociálny pracovník musí zvládnuť svoju prácu efektívne a úsporne. Prvoradá záujmy musia byť vypracované spoločne školským sociálnym pracovníkom a jeho nadriadeným. Prvoradá záujmy by mali byť založené na základných potrebách študentov, profesionálnych schopností školského sociálneho pracovníka, potrebách programu a dostatku iných zdrojov.

3 Výchova k manželstvu a rodičovstvu

Školský sociálny pracovník musí vychádzať z učebných osnov. Výchova k manželstvu a rodičovstvu, ktorú schválilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky dňa 29. júna 1998 pod číslom 2493/1998-41 s účinnosťou od 1. septembra 1998. Základným cieľom pre školskú sociálnu prácu v oblasti výchovy k manželstvu a rodičovstvu je utvorenie základných vedomostí a zodpovedných postojov v oblasti partnerských vzťahov a rodičovstva, ktoré môžeme dosiahnuť prostredníctvom čiastkových cieľov ako napríklad rozvoj zodpovednosti žiakov voči sebe a iným, čo smeruje k prevzatiu zodpovednosti za vlastné správanie, pomôcť žiakom rozvíjať pozitívne myslenie, formovanie sociálnych zručností žiakov v interakcii s inými- vytváranie a zvládanie vzťahov, odhaľovanie a riešenie problémov, jasne a výstižné formulovanie myšlienok, zdôrazniť význam kamarátstva a priateľstva, ktoré pomáhajú rozvíjať interpersonálne vzťahy- empatiu, komunikačné zručnosti, poskytnúť žiakom základné poznatky o biologických, emocionálnych a sociálnych zmenách v puberte. Výchovu k manželstvu a rodičovstvu na prvom stupni základných škôl obsahovo tvoria:

- Výchova v rodine – úloha rodiny v spoločnosti, príbuzenské vzťahy, rodičovská láska a jej význam v živote dieťaťa, úcta k rodičom.
- Zásady zdravého života – hygiena tela, fyzické a sociálne aspekty zdravia, význam sociálnych zručností- presné a výstižné vyjadrovanie, schopnosť vypočutia si mienky iných v diskusiách, odhaľovanie a riešenie problémov, asertívne správanie sa, sebaovládanie, nacvičovanie bezpečného správania v rizikových situáciách.
- Negatívne dôsledky fajčenia, alkoholu a ďalších drog na zdravie a správanie človeka- ohrozujúce faktory fajčenia, alkoholu, ďalších drog, ohrozenie zdravého vývinu plodu keď budúca matka fajčí, pije alkohol, nacvičovanie asertívneho správania sa ako odmietnuť alkoholický nápoj.
- Rovnoprávnosť pohlaví – špecifickosť rovnocennosti muža a ženy, slušnosť, ohľaduplnosť, česťnosť, ochota vzájomnej pomoci, gavalierstvo, odvaha, význam blízkej osoby pre život jednotlivca, priateľstvo, kamarátstvo.
- Vznik a vývoj ľudského jednotlivca – tvorba mužských a ženských pohlavných buniek, oplodnenie, vzťah dieťaťa a matky počas vnútro maternicového vývinu, tehotenstvo, pôrod, starostlivosť o narodené

dieťa, význam materskej lásky, vývojové štádiá dieťaťa, úcta a ohľaduplnosť k tehotnej žene.

- Zmeny v organizme dieťaťa v období puberty – vonkajšie pohlavné znaky, tvorba spermií, vajíčok, prvá menštruácia, preberanie zodpovednosti za svoj život, častá mrzutosť a popudlivosť, nehody s rodičmi, vyvarovanie sa napodobňovaniu nevhodného správania sa iných, asertivita.

Na druhom stupni základných škôl sú dôležité tieto čiastkové ciele ako pomáhanie žiakom v procese sebauvedomovania a sebaúcty, rozvoj tolerancie a zodpovednosti, sprostredkovanie základných poznatkov o biologických, psychických a sociálnych zmenách v puberte, podávať primerané informácie o anatómii a fyziológii ženy a muža, nácvik odolávať negatívnym vplyvom rovesníckych skupín, rôznym médiám a pod.

Tematické celky obsahu výchovy k manželstvu a rodičovstvu na druhom stupni základných škôl tvoria:

- Priateľstvo – vývin v období dospievania, priateľstvo medzi dievčatami a chlapcami, náklonnosť, zamilovanosť, láska
- Kultivované správanie – psychické a fyzické zmeny v období dospievania
- Anatómia a fyziológia rozmnožovacích ústrojov
- Zodpovedný prístup k sexualite
- Negatívny vplyv drogových závislostí na sexuálne a reprodukčné zdravie človeka
- Zásady bezpečného správania – prejavy týrania a zneužívania detí

Na úrovni stredných škôl máme stanovené čiastkové ciele, ktorými sú napríklad objasňovanie obsahu pojmov ako priateľstvo, láska, manželstvo, rodina, sex, poučenie žiakov o psychologických sociálnych aspektoch manželstva, rodiny a rodičovstva, vychovávanie žiakov k osobnej a občianskej zodpovednosti a k privádzať žiakov k príprave na manželstvo a rodičovstvo, vysvetlenie významu dodržiavania vernosti v manželstve (spoločenský, etický, psychologický, zdravotný aspekt), zdôrazňovať vlastnosti potrebné pre manželstvo (tolerancia, vzájomné pochopenie, pomoc), poukazovať na to, ako vplýva rozvod rodičov na duševný stav a ďalší vývin dieťaťa, objasňovanie sociálnych a zdravotných aspektov plánovaného rodičovstva, pripravovať žiakov na rolu rodiča a pritom zdôrazňovať podmienku osobnostnej zrelosti, vedenie žiakov k povinnosti postarať sa o rodičov v starobe, učiť žiakov o etike intímneho života, vedenie žiakov k pohlavnej zdržanlivosti, učiť ich sebaovládaniu, sebavýchove, objasňovať žiakom vznik a podstatu nevyliciteľnej choroby AIDS a spôsoby prevencie.

Obsahový rámec výchovy k manželstvu a rodičovstvu na gymnáziách, stredných odborných školách a stredných odborných učilištiach tvoria tematické celky:

- Manželstvo a rodina – vlastnosti potrebné pre manželstvo, voľba manželského partnera, názory na manželstvo, rodina, vzťahy, pravidlá a autorita v rodine.
- Rodičovstvo – tehotenstvo, narodenie dieťaťa, vývoj, starostlivosť, výchova dieťaťa v úplnej a neúplnej rodine, vzťah- rodič a dieťa, význam plánovaného rodičovstva.
- Intímne vzťahy – pojmy týkajúce sa vzájomnej príťažlivosti, lásky, vývoj vzťahov medzi dvoma ľuďmi, pohlavná zdržanlivosť, pohlavne prenosné choroby, AIDS, prevencia a ochrana.

Školský sociálny pracovník uplatňuje tieto formy metód, aby naplnil obsahovú koncepciu výchovy k manželstvu a rodičovstvu ako sú riadený rozhovor, beseda, práca s knihou, dramatizácia, problémová metóda, brainstorming, skupinová forma práce, sociálne poradenstvo. Ďalej sú dôležité povinnosti školského sociálneho pracovníka smerom k vedeniu školy a tie pozostávajú z predkladania plánu práce školy v oblasti výchovy k manželstvu a rodičovstvu, poskytovania informácií o možnostiach spolupráce s inštitúciami a organizáciami, ktoré sú zamerané na oblasť výchovy k manželstvu a rodičovstvu, spolupracovanie so školským psychológom. Smerom k triednym učiteľom a ostatným pedagogickým pracovníkom pomáha v otázkach poradenstva pri riešení problémov súvisiacich so sexuálnym správaním, pomáha pri organizovaní a zabezpečovaní preventívnych aktivít so žiakmi. Smerom k rodičom je dôležité zvyšovanie informovanosti rodičov o správnom reagovaní a spôsobe ako rozprávať so svojimi deťmi o sexuálnej oblasti, oboznamuje ich s plánom práce Výchovy k manželstvu a rodičovstvu na škole. Smerom k žiakom zabezpečuje realizáciu preventívnych aktivít a programov pre žiakov, poskytuje individuálne poradenstvo pre ohrozených žiakov.

4 Záver

Súčasnosť nám prináša aj novelu školského zákona, kde označenie školský sociálny pracovník nenájdeme, ale v školskom zákone 245/2008 Z. z. nájdeme preventista, sociálny pedagóg. Školská sociálna práca má veľký význam a nemalo by sa na to zabúdať, lebo dnešné uponáhľané tempo života nás stavia neraz pred voľbu čo, ako, prečo to urobiť a školský sociálny pracovník je sprievodca, ktorý sprevádza žiakov.

Literatúra

1. Constable R, Masa C.R, Flynn J.P. *School social work Practice, policy and research*: Florida. 2006. 720 s. ISBN 978-0-925065-95-7.
2. Freeman and Freeman E.M. *Multisystem skills and intervencion in schol social work practice*: NY, National associon of social workers. 1998. 79 s. 223.659.6985.
3. National association of social workers. *NASW Standard for school social work services*: Washington, DC: 2002. 31 s. 202.408.8600.
4. Striežinec, Š. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava: AD, 1999. 215 s. ISBN 80-967589-0-X.
5. Ministerstvo školstva Slovenskej republiky. *Učebné osnovy Výchova k manželstvu a rodičovstvu*. Bratislava: Arimes, 1998. 19 s. ISBN 86-967734-9-
6. Zákon 245/2008 Z.z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) v znení neskorších platných predpisov.

Mgr. Zuzana Sirotiaková
Svätej Anny 108/41, 034 01 Ružomberok
Ústredná vojenská nemocnica SNP- FN v Ružomberku
Gen. M. Vesela 21, 034 01 Ružomberok
zuzana.sirotiakova@post.sk

Vplyv rodiny na formovanie osobnosti dieťaťa

Abstrakt

Hlavnou témou je rodina ako primárna spoločenská skupina a jej vplyv na formovanie osobnosti dieťaťa. Mimoriadnu pozornosť venujem úlohe rodiny pri formovaní mladého človeka. Súčasná rodina nestratila v dnešnej modernej dobe svoje dôležité poslanie, ba práve naopak, jej úloha je stále významnejšia.

Kľúčové slová: rodina, výchova, rodičia, dieťa, vzdelávanie, spoločnosť, manželstvo, rodičovstvo

Abstract

The main goal of this article is family as primary social group and its influence on formation of children's personality. Special attention is given to the role of family in forming personality young people. Nowadays family did not lose any of its essential function, but its important role is even increasing.

Keywords: family, upbringing, parents, child, education, society, marriage, parenting

„Štát sa má točiť okolo rodiny a nie rodina okolo štátu, to je podstata prechodu od delegovanej demokracie k participovanej demokracii. V tejto podobe demokracie bude rodina veľkým protagonistom tretieho tisícročia“.

ZAMPETII

Rodina je prirodzenou a základnou spoločenskou skupinou, zloženou z rodičov a detí, teda z osôb spojených manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami. Pre deti predstavuje rodina prvú, najdôležitejšiu sociálnu skupinu v ich živote.

Pre všetkých svojich členov utvára rodina najdôležitejší vzťahový systém, v rámci ktorého sa realizujú všetky podstatné aspekty ich vývinu. Ako prvá inštitúcia, ktorá je založená na jednote a vzájomnej spolupráci jej členov, zabezpečuje interiorizáciu životných hodnôt, noriem, cieľov a formuje členov

rodiny podľa svojej hodnotovej schémy a vlastnej tradície, predkladá učenie o poriadku v medziľudských vzťahoch.

Funkciou rodiny bolo a aj dnes je chrániť svojich členov pred ekonomickými a sociálnymi problémami, uspokojovať emocionálne potreby, uskutočňovať socializáciu detí. Jednoducho povedané, manželstvo – rodinný život je najprirodzenejšou životnou dráhou človeka.

Atmosféru vo vnútri rodiny, rodinné interakcie a komunikáciu môžeme charakterizovať z hľadiska štyroch typov nasledujúcich prostredí:

- prostredie chudobné na podnety ,
- presýtené,
- jednostranné,
- chybné (alkoholizmus v rodine a pod).

Ak má byť v rodine interpersonálna intimita, musí byť úspešne internalizovaná v presvedčeniach, dôvere a prístupnosti všetkých členov rodiny. Je nevyhnutné postaviť intimitu vo vnútri rodiny na rodičovskej láske, na jej dennom preukazovaní v každodenných maličkostiach, prejavovať ju najmä v období vývoja a rastu detí. Rodina si v cudzom svete tvorí svoj vlastný svet. Je miestom vzniku života, formovania človeka, osvojenia si životných hodnôt ako najcennejšieho potenciálu človeka. Aby sa tieto predpoklady naplnili a rodina mohla plniť svoje funkcie, potrebuje prostredie, ktoré jej umožňuje uspokojovanie hmotných, duchovných, kultúrnych potrieb a ktoré pomáha upevniť stabilitu a sociálnu kvalitu vzťahov.

Cieľom štátu je, aby ani rodiny s viacerými deťmi nemali nižšiu životnú úroveň oproti rodinám s nižším počtom detí. Rodina môže byť ohrozená hlavne nezamestnanosťou, stratou živiteľa rodiny a to buď úmrtím alebo rozvodom, neplnením vyživovacích povinností, zdravotným postihnutím či chorobou člena rodiny, problémom s prevádzkou bytu a zabezpečením chodu domácnosti. Štát pre tieto rodiny organizuje systém sociálnej pomoci na princípe solidarity. Vzťah štátu a rodiny je vyjadrený pojmi spolupráca, sociálna podpora a sociálna pomoc. Tieto pojmy sú zakotvené v projekte Transformácia sociálnej sféry, ktorý bol prijatý vládou SR v roku 1995.

V dokumente Koncepcia transformácie sociálnej sféry (s. 10) sa hovorí, že transformácia má zabezpečiť presadenie týchto základných princípov:

- sociálnej solidarity,
- participácie občana na svojich právach,
- adresnosti poskytovaných plnení,
- ochrany a rozvoja prirodzených vlastníckych práv občanov,
- osobnej zodpovednosti občana za svoj osud a za osud svojej rodiny,
- štátnej garancie dôstojného života a presadzovania sociálnej spravodlivosti,
- sociálnu únosnosť politických a hospodárskych zmien, sociálnu stabilitu a sociálny zmier,

- sociálny rozvoj, udržanie a rozvoj ľudských, hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv,
 - podiel Slovenskej republiky na integrácii sociálnej sféry v európskych a svetových dimenziách.
- [http://www.sspr.gov.sk/texty/File/transformacia/I_priebezna_sprava_Februar_2003.pdf]

Na strane druhej rodina rozhoduje o svojich hmotných a nehmotných investíciách a spôsoboch získavania obživy, využití zdrojov a o svojom spotrebnom správaní. Sociálna situácia je podmienená úrovňou jej príjmov a počtom vyživovaných členov. Okrem týchto faktorov sociálnu situáciu ovplyvňuje aj počet detí v rodine. Z historického hľadiska vyplýva, že manželstvo a rodina si udržiavajú vysoký status. Manželstvo je právne a spoločensky uznávanou inštitúciou. Manželstvo je trvalé emocionálne, intelektuálne a sexuálne spoluzitie a spoločné hospodárenie muža a ženy. Spoločenským účelom manželstva je založenie rodiny. Do manželstva vstupujú partneri s určitou definíciou manželstva a očakávaniami od manželského zväzku. Ľudia žijúci v manželskom zväzku sú v porovnaní so slobodnými ľuďmi emocionálne stabilnejší, sebaistejší a ich správanie podlieha viac spoločenským pravidlám. V manželstve by sa mali muž a žena vzájomne podporovať, pomáhať si, dopĺňať sa vzhľadom na to, že obaja sú vybavení odlišnými biologickými, psychologickými charakteristikami. Tento rozdiel by mal byť prínosom pre dvoch ľudí žijúcich v manželskom zväzku, aby tak mohli nájsť v inštitúcii manželstva obohatenie a skutočné vzájomné šťastie.

„Pre dieťa je rodina miestom hlbokých a trvalých citových vzťahov. Čím sú tieto vzťahy slabšie, povrchnejšie, krátkodobejšie, tým viac sa blíži rodinná výchova výchove nerodinnej – a má samozrejme aj také výsledky.“
[MATĚJČEK 1994]

Dobrá výchova znamená láskavý prístup k dieťaťu, akceptáciu, toleranciu, trpezlivosť a dôveru, ktorú by mali rodičia svojmu dieťaťu poskytnúť. Uspokojovanie jeho potrieb a nárokov by malo byť v súlade s jednotlivými vývinovými obdobiami dieťaťa. Dieťa od prvých dní svojho života potrebuje cítiť lásku a je odkázané na pomoc svojich najbližších

Pri výchove dospelujúceho dieťaťa je obzvlášť dôležitý citlivý individuálny prístup. Rodičia sú prvými, ktorí formujú charakter a osobnosť dieťaťa. Život v rodine, vzťahy medzi rodičmi si dieťa preberá ako pravidlo, normu, ktorú uplatňuje v ďalšom živote. Dieťa si v rodine osvojuje morálne normy, osvojuje si správanie, ktoré je žiaduce, čím si vytvára a preberá právne a spoločenské normy. Rola rodiča je náročná a zodpovedná. Rodičia by mali podporovať zdravý telesný, psychický život. Výsledkom takejto výchovy je všestranne a harmonicky rozvinutá osobnosť mladého človeka.

Rodina je kolískou ľudstva, je kolískou výchovy. Zdravý duševný a telesný vývin dieťaťa, jeho šťastie, v mnohom závisia od toho, v akej rodine vyrastá.“ [ROZINAJOVÁ 1988]

Základom všetkých vzťahov v rodine je porozumenie a láska. „Láska je nevyhnutnou podmienkou šťastia, ale aj zdravého a obohacujúceho detstva. Vytvoriť prostredie naplnené láskou je schopná iba zdravá rodina.“ [ROZINAJOVÁ 1981]

Jedným z dôležitých faktorov, ktorými sa udržiavajú vzťahy v rodine, je aj pozitívna komunikácia a aktívne počúvanie. Človek chce žiť v rodine, kde sa cíti dobre. Základom kvalitných rodinných vzťahov je vzájomná komunikácia a vytvorenie prostredia dôvery a vzájomného rešpektovania. Rodina je miestom, kde nastáva socializácia a mladý človek dostáva základy správnej komunikácie a komunikačných zručností, ktoré si prenáša do svojho ďalšieho života. Komunikáciu v rodine negatívne ovplyvňuje rýchly životný štýl, karierizmus rodičov, časová tieseň, nepriateľské vzťahy so širšou rodinou, neustála kritika zo strany rodičov, neústupčivosť v postojoch, direktívne riadenie rodiny najčastejšie jedným z rodičov. Negatívnym javom v rodine, ktorý zabraňuje komunikácii v rodine, sú aj média. Mnoho detí v staršom školskom veku trávi väčšinu svojho voľného času pozeraním televíznych programov, surfujú po internete celé hodiny a uprednostňujú elektronickú komunikáciu s priateľmi pred osobným rozhovorom s rodičmi alebo súrodencami. Je nutné si uvedomiť, že tieto výdobytky vedy by mali slúžiť predovšetkým v prospech človeka a nie ničiť vzťahy. Je na zodpovednosti rodičov, čo a do akej miery dovoľia svojim deťom. Viest' deti ku kritickému mysleniu, vedieť rozpoznať dobro od zla, to je úloha výchovy v rodine. Pre rodiny, ktoré zlyhávajú pri plnení svojich funkcií, je určené sociálne poradenstvo.

Obsah sociálneho poradenstva pri riešení problémov rodiny je veľmi rozsiahly, nakoľko v rámci rodiny sa identifikujú problémy, ktoré jednak súvisia so samotnými ekonomickými alebo dysfunkčnými situáciami a stavmi rodiny, alebo aj problémami sociálno-patologických javov, ktoré môžu prezentovať u niektorých členov rodiny (jedného alebo viacerých) a ovplyvňujú harmonické fungovanie rodiny. [LEŠKOVÁ 2009]

Je niekoľko pravidiel, ktoré je potrebné v rodine dodržiavať stále a pritom myslieť na to, že dieťa potrebuje veľa lásky náklonnosti. Manželský vzťah je najdôležitejším vzťahom v rodine a nie je vhodné znižovať jeho význam pred láskou k dieťaťu, pretože iba v rodine plnej lásky sa dieťa môže všestranne rozvíjať. Osobný príklad a rodičia sú najdôležitejším vzorom pre dieťa, preto je dôležité mu venovať dostatok času a pozornosti. Problémy je potrebné riešiť usmerňovaním, odmeňovaním a primeraným trestaním.

Dôležité je akceptovať dieťa také, aké je i s jeho chybami a problémami. Dieťa musí mať pocit, že je milované bezpodmienečnou láskou a je rešpektovaná jeho individualita. Hlavnou úlohou rodičov je viesť dieťa k láske, úcte, dôvere, tolerancii, pracovitosti, zodpovednosti, úprimnosti a spoľahlivosti.

Tým chcem poukázať na význam zdravej rodiny vybudovanej na dobrých medziľudských vzťahoch, úcte k životu a deťom, pretože len takéto rodiny majú podľa nás svoje miesto v spoločnosti aj v budúcnosti. Zdravá a dobre fungujúca rodina má v sebe veľa pozitívneho. Snaží sa aktívne riešiť svoju sociálnu situáciu, vládne v nej priateľské a pozitívne výchovné prostredie a prevládajú pozitívne vzťahy medzi rodičmi, súrodencami a širším príbuzenstvom. Takéto rodiny môžu byť dobrým príkladom pre mladé manželstvá aj v tejto zložitej ekonomickej situácii.

Literatúra

1. MATĚJČEK, Z.: *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha : Portál, 1994, ISBN 80-852-82-83-6.
2. LEŠKOVÁ, L.: 2009, *Polia sociálnej práce*. Košice : Vydavateľstvo Vienaľa Košice, ROK, 97s., ISBN 978-80-89232-39-0.
3. ROZINAJOVÁ, H.: *Výchova pre život v rodine*. Martin : Osveta, 1981.
4. ROZINAJOVÁ, H.: *XX a XY – O láske, sexe, manželstve, rodičovstve*. Martin : Osveta, 1990, ISBN 80-85866-15-3.
5. http://www.sspr.gov.sk/texty/File/transformacia/I_priebezna_sprava_Februar_2003.pdf 15.11 2009

PhDr. Katarína Majcherová, PhD.
Teologický inštitút
Spišská Kapitula 12
053 04 Spišské Podhradie
katka.majcherova@gmail.com

Manažovanie rodiny s problematikou patologického hráčstva

Abstrakt

Tento príspevok je obsahovo zameraný na otázky patologického hráčstva, definície základných termínov a funkcií závislosti. Tieto moderné nelátkové závislosti dramaticky zasahujú do života jednotlivca aj celej spoločnosti. Príspevok popisuje diagnostiku patologického hráčstva, vonkajšie faktory, vplyv na život jednotlivca, ktorého postihla táto závislosť a jej dopad na rodinu postihnutého patologickým hráčstvom. Osobitne je riešená otázka patologického hráčstva a vplyv na rodinu.

Kľúčové slová: Závislosť, Nelátkové závislosti, Diagnostika, Gambling, Liečba.

Abstract

By its contents, the contribution is focused on the questions of pathological gambling, definitions of essential terms and features of addictions. This modern non-substantive addiction dramatically intervenes into the life of an individual as well as the whole society. The contribution describes the diagnostics of pathological gambling, outside factors, risk factors, impact upon the life of an individual afflicted with this addiction and impact on family affected by pathological gambling. Particularly it is dealt with the issue of pathological gambling impact upon a family.

Keywords: Addiction. Non-substantive addictions. Diagnostics. Gambling. Treatment.

DIAGNOSTIKA GAMBLINGU

Gambling charakterizujeme ako hazardné hry s cieľom vyhrať. Pre hráča nie je hra formou rekreácie, ale stáva sa centrom jeho života. Túžba po riziku a napätí je vo väčšej či menšej miere prítomná snáď u každého človeka. Mnohí ľudia priam vyhľadávajú situácie, v ktorých nie je vopred jasné, ako to dopadne, čo im prináša zážitky príjemného vzrušenia.

Patologické hráčstvo – závislosť na hracích automatoch je sledovanou diagnózou v rámci existujúcej škály nelátkových závislostí, je formou

behaviorálnej závislosti z hľadiska delenia závislostí na substančné a behaviorálne.

Ako hovorí Žáková (2005), definitívna diagnóza závislosti by sa obvykle mala stanoviť iba vtedy, ak by v priebehu jedného roku prišlo k trom alebo viacej z nasledujúcich javov:

- silná túžba po droge alebo nutkanie užívať ju, problémy so sebaovládaním pri užívaní tejto látky, či už ide o začiatok, ukončenie alebo množstvo látky
- fyzicky odvykací stav
- tolerancia k danej látke sa mení
- pokračovanie v užívaní látky aj napriek viditeľným negatívnym telesným alebo psychickým následkom
- látka je časom užívaná kvôli zmierneniu negatívnych prejavov vyvolaných predchádzajúcim užívaním tejto substancie, pričom konzument si je vedomý toho, že vďaka takémuto postupu sa zbaví nepríjemných fyzických prejavov. Niekedy sa používa látka s podobným efektom na zmiernenie odvykacieho stavu.
- postupné zanedbávanie predchádzajúcich záujmov na základe potreby väčšieho času na získanie látky, jej užitie a zotavenie sa z jej účinkov
- návrat ku konzumácii po určitej dobe abstinovania sa prejaví rýchlejšim návratom prejavov syndrómu, než je to u ľudí, ktorí závislí nie sú
- zúženie osobného repertoáru užívania takýchto látok

Existuje pestrá paleta osobnostných dispozícií udávaných rôznymi autormi (defektné sebahodnotenie, pochybnosti o sebe samom, neistota, narušenie medzil'udských vzťahov, nízka frustračná tolerancia, nedostatok zodpovednosti, neschopnosť odložiť uspokojenie svojich potrieb, defekt schopnosti vytrvať, hľadanie úniku v krízových situáciách a pod).

Medzi hlavné príčiny vzniku patologického hráčstva môžeme zaradiť jednotlivé faktory, ktoré si podrobne rozoberieme.

FAKTORY PROSTREDIA

Prostredie je jedným z faktorov, ktorý sa podieľa na vzniku rôznych foriem hazardných hier a postoje spoločnosti k nim. Jednou z najrozšírenejších a najdostupnejších foriem sú práve výherné hracie automaty. Nachádzajú sa prakticky všade a majú k nim prístup nezriedka aj deti.

K vzniku patologického hráčstva disponuje aj zamestnanie. Často ide predovšetkým o zamestnancov herní, kasín a o zamestnancov rôznych zábavných podnikov, pohostinstiev a reštaurácií. Treba tiež podotknúť, že hazardné hry obvykle nachádzame v podnikoch, kde sa podáva alkohol.

Významnú úlohu zohrávajú aj vzťahy v rodine a výchova v priebehu dospievania. Väčšina mladých patologických hráčov začala s hraním pod odchode z domáceho prostredia (napr. internát). Z vynikajúcich žiakov sa stali záškoláci a zlodeji.

Ochranárske prostredie, v ktorom boli vychovávaní, im neumožnilo získať také vlastnosti ako zodpovednosť, sebadisciplína, sebakontrola a iné.

Druhou skupinou sú tí patologickí hráči, ktorých rodičia zanedbávali, nemali o nich záujem, nepodporovali ich dostatočne vhodnými aktivitami.

Niektorí z nich pochádzajú z neusporiadaného rodinného prostredia. U niektorých sa o výchove vôbec nedá hovoriť. „Výchovu“ prebrala skupina rovesníkov a ulica. Hazardné hranie u adolescentov je často spojené s používaním alkoholu a marihuany. (Nešpor, 2002)

PARTICIPUJÚCE FAKTORY

Psychický stres, frustrácia alebo psychotrauma sa môžu stať urýchľujúcimi faktormi pri vzniku patologického hráčstva.

Podľa Custer (1984) patologickí hráči majú často vyššiu inteligenciu, sú súťaživí, usilovní pracovníci, majú vynikajúcu fyzickú a športovú zdatnosť a dobré študijné výsledky. Sú priťahovaní situáciami, ktoré sú podnecujúce a vzrušujúce. Neznášajú nudu a pre nich nezaujímavým, nudným úlohám sa vyhýbajú alebo ich plnia nedostatočne kvalitne.

Kolibáš (1996) uvádza, že patologické hráčstvo sa vyskytuje častejšie u mužov, pričom ide obvykle o energických, pribojných jedincov, často bývalých športovcov. Taktiež Marhounová a Nešpor (1995) súhlasne tvrdia, že medzi závislými od hazardných hier je oveľa častejšie zastúpenie mužov ako žien.

Podľa Vaceka (1992) je hráč často nezamestnaný vyhýbajúci sa práci. Príčinou môže byť nedostatok peňazí a vidina veľkej výhry, bezpracného zisku. Hazardná hra sa ponúka ako jeden zo spôsobov ako meniť stereotyp všedného dňa.

Najčastejším typom hazardnej hry na Slovensku je hra na hracích automatoch, čiastočne v kombinácii s inou hazardnou hrou. Je to aj tým, že v kockách, v kartách, rulete sa nedá vyhrať taký veľký obnos ako na automatoch.

Preferencia hracích automatov v rámci rôznych foriem hazardných hier je zrejme spôsobená ich ľahkou dostupnosťou, emocionálnou príťažlivosťou (svetelné a zvukové efekty), jednoduchým ovládaním a možnosťou bezprostrednej výhry.

DOPAD PATOLOGICKÉHO HRÁČSTVA NA RODINU

Člen rodiny, ktorý je závislý od hazardnej hry, zásadným spôsobom narúša spolužitie i život ostatných členov rodiny. Patologickým hráčstvom je ohrozené plnenie základných funkcií rodiny.

Ekonomická - nastávajú finančné ťažkosti až bieda. Rodina so znižujúcou sa životnou úrovňou klesá aj v očiach spoločnosti. Dostáva sa do izolácie a dokonca sa môže stať aj sociálnym prípadom odkázaným na pomoc štátu

Citová a ochranná - poskytovanie dostatku lásky, bezpečia a istoty, úcty a slobody všetkým členom rodiny. Tieto hodnoty nie je možné vyjadriť množstvom peňazí, ale dajú sa však prehrať.

Výchovná - citová láska je rovnako dôležitá ako materinská láska. Otec ako mužský vzor pre dieťa je matkou nenahraditeľný. Syn podľa otcovho príkladu prijíma rolu muža a dcéra si na základe skúseností s otcom formuje postoj k mužom a zväčša si podľa vzoru otca vyberá podobného partnera.

Deti z rodín gamblerov, alebo inak chorobne závislých rodičov (alkohol, drogy), bývajú viac ohrozené závislosťami ako deti zdravých rodičov. Deti bývajú veľmi úzkostné a bojzlivé.

V dôsledku dlhodobého stresu bývajú častejšie choré, v škole a medzi vrstovníkmi sú menej úspešné. Pre predčasné „dospelácke starosti“ zriedkavejšie prežívajú radosť a viac sa u nich vyskytujú odchýlky v duševnom vývoji, čo môže viesť až k duševným poruchám.

Deti gamblerov mávajú problémy so sebahpresadením v kolektíve alebo sú až primerane agresívne. Bežné sú u nich pocity strachu, sklamania, osamelosti, odmietnutia, bezmocnosti, neistoty, vlastnej viny za zúfalú situáciu doma. Deti bývajú veľmi často podceňované, že veci ešte nechápu a že sa ich problém ešte netýka.

Mnohé problémy, najmä nízka sebadôvera, ich sprevádzajú aj v dospelosti. Podobne ako život detí, aj život partnerky, teda ich vnútorné prežívanie, nálada, správanie sa, závisí od výhier a prehíer gamblera, jeho výkyvov nálady pri výhrach a prehrách.

Tu hovoríme o spoluzávislosti príbuzných. Rodinná atmosféra býva presýtená napätím, konfliktmi a narušenou komunikáciou. Občas býva osviežovaná zábleskami nádeje, že sa to zlepší.

Po mnohých sľuboch a sklamaniach môže dôjsť k rezignácii príbuzných riešiť problém zásadne a svojou pasivitou vlastne udržiavajú gamblera i seba v závislosti. Inokedy volí partnerka vyslobodenia pre seba a deti v podobe rozchodu alebo rozvodu a rodina sa rozpadá.

Je potrebné si uvedomiť, že spolu s hrajúcim členom rodiny ochorie i samotná rodina. Skutočným riešením zhoršujúcej sa situácie je teda liečba závislosti od hazardnej hry odborníkmi.

Rovnako tak je potrebné poskytnúť pomoc príbuzným, aby sa vymanili z osídíel spoluzávislosti a aby sa aktívne zúčastňovali na doliečovacom procese. Práve pre nich je poskytovaná rodinná terapia a rodinní príslušníci sú vítaní na kluboch abstinujúcich hráčov. (Didakto II, Gambleri)

Dopad na rodinu a rodinných príslušníkov možno popísať v troch fázach:

1. Fáza popierania - občasné starosti kvôli hraniu si necháva pre seba, hranie partnera stále toleruje a ospravedlňuje. Sám o hre uvažuje, zisťuje neplatenie účtov. Dá sa pomerne ľahko prehovoriť, prijíma výhovorky hráča, stáva sa účastníkom nevysvetliteľných finančných kríz.
2. Fáza stresu - hráč trávi s rodinou čoraz menej času. Vyskytujú sa čoraz častejšie hádky. Partner sa cíti byť hráčom odmietaný, vyslovuje voči nemu požiadavky. Pokúša sa hranie partnera regulovať. Platí účty a dlhy, vyhýba sa

priateľom a známym. Menej sa venuje deťom, pociťuje osamelosť a veľkú nespokojnosť.

3. Fáza vyčerpania - bezradnosť, zhoršenie schopnosti rozumne uvažovať, zdravotné problémy (časté bolesti hlavy zo stresu, poruchy spánku, poruchy prijímania potravy, vyčerpanosť, depresie), neschopnosť aktívne konať.

Dostávajú sa stavy zúrivosti, partner pochybuje o svojom zdraví, pociťuje úzkosť, paniku a beznádej. Ďalej môže nasledovať zrútenie, zneužívanie alkoholu alebo liekov. Môže to pokračovať rozvodom, myšlienkami na samovraždu, až pokusom o samovraždu.

Pri patologickom hráčstve dochádza k enormnému stresu, ktorý je s hrou spojený. Dlhodobé vyčerpanie, chaotický, v neustálych stresoch prebiehajúci život patologického hráča ohrozuje jeho fyzické zdravie.

Častými problémami sú žalúdočné problémy, poruchy trávenia, nechutenstvo, vredové ochorenia, kardiálne problémy, bolesti hlavy, chrbtice, poruchy zraku a mnoho iných. (Benkovič, 2005)

MANAŽMENT LIEČBY PACIENTA - GAMBLERA

Dôležitým momentom pri liečbe patologického hráčstva je nadviazanie vzťahu dôvery medzi lekárom a pacientom. Lekár by mal poznať rodinné zázemie pacienta, charakter jeho zamestnania a záľub, jeho životosprávu a rizikové faktory životného štýlu. Empatickým prístupom a bežnou intervenciou môže podstatne zmierniť následky pacienta – gamblera.

„Liečba prebieha podobne ako pri liečbe iných závislostí. Vzhľadom na určitú podobnosť s alkoholizmom sú často realizované obdobné metódy liečby ako pri protialkoholicko liečbe.“ (Živný, 2004, s. 223)

Kľúčovou otázkou vzhľadom na úspešnosť liečby je motivácia pacienta – čiže ochota podstúpiť liečenie. Zmena filozofie za účelom zlepšenia svojej situácie.

Podstatnou okolnosťou pre úspešnosť liečby teda je, nakoľko samotný hráč vníma a pociťuje svoju situáciu ako ťaživú, mučivú až neúnosnú. Čím viac sa jeho prežívanie prítomnosti so všetkými problémami blíži k pocitu bolesti, tým silnejšie je motivovaný k prijatiu pomoci a hľadania východiska.

Ak ale svoju situáciu a hranie vnútorne neprežíva negatívne a necíti naliehavosť zmeny, rýchlo sa uspokojí myšlienkami, že na tom ešte nie je až tak zle. Že on pomoc nepotrebuje a klesá jeho ochota liečiť sa. A žiaľ aj napriek úsiliu terapeutov a príbuzných, liečba nebýva úspešná.

Sociálny pracovník je odborník, ktorý sa na profesionálnej úrovni zaoberá pomocou a pomáhaním. Svojou činnosťou pomáha zlepšovať sociálnu funkčnosť svojich klientov, prispieva k rozvoju ich potenciálov, a tak minimalizuje sociálne riziká“ (Levická, 2004, 79 s.)

Literatúra

1. BENKOVIČ, J. 2005. Patologické hráčstvo. Prešov: Metodicko - pedagogické centrum. 2005. 20 s
2. LEVICKÁ, J. 2004. Úvod do sociálnej práce. Trnava: FZaSP TU. 2004. 124s. ISBN 80 – 89104 – 35 – 5
3. NEŠPOR, K. 1994. Hazardní hry jako nemoc. Ostrava: Nakladelství Aleny Krtilové. 1994.
4. ŽÁKOVÁ, M. 2005. Závislosti. Trnava: FZaSP TU. 2005. Študijné materiály
5. ŽIVNÝ, H. et al. 2004. Kapitoly z terapie závislostí od psychoaktívnych látok. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca. 2004. 106 s. ISBN 80 – 89185 – 07 - X

doc. PhDr. Marta Vaverčáková, PhD. MPH
Trnavská univerzita, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Katedra sociálnej práce
Univerzitné nám.1, 917 01 Trnava
vavercakova1@post.sk

PhDr. Zuzana Polakovičová,
Trnavská univerzita, Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce
Katedra sociálnej práce
Univerzitné nám. 1, 917 01 Trnava
gasparova@ttonline.sk

Vychovávajme deti pre Boha

Abstrakt

Rodina, najstaršia základná jednotka ľudského spoločenstva, je spojnice jednotlivých generácií, nositeľka kultúry, podporovateľka postihnutých, formovateľka a živiteľka. Bez rodiny a manželstva je nepredstaviteľná existencia ľudstva. Rodina ako sociálna skupina má medzi ostatnými celkami pevné postavenie a istú špecifickosť. Je to skupina, v ktorej majú rodičia vedúcu úlohu, organizujú ju a udržujú v nej disciplínu. Vzťah rodičov a detí je pevným, ozajstným vzťahom, a to najdôležitejším, lebo umožňuje nadväzovať prvé vzťahy k ostatným ľuďom, vytvára veľmi hlboké vzťahy dôvery k nim i sebadôveru.

Kľúčové slová: Cirkev, dieťa, manželstvo, rodina, viera.

Abstract

Family, the oldest basic unit of human society, is the flow line of particular generations, vehicle of culture, facilitator of handicapped, former and provider. Human existence is unimaginable without family and marriage. Family as social group has fixed status and certain particularity among others units. It is a group in which parents has leading task, they organize it and keep discipline of it. Relation of parents and children is strong, real relation and the most important because is can to knot the first relation to other people, it creates very deep relations of belief to them and self-belief.

Keywords: Church, child, marriage, family, belief.

Úvod

Každý z nás má právo byť šťastný, ale málokto si uvedomuje, že šťastný môže byť iba do takej miery, do akej dokáže urobiť šťastným niekoho iného. Dieťa sa rodí do sveta ľudí a vecí. Ľudia rozhodujú o jeho živote, lebo oni dajú meno a zmysel veciam okolo neho. V súžití s ľuďmi sa dieťa naučí rozprávať, myslieť, cítiť a konať ako človek - medzi ľuďmi nájde ciele, za ktorými v živote pôjde.

Rodina

Ľudský jedinec prichádza na svet len ako potencionálny človek. Človekom sa stáva až pod vplyvom bezprostredného sociálneho prostredia. Zásluhou tohto procesu získa ľudský spôsob vnímania, myslenia, cítenia a konania, osvojuje si vlastnosti, ktoré mu umožňujú žiť v ľudskej spoločnosti (Šutovec, 1994, s. 36).

Dieťa sa učí od okamžiku narodenia tým, že sa prispôsobuje vonkajšiemu prostrediu. Mimoriadne postavenie v tomto procese má primárna sociálna skupina – rodina, ktorá podľa svojich osobitných názorov, zvykov a prístupov podporuje telesný a duševný vývoj dieťaťa.

Detstvo sa už nepovažuje iba za obdobie prípravy na dospelosť, ale skôr ako jedinečná, osobitná kultúra profilujúca celkovú kultúru spoločnosti aj svet dospelých (Sejčová Ľ., 2001, s. 13).

V meniacom sa modernom svete sú rodiny zdrojom stability a nádeje. Môžu pomôcť prekonať etnické a politické rozdiely, môžu podporiť spoločenské blaho a spoločenskú zodpovednosť. Pomáhajú zvyšovať toleranciu tým, že vytvárajú mosty medzi spoločnosťami. Podporujú ekonomický rozvoj. Sú vo všetkých svojich činnostiach zdrojom veľkej sily a takmer neobmedzeného potenciálu, protiváhou odcudzenia, kolapsu a neporiadku.

Rodina a domov sú pre život dieťaťa a jeho vývoj veľmi dôležité. Každá rodina má svoju neopakovateľnú atmosféru, ktorá zanecháva stopy, ovplyvňuje a formuje osobnosť dieťaťa. U dieťaťa utvára základ jeho osobnostných vlastností, u dospelých tieto vlastnosti dotvára.

Reflektuje sa, že deti si vytvárajú svoju osobitú, jedinečnú optiku nazerania na svet, majú svoju vlastnú logiku (kauzalitu), jazyk, súbor hodnôt, noriem, presvedčení, svojský životný štýl. Dieťa sa mení z „objektu“ výchovy na „partnera“, s ktorým treba viesť dialóg (Sejčová Ľ., 2001, s. 13).

Domov tvoria predovšetkým ľudia – členovia rodiny. Rodinu definujeme ako spoločensky schválenú formu stáleho spolužitia osôb spojených manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami, ktoré majú zvyčajne silnú citovú bázu (Prevendárová J., 1996, s. 5).

V období, keď dieťa všetky svoje predstavy, postoje a konania odvodzuje z príkladu dospelých, celá atmosféra rodinného prostredia veľmi ovplyvňuje proces formovania jeho osobnosti.

Pevná rodina, jej vnútorný život, vzájomné vzťahy členov rodiny, ciele, ktoré sledujú, sú výchovnou silou, ktorú nemožno ničím nahradiť.

V dobrej rodine sú nevyčerpatel'né zdroje detských skúseností, ktorými sa rozvíja a obohacuje duchovný svet, utvára a upevňuje sa mravné presvedčenie, formuje sa celá osobnosť. Usporiadaná, vnútorne zladená rodina utvára radostné, ale aj náročné prostredie z hľadiska výchovného pôsobenia.

Ak sa manželské vzťahy narušia, je ohrozená aj rodina. Vzťahy medzi manželmi sú pre rodinu základným a oporným pilierom. Vzťahy v rodine sú predmetom pozornosti každej spoločnosti, sú regulované právnymi normami.

Rodina je sociálnou skupinou, v ktorej prevažujú osobné a intímne vzťahy medzi jednotlivými členmi a ktorá poskytuje dieťaťu ochranu, a súčasne aj naplňa jeho základné potreby, najmä však potrebu lásky, istoty a bezpečnosti.

Základným znakom zdravej rodiny je schopnosť zabezpečovať jej hlavné funkcie, t. j. biologicko – reprodukčnú, ekonomicko – zabezpečovaciu, emocionálnu a výchovno – socializačnú, ktoré sa vzájomne prelínajú a podmieňujú. Len ich komplexné napĺňanie je nielen prejavom funkčnosti rodiny, ale aj nevyhnutným predpokladom pre optimálny fyzický, psychický, sociálny a kultúrny rozvoj dieťaťa. Je však zrejmé, že tak rozsah a spôsob zabezpečovania funkcií rodiny, ako aj prístup k dieťaťu, používané metódy a prostriedky výchovy a spôsob riešenia konfliktov, stresov a frustrácií každodenného života, sú v rozličnej miere a intenzite modifikované osobnostnými kvalitami rodičov a ich pripravenosťou pre rolu rodiča, ako aj akceptovaným, v každodennom živote uplatňovaným systémom hodnôt.

V dôsledku toho v predpokladanej škále funkčnosti rodín sa na jednej strane nachádzajú rodiny, v ktorých rodičia v súlade s rolou rodiča a vychovávateľa zabezpečujú dostatočný priestor pre naplnenie potrieb dieťaťa a všetky podmienky pre jeho zdravý telesný a duševný vývoj a jeho šťastné detstvo, poskytujú mu dostatok rodičovskej lásky a náklonnosti. Na druhej strane škály sú však rodiny, v ktorých sa vyskytujú rozličné poruchy. V dôsledku nich rodičia nechcú, nemôžu, alebo jednoducho nie sú schopní zabezpečovať v primeranej miere a rozsahu základné funkcie rodiny a vytvárať podmienky pre zodpovedajúci vývoj dieťaťa. V ich prístupe k výchove dieťaťa a k dieťaťu vôbec, v charaktere vzájomných vzťahov, v spôsobe komunikácie a riešenia konfliktov, ako i v celom spôsobe života sú obsiahnuté potenciálne riziká vedúce nielen k problematickej výchove dieťaťa a k jeho socializácii, ale aj možnosti vzniku násillia a týrania dieťaťa v jeho rozličných podobách. Ide o riziká, ktoré sú v stave latencie, teda o riziká, ktoré sa za určitých podmienok môžu alebo aj nemusia reálne prejaviť v podobe týrania dieťaťa (Vlčková M., 2002, s. 13).

Poslanie kresťanskej rodiny

V Cirkvi má významné postavenie rodina. Skúsenosť ukazuje, že predovšetkým z dobrých katolíckych rodín vyrastajú dobrí veriaci. Dospelý človek, ktorý v detstve a mladosti nedostal dobrú náboženskú výchovu, sa obyčajne zaraďuje do cirkevného spoločenstva s väčšími problémami ako ten, ktorý v ňom od malička vyrastal. Svoje poslanie splnia rodičia vtedy, keď budú sami prežívať svoju vieru, lebo nikto nemôže dať to, čo sám nemá.

„V rodine sa uskutočňuje výborná škola a prax laického apoštolátu, kde kresťanské náboženstvo preniká celým spôsobom života. Manželia tu majú osobitné povolanie, aby si boli navzájom, ako aj deťom svedkami viery a lásky Kristovej“ (Dokumenty druhého vatikánskeho koncilu I., 1969, s. 53).

Dekrét Apostolicam actuositatem pridáva nový pohľad: „Rodina dostáva od Boha aj to poslanie, aby bola základnou životnou bunkou spoločnosti. Toto poslanie splní, ak sa vzájomnou láskou svojich členov a spoločnou modlitbou ukáže akoby domácou svätynou cirkvi“ (Dokumenty druhého vatikánskeho koncilu II., 1972, s. 158 -159).

Cirkev si uvedomuje cenné bohatstvo, akým je manželstvo a rodina, a preto pociťuje, ako naliehavo treba hlásať evanjelium, čiže radostnú zvesť všetkým bez rozdielu, ale najmä tým, čo sú povolani na manželstvo a naň sa pripravujú, a tiež manželom a rodinám na celom svete. Cirkev je totiž presvedčená, že iba prijatím evanjelia sa plne uskutočňujú všetky nádeje, ktoré človek oprávnene vkladá do rodiny (Ján Pavol II., 1993, s. 9).

Medzi základné úlohy kresťanskej rodiny patrí aj služba v Cirkvi. Rodina je postavená do služieb Božieho kráľovstva v priebehu dejín, a to účasťou na živote a poslaní cirkvi (Ján Pavol II., 1993, s. 91).

Ježiš Kristus silou manželstva povýšeného na sviatosť, ukladá kresťanským manželom zvláštne apoštolské poslanie, ktorým ich posielajú ako robotníkov do svojej vinice, najmä toto rodinné pole. Takýto apoštolát sa má rozvinúť predovšetkým vo vlastnej rodine, a to svedectvom vlastného života, kresťanskou výchovou k mravnej čistote, prípravou na život, vzájomnou pomocou medzi členmi rodiny pre spoločenský ľudský a kresťanský rozvoj a inými spôsobmi. Takto sa apoštolát rodiny šíri skutkami duchovného a telesného milosrdenstva na iné rodiny, najmä na tie, ktoré viac potrebujú pomoc a oporu (Ján Pavol II., 1993, s. 131 - 132).

V myšlienkových úvahách sme dospeli k poznaniu, že Boh sa musí stať stredobodom každej rodiny. Božia výchova je prejavom jeho lásky. A aj keď bude život kresťana ťažký, Boh ho bude formovať aj v jeho utrpení (Graham B., 1993, s. 82 - 83).

Len silná kresťanská rodina môže prežiť narastajúce problémy modernej spoločnosti. Budúcnosť sveta i cirkvi vidím v rodine, ktorá nám dáva vieru, nádej a lásku!

Čo učí Biblia o kresťanskej rodine?

Tri ustanovizne majú božský pôvod. Jednou je rodina, ktorú zriadil Boh, keď stvoril muža. „Toto je teraz kosť z mojich kostí a telo z môjho tela. Menovať sa bude žena, lebo je z muža vzatá.“ Preto muž opustí svojho otca i svoju matku a priľne k svojej žene a budú jedným telom (Genezis 2,23 –23).

Druhou ustanovizňou od Boha je občianska vláda. V Liste Rimanom 13 (Druhá časť – Mravné napomenutia, 12,4–4) Pavol povedal, že vrchnosť je „Božím služobníkom, pomstiteľom, vykonávateľom jeho hnevu proti tomu, kto robí zle“. Vláda možno nebude takou, akú mal Boh v pláne, ale samotnú organizáciu vlády ustanovil Boh.

Po tretie, Boh stvoril Cirkev. Ježiš povedal: „... na tej skale si postavím Cirkev a pekelné brány ju nepremôžu“ (Matúš 16,18).

Všetky tieto tri ustanovizne sa navzájom potrebujú nato, aby boli úspešné v práci, ktorú pre nich Boh naplánoval. Rodina potrebuje vládu. Pavol napísal Timotejovi, aby sa modlil „za kráľov a za všetkých nadriadených, aby sme mohli žiť nerušene a pokojne vo všetkej pobožnosti a dôstojnosti” (Prvý list Timotejovi 2,1–2). Aj vláda potrebuje rodinu. Keď zlyhá rodina, nepotrvá dlho a zlyhá aj vláda. Cirkev potrebuje rodinu. Keď zlyhá rodina, cirkev bojuje o prežitie. A takisto rodina potrebuje cirkev. Je povinnosťou cirkvi školiť kresťanov v tom, ako sa majú správať v rodine, aby rodina bola takou, akú ju chce mať Boh.

Teraz sa zamyslime nad niektorými z veľkých právd uvedených v Biblii, ktoré nám pomáhajú v tom, aby sme mali dokonalé rodiny.

Ak má niečo dobre a dlho fungovať, niekto musí byť vodcom. Čo sa týka rodiny, Boh nikdy neprikázal manželom, aby sa ujali vedenia. Avšak Boh prikázal ženám, aby sa podriadili. Vodcovstvo nie je niečo, o čo by sme mali v rodine bojovať. Ženy majú prenechať vodcovstvo mužom.

Obaja, muž aj žena, slúžia ako vodcovia deťom, pretože deti majú poslúchať svojich rodičov (List Efezanom 6–1). Žena sa má starať o domácnosť (Prvý list Timotejovi 5,1 –14), ale muž má byť prvoradým vodcom v rodinnom vzťahu.

Veľkým problémom v súčasnej dobe je to, že príliš veľa rodín sa snaží prežiť bez otcov. Priveľa žien zanechali nezodpovední muži, aby sa postarali samé o seba. Oveľa častejšie ako by boli chceli, sú dnes ženy a matky nútené prevziať vedenie vo svojich rodinách. Inokedy zasa, aj keď tam otec nechýba, je natoľko zaneprázdnený samým sebou a svojím svetom, že prenecháva všetky rodinné povinnosti na ženu a matku. Takéto zlyhanie žiť podľa Božieho plánu spôsobuje množstvo problémov v celej spoločnosti.

Každý muž by mohol preukázať svetu službu, keby sa stal takým zbožným vodcom v rodine, na akého ho predurčil Boh. Každá žena by mohla tomu ohromne napomôcť tým, že by povzbudzovala manžela, aby sa stal takýmto vodcom.

Láska by mala byť stredobodom každej rodiny. Ak je vodcovstvo v rodine založené na inom základe ako na láske, potom to rodinu skôr rozbije ako stmelí.

Vychovávajúte deti pre Boha

Domov, to nie je len manželstvo. Keď Pavol napísal pokyny pre dobré manželstvo, pristavil sa pri povinnosti vychovať deti pre Pána. Povedal:

„Deti, poslúchajte svojich rodičov v Pánovi, lebo tak je to spravodlivé. Cti si otca i matku (to je prvé prikázanie so zaslúbením), aby sa ti dobre vodilo a aby si dlho žil na zemi. A vy, otcovia, nedráždite svoje deti, ale vychovávajúte ich s prísnosťou a napomínaním pre Pána“ (List Efezanom 6,1– 4).

Tak, ako to bolo pri mužoch a ženách, aj čo sa týka rodičov a detí, Boh uložil povinnosti obidvom stranám.

Keď sú deti dosť veľké na to, aby nasledovali Pána, musia poslúchať svojich rodičov. Pavol písal kresťanom a nie malým deťom. Ako dieťa dozrieva, musí sa vedome rozhodnúť poslúchať pokyny svojich rodičov. Tí, ktorí takto robia, zistia, že ich poslušnosť štedro odmení.

Rodičia sú okrem toho povinní vychovávať deti a viesť ich k disciplíne, ktorú potrebujú. Namiesto toho, aby otec podnecoval v deťoch hnev, má ich vychovávať s Pánovou prísnosťou a napomínaním. Rodičia si musia uvedomiť, že ich povinnosťou je vychovávať deti tak, aby z nich vyrástli zodpovední dospelí ľudia a nesnažiť sa, aby navždy zostali deťmi.

Deti vychovávame pre Boha učením alebo pokynmi, spojenými s disciplínou, čo ukáže deťom, že pravidlá sú dôležité a treba ich dodržiavať. Výchova, v ktorej chýba disciplína, vzbudzuje dojem, že nezáleží na tom, či dodržiavame pravidlá alebo nie. Dieťa nebolo vychované správne, ak ho neučili o Bohu, ktorý ho stvoril, a o Kristovi, ktorý zaň zomrel. Musíme sa dozvedieť, aká je vôľa Božia pokiaľ ide o naše životy, a venovať čas a námahu tomu, aby sme učili o Božom slove svoje deti.

Mojžiš poskytol vynikajúci návod na výchovu našich detí:

„Počuj, Izrael! Hospodin, náš Boh, je jediný Hospodin. Milovať budeš Hospodina, svojho Boha, celým srdcom, celou dušou a celou silou. Slová, ktoré ti dnes prikazujem, budú v tvojom srdci. Budeš ich vštepovať svojim synom a budeš hovoriť o nich, či budeš sedieť vo svojom dome, či budeš kráčať cestou, či budeš líhať alebo vstávať. Priviažeš si ich ako znamenie na ruku, budeš ich mať ako pásku na čele medzi očami a napíšeš ich na veraje svojho domu a na svoje brány“(Genezis 6,4–9).

Výchova dieťaťa nie je vecou náhody. Vychovávame srdcom a za určitým cieľom.

Štvrté Božie prikázanie

„Cti svojho otca i matku svoju!“

Zachovávanie štvrtého prikázania má aj svoju odmenu: „Cti svojho otca a matku svoju, aby si dlho žil na zemi, ktorú ti dá Pán, tvoj Boh!“ (Exodus 20,12)

Rodina v Božom pláne

Manželské spoločenstvo je založené na súhlase manželov. Manželstvo je zamerané na dobro manželov a na plodenie a výchovu detí. Kresťanská rodina je „domáca cirkev“, je spoločenstvom viery, nádeje a lásky; je obrazom spoločenstva Otca, Syna aj Ducha Svätého. Rodina je prvotná bunka spoločenského života. Autorita, stálosť a životné vzťahy vnútri rodiny tvoria základy slobody, bezpečnosti a bratstva v rámci spoločnosti. Rodina je miestom, kde je možné už od detstva si osvojovať morálne hodnoty, učiť sa vzťahu k Bohu a správne užívať slobodu. Rodina má žiť tak, aby sa jej členovia naučili starať sa o mladých, starých, o chorých alebo o mentálne, či telesne postihnuté osoby.

Povinnosti detí

Štvrté prikázanie zaväzuje k úcte voči svojim rodičom. Úcta k rodičom spočíva vo:

- a) VĎAČNOSTI - za to, že darovaním života, svojou láskou a prácou priviedli svoje deti na svet a umožnili im rásť vo veku, múdrosti a milosti.
- b) POSLUŠNOSTI - kým dieťa žije v dome svojich rodičov, má poslúchnuť každú ich žiadosť odôvodnenú vlastným dobrom alebo dobrom vlastnej rodiny. Deti majú poslúchať aj rozumné príkazy svojich vychovávateľov a všetkých, ktorým ich rodičia zverili. Ale ak je dieťa presvedčené, že rodičia mu kážu urobiť, čo je morálne zlé (hriech), nesmie poslúchnuť. Poslušnosť sa neviaže ani na voľbu životného partnera alebo životného povolania. Poslušnosť voči rodičom prestáva osamostatnením sa detí, no úcta zostáva. Štvrté prikázanie pripomína aj dospelým deťom zodpovednosť voči rodičom. Podľa svojich možností im majú poskytovať hmotnú a morálnu pomoc v rokoch staroby, aj v čase choroby.

Povinnosti rodičov

Rodičia majú povinnosť starať sa o výchovu svojich detí. Výchovná úloha rodičov je taká dôležitá, že ak chýba, je ťažké nahradiť ju. Rodina je vhodným miestom na:

- výchovu k cnostiam - znamená to viesť deti k odriekaniu, zdravému úsudku, sebaovládaniu. Rodičia majú veľkú zodpovednosť za to, aby dávali dobrý príklad svojim deťom.
- výchovu k viere - už od prvých rokov života majú uvádzať deti do tajomstiev viery. Je poslaním rodičov naučiť svoje deti modliť sa, zúčastňovať sa na eucharistickom spoločenstve. Rodičia majú právo vybrať pre svoje deti takú školu, ktorá zodpovedá ich vlastnému presvedčeniu. Majú povinnosť podľa možnosti voliť také školy, ktoré budú čo najviac pomáhať v ich úlohe kresťanských vychovávateľov.

Záver

Všetci sa snažme utvoriť spoločenstvo, kde sa odovzdajú hodnoty života v duchu kresťanskej viery, pretože vychovávať je viac, ako nechať voľne rásť. Nikto sa nemôže zbaviť vlastnej zodpovednosti vo vzťahu k hodnote života. Musíme si stále viac uvedomovať, že voľba za život je prvotným poslaním kresťanov, pretože sú povolani ohlasovať evanjelium života ľuďom každej epochy a kultúry predovšetkým tam, kde je život najkrehkejší a najbezbrannejší. Súčasný životný štýl si vyžaduje od nás aj zmenu postoja – od ľahostajnosti k záujmu o druhého človeka.

Literatúra

1. *Dekrét o laickom apoštoláte.* In *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu II.* Trnava : SSV, 1972. II. Diel. ISBN 80-7162-426-X
2. *Vieroučná konštitúcia o Božom zjavení.* In *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu I.* Trnava : SSV, 1969 – 1972. I. diel, 101 s. ISBN 80-7162-426-X
3. *Deklarácia o náboženskej slobode.* In *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu II.* Trnava : SSV, 1969 – 1972. II. diel, 320 s. ISBN 80-7162-426-X
4. GRAHAM, B. *Nádej pre utrápené srdce.* Bratislava : Svornosť, 1993. 199s.
5. JÁN PAVOL II. *Exhortácia Familiaris consortio.* Bratislava : Spolok sv. Vojtecha Trnava, 1993. 189 s.
6. PREVENDÁROVÁ, J. - KUBÍČKOVÁ, G. *Základy rodiny a sexuálna výchova.* Praha : Grada, 2006. 150 s. ISBN 80-247-1216-4
7. SEJČOVÁ, Ľ. *Deti a mládež ako obeť násilia.* Bratislava : Album, 2001. 208 s. ISBN 80-968667-0-2
8. ŠUTOVEC, J. *Psychológia a pedagogika.* Martin : Osveta, 1994. 368 s. ISBN 80-217-0575-2.
9. VLČKOVÁ, M. *Vychovávateľ.* In *Týranie dieťaťa v rodine.* Bratislava : Educatio, 2/2002. 40 s.

PhDr. Ľudmila Krajčíriková
Ústav sociálnych vied
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku
Námestie A. Hlinku 60
034 01 Ružomberok
tel.: 0905 528029
l.krajcirikova@post.sk

PhDr. Beáta Akimjaková, PhD.
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku
IJP Levoča
Kláštorská 38
054 01 Levoča
sestry.klcov@stonline.sk

Úloha kolízneho opatrovníka v procese rozvodu v systéme sociálnoprávnej ochrany detí

Abstrakt

Príspevok prezentuje výkon funkcie kolízneho opatrovníka pri vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí. Kolízny opatrovník zastupuje maloleté deti v konaní pred súdom, najmä vo veci rozvodu rodičov, úpravy práv a povinností voči maloletým deťom, určenia a zapretia otcovstva. Autorka objasňuje činnosti, funkciu a postavenie kolízneho opatrovníka v procese rozvodu v systéme sociálnoprávnej ochrany detí v SR.

Kľúčové slová: kolízny opatrovník, maloleté dieťa, sociálnoprávna ochrana detí, sociálny pracovník, rozvod.

Abstract

The article presents the functions of conflict guardian dealing with social-judicial protection of children. The conflict guardian pleads at the bar for infants mainly in the cases of divorce, rights and duties towards infants, issues of fatherhood etc. Author explains the role of conflict guardian in the process of divorce in the system of socio-legal protection of children in Slovakia.

Keywords: conflict guardian, infant, socio-legal protection of children, social worker, divorce.

0 Úvod

Podľa zákona NR SR č. 36/2005 Z. z. o rodine v platnom znení rodičia zastupujú maloleté dieťa pri právnych úkonoch, na ktoré nie je spôsobilé. Žiadny z rodičov ale nemôže zastupovať svoje maloleté dieťa, ak ide o právne úkony, pri ktorých by mohlo dôjsť k rozporu záujmov medzi rodičmi a maloletým dieťaťom alebo medzi maloletými deťmi zastúpenými tým istým rodičom navzájom. V takýchto prípadoch súd ustanoví maloletému dieťaťu opatrovníka, ktorý ho bude v konaní alebo pri určitom právnom úkone zastupovať. Takýto opatrovník sa nazýva kolízny opatrovník.

1 Ustanovenie kolízneho opatrovníka a jeho funkcia

Zákon o rodine v právnych vzťahoch medzi rodičmi a maloletými deťmi v prípade kolízie záujmov poskytuje maloletým deťom zvýšenú ochranu ich práv. V prípade potenciálnej možnosti rozporu záujmov medzi rodičmi a maloletými deťmi alebo medzi maloletými deťmi navzájom nemôže žiaden z rodičov zastupovať svoje dieťa. Ide o konania, v ktorých súd upravuje výkon rodičovských práv a povinností, rozhoduje o zverení dieťaťa do výchovy jednému z rodičov, do náhradnej osobnej starostlivosti, dieťaťa do pestúnskej starostlivosti, o nariadení ústavnej starostlivosti, v dedičských konaniach, pri určení alebo zapretí otcovstva a podobne.

Súd po preskúmaní podmienok konania, predovšetkým svojej miestnej príslušnosti, po začatí konania ustanoví uznesením kolízneho opatrovníka. Spravidla je to orgán sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately územného úradu práce, sociálnych vecí a rodiny, podľa miestnej príslušnosti maloletého dieťaťa.

Funkcia kolízneho opatrovníka spočíva v ochrane chránených záujmov dieťaťa v konaní pred súdom, v konaniach vedených vo veciach starostlivosti súdu o maloletých alebo v schválení právneho úkonu za maloletého. Funkcia kolízneho opatrovníka sleduje osobitný záujem dieťaťa v jednotlivých konaniach, chráni práva a záujmy dieťaťa a pri ich ochrane zohľadňuje jeho názor k prejednávanej veci, ale musí to byť v jeho záujme. V procese konania poskytuje dieťaťu, jeho rodičom alebo osobe, ktorá má dieťa zverené do náhradnej starostlivosti, sociálne poradenstvo a pomoc na odstránenie alebo zmiernenie dôsledkov rozporu záujmov medzi nimi. Využíva pritom vhodné opatrenie v zmysle zákona NR SR č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Funkcia kolízneho opatrovníka zaniká skončením právnej veci alebo vykonaním právneho úkonu, na účely ktorého bol ustanovený (ÚPSVaR, IN č. 20/2006).

2 Práca kolízneho opatrovníka v konaní vo veci rozvodu manželstva s maloletými deťmi

Každý sociálny pracovník sa predovšetkým snaží predchádzať rozpadu manželstva, robí všetko preto, aby rodina fungovala, aby zabezpečovala všetky svoje funkcie a hlavne, aby zabezpečovala všestranný duševný a telesný rozvoj detí. Žiaľ, nie vždy sa to napriek snahe pracovníkov podarí a môže dôjsť k rozpadu rodiny a k rozvodu manželstva. V prípade, že z manželstva pochádzajú maloleté deti, súd ustanoví uznesením kolízneho opatrovníka, ktorý ich bude na pojednávaní zastupovať. Návrh na rozvod spolu s uznesením je písomne doručený na oddelenie sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, kde sa vedie v príslušnej evidencii.

Prácu sociálneho pracovníka v procese rozvodu môžeme rozdeliť na niekoľko etáp:

- prešetrenie pomerov v rodine a poskytnutie právneho poradenstva;
- zastupovanie maloletých detí na súdnom konaní;
- pomoc pri prekonávaní problémov súvisiacich s rozvodom u detí;
- pomoc rodine v období po rozvode.

2.1 Prešetrenie pomerov v rodine a poskytnutie právneho poradenstva

Kolízny opatrovník sa oboznámi s podaným návrhom na rozvod a s dôvodmi, ktoré sú v ňom uvedené. Po oboznámení sa s prípadom rodinu navštívi, prešetrí pomery, v akých maloleté deti žijú, ako je postarané o ich výchovu a výživu. Snaží sa spravidla zistiť, či by nebolo možné upraviť vzťahy medzi rodičmi tak, aby nemuselo dôjsť k rozpadu manželstva. Rodičia sú poučení, v akých prípadoch môže súd manželstvo rozviesť a ako bude konanie prebiehať. Zároveň je im poskytnuté aj právne poradenstvo. V prípade, ak opatrovník zistí, že vzťahy medzi manželmi nie sú vážne narušené alebo jeden z manželov má záujem na udržaní manželstva, prípadne maloleté deti veľmi trpia rozvodom, odporučí rodičom požiadať o pomoc referát poradensko-psychologických služieb, ktorý je súčasťou oddelenia sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Vo väčšine prípadov sú však vzťahy medzi manželmi také závažné, že ani jeden z nich nemá záujem na obnovení spolužitia a na rozvode trvajú.

2.2 Zastupovanie na súdnom konaní

Každý návrh na rozvod manželstva je iný, účastníci udávajú rôzne dôvody, pre ktoré sa chcú rozviesť. Preto aj práca kolízneho opatrovníka s každým prípadom je iná a špecifická. Niektorí sú dohodnutí na všetkých skutočnostiach týkajúcich sa rozvodu, hlavne, komu budú deti zverené do osobnej starostlivosti na čas po rozvode, na výške výživného, ale aj na úprave stretávania s deťmi. V takýchto prípadoch konanie na súde prebieha hladko a veľmi rýchlo. Ak sociálny pracovník nezistil v rodine žiadne závažné nedostatky v starostlivosti o deti, súd spravidla manželstvo rozvedie a schváli dohodu rodičov ohľadom úpravy ich rodičovských práv a povinností.

Väčšinou však manželia majú jasno len v tom, že sa chcú rozviesť, ale nie sú schopní sa dohodnúť na ostatných skutočnostiach. To znamená, že sa nedohodnú na tom, komu má byť dieťa zverené do starostlivosti na čas po rozvode, alebo nesúhlasia s navrhovanou výškou výživného, alebo na nevedia dohodnúť na stretávaní sa s deťmi po rozvode. V takýchto prípadoch sa pojednávanie odročí a vykonáva sa ďalšie dokazovanie. Opatrovník skúma, ktorý z rodičov má na výchovu detí lepšie podmienky a predpoklady. Prihliada najmä na citové väzby, vývinové potreby, stabilitu výchovného prostredia. Musí zohľadniť aj bytové podmienky, zamestnanie, pracovný čas, zdravotný stav detí, charakterové a morálne vlastnosti rodiča, ktorému majú byť deti zverené do starostlivosti.

Kolízny opatrovník v konaní zastupuje záujmy maloletých detí, preto až po zvážení všetkých okolností sa vyjadří, komu majú byť deti na čas po rozvode

zverené do starostlivosti. Okresné sudy zásadne zverujú súrodencov do osobnej starostlivosti spoločne jednému rodičovi. Táto zásada sa však nemôže uplatňovať mechanicky. Niekedy, aj keď výnimočne, môže byť oddelená výchova vhodnejším opatrením pre maloleté deti, najmä ak dieťa ešte pred rozvodom žilo s druhým rodičom dlhší čas. Kolízny opatrovník zisťuje názor maloletého dieťaťa, alebo sa dieťa samo vyjadrí na pojednávaní bez prítomnosti rodičov, u koho chce bývať po rozvode. Súd je povinný prihliadnuť na názor dieťaťa pri svojom rozhodovaní, ak sa preukáže, že dieťa je schopné s ohľadom na vek a rozumovú vyspelosť samostatne vyjadriť svoj názor. Pri určení výšky výživného sa vychádza zo zárobkových možností a schopností oboch rodičov, ich majetkových pomerov a z potrieb maloletých detí s prihliadnutím na ich vek, zdravotný stav, športové a iné aktivity. Veľká zmena, ktorú priniesol nový zákon o rodine, spočíva v stanovení minimálnej výšky výživného, ktorú je povinný plniť každý rodič, bez ohľadu na svoje schopnosti, možnosti a majetkové pomery. Táto sa odvodzuje od sumy životného minima percentuálnou sadzbou, ktorá je v súčasnosti 30%. Pokiaľ rodič súdom určenú vyživovaciu povinnosť neplní, hoci aj bez svojho zavinenia, nároky dieťaťa sú chránené cestou fondu náhradného výživného, o ktoré môže rodič, ktorý má dieťa vo svojej starostlivosti, požiadať úrad práce sociálnych vecí a rodiny v mieste bydliska. Výšku výživného možno v prípade, že sa po rozvode zmenia pomery na strane detí alebo rodičov zvýšiť, alebo znížiť. Ak sa rodičia na úprave stretávania s maloletým dieťaťom nedohodnú, styk upraví súd v rozhodnutí o rozvode. Otázka styku je posudzovaná veľmi starostlivo, pričom rozhodujúce okolnosti skúma kolízny opatrovník na strane dieťaťa, ako aj na strane rodičov. Stretávanie musí byť upravené vždy v záujme maloletého dieťaťa. Ak rodič ohrozuje mravnosť dieťaťa, spôsobom svojho života nevhodne vplýva na jeho výchovu na jeho zdravotný a psychický vývoj, môže kolízny opatrovník navrhnúť obmedziť alebo zakázať styk s maloletým dieťaťom. Pokiaľ k tomu dôjde, na pojednávaní navrhne, aby bolo v tom smere vykonané znalecké dokazovanie. Zákaz styku sa vyslovuje na neurčitý čas a môže sa zmeniť.

Novokoncipované ustanovenie zákona umožňuje súdu upraviť styk dieťaťa aj s blízkymi osobami, ak je to potrebné vzhľadom na záujem maloletého dieťaťa, alebo ak to vyžadujú pomery v rodine alebo vývinové potreby dieťaťa. Súd pritom musí skúmať, či takáto úprava bude v záujme maloletého a či si to vyžadujú pomery v rodine.

Po ukončení dokazovania súd vynesie rozsudok. Voči rozsudku majú účastníci konania, ak s ním nesúhlasia, možnosť podať odvolanie do 15 dní od jeho doručenia na krajský súd.

2.3 Pomoc pri prekonávaní problémov súvisiacich s rozvodom u detí

Zložitá situácia nastáva vtedy, keď sa rodičia nevedia dohodnúť, komu bude dieťa alebo deti na čas po rozvode zverené do osobnej starostlivosti. Súd

spravidla vypočuje aj názor dieťaťa alebo kolízneho opatrovníka, ale ich stanovisko nemusí byť vždy rozhodujúce. Niekedy dieťa účelovo volí toho z rodičov, ktorý je napríklad menej prísny alebo toho, kto je lepšie finančne zabezpečený a kupuje si ho drahými darčekom alebo nejakým iným spôsobom ovplyvňuje jeho rozhodovanie. Preto súd v takýchto prípadoch ustanovuje znalca – spravidla detského psychológa, niekedy aj psychiatra, ktorého úlohou je zistiť vzťah dieťaťa k rodičom. Zhodnotí tiež výchovné predpoklady obidvoch rodičov a vypracuje pre okresný súd znalecký posudok. V posudku znalec posúdi výchovnú spôsobilosť obidvoch rodičov a ich osobnostné rysy, posúdi, aké sú vzájomné vzťahy medzi deťmi a rodičmi, či niektorí z rodičov negatívne neovplyvňuje dieťa proti druhému, aké sú vzťahy medzi deťmi navzájom, posúdi, ktorý z rodičov má pre výchovu lepšie predpoklady, či je nutné pristúpiť k rozdeleniu detí medzi rodičov pri úprave ich výchovy a ďalšie vzťahy potrebné k rozhodnutiu o veci.

O pomoc psychológa a jeho posudok sa žiada aj v prípadoch, keď sa dieťa odmieta stretávať s druhým rodičom. Nemusí vždy ísť o syndróm „zavrhnutého rodiča“. Deti môžu mať v živej pamäti domáce násilie alebo prejavy domáceho tyrana bez toho, aby boli ovplyvňované druhým z rodičov a odmietajú sa s ním stretávať. Inokedy však môže ísť o účelové jednanie a cieľavedomé ovplyvňovanie dieťaťa proti druhému z rodičov. V takýchto prípadoch je dôležité zistiť príčiny negatívneho postoja detí, čo sa podarí s pomocou skúseného súdneho znalca. V posudku môže znalec odporučiť dieťaťu, alebo rodičom podrobiť sa konzultáciám u psychológa alebo psychiatra za účelom odstránenia odmietavého postoja detí k stretávaniu, čo sa v mnohých prípadoch aj podarí a deti si postupne obnovia predchádzajúci vzťah k rodičovi. (Smith, 2004)

Pomoc zo strany psychológa sa odporúča aj v tom prípade, ak napriek tomu, že sa rodičia na rozvode dohodli a nerobili si žiadne problémy, dieťa zle znáša ich rozchod, má psychické aj somatické problémy, depresie, je smutné a nie je schopné sa samo ani za pomoci rodičov s tým vyrovnáť.

2.4 Pomoc rodine v období po rozvode

Rodina sa vedie v evidencii na oddelení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately až do plnoletosti všetkých detí pochádzajúcich z manželstva. Do tejto doby sa rodičom aj maloletým deťom v prípade akýchkoľvek problémov poskytuje pomoc a sociálne alebo odborné poradenstvo zo strany sociálnych pracovníkov. Ide hlavne o spisovanie návrhov na zvýšenie výživného, zmenu úpravy stretávania s deťmi, niekedy aj návrhy na zmenu osobnej starostlivosti maloletých detí, ak sa zmenili podmienky, alebo okolnosti a dieťa sa rozhodlo, že chce bývať u druhého rodiča. V prípade, že problémy sú také závažné a situáciu v rodine nie je možné vyriešiť len metódami sociálnej práce, ako sú pohovor, konzultácie, alebo poradenstvo, kolízny opatrovník zabezpečí aj pomoc zo strany psychológa alebo vykoná ďalšie opatrenia.

Účinky rozvodu dopadajú na deti prostredníctvom správania rodičov a ich postojom k celej situácii, a preto je potrebné pracovať aj s rodičmi detí. Rodine je možné poskytnúť individuálnu pomoc každému členovi alebo všetkým spoločne. To znamená, že deti aj rodičia sa vzájomne ovplyvňujú. Dieťa je potrebné vnímať ako aktívneho partnera pri rekonštrukcii rodiny po rozvode (Rusnáková, 2007).

3 Záver

Dôležitou úlohou orgánu sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately je predchádzať narušeniu vzťahov v rodine a využívať na to všetky príslušné zákonné opatrenia. Túto činnosť vykonávajú najmä kolízni opatrovníci maloletých detí, preto pokladáme za prínosné, že od účinnosti zákona NR SR č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately v platnom znení od 1. septembra 2005 každý novoprijatý štátny zamestnanec, ktorý vykonáva funkciu kolízneho opatrovníka, musí spĺňať kvalifikačné predpoklady podľa §93 ods. 1 uvedeného zákona, t.j. musí mať ukončené vysokoškolské vzdelanie v študijnom odbore sociálna práca, psychológia, právo alebo v študijných odboroch pedagogického zamerania.

Literatúra

1. RUSNÁKOVÁ, M. 2007. *Rodina v slovenskej spoločnosti v kontexte sociálnej práce*. 1. vyd. Ružomberok : Katolícka univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce, 2007. ISBN 978-80-8084-248-2
2. SMITH, Heather. 2004. *Děti a rozvod*. Praha: Nakladatelství Portál, Praha, 2004. ISBN 80-7178-906-2
3. Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny Bratislava: Vykonávanie funkcie kolízneho opatrovníka po účinnosti zákona č. 36/2005 Z.z. o rodine a zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately. Interná norma č. IN – 020/2006
4. Zákon NR SR č. 36/2005 Z. z. o rodine v platnom znení
5. Zákon NR SR č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Ing. Zuzana Gejdošová, PhD.
Katedra verejnej správy a práva
Pedagogická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku
Hrabovská cesta 1, 034 01 Ružomberok
zuzana.gejdosova@ku.sk

Rodzina – jej prawa i zagrożenia

Streszczenie

Rodzina ukształtowała się jako podstawowa jednostka organizacji społeczeństw. Stała się najwyższą wartością dla każdego człowieka. Zagrożenia płynące dla rodziny to przede wszystkim demoralizacja, pornografia, bezrobocie, alkoholizm. Rodzina stanowi środowisko socjalizacji, wychowania i kulturalizacji, tworząc grupę. W niej człowiek dojrzewa fizycznie i psychicznie a także emocjonalnie i intelektualnie. Możemy powiedzieć, że osoba uczy się „oczyma rodziny”, patrząc na siebie i otaczający ją świat.

Kľúčové slová: rodina, práva rodiny, ohrozenia rodiny, demoralizácia, pornografia, nezamestnanosť, alkoholizmus

Abstract

The family has been formed as the basic unit of the organization of societies. It has become the highest value for each individual. Demoralization, pornography, unemployment, and alcoholism are the main threats for the family. The family constitutes the environment of the socialization and upbringing forming a group. In a family an individual matures physically and mentally as well as emotionally and intellectually. We may say that a person learns “through the eyes of the family” to look at oneself and the surrounding world.

Keywords: family, family rights, threats to family, demoralization, pornography, unemployment, alcoholism

Wraz z początkiem rozwoju cywilizacji ludzkiej, rodzina ukształtowała się jako podstawowa jednostka organizacji społeczeństw. Dając swoim członkom na przestrzeni dziejów najlepsze warunki do życia i rozmnażania oraz wychowania potomstwa, stała się najwyższą wartością niemal dla każdego człowieka. Obecnie, w okresie niezwykle intensywnych przemian gospodarczo – ekonomicznych i kulturowych wydaje się, że podstawowa jednostka strukturalna społeczeństwa przeżywa bardzo poważny kryzys.

Zagrożenia płynące dla rodziny dzisiaj to przede wszystkim: wszechstronna demoralizacja, pornografia, dechrystianizacja, bezrobocie,³¹⁸ hedonizm, odrzucenie tradycji narodowych-moralnych-religijnych, alkoholizm, aborcja, eutanazja czy dowolne manipulowanie ludzkimi embrionami. Jan Paweł II³¹⁹ mówił w encyklice *Evangelium Vitae*, że rodzina jest miejscem objawienia świętości życia, która szczególnie dzisiaj potrzebuje prawdziwej obrony w całkowitej odnowie poglądów i przekonań. Rodzina stoi na straży wartości moralnych i powinna czerpać z nauczania Kościoła. Aby powstała rodzina najpierw musi dojść do zawarcia małżeństwa. Księga Rodzaju naprowadza nas na tę prawdę, gdy mówiąc o konstytuowaniu się rodziny poprzez małżeństwo, stwierdza: „Mężczyzna opuszcza ojca swego i matkę swoją i łączy się ze swą żoną tak ściśle, że stają się jednym ciałem”.³²⁰ Chrystus w Ewangelii, w rozmowie z faryzeuszami przytacza te same słowa, dodając: „A tak już nie są dwoje, ale jedno ciało. Co więc Bóg złączył, niech człowiek nie rozdziela”³²¹ Zagrożeniem dla tego ładu jest także obecność między innymi organizacji feministycznych i wszelkich postępowców, którzy proponują szczególnie kobietom realizację zawodową, poznawanie świata, egoizm niemalże na każdym polu życiowej działalności. Rodzina, moralność i religia są fundamentalnymi tkankami życia społecznego. Tworzą całość wzajemnie ze sobą powiązanych uwarunkowań, które wpływają na kształt społeczeństwa, kierunek jego rozwoju i decydują o jego losach. Rodzina — jak się to często określa — jest grupą podstawową, co oznacza, że stanowi środowisko socjalizacji, wychowania i kulturalizacji, tworząc grupę. W niej człowiek dojrzewa fizycznie i psychicznie, a więc także emocjonalnie i intelektualnie. Uczy się siebie, czyli kształtuje własną autokoncepcję, uczy się także otaczającego go świata; nazywa go, klasyfikuje i ocenia. Używając metafory, możemy powiedzieć, że osoba uczy się „oczyrna rodziny” patrzeć na siebie i otaczający ją świat, uznawać go za własny lub obcy, przyjazny lub wrogi, sakralny lub świecki. Osobowość rodziców, ich ideały, postawy życiowe — wszystko, co kochają, ich zaangażowanie się w określony rodzaj życia — są dla dziecka filtrem, przez który przechodzą jego myśli, ideały, zachowania i działania. Reprezentowane przez rodziców systemy wartości stanowią dla dziecka swoisty kodeks norm określających co dobre, a co złe, co wolno, a czego nie wolno czynić. Są to procesy złożone i wielorako uwarunkowane; nie tylko zresztą zmiennymi społecznymi. Wśród zmiennych społecznych natomiast warto podkreślić rolę ogólnych przeobrażeń cywilizacyjnych i kulturowych, zwłaszcza w kontekście roli i znaczenia pierwiastków sacrum i profanum w dziejach tych przemian, a także uwarunkowania o węższym zasięgu społecznym, na przykład takie jak specyfika kulturowa tradycji narodowych, regionalnych czy poszczególnych

³¹⁸ Anna Žilová, *Chudoba a jej premeny na Slovensku*, 2005. Alena Novotná, *Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty*, 2009

³¹⁹ Jan Paweł II., *List do rodzin GRATISSIMAM SANE*, z okazji roku rodzin 1994,

³²⁰ Pismo Święte, *Księga Rodzaju* 2, 24.

³²¹ Pismo Święte, *Ewangelia według św. Mateusza* 19, 6.

typów rodzin. W rodzinie jak w soczewce kumulują się wszystkie problemy makrospołeczeństwa: jego kondycja moralna i religijna. Ówczesnie rodzina zaczyna tracić swoje uprzywilejowane miejsce w strukturach społecznego świata. Sam sens jej istnienia jako podstawowej instytucji społeczeństwa i dojrzenia osobowości człowieka poddawany jest w wątpliwość. Upowszechniane jest przekonanie, że instytucja rodziny, jako niezastąpionej postaci życia społecznego, w nowoczesnym społeczeństwie znajduje formy alternatywne. Zwykle określane są mianem „bycia razem, ale osobno” (od angielskiego określenia LAT: Living Apart Together). Wskazują one na nowe zjawisko kulturowe, które można opisać terminem „kryzys rodziny”. Kryzys rodziny i sytuacje kryzysowe w rodzinie, których symptomy stają się coraz bardziej wyraźne, mają bezpośrednie przełożenie na wzory moralności oraz rozległą sferę postaw religijnych.

W swych najgłębszych konsekwencjach oznaczają one bowiem odrzucenie, a przynajmniej zakwestionowanie ważnego fragmentu doktryny religijnej i społecznej Kościoła Katolickiego odnoszącej się do rodziny, a także wynikających z niej zasad moralności rodzinnej. Na podstawie różnych badań socjologicznych można wyprowadzić wniosek, że jedna trzecia części Polaków pozostaje mniej lub bardziej konsekwentnie na stanowisku zbliżonym do tego, jakie reprezentuje Kościół w sprawach moralności małżeńsko-rodzinnej. Około jedna trzecia część wyraża wątpliwości, przynajmniej co do niektórych wartości i norm tego wzorca, i wreszcie mniej niż jedna trzecia część odbiega wyraźnie od moralności chrześcijańskiej, traktując religijny porządek moralny jako utrudnianie człowiekowi życia codziennego i ograniczanie możliwości dokonywania wyborów będących synonimem nowoczesności. Ci ostatni na ogół odmawiają Kościołowi prawa do „ukierunkowania” ludzi w sprawach małżeństwa i rodziny. Najczęściej za główną przyczynę zła i przemocy, widocznych w wielu współczesnych rodzinach, uważa się alkoholizm i uleganie innym patologiom przez ojców, matki bądź ich dzieci. Bez wątpienia tak jest w tysiącach przypadków. To właśnie alkoholizm, narkomania i inne nałogi są przyczyną niezliczonych ludzkich tragedii. Jednak należy mieć świadomość, że stanowią one tylko ich bezpośrednie przyczyny. Prawdziwych źródeł różnych postaci zła, trapiących współczesne społeczeństwa - a więc źródeł zbrodni, kradzieży, rabunków, moralnego zdziczenia, kompletnego cynizmu i degradacji moralnej tysięcy ludzi - należy szukać głębiej, a mianowicie w negatywnych zmianach świadomości, spowodowanych zatrutowaniem ludzkich dusz przez fałszywe, zbrodnicze, bezbożne, wrogie człowiekowi, bo nie liczące się z jego naturą, teorie i ideologie.³²²

To one w głównej mierze odpowiedzialne są za niszczenie i osłabianie najważniejszej ze wszystkich, ponieważ naturalnej i stworzonej przez Boga wspólnoty, jaką jest rodzina. Wspólnoty, która jest fundamentem życia

³²² . Ruth Maxwell., Dzieci, alkohol, narkotyki, Gdańsk 2000, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne

społecznego, najważniejszym przekąźnikiem niezbędnych dla przetrwania narodu wartości - kulturowych, patriotycznych, religijnych i moralnych; ostoją miłości i solidarności, a także głównym twórcą kapitału ludzkiego, który decyduje o dobrobycie i bezpieczeństwie całego społeczeństwa, a na który składają się takie wartości, jak: wykształcenie ludzi, ich zdrowie, uczciwość, ofiarność, pracowitość, inicjatywa, odkrywczność, zdolność do współpracy i szacunek do prawa. Rozróżnienie dobra od zła - znajdują swoje ideowe uzasadnienie, takie na przykład zagrożenia dla współczesnej rodziny jak: prawo do aborcji, podważające ochronę każdego życia i usprawiedliwiające każdą wojnę i każdą zbrodnię, skoro rodzonej matce zezwala zabić bez przeszkód własne, niewinne i bezbronne dziecko. Pornografia i przemoc, rozpowszechniane przez pozbawionych sumienia, żerujących na najniższych instynktach i kierujących się tylko chciwością, osobników, którzy używają do tego celu - telewizji, radia, kina, gazet, obscenicznych tekstów piosenek, satanistycznej muzyki i wideoklipów, cynicznych kabaretów oraz Internetu. Niszczą one bardzo skutecznie psychikę i charakter młodych ludzi. Dechrystianizacja, neopogaństwo oraz sekularyzacja życia publicznego i prywatnego, które sprawiają, że religia, wraz z jej nie dającymi się niczym zastąpić wartościami, przestaje się liczyć; i to nie tylko w życiu narodów, lecz także rodzin i jednostek. Wskutek tego bardzo wiele rodzin, pozbawionych związków z religią i osłabionych przez to moralnie, szybko się rozpada, co niesłychanie negatywnie wpływa na wychowanie dzieci, powodując zachwianie rozwoju ich osobowości, zaburzenia emocjonalne, narastanie agresji, poczucie opuszczenia, braku bezpieczeństwa itd.³²³ Konsumpcjonizm i hedonizm, nakręcane i potęgowane przez mającą na celu jedynie zysk reklamę, zamykające wiele współczesnych rodzin wyłącznie w sferze pieniądza i nie dającego się niczym zaspokoić głodu rzeczy. Odrzucanie tradycji - moralnych, religijnych i narodowych - które prowadzi do duchowego samobójstwa rodzin i narodów, niszczy przy tym oparty na tych wartościach ład społeczny, ponieważ niepodobna ustanowić takiego prawa i takiej władzy, które bez wsparcia owych tradycji byłyby w stanie utrzymać na wodzy ludzkie instynkty i wytworzyć w społeczeństwie konieczne dla jego istnienia wartości, takie chociażby, jak życzliwość, solidarność, patriotyzm oraz odpowiedzialność za siebie i innych. Podstępne, bywa że i zbrodnicze, międzynarodowe sekty, które żerując na ufności młodych szczególnie ludzi - zagubionych i poszukujących oparcia duchowego - niszczą ich osobowość i odrywają od rodzin, czyniąc z nich bezwolne narzędzia, realizujące niewolniczo ściśle określone, bynajmniej nie duchowe i nie moralne, cele przywódców owych rzekomo religijnych grup. Bezrobocie i antyrodzinne prawodawstwo w wielu współczesnych krajach, destabilizujące rodzinę, ułatwiające jej rozkład i osłabiające ją ekonomicznie, co

³²³ Świątkiewicz W., Polska w nowej Europie, 10 pytań i odpowiedzi, Gliwice 2003 (Wokół nas),

przejawia się zwłaszcza w coraz większej niedostępności mieszkań; w coraz większym obciążaniu pracujących rodziców podatkami, ustanawianymi przez polityków, pozostających pod presją swoich grup nacisku; oraz w pozbawianiu rodziny prawa wychowywania dzieci na fundamentalnych dla niej - moralnych i religijnych wartościach. Tak rozmyślając i roztrząsając kolejne punkty zamieszczone w celu pracy można by wątpić czy są jeszcze jakieś nadzieje dla rodziny.³²⁴

Pośród tych wielu dróg rodzina jest drogą pierwszą i z wielu względów najważniejszą. Jest drogą powszechną, pozostając za każdym razem drogą szczególną, jedyną i niepowtarzalną, tak jak niepowtarzalny jest każdy człowiek. Rodzina jest tą drogą, od której nie może on się odłączyć. Wszak normalnie każdy z nas w rodzinie przychodzi na świat, można więc powiedzieć, że rodzinie zawdzięcza sam fakt bycia człowiekiem. A jeśli w tym przyjsciu na świat oraz we wchodzeniu w świat człowiekowi brakuje rodziny, to jest to zawsze wyłom i brak nad wyraz niepokojący i bolesny, który potem ciąży na całym życiu. Tak więc Kościół ogarnia swą macierzyńską troską wszystkich, którzy znajdują się w takich sytuacjach, ponieważ dobrze wie, że rodzina spełnia funkcję podstawową. Wie on ponadto, iż człowiek wychodzi z rodziny, aby z kolei w nowej rodzinie urzeczywistnić swe życiowe powołanie.³²⁵ Ale nawet kiedy wybiera życie w samotności — to i tutaj rodzina pozostaje wciąż jak gdyby jego egzystencjalnym horyzontem jako ta podstawowa wspólnota, na której opiera się całe życie społeczne człowieka w różnych wymiarach aż do najrozleglejszych. Czyż nie mówimy również o „rodzinie ludzkiej”, mając na myśli wszystkich na świecie żyjących ludzi?

Bibliografia

1. Gasidło W., Rodzina dar i zadania, nadzieja ludzkości, Kraków 1998 (Czuwajmy)
2. Jan Paweł II., List do rodzin GRATISSIMAM SANE, z okazji roku rodzin 1994, www.katolik.pl, ostatnio odwiedzano 06.11.2006.
3. Novotná A.: Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty / Alena Novotná. Fribourg : Association Internationale S.É.C.T., 2009.
4. Pismo Święte, Księga Rodzaju 2, 24.
5. Pismo Święte, Ewangelia według św. Mateusza 19, 6.
6. Ruth Maxwell., Dzieci, alkohol, narkotyki, Gdańsk 2000, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne

³²⁴ Gasidło W., Rodzina dar i zadania, nadzieja ludzkości, Kraków 1998 (Czuwajmy)

³²⁵ Welgus S., RODZINA - ZAGROŻENIA I NADZIEJE, List Rektora KUL do Przyjaciół - Boże Narodzenie 1997 r., www.opoka.pl.

7. Świątkiewicz W., Polska w nowej Europie, 10 pytań i odpowiedzi, Gliwice 2003 (Wokół nas),
8. Welgus S., RODZINA - ZAGROŻENIA I NADZIEJE, List Rektora KUL do Przyjaciół - Boże Narodzenie 1997 r., www.opoka.pl.
9. Žilová, A.: Chudoba a jej premeny na Slovensku. Badín: Mentor, 2005, 162s. ISBN 80-968932-2-X

Barbara Makiela
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa
im. Ks. B. Markiewicza w Jarosławiu

Spoleczne aspekty bezdomności, sieroctwa i rodziny niepełnej

Streszczenie

Najczęstszą przyczyną zagrożeń społecznych są problemy natury ekonomicznej. Rośnie odsetek osób znajdujących się poniżej granicy ubóstwa. Zjawiska bezdomności, sieroctwa i rodzin niepełnych to problemy ogólnospoleczne. Rozwiązanie tych problemów wymaga wielozakresowych i zintegrowanych działań całego społeczeństwa. Tylko takie działania mogą uwarunkować skuteczność przezwyciężenia tak aktualnych kwestii społecznych.

Kľúčové slová: neúplna rodina, osirotenie, bezdomovectvo, chudoba

Abstract

The most common cause of social risks are the problems of the economic nature. . The percentage of people living below the breadline is increasing. Homelessness, orphanhood and single parent families are the general social problems. Solving these problems requires multi-range and integrated actions of the whole society. Only such actions can condition the effectiveness of overcoming the current social issues.

Keywords: single parent family, orphan hood, homelessness, poverty

Transformacja ustrojowa zapoczątkowana w 1989 roku oraz wprowadzone rok później reformy ekonomiczne i społeczne przyczyniły się do znacznego polepszenia sytuacji Polski na tle innych krajów europejskich. Niestety oprócz korzyści jakie przyniosła transformacja - otwarcie na świat, wolność obywatelska, rozwój przedsiębiorczości i swobodny dostęp do wszelkich dóbr i usług - ujawniły się także negatywne skutki jej przebiegu dla poziomu życia znacznej części społeczeństwa. Wśród najbardziej dotkliwych zjawisk, jakie nasiliły się w ostatnich latach, można wymienić bezrobocie, bezdomność, przestępczość, alkoholizm i wiele innych. Jednym z najbardziej zauważalnych skutków występowania owych zjawisk jest narastający kryzys życia rodziny, objawiający się między innymi w postaci coraz trudniejszej sytuacji materialnej i coraz większych problemów z realizacją jej podstawowych funkcji. Bezpośrednim efektem tego kryzysu jest m.in. wzrost liczby dzieci

opuszczonych przez rodziców i wychowywanych poza rodziną naturalną (sieroctwo społeczne) i wzrost liczby dzieci wychowywanych tylko przez jednego z rodziców (rodzina niepełna). W chwili obecnej zjawiska te mają w Polsce charakter masowy, dlatego tak ważne jest poznanie ich złożoności oraz wskazanie przyczyn takiego stanu rzeczy.

Celem mniejszego opracowania jest ukazanie wagi problemów społecznych, jakimi są bezdomność, sieroctwo i rodzina niepełna, próba identyfikacji trudności związanych z zapobieganiem i kompensowaniem tych zjawisk oraz wskazanie możliwości niwelowania występowania podobnych problemów społecznych w przyszłości.

Pojęcie bezdomności, sieroctwa i rodziny niepełnej

Polska literatura i publicystyka poruszająca tematykę problemów społecznych podaje co najmniej kilka definicji zjawisk takich, jak bezdomność, sieroctwo i rodzina niepełna, jednakże zakres każdej z nich określany jest w odmienny sposób. W przypadku wyjaśniania pojęć „bezdomność” i „bezdomni” autorzy bardzo często odnoszą się do etymologii obu wyrazów. Zgodnie z ich źródłosłowem bezdomność dotyczy "ludzi bez domu", a bezdomni to „Judzie nie mający gdzie mieszkać”, ci "których usunięto z mieszkania" lub po prostu "ludzie bez mieszkania, bez domu", itp.³²⁶. Takie pojmowanie bezdomności upowszechnione jest także w rozumieniu potocznym. Dostępne w literaturze naukowej definicje bezdomności bardzo często nawiązują do stanu psychologicznego jednostek dotkniętych ubóstwem i brakiem dachu nad głową. Lech Stankiewicz określa ją w następujący sposób: "Bezdomność, to życie w opuszczonych ruderach i piwnicach, to stan ludzkiego upadku i bezgraniczna rozpacz. To życie urągające godności człowieka oparte na bezsilności, beznadziejności i nicości ludzkiej egzystencji"³²⁷. Bezdomność definiowana jest także w związku z jej bezpośrednią przyczyną lub kumulacją kilku przyczyn. W pierwszym przypadku, bezdomność jest skutkiem zmniejszonej zdolności człowieka do samodzielnego życia i poddania się wymaganiom społeczeństwa, oceniającego go głównie pod względem wydajności.³²⁸ Natomiast w drugim przypadku, bezdomność jest wynikiem splotów różnorodnych okoliczności egzystencjalno - losowych danej jednostki, która uwikłana jest w makro- i mikro-społeczne warunki życia³²⁹. Definicję bezdomności podaje także Ustawa „O pomocy społecznej” z dnia 29 listopada 1990 roku. Zgodnie z nią, za osobę bezdomną uważa się „osobę niezamieszującą w lokalu mieszkalnym w rozumieniu przepisów o najmie lokali mieszkalnych i dodatkach

³²⁶ Długosz - Kurczabowa, Słownik etymologiczny języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009. Novotná, A.: Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty, 2009

³²⁷ Stankiewicz, Zrozumieć bezdomność, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2006.

³²⁸ B. Kromolnicka, Ludzie bezdomni, Wprost 1998, nr 6

³²⁹ T. Sołtysiak, Powiązania bezdomności z zachowaniem patologicznymi, przyczynek do badań: Problemy Alkoholizmu 1997, nr 2-3.

mieszkaniowych i nigdzie nie zameldowaną na pobyt stały w rozumieniu przepisów o ewidencji ludności i dowodach osobistych³³⁰. W najogólniejszym rozumieniu uznaje się, że bezdomność jest złożonym zjawiskiem społecznym, uwarunkowanym przemianami społeczno-gospodarczymi, które to dotyczą kulturowo- osobowościowego stanu bezdomnego człowieka³³¹.

Równie szeroki zakres znaczeniowy posiada pojęcie sieroctwa. W związku z tym stosowany jest podział na sieroctwo naturalne - spowodowane śmiercią rodziców i sieroctwo społeczne - w sytuacji gdy rodzice dzieci nie chcą, nie mogą lub nie potrafią wypełniać swoich obowiązków rodzicielskich. Jest to równoznaczne z faktem, że osobom tym decyzją sądów rodzinnych została ograniczona, zawieszona lub odebrana władza rodzicielska³³². O ile pojęcie "sieroctwo naturalne" wydaje się być jednoznacznym, o tyle termin "sieroctwo społeczne" budzi znacznie więcej kontrowersji.

Nieadekwatność tego terminu wynika z faktu, że dotyczy on dzieci opuszczonych przez rodziców - a nie przez społeczeństwo (...) skoro państwo przejmuje opiekę nad dzieckiem, którym z różnych powodów nie opiekuje się rodzina 'własna, to nie jest ono osierocone społecznie³³³. Mimo wszystko pojęcie "sieroctwo społeczne" jest bardzo mocno zakorzenione w świadomości społecznej i najogólniej definiowane jest jako "zjawisko charakteryzujące sytuację, w której rodzice dziecka żyją, lecz nie sprawują nad nim opieki (zostali częściowo lub całkowicie pozbawieni władzy rodzicielskiej), w związku z czym dziecko to przebywa w placówce socjalizacyjnej lub rodzinnym domu dziecka lub w rodzinie zastępczej"³³⁴.

Bardziej klarowna sytuacja ma miejsce w przypadku definiowania pojęcia "rodziny niepełnej". W przeciwieństwie do tradycyjnego modelu rodziny (charakteryzującym się pełnym składem osobowym), rodzinę niepełną tworzą samotne matki lub samotni ojcowie z dzieckiem lub dziećmi. Jej cechą charakterystyczną jest. zatem trwała nieobecność jednego z rodziców. Dokonując bardziej szczegółowego spojrzenia na podaną definicję można powiedzieć, że rodzina niepełna (niekompletna) to taka, w której z różnych powodów rolę wychowawczą i opiekuńczą sprawuje tylko jeden z rodziców. W związku z brakiem w rodzinie niepełnej obecności i kontaktów z drugim rodzicem pojawiają się deficyty wychowawcze, które mogą zaburzyć jej prawidłowe funkcjonowanie³³⁵.

Przyczyny powstawania bezdomności, sieroctwa i rodzin niepełnych

³³⁰ Ustawa " O pomocy społecznej" z dnia 29.11.1990 roku, Dz.U. 1998, poz. 64.

³³¹ E. Błażej, B. Bartosz, O doświadczeniu bezdomności, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1995.

³³² A.Szyborska, Sieroctwo społeczne, Wiedza Powszechna, Warszawa 1969.

³³³ G. Gajewska, Pedagogika opiekuńcza i jej metodyka, PEKW Gaja, Zielona Góra 2004.

³³⁴ www.univ.rzeszow.pl/ekonomia/Zeszyt4/36_szczepaniak.pdf, dnia 28.11.2009.

³³⁵ T. E. Olearczyk, Sieroctwo i osamotnienie. Pedagogiczne problemy kryzysu współczesnej rodziny, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

Literatura przedmiotu podaje różne klasyfikacje przyczyn bezdomności. Zazwyczaj stan ten jest uwarunkowany wieloczynnikowo, w tym poprzez czynniki obiektywne, tj. niezależne od woli człowieka, jak i czynniki subiektywne, tj. akceptowane i współtworzone przez człowieka. Najczęściej stosowanym podziałem powodów bezdomności jest rozbudowana i szczegółowa klasyfikacja Eugeniusza Moczuka. Wśród obiektywnych przyczyn bezdomności wymienia on: sytuację społeczno-ekonomiczną kraju, w tym wzrostu bezrobocia, postępująca likwidacja hoteli robotniczych, brak miejsc w szpitalach, zakładach opiekuńczych, domach pomocy społecznej, brak opieki nad wychowankami domów dziecka po ukończeniu 18 lat, braku ośrodków dla nosicieli wirusa HIV,

- sytuację prawną, wynikającą z możliwości wyeksmitowania lokatora "donikąd" za zaległości w opłatach czynszowych,
- przyczyny związane z patologiami, w tym z powodu alkoholizmu, przestępczości, odrzucenia lub braku opieki ze strony najbliższych, rozwodu lub trwałego rozpadu więzi formalnych lub nieformalnych, prostytucji kobiet, przemocy w rodzinie,
- przyczyny natury socjopsychologicznej, w tym świadomy wybór innego sposobu życia i odrzucenia obowiązującego systemu wartości,
- przyczyny osobowościowe, w tym poczucie niższości, osamotnienia, wstydu, przekonanie o złej naturze świata i ludzi.

Natomiast do przyczyn subiektywnych Moczuk zalicza:

- czynniki związane z zakłóconym procesem socjalizacji w grupach pierwotnych, w tym złego przygotowania do samodzielnego życia, brakiem możliwości samodzielnego mieszkania, niemożnością zamieszkania z naj bliższymi po rozwodach, separacjach, powrotach z więzienia,
- przyczyny związane z nieumiejętnością przystosowania się do sytuacji społeczno-ekonomicznej, w tym poddawanie się przedmiotowemu traktowaniu przez pracodawców, brakiem możliwości zatrudnienia się za godziwą płacę,
- przyczyny związane z nieprzystosowaniem się do sytuacji obyczajowo-kulturowej, w tym traktowanie współmałżonków jako własności, rozwody, niełożenie na rodzinę,
- przyczyny związane z piciem i nadużywaniem alkoholu)³³⁶.

Z kolei Michał Porowski upatruje źródeł bezdomności w:

³³⁶ E. Moczuk, Bezdomność jako problem społeczny w opiniach osób bezdomnych, [w:] T. Sołtysiak (red.), Poczucie nieegalitarności, ubóstwo, bezdomność a zjawiska patologii społecznej w aktualnej rzeczywistości kraju, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Włocławek 1999.

- zmianach demograficznych i ruchliwości społecznej,
- recesji gospodarczej oraz sprzężonym z nią bezrobociem i ubożeniem społeczeństwa,
- niewydolności polityki mieszkaniowej (kryzys taniego budownictwa, kurczenie się komunalnych zasobów mieszkaniowych, wzrost cen mieszkań czynszowych, brak lokali zastępczych),
- redukcji nakładów budżetowych na pomoc społeczną,
- zbyt małej liczbie zakładów czasowego pobytu oraz instytucji ciągłej opieki nad osobami niezdolnymi do samodzielnego rozwiązywania problemu mieszkaniowego,
- dysfunkcji instytucji opiekuńczo - resocjalizacyjnych i karnych,
- patologii indywidualnej (włóczęgostwo, żebractwo),
- zaburzeniach psychicznych i braku pomocy osobom chorym,
- konfliktach na tle obyczajowym i odtrąceniu niesamodzielnymi członków rodziny (samotne matki, porzucone dzieci, chorzy na AIDS, zniedołężniałi starcy)³³⁷.

Przyczyny występowania sieroctwa również poddawane są różnym podziałom i klasyfikacjom. W przypadku sieroctwa naturalnego powody są oczywiste, jest to wspomniana już wyżej śmierć obojga rodziców. Natomiast wśród przyczyn sieroctwa społecznego wyróżnia się czynniki pośrednie (ogólne, makro społeczne, zewnętrzne) oraz czynniki bezpośrednie (mikrospołeczne, wewnętrzne). Przyczyny pośrednie sieroctwa społecznego są ściśle związane z ogólną sytuacją kraju, a mówiąc dokładniej z negatywnymi skutkami zachodzących w ostatnich latach przemian społeczno-ekonomicznych. Szczególnie dotkliwym zjawiskiem jest bezrobocie, uważane przez wielu badaczy za główny czynnik wpływający na trwałość rodziny. To właśnie brak stałego miejsca zatrudnienia i co za tym idzie trudności materialne powodują, że rodzice nie są w stanie wypełnić obowiązków związanych z wychowaniem, opieką i utrzymaniem rodziny i w efekcie porzucają swoje dzieci. Czynników bezpośrednich upatruje się w nieprawidłowym funkcjonowaniu podstawowego środowiska naturalnego, jakim jest rodzina. Tutaj również za główny powód rozkładu życia rodzinnego uważa się jej złą sytuację ekonomiczną. Trudności materialne zwiększają napięcie pomiędzy poszczególnymi członkami rodziny, prowadzą do kłótni i problemów wychowawczych. Jako pozostałe czynniki stanowiące bezpośrednie przyczyny sieroctwa społecznego dzieci wymienia się alkoholizm, narkomanię oraz choroby i zaburzenia psychiczne rodziców³³⁸. Natomiast Alicja Szymborska za

³³⁷ M. Porowski, *Obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych*, [w:] T. Pilch, L. Lepalczyk, *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1995.

³³⁸ A. Olubiński, *Problem sieroctwa społecznego w dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym*, [w:] T. Sołtysik, *Sieroctwo społeczne. Przyczyny, objawy, skutki i sposoby zapobiegania w aktualnej rzeczywistości kraju*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Włocławek 1999.

główne źródło sieroctwa społecznego uznaje tzw. "dezorganizację rodziny" czyli niespełnianie przez nią prawidłowych funkcji społecznych i wychowawczych. Najwięcej osieroconych społecznie dzieci pochodzi z rozbitych rodzin o niskim poziomie moralnym, kulturalnym i materialnym³³⁹.

Powstawanie rodzin niepełnych w większości przypadków również związane jest z rozbiem już istniejących rodzin pełnych. Wskazuje się tu jednak na zupełnie inne przyczyny ich rozpadu. Przeważnie jest to rozwiązanie małżeństwa przez rozwód, separację lub śmierć współmałżonka. Wśród najczęstszych przyczyn separacji i rozwodów wymienia się: niedojrzałość psychiczną i społeczną małżonków, nie uświadamianie sobie podjętych zobowiązań i brak umiejętności organizowania życia rodzinnego, niewierność małżeńską, niezgodność charakterów, przemoc fizyczną i psychiczną, nałogi i chorobę partnera (alkoholizm, narkomanię, zaburzenia psychiczne), różnice kulturowe lub w poziomie wykształcenia, brak odpowiednich warunków mieszkaniowych i nieporozumienia na tle finansowym, a także nieudane życie seksualne³⁴⁰. Za przyczynę powstawania rodzin niepełnych uznaje się oprócz tego urodzenie dziecka pozamałżeńskiego oraz czasową nieobecność jednego z rodziców. Urodzenia pozamałżeńskie wynikają głównie z umacniających się przemian obyczajowych oraz zwiększonej swobody seksualnej. Bardzo często jest to następstwo niedojrzałości emocjonalnej i społecznej obojga partnerów. Z drugiej jednak strony polepszająca się sytuacja życiowa kobiet, wzrost poziomu wykształcenia i aktywności zawodowej powoduje, że wiele z nich podejmuje świadomą decyzję o samodzielnym wychowaniu dziecka. Ostatnią ze wskazanych przyczyn powstawania rodzin niepełnych jest czasowa nieobecność jednego z rodziców. Najczęściej jest ona konsekwencją podejmowanej przez współmałżonków pracy zawodowej. Dzieje się tak, ponieważ wykonywanie wielu zawodów (np. marynarz, żołnierz zawodowy) wymaga dłuższej nieobecności w domu. Dłuższa nieobecność jednego z rodziców może być również spowodowana pobytem w zakładzie karnym lub długotrwałą hospitalizacją.

Jednak w ostatnich latach podstawowym powodem powstawania rodzin niepełnych czasowo są prywatne wyjazdy za granicę jednego z małżonków w celach zarobkowych³⁴¹.

Pomoc bezdomnym, sierotom naturalnym i społecznym oraz rodzinom niepełnym

W celu udzielenia pomocy bezdomnym polityka społeczna państwa podejmuje różne decyzje we współpracy z samorządami oraz z organizacjami pozarządowymi o charakterze charytatywnym, fundacjami oraz osobami

³³⁹ A. Szymborska, *Sieroctwo społeczne*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1969.

³⁴⁰ R. Grochocińska, *Psychospołeczna sytuacja dzieci w rodzinach rozbitych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1990.

³⁴¹ www.wstroneojca.pl z dnia 28.11.2009.

fizycznymi. Sposobem walki z tym problemem są właściwe podjęte i realizowane rozwiązania systemowe. Regulacje prawne dotyczące bezdomności wyznaczone 'są zapisami ustawy zasadniczej państwa, tj. Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku w art. 67 oraz art. 75. Zgodnie z Konstytucją, realizatorem zadań w zakresie przeciwdziałania bezdomności jest jednostka samorządu terytorialnego. Zadania państwa w zakresie pomocy dla bezdomnych określa także ustawa „o pomocy społecznej” z dnia 29 listopada 1990 roku. Obowiązek wykonywania zadań zgodnie z ustawą o pomocy społecznej spoczywa na gminie. Zgodnie z tą ustawą, osobie bezdomnej przysługują następujące świadczenia: przydzielenie tymczasowego miejsca noclegowego; otrzymanie bielizny, odzieży i obuwia; jeden gorący posiłek dziennie; usługi opiekuńcze i pogrzeb. Gdy bezdomny przebywa w gminie, w której jest zameldowany, przysługuje mu ponadto:

- pomoc socjalna, poradnictwo prawne i psychologiczne,
- pomoc w załatwianiu spraw urzędowych,
- pomoc w znalezieniu miejsca w domu opieki społecznej lub innym zakładzie opiekuńczym za zgodą zainteresowanego,
- ponadto, jeżeli jest osobą niezdolną do pracy lub w wieku poprodukcyjnym, to przysługuje mu zasiłek stały wyrównawczy lub zasiłek okresowy.

Ogólnie przyjmuje się, że pomoc bezdomnym powinna być przeprowadzona na trzech ściśle ze sobą zintegrowanych poziomach:

- na poziomie społeczeństwa (m.in. poprzez prowadzenie aktywnej polityki społeczno - gospodarczej przeciwdziałającej ujawnieniu się bezrobocia, ubóstwa i bezdomności, wspieraniu różnych form rozwoju budownictwa, w tym rozwoju budownictwa socjalnego, rozwoju instytucji i obywatelskich inicjatyw pomocy bezdomnym, inspirowania lokalnej polityki w tym zakresie),
- na poziomie instytucji pomocy bezdomnym (m.in. poprzez tworzenie godnych warunków pobytu bezdomnym, zapewnieniu pomocy medycznej i innych oraz szeroko rozumianej pomocy socjalnej),
- na poziomie bezdomnej osoby (m.in. poprzez rozwój motywacji do życia i pracy, walki z uzależnieniem, powrotu do społeczeństwa i rodziny)³⁴².

W sektorze pozarządowym działalność na rzecz bezdomnych prowadzą organizacje pozarządowe o charakterze świeckim, organizacje kościelne oraz zgromadzenia zakonne. W ramach swej działalności prowadzą one: jadłodajnie, schroniska dla kobiet, schroniska dla mężczyzn, noclegownie, domy samotnej matki, świetlice dla ofiar przemocy, biura interwencji dla bezdomnych itp. Do najbardziej aktywnych, obejmujących pomocą naj szerszy krąg bezdomnych należą: Caritas, Towarzystwo Pomocy im. Brata Alberta, Zgromadzenia Sióstr

³⁴² Ustawa " O pomocy społecznej" z dnia 29.11.1990.

Matki Bożej Miłosierdzia, Stowarzyszenie Pomocy Bezdomnym, Markot, Wspólnota Katolicka "Chleb Życia", itp.. Reasumując rozwiązanie problemu zjawiska bezdomności wymaga wielozakresowych i zintegrowanych działań całego społeczeństwa polskiego na następujących płaszczyznach: rządowej i ministerialnej; administracji terytorialnej i samorządowej oraz organizacji społecznych. Ustawa „o pomocy społecznej” z dnia 29 listopada 1990 roku reguluje również zasady udzielania i organizowania pomocy i opieki czasowej, doraźnej lub ciągłej dla dzieci osieroconych naturalnie bądź społecznie. Na mocy tej ustawy obowiązek opieki oraz udzielania pomocy specjalistycznej dzieciom pozbawionym warunków do prawidłowego rozwoju i wychowania w rodzinie należy do samorządów powiatowych. Jednostką organizacyjną realizującą te zadania na poziomie powiatów jest powiatowe centrum pomocy rodzinie, a na poziomie gminy ośrodek pomocy społecznej. Wspomniana pomoc społeczna może przyjąć formę usług (np. terapia rodzinna, poradnictwo rodzinne, interwencja kryzysowa, itp.), pomocy w naturze (np. pomoc rzeczowa, posiłek, itp.) lub też postać świadczeń pieniężnych (z tytułu macierzyństwa, bezrobocia, ubóstwa, choroby, itp.). W ramach pomocy społecznej tworzona jest także odpowiednia infrastruktura placówek, takich jak np. domy samotnej matki, ogniska wychowawcze, świetlice profilaktyczno- wychowawcze i inne. Dziecku pozbawionemu całkowicie lub częściowo opieki rodzicielskiej powiat zapewnia opiekę i wychowanie w formie zastępczej opieki rodzinnej (głównie rodzinnym domu dziecka lub rodzinie zastępczej) albo w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Głównym zadaniem tych jednostek jest zagwarantowanie dzieciom należytego wychowania oraz zaspokojenie ich podstawowych potrzeb, tj. wyżywienia, schronienia i opieki medycznej³⁴³. Funkcję placówek opiekuńczo-wychowawczych pełnią również tzw. placówki wsparcia dziennego oraz placówki interwencyjne (pogotowia opiekuńcze). Są to jednostki działające w środowisku lokalnym dziecka, stworzone w celu rozwiązywania problemów wychowawczych rodziny oraz zapewnienia doraźnej i całodobowej opieki dziecku, znajdującemu się w sytuacji kryzysowej. Przełomem w pokonywaniu trudności związanych ze skuteczną realizacją profilaktycznych i kompensacyjnych działań podejmowanych wobec rosnącego problemu sieroctwa społecznego miała być rozpoczęta przed trzema laty reforma systemu opieki nad dzieckiem. Dotychczasowy system opieki nad dzieckiem zabezpieczał dziecko, jednak nie zobowiązywał do podejmowania działań na rzecz uzdrowienia rodziny. Zmiany, jakie dokonały się w ostatnich latach uwzględniają pomaganie dziecku, pracę z rodziną nad rozwiązywaniem problemów leżących u podstaw dysfunkcyjności wychowawczej i terapię zaburzonych relacji. Większy nacisk kładzie się także na rozwój zastępczych środowisk rodzinnych, długo- i krótkoterminowych. Najpowszechniejszymi i najbardziej znanymi instytucjami opieki całkowitej są Domy Dziecka. Są to

³⁴³ Ustawa " O pomocy społecznej" z dnia 29.11.1990.

placówki zastępujące dom rodzicielski. Zapewniają wychowankom mieszkanie, wyżywienie, wyposażenie w odzież, rzeczy osobiste, a także opiekę wychowawczą, zdrowotną oraz realizację obowiązku szkolnego. Szczególne znaczenie w odniesieniu do wychowanków domów dziecka ma właściwa atmosfera i klimat emocjonalny, gdyż to właśnie one z racji wieku, traumatycznych przeżyć braku umiejętności i doświadczenia nie powinny być pozbawione pomocy opiekunów. Nastrój, klimat i atmosfera w domu dziecka tworzone są przez pewien układ stosunków i sytuacji. Wiążą się z nimi następujące elementy: poczucie bezpieczeństwa, poczucie godności, życzliwość, porządek, konsekwencja w działaniu, wzajemne zrozumienie, współpracę i zgodne współżycie³⁴⁴. Żaden Dom Dziecka nie zastąpi naturalnej rodziny, ale dysponuje on wieloma środkami, które umożliwiają realizację niektórych potrzeb dzieci i często może stać się dla nich oazą ciszy i spokoju miejscem normalnego życia, chroniącym przed demoralizującym wpływem niewłaściwie funkcjonującej rodziny. Dom dziecka stara się kompensować te braki poprzez tworzenie odpowiednich sytuacji opiekuńczo-wychowawczych, umożliwiających dziecku odnalezienie się w nowej sytuacji. Do form kompensacji psychicznych i intelektualnych w domach dziecka należą między innymi:

- współpraca z psychologami i pedagogami w poradniach,
- prowadzenie zajęć integrujących (uroczystości urodzinowe, wspólne przygotowywanie posiłków, prace na rzecz domu itp.),
- objęcie terapią niedostosowanych społecznie,
- praca w kółkach teatralnych, muzycznych,
- pomoc w nauce -zajęcia indywidualne,
- ćwiczenia logopedyczne, zajęcia manualne,
- objęcie dzieci opieką specjalistów.

Rola Domu Dziecka w kompensowaniu sieroctwa społecznego jest więc ogromna. Do wypełnienia tych zadań domy dziecka mają celowo ukształtowaną strukturę organizacyjną, przyznane przez państwo środki materialne i odpowiednio wykwalifikowany personel³⁴⁵. Jedną z form całkowitej lub okresowej opieki dla dzieci opuszczonych, pozbawionych opieki rodzicielskiej jest oprócz tego rodzina zastępcza. Rodzina zastępcza powstaje wtedy, gdy małżeństwo lub osoba nie pozostająca w związku małżeńskim bierze na wychowanie nie więcej niż trójkę dzieci (w przypadku rodzeństwa liczba ta może być wyższa), przy czym między tymi osobami a dziećmi nie powstają takie same skutki prawne jak przy adopcji. W doborze i ustanowieniu rodziny zastępczej uwzględnia się m. in. następujące warunki:

³⁴⁴ N. Han- Ilgiewicz, *Potrzeby psychiczne dziecka*, Warszawa 1963.

³⁴⁵ Pawłowska R., *Ośrodki Adopcyjno-Opiekuńcze, a kompensacja sieroctwa dziecięcego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1993

- pierwszeństwo mają rodziny spokrewnione lub spowinowacone z dzieckiem albo wskazane przez rodziców dziecka,
- między rodziną zastępczą a dzieckiem powinna być odpowiednia różnica wieku,
- rodzeństwo umieszcza się w jednej rodzinie zastępczej,
- umieszczenie w danej rodzinie dziecka, które ukończyło 13 rok życia, wymaga jego zgody,
- rodzina zastępcza powinna zapewnić dziecku odpowiednie warunki materialno-bytowe, w tym celu otrzymuje pomoc finansową,
- kandydaci na rodziców zastępczych powinni być przygotowani do sprawowania opieki nad tymi dziećmi (powinni przejść odpowiednie szkolenie)³⁴⁶.

Większość rodzin zastępczych stanowią rodziny spokrewnione. Gdy dziecko jest wychowywane przez krewnych, pozostaje w środowisku, które zna i najczęściej jest związane emocjonalnie ze swoimi i opiekunami. Jednakże fakt istniejącego między dzieckiem a opiekunami pokrewieństwa nie przesądza o atmosferze wychowawczej w danej rodzinie. Może się zdarzyć tak, że rodzina zrzeknie się w którymś momencie opieki nad dzieckiem i ma do tego prawo. Wśród kandydatów na rodziców zastępczych znajdują się również bardzo często bezdzietne małżeństwa, które uzasadniają swoją decyzję pragnieniem posiadania własnego dziecka. Niezależnie od motywacji rodziców zastępczych ważne jest, aby dziecko znalazło w nowej rodzinie poczucie bezpieczeństwa i emocjonalnego wsparcia. Atmosferę taką potrafi stworzyć tylko taka rodzina, która czuje się w pełni odpowiedzialna za jego losy, niezależnie od tego czy jest ono czy nie jest formalnie jej własne. Niezbędnym warunkiem powodzenia tej formy opieki jest zatem właściwy dobór rodziców i dziecka oraz stały kontakt ze specjalistami (psychologami, pedagogami, itp.). Inną formę opieki nad dzieckiem sierocym stanowią tzw. rodziny zaprzyjaźnione. Są to rodziny, które nawiązują kontakt z wychowankiem Domu Dziecka, ale nie zamierzają podjąć się nad nim opieki całkowitej. Opieka polega na utrzymywaniu stałego, systematycznego kontaktu z dzieckiem, w trakcie którego zaprzyjaźnieni rodzice starają się dbać o rozwój dziecka i otaczają je ciepłem. Szansą dla osieroconego licznego rodzeństwa są tzw. Domy Rodzinne. Wychowaniem dzieci zajmuje się przeważnie para małżeńska posiadająca również własne potomstwo, a grupa wychowanków liczy 10-15 osób różnej płci i w różnym wieku. Całkowite zerwanie więzi z naturalną rodziną następuje w przypadku adopcji. Zaadoptowane dziecko zyskuje takie same prawa jakie wynikają z pokrewieństwa i w związku z tym z prawnego punktu widzenia przestaje być sierotą. Najważniejszym czynnikiem decydującym o powodzeniu adopcji jest właściwa postawa rodzicielska kandydatów na rodziców adopcyjnych. Wszystkie omówione formy opieki nad dzieckiem wymagają z powodu

³⁴⁶ Firlit G., Instytucja rodziny zastępczej, [w:] Problemy Rodziny, 1979, nr 5.

złożoność sytuacji i wielu specyficznych problemów fachowej pomocy i stałych konsultacji ze specjalistami. Prawdziwego domu rodzinnego nie jest w stanie zapewnić żadna placówka, ale dobra i życzliwa atmosfera, prawidłowa praca wychowawcza i właściwy klimat społeczny, mogą choć w pewnym stopniu kompensować jego brak³⁴⁷.

Jak wynika z definicji rodzina niepełna, to rodzina, w której dziecko jest wychowywane przez jednego z rodziców i mieszka jedynie z tym rodzicem. Najczęściej ten typ rodziny stanowi układ matka-dziecko lub dzieci. Samotne matki muszą się zmagać z wieloma dylematami wychowawczymi. Należą do nich między innymi kwestia zaspokajania potrzeb bytowych rodziny i samodzielne wychowanie dzieci, a także takie problemy jak poczucie osamotnienia i lęk matki o własną przyszłość. Problemy te są wspólne zarówno dla rodziny matek niezamężnych, jak i rozwiedzionych. Ich sytuacja ekonomiczna jest na ogół znacznie gorsza niż sytuacja przeciętnej rodziny. Samotne matki rzadko kiedy posiadają własne mieszkanie, rzadziej też ich wykształcenie jest wyższe niż podstawowe. W wielu przypadkach są to środowiska patologiczne. Wypełnianie obowiązków rodzicielskich przez matkę wymaga niezwykle dużego wysiłku. Jako jedyni żywicieli rodzin często muszą podejmować dodatkowe prace zarobkowe, by zapewnić dzieciom niezbędne warunki materialne. Sprawia to, że pozostaje im mało czasu na dłuższe kontakty z dzieckiem, a zdarza się, że osłabia zdrowie, także psychiczne³⁴⁸. Wzory wychowawcze narzucane dzieciom przez matki z rodzin niepełnych w zasadzie nie różnią się od wzorów wychowawczych z rodzin pełnych. Matki pragną zapewnić dzieciom dobre warunki materialne w przyszłości. Dążą, aby ich dzieci zdobyły wykształcenie, popłatny zawód, dobrą pozycję społeczną. Pragną wykształcić w nich takie cechy, jak: dobroć, uczciwość, wrażliwość, szacunek dla innych ludzi, gotowość niesienia pomocy. Autorytet samotnych matek jest podstawowym warunkiem socjalizacji dzieci. Pozyskiwanie autorytetu przez matki ułatwia im skuteczniejsze stosowanie środków wychowawczych. Jednak skuteczne oddziaływanie wzorów osobowych matek zależy od ich moralnych właściwości, cech naśladowanych zachowań i więzi emocjonalnej z dziećmi. Pełną akceptację dziecka może pozyskać tylko matka zaspokajająca jego potrzebę bezpieczeństwa, uznania i miłości³⁴⁹. Brak ojca w rodzinie oddziałuje na postawę i zachowanie matki. Kobiety z rodzin niepełnych mają często negatywny obraz mężczyzny. Zjawisko to szczególnie nasilone jest wśród matek niezamężnych, gdyż od początku pozbawione były osoby męża. Dlatego w pewnej mierze zarówno matka jak i dziecko nie odczuwają tak potrzeby jego obecności. Wypracowały sobie taki schemat życia, w którym nie ma miejsca na mężczyznę. Można przypuszczać, iż

³⁴⁷ A. Szymborska, *Sieroctwo społeczne*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1969.

³⁴⁸ E. Adamczyk, *Samotne matki wobec dylematów wychowawczych*, [w:] *Problemy rodziny*, styczeń-luty 1991, nr 1.

³⁴⁹ Lachowska B., H. Majchrowska, *Problemy matek samotnie wychowujących dzieci*, [w:] T. Kukołowicz (red.), *Pomoc rodzinie niepełnej*, Sandomierz 1988.

jest to niezwykle silny czynnik patogenny zaburzający przygotowanie dziewczynek i chłopców do pełnienia ról związanych z płcią. Brak ojca w rodzinie jest czynnikiem upośledzającym życie rodzinne. Przejawia się ono wysokim poziomem niepokoju u matek i dzieci, poczuciem lęku i niepewności wskutek słabości rodziny. W rodzinach po rozwodach niepokój występuje w mniejszym nasileniu w związku ze zmianą sytuacji dokonującą się wraz z rozwodem. Jednak cała rodzina dotkliwie odczuwa swoją niepełność. Ma poczucie klęski z powodu braku ojca. Matki często przejawiają silną tendencję do zacieśniania swoich relacji z dzieckiem chcąc zrekompensować brak ojca. Stają się nadmiernie ochraniające. Rodzi to w dziecku postawę obronną przejawiającą się nawet w agresywności w stosunku do matki, dąży ono do izolacji³⁵⁰. Specyficzna sytuacja powstaje w rodzinach, w których zadania związane z prowadzeniem domu i wychowywaniem dzieci przejmuje ojciec. Pośród rodzin niepełnych rodziny samotnych ojców stanowią pewnego rodzaju "nowość". Wzbudzają one większe zainteresowanie społeczne niż rodziny samotnych matek. Szczególnego znaczenia w tych rodzinach nabiera więź osobowa. Można mówić o niej wówczas, gdy kontakty pomiędzy poszczególnymi członkami wynikają ze wspólnych dążeń, zaufania, wzajemnej atrakcyjności i pragnienia bliskości, a nie wyłącznie z faktu wspólnego mieszkania i wspólnoty gospodarczej. Jednym z symptomów panującej w rodzinie silnej więzi osobowej jest wzajemne darzenie się zaufaniem. Jeżeli dzieci szukają pomocy, rady, dzielą się kłopotami i zwierzają się ojcu, a on w pierwszej kolejności dzieli się troskami i kłopotami ze swoimi dziećmi, to świadczy, że tworzą oni wspólnotę o intensywnej więzi osobowej. Miernikiem jej jest pragnienie bycia razem. W przypadku pracy zawodowej ojca nie zawsze jest to możliwe. Jednak wolne chwile chce spędzić razem z dziećmi zdając sobie sprawę, że czas spędzany wspólnie jest niezmiernie istotny dla zwartości rodziny³⁵¹. Duża liczba ojców przed podjęciem samotnej opieki nad dziećmi nie przejawiała prawie żadnego zaangażowania w prace domowych. Sytuacja przejścia przez ojca obowiązków rodzinnych, które do czasu osamotnienia dzielił z żoną i małego zainteresowania tymi problemami powodują duże obciążenie fizyczne i psychiczne. To z pewnością jest główną przyczyną niedomogów w wypełnianiu funkcji samotnego ojca. Trudności z gotowaniem, praniem, sprzątaniem, robieniem zakupów są mniej odczuwane przez tych samotnych ojców, którzy zamieszkują wspólnie z innymi członkami rodziny (babcie, ciocie). Dużym ułatwieniem życia samotnych ojców jest stołowanie się w stołówkach szkolnych. Dziecko powinno brać udział we wszystkich pracach domowych stosownie do jego wieku i możliwości. Z dzieckiem trzeba rozmawiać, wspólnie planować zajęcia i podejmować decyzję. Ojcowie

³⁵⁰ W. Dykik, Odpowiedzialność rodzicielska matek i ojców samotnie wychowujących dzieci, [w:] Problemy rodziny, maj-czerwiec 1992.

³⁵¹ Błazucka A. J., Więzy osobowe w rodzinie samotnego ojca, [w:] Problemy opiekuńcze, styczeń 1991, nr 1

lekceważą ten fakt. Twierdzą, że nie potrafią rozmawiać ze swoimi dziećmi. Posiadają błędne wyobrażenie w kwestii przygotowania swych dzieci do życia rodzinnego. Uważają, że to zadanie ma wypełnić szkoła, książki, programy telewizyjne³⁵². Ojcowie częściej niż matki stymulują dzieci do myślenia, rozbudzają w nich ciekawość świata, uczą podejmować ryzyko samodzielnych działań. Zwłaszcza córki nierzadko w dorosłym życiu łatwiej dają sobie radę niż inne kobiety. W wielu wypadkach dzieci same pomagają nowoczesnemu ojcu w tym, aby czuł się dobrze i bezpiecznie w swej roli. Naprowadzają go na najbardziej im potrzebny sposób bycia. A jemu kontakt z dziećmi daje głęboką satysfakcję. Dzieci otrzymują zaś poczucie bliskości i miłości przy jednoczesnym uznawaniu autorytetu ojca. Wielu ojców chce dać dzieciom to, czego sami nie zaznali w dzieciństwie od swoich ojców. Miłość ojcowska jest jednak inna. Ojciec kocha dziecko dlatego, że spełnia jego oczekiwania. Oddziałuje na psychikę jako symbol reprezentujący społeczeństwo. Miłość ta, tak odmienna od miłości matczynej, bardzo ważna jest dla prawidłowego funkcjonowania rodziny³⁵³.

Podsumowanie

Reasumując, zjawiska bezdomności, sieroctwa i rodzin niepełnych należą do problemów ogólnospołecznych. Nie zależnie od panujących stereotypów dotyczą nie tylko osób wywodzących się ze środowisk patologicznych, ale także ludzi z wyższym wykształceniem, młodych i zdolnych do pracy, którzy na skutek nieszczęśliwych zdarzeń znalazły się w tak trudnej sytuacji życiowej. Dane statystyczne udostępniane przez Główny Urząd Statystyczny wyraźnie pokazują, że z roku na rok rośnie odsetek osób znajdujących się poniżej relatywnej granicy ubóstwa, szczególnie na wsiach, gdzie nie ma tak dużej możliwości zatrudnienia i znalezienia pracy jak w mieście. Problemy natury ekonomicznej są najczęstszą przyczyną omawianych zagrożeń społecznych, dlatego państwo powinno w pierwszej kolejności tak ukierunkować swoją politykę społeczno-rodzinną, mieszkaniową, zdrowotną, prawną i resocjalizacyjną, aby każdy obywatel miał zapewnione godne warunki bytowe. Rozwiązanie tych problemów wymaga wielozakresowych i zintegrowanych działań całego społeczeństwa na płaszczyźnie rządowej i ministerialnej, administracji terytorialnej i samorządowej oraz organizacji społecznych. Tylko zintegrowane działania mogą w istotny sposób uwarunkować skuteczność przezwyciężenia tak aktualnych kwestii społecznych jak bezdomność, sieroctwo i rodzina niepełna.

³⁵² S. Lachowski, Problemy ojców samotnie wychowujących dzieci, [w:] T. Kukołowicz (red.) Pomoc rodzinie niepełnej, Sandomierz 1988.

³⁵³ B. Matyjas, Wypełnianie zadań opiekuńczo-wychowawczych przez samotnych ojców, [w:] Problemy rodziny, listopad- grudzień, nr 6.

Bibliografia

Wydawnictwa zwarte

1. Adamczyk E., Samotne matki wobec dylematów wychowawczych, [w:] Problemy rodziny, styczeń-luty 1991, nr 1
2. Błazucka A. J., Więż osobowa w rodzinie samotnego ojca, [w:] Problemy opiekuńcze, styczeń 1991, nr 1
3. Błażej E., Bartosz B., O doświadczeniu bezdomności, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1995
4. Brochocińska R., Psychospołeczna sytuacja dzieci w rodzinach rozbitych, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1990.
5. Długosz - Kurczabowa K., Słownik etymologiczny języka polskiego, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009
6. Dykcik W., Odpowiedzialność rodzicielska matek i ojców samotnie wychowujących dzieci, [w:] Problemy rodziny, maj- czerwiec 1992
7. Firlit G., Instytucja rodziny zastępczej, [w:] Problemy Rodziny, 1979, nr 5.
8. Gajewska G., Pedagogika opiekuńcza i jej metodyka, PEKW Gaja, Zielona Góra 2004
9. Han- Ilgiewicz N., Potrzeby psychiczne dziecka, Warszawa 1963
10. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
11. Kromolnicka B., Ludzie bezdomni, Wprost 1998, nr 6
12. Lachowska B., Majchrowska H., Problemy matek samotnie wychowujących dzieci, [w:] T. Kukołowicz (red.), Pomoc rodzinie niepełnej, Sandomierz 1988
13. Lachowski S., Problemy ojców samotnie wychowujących dzieci, [w:] T. Kukołowicz (red.) Pomoc rodzinie niepełnej, Sandomierz 1988
14. Matyjas B., Wypełnianie zadań opiekuńczo- wychowawczych przez samotnych ojców, [w:] Problemy rodziny, listopad- grudzień, nr 6
15. Moczuk E., Bezdomność jako problem społeczny w opiniach osób bezdomnych, [w:] T. Sołtysiak (red.), Poczucie nieegalitarności, ubóstwo, bezdomność a zjawiska patologii społecznej w aktualnej rzeczywistości kraju, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Włocławek 1999
16. Novotná A.: Les relations sociales chez les gens volontairement modestes = Social relations between people in voluntary modesty / Alena Novotná. Fribourg: Association Internationale S.É.C.T., 2009.
17. Olearczyk T. E., Sieroctwo i osamotnienie. Pedagogiczne problemy kryzysu współczesnej rodziny, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007
18. Olubiński A., Problem sieroctwa społecznego w dysfunkcyjnym środowisku rodzinnym, [w:] T. Sołtysik, Sieroctwo społeczne. Przyczyny, objawy, skutki i sposoby zapobiegania aktualnej rzeczywistości kraju, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Włocławek 1999

19. Pawłowska R., Ośrodki Adopcyjno-Opiekuńcze, a kompensacja sieroctwa dziecięcego, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1993
20. Porowski M., Obraz zjawiska i populacji ludzi bezdomnych, [w:] T. Pilch, L. Lepalczyk, Pedagogika społeczna, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1995
21. Sołtysiak T., Powiązania bezdomności z zachowaniem patologicznymi, przyczynek do badań: Problemy Alkoholizmu 1997, nr 2-3
22. Stankiewicz L., Zrozumieć bezdomność, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko- Mazurskiego, Olsztyn 2006
23. Szymborska A., Sieroctwo społeczne, Wiedza Powszechna, Warszawa 1969
24. Ustawa " O pomocy społecznej" z dnia 29.11.1990 roku, Dz.U. 1998, poz. 64

Źródła internetowe:

www.univ.rzeszow.pl/ekonomiaJZeszyt4/36_szczepaniak.pdf.zdnia28.11.2009

www.wstroneojca.pl/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=68, z dnia 28.11.2009

Aktivity siete materských centier a ich prínos pre súčasnú spoločnosť v oblasti rodinnej politiky štátu

Abstrakt

Cieľom predloženého príspevku je priblížiť problematiku súčasných rodín. V ďalšej časti sme sa snažili prezentovať zámery a ciele materských centier s akcentom na špecifikáciu ich významu pre súčasnú spoločnosť.

Kľúčové slová: rodinné politika, materské centrá, dieťa

Abstract

This article is about problematics family policy. In this article we want show to analyse the importance of mother centre in present society.

Keywords: family policy, mother centre, child

1. Úvod

Po narodení dieťaťa sa svet zúži na kŕmenie, zohrievanie kašičiek, prebaľovanie či pranie špinavých vecí. Hlavne v prvých mesiacoch zaberie bábätko všetok čas. Niektoré mamičky sa tak upnú na dieťa, že zabudnú na celý okolitý svet. Švilhanová upozorňuje, že „mamička, ktorá je príliš sústredená na dieťaťko, si zabúda klásť otázky typu, ako sa cíti alebo po čom túži. Ak si ani pár mesiacov po pôrode nedokáže nájsť pre seba a partnera čas, môže sa začať cítiť nespokojná, nervózna alebo osamelá. Neskôr sa pridružia problémy v partnerských a iných vzťahoch, po nastúpení do práce môže mať problémy so začlenením sa do kolektívu, zaradením do pracovného procesu alebo v nadväzovaní a rozvíjaní ďalších sociálnych vzťahov“. Je len na nich, či sa dobrovoľne oddajú izolácii, alebo si nového človečika prirodzene zaradia do svojho života a okrem starostlivej mamy budú opäť manželkou, milenkou či kamarátkou. A to bez pocitu, že by boli krkavčími matkami. (Peťková, 2008, s. 14-15)

Pre mnohé ženy – matky je frustrujúce a priam ubíjajúce prežiť materskú dovolenku medzi štyrmi stenami, medzi plienkami a kašičkami. Prechádzky s kočiarikom alebo posedenie s ratolesťou pri pieskovisku tiež nepovažujú za využitie, aké by potrebovali. Človek potrebuje plnohodnotne žiť a rásť

v každom období života. Ženy – matky nie sú výnimkou. Spoločnosť akoby na ne zabúdala. Okrem pravidelného materského príspevku im však neponúka takmer nič.

2.1 Čo sú materské centrá

Materské centrá (ďalej len MC) sú zaregistrované ako občianske združenia. K zakladaniu MC matky s deťmi na materskej dovolenke viedli predovšetkým ich rôzne dôvody ako niekoľkoročná sociálna izolácia žien, strata sebavedomia a kontaktov v rámci svojej profesie, nedostatok inšpirujúcich zariadení a bezpečných ihrísk pre deti v prvých rokoch života, nevšímavosť, neochota pomôcť až arogancia zo strany verejnosti k matke s dieťaťom, rôzne typy bariér a zákazov pre vstup s kočíkom a taktiež aj zákony neústretové voči rodinám. (Čo je materské centrum?, 2008)

MC je úplne novou formou občianskej aktivity, ktorej cieľom je vytvoriť rodičom na materskej dovolenke, ich deťom, ako aj rodičom starajúcich sa o malé deti a ich príbuzným potrebný priestor na to, aby v čase keď sa starajú o svoje dieťa, mohli tráviť svoj čas zmysluplne, bez pocitu sociálnej izolácie, rozvíjajúcim a inšpirujúcim spôsobom. (Vzdelávací projekt ÚMC, 2005, s. 2)

Vznikajú „zdola“ ako reakcia na zmenu postavenia žien, najmä matiek v spoločnosti. MC zakladajú spontánne matky na materskej dovolenke, ktoré sa zároveň stávajú na určité obdobie ich manažérkami a podieľajú sa na ich samospráve, zabezpečujú programy, zháňajú financie, pozývajú odborníkov z rôznych oblastí na prednášanie zaujímavých tém, pomáhajú si navzájom. Pretože ich spájajú rovnaké problémy a potreby, MC fungujú na báze vzájomného pochopenia, pomoci a z toho prameniaceho entuziazmu tieto potreby naplniť. (Čo je materské centrum?, 2008)

MC sú (napriek názvu) otvorené nielen deťom a ich mamičkám, ale všetkým bez rozdielu – oteckom, starým rodičom, pestúnom, opatrovateľom, postihnutým deťom. Mnohé z ich aktivít smerujú práve na utužovanie rodinných vzťahov a tak majú skôr charakter rodinných centier. (Sorgerová, 2008, s. 94)

2.1.1 Poslanie MC

Hlavným prevenčným poslaním MC je pomôcť dieťaťu tým, že pomáhajú jeho rodičom. Je to v prvom rade prostredie a modely správania sa blízkych ľudí, ktoré výrazne vplývajú na osobnosť dieťaťa, jeho psychické a fyzické zdravie.

MC vytvárajú motivačné prostredie:

- pre vzájomné pomáhanie a učenie sa, sú podnetom pre aktívne riešenie vlastných problémov,
- pre stretávanie a zblížovanie sa ľudí rôzneho zázemia, vzdelania, vyznania, s rôznymi skúsenosťami, čím motivujú ľudí k znášanlivosti,
- pre osvetu, vzdelávanie a poradenstvo,
- pre osobnostný rast, čím otvárajú nové príležitosti a druhé šance,
- pre formovanie a posilňovanie občianskeho princípu,

- pre bezpečnostnú a tvorivú zábavu detí, spoznávanie okolitého sveta a pre budovanie prvých vzťahov. (Čo je materské centrum?, 2008)

2.1.2 Programové zameranie MC

„Okrem voľného stretávania sa mamičiek, detí alebo rodín ponúkajú MC rôzny organizovaný program, ktorý je závislý od toho, aké spektrum mamičiek dané MC vedie, aké sú ich zručnosti, koníčky a záujmy. Programové aktivity môžu ovplyvňovať samotné návštevníčky, dávajú podnety na to, čo by sa v centre malo diať. Veľmi dôležitým faktom je, že MC si prostriedky na svoje fungovanie zháňajú úplne samy a rozsah aktivít je závislý aj od toho, koľko financií a na čo sa im podarí získať“, hovorí Miloslava Kvasnicová, koordinátorka PR aktivít ÚMC. Na základe týchto skutočností sa v MC môžeme stretnúť s rôznymi typmi programov. Najčastejšie ide o:

- programy na zvyšovanie vedomostí: pre matky: kurzy cudzích jazykov, práce s internetom a počítačom, kurzy ručných prác, masážne kurzy, cvičenie, knižnica, kurzy nadobúdania zručností pre nezamestnané matky (nadobudnutie praxe svojpomocou v rôznych profesiách i oblastiach); pre deti: herňa s hračkami, kurzy cudzích jazykov formou hry, pohybové a rytmické hry a cvičenia, divadelné a hudobné aktivity, tvorivé dielničky na rozvoj detskej fantázie, príprava na škôlku, rôzne sezónne denné a pobytové tábory a pod.,
- programy v oblasti poradenstva: pri dojčení a starostlivosť o novorodenca, besedy a prednášky s rôznymi odborníkmi v oblasti psychologickkej, lekárskej, pedagogickej, právnej, psychoprophylaktická príprava na pôrod i rodičovstvo pre oboch partnerov a v neposlednom rade i poradenstvo a pomoc obetiam domáceho násillia,
- programy v oblasti relaxu: cvičenie s deťmi, brušné tance, aerobik a pod.,
- programy zjednocujúce rodinu a komunitu: kultúrne, spoločenské a zábavné programy pri príležitosti rôznych sviatkov (napr. karneval, oslavy Dní detí, matiek, otcov, vianočné besiedky, stretnutia s Mikulášom, úprava a udržiavanie detských ihrísk, rekreačné pobyty pre celé rodiny mimo priestorov MC a pod.),
- programy ponúk doplnkových služieb: opatrovateľská služba, sezónne burzy detského ošatenia a potrieb, brigády v okolí budovy i pri úprave priestorov MC, kaderníctvo, manikúra, pedikúra a pod.,
- programy spojené s komunikáciou s predstaviteľmi verejnej správy: realizácia projektov zameraných na integráciu rôznych sociálnych skupín, spolupráca na projektoch so samosprávou a inými organizáciami, možnosť podieľať sa na celospoločenských zmenách prostredníctvom kampaní a pod. (Šimonová, 2007, s. 54)

Programy v oblasti poradenstva sú vítané najmä u matiek – prvorodičiek. Na knižnom trhu nachádzame dosť literatúry, v ktorej sa autori snažia ženy pripraviť na materstvo. Je však niečo iné čítať „návod“ a niečo iné počuť radu priamo z úst odborníka, ktorý je v prípade nejasností ochotný venovať sa

problematike hlbšie a výstižnejšie. Pre ženy trpiace domácim násilím je priam „požehnaním“ už len vedomie, že so svojim problémom nie sú samy, že je tu niekto, kto sa o ne zaujíma a pomáha im vyjsť zo začarovaného kruhu utrpenia. Programy pomáhajú ženám nielen v tom udržať si praktické skúsenosti z práce v pamäti ale prípadne ich aj zdokonaľiť. Tiež im umožňujú získať nové vedomosti, ktoré môžu po nástupe do zamestnania využiť. Stretávanie sa v MC prospieva nielen matkám, ale i deťom. Zvyknú si na iné deti i na cudzích dospelých. Nástup do škôlky býva potom pre ne bezproblémový a bez stresu.

Začlenenie MC do systému sociálnych služieb

Vláda SR na svojom rokovaní dňa 21.6.2006 schválila Návrh opatrení na zosúladienie rodinného a pracovného života na rok 2006 s výhľadom do roku 2010. Tento dokument si kladie za cieľ podporiť zvýšenie zamestnateľnosti a zamestnanosti osôb s rodinnými povinnosťami a zníženie rizika, že tieto osoby budú vystavené dileme práca verzus rodina alebo sa stanú objektom diskriminácie na trhu práce a v zamestnaní z dôvodu starostlivosti o rodinu. Ďalším cieľom tohto dokumentu je rozšíriť podporné a odľahčovacie služby pre rodiny tak, aby sa navrhnuté opatrenia stali nástrojom vytvárania priestoru pre vyrovnávanie sa s nepriaznivými demografickými zmenami na Slovensku. Materiál ďalej odporúča viacerým iným subjektom (napr. Slovenskému národnému stredisku pre ľudské práva, Združeniu miest a obcí Slovenska, Asociácii zamestnávateľských zväzov a združení SR, samosprávnym krajom), aby spolupracovali pri realizácii opatrení na zosúladienie rodinného a pracovného života. (Koreňovská, 2008, s. 21-22)

MC majú veľký potenciál aktívne sa podieľať na realizácii opatrení, ktoré sú obsiahnuté v schválenom návrhu a ktoré sú záväzné pre jednotlivé inštitúcie (najčastejšie však pre MPSVaR SR). MC sú v tomto dokumente označené ako poskytovatelia podporných služieb pre osoby s rodinnými povinnosťami, pre ktorých je potrebné zabezpečiť viac zdroje financovania vrátane participácie VÚC. Hľadá sa tak spôsob, ako môžu MC tieto služby aplikovať a zároveň získavať finančné prostriedky na poskytovanie sociálnych služieb ako sú napr. špeciálne poradenstvo, sociálno-pedagogické programy, publikačná a osvetová činnosť a pod., a tiež aj odborné služby ako napr. terapeutické a svojpomocné komunity, vyhľadávacia činnosť, psychoterapeutické skupiny, individuálna psychoterapia, autogénny tréning, práca s rodičom, terénne pobyty, pobytové akcie. (ÚMC, 2007 In: Koreňovská, 2008, s. 22)

ÚMC sa usilovala o presadenie vykonávania tzv. socializačnej služby v MC, ktorá prebieha počas prítomnosti oboch klientov súčasne („rodič - dieťa“), pomocou špeciálnych metodík za účelom dosiahnutia najvyššej možnej socializácie dieťaťa do troch rokov. Cieľom socializačnej služby je vedenie dieťaťa rodičom k aktívnemu životu, spoločenskému a kolektívnemu začleneniu medzi rovesníkov, zodpovednosti, správneho nastaveniu sociálno-spoločenských noriem, spolupráci, flexibilitate, empatii, sebaúcte a sebaoznaniu

ako aj formovaniu vlastných názorov v súlade s interakciami medzi rodičom, kolektívom rovesníkov a spoločnosťou. Dieťa tak dosiahne komunikačné, motorické a podnetové zručnosti, ktoré stabilne nastavia duševnú odolnosť a emočnú zrelosť. Služba zabraňuje rodičovským chybám (napr. telesné a psychické týranie), ktoré spôsobujú trvalé následky na správaní u dieťaťa v období, ktoré je jedným z najdôležitejších vo vývoji osobnosti jedinca. (Koreňová, 2008, s. 54)

ÚMC zozbierala názory rodičov na sociálne služby pre rodiny, ktoré ako klienti od zákona očakávajú. Na základe týchto názorov ÚMC pripravila podklady pre zákonodarcov k začleneniu MC do Zákona o sociálnych službách. Snahou ÚMC bolo presvedčiť kompetentných, že podporou MC urobia veľký krok práve k rozvoju siete zariadení služieb pre rodiny a vybudovaní podporného prostredia. MPSVaR prisľúbilo spoluprácu a partnerstvo ÚMC v tvorbe tohto zákona ako aj ďalších zákonov o rodine. (Kvasnicová, 2008, s. 14)

Legislatívne procesy k novele tohto zákona boli preložené do legislatívneho plánu na rok 2008. ÚMC zahájila opätovnú diskusiu vo vnútri MC o ich potrebách, možných výhodách či nevýhodách zaradenia do siete zariadení poskytujúcich istý druh sociálnych služieb, vychádzajúc z doterajších skúseností pri vyjednávaniach na MPSVaR. (Repčíková, 2007, s. 7)

ÚMC sa nepodarilo presadiť zaradenie MC do siete zariadení poskytujúcich istý druh sociálnych služieb, ako centrá služieb pre rodinu podľa nového Zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách, t. z. že poskytovať sociálne služby síce môžu, ale nebudú im poskytované finančné prostriedky zo stabilných verejných zdrojov.

Záver

Materské centrá sú inštitúcie, ktoré zastrešujú matku (rodiča) spolu s dieťaťom často už v prenatálnom období. Ich charakter prirodzene predurčuje výchovu detí k hodnotám. Motivujú deti i dospelých komunikovať, spolupracovať, osobne rásť, zdieľať, byť všímavý k potrebám iných i spoločnosti, prijímať odlišnosť aj iné pravidlá ako doma. Sú založené na báze svojpomoci, čo znamená, že mamičky navštevujúce MC si navzájom pomáhajú a keď treba si aj sami medzi sebou poradia. Okrem herní pre deti i matky v nich nájdú možnosti realizovať sa, či už jazykovo a inak sa vzdelávať a športovať. Preto úlohou spoločnosti by malo byť i naďalej úsilie aktívne zvyšovať dôveryhodnosť materských centier, zlepšovať ich pozíciu na úrovni samospráv ako partnera, zlepšovať prístup k lokálnym zdrojom a posilňovať význam prevenčných aktivít.

Literatúra

1. KOREŇOVSKÁ, O. 2008. Postavenie Materských centier v systéme prevenčných sociálnych služieb Slovenskej republiky. Ružomberok: Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta KU. Bakalárska práca. 58 s.
2. KVASNICOVÁ, M.: Bilancia roku 2008. In: Materské centrá. Vychutnávame si materstvo plnými dúškami, 2008, roč. IV. č. 4, s. 14
3. MICHÁLKOVÁ, M. – HABURAJOVÁ-ILAVSKÁ, L. 2007. Materské centrá ako produkt komunitnej práce. Sociálna práca. II. Medzinárodná konferencia doktorandov odborov psychológia a sociálna práca. Nitra: FSVaZ UKF, 2007. ISBN 978-80-8094-109-3
4. PEŤKOVÁ, S.: Užime si materstvo. In: Sme Ženy, 2008, roč. 16, č. 30, s. 14-15
5. REPČÍKOVÁ, S. et al. 2007. Záleží nám na rodine. Bratislava: OZ ÚMC, 2007. 8 s. Informačná brožúra
6. Čo je Materské centrum?
7. <http://www.materskecentra.sk/materske-centrum/co-je-materske-centrum.php/9-04-2008/>
8. SORGEROVÁ, S.: Akadémie praktického rodičovstva. Diet'a bez návodu na použitie. In: Materské centrá. Vychutnávame si materstvo plnými dúškami, 2008, roč. IV, č. 4, s. 12
9. SORGEROVÁ, S. et al. 2008. Materské centrá. Neobvyklý sprievodca materskou dovolenkou. 1. vydanie. Bratislava: Únia materských centier, 2008. 110 s. ISBN 978-80-969912-0-4
10. ŠIMONOVÁ, J.: Mamy, nezostávajú doma!. Ako založiť MC + príbeh žien, ktoré to dokázali. In: Nový čas pre ženy, 2007. č. 38, s. 54. ISSN 1336-3654

Doc. PhDr. Lenka Haburajová Ilavská, PhD.
FSVaZ UKF
Katedra sociálnej práce
Kraskova 1
Nitra

Vplyv sexuálnej revolúcie na súčasnú rodinu

Abstrakt

Ak sa chceme pozerat' na sociálne zmeny, v ktorých sa nachádza dnešná rodina, je potrebné vnímať kultúrny kontext, ktorý dlhodobo vplýval na to, aká dnešná rodina je. Nepochybný vplyv na dnešnú rodinu mala sexuálna revolúcia, ktorá priniesla evidentné dopady. Ani sociálna práca s rodinou tento kontext nemôže nebrať do úvahy. Ak vidí, že súčasná „antropológia“ devastuje a dehonestuje obraz manželstva a rodiny, musí hľadať inú antropológiu - takú, ktorá pomôže rodine poznať nanovo svoju identitu.

Kľúčové slová: adekvátne antropológia, sexuálna revolúcia, sociálna práca.

Abstract

If we look at the family of nowadays considering the social changes, we need to perceive the cultural context with its long-lasting impact on the family. It was the sexual revolution which obviously left the great impact on family of nowadays. Social work with the family cannot overlook this context. If the social work sees how contemporary “anthropology” devastates the image of the matrimony and the family, it has to find a different anthropology – one that will help family to recognize its identity.

Keywords: adequate anthropology, sexual revolution, social work.

Uprostred spoločnosti, tvorenej rodinami, začíname za posledné roky indikovať akúsi „krízu“ rodiny a krízu identity inštitúcie manželstva. Aj keď je táto kríza ešte mladou, jej hlboké dôsledky môžeme „čítať“ nielen v údajoch štatistík, no najmä v osobných skúsenostiach mnohých rodín, s ktorými sú denno-denne konfrontovaní i sociálni pracovníci pracujúci s rodinami. Nejedna „služobník“ tejto mladej vedy hľadá vhodné formy a metódy takej pomoci, ktorá by mohla eliminovať dôsledky či dokonca predísť vzniku nežiaducej negatívnej situácii, do ktorej sa rodina dostáva.

Aby mohla sociálna práca správne zareagovať na nóvum tejto krízy, je nútená zamyslieť sa nad jej historickými a filozofickými príčinami a nad jej

dopadom na rodinu a spoločnosť. Oveľa viac je však nútená pýtať sa ďalších služobníkov vied, ktorí stoja v službe človeku a rodine, a hľadať spolu s nimi vhodné odpovede, ktoré by sociálny pracovník mohol ponúknuť rodinám, s ktorých otázkami sa denne stretáva.

Ak chceme premýšľať nad spoločenským postavením súčasnej rodiny, musíme si uvedomiť kultúrny kontext, v ktorom sa dnešná rodina nachádza. Zaiste by sme na tomto mieste mohli spomenúť mnoho faktorov, ktoré vplyvajú na súčasnú rodinu, no dôležitým medzníkom nedávnej histórie, ktorý podstatne zmenil pohľad na človeka, lásku, manželstvo a rodinu sa stala tzv. sexuálna revolúcia.

Aj keď sexuálnu revolúciu datujeme do 60. rokov 20. storočia, určite nevybukla odrazu. Príznačky jej vypuknutia kumulovali v spoločnosti už od 17. storočia. Pridinili sa o to rôzne, na počiatku nevinné interpretácie lásky, manželstva či rodiny, ktoré postupne nadobudli filozofické základy a vedecké spresnenia, čím sa nenápadne stali mentalitou či priam až ideológiou dnešnej spoločnosti. Za nimi stáli konkrétne osoby, ktoré právom môžeme nazvať prorokmi sexuálnej revolúcie. Určite nemôžeme nespomenúť teórie a filozofie ako puritanizmus, libertinizmus, utilitarizmus, funkcionalizmus, romantizmus, Freudov libidizmus, naturalizmus, marxizmus, feminizmus či ďalšie filozofie a školy, ktoré k tejto revolúcii viedli a našli svoj vrchol v jej vypuknutí v 60. rokoch 20. storočia.

Technologickým prelomom, ktorý sexuálnu revolúciu umožnil a sprístupnil, bola antikoncepčná pilulka, ktorú v 50. rokoch vyvinul americký biológ Dr. Gregory Pincus, ktorá bola vítaná najmä ženami, túžiacimi po oslobodení. Neskôr ju doplnili mnohé ďalšie a ďalšie technológie umelého oplodnenia (Elliott, 1998, s. 122).

Sexuálna revolúcia priniesla množstvo zdrvivých skutočností: rozbitie inštitúcie manželstva a rodinného života a ich nahradenie voľnými zväzkami, „sekularizáciu inštitúcie manželstva“ (Košč, 2008, s. 46), prorozvodovú a propotrátovú legislatívu, tlak k legalizácii homosexuálnych partnerstiev, možnosti adopcie detí homosexuálnymi párami, šírenie AIDS a ďalších pohlavných chorôb, šírenie perverzností, voľnej sexuálnej výchovy (Elliott, 1998, s. 129).

Sexuálna revolúcia so svojimi „prorokmi“ mala nepochybný dopad i na šírenie postmodernej mentality individualizmu, hedonizmu, materializmu, utilitarizmu a sekularizmu. Sme svedkami akejsi krízy lásky, ktorú poznačuje neochota dávať. Láska sa redukuje iba na sex alebo pocit lásky. Rodina sa zmieta vo svojej identite a úlohách, čo smeruje k vnútornému rozkladu a rozpadu rodín.

Aj keď bol dopad sexuálnej revolúcie na rodinu rozsiahly, chceme poukázať na niektoré špecifické faktory, a to: spochybňovanie inštitúcie manželstva, gender teórie, fragmentáciu pohľadu na človeka, lásku a manželstvo, antikoncepčnú a pro-rozvodovú kultúru.

V súčasnosti sme totiž svedkami neustáleho spochybňovania inštitúcie manželstva. Pravdu o manželstve zakrývajú nánosy kultúry, nie pozitívne skúsenosti z vlastných rodín, rôzne stereotypy, či mýty a filozofie. Z vízie manželstva sa vytráca niečo podstatné. Stabilné manželstvo už viac nie je požiadavkou spoločnosti. V rýchlosti interakcií človek nepovažuje za potrebné niečo stabilizovať a už vôbec nie niečo tak zásadné ako je manželstvo.

Binóm identita-odlišnosť bol nahradený binómom rovnakosť-rozdielnosť (Scola, 2002, s. 20). S tým sa spája teória gender. Bytie mužom alebo ženou nezávisí od pohlavia, ale od túžby (Noriega, 2006, s. 33). Z takejto antropológie pramení popretie ženy ako osoby, čo upadá do rizika používať ju iba ako obyčajný predmet túžby muža (Fula, 2004, s. 194).

Následkom tejto pokrivenej vízie manželstva dedukujeme akúsi fragmentáciu pohľadu na človeka, lásku a manželstvo. Sexuálna revolúcia zredukovala obraz ľudskej lásky a človeka iba na úroveň pôžitku tela a uspokojenia citov. Tá istá spoločnosť, ktorá propaguje voľný sex, oslobodený od „klietky“ inštitúcie manželstva a zdôrazňuje užívanie si bez hraníc, na druhej strane investuje nemalé finančné prostriedky do grantových programov proti domácej násilii a do prevencie kriminality a drog.

V spoločnosti sa začína udomáčať kultúra pansexualizmu. Sexuálny pôžitok sa stáva pôžitkom najvyššej hodnoty a ústredným princípom ľudskeho konania. Téma sexu, v minulosti zakrývaná rúskom tabu, sa stáva dostupnou i bez požiadania (Noriega, 2006, s. 33). Kultúra pansexualizmu redukuje sexualitu na genitalitu, erotizujú ju a meniac ju na produkt konzumu (Larrù, 2006, s. 161). Ľudské telo sa tak degraduje, nechápe sa viac integrálne, ale len na biologickej úrovni (DCE 5). Sexuálny podtón je cítiť takmer v každej emócii nad rámec letného stretnutia, v každej ponuke priateľstva a v každom prejave hlbšieho než len priemerného záujmu o druhého človeka. Strašidlo sexuality je v každom úsmeve, v každom pohľade, riziko sa skrýva v každom oslovení. Výsledkom toho všetkého je rapidne vyprázdňovanie medzilľudských vzťahov, ktoré strácajú dôvernosť a citlivosť a tiež stále menšiu chuť vstupovať do týchto vzťahov a udržiavať ich pri živote (Bauman, 2004, s. 237). Sex sa začína prezentovať ako zdroj slasti či dokonca až nové náboženstvo. Znakmi revolúcie sa stali hypersexualita, všestranná sloboda v sexuálnom správaní, experimentovanie s inými formami sexuálnych vzťahov (Možný, 2006, s. 138-140). Homosexualita sa chápe iba ako „iný“ životný štýl, obeť AIDSu sú vykresľované ako statoční bojovníci, pohlavie je len spoločenská úloha a preto ho možno ľubovoľne meniť (Elliott, 1998, s. 130).

Sexuálna revolúcia považovala za potrebné liberalizovať sex od dvoch pút, ktoré ho potláčali – od inštitúcie manželstva a od nechcenej plodnosti (Noriega, 2006, s. 32-33). Človek oslobodený od morálnych nástrah v sexuálnej oblasti mal byť nielen šťastnejší, ale aj menej agresívny, pretože potláčanie sexuálneho pudu v ňom plodí agresiu (Merecki, 2006, s. 39). Okrem oddelenia

sexu od manželstva a otvorenosti pre život, sexuálna revolúcia zasadila ďalšiu ranu, ktorou bola depersonalizácia sexu (Noriega, 2006, s. 33).

Snáď najhlbšou stopou revolúcie sa stal rozpad a rozvod manželstva. Aj napriek rôznym názorom sa spoločnosť určite zhodne na tom, že rozvod je negatívny spoločenský jav. Ak to tak spoločnosť tvrdí, nie je to kvôli náboženským dôvodom, ale kvôli svojim sociálnym a antropologickým dôsledkom, z ktorých vyplýva i náboženské odôvodnenie. Je dôležité pozrieť sa na rozvod a na dôvody, ktoré k nemu manželov vedú. Aj keď nám štatistiky nemusia indikovať pravdivé príčiny rozvodovosti, určite si nemôžeme nevšimnúť to, že až 61% dôvodov rozvodov tvorí príčina rozdielnosti pováh, názorov a záujmov, ďalej neuvážené uzavretie manželstva, nevera či sexuálne nezhody. To môže spoločnosti indikovať problémy, o ktoré sa možno nezaujímame v dostatočnom predstihu.

Hlavný nápor všetkých dôsledkov sexuálnej revolúcie znáša rodina. Vytlačanie sociálnych vzťahov, rýchle tempo života, neosobné vzťahy, prechod k moderným formám erotických vzťahov, uzatváranie sa do súkromia (Giddens, 1998, s. 109-110, 125-153) svedčia o tom, že rodina sa stáva viac prvotnou bunkou individuálneho než spoločenského života (Belardinelli, 2007). Manželstvo prestáva byť spoločensky žiaducou hodnotou. Rodina ako bunka je nielenže narušená a oslabená, ale začína byť i negovaná. Kultúra rozvodu šíri názor, že manželstvo a rodina sú v kríze, pretože sa nedokázali prispôbiť dobe. Treba ich preto odstrániť a nahradiť inými formami (Košč, 2008, s. 45-52). Manželia sa rozchádzajú, zanechávajú zranené deti, z ktorých sa stávajú delikventi a osoby žijúce promiskuitne. Muži a ženy sa stávajú necitliví na nerest, deti vstupujú predčasne do dospelosti, mladé ženy a dievčatá ostávajú poznačené ranou potratu a zradené chlipnosťou mužov (Elliott, 1998, s. 122).

Nebola však rozvodová legislatíva len rezignáciou spoločnosti na neschopnosť manželov udržať svoj zväzok pevný (Košč, 2008, s. 45-52)? Nestavia sa antikoncepcná mentalita proti samej manželskej láske tým, že otvára dvere neúcte a nevernosti mužov voči ženám, ktorí si z nich robia len nástroje svojej žiadostivosti (Košč, 2008, s. 56-69)? Neredukuje potratová legislatíva, ktorá sa mala stať „službou“ matkám, dieťa len na objekt chcenia a nechcenia (Košč, 2008, s. 45-52)? A tak vnímame, že trendy, ktoré sa začali možno nevinne inými pohľadmi, či interpretáciami, preformulovali i právny systém. Zákon, ktorý by mal vychovávať k zodpovednosti voči manželstvu, stal sa skôr pokúšením, či alternatívou na riešenie ťažkej situácie (Košč, 2008, s. 45-52).

Právom teda môžeme ústami viacerých sociológov konštatovať to, že vchádzame do „postfamiliárnej“ spoločnosti. Rodiny v kríze šíria takúto mentalitu na ďalšie manželstvá a rodiny, čím ospravedlňujú takéto správanie ako mentalitu dnešnej kultúry (Košč, 2008, s. 45-52). Je teda súčasťou kultúra, kultúrou rodinnou?

„Stopy“ sexuálnej revolúcie nám poukazujú na to, že problémy rodín, s ktorými sa dnes stretáva sociálny pracovník, majú svoj pôvod vo filozofiách a interpretáciách, ktoré vyvrcholili v sexuálnej revolúcii. Ak je teda dopad sexuálnej revolúcie na rodinu negatívny, určite je namieste hľadať odpoveď na otázku: Z akej antropológie vychádza definícia dnešnej rodiny? Ak vidíme, že súčasná „antropológia“ devastuje a dehonestuje obraz manželstva a rodiny, je potrebné nájsť inú antropológiu, ktorá pomôže rodine poznať nanovo svoju identitu.

Sexuálna revolúcia, ktorá chcela zmeniť koncept slobody a lásky a dať novú tvár tomu, čo je *natura* človeka, vsadila do súčasnej kultúry hlbokú ranu, ktorá sa dnes len veľmi ťažko zaceľuje a spoločnosť sa z nej len pomalými krokmi zviechava. Určite nepochybným pokusom o návrat k tomu, čo je pre človeka vlastné, začal svojou kontrarevolúciou (West, 2006) Ján Pavol II. Prístup pápeža ukazuje jeho veľkú túžbu ponúknuť dnešnej kultúre to, čo skutočne potrebuje. Uvedomuje si totiž, že sa necháva viesť teóriami, ktoré stoja proti človeku. Podmienkou pre vybudovanie pravej kultúry je návrat k pravej *nature*, tej prvotnej.

Dnes, keď je pravda o manželstve možno zakrytá nánosmi kultúry, nie pozitívnymi skúsenosťami z vlastných rodín, rôznymi stereotypmi, či mýtmi a filozofiami, je žiaduce ukázať na manželstvo v jeho plnej pravde a uistiť mladých o dobre manželstva. V spoločnosti charakterizovanej pluralizmom definícií manželstva a rodiny, kde je definícia Cirkvi mnohokrát napádaná a spochybňovaná, potrebujeme znova uveriť, že manželstvo a rodina je dobrom.

Jediným adekvátnym východiskom pre budovanie pravej kultúry je návrat k Počiatku (West, 2006, s. 22). Pre vybudovanie pravej kultúry je potrebné vrátiť sa späť na Počiatok, kde človek nemyslel ešte v logike hriechu, kde muž hľadel na ženu jednoduchosťou a čistotou pohľadu, ktorý mu umožňoval vidieť tú, ktorá mu stála po boku ako dar. Pri nej a vďaka nej tiež objavil, že seba samého plne nachádza iba v „úprimnom sebadarovaní“ (GS 24).

Vo svojich katechézach pápež buduje adekvátnu antropológiu, ktorou sa snaží pochopiť a interpretovať človeka v tom, čo je preň podstatne ľudské (Caffarra, 2007, s. 6). Do stredu svojej antropológie kladie *integrum humanum* – celistvý pohľad na človeka (Caffarra, 2007, s. 19). Preto i sexualitu nechápe iba ako záležitosť tela, ale rozmer celej osoby (Melina - Lafitte, 2006, s. 51,53).

Ak je ťažkosťou súčasnej spoločnosti uveriť, že manželstvo a teda jednota a nerozlučiteľnosť, ktoré sú jeho podstatnými vlastnosťami, sú dobrom, potom je našou úlohou zdôvodniť nanovo manželstvo ako inštitúciu, ktorá lásku chráni, dáva jej rámec a stabilitu.

Podstatné vlastnosti manželstva sa nestávajú iba požiadavkou Cirkvi voči kresťanským manželstvám, ale podstatnými vlastnosťami každého autentického manželstva. Požiadavky jednoty, vernosti, nerozlučiteľnosti a otvorenosti pre plodnosť nie sú nemodernými požiadavkami Cirkvi, ale potvrdením toho, čo je pravou povahou lásky. Ak je však v dnešnej sekularizovanej spoločnosti

problém prijať učenie Cirkvi o podstatných vlastnostiach manželstva, môžeme k nim dôjsť aj analogicky cez spomínané dôvody rozvodovosti. Tie sa môžu stať ukazovateľmi toho, čo je pre manželstvo naozaj podstatné.

Rodina sa potrebuje vrátiť k svojmu Počiatku, k svojim koreňom. K tomu, čo je jej podstatou, zmyslom a cieľom. Vrátiť sa na začiatok, znamená vrátiť sa tam, kde Autor tvoril rodinu. Znamená to, pýtať sa Autora na to, čo mal v mysli, keď ju tvoril a aký bol jeho zámer. Preto i sociálna práca, ktorá hľadá odpovede na svoje otázky, potrebuje sa nadýchnuť z takej antropológie, ktorá jej pomôže dať dobré odpovede pre rodinu, s ktorou sa stretáva.

Literatúra

1. BAUMAN, Z. 2004. *Individualizovaná spoločnosť*. Praha : Mladá fronta. 2004. 296 s. ISBN 80-204-1195-X
2. BELARDINELLI, Sergio. 2007. *Libertá e bene comune*. Cyklus prednášok, Roma : PUL. 2007.
3. BENEDIKT XVI. 2006. *Deus caritas est*. Trnava : SSV, 2006, 62 s. ISBN 80-7162-594-9.
4. CAFFARRA, C. 2007. *Introduzione generale*. In GIOVANNI PAOLO II.: *Uomo e donna lo creò*. Roma : Città Nuova. 523 s. ISBN 978-88-311-1301-4.
5. ELLIOTT, P. Sexuálna revolúcia. 1998. In: PÁPEŽSKÁ RADA PRE RODINU, *Katolícka cirkev a sexuálna výchova. Zborník prednášok Pápežskej rady pre rodinu*. Bratislava : Serafin. 1998. 133 s. ISBN 80-85310-98-8
6. FULA, M. 2004. *Antropológia ženy a náuka Jána Pavla II*. Bratislava : DON BOSCO. 2004. 286 s. ISBN 80-8074-016-X
7. GIDDENS, A. 1998. *Důsledky modernity*. Praha : SLON. 1998. 200 s. ISBN 80-86429-15-6.
8. KOŠČ, S. 2008. *Sociálna agenda Cirkvi*. Ružomberok : PFKU. 2008. 88 s. ISBN 978-80-8084-341-0
9. LARRÙ, J. 2006. La fonte originaria dell'amore: il Cuore trafitto, In MELINA, L. –
10. ANDERSON, C. A. *La via dell'amore*. Roma : Pontificio Istituto Giovanni Paolo II. 314 s.
11. MELINA, L. - LAFFITTE, J. 2006. *Amore coniugale e vocazione alla santità*. Torino : Effatà. 2006. 191 s. ISBN 88-7402-063-5.
12. MERECKI, J. Il cristianesimo: avvelamento dell'eros? In MELINA, L. –
13. ANDERSON, C. A. *La via dell'amore*. Roma : Pontificio Istituto Giovanni Paolo II. 314 s.
14. MOŽNÝ, I. 2006. *Rodina a spoločnosť*. Praha : SLON. 2006. 324 s. ISBN

80-86429-58-X.

15. NORIEGA, J. 2006. *Il destino dell'eros*. Bologna : EDB. 2006. 320 s. ISBN 88-10-40491-2.
16. *Pastorálna konštitúcia Gaudium et spes*. 1972. In Dokumenty Druhého Vatikánskeho Koncilu. Trnava : Spolok Svätého Vojtecha. 1972.
17. SCOLA, A. 2002. *Uomo-donna. Il "caso serio" dell'amore*. Marietti, Genova-Milano 2002. 118 s. ISBN 9788821168208
18. WEST, Ch. 2006. *Teologie těla pro začátečníky*. Praha : Paulínky. 2006. 143 s. ISBN 80-86949-19-4.

Mgr. Bc. Richard Kucharčík, M.A.
Katolícka univerzita, Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
richard.kucharcik@ku.sk

Patriarchálne prvky v manželstvách a partnerských vzťahoch v tradičnej rómskej kultúre (so zameraním na olašské spoločenstvá)

Abstrakt

Príspevok podáva reflexiu patriarchálnych prvkov manželského a partnerského spolužitia v rodinách Olašských Rómov na Slovensku. Definuje manželstvo ako spoločenstvo muža a ženy, o ktorom rozhoduje v olašských komunitách nielen užšia, ale aj širšia rodina. Podáva charakteristiku kultúrnej identity Olašských Rómov a noriem ich sociálneho života podľa ich rómstva („romima“) ako ich základnej kultúrnej a sociálnej hodnoty.

Kľúčové slová: Rod, rodina, manželstvo, kultúrne hodnoty, tradície, kultúrna identita Olašských Rómov, Rómstvo („Romimo“).

Abstract

The article deals reflection of Patriarchy Elements in Marriage and Partner Cohabitation of Vlachika Roma Families in Slovakia. Defines Marriage as Communion of man and woman, which is adjudicated in Vlachika Community not only by closer, but also by well wider Family. Deals Characteristics of Vlachika Roma Cultural Identity and Standards of Social Life by their Romipen as a base, cultural and social Value.

Keywords: Genus. Family. Marriage. Cultural Values. Tradition. Cultural Identity Vlachika Roma. Romaship (Romipen).

Manželstvo ako spoločensky uznávaná a podporovaná forma spolužitia ženy a muža v inštitucionálne uzavretom (zmluvnom) zväzku je významnou sociálnou jednotkou. Rovnako tak rodina, ktorá sa taktiež vymedzuje ako významná, resp. základná sociálna jednotka spoločnosti. Je nielen výrazom usporiadania príbuzenského spolužitia ľudí, vzniknutým či už biologickou (pokrvnou cestou) resp. aj sociálnym spôsobom (uzatvorením manželstva). V etnologických štúdiách je dôležitým aspektom, ktorý vypovedá o príbuzenských

vzťahoch, legitimitě, postojoch, hierarchii vzťahov v rámci rodovo-rodinnej štruktúry, postavení, sociálnych rolách, usídlení. Medzi základné formy príbuzenských vzťahov patria v jednotlivých kultúrach monogamia a polygamia (spolužitie dvoch resp. viacerých partnerov). Je aj dôležitou bázou, ktorá plní základné spoločenské funkcie (najmä výchovnú) a participuje aj na významných spoločenských procesoch, ako je socializácia.

Rodina je základnou sociálnou jednotkou aj v tradičnej rómskej kultúre. Tvorí základnú súčasť kultúrnej identity Rómov. Z uvedeného dôvodu je dôležité poznať štruktúru rodinných vzťahov a väzieb Rómov. Je jednou z najstabilnejších etnologických hodnôt, ako konštanta zostáva preferovanou hodnotou v rómskej kultúre. Stáva sa predmetom záujmu skúmania viacerých odborníkov.

„Pre Cigánov a kočovníkov má rodina veľký význam ako základná sociálna jednotka, v ktorej sa zabezpečuje reprodukcia, výchova a ochrana jedinca.“ (Liégeois, 1995 s. 75).

Dubayová (2001) uvádza hodnotu rodiny pre Rómov v zmysle ich opory, prvého a posledného ich vlastníctva, Lužica (2004) uvádza vplyvy faktorov na výber životných partnerov, založenie rodiny, želané alebo neželané potomstvo: príslušnosť k určitým skupinám (Rumungri, Olašskí Rómovia na Slovensku), ďalej subetnické členenie na základe profesií, podľa sociálnych rozdielov, tradičných remesiel, rituálna čistota/rituálna nečistota, hodnotové normy, prvky skupinovej morálky a mentality a iné.

Rómstvo/“romipen“.

Rómstvo/“romipen“ tvorí základ kultúrnej identity Rómov. Je formou osobnej i skupinovej identity, prežívaním rómstva, pocitu príslušnosti k vlastnému etniku/národu. Je súhrnom kultúrnych hodnôt, ako v duchovnej, tak aj v materiálnej oblasti rómskej kultúry. Rómstvo je sebaidentifikácia s rómskou kultúrou, rodovo-rodinnými tradíciami, genealogickými väzbami, s „našími“ koreňmi a pôvodom. Väčšinou sa v etnologických prácach definuje ako vyjadrenie vzťahu k materinskému jazyku, k histórii a ku kultúre vlastného etnického/národného spoločenstva.

Podľa Davidovej (1995) je rómstvo/“romipen“ základ hodnotového systému Rómov, tvorí ho: jazyk, kmotrovstvo, „romano kris“, vzťah k rodine, úcta/“pa’iv“, udržiavanie svojej piesne, tanca, hudby, magické prvky a v neposlednom význame postavenie starých žien a mužov.

Stojka, Pivoň (2003, s.6) vyjadrujú rómstvo vo vzťahu k Olašským Rómom, kde platí pomenovanie „romimo“. Vymedzujú ho ako súhrn hodnôt a zásad, ktoré sa „žijú“, „romimo ide s Rómom počas celého života“. Uvádzajú ďalej vyjadrenia Olašských Rómov: „ak si ho chceme udržať, musíme dodržiavať a ctiť si rómske zvyky ... rómstvo je niekoľko zásad, ktoré musíme v našom živote viesť tak, aby o nás každý vedel, že sme Rómovia ... Sú to: olašský jazyk a reč, kmotrovstvo, krst, zásnuby, svadba, rómsky súd, vzťah k najbližšej a vzdialenej

rodine, úcta, vinš, pieseň, tanec, obliekanie a rómske mená“.. Jedno príslovie Olašských Rómov hovorí: „Je dôležité byť človekom, ale ešte dôležitejšie je byť Rómom.“Aj toto slovné vyjadrenie je obrazom dôležitosti rómstva v tejto endogamnej skupine Rómov, ktorá ctí tradície, zvyky svojich predkov a rómstvo je pre nich skutočnou hodnotou ich života, podľa nej myslia, hovoria a konajú. Niektorí romologickí odborníci spájajú rómstvo najmä so vzťahom k materinskému jazyku, patrila medzi nich známa (už zosnulá) osobnosť Milena Hübschmannová.

V spoločnostiach Olašských Rómov, ktorí aj v súčasnosti vykazujú na Slovensku vo svojom živote udržiavanie a rešpektovanie tradícií ako významných sociálnych noriem, podporujúcich ich sociálnu súdržnosť a pocit spolupatričnosti. Medzi charakteristický prvok v manželskom resp. aj v partnerskom zväzku, ako aj v celkovom sociálnom živote Olašských Rómov patria patriarchálne prvky. Vedúce postavenie muža je každodenne sprevádzané úctou a rešpektom k mužom, najmä starším, ako aj tým, ktorí sú členmi tzv. „romano kris“ (krisinake Roma). Muži majú dominantné a zároveň aj rozhodujúce slovo a postavenie aj pri uskutočňovaní obradovej kultúry. Uvádzame niektoré z týchto významných socio-kultúrnych prvkov v živote tradične orientovaných rómskych spoločnostiach Olašských Rómov:

Rómstvo/kmotrovstvo

Uzavretie kmotrovstva je prejavom posilnenia kmeňových a rodovo-rodinných väzieb, súdržnosti a solidarity príbuzenských vzťahov. Olašskí Rómovia preferujú výber kmotra a kmotry („kirvo“, „kirvi“) v rámci najbližšej rodiny, v takmer rovnakom veku. Kmotrovstvo a romipen sú v úzkom vzájomnom vzťahu, prostredníctvom kmotrovstva a aktu krstu sa udržiava romipen a jeho jednotlivé zložky (úcta/„pařiv“, vzťah k rodine, udržiavanie tradícií, rodinného zvykoslovia, zachovávanie autentického folklóru - piesní, tanca, hudby, i magicko-ochranné prvky (zdvorilostné zaklínadlá, armaje...) a rituálna čistota/nečistota. Bližšie o priebehu krstu u skupín Rumungrov i Olašských Rómov hovoria najmä práce Lužica (2004) a Stojka, Pivoň (2003), Mann (2000), Horváthová (1964).

Rómstvo/rómsky súd

Sprostredkovateľom v riešení rôznych sporov a konfliktov medzi rómskymi a nerómskymi komunitami bol vajda (skrátaná podoba slova vojvoda). Vajda stál na čele kočovnej skupiny, rodu a v rómskom jazyku nesie pomenovanie „mujalo“. Usadlí Rómovia ho označovali ako „čibalo“ (vedel dobre najmä komunikovať). Vajdovia museli spĺňať aj charakterové a etické požiadavky, požadované normy spoločnosti na ich správanie. Vajdovia vstupovali do riešenia sporov a zároveň boli aj nositeľmi výkonu jednotlivých obradových rituálov (krst, zásnuby, svadba, pohreb).

Olašskí Rómovia vo svojej komunite spájajú rómstvo aj s vlastným súdnym tribunálom („romano kris“), ktorý priamo rieši a prijíma sudy voči rôznym priestupkom i vážnym previneniam svojich členov. Bývajú to napríklad nedodržiavanie rodovo-rodinných tradícií, nedostatočnej komunikácie so svojimi príbuznými, bitky počas rodinných slávnostných príležitostí a obradov, nadmerné pitie alkoholu a nedôstojného správania, cudzoložstvo, nevera a i. Môžu sa ho zúčastňovať len muži, ženy iba vo výnimočných prípadoch, ak sú napríklad v úlohe dôležitého svedka. „Rómskych sudcov vedie taký Róm, ktorý je medzi Olašskými Rómami uznávaný a rešpektovaný ako schopný a múdry a ktorý veľmi dobre ovláda rómske zákony a je hlavným predstaviteľom vo svojej dedine resp. v meste. Takémuto Rómovi hovoríme, že je to hlavný, prvý Róm, vzbudzuje rešpekt, vierohodnosť a každý Róm je poctený, ak ho navštívi v jeho príbytku pri nejakej príležitosti“ Stojka, Pivoň (2003 s. 50).

Najhorším trestom je vylúčenie z vlastného spoločenstva, a to najmä doživotné („pischaro“ – trvalé vylúčenie). V prípade dočasného (na určitú dohodnutú dobu) zostáva vylúčený, (ktorý je označený ako „mahrimo“/nečistý) so svojou skupinou, ale má podradnú úlohu, slúžiaceho, Lužica (2004 s. 25) ďalej opisuje „pischaro ako niečo, čo je horšie ako smrť. Rómske obyčajové právo je mimoriadne prísne, bezpodmienečné a pre všetkých záväzné. Svojím normatívnym charakterom predstavuje na jednej strane zjednocujúci činiteľ rómskej society, na strane druhej bráni jeho civilizačnému pokroku. Tradíciou ustálený kódex zamedzuje akékoľvek individuálne pokusy o zmenu odvekeho spôsobu života, myslenia a názorového sveta.“

Kultúrna identita Rómov optikou príbuzenskej štruktúry

Individuálna, osobná identita členov rómskeho spoločenstva je sekundárna, do popredia vystupuje skupinová, kolektívna identita v rámci kmeňa, rodu, rodiny. Zoznamovací rituál u Rómov je nasledovný: prvou je otázka typu „odkiaľ pochádzaš, z mesta alebo dediny“, ďalej nasleduje otázka na rod, rodinu ...“kto sú tvoji rodičia“, následné zistenie veku a potom až predstavenie sa na podľa mena – ako výraz osobnej identity.

Radičová (2001) z hľadiska demografických špecifik opisuje rómsku rodinu s charakteristikou mnohopočetnosti. Tento tradičný znak rómskej rodiny umožňuje prejavov príbuzenskej a rodovo-rodinnej solidarity, vzájomnej pomoci v zmysle príslovia „brat platí za brata“. Málopočetná rodina sa považuje za oslabenú. Spoločenstvá najmä kočujúcich Rómov dodržiavajú obyčajové právo v podobe endogamného uzatvárania manželských zväzkov (v rámci vlastného rodu).

Tradičnú rómsku rodinu charakterizuje Davidová (1995) ako patriarchálnu veľkorodinu, patriacu do širšej rodovo endogamnej skupiny. Rodinné vzťahy, štruktúra a hierarchia rodiny i rol jej členov záviseli vždy od vzťahu a skupinových zákonov, ktorým boli, a do istej miery naďalej sú podriadené.

Patrilinearitu a matrilinearitu opisuje Lužica (2004, s. 41-42): „...u usadených Rómov vstupovala žena do rodiny muža. V kočovníckych rodoch ženatý muž sa zväzoval s rodom manželky. Jeho spoločenská rola zostáva hosťovská, lebo sa v rode nenarodil. Ak manželstvo zaniklo, muž sa vrátil do svojho pôvodného rodu...“

Rómske ženy, najmä v tradičnom spôsobe života, tolerujú manželovu prípadnú neveru, neodsudzujú ju, naopak, stáva sa akýmsi prostriedkom na upevnenie vzájomného vzťahu a prejavom „predností“ muža. Rómske ženy sa vyjadrujú po manželovej nevere aj týmito slovami: „predsa chce len mňa“, „vráti sa vždy len ku mne“. Naopak nevera rómskych žien je posudzovaná prísne, Olašskí Rómovia používajú rôzne sankcie voči neverným manželkám (ostrihanie vlasov, odobratie zlatých šperkov, ukončenie manželského spoluziti...).

Endogamia/exogamia. Endogamia je príbuzenské pravidlo, ktoré prikazuje uzatvárať sobáše medzi členmi tej istej skupiny, v prípade exogamie sa hľadá partner mimo vlastnej skupiny. Najmä Olašskí Rómovia dodržiavajú endogamné pravidlá v rámci svojich príbuzenských vzťahov.

Príbuzenskú pospolitosť, ktorú tvorí 3 až 5 generácií, označujú Rómovia ako famel'ija“/“famil'ija“ (rodina). Ďalej sa stretávame s označením „fajta“ (rod) s dôrazom na vertikálnu líniu po otcovej („pal o dad“ - rod otca a „pal e daj“ - rod matky).

Rosinský (2000) opisuje širšiu rómsku rodinu ako širšie príbuzenstvo, zahŕňa sem prarodičov, strýkov a tety, bratrancov a sesternice, ide o veľmi početnú skupinu, ktorú stmelujú nielen pokrvné zväzky, ale aj rodinná tradícia, postoje, rysy a jazyk. Cangár (2003) si všima rodinnej súdržnosti, prvkov solidarity, ak urobí chybu jednotliviec, urobí ju celá rodina.

Funkciu rodiny v kontexte jej pôsobenia na Rómov a ich štruktúru (ako aj formy istého druhu inštitúcie) uvádza Dubayová (2001): „...jedinou inštitúciou, ktorá štruktúruje rómske spoločenstvá – pokrvno-príbuzenské zväzky skupiny, je rodina.“

Rodina má samozrejme významné poslanie v zachovávaní špecifik vlastnej kultúry, teda jednotlivých socio-kultúrnych prvkov kultúrnej identity Rómov (rodina a materinský jazyk, rodina a rómsky folklór, rodina a obyčajové kultúra, zvyky, obrady, magicko-ochranné prvky, zachovávanie romipen a iné).

„O rómskej rodine v jej pravlasti (severozápadné teritóriá Indie, východné teritóriá Pakistanu) a po príchode do Európy na prelome 11. a 12. stor. n. l. nemáme konkrétne písomné správy. Ak porovnáваме kultúrnohistorické pramene, môžeme predpokladať, že existovali viacgeneračné endogamné veľkorodiny na báze určitého spôsobu obživy. Tieto veľkorodiny sa spájali do rodov (fajta, gákhya) a tie do kmeňov (ňamipe) alebo v pravlasti do zložitého kastového systému (džátí). Môžeme len predpokladať, že v tejto fáze vývoja výnimočné postavenie patrilo žene a jej príbuzenskej línii (matriarchát, matrilokalita). V Európe pod vplyvom kresťanstva sa rodinný systém zmenil v

prospech muža a jeho príbuzenskej línie (patriarchát, patrilokalita) (Lužica, 2004 s. 41).

Horváthová (1964) odvodzuje skladbu rómskej rodiny v 50. rokoch predchádzajúceho storočia od niekoľkých ženatých bratov, ich ženatých synov a detí, označovanú ako partija, o záležitostiach tejto skupiny rozhodoval vajda, cigánsky thule, mujalo, čibalo.

Olašskí Rómovia svoje tradície stále kolektívne uchovávajú. Niektoré prvky, najmä tie patriarchálne, sa pre príslušníkov iných kultúr môžu posudzovať ako nie adekvátne pre 21. storočie a postavenie žien. Ale rešpektujúc pravidlá kultúrneho relativizmu, nie je správnu pozíciou hodnotenie iných kultúr. Pre ich spoločenstvá sú to funkčné sociálne normy a prvky, o ktorých si oni sami rozhodujú, či ich budú alebo nebudú dodržiavať a uchovávať pre ďalšie generácie. V závere sa ešte dotkneme života obyvateľov rómskych marginalizovaných osád, tzv. Rumungrov na Slovensku, kde rodina, manželstvo resp. partnerské vzťahy sú tiež stabilnými etnologickými prvkami. Žiaľ, v ich živote sa už negatívnejšie objavuje aj ich zmena, modifikácia. Ich súčasný rodinný život sprevádza v súčasnosti už celý komplex sociálno-ekonomických problémov i spoločensky nežiaducich, až patologických javov. Negatívne do ich života zasahuje podľa Žilovej (2005) najmä chudoba. Nedostatky zasahujú aj do ich rodinného života, predstavujú žiaľ aj istý rozpad tradičných pozitívnych morálnych a etických prvkov rómskej rodiny. Odstraňovanie sociálnych problémov a sociálnej nepriaznivosti sa stávajú aj predmetom pomoci sociálnych pracovníkov pre tieto komunity.

Literatúra

Cangár, J.: *Ludia z rodu Rómov*. Nové Zámky: Crocus, 2003.

Davidová, E.: *Cesty Romů – Romano drom 1945-1990*. Olomouc: UK, 1995.

Dubayová, M.: *Rómovia v procesoch kultúrnej zmeny*. Prešov: PUF F, 2001.

Horváthová, E.: *Cigáni na Slovensku*. Bratislava: SAV, 1964.

Liégeois, J.-P.: *Rómovia, Cigáni, kočovníci*. Bratislava: Charis, 1995.

Lužica. R.: *Kapitoly z rómskej kultúry*. Trnava: SAP, 2004.

Mann, A.B.: *Rómsky dejepis*. Bratislava: Kalligram, 2000.

Radičová, I. et. al.: *Sociálna politika v SR*. Bratislava: S.P.A.C.E., 2001.

Rosinský, R.: *Miera humanitného prístupu učiteľa v dvoch diferentných edukačných prostrediach a ich porovnanie z hľadiska činnosti učiteľa žiaka*. In: Sollárová, E. et.al.: *Netradičné podoby edukačného prostredia*. Nitra: PF UKF, 2000.

Stojka, P.- Pivoň, R.: *Náš život – Amáro Trajo*. Bratislava: Inforoma, 2003.

Žilová, A.: *Chudoba aj jej premeny na Slovensku*. Badín: Mentor, 2005.

PhDr. PaedDr. Denisa Selická, PhD.
UKF Nitra, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Ústav romologických štúdií
dselicka@ukf.sk

Doc. PhDr. PaedDr. Lýdia Lehoczka, PhD.
UKF Nitra, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Ústav romologických štúdií
llehoczka@ukf.sk

Kvalita života prostredníctvom vzťahu rodina - spoločnosť

Abstract

The aim of assessing the quality of life from the perspective of a family should consist of efforts on knowledge level of performance of internal and external functions of the family by society.

Keywords: quality of life, quality of marriage

Abstrakt

Cieľom hodnotenia kvality života z pohľadu rodiny by mal spočívať v úsilí o poznanie úrovne plnenia vnútorných i vonkajších funkcií rodiny zo strany spoločnosti.

Kľúčové slová: kvalita života, kvalita manželstva

Úvod

Pojem kvalita je tradične spájaný v laickej verejnosti s technickým významom tohto pojmu, ktorý zohľadňuje technickú dokonalosť výrobku. Kvalita v modernom prístupe vyjadruje systémový a procesný pohľad (manažérstvo kvality), ktorý vyjadruje:

- mieru naplnenia požiadaviek zákazníka (pohľad zvonku);
- úctu k vlastnej práci (pohľad zvnútra);
- úsilie o potešenie zákazníka neustálym vylepšovaním a uspokojovaním jeho požiadaviek.

Rozvíjajúcim pojmom kvality vo vzťahu k spoločnosti je pojem „kvalita života“ (Quality of Life). Tento pojem vyjadruje odraz prístupov komplexného manažérstva kvality do prostredia spoločnosti a rodiny. Kvalita života predstavuje očami rodiny dynamické vnímanie pocitu „zdravia“ samotnej rodiny. Zdravie rodiny, resp. jeho úroveň je kolektívne a subjektívne definované a komunikované jej členmi prostredníctvom vzájomnej interakcie.

Úroveň kvality života, ktorá zahrňuje aj kvalitu života rodiny, je sledovaná aj medzinárodne, jej porovnávanie je umožnené využívaním rovnakých ukazovateľov a prístupov hodnotenia. Ukazovatele kvality života sú zavedené pre potreby sledovania a hodnotenia tejto úrovne a sú smerované voči jednotlivcom a následným spriemerovaním týchto ukazovateľov aj voči

spoločnosti. Z pohľadu spoločnosti sa ako najjednoduchšie javí rozlišovanie dvoch základných skupín ukazovateľov, ktoré sa týkajú kvality života:

- subjektívne ukazovatele – životný pocit, pohoda, perspektívy, optimizmus jednotlivcov;
- objektívne ukazovatele (používané pre prieskumy):
 - výška HDP na obyvateľa, priemerný stupeň dosiahnutého vzdelania, priemerná dĺžka života v danom štáte, prípadne v regióne;
 - kvalita života spoločnosti (skutočná) – uznávaná morálka, pravidlá, práva, hodnoty, preferencie, príťažlivosť rodiny, starostlivosť;
 - uchovávanie, pestovanie a zveľaďovanie duchovných a kultúrnych statkov.

Rodina ako organizácia

Organizácia je podľa manažérstva kvality vnímaná ako skupina pracovníkov s usporiadanou zodpovednosťou, právomocou a vzťahmi. **Rodina** je z tohto pohľadu taktiež organizácia, predstavujúca spoločenstvo rodičov a ich detí, ktorej poslaním je z pohľadu manažérstva kvality vytvárať prostredie pre vzájomné uspokojovanie všestranných potrieb vlastných členov.

Zvláštnosti rodiny ako organizácie z pohľadu kvality:

- produkt činnosti rodiny je veľmi rôznorodý, je mimoriadne nehmotný a má charakter služieb. Základom pre poskytovanie týchto služieb je prostredie vytvorené s rešpektovaním základných hodnôt pre sprostredkovanie úžitkov pre svojich členov a dosahovanie emocionálnych ako aj výchovných efektov;
- kritériá a priority, týkajúce sa hodnotenia „kvality“ rodiny, sa časom vyvíjajú a prispôsobujú, sú závislé od schopnosti vnímania jednotlivých členov a od ich postavenia v rodine;
- zákazníkmi a súčasne aj zamestnancami sú všetci členovia rodiny, úroveň interakcie medzi členmi rodiny je veľmi silná, prejavuje sa napr. vzájomnou láskou, úctou, informovanosťou a kolektívnym rozhodovaním;
- rodina je vždy súčasťou nejakého širšieho spoločenstva, ktoré ho ovplyvňuje (širšia rodina, susedia, komunita, národ, štát);
- profit z funkcie zdravej a úplnej rodiny je dlhodobý, veľmi závažný a rozhodujúci pre úspešný rozvoj spoločnosti.

Úspešná rodina a hodnotenie kvality života

V ďalšom rozvíjaní „kvalitárskeho“ pohľadu na rodinu hľadáme odpoveď na to, aký je ekvivalent úspešnej organizácie v prostredí rodiny. Úspešná rodina (organizácia) uspokojuje požiadavky všetkých zainteresovaných strán. Zainteresovaná strana je jednotlivec, skupina alebo inštitúcia má záujem na úspechu rodiny. Každá organizácia má svoje kľúčové zainteresované strany, medzi kľúčové zainteresované strany rodiny a ich očakávania patria:

- zákazník (člen rodiny) – uspokojovanie svojich všestranných potrieb, spoločné prežívanie zážitkov a odovzdávanie skúseností;
- zamestnanec (člen rodiny) – perspektíva uplatnenia sa, mať určené jasné a zrozumiteľné ciele, byť motivovaný, odmeňovaný, mať perspektívu rastu a uznania;
- dodávatelia – perspektíva dlhodobého dodávania produktov spotreby rodiny, vytvorenie tradície „rodinného dodávateľa“;
- komunita – vytvorenie prostredia na zdieľanie hodnôt a udržiavanie tradícií, kultúry a vytváranie perspektív rozvoja;
- spoločnosť – stabilita, rozvoj spoločnosti, rast hospodárskej a kultúrnej úrovne.

Keďže jednou z najdôležitejších zainteresovaných strán je spoločnosť, spoločnosť by malo zaujímať, aká je kvalita života rodiny. Ide v podstate o hodnotenie kvality života, o získavanie spätnej väzby zo strany spoločnosti, ktorá by mala minimálne pre vlastné potreby získavať a vyhodnocovať informácie o úspešnosti prijatých systémových (preventívnych alebo nápravných) opatrení. Cieľ hodnotenia kvality života z pohľadu rodiny by teda mal spočívať v úsilí o poznanie úrovne plnenia vnútorných i vonkajších požiadaviek rodiny zo strany spoločnosti. Výstupy z takýchto hodnotení by mali byť zverejňované a mali by predstavovať jeden zo základných odpočtov akýchkoľvek vládnucich politických štruktúr v štáte.

Prístupy k hodnoteniu môžu byť reprezentované meraniami, uskutočňovanými z pohľadu vonkajšieho i vnútorného prostredia:

- rodičovstvo – podpora rodičov deťom byť samostatné, zvládať úlohy, vychádzať s ostatnými, vytvárať si vzory konania;
- emocionálny rozvoj členov rodiny – zvládanie kritických situácií (ohrozenia finančné, zdravotné, vzťahové), dostatok času na vlastné záľuby, vytváranie a udržiavanie vzťahov;
- vyvažovanie pracovného a rodinného života – čas strávený aktívne v práci, v rodine, spoločne a individuálne trávený čas;
- vzájomné porozumenie a interakcia – podpora, dôvera, rešpekt a úcta členov rodiny voči sebe;
- zdieľanie spoločných hodnôt, skúseností, tradícií, získavanie spoločných zážitkov a poznatkov (vzájomné obohacovanie sa).

Tieto merania majú by vykonávané tak, aby umožňovali číselné vyjadrenie, kontinuitu pre potreby sledovania trendov vývoja a taktiež by mali byť porovnateľné z medzinárodného hľadiska. Z toho dôvodu sú na úrovni Rady Európy vytvárané metodiky, rešpektujúce uvedené požiadavky. Merania sú uskutočňované v rámci sociologických výskumov a zameriavajú sa na rôzne skupiny obyvateľov, regióny a štáty.

Vzťah kvality života a štandardov kvality

V nadväznosti na spomínaný mimoriadny význam rodiny pre spoločnosť sa prejavuje v rámci Európskej únie snaha o zavedenie „minimálnych“ štandardov do prostredia spoločenského, resp. rodinného života. Minimálny štandard v tomto zmysle predstavuje súbor požiadaviek, ktoré majú byť vo vzťahu k subjektu (v tomto prípade k rodine) spoločnosťou zabezpečené. Snaha o presadzovanie tohto prístupu však doposiaľ nebola veľmi úspešná - stroskotala na veľkej rôznorodosti vnútri Európskej únie, a to ako ekonomickej, tak aj kultúrnej. Podobne, jednou z prekážok uplatňovania štandardov sú aj výhrady voči štandardom kvality, ktoré sú všeobecne smerované do akejkol'vek oblasti kvality sociálnych služieb:

- štandardy vytvárajú nepriaznivú predstavu, že kvalita je niečo statické, čo môže alebo nemôže byť dosiahnuteľné;
- presné štandardy neodrážajú rôznorodosť EÚ, kultúrnu diverzitu ani lokálne okolnosti;
- meranie štandardov je orientované na požadované minimum a tak nepovzbudzuje ku inováciám a učeniu sa;
- štandardy kvality poskytujú mylný dojem, že kvalita môže byť meraná bez zohľadnenia spoločenského a personálneho prostredia;
- štandardy kvality sú vo väčšine prípadov zamerané len vstupy a priebeh.

Napriek týmto skeptickým výhradám sa v Európskej únii presadilo niekoľko dobrých prístupov, týkajúcich sa štandardov kvality života, resp. kvality rodinného života. Ide predovšetkým o oblasť spoločensky znevýhodnených rodín, teda rodín s ľuďmi so zdravotným postihnutím. Cieľom zavedenia štandardov kvality života do tohto prostredia je úsilie o zlepšenie kvality služieb, aby sa zlepšila kvalita života ľudí s postihnutím a ich rodín. Ide na jednej strane o nadväznosť na Konvenciu Spojených národov o postihnutiach, ako aj odporúčania Rady Európy. Nejde však priamo o štandardy kvality, ale o systémy zabezpečenia kvality, ktoré zohľadňujú požiadavky na **princípy kvality** ako určené hodnoty. Štandardy kvality sú odporúčané na rozpracovanie a implementovanie samotnými členskými štátmi vo vzťahu k národnej a lokálnej úrovni.

Princípy QOL (Quality of Life – Kvality života) v Európe predstavujú najlepšiu cestu ako pristupovať ku zabezpečovaniu vysokej kvality služieb vo vzťahu ku kvalite života a to aj pre rodiny s postihnutím. QOL prvky a princípy sú univerzálne [1]:

- HODNOTY – kvalita služieb v oblasti sociálnej starostlivosti musí byť založená na kľúčových hodnotách, ktorými sú dôstojnosť, rovnaká príležitosť, nezávislosť života, účasť a začlenenie do spoločnosti;
- KVALITA ŽIVOTA PRE VŠETKÝCH – merania kvality života musia zahrňovať kľúčové oblasti tak, aby plne odrážali šírku ľudských skúseností, mali by teda prinajmenšom zahrňovať emocionálne zdravie, fyzické zdravie,

medzil'udské vzťahy, materiálny dostatok, osobnostný rozvoj, samourčenie, spoločenské začlenenie, rovnaké práva;

- **INDIKÁTORY KVALITY** – indikátory by mali byť komplementárne, umožňujúce poskytovať viacero pohľadov na kvalitu života:
 - subjektívne (miera vnímania uspokojenia osoby),
 - objektívne (doplnok ku subjektívnym),
 - organizačné (manažérske aspekty).
- **NASTAVENIE CIEĽOV A MERANIA ZMIEN** – predstavuje princíp, týkajúci sa modelu kvality, pretože tento nesmie predstavovať statický súbor štandardov - kvalita je dynamická a nie zafixovaná. To znamená, že model musí byť dynamický a rozvíjajúci sa, pritom však musí demonštrovať, či bolo alebo nebolo dosiahnuté zlepšenie.

Dopady súčasnej krízy na rodinu a spoločnosť

Podľa poznatkov a skúseností viacerých autorov je čas krízy „očisťujúcim“ mechanizmom pre spoločnosť. Menej kvalitné organizácie, ktoré nemajú a nepestujú hodnoty, ktoré im umožnia prežiť, zanikajú. Medzi základné hodnoty patrí aj kvalita, a to nielen kvalita produktu, ale kvalita vnímaná komplexne, teda aj kvalita zamestnancov, vzťahov, štruktúr a stratégií. Od tejto kvality sa odvíjalo aj vnímanie krízy – ktorá organizácia vnímala krízu ako pokles ekonomiky, pocítila a reagovala predovšetkým na jej hrozby, spočívajúce v znižovaní nákladov, redukcia rozvojových aktivít (investícií). Naproti tomu organizácie, ktoré vnímali krízu ako krízu hodnôt a morálky, pochopili aj príležitosti krízy. Investovali do rozvoja ľudských zdrojov, do zlepšovania v prístupoch ku tvorbe kultúry a hodnôt organizácie, v prístupoch k spoločenskej zodpovednosti.

Podobne je to aj v rodinách, kde sa reakcie rodín na krízu mohli líšiť taktiež na východiskách – ktorá rodina považuje za prvoradý materiálny blahobyť, pocítila predovšetkým hrozby krízy, teda prevažovalo pociťovanie negatívnych dopadov zníženia príjmov. Ak však rodina uprednostňuje duševné hodnoty, vnímala aj krízu ako príležitosť, teda na preukázanie, vzájomné pociťovanie a posilnenie zmyslu rodinných hodnôt a vzájomnej súdržnosti a podpory členov rodiny. Tento prístup sa určite prejavil aj v zlepšení kvality života rodiny.

Literatúra

1. EASPD – European Association of Service providers for Persons with Disabilities – Memorandum on a European Quality Principles Framework, Brussels, 2006

PaedDr. Gabriela Saxová
Pedagogická fakulta KU
Hrabovská cesta 1
Ružomberok
gabriela.saxova@ku.sk

Európske rozvojové dni v Štokholme 22. – 24. október 2009

Abstrakt

Európske rozvojové dni (ERD) organizuje každoročne Európska komisia a predsedajúca krajina EÚ (Štokholm, Švédsko, 2009). Je to politické fórum zaoberajúce sa otázkami rozvoja. Európske rozvojové dni v Štokholme 22. - 24.októbra 2009 mali zviditeľniť rozvojovú pomoc EÚ. Ich všeobecnou témou sa stali občania a rozvoj. Účastníci majú možnosť prispieť k mieru, bezpečnosti, solidarite, vzájomnému rešpektu medzi ľuďmi, k eliminácii chudoby, ochrane ľudských práv. Súčasťou podujatia sú diskusné fóra, semináre a školenia. Jednotlivé organizácie sa mohli zviditeľniť prostredníctvom tzv. rozvojovej dediny, ktorá im dala príležitosť informovať delegátov a verejnosť o ich cieľoch, spoznať ich prácu a produkty na výstavkách, v stánkoch a workshopoch. EÚ poskytuje viac ako polovicu celosvetovej rozvojovej pomoci. ERD sa zamerali na zefektívnenie rozvojovej pomoci, aby sa vybuodovala globálna koalícia proti chudobe a aby sa dosiahli miléniové rozvojové ciele. Napriek hospodárskej kríze stúpili výdavky EÚ na rozvojovú pomoc. Peniaze sú určené na rôzne projekty – od škôl a nemocníc až po výstavbu nových ciest. V rámci Európskych rozvojových dní sa udeľujú ceny. Cenu mládeže v oblasti rozvoja dostávajú mladí ľudia, ktorí vytvorili najlepší plagát alebo videoklip na tematiku rozvoja v Afrike.

Kľúčové slová: environmentálna stabilita, chudoba, klimatické zmeny, ľudské sociálne práva, rozvoj.

Abstract

European Development Days (ERD) organized annually by the European Commission and EU Presidency (Stockholm, Sweden, 2009). It is a political forum, dealing with issues of development. European Development Days in Stockholm 22 - 24.októbra 2009, were visible EU development aid. Their general themes have become citizens and development. Participants have the opportunity to contribute to peace, security, solidarity, mutual respect among peoples, eliminate poverty, protect human peacock. The event includes discussion forums, seminars and workshops. Organizations can be visible through the so-called. Development of the village, which gave them an opportunity to inform delegates and the public about their objectives, know their work

and products to the exhibition, stalls and workshops. The EU provides over half of global development aid. ERD will focus on more effective development assistance to build a global coalition against poverty and to achieve the Millennium Development Goals. Despite the economic crisis increased EU spending on development aid. The money is intended for various projects - from schools and hospitals to build new roads. The European Development Days, the prizes are awarded. The prizes of youth in development get it young people who create the best poster or a video on issues surrounding development in Africa.

Keywords: climate change, development, poverty, environmental stability, social human rights

Európske rozvojové dni (ERD) organizuje každoročne Európska komisia a predsedajúca krajina EÚ (Štokholm, Švédsko, 2009).

ERD sa snažia pokryť najnovšie politické výzvy vo všetkých kľúčových oblastiach ako sú:

- globálne a lokálne výzvy,
- klimatické zmeny,
- medzinárodná, finančná, obchodná a potravinová bezpečnosť,
- voda a energia,
- úloha médií,
- ľudské a spoločenské práva...

Je to v podstate politické fórum, zaoberajúce sa otázkami rozvoja. Vyzdvihuje najvýraznejšie trendy a skúma posledné inovácie v oblasti rozvojovej pomoci. V roku 2009 sa ERD zúčastnilo okolo 4 000 ľudí a 1 500 organizácií pôsobiacich v oblasti rozvojovej pomoci. Zastúpení boli delegáti zo 125 krajín, vrátane hláv štátov, vedúcich a významných svetových osobností, medzi ktorými boli aj držiteľia Nobelových cien.

Európske rozvojové dni v Štokholme 22. - 24.októbra 2009 mali zviditeľniť rozvojovú pomoc EÚ. Ich všeobecnou témou sa stali občania a rozvoj. Zamerali sa na účinky globálneho otepľovania a recesie na najchudobnejšie krajiny. Hoci tieto krajiny majú na celej situácii spravidla najmenší podiel, práve ony patria k najviac zaťaženým.

Stúpajúca hladina morí, rozširovanie púští a častejšie a ničivejšie prírodné katastrofy by mohli priviesť milióny ľudí na mizinu a zvrátiť pokrok, ktorý sa dosiahol v rámci rozvojových cieľov tisícročia. Navyše súčasná hospodárska situácia vedie k zníženiu objemu finančnej pomoci pre rozvojové krajiny a ohrozila tak potravinovú bezpečnosť v kritických regiónoch.

Európske rozvojové dni sú príležitosťou pre politikov, zamestnancov verejnej správy, podnikateľov, zástupcov akademickej obce, výskumníkov a médií, aby

sa stretli, vymenili si skúsenosti a nadviazali nové partnerstvá. Každý má možnosť prejaviť sa, aj politickí lídri alebo poslanci, medzinárodné inštitúcie, orgány miestnej samosprávy, výskumníci, zástupcovia médií a mladá ľudia. Rozsah a priestor sa zväčšuje každým rokom. Účastníci majú možnosť prispieť:

- k mieru,
- bezpečnosti,
- dlhodobému rozvoju Zeme,
- solidarite a vzájomnému rešpektu medzi ľuďmi,
- k voľnému a férovému obchodu,
- k eliminácii chudoby a ochrane ľudských práv,
- k prísnemu dodržiavaniu a rozvoju práv detí a medzinárodného práva,
- k rešpektovaniu princípov Charty Spojených Národov.

Dôležitou súčasťou ERD boli siete príležitostí, na ktorých sa stretla široká škála účastníkov z rôznych prostredí a krajín. Mítingové miestnosti a biznis centrá boli vhodné na vytváranie a výmenu informácií a poznatkov. Súčasťou trojdňového podujatia boli aj diskusné fóra, semináre a školenia. Jednotlivé organizácie sa mohli zviditeľniť prostredníctvom tzv. rozvojovej dediny, ktorá im dala príležitosť informovať delegátov a verejnosť o ich cieľoch, spoznať ich prácu a produkty na výstavných, v stánkoch a workshopoch. Z obrovského množstva literatúry, publikácií, brožúr, posterov uvádzame len niektoré:

Švédsko predstavilo balíček Červeného kríža, ktorý obsahuje leták o klimatických zmenách, tabletku na dezinfekciu kontaminovanej vody, obálku so semiačkami obilnín, ktoré vyklíčia aj v suchom prostredí, môžu pomôcť komunitám, aby sa mohli o seba postarať, písťalku na záchranu a poskytnutie pomoci v prípade potreby.

OECD poskytlo najnovšie informácie o infekčných chorobách a ich problematike. V publikácii Coherence for Health /Súdržnosť pre zdravie./ informuje, aké sú problémy s infekčnými chorobami, prečo je ekonomický záujem zo strany krajín OECD, aké sú súčasné politické riešenia pri vyjednávaní a postupe liečenia infekčných chorôb, informujú o úspechoch a pokroku v pred a o ďalších opatreniach.

The World Bank-Washington vydala materiály, informácie o HIV a AIDS, ako bojovať proti HIV, AIDS, brožúra Chceme vakcínu na HIV, Súčasné metódy na ženské choroby a publikácia Mikróby a potreba dlhodobej prevencie sa prihovára hlavne budúcim matkám, manželkám, oslovuje ženy, ktoré osvetou a informovanosťou môžu zastaviť šírenie týchto chorôb.

Organizácia IAVI publikuje brožúry Prečo ženy a dievčatá potrebujú vakcínu na AIDS, hovorí o výskumoch a hľadaní nových prevenčných opatrení, informuje o inovatívnom mechanizme a jeho vplyve na rozvoj globálneho zdravia. Z publikácie Medzinárodné iniciatívy za vakcínu na AIDS - výskum a rozvoj sa dozvedáme, kde a ako sa buduje sieť laboratórií. Z brožúry Snahy o rozvoj africkej vedy získame informácie o veľkom úsilí vedeckej obce budovať v Afrike vedecké centrá. Ďalšie informačné bulletiny ako Partnerstvo

s rozvíjajúcimi sa krajinami, Verejná politika, Zredukovať chudobu a extrémne hladovanie, Zaisťovať ekologickú stabilitu, Podchytiť a riešiť choroby HIV, AIDS, maláriu a ostatné choroby, Dosiahnuť všeobecné základné vzdelanie, Vytvoriť rovnosť pohlaví a zrovnoprávniť ženu, Znížiť detskú úmrtnosť, Vylepšiť zdravie matiek - to sú problémy, ktoré sa snaží riešiť aj organizácia IAVI za všemožnej podpory EÚ.

Unicef sústredila pozornosť na Afriku s letákom „Pomôžte týmto deťom“, vydala brožúru Hlad, chudoba a ekonomická kríza, Materské a novorodenecké zdravie, Úspešné putovanie po chodníku pokroku proti HIV prevenciou – Nádej mikrobicidov, Klinické testy, Access, Partnerstvo, Potreba vzdelávať sa v rozvojových krajinách.

ERD vydalo leták: Globálne zdravotné zmeny a miléniové rozvojové ciele plnené aj počas krízy a leták Prichádzajúce fragmenty z Afriky.

Žurnál ERD informuje o zložitých životných situáciách v rozvojových krajinách. Počas ERD bola vydaná historicky prvá Európska správa o rozvoji, od ktorej sa budú odvíjať diskusie o prístupe Európskej únie k ohrozeným krajinám v oblasti subsaharskej Afriky. EÚ poskytuje viac ako polovicu celosvetovej rozvojovej pomoci. ERD sa zamerali na zefektívnenie tejto pomoci, aby sa vybudovala globálna koalícia proti chudobe a aby sa dosiahli miléniové rozvojové ciele. Ponúkla sa príležitosť pre nové myšlienky a otvorili sa novátorské partnerstvá. Podujatie sa inšpirovalo slovami dvoch svetovo uznávaných čelných politikov:

“Efektívne riešenia vyžadujú bezprecedentnú úroveň spolupráce a často medzi ľuďmi a skupinami, ktoré zvyčajne neprichádzajú spoločne k týmto problémom” (Sekretár OSN - Generál Kofi Annan)

“...osoba je osoba spomedzi osôb. Nie je žiadny spôsob, pri ktorom si budeš užívať prosperitu len sám. Jediný spôsob kedy budeme v bezpečí a istote, je vtedy, keď budeme postupovať spoločne..” (Ubuntu princíp intelektuálnej a morálnej zomknutosti symbolizovanej arcibiskupom Desmondom Tutu)

Finančná kríza má vážny dosah na krajiny s nízkymi príjmami. Napriek hospodárskej kríze stúpili výdavky EÚ na rozvojovú pomoc. Členské štáty ako jeden celok poskytnú pomoc najchudobnejším krajinám sveta. Peniaze sú určené na rôzne projekty – od škôl a nemocníc až po výstavbu nových ciest.

Rozvojové krajiny už v predchádzajúcich dvoch rokoch oslabil nárast cien potravín a palív. Teraz dostali ďalší úder v podobe poklesu cien komodít a úbytku priamych investícií zo zahraničia. Zároveň je pravdepodobné, že občania týchto krajín, ktorí pracujú v zahraničí, budú domov posielat' menej peňazí. O to viac je potrebné, aby darcovské krajiny dodržali svoje záväzky, aj napriek tlakom na ich vlastné hospodárstva.

V roku 2005 sa krajiny EÚ zaviazali zvýšiť do roku 2010 pomoc. Existujú však obavy, že niektoré z krajín svoje záväzky nebudú schopné dodržať z dôvodu nižších príjmov z daní a rastúcich schodkov v rozpočtoch.

Lídri G20 na nedávnom summite opätovne potvrdili svoj záväzok zvýšiť pomoc v súlade s rozvojovými cieľmi, ktoré prijali členské štáty OSN v roku 2001.

EÚ urýchlí poskytnutie rozvojovej pomoci na sociálnu pomoc krajinám, ktoré najviac zasiahlo znižovanie príjmov a ktoré trpia vysokými cenami potravín.

Za účelom maximalizácie využitia rozvojových fondov Komisia ERD odporúča úpravu pomoci tak, aby do príslušných krajín prilákala súkromné investície. Zároveň by sa rýchlosť poskytovania pomoci a jej záber mali prispôbiť súčasným krízovým podmienkam.

V rámci Európskych rozvojových dní sa udeľuje niekoľko cien. Udeľuje sa novinárska cena Lorenza Nataliho za vynikajúce spravodajstvo o otázkach ľudských práv, demokracie a rozvoja. Ďalšia cena, ktorá sa udeľuje v rámci ERD, je Cena mládeže v oblasti rozvoja. Cenu dostávajú mladí ľudia, ktorí vytvorili najlepší plagát alebo videoklip na tematiku rozvoja v Afrike. Súťaž o Európsku cenu mládeže organizuje Európska komisia s cieľom zvýšiť povedomie mladých ľudí v oblasti rozvoja. Zúčastniť sa jej môžu študenti z Európskej únie vo veku od 16 do 18 rokov. Prvá súťaž sa konala v roku 2006. Zameriava sa na Afriku a otázky rozvoja.

Vyhlásenie víťazov Ceny mládeže za rozvoj 2008/2009

Spomedzi 1220 súťažiacich študentov z krajín Európskej únie získalo 54 študentov vo veku 16 – 18 rokov cenu za svoje propagačno-výtvarné práce. Hlavnou témou tohtoročnej Ceny mládeže za rozvoj (www.dyp2008.org) bola „Afrika v centre záujmu“. Študenti na zadanú tému mali vypracovať plagát alebo videozáznam či videoklip.

Súťaž o Európsku cenu mládeže organizuje Európska komisia s cieľom zvýšiť povedomie mladých ľudí v oblasti rozvoja. Zameriava sa na Afriku a otázky rozvoja. Členovia Veľkej poroty - porota pozostávala zo zástupcov ministerstiev pre rozvoj a spoluprácu, zástupcov Európskej komisie, Európskeho parlamentu a taktiež z odborníkov z rôznych oblastí, vrátane rozvojového vzdelávania, umenia a médií – vyhlásili finalistov súťaže Cena mládeže za rozvoj 2008/2009.

Finalisti a ich učitelia pochádzajúci z celej Európy sa zúčastnili trojdňového pobytu v Štokholme. Dňa 22. októbra 2009 podujatie vyvrcholilo slávnostným odovzdávaním cien a vyhlásením víťazov prvého a druhého miesta z každej európskej krajiny. Bolo udelených 27 prvých cien, jedna pre každý členský štát EÚ. Ceny mládeže za rozvoj 2008-09 odovzdal komisár EÚ Karel De Gucht v kultúrnom centre Kulturhuset. Všetci 27 víťazi a ich učitelia absolvujú výlet do Afriky. Vycestujú na päťdňový študijný pobyt v Ghane venovaný projektom kooperácie v teréne a stretnutiam s miestnou mládežou. Účastníci výletuvidia, ako sa realizuje práca s rozvojovými krajinami. Touto cestou si študenti budú môcť navzájom vymeniť svoje názory a skúsenosti nielen so svojimi rovesníkmi, ale aj s ostatnými prítomnými. Mladí ľudia v priamom kontakte lepšie pochopia situáciu v Afrike a to, čo sa pre ňu dá urobiť a možno zistia, že

stratégia pomoci rozvojovým krajinám nie je len o chudobných ľuďoch vo vzdialených krajinách, ale týka sa nás všetkých.

Zo Slovenskej republiky bolo zaslaných do projektu 43 súťažných prác. Slávnostného odovzdávania cien sa zúčastnili štyria finalisti. Slovenskú republiku reprezentovali študentka Katarína Blahutová zo Školy úžitkového výtvarníctva v Ružomberku, odbor propagačná grafika, PaedDr. Ľubica Malíková zo Súkromnej strednej umeleckej školy v Žiline, žiak Strednej odbornej školy elektrotechnickej v Trnave Dušan Kobliška, odbor grafik digitálnych médií, spolu so svojim učiteľom Mgr. Zdenkom Gálikom.

1.miesto v rámci SR a národným víťazom sa stala Katarína Blahutová z Krásna nad Kysucou. Vytvorila plagát v predpísanom formáte. Jej poster vyzýva ľudí k činom, nestačí sa len prizerať a prejavovať súcit, treba konať. Ľudia obklopení blahobytom si nevedia ani predstaviť život bez základných potravín a pitnej vody. Ľudia v Afrike sú odkázaní na pomoc vyspelých krajín, 2. miesto v rámci SR získal Dušan Kobliška z Trnavy, vo svojom videu v predpísanom rozlíšení a formáte predstavil hlavnú myšlienku, aby každé dieťa malo rovnaké právo na vzdelanie, pričom žiadne z nich nemôže za to, že pochádza z chudobnej krajiny, ako je Afrika. V prípade tejto krajiny platí dvojnásobne, že čo je pre niekoho samozrejmosťou, je pre niekoho vzácnosťou.

Slávnostného finálového popoludnia sa zúčastnili aj africkí umelci. Africká hudba, umelecká výstava víťazných prác a mnohé kultúrne aktivity, prispeli k úspešnému priebehu tohto podujatia, ktoré zostane príjemným zážitkom pre všetkých zúčastnených.

PaedDr. Ľubica Malíková
SSUŠ Háľkova 2968/22,
010 01 Žilina
E-mail: malikova.ssus@gmail.com
Tel.: 0905 572722

Pôrodnosť a sobášnosť na Slovensku po roku 1990

Abstrakt

Cieľom príspevku je ukázať na jednu oblasť reprodukčného správania sa slovenskej populácie mladých ľudí charakteristické pre súčasný vývoj v danej oblasti vo všetkých hospodársky vyspelých krajinách.

Kľúčové slová: pôrodnosť, sobášnosť, reprodukčné správanie

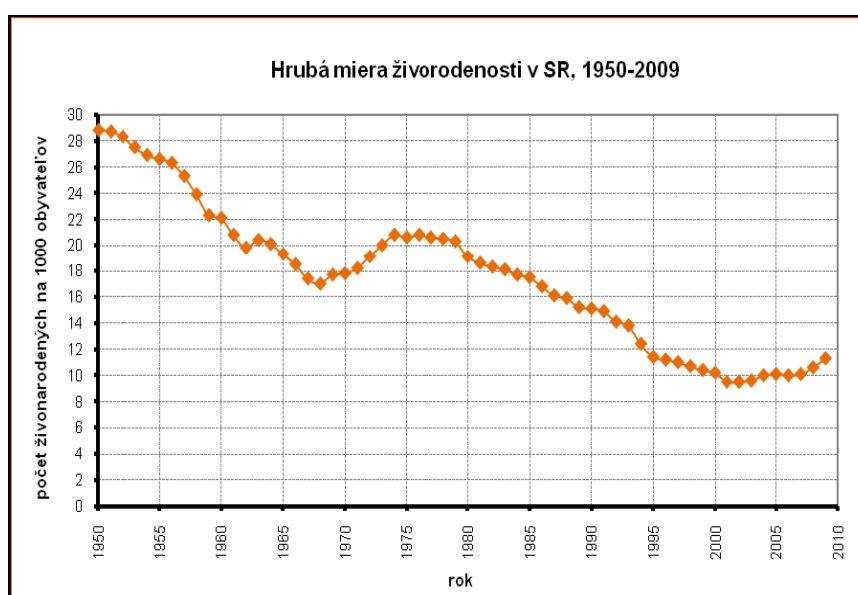
1. Pôrodnosť

V demografickom vývoji Slovenska dochádza k úkazom, ktoré nemajú v histórii obdobu a vyžadujú si pozornosť politických inštitúcií Slovenska i celej slovenskej verejnosti. Pôrodnosť v Slovenskej republike je už viac ako desaťrošie hrozivo nízka. Takýto prepád pôrodnosti nemá v histórii Slovenska obdobu. Táto nízka úroveň pôrodnosti je o to hrozivejšia, že do rodičovského veku dorástla silná generácia, narodená koncom 70. rokov, tzv. „Husákové deti“. Ide o ročníky „štátneho reálneho socializmu“, kedy štát zaviedol politiku pre priaznivý spoločenský vývoj, aby sa v budúcnosti udržal rast počtu práceschopného obyvateľstva a taktiež počtu budúcich vojakov (Fialová, Hamplová, Kučera, Vymětalová, 2000). Táto generácia však má veľmi málo detí. Výrazne znížená pôrodnosť so sebou prináša aj zmeny vo vekovej štruktúre slovenskej populácie. Prognózy rátajú s nárastom úhrnnej miery plodnosti na číslo 1,6 do roku 2025, nie však viac. Za najdôležitejšiu vetu prognózy z roku 2007 považujeme vetu týkajúcu sa úhrnnej miery plodnosti: „Slovensko s vysokou pravdepodobnosťou už nemôže počítať s dosiahnutím zachovnej hodnoty.“

V úvahách o príčinách radikálneho znižovania pôrodnosti je potrebné uvedomiť si výrazný rozdiel medzi počtom detí, ktoré ľudia majú, a počtom detí, ktoré by chceli mať. Existujú sociologické prieskumy na Slovensku i v celej Európe, ktoré hovoria, že ľudia považujú za ideálny podstatne vyšší počet detí, než ich v skutočnosti majú. Tento fakt naznačuje, že problém nízkej pôrodnosti nemožno odbaviť jednoduchým konštatovaním, že ľudia majú presne toľko detí, koľko

ich chcu z vlastnej slobodnej vôle mať. Podľa Jurčovej (2005, s. 17 – 18) je **pôrod** (Childbirth, birth, delivery) úplné vytlačenie alebo vytiahnutie dieťaťa z tela matky, s výnimkou potratu. **Pôrod mimo manželstva** (Birth out of wedlock, extra-marital birth, non-marital birth) je pôrod dieťaťa nevydatou matkou (matka slobodná, ovdovená, rozvedená), čo sa v súčasnej dobe stáva čoraz častejším faktom. **Pôrod v manželstve** (Birth in wedlock) je pôrod dieťaťa vydatou matkou. **Celková pôrodnosť alebo pôrodnosť** (Natality) budeme ďalej používať ako rodenie detí, chápané ako hromadný demografický jav. V anglickej literatúre sa často používa termín birth alebo fertility. Celkovú natalitu zobrazujeme v nasledujúcom grafe č.3.

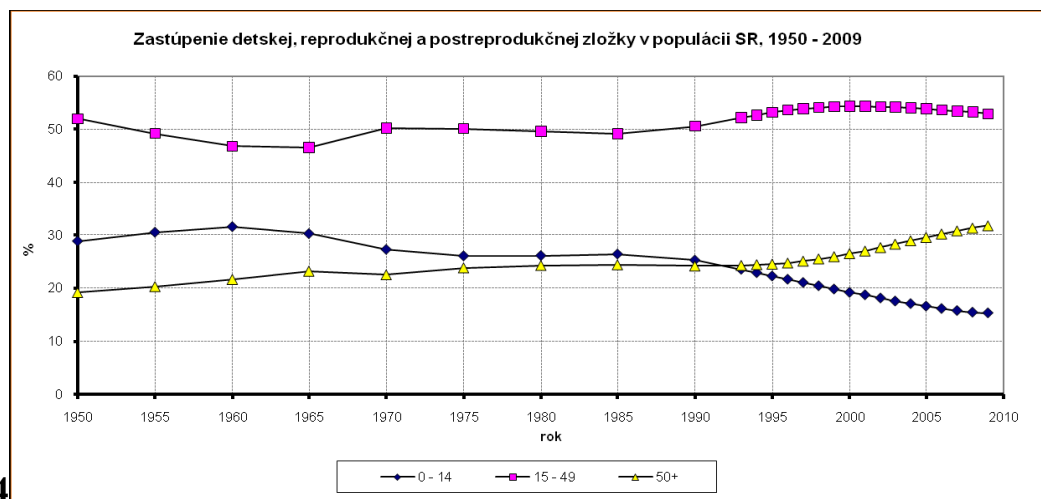
Graf č.3

Zdroj: VDC Výskumné demografické centrum SR (www.infostat.sk, 2011)

(**Čistá miera reprodukcie (ČMR)** (Net reproduction rate) je priemerný počet živonarodených dievčat, ktoré by sa narodili jednej žene počas jej celého reprodukčného obdobia, pri zachovaní úrovne plodnosti a úmrtnosti sledovaného roku. Ak sa ČMR rovná jednej, hovoríme o jednoduchej reprodukcii. Ak je ČMR väčšia ako jedna, ide o rozšírenú reprodukcii, ak je ČMR menšia ako jedna, ide o zúženú reprodukcii. **Fyziologická plodnosť-fekundita (plodivosť)** (Fecundity) je biologická schopnosť muža, ženy alebo páru plodiť, resp. rodiť deti. Vo francúzštine sa pre plodivosť používa termín fertilité. **Hrubá miera pôrodnosti** (Crude birth rate) je počet živonarodených k strednému stavu obyvateľov, obyčajne za rok. Zvyčajne sa vyjadruje v promile. Označuje sa aj ako hrubá miera živorodenosti. Ak sa uvažuje aj so všetkými narodenými (živo i mŕtvo) a označuje sa ako hrubá miera celkovej pôrodnosti.

Hrubá miera reprodukcie (Gross reproduction rate) je priemerný počet živonarodených dievčat, ktoré by sa narodili jednej žene počas jej celého reprodukčného obdobia (15 – 49 rokov), pri zachovaní úrovne plodnosti sledovaného roka a za predpokladu nulovej úmrtnosti. V longitudinálnom zmysle vyjadruje, do akej miery daná generácia zaistuje svoju náhradu, ak by úmrtnosť neexistovala. Z transverzálneho hľadiska vyjadruje, akým spôsobom by sa daná populácia reprodukovala pri zachovaní režimu plodnosti v danom období. **Index plodnosti** (Child-woman ratio) je index počtu detí vo veku 0-4 roky k strednému stavu žien v reprodukčnom veku. Zvyčajne sa vyjadruje v promile. Používa sa v krajinách s neúplnou evidenciou živonarodených. **Konečná plodnosť** (Completed fertility rate) je priemerný počet živonarodených detí pripadajúci na jednu ženu tej istej generácie za predpokladu nulovej úmrtnosti žien počas celého reprodukčného obdobia. Súčet generačných mier plodnosti. **Priemerný vek (matky) pri pôrode** (Mean age at childbirth) je priemerný vek matiek, obyčajne v danom roku. Počíta sa z mier plodnosti podľa veku. Špeciálne sa sleduje priemerný vek matiek pri prvom pôrode. **Reprodukčný vek** (Reproductive age, childbearing age) je vek, počas ktorého je žena schopná rodiť deti. Obyčajne vek 15-49 rokov, niekde vek 15-44 rokov. **Vek (matky) pri pôrode** (Age at birth) je vek matky pri pôrode. Ide o dokončený vek. Špeciálne sa sleduje vek matiek pri prvom pôrode.

Grafč.4

Zdroj: VDC Výskumné demografické centrum SR (www.infostat.sk, 2011)

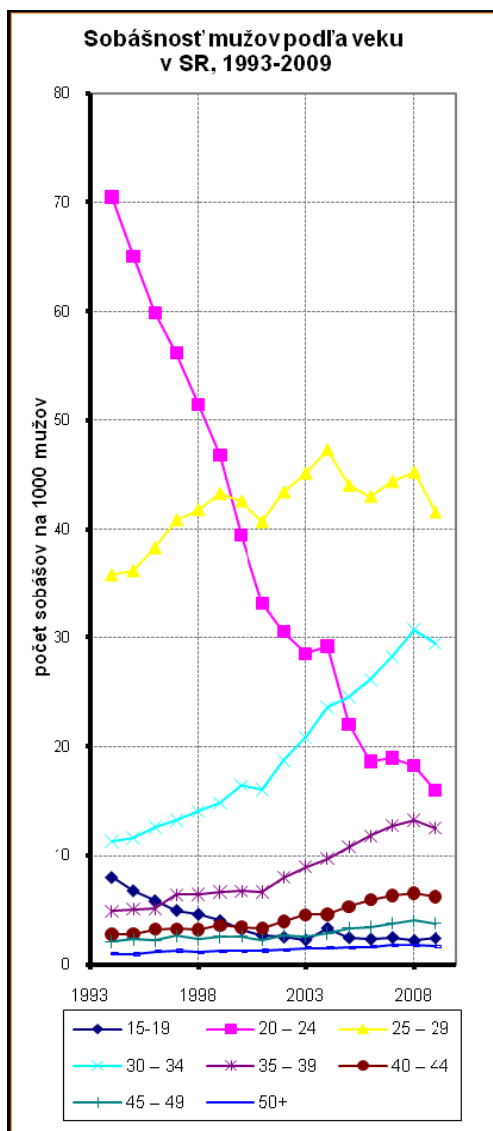
2. Sobášnosť

Rodina ako vzťahová sieť par excellence a ako miesto reprodukcie života a ochrany jeho rozvoja zakladá v sebe z týchto dvoch dôvodov imperatív pre aplikáciu morálnych noriem a hodnôt. Kde ide o vzťahy, tam nemôžu chýbať

etické normy pre ich individuálnu i vzájomnú reguláciu (Matoušek, 1993). Jurčová (2005, s.13-15) definuje **rodinný stav** (Marital status) ako demografický, sociálny, právny a štatistický znak, ktorý označuje stav osoby podľa väzby na manželstvo a rodinu. **Rozvedení, rozvedené** (Divorced persons) sú osoby, ktorých manželstvo právne zaniklo. **Hrubá miera sobášnosti** (Crude marriage rate, crude nuptiality rate) je očet sobášov k strednému stavu obyvateľov, obyčajne za rok. Zvyčajne sa vyjadruje v promile.

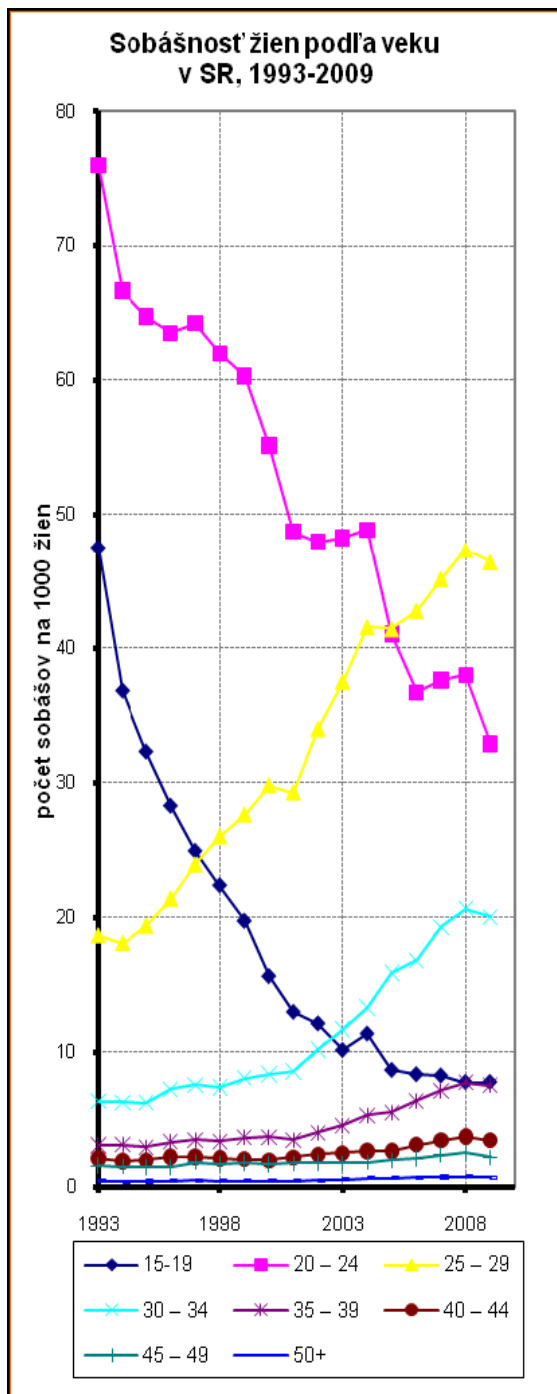
Kohabitácia, neformálne spolužitie, faktické spolužitie (Cohabitation, consensual union, non-marital union) je spolužitie muža a ženy bez uzavretia manželstva. **Konečná sobášnosť** (Cohort marriage rate) je priemerný počet sobášov prepočítaný na jednu osobu danej generácie. Obyčajne sa uvádza v percentách. Ukazovateľ sa ráta pre 49-ročné osoby, oddelene podľa pohlavia. **Manželia** (Married couple) sú partneri opačného pohlavia žijúci v manželstve. **Manželstvo** (Marriage, wedlock). **Minimálny vek pri sobáši** (Minimum age at marriage) je najnižší vek, v ktorom sa povoľuje uzavrieť manželstvo. V SR 18 rokov, t.j. plnoletosť, resp. 16 dokončených rokov s povolením súdu. **Obyvateľstvo schopné uzavrieť manželstvo (sobášaschopné obyvateľstvo)** (Marriageable population) je súbor obyvateľov, ktorý spĺňa podmienky pre uzavretie manželstva v určitej spoločnosti. V SR sú to osoby slobodné, rozvedené a ovdovené, ktoré dosiahnu aspoň minimálny vek, potrebný pre uzavretie manželstva, ktoré sú svojprávne a medzi ktorými nie sú priame príbuzenské zväzky (predkovia, potomkovia, súrodenci). **Priemerný vek pri sobáši** (Mean (average) age at marriage) je priemerný vek, v ktorom osoby uzavierajú manželstvo. Počíta sa z mier sobášnosti podľa veku, oddelene podľa pohlavia, pre osoby 15-49 ročné. **Priemerný vek pri prvom sobáši** (Mean age at first marriage) je priemerný vek, v ktorom slobodné osoby uzatvárajú manželstvo. Počíta sa z mier sobášnosti podľa veku, oddelene podľa pohlavia, pre osoby 15-49 ročné. Právne a spoločensky uznaný vzťah medzi dvoma partnermi opačného pohlavia. V nasledujúcich grafoch zobrazujeme sobášnosť mužov a žien podľa veku (Graf č. 5, Graf č. 6).

Graf č. 5

Zdroj: VDC Výskumné demografické centrum SR (www.infostat.sk, 2011)

Graf č.6

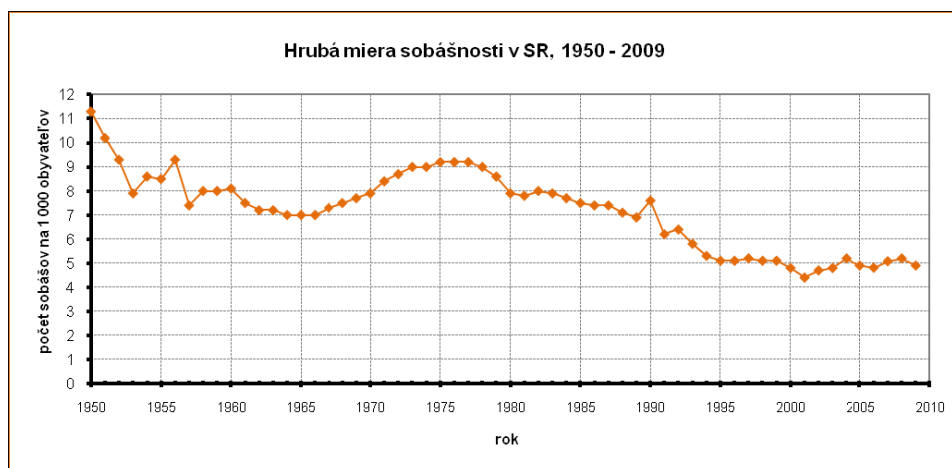

Zdroj: VDC Výskumné demografické centrum SR (www.infostat.sk, 2011)

Aby sa mohol uskutočniť sobáš, je samozrejmé, že v dnešnej spoločnosti mladí ľudia najprv spolu existujú a verejne vystupujú ako **snúbenci** (Betrothed couple, fiancé, spouses) - ako partneri, ktorí sa rozhodli uzavrieť manželstvo. **Sobáš** (Marriage, nuptial, wedding) je právny akt, ktorým sa uzatvára manželstvo.

Bežne zaužívaný pojem pre uzavretie manželstva je sobáš. **Sobášnosť** (Nuptiality) je uzavieranie manželstiev sledované ako hromadný demografický jav. Sleduje sa oddelene podľa pohlavia. **Úhrnná prvosobášnosť** (Total first marriage rate (TFMR)) je priemerný počet prvých sobášov, ktoré by počas svojho života uzavrel jeden muž (jedna žena) vo veku do 50 rokov, za predpokladu nemennej sobášnosti a nulovej úmrtnosti. Ide o úhrn mier prvosobášnosti podľa veku, prepočítaný na jednu osobu. Ukazovateľ sa počíta pre osoby vo veku 15-49 rokov, oddelene podľa pohlavia, obyčajne za rok. **Všeobecná miera sobášnosti** (General marriage rate) je počet sobášov k strednému stavu obyvateľov schopných uzavrieť manželstvo (sobášaschopných obyvateľov), obyčajne za rok. Zvyčajne sa vyjadruje v promile. Počíta sa oddelene podľa pohlavia. Nasledovne sme to zobrazili v grafe č. 7.

Graf č. 7

Zdroj: VDC Výskumné demografické centrum SR (www.infostat.sk, 2011)

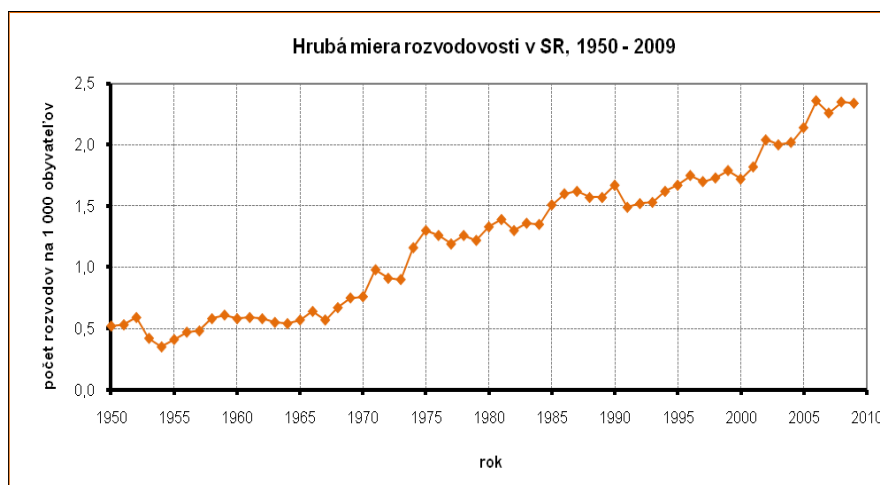
Hrubá miera rozvodovosti (Crude divorce rate) je počet rozvodov k strednému stavu obyvateľov, obyčajne za rok. Zvyčajne sa vyjadruje v promile. **Index rozvodovosti** (Number of divorces per new marriage) je počet rozvodov k uzavretým manželstvám, obyčajne za rok. Zvyčajne sa vyjadruje v percentách. **Miera rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstva** (Duration-specific divorce rate) je počet rozvodov v danom roku podľa dĺžky trvania manželstva k východiskovému počtu sobášov. Napr. počet rozvodov trojročných manželstiev sa delí počtom manželstiev spred troch rokov, atď. Pri výpočte sa nezohľadňuje vplyv úmrtnosti a migrácie.

Miera rozvodovosti podľa veku (Age – specific divorce rate). Počet rozvodov v danom veku k strednému stavu mužov, resp. žien v tom istom veku, obyčajne za rok. Zvykne sa označovať aj ako špecifická miera rozvodovosti. Počíta sa

oddelene podľa pohlavia. Zvyčajne sa vyjadruje na 1000 osôb. Úhrn mier rozvodovosti podľa veku vyjadruje priemerný počet rozvodov pripadajúci na jednu osobu. **Rozvodovosť** (Divorce) sú rozvody manželstiev sledované ako hromadný demografický jav. **Úhrnná rozvodovosť** (Total divorce rate) je priemerný počet rozvodov pripadajúcich na jeden sobáš. Ide o úhrn mier rozvodovosti podľa dĺžky trvania manželstva. **Všeobecná miera rozvodovosti** (Divorce rate for married persons) je počet rozvodov k počtu existujúcich manželstiev (obyčajne k strednému stavu ženatých mužov, resp. vydatých žien), obyčajne za rok. Zvyčajne sa vyjadruje v promile. Počíta sa oddelene podľa pohlavia. Niekedy sa nazýva aj mierou rozvodovosti manželstiev.

Zánik manželstva (Dissolution of marriage) je ukončenie manželstva rozvodom alebo úmrtím jedného z manželov, príp. vyhlásením jedného z manželov za mŕtveho. Medzi zaniknutými manželstvami sa štatisticky vykazujú i manželstvá, ktoré boli súdom prehlásené za neplatné (annulment of marriage). Vývoj zániku manželstva rozvodom ďalej uvádzame v grafe č. 8 .

Graf č. 8

Zdroj: VDC Výskumné demografické centrum (www.infostat.sk, 2011)

Oblasť hodnôt u jednotlivcov ako integrujúca sila osobnosti je tiež v stave určitého zmätku alebo aspoň nejednoznačnosti. Preukazuje to nemecký sociológ Horst Helle (1994) vo svojej typológii rodinných kultúr a naznačuje aj riešenie: „Čo sa v minulosti zdalo alternatívnymi životnými konceptami, sa teraz mnoho ľudí pokúša rôznymi spôsobmi kombinovať... a to bez ohľadu na fakt, že mnohé z týchto komponentov sa navzájom vylučujú a tým vytvárajú napätie často až k neznesiteľnosti. ... Napr. ak celoživotné trvanie monogamného manželstva je najvyššou hodnotou (aby sa predišlo skúsenosti, že jedna osoba je nahraditeľná druhou), potom maximalizácia sexuálneho uspokojenia nemôže pravdepodobne byť súčasne tiež najvyššou hodnotou, pretože skúsenosť nás učí, že sexualita prechádza rôznymi fázami počas dlhodobého manželstva. Keď si napr. vezmeme príklad troch komponentov: fertilitu, sexuálne uspokojenie a

nenahraditeľnosť individua môžeme usúdiť, že sa musíme rozhodovať a robiť voľby“ (Helle, H., 1994). Ak sa pokúšame spojiť nespojiteľné v snahe z každej alternatívy pre seba vyťažiť iba to, čo sa nám hodí, dochádza k zmätku v hodnotách s veľmi vážnymi osobnými aj spoločenskými dôsledkami.

V súvislosti s možnými aj už reálnymi rizikami demografického a reprodukčného správania slovenskej populácie slovenská spoločnosť sa musí pripravovať na:

- zvyšovanie podielu starších ľudí,
- postupné oslabovanie rodinnej solidarity,
- integráciu väčšieho množstva cudzincov,
- výraznejšiu migráciu rodín za prácou

a tým na:

- nové prístupy v rodinnej, sociálnej, hospodárskej, ako aj v migračnej politike,
- užšiu medzinárodnú spoluprácu v uvedených oblastiach sociálnej politiky.

V oblasti kultúrneho dedičstva a súčasnej reality (hlavne v oblasti hodnôt) je potrebné v spoločnosti sa pripraviť na zmeny:

- vo vytváraní podmienok na kombináciu rodinného života a sveta práce,
- v posunoch v oblasti spoločenských noriem a hodnôt,
- tvorby dostatočných zdrojov pre rodičov starajúcich sa o detí, prípadne detí starajúce sa o rodičov na to, aby svoje preferencie a kariérne očakávania dokázali pretaviť do reality zabezpečením služieb prostredníctvom ich nákupu za trhovú cenu,
- a formovanie vzťahu k migrantom a krajinám ich pôvodu,
- vyvolaného napätie, ktoré môže vyústiť až do konfliktu civilizácií v súvislosti so stretom tradičnej a novej individualistickej kultúry a i. (spracované podľa: Žilová, V.: Pronatálna politika v novej sociálnej politike na Slovensku po roku 2004, rigorózna práca a podľa: Novotná, A. – Žilová, V.: Pôrodnosť a reprodukčné správanie v populácii Slovenskej republiky)

To, do akej miery bude štát zasahovať do života rodiny, závisí od konkrétnych životných podmienok rodín a ich členov, od hodnotových orientácií, od národných tradícií, od nárokov občanov. Tento proces silne podlieha konsenzu spoločnosti. Je možné predpokladať, že každé z opatrení má dosah na reprodukčné správanie obyvateľstva a celkový demografický vývoj.

Literatúra:

1. HELLE, H. 1994. Citované (2.10.2010). A Family Typology Relevant to Culture - Construction and Application of Family Theory. Dostupné na interente : <http://www.family-sk.sk/kategorie.php?id=34&clanok=71>
2. JURČOVÁ, D. 2005. Slovník demografických pojmov. Bratislava: Akty, 72 s. ISBN 80-85659-40-9.
3. MATOUŠEK, O. 1993. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON.
4. NOVOTNÁ, A. – ŽILOVÁ, V.: Pôrodnosť a reprodukčné správanie v populácii Slovenskej republiky. In: Manželstvo dnes. Vedecká konferencia s medzinárodnou účasťou 7. december 2009, Zborník príspevkov. Editorka: Anna Žilová, Ružomberok: 2010, ISBN 978-80-8084-570-4
5. Výskumné demografické centrum. Citované 12.3.2010. Dostupné na internete (www.infostat.sk)
6. ŽILOVÁ, V.: Pronatálna politika v novej sociálnej politike na Slovensku po roku 2004, rigorózná práca, PF KU Ružomberok, 2011, nepublikované.

PhDr. Veronika Žilová
Interná doktorandka
Pedagogická fakulta KU
Hrabovská cesta 1
043 01 Ružomberok
email: veronika.zilova@ku.sk

Dom pomocy społecznej jako forma pomocy instytucjonalnej osobom starszym w Polsce

Abstrakt

Tematyka artykułu koncentruje się wokół wyzwań, jakie stawiają przed nami zmiany demograficzne związane ze starzejącymi się społeczeństwami. Wśród instytucjonalnych form pomocy osobom starszym najbardziej rozpowszechnione są domy pomocy społecznej. Treść artykułu została podzielona na trzy części. Pierwsza dotyczy regulacji prawnych, druga przyczyn umieszczania w domach pomocy społecznej, trzecia zaś roli człowieka starego w społeczeństwie i rodzinie.

Słowa kluczowe: osoby starsze, dom pomocy społecznej, instytucje pomocy społecznej, rola osób starszych

Abstract

The subject matter of article focuses round challenges, what place before us the demographic changes connected from aging societies. The older persons the houses of social help among institutional forms of help the most be widespread. The content of article was divided on three parts. First concerns legal controls, second causes of placing in houses of social help, third meanwhile old man's part in society and family.

Key words: the older persons', part older persons, house of social help, institutions of social help

Współczesne społeczeństwa określamy najczęściej mianem starzejących się. Polska pod tym względem nie odbiega od innych krajów Unii Europejskiej. W 2000 roku było u nas ponad 6400 tys. osób liczących 60 lat i więcej, co oznacza 16,7% udziału osób w wieku poprodukcyjnym w generalnej populacji narodu, natomiast w 2006 roku wskaźnik ten osiągnął poziom 17,3%. Biorąc pod uwagę populację 65 lat i więcej, to analogicznie nastąpił wzrost z 11,2% w 2000 roku do 12,2% w 2006 roku. Podobne wzrosty zauważamy w wyższych grupach wiekowych tj. 75 lat i więcej wzrost z 4,4% (2000 r.) do 5,7% (2006 r.) oraz w wieku 85 lat i więcej odnotowano wzrost z 0,9% do 1,0%³⁵⁴.

³⁵⁴ Z. Szarota, *Starzenie się i starość w wymiarze instytucjonalnego wsparcia*, Kraków 2010, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego, s. 57

Starzejące się społeczeństwo, malejąca dzietność rodzin, ukształtowanie się typu rodziny nuklearnej oraz brak miejsca dla osoby starszej w rodzinie, przenosi na państwo obowiązek zapewnienie odpowiednich form pomocy, w tym instytucjonalnej. Najbardziej rozpowszechnioną formą są domy pomocy społecznej. W 2007 roku odnotowano w Polsce 322 domów i zakładów pomocy społecznej dla osób starszych, w których przebywało 16617 osób w podeszłym wieku³⁵⁵. Zapotrzebowanie na domy pomocy społecznej ciągle wzrasta, podnosi się także standard świadczonych w nich usług.

Domy pomocy społecznej w świetle regulacji prawnych

Podstawą prawną istnienia i tworzenia domów pomocy społecznej jest Ustawa o pomocy społecznej z dnia 29 listopada 1990 roku. Ustawa reguluje zasady funkcjonowania domów, cele i zadania oraz struktury organizacyjne:

„Domy, w zależności od tego, dla kogo są przeznaczone, dzielą się na domy dla:

- 1) osób starszych,*
- 2) osób przewlekle somatycznie chorych,*
- 3) osób przewlekle psychicznie chorych,*
- 4) dorosłych niepełnosprawnych intelektualnie,*
- 5) dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie,*
- 6) osób niepełnosprawnych fizycznie,*
- 7) matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży”³⁵⁶*

Zasady powoływania i funkcjonowania domów pomocy społecznej określa ustawa z dnia 29 listopada 1990 roku o pomocy społecznej. Zgodnie z wytycznymi ustawy, zezwolenie na prowadzenie domów pomocy społecznej czy to dla jednostek samorządu terytorialnego, Kościoła katolickiego, związków wyznaniowych, czy też innych organizacji i stowarzyszeń wydaje wojewoda. Ponadto wojewoda prowadzi wojewódzki rejestr tych domów podawany do publicznej wiadomości. Zadania domów pomocy społecznej również określa ustawa. Zgodnie z art. 20 pkt. 1 Ustawy: *Dom pomocy społecznej zapewnia całodobową opiekę oraz zaspokaja niezbędne potrzeby bytowe, edukacyjne, społeczne i religijne na poziomie obowiązującego standardu*³⁵⁷. Wojewoda może cofnąć zezwolenie na prowadzenie domu pomocy społecznej i wykreślić go z rejestru, jeżeli świadczone usługi są na poziomie niższym niż obowiązujący standard. W myśl powyższych przepisów organy państwowe zastrzegają sobie prawo nie tylko do powoływania i zamykania domów pomocy społecznej, ale jednocześnie ich kontroli.

W domach pomocy społecznej umieszcza się osoby na podstawie określonych dokumentów, które kompletują ośrodki pomocy społecznej. Osoba ubiegająca się o miejsce musi złożyć pisemny wniosek z prośbą o umieszczenie. Następnie

³⁵⁵ Rocznik statystyczny GUS, Warszawa 2008, s. 390

³⁵⁶ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 września 2000 r., w sprawie domów pomocy społecznej (Dz. U. Nr 82 poz. 929)

³⁵⁷ Ustawa o pomocy społecznej z dnia 29 listopada 1990 roku (Dz. U. Nr 87, poz. 506)

wymaga się przeprowadzenia wywiadu środowiskowego przez pracownika ośrodka pomocy społecznej. Do innych dokumentów zalicza się m. in.: opinię ośrodka pomocy dotyczącej sprawności osoby, orzeczenie o stopniu niepełnosprawności, decyzje o posiadanych świadczeniach organu emerytalno-rentowego³⁵⁸.

Ustawa o pomocy społecznej określa „standard obowiązujących podstawowych usług świadczonych przez domy pomocy społecznej”, który wyszczególnia następujące ich rodzaje:

- 1) w zakresie potrzeb bytowych, zapewniające: miejsce zamieszkania, wyżywienie, odzież i obuwie, utrzymanie czystości;
- 2) usługi opiekuńcze polegające na: udzielaniu pomocy w podstawowych czynnościach życiowych, podnoszeniu sprawności i aktywizowaniu mieszkańców, niezbędnej pomocy w załatwianiu spraw osobistych;
- 3) wspomagające polegające na: umożliwieniu udziału w terapii zajęciowej, umożliwieniu realizacji potrzeb religijnych i kulturalnych, zapewnieniu warunków do rozwoju samorządności mieszkańców, stymulowanie nawiązywania, utrzymywania i rozwijania kontaktu z rodziną i środowiskiem, wspieraniu działania na rzecz lokalnego środowiska, pomocy w umożliwieniu podjęcia pracy, szczególnie mającej charakter terapeutyczny, działaniu zmierzającym do usamodzielnienia mieszkańca, w miarę jego możliwości;
- 4) w zakresie potrzeb edukacyjnych, zapewniające dzieciom: pobieranie nauki, uczestnictwo w zajęciach rewalidacyjnych oraz uczenie i wychowanie przez doświadczenie życiowe³⁵⁹.

Zakres usług wyżej wymienionych ma być realizowany uwzględniając „indywidualne potrzeby i możliwości psychofizyczne mieszkańca”. Ponadto dom ma świadczyć również usługi w zakresie potrzeb zdrowotnych polegające na umożliwieniu korzystania z przysługujących uprawnień do świadczeń zdrowotnych i zaopatrywania w leki, artykuły sanitarne, środki pomocnicze i przedmioty ortopedyczne, zapewnienie opieki lekarskiej i pielęgnacyjnej oraz rehabilitacji leczniczej. Uwzględnia się również usługi w zakresie potrzeb edukacyjnych, zwłaszcza, gdy pensjonariuszami są dzieci, zapewniające pobieranie nauki, udział w zajęciach rewalidacyjnych i przystosowanie do życia w społeczeństwie.

Oprócz wymienionych tu usług, Ustawa reguluje także warunki, jakie muszą spełniać domy pomocy społecznej, a więc budynki, wyposażenia, pomieszczenia, limit miejsc w nowo projektowanych domach, określa organizację posiłków, produkty żywnościowe, które powinny być dostępne całą dobę, nakłada obowiązek zapewnienia mieszkańcom odzieży, obuwia, środków czystości, przyborów toaletowych i innych przedmiotów niezbędnych do higieny osobistej, podaje wskaźnik zatrudnienia personelu opiekuńczo – terapeutycznego i medyczno – rehabilitacyjnego w przeliczeniu na jedno

³⁵⁸ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 września 2000 r. (Dz. U. Nr 82 poz. 929)

³⁵⁹ Tamże

miejsce w domu, a także liczbę pracowników zatrudnionych w poszczególnych porach doby.

Pomimo tak określonych zasad funkcjonowania domy pomocy społecznej nie cieszą się zbyt dobrą opinią. Wciąż obecne są negatywne określenia tych instytucji, takie jak: „przysłup” czy „dom starości”, które wskazują na zaszłości historyczne, kiedy domy pomocy społecznej stanowiły egzemplifikację instytucji totalnych.

Przyczyny składania wniosku o dom pomocy społecznej

O miejsce w domu pomocy społecznej zazwyczaj ubiegają się osoby, które żyją samotnie i znajdują się w trudnej sytuacji materialnej bądź zdrowotnej. Wciąż obecne są wypowiedzi pensjonariuszy wskazujące, że zostali oni zmuszeni (przez sytuację życiową lub zdrowotną) do ubiegania się o miejsce w domu. Przyczyny starania się o dom pomocy społecznej są różne. Według Elżbiety Tarkowskiej umieszczenie w domu pomocy nie jest wolnym wyborem a koniecznością życiową: „jego mieszkańcy to ludzie, którzy zostali zmuszeni przez swoich bliskich do opuszczenia domów rodzinnych”³⁶⁰. Szczególnie dosadne są wypowiedzi samych pensjonariuszy, w jednej z ankiet napisano: *Przeklinamy nasze życie i naszych najbliższych, którzy oddając nas do przysłupu – żywcem nas pogrzebali*³⁶¹.

Głównymi przyczynami ubiegania się o miejsce w domu pomocy społecznej jest osamotnienie (niekoniecznie utożsamiane z samotnym zamieszkiwaniem) oraz trudna sytuacja materialna i zdrowotna³⁶². Przeprowadzone badania przez Zofię Szarotę potwierdzają, iż zdecydowana większość pensjonariuszy domów pomocy społecznej posiada rodziny (ich dzieci i inni krewni żyją). Zaledwie ¼ ogółu mieszkańców domów to osoby samotne. Wśród przyczyn zamieszkiwania w domach pomocy wymienia: 1) przewlekłą chorobę, 2) własną decyzję, 3) samotność, 4) złe warunki życia, 5) opuszczenie przez rodzinę, 6) brak środków finansowych, 7) decyzję rodziny. Oprócz wymienionych pensjonariusze wskazują także na inne powody, jak np. „synowa mnie nie lubi”, „odałam mieszkanie synowi”, „konflikt w domu”, „obawa przed starością”, „remont budynku, w którym mieszkałam”, „sąsiedztwo pijaków”, „córka wypędziła”, „śmierć córki”, „konflikty rodzinne”, „wyjazd córki za granicę”, „brat wypędził”, „dzieci opuścili”, „brak obu nóg”, „mąż alkoholik”, „pijaństwo”, „konflikt z pasierbem”, „choroba dotychczasowej opiekunki”, „bezdomność”, „pożar mieszkania”, „choroba żony”. Prezentowane wypowiedzi można zakwalifikować do kategorii „opuszczenia przez rodzinę”. Cytowane wypowiedzi świadczą o: „gerontofobii najbliższych respondentom osób, jest potwierdzeniem narastającego w społeczeństwie współczesnych Polaków

³⁶⁰ E. Tarkowska, *Życie codzienne w domach pomocy społecznej*, Warszawa 1994, IFiS PAN, s. 9

³⁶¹ Tamże

³⁶² Zob. A. Jachowicz, *Domy Pomocy Społecznej – konieczność czy może luksus? Sytuacja DPS w świetle zmiany ustawy o pomocy społecznej*, w: „Polityka Społeczna”, 2006, nr 5-6, s. 16-20

zjawisku braku szacunku dla ludzi starych i odwiecznych tradycyjnych wartości”³⁶³.

Inne badania również potwierdzają wyżej wskazane przyczyny. Według Anny Leszczyńskiej -Rejchert okoliczności, jakie skłoniły osoby starsze do zamieszkania w domu pomocy społecznej można określić wypowiedzią jednej z pensjonariuszek: „z dobroci nikt tu nie przyszedł”. Najczęstszą przyczyną ubiegania się o miejsce w domu są *problemy zdrowotne* (47%). Okoliczności zamieszkania w domu pomocy związane z chorobą różnią się w zależności od płci: w przypadku kobiet – śmierć osób najbliższych (głównie małżonka), w przypadku mężczyzn – konflikty rodzinne. Na drugim miejscu przyczyn zauważa się *śmierć osób najbliższych* (35,5%) powodując odtrącenie przez rodzinę i poczucie zbędności. Trzecie miejsce zajmują na równi *samotność i osamotnienie* (29,5%) oraz konfliktowa sytuacja w rodzinie (29,5%). Kolejne przyczyny to: problemy mieszkaniowe (24,6%); brak samodzielności życiowej, niezaradność w życiu codziennym połączona z rakiem opieki i pomocy ze strony bliskich (16,4%); pragnienie odciążenia rodziny, nie przeszkadzania jej, poczucie braku niewystarczającej ilości miejsca w domu rodzinnym i chęć odstąpienia go innym, chęć pomocy rodzinie (15,8%); alkoholizm któregoś z członków rodziny (9,8%); odtrącenie przez własną rodzinę (8,2%); zła sytuacja materialna, mieszkanie w warunkach uniemożliwiających samodzielną egzystencję oraz chęć spędzenia życia w komfortowych warunkach (po 6%); brak dzieci lub bliskiej rodziny (5,5%); rodzina nie miała warunków by przyjąć ich do siebie (4,4%); poczucie niepotrzebności, zbędności w rodzinie, poczucie raku szacunku ze strony najbliższych (3,8%); pragnienie spędzania życia w spokoju i ciszy (3,8%); wypadki losowe (1,6%) oraz wyjazd na stałe dzieci za granicę (0,5%)³⁶⁴.

Przyczyny ubiegania się o miejsce w domu pomocy społecznej wskazują na deficyty funkcji opiekuńczej we współczesnych rodzinach. Wiele osób starszych pensjonariuszy domów pomocy społecznej to nie tyle osoby samotne, ale raczej osamotnione przez własne rodziny. Osoby starsze najczęściej znajdują się na marginesie życia rodzinnego. Traktowane są w kategoriach „nieużytecznych” czy „nieprodukcyjnych”. Współcześnie młodzi ludzie posiadający małe dzieci, powierzają opiekę nad nimi coraz częściej wyspecjalizowanym, profesjonalnym instytucjom, jak np. żłobki czy przedszkola, natomiast dawniej funkcje te sprawowały babcie czy dziadkowie, tym samym zapewniając sobie zajęcie i miejsce w rodzinie. Niepokojące jest to, że obecnie mamy do czynienia z deficytami w zakresie opieki, zarówno nad małymi dziećmi, jak i osobami starszymi. Wiele osób starszych zamieszkujących domy pomocy społecznej mogłoby pozostać w środowisku zamieszkania przy odpowiednim wsparciu, ze

³⁶³ Z. Szarota, *Wielofunkcyjna działalność domów pomocy społecznej dla osób starszych*, Kraków 1998, WSP, s. 46-47

³⁶⁴ A. Leszczyńska-Rejchert, *Wspomaganie osób starszych w domach pomocy społecznej*, Toruń 2008, Adam Marszałek, s. 159

strony rodziny czy nawet usług opiekuńczych świadczonych przez ośrodki pomocy społecznej. Tymczasem okazuje się, że brak wsparcia rodzinnego i niedostateczne formy usług opiekuńczych stają się głównymi powodami umieszczania osób starszych w domach pomocy społecznej.

Miejsce człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie

Zmiany postaw wobec starości mogłyby przełożyć się na zatrzymanie osób starszych w środowisku zamieszkania. Aktualnie funkcjonuje wiele stereotypów na temat starości, które niejako wykrzywiają obraz i zubażają rolę człowieka starego w rodzinie i społeczeństwie. W literaturze z zakresu polityki społecznej starość jawi się jako jedyne ryzyko pozytywne, co oznacza, że ubezpieczamy się na wypadek starości, ale jednocześnie pragniemy doświadczyć tego ryzyka. Zaobserwować też można, że wiele debat społecznych nad starością koncentruje się wokół zabezpieczenia tego etapu życia poprzez rozwój różnorodnych ofert pomocy zwłaszcza instytucjonalnej skierowanej do osób starszych. Natomiast należy ubolewać nad tym, że tak niewiele miejsca poświęca się roli rodziny w zabezpieczeniu okresu starości.

Miejsce i rolę człowieka starego w rodzinie i w społeczeństwie w bardzo pozytywnym świetle przedstawia chrześcijaństwo. Warto tu sięgnąć do Biblii i nauki Jana Pawła II. Starość prezentowana jest jako szczególny etap w życiu człowieka, utożsamiana z mądrością i otoczona szacunkiem. Jan Paweł II zwraca uwagę na pewne charyzmaty starości, które możemy odnaleźć w świetle nauczania i terminologii biblijnej. Zatem starość jawi się jako: *czas pomyślny, w którym dopełnia się miara ludzkiego życia; starość jest czcigodna* – o czym mówi Księga Mądrości – „nie przez długowieczność i liczbą lat się jej nie mierzy: sędziwością u ludzi jest mądrość, a miarą starości – życie nieskalane”. Jak dalej zauważa Papież *starość to ostatni etap ludzkiego dojrzewania i znak Bożego błogosławieństwa*³⁶⁵. Biblia ukazuje zwykle człowieka starego jako uosobienie kogoś, kto jest pełen mądrości i bojaźni Bożej – pisze Jan Paweł II w Adhortacji *Christifideles Laici*. Dalej czytamy: „W tym sensie *dar* starości można by określić jako obecność w Kościele i społeczeństwie, świadka tradycji wiary, nauczyciela życia, krzewiciela miłości”³⁶⁶. Jan Paweł II podkreślał misję apostołską, jaką mają osoby starsze do spełnienia w Kościele. Ponadto zauważał, że starość stanowi przywilej, z uwagi na to, że: „nie wszyscy mają szczęście przekroczyć ten próg”³⁶⁷.

Ojciec Święty Jan Paweł II zwracał uwagę na wartość ludzi starszych w społeczeństwie, wyliczał zalety starości. Wartość ludzi starszych w życiu społecznym określał w następujący sposób: „Duchowe, moralne i religijne wartości, jakimi żyją ludzie starsi stanowią niezastąpione źródła równowagi

³⁶⁵ *List Ojca Świętego Jana Pawła II do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku*, Watykan 1 października 1999 roku, w dwudziestym pierwszym roku pontyfikatu, s. 5

³⁶⁶ *Christifideles Laici*, w: Adhortacje apostołskie Ojca Świętego Jana Pawła II 1979-1995, Kraków 2006, Znak, t.1, s. 448

³⁶⁷ Tamże, s. 448-449

społeczeństwa, rodzin, jednostek. Rodzą one takie postawy, jak: poczucie odpowiedzialności, przyjaźń, roztropność, cierpliwość, mądrość, duchową głębię, szacunek dla przyrody i postawę pokojowego rozwiązywania konfliktów³⁶⁸.

Papież określa ludzi starszych mianem *strażników pamięci zbiorowej*. Ujmował ten charyzmat ludzi starszych w następujący sposób: „Ludzie starzy pomagają nam mądrzej patrzeć na ziemskie wydarzenia, ponieważ dzięki życiowym doświadczeniom zyskali wiedzę i dojrzałość. Są strażnikami pamięci zbiorowej, a więc mają szczególny tytuł, aby być wyrazicielami wspólnych ideałów i wartości, które są podstawą i regułą życia społecznego. Wykluczyć ich ze społeczeństwa znaczy w imię nowoczesności pozbawionej pamięci odrzucić przeszłość, w której zakorzeniona jest terażniejszość. Ludzie starsi dzięki swej dojrzałości i doświadczeniu mogą udzielać młodym rad i cennych pouczeń”³⁶⁹. Ten kolejny charyzmat ludzi starszych zwraca uwagę na ich wartość społeczną. Bardzo często mamy do czynienia z manipulacją przeszłość, na straży prawdy jakże często pełnią wartość najstarsi.

W Adhortacji apostolskiej *Familiaris Consortio* Jan Paweł II szczególnie zwraca uwagę na wartość osób starszych w rodzinie: „życie osób starszych ułatwia nam zdanie sobie sprawy z hierarchii wartości ludzkich, ukazuje ciągłość pokoleń i wspaniale przedstawia wzajemną zależność ludu Bożego. Osoby starsze ponadto mają charyzmat przekraczania barier między pokoleniami, zanim one zaistnieją. Ileż dzieci znalazło zrozumienie i miłość w oczach, słowach i pieśczętach osób starszych. Ileż osób starszych podpisuje się pod natchnionymi słowami biblijnymi, że *koroną starców – synowie synów*”³⁷⁰. Szczególną wartość osób starszych Jan Paweł II upatrywał w życiu rodzinnym. W obecnych czasach rodziny są bardzo słabe, kruche, zagubione. Ludzie starsi mają do odegrania wielką rolę w życiu rodzinnym mogą sklejać to co się kruszy, rozpada, stanowią pewnego rodzaju katalizator życia rodzinnego.

Rola osób starszych w rodzinie zdaniem Jana Pawła II jest nieoceniona i niedoceniona. Ludzie starsi mogą stanowić oparcie zarówno dla dzieci, jak i dla wnuków, co ma źródło w ich bogatym doświadczeniu życiowym: „Dzięki mądrości, jaką zdobyli w ciągu lat życia małżeńskiego są dla swoich dzieci oparciem, a dla wnuków świadectwem trwałości rodziny, a często także pierwszymi osobami, które mówią im o Bogu i o Chrystusie (...). Dzięki ludziom starszym nawiązywana jest więź międzypokoleniowa w rodzinie”³⁷¹. Obecny model rodziny nuklearnej, dwupokoleniowej niesie niebezpieczeństwo ograniczania więzów rodzinnych jedynie do rodziców i dzieci. Dziadkowie, mieszkający nie tylko w oddzielnych mieszkaniach czy domach, ale czasami w odległych miejscowościach (czy nawet krajach w dobie migracji zagranicznych,

³⁶⁸ Tamże, s. 487-488

³⁶⁹ *List Ojca Świętego Jana Pawła II...*, dz. cyt., s. 6

³⁷⁰ *Familiaris Consortio*, w: Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II 1979-1999, Kraków 2006, Znak, t.1, s. 127-128

³⁷¹ *Jan Paweł II, Encyklopedia nauczania społecznego*. Zwoliński A. (red.), Radom 2005, POLWEN, s. 488

zwłaszcza ludzi młodych „za chlebem”) nie nawiązują już tak jak dawniej więzi rodzinnych. Być może dlatego czują się tak bardzo osamotnieni, zapomniani, opuszczeni. Być może dlatego zapotrzebowanie na domy pomocy społecznej wciąż jest takie duże.

Bibliografia:

1. *Christifideles Laici*, w: Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II 1979-1995, Kraków 2006, Znak, t.1,
2. *Familiaris Consortio*, w: Adhortacje apostolskie Ojca Świętego Jana Pawła II 1979-1999, Kraków 2006, Znak, t.1,
3. Jachowicz A., *Domy Pomocy Społecznej – konieczność czy może luksus? Sytuacja DPS w świetle zmiany ustawy o pomocy społecznej*, w: „Polityka Społeczna”, 2006, nr 5-6,
4. *List Ojca Świętego Jana Pawła II do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku*, Watykan 1 października 1999 roku, w dwudziestym pierwszym roku pontyfikatu,
5. Leszczyńska-Rejchert A., *Wspomaganie osób starszych w domach pomocy społecznej*, Toruń 2008, Adam Marszałek,
6. Szarota Z., *Starzenie się i starość w wymiarze instytucjonalnego wsparcia*, Kraków 2010, Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego,
7. Szarota Z., *Wielofunkcyjna działalność domów pomocy społecznej dla osób starszych*, Kraków 1998, WSP,
8. Tarkowska E., *Życie codzienne w domach pomocy społecznej*, Warszawa 1994, IFiS PAN,
9. Rocznik statystyczny GUS, Warszawa 2008,
10. Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 września 2000 r., w sprawie domów pomocy społecznej (Dz. U. Nr 82 poz. 929),
11. Ustawa o pomocy społecznej z dnia 29 listopada 1990 roku (Dz. U. Nr 87, poz. 506).

Dr Teresa Zbyrad
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
tzbyrad@interia.pl